DĚJINY
ČECH A MORAVY
NOVÉ DOBY.

KNIHU I. A II. SEPSAL

Dr. ANTONÍN REZEK.

KNIHU III. AŽ VI.

JOSEF SVÁTEK.

KNIHA DESÁTÁ.

Panování císaře a krále Františka I.

SEPSAL Dr. JUSTIN V. PRÁŠEK.

V PRAZE.
NAKLADATEL I. L. KOBER KNIHKUPECTVÍ.
1905.

Knihtiskárna I. L. Kobra v Praze.

Vzácným přátelům svým

panu

Ing. Františku Novotnému,

c. k. ř. v. professoru na c. k. českých vysokých školách technických,

a šlechetné choti jeho

Ludmile rodem Grégrové

posvěcuje

spisovatel.

Válečná léta císaře a krále Františka I.

Nastoupení Františka I a naděje do něh kladené.

František I narodil se dne 14 února r. 1' ve Florencii a byl r. 1784 vypra jakožto pravdě podobný dědic trůnu k sefu II do Vídně, v jehož blízkosti setr až do císařovy smrti. Záhy objevila se zvlá svéráznost jeho povahy. Císařský ujec sl dával v něm uzavřeného, prakticky a s zlivě usuzujícího jinocha, prostého vá i vzletu, ale pevného v povaze, pilnéh a pro potřeby státní správy porozumění jícího. Když se stal František po otci sv králem českým, uherským a zeměpánem starorakouských, někdy španělských a ských zemích, byl mužem teprvé čtyřiad cítiletým, těla prostředně vysokého, vy blého, ale obavy, které byly šířeny o j zdraví tvrdíce, že jest neduživ a že k plije, neosvědčily se; naopak ukazovalo záhy, že nadán byl mladý panovník te pevným zdravím i tuhou soustavou tělesn Od mládí již bavíval se František I rád slivostí, čímž zdraví své značnou měrou ut zoval. R. 1788 oženil se poprvé s princez Eliškou würtembersko-mömpelgardsk sestrou choti ruského velkoknížete následní která však dne 18 února r. 1790 zemř dědice choti svému nezůstavivši. 19 září 1 vstoupil František I v nový sňatek s nea skou princeznou Marií Terezií.

Jakmile ujal se vlády František I, bylo ihned zřejmo, že jím zahájen nový vládní směr. Ve své bytnosti byl mladý panovník Josefinistou, ale praktičtěji soudícím než Josef II. Centralisace za něho nevystupovala tak v popředí, jako se dálo od dob Marie Terezie, probouzejícím se neněmeckým národnostem věnován jistý ohled, nařízení vydávaná obecně pro soubor všech Dědičných Států neprováděna centrálními úřady vídeňskými, nýbrž úřady jednotlivých království a zemí. U věcech vládních řídil se František I přísným stanoviskem absolutistickým, jehož zásadám neměli se podrobovati toliko národové, nýbrž císař dle nich upravoval i vlastní činy své. Byl povahy klidné, již ani těžké rány osudu nerozproudily, nedůvěřivý, v domácím životě vzor pečlivého otce rodiny, nepřítel lesku a přepychu, ale přístupný projevům lásky lidu. Přístup k audienci byl každému povolen. Nerozhodoval sice ihned jako Josef II, čímž vyvaroval se ukvapených činův, ale snažil se, aby v každém, kdož nějakou prosbu přednášel, důvěru v dobrou vůli svou vzbudil. Ještě r. 1792 spojil František ústřední politické a finanční úřady ve Vídni v jediný nový úřad s pojmenováním poněkud podivným (Directorium in Cameralibus der Hungarisch-Siebenbürgischen und der teutschen [!] Erbländer, wie auch in publico-politicis dieser letzteren)[1]), spolu pak zrušeny

[1]) 17 listopadu 1792 přinesla Wiener Ztg. příslušný dvorský patent, jímž dosavádní česko-rakouská dvorská kancelář, dvorská komora, ministeriální bankodeputace a dvorský úřad kommerční v jeden nový úřad spojeny. Srv. Polit. Gesetze Franz II, I, čís. 112.

dvorská duchovní kommisse i všechny ostatní dvorské kommisse. Dosavádní praesidenti Jan Rudolf hrabě Chotek a baron Kressel v milosti propuštěni, praesidentem pak nového ústředního úřadu jakožto „nejvyšší direktoriální ministr" stal se dosavádní nejvyšší kancléř hrabě z Kolovrat, komorním místopraesidentem nejvyšší purkrabí hrabě Rottenhann, jehož místo v Praze zaujal 23 listopadu 1792 Prokop hrabě Lažanský[1]). Změna tato spolu s přípravami k válce proti Francii neshodovala se s dosavádní politickou soustavou Kounicovou, pročež stařičký státník podal panovníku žádost za propuštěnou z úřadu. František s počátku jej zdržoval, ale po návratu z korunovačních slavností pražských předložil kníže z Kounic žádost podruhé, načež dostalo se mu částečného vyhovění. Kounic měl zůstati nadále ještě na místě svém, ale obdržel pomocníka v nově jmenovaném dvorském a státním místokancléři hraběti Cobenzlovi, jehož předním rádcem a důvěrníkem byl státní referendář baron Spielmann. Tím ovšem uvedena dosavádní politika i přes vůli Kounicovu v cesty jiné, nepřátelské Francii a Prusku přátelštější.

Mnohoslibným činem bylo rozhodnutí mladého panovníka, prošlé hned za prvých dnů jeho vlády, kterým omezeno bylo udavačství. Za Leopolda II kvetla neřest tato velice, František I nařídil však ihned při nastoupení svém, aby veškera udání byla spálena a nadále aby bezejmenné denunciace byly odmítány.[2])

---

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1792, č. 18.
[2]) Příslušný vlastnoruční list všem náčelníkům dvorských a zemských úřadův ze dne 16 března 1792

František I odstranil sice denunciantství, za to však zostřil ustanovení policejní, maje ovšem v událostech francouzských odůvodněnou podporu. Státní kancelář rozesílala již 30 listopadu 1792 potají všem guberniím rozkaz císařský, obracející se s velikou přísností proti posměšným a pobuřujícím tiskopisům, zejména letákům. Kdož by usvědčen byl, že tiskopis udaného spůsobu rozšiřuje, měl býti příkladně bez rozdílu stavu pokutován jako by byl sám jeho skladatelem.[1])

Na druhé straně hleděla vláda stížiti i francouzským emigrantům pobyt v Dědičných Státech, aby přítomností svou nepřiváděli obyvatelstvo k úvahám politickým. Již Leopold II ustanovil, aby emigranti francouzští směli toliko v městech přebývati. 14 ledna 1793 vydal v té příčině císař nové omezující nařízení, jež policejní ministr hrabě Pergen 17 ledna t. r. rozeslal všem zemským úřadům. Nařízením tímto uděleno bylo omezené právo policejnímu ministru udíleti cizincům, kteří by do Vídně přicházeli, povolení pobytné, ale na základě dobrých doporučení, při čemž policejnímu ministru bylo o to dbáti uloženo, aby mu pobyt všech cizích osobností v Dědičných Státech znám byl.[2])

Ježto vdova Leopolda II již 17 května 1792 chotě svého v smrti následovala, konány důležité slavnosti spůsobem okázalosti

---

uveřejněn v hamburském Politisches Journal 1792, 395. Srv. Polit. Gesetze Franz II I, čís. 12 a Locatelli, 47.

1) Otištěn jest rozkaz tento v Correspondenz 1868 ze dne 20 list., čís. 115.

2) Otištěn v Correspondenz 1868 ze dne 24 listopadu, čís. 119.

i hluku prostým, což odtud stalo se zvykem po celý život císařův. 14 července 1792 přijal ve Frankfurtě n. M. František I jakožto císař toho jména Druhý korunu císařskou. Českým kurfürstským zástupcem byl tehdy uherský šlechtic kníže Esterházy, bohatstvím pověstný, jenž při slavnostním osvětlení města v den korunovační osvítil příbytek svůj ve Frankfurtě nákladem 10.000 zl.[1]) Z Frankfurtu zajel císař s chotí svou do Mohuče, kdež setkal se s králem a korunním princem pruským, načež odebral se skrze Augšburk a Mnichov do Čech ku korunování položenému na den 9 srpna. 31 července okolo 12 hodiny s poledne přijeli císař a císařovna po Prahy branou vyšehradskou. Nejvyšší purkrabí hrabě Rottenhann a přední páni čeští vyjeli jim vstříc až k Jesenici, v ulicích pak pražských, kudy císařský průvod jeti měl, sešlo se k vítání přes 30.000 lidí; duchovenstvo řádové, magistrát, řemeslníci s praporci, studenti, městské gardy a vojsko stáli v dvojřadě v plném lesku. „Trubači, bubeníci a střelci“, praví současník, „na vše strany se ozývali. Ale prvé než císař pán na hrad dojel, také houf krásných a šlechetných panen v cestě jej vítal, kteréžto jdouce podle královského vozu, krásné kvítky na cestu metaly. Jednakaždá z nich měla věnec na hlavě, v ruce kvítí a oděv krásně zlatem protkávaný, že se bylo nač podívati.“ [2]) Císař s chotí svou a arcivévodou Josefem jel městem na hrad, kdež uvítal jej nejvyšší purkrabí řečí českou, císař ale odpověděl německy. Korunování samo předcházela řada

---

1) Rulík, Hist. kal. I, 179.
2) Tamže, I, 180.

nádherných slavností, jimiž šlechta česká a města Pražská vítala královské manžely. Také tehdy moravští stavové pokoušeli se přiměti císaře, aby přijal hold jejich v Brně, připojili ale ochotu, by toho byla králova libost, že pošlou opět holdovací deputaci do Prahy,[1]) což se i stalo. 2 srpna osvětleny byly velikolepě zahrady hraběte Hatzfelda a pořádán ples, 4 srpna konán ples v paláci hraběte Černína z Chuděnic, při němž hořelo 200 voskovic a hrálo 98 výborných hudebníků.[2]) 7 srpna po slavném vzývání Ducha Svatého, jež vykonal stařičký arcibiskup, holdovali v rytířském sálu stavové, nejprvé čeští, pak moravští, jedni česky, druzí německy. 9 srpna dálo se obvyklým spůsobem korunování krále, ale za menšího účastenství než roku minulého; rytířů svatováclavských pasováno toliko 17. Dle císařského ustanovení poprvé tehdy kníže Schwarzenberk jakožto vévoda krumlovský zaujal mezi pány českými prvé místo, jež kdysi náleželo vladaři rodu rožmberského. Spor o přednost při assistenci korunovační mezi biskupy královéhradeckým a litoměřickým rozřešen tehdy s prospěchem biskupa Kindermanna. Téhož dne veškero město u večer tonulo v obrovském moři světel. 11 srpna korunována i královna, načež 12 srpna česká šlechta uspořádala v Královské Oboře velikou lidovou slavnost, k níž pozváni sedláci ze všech českých šestnácti krajův i selští ženichové a nevěsty, skutečně spolu v manželství vstoupiti chtějící. Slavnost tato ve svém

---

[1]) Prosba moravských stavů ze dne 6 června 1792 v archivu ministeria vnitra, opis v král. českém archivu zemském.

[2]) Rulík, Hist. kal. I. 799.

úkolu i uspořádání podávala zjevný důkaz o oživeném zájmu k národnosti české i ve vyšších kruzích. Již 16 srpna odjel císař se dvorem svým do Vídně.

Zdálo se, že národnosti české nastávají lepší časy.

Zdar sedlské svatby při korunování císaře Františka uspořádané přiměl mladší šlechtu českou k okázalému nápodobení této slavnosti. 20 ledna 1793 vystrojili tudíž v oblíbené tehdy Vusínské dvoraně na Koňském trhu Pražském českou sedlskou svatbu v českých sedlských krojích se svatebníky, družbou, rychtářem, konšely, pacholky, děvečkami i venkovskými hudebníky. Když svatba do dvorany vcházela, šel v čele kantor s hudebníky, kteří hráli sedlský pochod, pak družba, rychtář, konšelé, rodiče nevěstini, ženich a nevěsta, mládenci a družičky, pacholci a pohůnci s děvečkami, vždy dva a dva, načež ve dvoraně více než 2000 lidí z lepších vrstev naplněné národním tancům českým se oddávali. Rychtářem byl hrabě Kristián Clam z Gallasu, rychtářkou hraběnka Rottenhannová, ženichem František Antonín hrabě Desfours, nevěstou komtessa Isabella z Kounic. Účastníkům rozdávány příležitostné české verše. [1])

Do této nálady vlasteneckým českým snahám příznivé zasáhl významným spůsobem mladý císař sám. Nedlouho po svém nastoupení schválil František I návrh (VIII, 808), aby při universitě pražské byla zřízena stolice jazyka a literatury české, a již 8 června 1792 objevila se v časopisích vyhláška, již

[1]) Kramériovy C. k. České Vlastenské Noviny 1793, čís. 4.

podepsal guberniální sekretář J. Debrois. Vyhláškou touto oznamovalo se vůbec, že panovník svolil, aby při universitě pražské zřízena byla učitelská stolice jazyka českého s platem 600 zl. ročně, zástupce pak její že bude povinen, kdykoli by toho gubernium vyhledávalo, dobré zdání o věcech v obor jeho příslušných podávati. Ucházeči měli žádosti své podati písemně do 15 června gubernii.[1]) Dobrovský mínil se ucházeti o vypsanou stolici,[2]) ale z neznámých příčin vzdal se myšlenky této, načež jmenován 5 ledna 1793 F. M. Pelcl professorem. 13 března 1793 konal Pelcl prvou zahajovací přednášku před vybraným i četným obecenstvem. Vedlé jiných přítomni byli nejvyšší purkrabí hrabě Lažanský, hraběnka Šliková, bibliothékář Ungar.[3]) Přednáška tato konána byla ovšem německy a řečník pojednal v ní o významu a důležitosti českého jazyka. V ní poprvé po dlouhých létech těžkého utrpení obhajován byl jazyk český s místa úředního. Řečník jal se hojnými příklady z dějin čerpanými dovozovati užitečnost jazyka českého pro každý stav a pro veškery osobnosti, které vyhledávají v království českém veřejného úřadu.[4]) Neobyčejným důkazem horlivostí, již Pelcl v obraně jazyka českého na jevo dal, jest příklad vzatý z osudu císaře Josefa II, v jazyku českém kazimluvcem Pohlem cvičeného. Když císař Josef r. 1772 v Čechách meškal

[1]) Příloha k Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1792, č. 25.
[2]) Brandl, Život J. Dobrovského, 81.
[3]) Locatelli, 49.
[4]) Vydána byla řeč tato tiskem s nadpisem Akademische Antrittsrede über den Nutzen und Wichtigkeit der böhmischen Sprache. Praha, 1793.

a následky hladu velikého odstraňoval, dostalo se mu četných proseb od poddaných. Císař byl prý velikým počtem proseb znepokojen i pravil podavatelům česky: „Jděte na pány“ místo „Jděte k pánům“, ale sedláci rozuměli jinak slovům císařovým a shledávali v nich vyzvání k selskému povstání. Dojem této řeči Pelclovy byl hluboký. Jeník z Bratřic poznamenal o ní: „Podivná věc, že v Čechách zrození a v Čechách vychovaní Čechové svou vlastenskou řeč českou mluviti neumějí a teď teprva v svém starém věku tuto národní řeč českou pilně učiti (se) mají. I tak se to předce jednou uznalo, jaká to šeredná hanba, ano opravdové prohřešení proti svému národu jest rozeným Čechem býti a neuměti slovíčka českého ze svých němčených úst vypustiti. Budiž bohu chvála! Tak tedy tudy snad přece jakási naděje jest, že si některý zněmčený Čechák za pár krejcarů českou abecedu koupí a z ní slovíčka některá česky švachtati bude.“ [1]) A svatovítský kanovník Locatelli raduje se, že opět počíná vzkvétati jazyk český, zlomyslností některých rozených Čechů za vlády Josefinské ku zkáze již určený. [2]) Příklad stavů působil i v úřady jejich. Jest zajisté zajímavo, že v tehdejších německých novinách v Praze vydávaných objevuje se 23 listopadu 1793 česká vyhláška hraběcího Kinského vrchnostenského úřadu v Chlumci nad Cidlinou ve příčině dražby mlýna kratonožského, [3]) pohříchu řídký to zjev za tehdejší i pozdější doby. Avšak sympathie

---

1) Bohemica I (1838), 538.
2) Locatelli, 49.
3) Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1793, čís. 49.

projevované vlasteneckým snahám českým budily již tehdy antipathie v nastěhovalém obyvatelstvu německém, které těžíc ze směru vládního, jalo se snižovati osedlé obyvatelstvo české.[1])

Neveliké tyto projevy přízně, jichž se dostávalo jazyku českému s míst vyšších, budily odpor v kruzích německých. Nejzajímavější toho doklad podala volba nového kanovníka v kapitule métropolitní. Když kanovník Varlejch z Bubna zvolen byl r. 1793 děkanem kapitulním, uprázdnilo se jedno místo královského kanovníka, na jehož obsazení příslušela kapitule volba navrhovací. Ucházeči byli čtyři: Karel Fuka, děkan postoloprtský, Caroli, farář v Žitenicích, dr. Václav Rokos, hlavní farář u Matky Boží před Týnem, a métropolitní kazatel Rychlovský. 4 října 1793 zasedla kapitula k volbě a většinou hlasů navrženi v tomto

[1]) Drastickým toho dokladem jest anonymní Němec z říše, z jehož péra pocházejí chauvinismem přesycené Berichte über die böhmische Konigskrönung (1792, bez udání místa tisku). Na str. 115 sld. takto vyličuje tento spisovatel povahu Čechoněmcův a Čechů: Der Deutsch-Böhm ist bieder und gut — anfangs gegen den Fremdling etwas zurückhaltend; sobald dieser aber einmahl sein Zutrauen gewonnen, so darf er gewiss auf seine Freundschaft zählen. Er ist sehr unterhaltend, höflich und zuvorkommend... Der Stock-Böhm (!) ist ganz das entgegengesetzte Bild. Wenn es nicht philosophische Gewissheit wäre, dass in jedem menschlichen Körper eine Seele wohnt, so würde ich sehr zweifeln, ob der Stock-Böhm eine Seele besitze. Er ist ganz von aller Denk- und Geisteskraft verlassen, empfindet nichts als den Stock, lebt in seiner Dummheit bis an das selige Ende fort, und kennt keine andere Pflichten als jene, zu welchen er mit eben diesem Instrumente getrieben wird. Er vereint mit diesen Eigenschaften zugleich den höchsten Grad von Bosheit, und hasst seinen deutschen Landsmann mehr als der Türk den Christ.

pořadí Rychlovský, Fuka, Rokos. Proti volbě této podal ve jménu všech německých kanovníků protest kanovník Chlumčanský z Přestavlk a sice, což dle současného svědka kanovníka Locatella doposud se nestalo, jazykem německým. Vedle Chlumčanského podepsali rekurs tento ke dvoru zaslaný ještě kanovníci Lenhard, Hain, Schmied a Pallas. V rekursu svém výslovně tvrdili, že se jim stala protestovanou navrhovanou volbou křivda, již prý zavinila česká většina kapituly. Dvůr maje za to, že nebyli při navrhované volbě, již menšina kapituly v odpor brala, všichni členové kapituly přítomní, nařídil volbu novou, k jejímuž vykonání ustanoveno sedění kapituly dne 10 ledna 1794. Předsedající kapitulní děkan Varlejch z Bubna pokusil se o smír a prosil členy kapituly, aby všichni v zájmu této podepsali výsledek prvé navrhovací volby, ale Němci veškeren smír zamítli. Tu většina navrhla opět předešlé terno, jež i dvoru předloženo. Císař jmenoval pak 1 března 1794 děkana Fuku, jejž obě strany navrhovaly na místě druhém.[1])

Němečtí členové kapituly nebyli však polovičným tímto úspěchem spokojeni, nýbrž obrátili veškero záští své proti kapitulnímu děkanu Varlejchu z Bubna, který na vyšších místech nebyl oblíben pro své názory státoprávní a národní. Bylť 12 dubna 1793 u vysokém věku 86 let zemřel stařičký kníže arcibiskup hrabě Přichovský a již 1 května t. r. jmenován jeho nástupcem biskup v nizozemském městě Tournay Vilém kníže Salm-Salm, jazyka českého naprosto neznalý.

---

[1]) Locatelli, 50.

Nový arcibiskup sice vynikal velikou dobročinností, ale u věcech církevních stranil Němcům, kteří všelikými úklady hleděli podrýti postavení děkana kapitulního. Tento byl sice již potvrzen v hodnosti biskupa světícího, když však arcibiskup přidal se k jeho odpůrcům, donucen 16 září 1793 k resignaci, načež kanovník Hain, Němec, jmenován generálním vikářem, kanovníci pak Schmied a Dobš, jeden Němec a druhý Čech, stali se rady konsistoriálními.[1])

Počátky soustavy policejní.

Pozornost vlády upoutána byla tou dobou některými zjevy, které byly následky uvolněných poměrů doby Josefinské. Kraje mezi Labem a střední Sázavou znepokojoval tehdy po mnohá již léta smělý a romantismem nasáklý zbojník Jan Vojta, zvaný Kovářík, jehož výkony upomínají velice na někdejší Petrovské. Bída r. 1771 a 1772 byla v chudých pohorských krajích pociťována ještě po mnohá léta a lid hladem i nouzí tísněný beztrestně vnikal do sýpek, komor, stájí hlavně panských, aby lupem hlad ukojil. Krádeže tyto nebyly již za nic nedovoleného pokládány a stávaly se zvykem hlavně na rozhraní krajů kouřimského a čáslavského, v okolí městečka Zbraslavic a vsi Žandova. Znenáhla utvořila se větší skupina, která již podnikala krádeže předem připravované a ve větších rozměrech prováděné. Podruzi a všelicí povaleči, práce

---

[1]) Tamže, 50 sld.

se štítící, k družině této se přidávali, židovští pak kramáři s nimi se spolčovali, aby levně nakupovali věcí z krádeží pošlých. Dějištěm výborně organisovaných těchto krádeží bylo okolí měst Golčova Jeníkova, Ledče, Cáslavě, Přelouče, Kolína, Hory Kutné, Kouřimě, Kostelce nad černými lesy, Brodu Českého, Nymburka, Poděbrad, Sadské. Nejčastěji kradli dobytek, zvláště ovce, avšak obírali i kostely a fary. Zrušení řeznických cechů, Josefem II nařízené, bylo jim mocnou podporou, ježto na venkově vysekávali maso lidé různí a neostýchali se od zlodějů dobytek kradený kupovati. Ve příčině té zvláště hlasité šly stesky do řezníků kutnohorských. Zeměpanské a vrchnostenské úřady neměly dosti energie, aby potlačily povážlivé tyto nepořádky a zatím dle slov Vavákových „rota pořád se množila, až i pánům tu i tam hrozila“. Lesnatá krajina posázavská byla zbojníkům bezpečným útočištěm, odkudž na loupež vycházeli a lid po cestách, po dvorech, mlýnech, ba i zámcích přepadali. V osobě bývalého poddaného jindického Jana Vojty, řečeného Kovářík, dostalo se jim obratného, na výsost odvážného a v lidu populárního náčelníka. Kovářík chlebil původně na kmetcím statku v Jindicích, když však nebyl pro nouzi s to, aby konal povinnou robotu, byl mu r. 1774 statek odňat, on pak v podruží nádeničil, až pomstou hoře, přidal se ku zbojníkům a stal se vůdcem jejich. Záhy byl Kovářík postrachem vrchnostenských i zeměpanských úřadů, jichž pronásledování uměl se obezřele vyhnouti. Obdivuhodná byla rychlost jeho, která mařila veškero stihání. Dnes objevil se u Přelouče, zítra poznán byl u Kouřimě. Po dvacet let řádil Kovářík s lidmi svými téměř

bez odporu a s resignací přijímaly úřady zprávy o něm. Teprvé r. 1794 popudem císařovým zahájeno stihání nebezpečného záškodníka se vší energií. Gubernium uložilo krajským hejtmanům kouřimskému a čáslavskému pronásledování. 100 jezdcův a 500 pěších vojínů přibylo z Prahy do Kostelce nad černými lesy a odtud dále do Rataj, z několika panství, zejména z černokostelckého, ratajského a vlašimského, nařízeni hajní a myslivci a z více než 40 obcí z každého domu po jednom muži. 10 června zahájeno stihání na panství ratajském s jedné, šternberském a vlašimském s druhé strany řeky Sázavy. Všechny rozsáhlé lesy těchto panství po pět dnů bedlivě a všestranně prohledávány, ale bez výsledku; toliko bylo jato 14 června v Mitrově u Uhlířských Janovic 11 zbojníků. Něco vojska rozloženo tudíž po vesnicích, načež mnozí jímáni, jež zajatí již byli udali, a do Rataj sváženi. 28 června bylo opět 18 zbojníků chyceno. Kovářík mezi tím přestrojiv se za myslivce, ukrýval se na různých místech, hladem ale jsa puzen, uchýlil se k sestře své v jedné vsi panství ratajského, jejíž choť byl mezi zajatci na zámku ratajském. Tento byl propuštěn z vazby zavázav se, že Kováříka vydá. Přišed domů, poslal zrádný svat pro rychtáře, který s vojáky nepozorovaně domek obklíčil. Kovářík spal na půdě. Vida se zrazena, chtěl stříleti, pak ale vida nemožnost dalšího odporu, vzdal se a odveden do Rataj, kdež dostal ihned 50 ran, načež spoluvinníky své udal. 28 června s 25 jinými vežen byl do Prahy, jsa sám umístěn na zvláštním voze, zpoutaný a oběma rukoma připiatý k okrajům vozovým. Jezdci jeli podle vozu, zvláštní dva podle vozu s Ko-

vaříkem.[1]) V Praze odsouzen byl k mnohaletému těžkému žaláři, jejž tráviti měl na Špílberce, kamž i odvezen.

Po třech létech, v září 1797, podařilo se Kovaříkovi ze žaláře špílberského uniknouti, načež opět řáditi počal ve dřívějším působišti svém. Po celou zimu docházely zprávy o něm. V květnu 1798 viděn byl v myslivně v Podmokách, když právě myslivec nebyl doma. Vojenská prohlídka lesů zůstala bez výsledku. 20 srpna t. r. oloupen farní chrám v Činovsi, 23 října t. r. vyšly na jevo veliké chrámové loupeže v Křečhoři, kdež ukradeny nádoby posvátné, monstrance, kalichy, ornáty, ba i kusy zvonoviny; věci tyto shledány u chalupníka Kosa v ovčíně. U téhož Kosa zdržoval se Kovářík po 2 měsíce, když v Čechách i na Moravě byla vypsána na dopadení živého cena 100 a mrtvého 50 dukátů. 500 vojákův a více než 3000 lidí pátralo po něm na Ratajsku a Sázavsku. Konečně prozradila skrýš jeho děvka jakási. Černokostelecký vrchní obeslal na den 6 ledna 1799 všechny myslivce a na míli kol Kostelce všechny sedláky na večer do zámku. O půl noci vyrazili všichni po tichu do Bohouňovic u Krůt, obklíčili ves a zvláště statek rychtářův, pak vešli na půdu. Nad světnicí v seně objeven brloh, kdež Kovaříka dopadli a svázali. Hlavní zásluhu, že byl konečně smělý loupežník zdolán, měl sedlák Stejskal z Liblic. O třetí hodině ranní vežen byl Kovářík na saních do Kostelce, kdež právě meškal kníže z Lichtenštejna, odtud pak dodán do Prahy.[2]) 8 dubna 1800

[1]) Vavák, Paměti. III, 214—216.

[2]) Zpráva českého gubernia dvorské kanceláři ze

vyveden na lešení před radnicí staroměstskou, načež odvežen k 20leté vazbě na Špílberk.

Proti těmto událostem, které podávaly nepříznivé svědectví o spůsobilosti tehdejších zeměpanských úřadů, dosti komicky vyjímají se současné studentské bouře v Praze. Příčinu nepřímo podal k nim bývalý guberniální rada a tehdy již městský hejtman baron La Motte, jemuž vytýkáno, že chrání domy rozkřičené, zejména dům jakési Fleklové v Kaprové ulici. Z nepatrného podnětu vzešla bouře a rozkacení studenti universitní vyplenili u řečené Fleklové drahocenné zařízení domovní. Po tři dny, 12—14 prosince 1793, opakovaly se hlučné výtržnosti i proti jiným podobným domům, až vojsko zjednalo pokoj. Tři z náčelníků studentských, mezi nimi rytíř Perglar z Perglasu, odvedeni z pokuty k vojsku. Obecenstvo přičítalo zásluhu, že bouře utichly, nejvyššímu purkrabí hraběti Lažanskému, jehož působením patrně i Fleklová před soud pohnána. 28 února 1794 stála žena tato na pranýři vedle radnice staroměstské po celou hodinu.[1])

Charakteristickým pro tehdejší poměry byl i případ znojemský. Tam právě udílel brněnský biskup Lachenbauer biřmování, při čemž lid nechal dlouho čekati. Z toho vzešlo takové srocení, že lid faru zapálil, v níž byl biskup ubytován, a teprvé vojskem pořádek byl zjednán.[2])

---

dne 17 ledna 1799, opis v král. českém archivu zemském. Vavák, Paměti III, 428, 447 sld.

[1]) Jenik z Bratřic, Bohemica I, (1838) 320—335. Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1793, čís. 51. Rulík, Kal. hist., I, 215.

[2]) Polit. Journal 1799, str. 679 (v dopise z Vídně ze dne 12 června t. r.).

Není lze nepoznati, že ve všech případech způsobila rozřešení silná ruka, opírající se o moc policejní i vojenskou. Převaha policie i vojska jest také od počátku význačnou vlastností panování Františkova, událostmi snadno vysvětlitelná. Znělyť zprávy z Francie den ode dne hrozivěji a heslo boje „všem tyranům“ ozývalo se již z úst mužů, kteří řídili loď vládní. František I jakožto spolčenec krále pruského v boji s Francií snažil se netoliko v poli býti energickým potíratelem francouzských ideí, nýbrž bránil jim vší silou průchodu i do svých Dědičných Států, což díti se mělo hlavně pomocí dobře organisované policie.

Hlavní péče obrácena byla tudíž proti vnikání revolučních tendencí a hesel do Dědičných Státův a s největším úsilím pátráno po tajných „Jakobínech“. Odtud přísné nakládání s francouzskými zajatci, generálem Marií Josefem Lafayettem, bývalým ministrem války generálem Beurnonvillem a členy konventu, jež po bitvě v Neerwind generál Dumouriez vydal císařským. Lafayette přes to, že sám uchýlil se do tábora císařského prchaje před hněvem Jakobínů, vězen byl jako státní provinilec na mnohých pevnostech německých, načež v květnu r. 1794 byl převežen do Olomouce a tam v kasematech žalářován. Vojenské úřady zacházely s ním bezohledně a tvrdě, zvláště když pokusil se 8 listopadu 1794 o útěk. Teprvé v říjnu r. 1795 dovoleno bylo jeho choti, aby se o vězení s ním sdílela. Tamže byli vězeni i Beurnonville a oni tři členové konventu, jež Dumouriez vydal císařským. Účinné konání dozoru nad snahami státu nebezpečnými svěřil císař již 4 ledna r. 1792

nově ustanovenému policejnímu ministru hraběti Pergenovi.[1])

V zemích českých nebylo vážnějších zjevů tak zvaného „jakobínského směru“, jenž měl četné stoupence ve Vídni a v Uhřích, ale probouzející se české národní uvědomění bylo trnem v oku josefinské byrokracii, námi již častěji po zásluze charakterisované, která tudíž slídila po každé maličkosti, k úřednímu jednání spůsobilé. Horlivě v té příčině vedla si tajná policie pražská oznamujíc, že rozhazují se a rozesílají posměšné letáky, jichž na zimu r. 1792 dva toliko byly zachyceny, jeden policejním ředitelstvím pražským, druhý vojenským generálním velitelstvím, oba pak předloženy gubernii. Tajná policie udávala dále, že hovoří se veřejně v kavárnách a hostincích o denních událostech s posuzováním toho, co by se ve Vídni díti mělo neb nemělo. Nejvyšší purkrabí hrabě Rottenhann zprávy tyto přijímal, ale vedl si celkem obezřele. Poznával, že vzrušení zaviňovaly nepříznivé zprávy z bojiště francouzského, a že policie nebyla s to, aby určitě označila hlavní vinníky. Proto přestal na opatřeních obecné povahy, o nichž 12 listopadu 1792 zprávu podal nejvyššímu dvorskému kancléři hraběti z Kolovrat.[2]) Ze zprávy té vyjímáme, že smluvil se nejv. purkrabí s velícím generálem hrabětem Thunem, aby důstojník, usvědčený z nenáležitých řečí o věcech veřejných, ihned odevzdán byl profousovi, ve příčině pak osob občanských ustanovena tajné policii cena 12 dukátů pro toho, kdožby skladatele, účastníka nebo rozšiřovatele posměš-

---

[1]) Polit. Gesetze Franz des II, II, čís. 1.

[2]) Otištěna v Correspondenz 1868 dne 12 prosince, čís. 137.

ných letáků udal aneb osoby nevážně mluvící oznámil. Zvláště nekteří magistrátní úředníci pražští byli obviňováni, že od nějaké doby pronášejí řeči, podporující špatně pochopené snahy lidu po svobodě a posuzující jednotlivé úkony státní správy, zvláště pak blahovůli Židům prokazovanou. Nejvyšší purkrabí nerozpakoval se obviňovati tyto úředníký, že si takto hlasy městských volitelů sjednávati a přízeň svobody milovných vyhledávati chtějí. Podnět k výkladům podobným dal anonymní leták, obsahující v sobě provolání neznámého k měšťanstvu pražskému, aby sešlo se v úplném počtu a ozbrojeno 3 listopadu 1792 o 8 hodině večerní na Hibernském náměstí, aby „zhubilo židy a zlatou svobodu si vybojovalo“. Leták tento mimo jiné vytýkal židům, že přivádějí obyvatelstvo na mizinu i do otroctví a skládal naděje do generála Dumourieza, tehdy vrchního velitele francouzského proti Nizozemsku. „Generál Dumouriez“, praví se v něm, „neodepře nám své pomoci, on jest o naší bídě již zpraven, on chce z monarchií špatně spravovaných svobodné státy zdělati.“ Leták takový byl ovšem s to, aby vládní kruhy pobouřil a k bedlivé pozornosti přiměl.

Proti nebezpečenství z ciziny hrozícímu vydal nejvyšší purkrabí dvojí nařízení, obojí ze dne 9 listopadu 1792. Prvým nařizuje se vrchní poštovní správě pražské, aby hraniční poštovní úřady revidovaly bedlivě průvodní listy cestujících z říše, Bavor, Horní Falce, Pasova a Sas do Čech přicházejících. Osob těchto nebylo však mnoho; Rottenhann sám dotýká se jistého faráře ze Štrasburka a jakéhosi francouzského hraběte, kteří právě přijeli do Prahy. Jiné nařízení dáno hejtma-

nům krajským v Klatovech, Plzni, Písku, Litoměřicích, Lokti, Žatci a Budějovicích, ukládajíc jim, aby za spolupůsobení vrchnostenských úřadů prohlíželi bedlivě všechny cizince, již by po poštovních silnicích aneb i po cestách venkovských do země přicházeli. Cizincům lepšího stavu měl býti pobyt povolen výhradně toliko v krajských městech, kdož by pak dále cestovati chtěli, měli jeti Prahou a tam se řádně ohlásiti.[1]) Vláda jednala mnohem úzkostlivěji, neboť v dobrozdání, jež císaři 17 listopadu 1792 direktorium předložilo,[2]) radí se, aby francouzští emigranti toliko byli trpěni v hlavních městech, kdež lze konati dozor náležitý; spolu oznamovalo se, že do Prahy vložen oddíl 34 jezdců s důstojníkem a že, by byla potřeba, divise jízdní z Brandejsa n. L. v málokterých hodinách v Praze býti může. Tajná státní a dvorská kancelář podala ale císaři návrh mírnější, aby vystěhovalcům francouzským povolen byl pobyt v Dědičných Státech, pokud by se klidně chovali a nikomu na obtíž nebyli. Císař rozhodl dle návrhu tohoto připojiv, aby vydávány byly průvodní listy toliko osobnostem, jichž spolehlivost byla známá.

Nejzajímavější jest obvinění „Jakobinismem“ professora na universitě pražské, častěji již jmenovaného exjesuity Ignatia Cornovy. S počátku r. 1793, když Evropa byla vzrušena zprávami o popravě krále Ludvíka XVI, rozšiřovány i po Praze řeči, že Cornova zásady revoluční schvaluje a že háje je kdesi na místě veřejném, tím přivo-

---

[1]) Obojí nařízení v Correspondenz 1868 ze dne 12 pros., čís. 137.

[2]) Uveřejněno v Correspondenz 1868 ze dne 15 pros., čís. 140.

dil si nepříjemnosti. Cornova hájil se žádostí ku gubernii, aby proti němu zavedlo vyšetřování, načež dostalo se mu dne 27 února 1793 listem nejvyššího purkrabí hraběte Lažanského ujistění, že vyšetřováním, jež z uložení gubernia vykonalo policejní ředitelství, bezpodstatnost rozšiřovaných zpráv naprosto byla prokázána.[1]) Za Jakobína pokládán byl i Martin Pošíval, poštmistr plaňanský, jenž horlíval velice proti víře a r. 1792 zemřel.[2])

Nejednal však císař z vlastního popudu, nýbrž osvojil si myšlenku, která z Drážďan byla šířena Byl to policejní ředitel drážďanský August Gärtner, který přípisem ze dne 23 března 1792 vyzval policejní správy všech větších měst v Německu a v Dědičných Státech, aby společně měly na péči a dozoru všechny snahy proti veřejnému řádu čelící a hlavně z Francie rozdmychované. Přípis ten zaslán byl i policejnímu ředitelství pražskému.[3])

Ochota byrokratických kruhův a neúmorná jejich snaha, aby zjistily spojitost mezi vlasteneckými snahami českými a obecně obávaným jakobinismem, byly příčinou četných udání a referátů, podnes v archivu ministeria vnitra zachovaných a „policejním archivem“ zvaných. Listiny jeho počínají sice již r. 1790, za nastoupení Leopolda II, ale od r. 1793 přibývá jich a stávají se spolu na výsost zajímavými, ježto podávají důkaz, jak převrácené obžaloby byly v kruzích byrokratických smyšleny.

---

[1]) List hraběte Lažanského a příslušné prohlášení Cornovovo uveřejněny v Prager Staats- und Geherte Nachrichten 1793, čís. 10.

[2]) Vavák, Paměti, III, 184.

[3]) Opis v král českém archivu zemském.

Hlavním dějištěm událostí, o nichž policejní archiv zachoval paměť potomstvu, byly kraje východočeské, zvláště Chrudimsko v jihovýchodních hornatých částech svých, rozrušené sotva utlumeným hnutím náboženských blouznivců. V končinách oněch, zapadlých a vzdálených, rozšířily se novinami zprávy o průběhu revoluce francouzské, o pádu království a hrozném konci královské rodiny, které způsobily hluboký dojem v mysli vnímavého, snadno vznětlivého a nedávného pronásledování trpce vzpomínajícího lidu. Zajímavé toho doklady podává zpráva litomyšlského vrchního hejtmana Versta ze dne 4 ledna 1792,[1]) který stěžuje si chrudimskému krajskému hejtmanu Janu Půlpánovi do smýšlení lidu. Dokud prý lid o časových událostech jako o dějinách uvažoval, dokud o událostech sběhlých se ve Francii a Nizozemsku ba i v Německu jako o pouhých novinářských zprávách usuzoval, přestával prý vrchní hejtman na vysvětlení příčin způsobem lidu přiměřeným a objasňoval jim spousty, jež bylo řečeným zemím následkem těchto událostí zakoušeti, kteráž námaha u veliké části poddaných se osvědčila. U některých však horkokrevných lidí veškera práce zdá se býti marnou a opětují se víc a více případy, že odvážliví lidé osmělují se veřejně smýšlení své pronášeti. Jistý lanškrounský poddaný jda podél oken vrchního hejtmana, provolával hlasitě: „Vivat francouzská svoboda“ a „na šibenici s oficíry“. Kocléřovský sedlák Jiří Volf z čísla 104 na kanceláři vrchnostenské, když jakémusi jeho přání nebylo vyhověno,

[1]) Otištěná v Correspondenz 1868 ze dne 2 prosince, čís. 127.

zvolal: „Teď již nedivím se, půjde-li to u nás tak jako ve Francii“. Jakub Tobek z Lažan zdráhal se konati půldenní práci faráři morašickému, dávným zvykem se zakládající, již prý všichni ostatní ochotně konali, a před kommissí krajského úřadu zvolal: „Věřte, že bude teprvé lépe, až všechny tyto kněžoury a pány pobijeme,“ Ještě smělejší prý jsou výroky jednotlivců v krčmách a výčepnách pálenky. Výrostkové prý provolávají, že není ani boha ani pekla a že jest toliko trestným to, při čemž kdo přistižen byl.

8 ledna 1793 oznamoval opět krajský hejtman Půlpán nejvyššímu purkrabí hraběti Lažanskému vedle zpráv vrchního správce panství litomyšlského o smělých názorech, jež obyvatelstvo tamní ve příčině francouzské revoluce veřejně pronáší. Na litomyšlském prý panství i na jiných dominiích, když krajský hejtman nebo krajští kommissaři jimi projíždějí, obecné prý jsou žaloby vrchnostenských úřadův i duchovenstva do smýšlení a názorů lidu. Veřejných nepokojů nebylo prý třeba se obávati, ale pravé smýšlení poddaných prý se projevuje nespokojeností s vrchnostmi a vládou zemskou, v neochotném plnění úvazkových povinností a zeměpanských nařízení, v pokusích sváděti k neposlušenství, v oslabování důvěry a vážnosti k úřadům, čímž provádění zákonův a řádná správa se stěžují. Půlpán tudíž navrhoval, aby smělí tito žvanilové a zle smýšlející poddaní byli k vrchnostenským svým úřadům předvoláni, po svém usvědčení krajským úřadům dodáni a dle různé míry potěžujících okolností 15—25 ranami holí pokutováni. Vinu všeho sváděl Půlpán na české noviny, jež prý téměř každý pastor odebírá, od něhož přicházejí do

rukou poddaných, těmi pak jsou horlivě čítány. Zákaz novin těchto vzbudil by prý největší rozruch, proto radil Půlpán, aby censura přísněji přehlížela zprávy o průběhu francouzské revoluce, který by měl býti dolíčován spůsobem lid odstrašujícím.

Hrabě Lažanský nemeškal o událostech těchto podati zprávu nejvyššímu dvorskému kancléři hraběti z Kolovrat a oznámil spolu nařízení, jež v té příčině Půlpán dal. Nejvyšší purkrabí měl ovšem názory vytříbenější než krajský hejtman chrudimský. Svoloval sice k pokutám navrhovaným, ale jen tam, kde by pobuřující řeči byly s to, aby poškodily vážnost úřadův, a přísně ukládal, aby snad nebyli pokutováni všelicí snílkové neb opilci pro sympathie k svobodě francouzské.

V divném odporu se zprávou krajského hejtmana Půlpána jest zpráva gubernia ze dne 11 listopadu 1792, jež obrací se rozhodně proti vzmáhajícímu se udavačství a navrhuje ceny na vypátrání těch, kteří rozšiřují a nalepují pobuřující zprávy i provolání a tak podporují politisování v kavárnách a výčepnách. Ve zprávě praví se, že dle určitých stop vyskytují se mezi rozšiřovateli nepravdivých zpráv i lidé vyšší úřady zaujímající. [1])

Directorium in cameralibus et publico politicis nemeškalo podati císaři dobrozdání své o zprávách vrchního správce litomyšlského, krajského hejtmana chrudimského i nejvyššího purkrabí. [2]) Dvorský úřad tento dobře uznával, že chrudimský kraj a přiléhající k němu části

[1]) Correspondenz ze dne 18 listopadu 1868, čís. 114.

[2]) Dobrozdání to uveřejněno v Correspondenz ze dne 2 prosince 1868, čís. 127.

krajů čáslavského a bydžovského jsou vhodným polem pro šíření se nových z Francie přivážených hesel, radil však celkem k opatřením obezřelým a mírným. Poněvadž v krajích těch vyskytují se lidé mnozí, kteří opovrhují božskou i světskou mocí a oddávají se proroctvím i všelijakým snům o změnách náboženských i politických poměrů, proto vidělo se potřebou okresy ty bedlivě přehlížeti a jednotlivé výjevy, zbytečný rozruch a povyk zamezovati. Krajským úřadům uloženo, aby každé byť sebe menší výtržnosti věnovali péči pronikavou, jen když byla oprávněna, úředníkům pak a duchovním správcům doporučeny chytrost a rozvaha, při čemž dávána rada, aby lidé neobezřelí, hloupí aneb opilství oddaní především vážně byli poučováni a mírnými výtkami napravováni, projevy pak jejich, pokud byly prosty zúmyslnosti, aby za neškodný žvast byly pokládány, kdežto úmyslně jednajícím rušitelům pokoje bylo třeba poučení bezodkladného a citelného, že pořádek porušili. Trest holí nebyl však pokládan za prostředek vhodný, ježto vždy roztrpčuje a u nesúčastněných soucit budí. Zúmyslně jednajícím mělo spíše býti pohroženo, že budou na vojnu vzati, ze statku vyhostěni, na turecké pomezí přestěhováni aneb alespoň po nějaký čas v káznici držáni, těm pak, kteří by vyšetřováním skrze krajský úřad provedeným vinnými byli seznáni, měly skutečné těžké pokuty právě uvedené uloženy býti. Kde by shledána byla menší míra viny, postačovalo několik dní vazby, načež provinilec měl býti s důtkou a výstrahou na svobodu propuštěn. Ku konci žádá se, aby do končin zvláště nepokojných vloženy byly dva pluky jízdecké. Císař schválil opatření,

nejvyšším purkrabím nařízené, přičinil však rozkaz, aby gubernium dle návrhu krajského hejtmana chrudimského upozornilo českého novináře a censora na míru dovoleného, pastorům pak aby byla skrze krajské úřady jemným spůsobem opatrnost v půjčování novin doporučena. Opatřeními těmi nebyla ovšem nespokojenost lidu odstraněna, ba doutnala dále i bylo potřebí nového toliko podnětu, aby opět propukla. Podnět ten záhy se objevil.

Prvá revoluční válka s Francií.

Smrt císaře Leopolda II nespůsobila žádanou přestávku ve válce s revoluční Francií, kdež bezpečnost královské rodiny, s císařským dvorem nejúže spřízněné, na výsost již byla ohrožena.. Stoupenci ústavního království, jichž vůdcem byl slavený vojevůdce Lafaytte, sedíce na pravici sboru zákonodárného, nedovedli přes číselnou svou převahu čeliti bouřlivé republikánské levici, o kluby opřené a ohnivými řečníky podněcované, jejíž konečný účel svrhnouti krále a odstraniti království byl již každému nepředpojatě soudícímu zjevný. František I oznámil notou ze dne 18 března 1792 vládě francouzské nastoupení své, obnovil ale spolu požadavky otce svého. Nota tato potkala se ve Francii s nestejným přijetím. Republikánsky smýšlející ministerstvo francouzské, Ludvíku XVI levicí sněmovní vnucené, předešlo krále če ského a uherského a dříve ještě, než řečená nota úředně byla předložena, vzneslo ve Vídni určitý požadavek, aby František I do 15 dubna

1792 se prohlásil, setrvá-li na protifrancouzském vyjednávání s panovníky evropskými. Naproti tomu král, hlavně na popud královny Marie Antonie, vypravil tajné posly, dvorního agenta Goquelata do Vídně a markýza de Breteuil do Berlína. Goquelat zajel cestou do Bruxell, kdež místodržitel hrabě Mercy doručil mu zvláštní doporučující list, a již 30 března konferoval ve Vídni s místokancléřem hrabětem Cobenzlem. V rozmluvě této líčil jak nebezpečenství války, již republikánské ministerstvo hodlalo zahájiti přechodem řeky Rýna a vpádem do sardinského Piemonta, tak osud, který ohrožuje již i život krále a jeho rodiny, a snažil se poměry francouzské objasniti se stanoviska protirevoluční válce příznivého. Také král a královna v listech svých odmítali veškery ústupky, k nimž byli mocně donuceni, a dožadovali se k záchraně své pomoci od Evropy. Goquelat očekával, bude-li válka prohlášena, že jízda francouzská bude věrna králi, podceňoval však pěchotu, která prý nemá kázně a v pevnostech snadno může býti donucena obyvatelstvem ze strachu před bombardováním, aby kapitulovala. Podobným způsobem domlouval se markýz de Breteuil v Berlíně, kdež král prohlásil, že toliko čeká na rozhodnutí dvora vídeňského. Fridrich Vilém II a jeho diplomaté generál Bischoffswerder a hrabě Schulenburk byli hlavní oporou myšlenky protifrancouzské koalice. Vypráven tudíž rychlý kurýr do Vídně, který se cestou potkal s Bischoffswerderem, přinášejícím zprávu o úmyslech krále Františka. Jakkoli kníže z Kounic varoval před přenáhleným krokem, zvítězila přece u mladého krále rada místokancléře hraběte Cobenzla a referendáře

barona Spielmanna. 3 dubna 1792 již František I psal vévodě Brunšvickému o chystané allianci proti Francii.

Vládu francouzskou zastupoval ve Vídni Lafayettův svat markýz de Noailles, jemuž ministerstvo francouzské nedůvěřovalo, kdežto ve Vídni byl již za nepřítele pokládán. Noailles nemeškal vládu svou zpraviti o přípravách protifrancouzkých, načež ministr zahraničních věcí a války Dumouriez zaslal jemu 4 dubna ultimatum. Noailles ihned předložil notu ministerstva francouzského hraběti Cobenzlovi, kterýž suše odvětil, že král český a uherský trvá na notě své ze dne 18 března a sice v plné shodě s králem pruským. 9 dubna 1792 odjel Goquelat z Vídně nesa sebou list, jejž nepozorovatelně měl doručiti králi Ludvíku XVI.

13 dubna 1792 konána ve Vídni veliká rada korunní, která uvažovala o bezodkladných přípravách válečných. Výpověď války očekávána však z Francie, která tím před celou Evropou měla býti označena jako strana útočná. Prusko navrhovalo válku offensivní, k čemuž František I přistoupil. Kounic očekával, že účastní se války i Anglie, Rusko a knížata německá. Téhož dne, když konána byla ve Vídni korunní rada, která prohlásila se pro bezodkladné přípravy válečné, obdržel Dumouriez zprávu de Noaillesovu o odpovědi Cobenzlově a spolu jeho žádost za propuštěnou. 13 dubna předložil Dumouriez králi žádost de Noaillesovu za propuštěnou s návrhem, aby byla přijata, a spolu doporoučel sobě věrně oddaného šlechtice de Maulde pro úřad vyslance u dvora vídeňského. Ludvík XVI souhlasil, ač s tajným odporem. Téhož dne předložil Dumouriez veškeru diploma-

tickou korrespondenci zákonodárnému sboru a dovodil nezbytnost války delší řečí, začež sklidil hlučný potlesk shromáždění. Spolu snesl se zákonodárný sbor, aby de Noailles dán byl v obžalobu. Denním pořádkem ze dne 18 dubna 1792 vzal zákonodárný sbor na vědomí, že zahraniční ministr obdržel odpověď dvora vídeňského, kteráž téhož dne byla předmětem „velice vážné úvahy“ ministerské rady. V této smýšlení válce příznivé nabylo po přečtení zprávy Noaillesovy ze dne 7 dubna a krátké, suché, ale rozhodné noty Cobenzlovy vrch i bylo usneseno, aby král navrhl zákonodárnému sboru dekret, jímž králi českému a uherskému válka se vypovídá. Když v sedění zákonodárného sboru dne 19 dubna 1792 Dumouriez předčítal de Noaillesovu zprávu ze dne 7 dubna a odpověď Cobenzlovu, zaburácela bouře nevole shromážděním. 20 dubna ustanoveno sedění, které by učinilo snesení definitivní. Za přítomnosti vybraného obecenstva v ložích, zejména dám, a za kolování dobrodružných zpráv, z nichž vyjímáme lichou pověst o uvěznění ruské cárevny, očekáván příchod králův, na poledne ohlášený. Když král přišel a zaujal místo své, přečetl Dumouriez zprávu o snesení rady ministerské [1]), obviňuje mocnáře evropské, že vyloučili z řad svých ústavního krále francouzského, že Francie jest v cizině tupena a svrchovanost její ohrožena, že shromažďují se se souhlasem a svolením sousedů bojovné zástupy emigrantů na hranicích, aby do Francie vraždu a požár zanesly, vylíčil se svého stanoviska jednání nebožce císaře a krále Leopolda II s emigranty a s mocnáři evropskými, dotkl se průběhu jednání mezi vládou francouzskou a

dvorem vídeňským jakož i příprav válečných na císařské a pruské straně a po prudkých útocích na knížete z Kounic a jeho politiku vyzval krále, aby navrhl dle snesení ministerské rady ze dne 18 dubna 1792 a dle § 2 a 3 francouzské ústavy zákonodárnému shromáždění opověď války králi českému a uherskému. Pohnutým hlasem a několika toliko bezvýznamnými slovy, která vzbudila šílený téměř jásot republikánů, ale na konstituční pravici spůsobila dojem truchlivý, podal král návrh žádaný. Po odchodu královu přerušeno sedění a položeno na pátou hodinu odpolední. Ve večerním sedění s počátku nálada válečná nemohla proniknouti. Umírnění republikáni, tak zvaní Girondinové, kteří rádi dávali jednání svému nátěr státnický, hleděli definitivní rozhodnutí oddáliti, aby nekuli zbraň radikálním odpůrcům proti sobě. Jakkoli je pravice podporovala, přece návrhy jejich byly přehlušeny ložemi. Jediný poslanec Becquet odvážil se návrhu rozumnými a hlavně finančními důvody odporovati, byl ale umlčen. Ze všech stran voláno, aby ukončena byla rozprava a přikročeno k hlasování. Za nátlaku loží přijat návrh snesením téměř jednohlasným; i královská pravice odevzdala hlasy své téměř v úplném počtu pro bezokladnou opověď války. Po té poslanec Gensonné četl návrh dekretu, jímž se prohlašuje, že národ francouzský věren jsa zásadám, ústavou svou posvěceným, ani nepodniká války výbojné ani neobrací zbraní svých proti svobodě kteréhokoli národa, nýbrž že chápe se toliko obrany své svobody a ne-

---

[1]) Sorel, L'Europe et la revolution française II, 425 sld.

závislosti, válka pak, k níž jest donucen, že není válkou národa s národem, nýbrž spravedlivou obranou svobodného národa proti nespravedlivému útoku jednoho krále. Všemi hlasy proti sedmi přijat i dekret tento. Pozdě večer odebrala se čtyřiadvacítičlenná deputace ku králi, aby jemu podala zprávu o snesení, jež král bez odkladu potvrdil.[1])

Francouzská opověď války zahájila velice strastnou dobu třiadvacítiletého válečného stavu pro vlast naši. Bylať sice toliko Morava a jen jednou postižena bezprostřední vřavou válečnou, v Čechách pak nepřítel r. 1805, 1809 a 1813 osazoval toliko některé okresy pohraničné, za to však bylo zemím koruny české snášeti veškeru tíhu mimořádných daní i odvodů vojenských, pak dodávek, přípřeží, průchodů císařských vojsk i cizích, pruských a ruských, čímž obyvatelstvo bylo až do dna vyssáto. Strasti francouzských válek revolučních převýšily ještě bídu, jež na země naše uvalena byla loupežnou politikou Fridricha II.

Do Vídně přinesli dne 30 dubna 1792 zprávu o francouzské opovědi války dva belgičtí kurýrové z Bruxellů. Současně přichvátal kurýr z Paříže s rozkazy ministerstva vyslanci francouzskému, aby Vídeň do 24 hodin opustil, aniž by obvyklým způsobem byl se rozloučil se státním kancléřem knížetem z Kounic. Archiv vyslanecký opatrovati měl úředník Maison přidělený vyslanectví a sice jako soukromník. Vyslanec de Noailles sám chtěl opustiti Vídeň již v noci 1 května, ale bylo mu oznámeno, že neobdrží průvodních

[1]) Dle zprávy svědka jednání přítomného v hamburském Politisches Journal 1792, 451—476.

listů, dokud nebude bezpečně známo, že byl vyslanec krále českého a uherského šlechtic Blumendorf bez úhony a bez porušení mezinárodního práva z Paříže a z Francie propuštěn. O den dříve, 26 dubna, obdržel též pruský král zprávu o opovědi války králi českému a uherskému i shledával, že jest opověď namířena též proti osobě jeho Jakkoli meškal tou dobou francouzský mimořádný vyslanec markýz Custine v Berlíně s posláním, aby Prusko od války zdržel, přece král pruský nemeškal jednati dle úmluvy a sám Francii válku opověděl.[1])

Prusko i král František I podjali se tehdy příprav k početí nepřátelství s velikou horlivostí. Z Vídně byly všechny spřátelené dvory ihned zpraveny o početí války a 15.000 mužů vojska dostalo rozkaz k pochodu. Současně oznamováno z Berlína do Vídně, že mobilisuje se na kvap 50.000 Prusů, načež polní maršál kníže Hohenlohe-Kirchberg vypraven králem Františkem do Berlína k poradám s náčelnými generály pruskými.

Společný vrchní velitel všech proti Francii vypravený vojsk Ferdinand vévoda Brunšvický, jejž i František I za velitele svých vojsk přijal, jakkoli nepřátelské smýšlení vévodovo proti rodu habsbursko-lothrinskému nebylo žádnou tajností, vypracoval útočný plán, o němž za přítomnosti prince Hohenlohe-Kirchberka uvažovala již v prvých dnech května válečná rada pruská. Dle tohoto plánu měla hlavní síla císařských operovati z Belgie proti řece Meuse, jiný pak sbor z Breisgavska měl vytrhnouti do

---

[1]) Sorel, L'Europe et la révolution française II, 442 sld.

poříčí horní Mosely a ohrožovati Francouze v pravém boku. Než operace nemohly počíti, dokud nebyla vojska na určených místech shromážděna, čehož nebylo lze nadíti se ani do císařských ani do Prusů před koncem července.

Všechna vojska spojenců měla se strhnouti v okolí Mohuče a Koblence, pročež vojsko pruské ze Slezska a zabraných krajů polských mělo na místo svého určení táhnouti kratší cestou skrze Cechy. Kníže z Kounic, který s válkou nesouhlasil, požádal v červenci 1792 za propuštěnou, jíž se mu také dostalo. Válečná strana ve Vídni tím zbavila se největšího svého odpůrce.

Zatím bylo pečovati o úhradu nákladů válečných. Státní konference radila králi Františkovi, aby byla vypsána ihned válečná daň, král ale v dobré maje paměti, s jakými pocity přijímána byla válečná daň za ujce a otce jeho, odhodlal se dovolávati ochoty svých poddaných a sám se souhlasem bratří svých věnoval na válečné náklady veškeru soukromou pozůstalost po otci svém. Záhy ovšem se ukázalo, že velkodušný čin tento nestačil ani na nejnutnější předběžné výdaje.

Království českému okusiti bylo strastí válečných dříve ještě, než skutečné nepřátelství počalo. Bylť mu pečovati o potřeby velikých oddílů pruského vojska, jež skrze Čechy k Rýnu bráti se měly. 20 května 1792 došlo do Prahy ke gubernii oznámení pruského ministra Hayma z Vratislavě, jímž dáno úředně na vědomí, že část vojsk pruských potáhne ku shromaždišti spojeneckých vojsk Koblencí skrze Čechy. Spolu ohlašováno, že 6 června 1792 přibude do Náchoda prvý pluk pěší hraběte Hertzberka,

pluky pak, jimž velel generál Schönfeld, že potáhnou paterým proudem skrze Prahu k Chebu. O pořádek na pochodu pečovati měl inženýr-major šlechtic Laurens a slezský válečný rada Seidl z pruské strany, kdežto jménem království českého o potřeby průchodu starali se Filip hrabě z Kolovrat jakožto vojenský kommissař a plukovník baron Ohlenhausen, kteří byli 29 května na zemském pomezí u Náchoda očekáváni. Stalo se také dle ohlášky. 6 června přitáhl do Náchoda pěší pluk hraběte Hertzberka, 7 června pěší pluk Vittingshoferův, 8 června Bockův, 11 června husaři Wolfradovi, téhož pak dne položili se husaři Köhlerovi u České Skalice. Veškery tyto pluky táhly po veliké silnici skrze Chlumec n. C. ku Praze [1]) Do Prahy přitrhla pěchota Hertzberkova dne 15, Vittingshoferova dne 17, Bockova dne 19 června,[2]) načež odtud skrze Kolešovice táhla k Chebu, kamž dorazila pěchota Hertzberkova 25 června, Köhlerovi a Wolfradovi husaři dne 28 června. Kommissaři obou stran dbali především o náležité zásobování pruského vojska, obě strany pak navzájem vydávaly si sběhy.[3])

Není lze upříti, že tyto pohyby značnou měrou se opozdily. Francouzský ministr války Dumouriez rychlostí a rozhodností spojence předešel, neboť již 15 dubna, tedy ještě před opovědí války, zaslal rozkazy vrchním velitelům severní armády, Lafayettovi a markýzi de Rochambeau, aby v prvých dnech

---

[1]) Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1792, čís. 22. — Vavákovy Paměti, III.
[2]) Rulík, Hist. kal. I, 179.
[3]) Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1792, čís. 28.

květnových zahájili nepřátelství proti císařskému Nizozemí a zejména proti pevnému Namuru. 29 dubna překročil již generál Bison s předvojem markýza de Rochambeau hranice. Ale prvé válečné skutky nebyly Francouzům příznivy. Generál Dillon, který vytrhl proti Tournay, byl císařským vojskem zahnán přes hranice a Bison, když před Monsem spatřil ve výborné poloze oddíl císařského vojska, jemuž velel generál Beaulieu, dal se kvapně na ústup. Tím byl prvý francouzský útok na Dědičné Státy odražen a Františku I, který mezitím jako František II zvolen byl za císaře v Němcích, bezděky poskytnuta příležitost, aby s Pruskem dokonal své přípravy válečné.

14 července korunován František I císařskou korunou ve Frankfurtě, odkudž zajel do Mohuče a tam 19 až 21 července meškal spolu s králem pruským a mnohými knížaty říšskými na důležitých poradách. Přítomným v Mohuči panovníkům předložili předáci francouzských emigrantů návrh manifestu k národu francouzskému, oplývajícího výhrůžkami a záštím proti republikánským stranám, jejž vévoda Brunšvický schválil a na základě toho i císař František podepsal. Tak vyhlášen 25 července 1792 pověstný manifest, jenž právem pokládá se za rakev královské rodiny francouzské a za hlavní příčinu k netušenému rozvoji branných sil revolucí stiženého státu francouzského.

Neblahé následky tohoto kroku záhy byly zřejmy. 10 srpna 1792 vzal útokem pařížský lid sídelní královský palác Tuillerie, zákonodárné shromáždění prohlásilo, že král jest suspendován, a ustanovilo, aby svolán byl národní konvent, který by rozhodl, má-li

býti Francie královstvím nebo republikou. Král sám s rodinou odevzdán dozoru republikánsky smýšlející městské rady pařížské, která jej vsadila do věže bývalého templářského domu a tam přísně střehla. Jediný Lafayette ujal se poctivě ústavního krále i ústavy usnesením zákonodárného sboru porušené a spůsobil, že se k němu přidaly i generální rada departementu ardennského i město Sedan, kdež právě tábořil. 15 srpna 1792 spojené vojsko císařské a pruské za přítomnosti krále Fridricha Viléma II a vedením prince Ferdinanda Brunšvického táhlo od Rýna k pomezí francouzskému. Ale zákonodárný sbor prohlásil jednání Lafayettovo za odboj, zbavil jej velitelství a zvláštním snesením ustanovil žalobu do skutků jeho. Lafayette spoléhal na oddanost vojska svého, když však přesvědčil se, že i důstojníci i vojínové zpěčují se zaujati stanovisko pařížským událostem nepřátelské, a zvěděl, že zákonodárný sbor vyslal zvláštní kommissi do departementu ardennského, aby tam zjednala platnost jeho snesením, poznal nebezpečenství, které jemu hrozilo, i odhodlal se k útěku. Rozhodnutí jeho bylo však předčasné a neminulo se tudíž s osudnými následky. Bylo potřebí spíše energického jednání a věci byly bý zajisté jinak se utvářely. Město Sedan i obyvatelstvo departementu stály na jeho straně. Když kommissař zákonodárného sboru ještě se čtyrmi poslanci přijel do Sedanu, aby tam zjednal uznání státnímu převratu, byl i se soudruhy svými zatčen. Váhavost Lafayettova zavinila však nezdar. Dumouriez jmenován na jeho místě vrchním velitelem, načež Lafayette 18 srpna večer opustil hlavní svůj stan a skrze Belgii chtěl

odebrati se do Anglie. 23 důstojníků jej následovalo, ale nazejtří byl u Rosseforta v Lucembursku[1]) zajat od císařských a jakkoli došly zprávy, že zákonodárný sbor vznesl doň obžalobu z velezrády, byl odsouzen k těžké pevnostní vazbě.

Zatím zahájeno znovu nepřátelství se strany spolčenců, kteří po útěku Lafayettovu měli před sebou nepřítele bez kázně i pořádku. Prvým úspěchem bylo 26 srpna vzetí pevnosti Longwy, 30 srpna pak položila se spojená vojska před pevností Verdunem, která se již 2 září z obavy před bombardováním vzdala. Obecné bylo domnění, že pád Verduna uspíší pochod spolčenců k Paříži. Ale vévoda Brunšvický byl odchovancem stratégie Fridricha II, který nemiloval namáhavých pochodův a popřával vojsku odpočinku, nemaje ovšem tušení, jaké následky obležení Verduna spůsobí v Paříži. Tam sotva že došla prvá zpráva o sevření Verduna, ihned náčelníci výstředních stran, Robespierre, Marat a Danton, užili jí ku svému prospěchu. Aby rozepsané právě volby do národního konventu provedeny byly dle přání jejich, spůsobili ohavné vraždění stoupenců bývalé správy, vynikajících státníků, praelátů, důstojníků, ba i žen, jež potrvavši od 2 až 9 září, pohltilo několik tisíc nevinných životů lidských. Hlavní účel tohoto „septembristského“ vraždění byl dosažen, nebo stoupenci ústavního království zdrželi se všude voleb poslancův, načež zvoleni výhradně kandidáti republikánští.

Mezitím konána ve Verdunu válečná rada spojenců, jíž se súčastnili i náčelníci fran-

---

1) Rulík, Hist. Kal. I, 187.

couzských emigrantů žádajíce, aby bratr Ludvíka XVI hrabě Provencský prohlášen byl za regenta francouzského. V radě této konečně usneseno, aby spojená vojska vytrhla proti Paříži, ale nový velitel francouzských vojsk Dumouriez skřížil tyto úmysly. Vedle rozkazů ministra války Servana osadil Dumouriez Ardennský les, zvláště pak průsmyk u Grandpré, odkudž sice byl od Prusů vypuzen, ale spolčenci nebyli s to, aby na půdě dešti rozmočené rychleji pokračovali, a nad to počali trpěti nedostatkem potravy. Naproti tomu Dumouriez obdržev z pevnosti Met posilu, ve slavné „kanonádě“ u Valmy zadržel 20 září vítězný pochod Prusů, načež Fridrich Vilém II vzdal se myšlenky dalšího postupu k Paříži. Dva dny po srážce u Valmy sešel se v Paříži národní konvent, t. j. národní shromáždění bez královské auktority, a prohlásil ihned v prvém zasedání svém na místě království republiku. Tato událost rozhodla. Bez souhlasu císařova nařídil král pruský 30 září ústup. Císařský generál kníže Hohenlohe za těchto poměrů odepřel poslušnost a proti vévodovi Brunšvickému ozývaly se hlasy nespokojenosti na všech stranách, ba do Vídně docházely zprávy o podezřelém vyjednávání Prusů s Francouzi.[1]) Nákladná a mnohoslibná výprava byla zmařena, Francouzům pak umožněno, aby z obrany přešli k útoku a sice proti císařskému Nizozemí.

Když operace na Meuse byly uvolněny, přešel Dumouriez k offensivě proti císařským. Zůstaviv generála Kellermanna proti pev-

---

[1]) Spielmann Cobenzlovi, dd Lucemburk, 15 října 1792 u Vivenota.

nostem Prusy osazeným, obrátil se Dumouriez na sever,. aby osvobodil Lille císařskými sevřený. Nedůvěra mezi spolčenci byla jemu velikou podporou. Vrchní vůdcové císařských, kníže Hohenlohe-Kirchberk, generál Clerfayt a mladistvý bratr císařův, arcivévoda Karel, ještě ne zcela čtyřiadvacítiletý, dověděli se o nabídkách Francouzů králi pruskému, aby se vzdal spolku s císařem, a pojali k Prusům nedůvěru. 8 října odvolalo místodržitelství bruxellské Hohenlohe a Clerfayta od hlavní armády spolčenců nařizujíc jim, aby chránili Lucemburk a obležení Lilla. Zatím došly zprávy o neočekávaných úspěších francouzského generála Custina, který vzav bez boje 20 října nedobytné téměř Mohuče, opanoval všechen kraj mezi Rejnem-Kolínem, Frankfurtem n. M. a bývalou Falcí. 13 října vzdala se Francouzům pevnost Verdun, 22 října i Longwy.

Císař František očekával, že král pruský věren jsa úmluvě učiněné, přispěje vojskem svým k obraně Nizozemska. Ale v okolí Fridricha Viléma II jednalo se především o rozšíření Pruska kraji polskými a jen tehdy, když vídeňský dvůr k pruskému záboru svolí, byl král ochoten přispěti k odražení Francouzův od hranic belgických. Ukázalo se opět, že není lze s Pruskem poctivé úmluvy ujednati, ježto z loupeží žijící stát tento pomýšlel toliko na nové zábory v zemích sousedních. Dumouriez věděl o těchto jednáních a proto hotovil se k útoku na Belgii, chtěje s vojskem svým na útraty nepřátelské přezimovati.

Vévoda Albert saský byl soustředil vojska císařská v okolí pevnosti Monsu a tam také odebral se s champagnského bojiště polní zbrojmistr Clerfayt, kdežto kníže Hohenlohe

se sborem svým položil se mezi Lucemburkem a Trevírem. Bylo zřejmo, že císařským vojevůdcům byl plán Dumouriezův znám a že chtěli výboje jeho v Belgii předejíti. Ale Dumouriez byl odhodlán útočiti na císařské voje bezohledně, ježto domníval se, že v týle císařským vzplane hnutí revoluční, s těží utlumené. 28 října 1792 vytrhl tudíž s jádrem armády své do pole a pokračoval v pochodu až do večera 5 listopadu, kdež se utábořil blíže vesničky Jemappes (č. Žmap). Nazejtří udeřil Dumouriez na císařské a porazil je úplně. 8 listopadu vzdala se pevnost Mons, 16 listopadu kapitulovaly Bruxelly. Veškera Belgie až na východ k řece Meuse byla v rukou francouzských republikánův. Ale vítězný pochod Dumouriezův, který již snil o vtržení do Vídně, zastaven byl změnou ve válečném ministerstvu francouzském. Nástupcem girondisticky smýšlejícího Servana stal se Maratův přítel Pache, který ihned zhatil Dumouriezovy plány, uloživ proti jeho vůli i danému slovu Belgii těžké dávky a nucený oběh francouzských papírů, tak zvaných assignatův.

Předáci Jakobínův obírali se tehdy již úmyslem jiným. Oni doufali těžíce z vítězství Dumouriezových získati krále pruského pro zvláštní mír s Francií, za kterouž příčinou již v Koblenci vyjednávali, a spolu chtěli ochromiti moc císařskou podnícením vzpoury v Čechách i v Uhřích. Jejich úmyslem bylo, aby Dědičné Státy od sebe se odloučily a jednotlivé z nich samostatně ustavily. Anonymní leták, který svolával v Praze obyvatelstvo na den 3 listopadu ku schůzi protivládní (X, 21), byl důkazem, že úmysly francouzské byly v Čechách známy. Za tou

příčinou uložila vláda francouzská Dumouriezovi, aby vtrhl do Hollandska, jehož bezpečnosti spojené mocnosti se ujímaly, domnívajíce se, že císařské vojsko z Belgie na jeho půdě bude hledati záchrany. Ale císařští ustoupili na východ k Rýnu a tu ministerstvo francouzské bylo nuceno úmysly výbojné proti Hollandsku odložiti i Dumourieza vyzvati, aby císařské stihal k Rejnu-Kolínu a Trevíru.

Netušený tento obrat ve válce nezůstal bez účinkův i na poměry vlasti naší. Místo dřívější neomezené důvěřivosti, která pokládala pochod k Paříži za věc samozřejmou, vznikly náhle neodůvodněné obavy, že Francouzi od Rýna proti Mohanu potáhnou k českému pomezí. Předzvěstí zdál se býti chvatný útěk četných emigrantů francouzských do Bavor a do Čech, který byl příčinou přísných opatření pomezních, o nichž již výše položeno (X, 21).

Rozhodující činitelé francouzští pomýšleli na výtěžek z Dumouriezových úspěchů. Jim nestačilo, že bylo Belgii nésti veškery náklady na přezimování vojska francouzského, ani nucený kurs v ceně klesajících assignatů, nýbrž oni ještě vynutili od belgické hierarchie 60,000.000 frankův a pak přikročili k annexi. 15 prosince 1792 vyhlásil konvent, že jest císařské Nizozemí připojeno k republice francouzské. S vyhláškou touto nesouhlasil však Dumouriez, úspěchy Jakobinů na výsost znepokojený, a když o měsíc později byl král Ludvík XVI konventem odsouzen (17 ledna 1793) a popraven (21 ledna 1793), tu již netajil se odporem svým proti hrůzovládcům a rozhodl se připravovati cestu k trůnu francouzskému princi Ludvíku Fi-

lipu Orleánskému, který se jménem generála Egalité bojoval v jeho vojště.

Snahy Dumouriezovy uvésti věci francouzské do bezpečnějších cest potkaly se s větší rozhodností spolčenců. Již 20 prosince 1792 obnovena byla smlouva císařsko-pruská, která zajisťovala další útočný boj proti republice, a po smrti králově říše německá, Neapol, Toskána, Portugalsko, Španěly, Anglie, Hollandsko a Sardinie zřejmě opověděly Francii válku. Císařská vláda tehdy napiala síly své velice, ustanovivši prince z Koburka vrchním velitelem v Nizozemí nad 69.000 muži, Hohenlohe v Lucembursku a Trevírsku s 38.000, Wurmsera na horním Rýně s 40.000 muži. Vedle toho určeno 20.000 mužů do Italie, kdežto sbor 60.000 mužů měl býti zálohou. Ale k náležité výprávě těchto ohromných zbrojných sil bylo především potřebí peněz. Utéci se k mimořádné válečné dani nedoporučovalo se po zkušenostech z doby Josefa II, proto nejprvé, aby oběh peněz uvnitř říše nebyl porušen a k výplatě vhodný ač ne rovnocenný peníz zjednán byl, rušeny nové šesti- a dvanáctikrejcary, pak nastoupena nová cesta dobrovolných příspěvkův od poddaných. Do té doby vyhledávala válka měsíčně nákladu průměrného 4,000.000 zl. hotových peněz, proto dvůr císařský appelloval na příspěvky dobrovolné, ať po spůsobu darův ať půjčky $4^1/_2\%$ zúročitelné. Zejména žádáno, aby obyvatelstvo majetek svůj ve zlatě a stříbře zapůjčovalo na obligace po šest let $4^1/_2\%$ zúročitelné. Císař sám odeslal do mincovny stříbrný příbor v ceně 20.000 hřiven.[1]) Příklad ten působil, neboť ve všech

---

[1]) Polit. Journal 1793. 436.

částech Států Dědičných, zá. činného spoluúčastenství zeměpanských úřadů, konány sbírky a půjčky k účelům válečným. Na komorním panství poděbradském sešlo se od poddaných 1602 zl., malé jedno dominium v kraji pracheňském poslalo 550 zl. 25 ledna 1793 učiněno ve příčině dobrovolné daně vyzvání k stavům, 1 února 1793 vyzval pražský magistrát obyvatelstvo k dobrovolným příspěvkům válečným, kteréž vybírány až do 15 března t. r.[1]) Celkem sešlo se z Čech dle úředních výkazů 54.812 zl. 12 kr. Z větších darů zaznamenány: příspěvek punčochářského společenstva v Aši 100 zl., vrchní báňský správec Jan Miesel von Zeileisen v Jáchymově 125 zl., kancelista desk zemských J. M. Gläser 90 zl., pražská obchodní kommisse 90 zl., pražská fakulta theologická 400 zl., Thumova směnárna v Praze 600 zl., hrabě Millesimo 6000 zl. a choť jeho 450 zl., hrabě Taaffe 3000 zl., nejvyšší purkrabí hrabě Lažanský 3000 zl., Michael hrabě z Kounic 1350 zl., hrabě Harrach 9200 zl., métropolitní kapitula svatovítská 2500 zl., kapitulní děkan Herites 500 zl., František Libštejnský hrabě z Kolovrat 4000 zl., Jan hrabě Sweerts 6000 zl.[2], státní ministr hrabě Hatzfeld 10.000 zl. 14 dubna 1793 zavítala do Vídně i deputace moravských stavův a sice kníže arcibiskup olomoucký hrabě Colloredo, brněnský biskup Lachenbauer, hrabata Podstatský, Chorinský a Josef z Dietrich-

---

1) Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1793, čís. 8.

2) Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1793, čís. 11. Viz též Kramériovy C. k. České Vlastenské noviny 1793, čís. 12 i sld.

štejna, rytířové Kofler a Weiss z Lilienburka, pak brněnský magistrátní rada Cikán, a odevzdali jménem stavů dobrovolný dar 50.017 dukátův.[1]

Jest na snadě, že náklady válečnými byly postiženy tehdy země české měrou velikou. Od r. 1792 bez přestání téměř až do r. 1815 dožadovala se vláda obrovských dávek pro vojsko proti Francouzům v poli stojící, s počátku v přírodninách, později v přírodninách i v penězích, a vedle dávek pomáhala si nucenou koupí za poukázky bonifikační až po uplynutí mnohých let splatné. Vlast naše sotva poněkud po strastech válek pruských zotavená tím opět upadala do bídy, zvýšované znehodnocováním veřejných papírův a nepoměrným stoupáním cen všech potřeb životních. Dvorním dekretem ze dne 22 prosince 1792, jejž předložil nejvyšší purkrabí hrabě Lažanský v sedění sněmovním dne 3 ledna 1793, uložena všem dominiím krajů plzeňského, loketského, žateckého, klatovského, pracheňského, budějovického a táborského dávka 300.000 měr žita a 200.000 měr ovsa, při čemž dávána stavům záruka, že nedostatek sněmovní postulace nemá býti s újmou práv jejich. Zemský výbor navrhoval, aby byl obsah předloženého dekretu zásadně na vědomí vzat, ježto prý jsou příslušná ústavní práva stavů jím zaručena. Při provádění naskytly se ale námitky. Stavové neschvalovali, že uvalena dávka tato pouze na sedm krajův a na vrchnosti, načež oznámil nejvyšší purkrabí, že již v té příčině podal dvoru zprávu, v níž dovozoval, že úhrn na-

[1]) Kramériovy České vlast. nov. 1793, čís. 17. — Püchler, Gesch. d. Regierung K. Franz I, I, 32.

řízené dávky přepíná síly sedmi toliko krajův a že třeba, aby byla rozvržena na všechny kraje království; poddaným aby pak ponechalo se svážení do skladišť válečných za plat 2 kr. z měřice i míle cesty. Sněm snesl se o představce císaři, v níž rovněž pronesl stesk, že veliká dávka uvalena byla výlučně na vrchnosti sedmi ze šestnácti krajův, a žádal, aby budoucně dotázáni byli stavové v čas, rozvrh pak a doprava dodávek aby jim byly ponechány. Představka měla býti císaři podána i úředně i bezprostředně, úředně v prvopisu skrze gubernium, bezprostředně pak císaři skrze členy stavů právě ve Vídni meškající, kníže Colloredo, Leopolda hraběte Clary a hraběte Štampachá.

Mezitím již došlo nové nařízení, prohlášené dekretem dvorské kanceláře ze dne 5 ledna 1793. Nařízením tímto, jež předloženo sněmu dne 21 ledna 1793, rozšířena povinnost přispěti k dávkám výše řečeným ještě na kraje rakovnický, berounský, kouřimský a část kraje litoměřického na levém břehu Labe. Ježto nebylo pochybnosti, že válka se prodlouží, počali někteří ze stavů lekati se nových dávek v přírodninách a byli ochotni raději zavázati se ku pravidelné dani válečné. 28 ledna 1793 učinil v sedění sněmovním příslušný návrh hrabě Hartmann, ve kteréž příčině měl býti vydán okružník všem členům stavů, při čemž výslovně mělo býti podotčeno, že nová daň má býti náhradou za dávky dobrovolné. Nejvyšší purkrabí rozeslal sice oběžník, datoval však jej 25 lednem a změnil v něm podstatné částky sněmovního snesení. Z toho v sedění sněmu dne 4 února 1793 rozvinula se rozprava pohnutá. Již při t ení zápisníku vytýkal kníže z Lobkovic

že rozeslaný oběžník o dobrovolné královské dani zní jinak než příslušné snesení sněmovní a že vročen jest místo 28 již 25 ledna 1793. Nejvyšší purkrabí omlouval se dosti nevrle. Tisk prý zavinil, že změněno bylo vročení, změny pak že byly nutny pro velikou vzdálenost některých dominií od Prahy. Energicky vystoupil i hrabě Bouquoi, jenž prohlásil do zápisníku sněmovního, aby důtkou byli stiženi, kteří změněný již text byli podepsali. Nejvyšší purkrabí přijal sice prohlášení do zápisníku, odmítl ale dotaz o tom, ježto prý by jím trpěla vážnost gubernia jakožto nejvyššího politického úřadu zemského, na obranu pak svého stanoviska prohlásil, že lze stížnosti podávati přímo císaři. Hrabě Hartmann na konec žádal, aby se v zápisníku vytklo, že kolující guberniální oběžník není návrhem jeho. [1])

Obavy stavů byly oprávněny, neboť již ve sněmovním sedění dne 11 března 1793 oznámen byl nový požadavek vlády, aby dodáno bylo z království českého 300.000 měr žita a 260.000 měr ovsa, oves do Prahy a do Litoměřic, odkudž měl býti po Labi na místo svého určení dále dopraven. Dávka tato byla ukládána dominiím těch krajů, které dotud byly ušetřeny, v té míře jako kraje dříve již postižené, ostatek pak měl býti rozvržen na poddané. [2])

Také na moravském sněmu jednání o nákladech na válku s Francií bylo důležitým předmětem. V sedění moravského sněmu dne 5 března 1793 předložila vláda žádost,

---

[1]) Protokoly sedění sněmovní ze dne 7, 21 a 28 ledna a 4 února 1793 v král. českém archivu zemském.

[2]) Protokol sedění sněmovního ze dne 11 března 1793 v král. českém archivu zemském.

aby učiněno bylo vyzvání k dobrovolné půjčce válečné. Dotud sebráno bylo na Moravě 200.446 zl. 8 kr., což vládě nepostačovalo. Sněm v sedění dne 23 května 1793 ustanovil válečnou půjčku a vyzval k odvodu stříbra do mincovny.[1]) 23 května 1793 schváleny sněmem vládní požadavky o dobrovolné půjčce.[2])

Tato dobrovolná opatření vzbudila sice nadšení, ale nebyla s to, aby poskytla prostředků k energickému vedení války potřebných. Právě tehdy očekávalo se, že válka bude se strany spolčenců vedena s větším důrazem, ježto rozhodující kruhy francouzské netajily se již úmysly výbojnými proti sousedům. Císařská Belgie byla po celou zimu v rukou jejich a důležitá hollandská pevnost Maastricht obléhána, Dumouriez pak záhy z jara r. 1793 konal chvatné přípravy ku přepadu a opanování Hollandska sama. Již ku konci února vpadl tudíž do Hollandska a hleděl jak možná nejrychleji dostihnouti Amsterodámu, jehož pádem doufal nabýti prostředků k obnově království ve Francii pro rod orléanský. Úmysl ten ale ztroskotal se ostražitostí prince Koburského, jenž jakkoli zásobami a penězi nedostatečně byl opatřen, přece odhodlal se k osvobození Maastrichtu a ku vpádu do Belgie. 1 března dali se císařští na pochod a řadou šťastných potyček, mezi nimiž vyniká bitka u Aldenhov, prvé vítězství arcivévody Karla, Maastricht osvobozen. Tehdy poprvé vyznamenal se hrdinstvím a válečným věhlasem mladší bratr císařův arcivévoda Karel, jsa velitelem

[1]) Protokoly moravského sněmu ze dne 5 března a 23 května 1793 v moravském archivu zemském.

[2]) Dle sněmovních protokolů v moravském archivu zemském.

jedné divise. Čtyřadvacítiletý tento princ, který již r. 1791 jako účastník korunování otce svého seznámil se v Praze s předními šlechtickými kruhy českými a odtud byl jejich miláčkem a později i obdivovaným hrdinou, překvapil neobyčejně rychlými pochody francouzského generála Mirandu a přispěl nejvíce k vyprostění velmi důležité pevnosti. Nečekaje na další rozkazy, vrhl se již 4 března arcivévoda na ustupující Francouze, spůsobil v řadách jejich zmatek, obrátil je na útěk a opanoval bez boje téměř důležité město Tongern, čímž císařským cesta do Belgie otevřena a Dumouriezovo spojení s Francií vážně ohroženo. Obyvatelstvo nizozemské, po celou zimu kommissaři národního konventu vyssávané a olupované, vítalo císařské jásavě jako osvoboditele. Pokus Dumouriezův odstraněním jakobínských kommissařův a vrácením peněz zádušních obyvatelstvo pro Francii znovu získati potkal se s nezdarem a tu nezbývalo Dumouriezovi leč ustoupiti z Hollandska a na belgické půdě o rozřešení zbraní se pokusiti. 15 března vytrhl tudíž z Louvainu proti císařským, chtěje je napadnouti dříve než by nabyli posil. Ve srážce u Tirlemonta dosáhl sice 16 března jakéhosi úspěchu, ale ve veliké bitvě u Neerwind 18 března utrpěl velikou porážku, hlavně zásluhou arcivévody Karla, který vele na pravém křídle císařských, mocným útokem bitvu rozhodl. Nizozemí bylo znovu opanováno a sám Dumouriez, jemuž Jakobiné na vrub porážku kladli, vida zmařeny snahy své o nastolení rodu orleánského nespolehlivostí vojska, prchl do Anglie.

Vítězství u Neerwind mělo i vnitřní následky pro Dědičné Státy. Dožadujíc se po-

stoupení důležitých krajin polských, dohodlo se Prusko mezitím tajně s cárevnou Kateřinou o druhé dělení Polska, o němž vídeňský dvůr zvěděl jako o hotové již události. Následkem toho náhle propuštěni 27 března hlavní osnovatelé alliance s Pruskem místokancléř Filip hrabě Cobenzl a státní referendář baron Spielmann z úřadův a v čelo zahraničného úřadu povolán po radě knížete z Kounic František baron Thugut, státník Prusko nenávidící a odhodlaný jeho zabíravým snahám dle možnosti překážeti. Zřídka byl řídící státník tou měrou ještě za úřadování svého napadán jako baron Thugut, jehož jedni nenáviděli pro občanský původ, druzí pro krajní energii v úřadě, třetí pak pro obezřelou politiku proti Prusku. Všechna možná obviňování uvalována na jeho hlavu a on poháněn k zodpovídání za všechny nezdary následujících let, zaviněné činiteli jinými. Jsa rozhodným nepřítelem revoluce, čelil jí Thugut i uvnitř zostřením péče policejní a tak císař proti vůli své přinucen dáti souhlas k policejní soustavě vládní, jež s krátkou přestávkou potrvala až do r. 1860.

Vážnost císařova tehdy vzrostla účinkem belgických vítězství, jimiž v krátce veškera země k poslušenství císařovu přivedena, a proto hleděl Thugut brániti pruské rozpínavosti, když ve druhém dělení Polska zmocnilo se bohatých západopolských zemí. Tím však bylo ohroženo Prusko a počalo vzdalovati se války s Francií. Veškera obtíž války spočívala odtud na bedrách Dědičných Států. Císařské vojsko v Nizozemsku, vedeno jsouc princem Koburským, těžilo zatím úspěšně z vnitřních sporů revolučních stran francouzských a vtrhlo vítězně na půdu francouzskou,

kdež dobylo pevností Condé a Valenciennů. Na středním Rýnu dobyl generál Wurmser 13 srpna pověstných opevnění Weissenburských, načež konečně říšská vojska vzala Francouzům 16 října 1793 důležitou Mohuč. Tím byly úspěchy r. 1793 vyčerpány, načež vévoda Brunšvický složil velitelství.

Jakobíné, kteří mezitím bezohlednou hrůzovládou na sebe převedli v Paříži a ve Francii veškeru moc, poznávali zcela dobře, že potřebují válečných úspěchův, aby udrželi uchvácené své postavení. Majíce ve svém středu geniálního organisátora Carnota, který zřídil z obecné hotovosti nová četná vojska a skutečné talenty navrhoval na místa důstojnická i generálská, svěřili vedení vojska proti císařským novým vojevůdcům, dotud sice málo známým, ale k úloze té spůsobilým. Jourdan v Nizozemsku, Pichegru na středním Rýnu a Hoche na Mosele obnovili kázeň, oživili válečného ducha ve francouzském vojště a přikročili k útoku na císařské. Odvážným útokem osvobodil Hoche obleženou pevnost Landau a přinutil císařského generála Wurmsra k ústupu na pravý břeh rýnský. V Nizozemsku porazili Francouzi prince Yorkského a ohrozili pravé křídlo císařských. Princ Koburský sice je odrazil a pokusil se o obléhání pevnosti Maubeuge, ale Jourdanovo vítězství u Vatigny překazilo další jeho postup. Tím offensiva spojenců, beztoho již jednáním Prusův ochromená, zúplna zastavena a válka v dalším svém průběhu nabyla rázu války obranné.

Císařská politika pečovala především o záchranu Nizozemska Francouzi na výsost ohroženého a proto vypraveny do tamních pev-

ností a táborů veliké oddíly vojenské. Veliké náklady válečné vyhledávaly ovšem i velikých obětí jak v penězích tak v přírodninách a sice vedle řádných tížily zvláště obyvatelstvo dávky mimořádné. Dvorním reskriptem ze dne 22 října 1793 uloženo českým stavům, aby na r. 1794 dodalo království 800.000 měr žita a 620.000 ovsa. Stavové na sněmu dne 16 prosince t. r. schválili sice ochotně požadavek dvora, žádali ale, ježto dávka byla již rozepsána a vybírána před sněmovním schválením, aby budoucně postuláty podobné byly oznámeny v čas, by pak nebylo lze sněm sám svolati, aby sešli se alespoň členové stavů v Praze meškající. [1]) Také moravský sněm žádán byl o obvyklou dávku obilní. Vedle toho vláda pomýšlela na nové zdroje finanční k potřebám válečným, na další dobrovolné dary, na odvod stříbra a na státní půjčku válečnou. Již 5 března 1793 předčítána v moravském sněmu žádost dvora, aby bylo obnoveno vyzvání k dobrovolným darům válečným, jež dotud vynesly 200.446 zl. 8 kr. Záhy však shledáno, že dary tyto nepostačují ani z daleka, proto v sedění moravského sněmu dne 23 května 1793 již předložen dvorní dekret ze dne 8 dubna 1793 nařizující vojenskou půjčku a odvod stříbra [2]). V Čechách 2 června 1793 prohlašován císařský rozkaz, aby odváděly se proti 4% zúročitelným úpisům do mincoven zbytečné zlato a stříbro i kostelní nádoby. Celkem bylo odvedeno předmětů zlatých a stříbrných v království českém za 1,200.000 zl.; úpisy dané

[1]) Protokol sněm. zasedání ze dne 16 prosince 1793 v král. českém archivu zemském.

[2]) Protokoly sněmovního sedění ze dne 5 března a 23 května 1793 v moravském archivu zemském.

v obligacích $4^1/_2\%$ splatny byly v šesti létech. Zvláštním odstavcem dáno svolení poručníkům, aby odevzdávali i klénoty sirotčí [1]) V provolání, jímž císař nařizoval válečnou půjčku, nejprvé široce vysvětlovány příčiny pokračovati ve válce s Francií ukládající.[2])

Poněvadž hlavní útok Francouzův očekáván v Belgii, přijel 29 března 1794 od armády do Vídně arcivévoda Karel se žádostí, aby císař sám k vojsku se odebral a přítomností svou mysl jeho k udatnosti pobídl. Císař vydal se ihned na cestu a 9 dubna 1794 přijel do Bruxell, 14 pak dubna zavítal do tábora válečného před francouzskou pevností Valencienny. Veškery zbrojné síly císařovy a spolčenců rozdělily se ve tři oddíly, jimž veleli polní maršál princ Koburk, vévoda Yorkský i podmaršálek Otto a dědičný princ Oranský s podmaršálkem hrabětem Latourem. 17 dubna zahájen pochod proti Francouzům za přítomnosti císařovy a již 18 dubna obklopena pevnost Landrecies, která 30 t. m. se vzdala. S počátku dařilo se císařským a spolčencům dobře, ba 18 května dodělali se císařští vítězství v šestnáctihodinné bitvě u Tournay nad generálem Pichegru a 3 června u Charleroi, když však francouzský generál Jourdan branné své síly soustředil, utrpěl od něho princ Koburský 26 června u Fleurus porážku tak rozhodnou, že císařské vojsko i úřady Belgii opustily, kteráž tím rodu habsburskému na vždy byla ztracena. V zápětí

[1]) Prager Staats- und Gelehrte Nachrichten 1793, čís. 21.

[2]) Uveřejněno u Gross-Hoffingra, Leben, Wirken und Tod des Kaisers Franz, 32 sld.

zmocnili se Francouzi pevností císařskými osazených, načež zatlačil Jourdan Clerfayta k Rýnu a zmocnil se všeho levého pobřeží této řeky kromě měst Bonna a Rejna-Kolína. Pruské vojsko chovalo se proti francouzské útočnosti liknavě a nevyužitkovalo ani vítězství svého u Kaiserslautern, ježto vláda pruská již smlouvala se s Francií o mír s vyloučením ostatních spolčencův a hledala nové kořisti v Polsku.

Neobyčejná energie, již Francie za doby té přes největší vnitřní zápasy rozvinula, dala podnět i k dobrodružnému plánu, dle něhož chtěli bankéři pařížští vojska států s Francií válčících vyhladověti. 42 bankéřů pařížských odhodlalo se zkupovati všechny zásoby potravin v území států civilisovaných, aby zamezili opatřování vojsk proti Francii ve zbrani stojících. Návrh tento předložen byl výboru pro obecné blaho, kterýž jej schválil. V Dědičných Státech vycítěn dosah jeho ihned a následkem byl rozkaz ze dne 13 května 1794, všem zemským politickým náčelníkům zaslaný, ve kterémž podává se zpráva o úmyslu pařížských bankéřův a tento se za porušení mezinárodního práva prohlašuje. Spolu ukládá se zemským politickým úřadům, aby všemi silami hleděli mařiti provádění úmyslu na výsost nebezpečného, zejména aby obchodní stav domácími časopisy byl poučen o úmyslu tomto a aby jemu známými stala se jména bankéřů súčastněných. Policejním ředitelstvům nařizováno, aby bedlivě přehlížela cizozemské obchodníky, obchodníkům pak ve větších městech uvalována povinnost, aby cizozemské obchodníky k nim přicházející v Čechách přímo nejvyššímu purkrabí anebo na Moravě guvernéru ve známost uvá-

dĕli.[1]) Zdá se, že pád Jakobínů, který za krátko následoval, i tomuto úmyslu konec učinil.

Národní konvent francouzský šel ještě dále zakázav, aby směnečné závazky Francouzů k poddaným cizích států nebyly zapravovány, naproti tomu ale aby pohledávky směnečné francouzských občanův u poddaných cizích státův assignáty byly vyrovnány a konventu předloženy, kterýž pak dal je svými agenty vymáhati. Odpovědí byl dekret císaře Františka I ze dne 20 září 1794, jímž veškeren obchod s Francií a se zeměmi Francouzi osazenými byl prozatím zakázán [2]) pod pokutou dvojité náhrady, dle okolností i tělesného trestu. Patentem císařským [3]) ze dne 1 května 1795 byl bezpodmínečný zákaz tento poněkud zmírněn, ježto zrušen příkaz, dle něhož příslušníkům Dědičných Státův ukládáno, aby udali veškery pohledávky své, směnečné i jiné, jak za příslušníky francouzské republiky a zemí touto osazených tak za státem francouzským. Rovněž odstraněna povinnost skládati u státních pokladen peníze, jimiž příslušníci Dědičných Států povinni byli státním příslušníkům francouzským.

Po bitvě u Fleurus vrhli se Francouzi na Hollandsko a tím poněkud pozornost jejich od císařských zemí odvrácena. Nemálem přispělo k tomu obojetné jednání krále pruského, který již tou dobou s Francií smlouval se o mír v Basileji. Rozhodujících činitelů ve Státech Dědičných nebylo však tajno veliké

---

[1]) Rozkaz ten uveřejněn z policejního archivu ministerstva vnitra v Correspondenz 1868 ze dne 15 pros., čís. 140.

[2]) Politische Gesetze Franz des II V, č. 29.

[3]) Uveřejněn byl v Brünner Ztg. 1795, čís. 40.

nebezpečenství, jež Dědičným Státům z ujednávání míru tohoto hrozilo, a proto nový zahraniční ministr baron Thugut, prvý náčelník císařské vlády občanského původu, zvláště po smrti knížete z Kounic, jež se 26 června udála, hleděl dodati válečným choutkám nového vzpružení. Uvnitř i vně mělo býti veškero snažení obráceno proti nebezpečenství revolučnímu a výmluvným toho dokladem bylo zrušení platnosti odstavců 41 až 48 občanského zákonníka, jež císař František zvláštním patentem dne 2 ledna 1795 prohlásil. Na místě zrušených odstavců vloženy nové, dle něhož vinným velezradou se činil a k smrti provazem odsouzen býti měl každý, kdož by porušil osobní bezpečnost panovníkovu anebo něco by podnikl, co by směřovalo buď k násilnému převratu ve zřízení státním buď k přivodění neb i zveličení nebezpečenství z ciziny hrozícího. Doživotním vězením měl pak býti každý trestán, kdož by o velezrádných činech věděl a jich neoznámil. [1])

Podnět k příkrým těmto opatřením podaly některé případy z Vídně, z Uher a Haliče. Již r. 1793 císařský důstojník Hebenstreit ve Vídni osnoval spiknutí rázu jakobínského, kteréž však v počátcích prozrazeno a původce jeho na hrdle potrestán. Větší pozornost vzbudilo r. 1794 uherské spiknutí, v jehož čele stál učený praelát Szazsvárský Ignát Martinović, před tím professor na universitě lvovské a důvěrník Leopolda II. Jsa vášnivým stoupencem revolučních ideí francouzských, spojil se Martinović s mnohými vynikajícími muži tuzemskými i cizo-

[1]) Politische Gesetze Franz des II VI, č. 1.

krajnými a zosnoval spiknutí, jež rozšířeno bylo po Uhřích i Haliči. Když úřady nabyly o spiknutí tom vědomosti, tvrdilo se, že mělo úkolem i zavraždění císaře a jeho rodiny. V posledních dnech červencových r. 1794 bylo za noci ve Vídni 9 až 10 osob zatčeno, načež další zatčení následovala. Zvláštní kommisse složená z vídeňských soudních a policejních radů vyšetřovala zatčené; mezitím pak brány ve Vídni za války neosazené bedlivě zavírány a stráže s ostrými náboji v nich ustanoveny. Po nějaké době přivezeny do Vídně osobnosti i ve Lvově a Uhřích zjímané, načež zemský soud lvovský a septemvirální tabule uherská vynesly rozsudek. Ve Lvově uznáni vinnými velezradou vládní rada František Gotthardi, vrchní policejní kommissař šlechtic Troll a obchodník Jan Hackel, všichni tři pak odsouzeni k doživotní vazbě pevnostní. Těžší tresty stihly účastníky uherské. 20 ledna 1795 z rána popraveni mečem na tak zvané generální louce u Budína Jakub hrabě Sigray, přísedící distriktuální soudní tabule v Kysku, dvorní komorní sekretář Josef Hainocsy, rytmistr Jan Lacković, František Szentmariay a posléze praelát Martinović. 13 února t. r. odpraveni ještě notář Alexandr Szolarczik a advokát Pavel Oetz.

Proti významným událostem válečným r. 1794 byl činy chud r. 1795. Císařští bojovali sice již téměř bez spojenců, přes to ale podařilo se Clerfaytovi menšími potyčkami usaditi se tak pevně na levém břehu rýnském, že mohl tam přezimovati, načež ujednáno přes zimu příměří.

Nová francouzská vláda direktoriální užila příměří tohoto k úsilnému zbrojení a hotovila

se k útoku na Dědičné Státy ze tří stran, aby císaře přiměla k výhodnému míru. Z Italie měl proniknouti do alpských zemí mladistvý vrchní velitel Napoléon Bonaparte, který prvými třemi vítězstvími, jichž na severním úpatí Ligurského Apennína nabyl nad vojskem císařským, projevil fenomenální geniálnost svou. Proti Vídni a království českému vypravilo direktorium dvě armády: po Dunaji k Linci a dále k Vídni operovati měl generál Moreau, proti Mohanu a k srdci království českého bylo postupovati generálu Jourdanovi, jehož skráně obestírala již sláva belgických vítězství.

Vrchním velitelem císařských vojsk, která čeliti měla Jourdanovi a Moreauovi, jmenován v dubnu r. 1796 mladistvý bratr císařův arcivévoda Karel. Nadaný a udatný tento princ rodil se 5 září 1771 ve Florencii jakožto mladší syn tehdejšího toskánského velkovévody Leopolda i byl o tři roky mladší svého císařského bratra. Vychování jeho řídil generál Spanocchi, jinak neznámý, ale mocněji projevovalo se v povaze mladistvého knížete působení duchovního jeho rádce hraběte Hohenwarta, později arcibiskupa vídeňského. S otcem přijel arcivévoda Karel r. 1790 do Vídně, kdež vedením inženýrů d'Allarda a Maillarda oddal se horlivě studii vojenských věd. Prakticky uváděl arciknížete ve válečnictví plukovník Mack. Téhož ještě roku odebral se arcikníže do Nizozemí ku dvoru tety své vévodkyně saské Kristiny, od níž a od chotě jejího vévody Alberta jsa adoptován, stal se čekancem knížectví slezského v Těšíně a tím ocitl se v tužších ještě stycích s královstvím českým. Když vypukla válka s Francií, bojoval arcivévoda

Karel ve vojště prince Koburského, maje divisi jednu ve své správě, a v bitvách u Jemappes, Aldenhov a Neerwind vyznamenal se tak, že již tehdy pokládán byl za velikého vojevůdce nejbližší budoucnosti.

Za nesnadných tudíž poměrův ujal arcikníže Karel v dubnu 1796 velitelství proti dvěma francouzským armádám, vedeným vojevůdci jmen již proslavených. Záměry mladistvého vojevůdce, který nebyl ještě překročil pětadvacátý rok věku svého, trpěly velice zdržujícími rozkazy dvorské rady válečné, methodickému způsobu válčení z dob tereziánských uvyklé a arcivévodovi nehrubě důvěřující. V březnu 1796 čítaly obě francouzské armády v jižním Německu operující 136.581 mužů pěchoty a 17.515 jezdců, proti nimž stálo 131.912 mužů císařské pěchoty a 42.642 jezdcův, ale půda nebyla císařské jízdecké přesile příhodna, nad to pak francouzské vojsko bylo kryto na pravém boku švýcarskou neutralitou a pevnostmi mocností ve válce nesúčastněných. Arcivévoda Karel tudíž radil k ochrannému způsobu boje, aby chránil království české a přístup k Vídni, ale ve Vídni převahy nabyla dvorská válečná rada, přející spolu s ministrem baronem Thugutem offensivě ve velikých rozměrech, která v konečných úmyslech svých chtěla Francouzům i Elsas a Štrassburk odníti. Následkem toho vypověděno 21 května příměří a podmaršálek baron Kray zahájil ihned nepřátelství.

Arcivévoda proti vůli své přinucen tudíž k útoku i obrátil se proti Jourdanovi, který přešed Rýn, táhl proti řece Lahně, aby obešel pravé křídlo císařských. 15 srpna 1796 zvítězil nad ním arcivévoda Karel u Wetz-

laru a přinutil jej k ústupu za Rýn.. Když však část císařských odtáhla k jihu, aby čelila Moreauovi. Sasové pak a švábští sborové odepřeli další účastenství v boji, vykročili Moreau a Jourdan znovu k offensivě. Moreau blížil se již Řeznu a Jourdan vtrhl do Horní Falce. Podvůdce arcivévody Karla podmaršálek baron Wartensleben položil se na levém břehu řeky Náby, aby kryl silnici k Domažlicům a Plzni vedoucí, po níž chtěl vůbec do Čech ustoupiti. V této nepříznivé poloze bylo císařské vojsko na výsost ohroženo a cesta do Čech zdála se býti Francouzům otevřena, kdež již od posledních dnů červencových vznikl nevýslovný poplach. Byloť obyvatelstvo vlasti naší již od počátku válečných operací r. 1796 s nedůvěrou pohlíželo na konečný výsledek, ježto vládní opatření neslibovala velikých úspěchů. Především to byla nouze finanční, která spůsobila, že již od jara pozorováno veliké ubývání hotových peněz, za něž dávány papíry; však „nechtěl potom žádný z obyvatelův svým dobrým spravedlivým penízkem ven na světlo a raději ho bez všeho užitku mrtvý ležeti nechal. A tu pročež přišlať jest znamenitá nouze o drobné peníze, tak že se již takové zavržené a zošklivěné bankocedule nikdež proměniti nemohly. Aby se tedy pro naše ubohé země jakési z mědi dělané a jen trošinku postříbřené dvougrošáky a čtyřigrošáky ryly, kteréž od dnešního dne (od 24 dubna 1796, v němž vydán příslušný patent) počaly přesmutně u nás rolírovati“. [1])

Zděšení v Čechách vzrůstalo, když nebezpečenství války počalo se blížiti pomezí

---

[1]) Jeník z Bratřic, Bohemica I (1838) 540.

zemskému. 22 července vyklidili již císařští Bamberk. Když 27 července vzdala se Francouzům pevnost Königstein, rychle odesílána záložní dělostřelectva od sboru Wartenslebenského z Bamberka k Chebu, vojenské nemocnice pak do Plzně a Klatov. Brzo potom táhlo okolím chebským do svého domova vojsko saské, jež bylo se vytrhlo ze společenství s vojskem císařským. 30 července přenesena vojenská pokladna od Rýna do Řezna, spolu pak převáženi k českému pomezí nemocní vojínové na 145 vozích. Vznešenější vrstvy obyvatelstva a za nimi i lidé tříd středních z Würzburka a okolí prchali do Čech, do Chebu, Plzně, Klatov, Berouna i Prahy. Kníže biskup würzburský odejel nejprvé do Chebu a když ani tam neviděl se bezpečným, uchýlil se na Červený Hrádek u Jirkova.[1]) 4 srpna osadili Francouzi Bamberk, 5 srpna přivežený do Prahy archiv kurfürství mohučského a na 50 vozích o šesti koních zavazadla knížat biskupů würzburského a bamberského. 8 srpna přijel do Prahy sám kníže biskup bamberský a ubytoval se v paláci hraběte Vratislava na Malé Straně. Toho dne počítalo se v Praze uprchlíků různého stavu celkem již 1042 osob.[2])

Ochotná pověst zveličovala ještě tyto zprávy. Před polovicí měsíce srpna byla již v Čechách rozšířena zpráva, že císařské vojsko ustoupilo až k Plzni, kdež rozložilo se táborem, Francouzi pak že již dorážejí na hranice zemské. Zprávy tyto se sice nepotvrdily, neboť ve skutečnosti toliko plukov-

---

[1]) Kramériovy cís. král. Vlastenské Noviny 1796, čís. 32.

[2]) Rulík, Kal. hist., I, 258.

ník Vogelhuber od sboru Wartenslebenského s reservní střelbou a válečnými potřebami ustoupil k Chebu. Ale 9 srpna vzdal se již Francouzům Norimberk. V lidu poddaném následkem toho vznikalo vření, podněcované tajnými agenty z ciziny. Nevidouce naděje, že by se zbyli nenáviděné roboty a jsouce toho domnění, že francouzská svoboda přináší sebou zrušení všech úvazků, těšili se v mnohých krajích lidé na příchod Francouzův a na své uvolnění.[1])

Postupem Francouzů do Horní Falce přibývalo v Čechách zděšení. 26 srpna rychtář milčický Vavák, meškaje právě s budějovickým kanovníkem Pinkasem v Kamenném Újezdě, spatřil patero kočárů šesterospřežních kurfürsta bavorského, který prchal z Mnichova skrze Budějovice a Prahu do Drážďan. Choť jeho byla již o týden dříve v Sasích bezpečnosti hledala. Ježto kurfürstské povozy v Budějovicích přepřahaly, byl tím dle slov Vavákových „přístrach z blížícího se nepřítele rozmnožen.“ [2]) Do Prahy přijel kurfürst sám 29 srpna u večer a ubytoval se na hradě královském.[3])

Postrach před vpádem francouzským nebyl tudíž nijak planý, ba vážně o něm uvažovali i činitelé rozhodující. Docházelyť již zprávy, že 27 července do Chebu odjeli nemocnice, mostaři, zákopníci, kanceláře a špižní úřadové.[4]) V sedění českého sněmu dne 1 srpna předložen na rychlo dvorní dekret, 31 července t. r. daný a oznamující,

---

[1]) Vavák, Paměti III, 330.
[2]) Tamže, 332.
[3]) Brünner Ztg. 1796, čís. 73.
[4]) Krameriovy cís. král. Vlastenské Noviny 1796, čís. 32.

že se Wartenslebenský sbor blíží k hranicům království a tudíž že jest potřebí, aby vrchnosti a poddaní krajů klatovského, loketského, rakovnického, berounského a pracheňského jakož i okresu chebského dodávali měsíčně 70.000 centnýřů sena ve 4% obligacích, při čemž mělo býti účtováno po 4 kr. za centnýř a míli vozného. Nejvyšší purkrabí hrabě Štampach po přijetí této žádosti delší řečí poukazoval na nebezpečenství blížícího se nepřítele a vyzýval stavy k dobrovolné podpoře, z níž by se hradily bezodkladné náklady na ochranu země. [1])

V Praze touž dobou pečováno o záchranu zemských důležitostí i vzácností. Krajské úřady klatovský, plzenský a žatecký přeloženy ze sídel svých do vnitř země, aby příchodem nepřátel nebyly zadržány ve svém působení, spolu učiněny přípravy, aby odveženy byly archiv guberniální a poklady chrámu svatovítského. Kanovníci Gosko ze Sachsenthálu a Pallas měli je odvézti spolu s dskami zemskými. [2]) 11 srpna vyhlášen císařský patent, podle kteréhož všichni zbraně schopní mužové byli vyzváni, aby „z lásky vlastenské“ zbraně se chopili. „V tom okamžení“, praví se v něm, [3]) „kde stok nenadálých příhod k rychlému rozmahání nepřátel napomáhá a k obraně zemí, jimž nebezpečenství hrozí, naši všemožnou pečlivost vzbuzuje, cítíme naši stálost tím rozjímáním posilněnu, že nás prozřetelnost na špic velikého národa

---

1) Protokol sněmovního zasedání ze dne 1 srpna 1796 v král. českém archivu zemském.

2) Locatelli, 55

3) Patent tento uveřejnil Kramérius ve Vlast. novinách 1796, čis. 36 Zajímavý spolu jest jako doklad tehdejšího již zlepšení úředního slohu českého.

postavila, od kterého v každé příležitosti skutečně důkazy obdržujeme, jakou horlivostí nástrahám k obraně své vlasti a práv, kteráž jej šťastný činí, a svého knížete, an jeho povolnost svou na všecky druhy lidu stejně rozšířenou láskou odměňuje, nápomocen býti hotov jest. Třebas by vášeň, snad i schvální roztrušování nebezpečenství nad míru a skutečnost větší a bližší činilo, nicméně nesmíme předce našim věrným poddaným tajiti, že povaha nynějších okolostojicností odkladu netrpí, a při obyčejných prostředcích setrvati nedovoluje, nýbrž nám o všem, jenž dobré své vlasti ubezpečiti žádostivi jsou, větší než obyčejně vynasnažení ukládá. Jak velice také prodloužilost války pod tak mnohonásobnými proměnami vrtkavého štěstí s silou národu zápasila, však přece ještě daleko nejsou všichni prostředkové tak mocného zemstva vyprázdněni; ano při stálé ošklivosti veřejného vladařství, kterou v tom nalézá, aby sobě ke všem těm násilným prostředkům povoliti mělo, jichž naši nepřátelé k utlačení svých sousedův a k záhubě Evropy užívají, obětují tak lidnaté, tak ourodné od přirozenosti a skrz pilnost obohacené země nesčíslné prostředky, s kterými, kdybychom jich užívali, v stavu budeme každému nebezpečenství vstříc jíti. Ale my spoléhajíce na spravedlnost věci naší a na pomoc nejvyššího, jenž spravedlnost ochraňuje, doufáme, že k tomu nepřijde, kdežby národ k poslednímu prostředku své outočiště vzíti přinucen býti mohl. V té důvěrnosti tedy zůstáváme posavád při tom jediném státi, že ty a takové k postavení se pod zbraň voláme, kteříž sice dle pravidla militárního popisu a při pořádném hájení od vojenského stavu pod nazvá-

ním vyjmutých osvobozeni jsou, mezi nimiž my také ony cizozemce rozumíme, jenž v našich zemích skrze desítileté bydlení sousedství rakouského zemstva sobě ještě nedobyli. Při tom povolujeme těm, jenž tohoto volání dobrovolně následujíce, u svých vrchností sami k vojenskému stavu se obětují: 1ně: že jak brzo národu dle naší žádosti a dychtění počestný a trvanlivý pokoj ubezpečíme, po skončené válce ihned své propuštění obdržejí. Za 2hé: S nimi v času trvající války jako s dobrovolnými nakládáno býti má; že jim za 3tí na vůli ponecháno bude dle schopnosti a vlastnosti regiment, pod kterýmž žádostivi sloužiti jsou, sobě vyvoliti a oznámiti; konečně že jim Za 4té z slušné uznalosti při jich domů navrácení jak k jejich osídlení tak k lepšímu štěstí všemožná pomoc udělena i také v každé příležitosti zasloužilá přednost dána bude. Ačkoli sobě ouplný oučinek tohoto volání od upřímného smejšlení našich věrných poddaných, jakž jsme již ve všech jiných příležitostech patrně shledali, připovídati můžeme; nicméně chceme jim přece připomenouti, že když se tomuto ctnému volání vlasti ochotně podvolí, s hájením vlasti nejen své a svých rodin vlastní osobnou a svého jmění bezpečnost obhajovati budou; pokudž ale naproti tomu nyní k všeobecné bezpečnosti s námi se spolčiti zameškali, při nešťastných příhodách sami proti své vlasti vražednou zbraň nésti a jakožto bezděční nástrojové nepřátel k vyvrácení veřejného pořádku, k neštěstí svých sousedů, k neštěstí svých rodin a k všeobecné záhubě napomáhati nuceni budou. Pohleďme na kouřící se sříceniny vlaské země, na spáchané tam nezbednosti a nelidské ukrutnosti, po-

hleďme na záhubu, pod kterouž od nepřátelských vojsk protažené, prvé tak slavné krajiny německé říše vzdychají, a žádný nemůže o hrozném osudu pochybovati, kterýž každé zemi, každému národu při vpádu takových nepřátel nastává.“

Druhým patentem ze dne 21 srpna t. r. nařízeno „k obzvláštnímu hájení království českého“ tak zvané „zemské vojsko“, k němuž dle poměru lidnatosti tehdejší každý dvacátý člověk zapsán býti měl. Lid takto určený měl se ihned na svých místech shromážditi a ve zbrani cvičiti, k čemuž guberniální velitelství české mělo vyšší i nižší důstojníky ustanoviti. Lid tento neměl se však příliš vzdalovati od svých příbytků, v poli měl býti vším opatřen jako skutečný voják, jsa však určen toliko k obraně země, neměl za hranice nikam veden býti. [1])

Císařské patenty neminuly se účinkem, neboť účastenství jevilo se ihned velmi čilé.

Každému panství určen počet dobrovolníků, což potkalo se s nadšeným souhlasem. Z některých panství přicházely dojemné zprávy o horlivosti lidu v obraně zemské. Ve Vlašimi nabídl se kníže Aueršperk, že sám dobrovolníky z panství svého povede; celkem pak zapsáno na panství jeho 100 osob. Ignát Seitenberger, majitel továrny na kartouny v Zákupích, vyzval veškery své dělníky střelby znalé, aby vstoupili do dobrovolného pluku národních myslivců, načež ihned 8 přístup svůj ohlásilo. Seitenberger je ošatil krojem myslivcův, opatřil pěknými ručnicemi, penězi na cestu až do Prahy a zavázal se, že jim bude přispívati po 3 kr.

---

1) Tamže, čís. 36.

každému denně, dokud by ve zbrani byli. Když odcházeli do Ml. Boleslavě, vyprovázelo je veškero obyvatelstvo s děkanem místním v čele. V Klatovech uvolili se měšťané dosti veliký počet dobrovolníků po dobu války opatřovati buď z městského důchodu buď z pokladny várečné, také dodali mnoho ručnic. Střelecký sbor tamní ohlásil se písemně a česky u svého hejtmana hraběte Vratislava z Mitrovic, že hotov jest, podvolí-li se k témuž i jiní sborové, vypraviti se s důstojníkem a 20 střelci, by pak nastalo krajní nebezpečenství, v plném počtu členů svých. [1]) Panství poděbradskému určeno 125 mužů. Když počet tento dobrovolníky nebyl vyplněn, zapisovali rychtáři i baráčníky a podruhy, načež 8 srpna nastoupili všichni z Poděbrad cestu do pevnosti Plesa, která dle rozhodnutí císaře Františka ze dne 16 března r. 1793 na památku svého zakladatele již tehdy zvána Josefovem. [2]) Tam scházeli se dobrovolníci z krajů bydžovského, královéhradeckého, čáslavského, chrudimského, kouřimského, táborského, budějovického, prachenského a boleslavského, z ostatních českých krajův v Terezíně. V obou pevnostech měli se dobrovolníci ve zbrani cvičiti. [3])

Arcivévoda Karel ustupuje před Moreauem podél Dunaje k Řeznu, měl v úmyslu v Horní Falci spojiti se s Wartenslebenem a udeřiti na Jourdana, aby pochod jeho k pomezí českému zadržel. Úmysl tento byl velice odvážný, ježto arcivévoda velmi snadno

---

[1]) Kramériovy Cís. král. Vlastenské Noviny 1796 čís 39.

[2]) Politische Gesetze Franz des II II, čís. 39.

[3]) Vavák, Paměti III, 333.

mohl býti oběma armádami francouzskými obklíčen, ale vydařil se proti všem výpočtům řídících kruhů vídeňských, které lekaly se arcivévodovy touhy po offensivě a jemu přechod na levý břeh dunajský zakazovaly.[1]) Ještě 19 srpna štěstí válečné klonilo se ku praporům francouzským. Wartensleben porazil sice u Amberka jeden oddíl armády Jourdanovy, nebyl ale s to, aby se udržel, načež toto hlavní město Horní Falce Francouzi osazeno a jádro armády Jourdanovy hnulo se přímo k českým hranicům. Divý útěk urozených a zámožných lidí k Chebu, Plzni a Klatovům byl předzvěstí v Čechách, že nebezpečenství valí se již k pomezí zemskému. Tu však geniálný arcivévoda spůsobil náhlý a neočekávaný obrat. Přepraviv vojsko své, celkem 28.000 mužů, 17 srpna u Ingolstadtu a Neuburka na levý břeh dunajský, pronikl úzkým údolím řeky Altmühly do Horní Falce a po obtížných pochodech položil se 21 srpna na výšinách u Herrenrieda a Berchinga. Jsa s to, aby přibral k sobě posily od sboru Wartenslebenova, udeřil arcivévoda nazejtří 22 srpna u Leininga na předvoj francouzského generála Bernadotta a po tuhém nočním boji zatlačil jej k Neumarktu. 23 srpna zvítězil arcivévoda opět nad Jourdanem u Schwarzenfelda, kterouž bitvu Jan Nejedlý nadšeným českým hymnem zvěčnil. 24 srpna Wartensleben a generál Hotze po rozkaze arcivévodově udeřili u Amberka na Jourdana v boku i týle, arcivévoda pak sám napadl jeho pravý bok, spůsobil mu těžké ztráty a donutil jej celo-

[1]) Vivenot, Vertrauliche Briefe des Freiherrn von Thugut I, 333 (Thugut Colloredovi 28 srpna 1796).

denním tuhým bojem, že ustoupil s rozraženou armádou svou k Sulzbachu. Rázem změnila se tudíž situace válečná: vítězný pochod Francouzů k českému pomezí stal se ústupem a ustupující dotud císařské vojsko vedením arcivévodovým jalo se stihati poraženého protivníka. Nehoda, jež potkala téhož dne v bitce u Friedberka s Moreauem generála hraběte Latoura, neměla v další průběh událostí účinku.

Jourdan viděl se v okolí sulzbašském ohrožena a proto dvojím proudem ustupoval dále k Würzburku a Svinibrodu. Císařští táhli v patách za ním a 3 září svedl s ním arcivévoda u Würzburka bitvu, která skončila divým útěkem Francouzů za Rýn. Následkem toho donucen i Moreau k ústupu za veletok tento.[1])

V Čechách právě téhož dne, když zaujal arcivévoda pevné posice u Herrenrieda a Berchinga, 21 srpna 1796, ohlášen nový císařský patent ve příčině hotovosti obecné, která měla se podjíti ochrany hranic zemských. Ještě než došly zprávy o obratu na bojišti hornofalckém, hlásili se velmi četní mužové k obraně vlasti. Zvláště oblíbeným byl pluk „českých myslivců“, skládající se namnoze z lesníkův a hajných.[2]) Přes to zděšení neubývalo, ba i v Praze pokračováno v přípravách, aby vzácnosti veřejné i soukromé v čas byli v bezpečnosti. 24 srpna bylo v Praze rozepsáno 300 vozův, aby odvezly památnosti a knihy hradní. Biskup würzburský přibyl do Prahy a tam se ubytoval, biskup bamberský usídlil se v zámku

---

[1]) Gross-Hoffinger, Erzherzog Karl von Österreich, 163—178.
[2]) Rulík, Kal. hist. I, 258 sld.

postoloprtském.[1]) Ohlas těchto událostí zaznívá i z jednání sněmovního. Vláda chtějíc býti k dalšímu válčení připravena, aby tak dodělala se příznivějšího míru všestranně již kýženého, žádala nové těžké oběti. Dvorním dekretem ze dne 1 srpna 1796 žádána pro r. 1797 5% válečná půjčka, kteráž měla býti s největší rychlostí upsána a složena, aby prý zabráněno bylo nepřátelskému vpádu a sjednán brzy příznivý mír. Reskriptem ze dne 19 srpna t. r. žádal dvůr pro r. 1797 800.000 měr žita a 750.000 měr žita po 1 zl. 30 kr. a 45 kr. vozného. Obilí toto mělo býti placeno 4% obligacemi.[2]) Také moravský sněm obíral se péčemi o obranu země proti vítězně postupujícím Francouzům, ovšem ale teprvé když již bezprostřední nebezpečenství pominulo. V sedění moravského sněmu dne 21 září 1796 navrhovali hrabata Karel Salm-Reifferscheid a František Blümegen, aby jednáno bylo o vhodném způsobu, kterak by bylo v tísni válečné císaři i vlasti odpomoci. Sněm se snesl, aby všichni členové stavů byli vyzváni k dobrovolným darům. 2 září byl již vyhlášen okružník, aby zřizovány a nákladem země vydržovány byly sbory dobrovolných myslivců.[3])

Největší zásluha, že nepřátelský vpád ve vzdálenosti sotva dvou nebo tří denních pochodův od hranic byl šťastně zadržán, nepřítel pak až na vlastní půdu zahnán, náleží bez odporu arcivévodě Karlovi. Geniální tento válečník, který přes urozenství své více

[1]) Vavák, Paměti III, 335–340.
[2]) Protokol sněmovní ze dne 26 srpna 1796 v král. českém archivu zemském.
[3]) Protokol sedění sněmu moravského dne 21 září 1796 v moravském archivu zemském.

než kterýkolivěk jiný generál zápasiti musil s nepřízní vojenské správy vídeňské a tak vlastně vítězil proti vnějšímu i vnitřnímu protivníku, byl sice spravedlivě i instinktivně oceňován lidem i největším válečníkem všech dob, císařem Napoléonem, ale za našich dnů zvláště na prusko-německé straně, jeví se mocná snaha význam jeho oslabiti. Nestranné dějiny zaznamenávají však o arcivévodě Karlovi, že jediná vítězství, jichž evropské moci nad vojsky francouzskými a později i nad Napoléonem samým před bitvou u Lipska dobyly, získána byla pod velitelstvím rekovného arciknížete.

R. 1796 podařilo se tudíž arcivévodě Karlovi odraziti hrozivý útok francouzský od Rýna, za to však na jihu, na bojišti italském vítězil Bonaparte ve všech bitvách. A když konečně 2 února 1797 vzdáti se musila velepevná Mantova, zahrozilo znova francouzské nebezpečenství Dědičným Státům, tentokráte zejména Vídni.

V Čechách veškero obyvatelstvo velebilo arcivévodu, že vítězstvími svými uchránil království vpádu francouzského a odjinud dostatečně již známých jeho následkův. Odtud vysvětluje se neobyčejná láska, jíž arcivévoda u lidu českého i u vyšších vrstev jeho požíval, tak že i do znárodnělé písně jméno jeho vniklo a podnes se v ní udrželo. Stavové čeští uznali zásluhy arcivévodovy zvláště slavným spůsobem v sedění sněmu dne 26 září 1796. Byliť se snesli jednohlasně na poděkování arcivévodovi, že odvrátil nepřátelský vpád do Čech již již se valící, mluvčími pak měli býti členové českých stavů v jeho táboře meškající, generál hrabě z Kolovrat a podplukovník hrabě Vra-

tislav.[1]) V sedění sněmu dne 14 listopadu 1796 předčítána blahosklonná odpověď arcivévodova.[2])

Na dobu několika let bylo království české uchráněno vpádů francouzských, tím ale nebylo sprostěno velikých nákladů peněžitých a v plodinách na další vedení války. Obranné přípravy v Čechách konány dále, ježto bylo lze při známé energii republikánských vojevůdců nadíti se nového obratu. „Jakožkoli podle těchto zpráv", psal 3 září 1796 Kramérius v dojmu vítězných zvěstí, „ubezpečeni jsme, že nepřátelé od hranic naší milé vlasti české daleko zahnáni a zapuzeni jsou, přece ale pro všecku a větší bezpečnost všeliké přípravy s nejmožnější ochotností se dělají, za kterouž příčinou také ustanovený dvorský kommissař a dvorská rada svobodný pán z Mayerů do krajů království českého dne 29 odjel, aby na oko spatřil, s jakou očinlivostí královští krajští úřadové i slavné vrchnosti všecko k dokonalé obraně chystají." [3]) Pluk českých myslivců zůstával i nadále ve zbrani a v Praze od počátku září mladí lidé u velikém počtu dávali se do vojska najímati. Dobrovolníci rovněž hojně se přihlašovali k obranné službě. Z chrudimského kraje kromě panství lanškrounského shromáždilo se 178 myslivců, jež vrchnosti, hrabě Valdštejn litomyšlský, kníže Kinský v Městci Heřmanovu, kníže Aueršperk v Na-

---

[1]) Protokol sedění sněmovního ze dne 26 září 1796 v král. českém archivu zemském.

[2]) Děkovná adressa českých stavů jakož i odpověď arcivévodova, daná v hlavním stanu wiesbadenském 25 září 1796, uveřejněny v Brünner Ztg. 1796, čís. 85

[3]) Kramériovy Cís. král. Vlastenské Noviny 1796, čís. 36.

savrších, města Chrudim, Vysoké Mýto, Polička, Litomyšl, Pardubice, ozbrojily a ošatily. Nový biskup královéhradecký hrabě Trauttmannsdorf přijel schválně do Chrudimě, kdež se dobrovolníci soustřeďovali, a při veřejné slavnosti dal myslivcům jazykem českým požehnání. Král. město Plzeň podvolilo se vypraviti a živiti 100 mužů, král. město Klatovy 22 mužů, král. město Rokycany 42 mužů [1]. V sedění sněmu českého dne 12 prosince 1796 předčítán dvorní dekret ze dne 12 listopadu t. r., ve kterémž žádala vláda, aby vydány jí byly k účelům válečným přebytek ubytovací vojenské pokladny, 259.131 zl. 19$^{1}/_{3}$ kr. vykazovaný, a přebytek zajišťovací pokladny proti pohromám krupobitím a povodněmi, 176.557 zl. 16$^{1}/_{4}$ kr. vykazovaný, a sice z prvé pokladny mělo býti dáno 200.000 a z druhé 120.000 zl., celkem tedy 320.000 zl. Stavové zjistili, že skutečný přebytek jest menší, o 160 287 zl. 8$^{1}/_{3}$ kr. a 156.884 zl. 44$^{1}/_{4}$ kr., z nichž 200.000 zl. proti zajistění ročních splátek i vyplatili. [2])

Nebezpečenství války z jara r. 1797 ohrozilo tudíž země alpské a Vídeň. Země české byly jeho ušetřeny, toliko z Moravy spěchali k Vídni dobrovolníci. Když došla zpráva, že 10 března 1797 osadili Francouzové Štyrský Hradec, najímáni ihned ve Vídni dobrovolníci „při hlučném zvuku trub a bubnův", i vyzýváni, „kdožby i také z urozených zemanů dobrovolně službu přijíti chtěli. I shledalo se tak mnoho jízdných dobrovolníků, že v 5 švadron rozděleni byli. O tom zpráva přišla do Čech, tuť sem tam povstali věrní

1) Tamže, čís. 37.
2) Protokol sněmovního zasedání ze dne 12 prosince v král. česk. archivu zemském.

a statační Čechové, na dále též Moravané, tak že několik set spanilých jinochů, myslivců z Čech a Moravy, někteří jsouce na koních, do Vídně přitáhlo, obětujíce se s velikou ochotností... Všickni tito čeští bojovníci byli od Rakušanů vítáni a k študentům vídeňským tímto hlasem: ‚sem, sem věrní a stateční Čechové!‘ přivtěleni.“ [1]) Nadšená slova vlastenského kronikáře nejlépe projevují, jaké smýšlení se tehdy v Čechách a na Moravě rozhostilo.

Přes veškeren však odpor, jejž císařské vojsko, dobrovolníci i lid alpských zemí kladli, postupoval Bonaparte tak rychle, že již Vídeň na výsost byla ohrožena a císařský dvůr hledal bezpečnosti v krajinách vzdálenějších. Nejprvé chtěl se uchýliti do Prahy, ale po radě Thugutově rozhodl se císař, že odebéře se do Uher, aby odtud kladl odpor zesílený smělému vůdci Francouzů. [2]) 17 dubna 1797 do Budína vypraveny dítky císařské, ostatní arcivévodové a arcivévodkyně odjeli do Prahy. Urození a zámožní lidé prchali rovněž z Vídně, nejvíce do Čech a do Moravy, „tak že hlavní silnice vídeňská až ku podivu lidmi a vozy naplněna byla. Místy, pro nedostatek koní, musila pakáž, vozy i lidé na některý čas se pozdržeti a pěší vandrovníci, by na té silnici pro množství vozů, koní k ourazu nepřišli, starou cestou vídeňskou do Čech musili cachati.“ [3]) 19 dubna přijelo císařské komonstvo z největší části do Prahy. Odpoledne téhož dne okolo šesté hodiny při-

---

1) Rulík v Hist. kal. II, 98.

2) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts I, 29.

3) Rulík, Hist. kal. II, 102. — Jeník z Bratřic, Bohemica I (1838), 541.

jela arcivévodkyně Amálie a francouzská princezna Terezie, dcera popravených královských manželů Ludvíka XVI a Marie Antoinetty. Po nich přijelo ještě 28 lehkých vozův o šesterém a čtverém spřežení, tak že prý nebylo lze pro množství vozů na hradě Pražském ani choditi. 22 dubna přijelo na hrad Pražský asi 50 těžkých nákladních vozů, s nimi pak německá osobní stráž, jež byla ubytována ve zrušeném klášteře svatojirském. Když však působením arcivévody Karla a přes mocný odpor ministra Thuguta i jeho stoupenců mezi císařem a Francouzi v Lubně bylo smluveno dne 18 dubna příměří, na jehož základě mělo býti o trvalý mír dále jednáno, vrátil se dvůr s počátku května z Budína i z Prahy do Vídně. V říjnu téhož roku ve furlanské vsi Campu Formii byl konečně plný mír uzavřen.

S největší toužebností očekáván byl v Čechách i na Moravě mír tento a když došly zprávy, že sjednán byl za podmínek celkem velice příznivých, tuť obecně připisována zásluha netušeného ve válce obratu arcivévodě Karlovi.

„Moravské“ nebo „helvetské“ spiknutí.

Zvláštním a ve způsobě svém velmi významným projevem nasvědčujícím spolu, že pomíjela již dvěstěletá téměř passivnost českého lidu, bylo hnutí v lidu poddaném všech částí království i markrabství, kde český živel obou sesterských zemí nejmohutněji se stýká, na Rychmbursku a Litomyšlsku

v Čechách, na Novoměstsku a Žďársku na Moravě. Od horní Chrudimky až po Svitavu lze pozorovati vlny jeho a nejrůznější byly příčiny, jichž složkou byla vznícená lidová nálada v nejkrajnějších cílech svých ku spiknutí a zbrojnému povstání se nesoucí. Především to byly neukojené tužby náboženské. Východní části kraje chrudimského bývaly hlavními sídly náboženských blouznivců, jichž názory a zásady byly krutými rozkazy Josefa II rdouseny, ale ne udolány. S hrůzou vzpomínali ti, jimž z vyhnanství sedmihradského nebo banátského bylo dovoleno se vrátiti, strastí v zajetí a zvláště ve vojenské službě vytrpěných, odkudž naplněni byli nepřekonatelným odporem proti povinnosti válečné, odpor ten pak stupňoval se a rozšiřoval, když nešťastný průběh prvé revoluční války francouzské zvýšeného počtu branců se dožadoval. Na moravské straně hlavně byli nespokojeni evangelíci reformovaní kol Telecího, Německého a Nového Města, neboť nevyhovoval jim patent toleranční, praksí úřední nad to v platnosti své ještě zúžovaný. K pohnutkám náboženským družily se stezky poddanské. Robota znova byla povinností a ukládána tam, kde dozor krajského úřadu byl dalek anebo nebyl vykonáván tak, jak si toho panovník přál, způsobem nehrubě od dřevních zlořádův odchylným, vrchnostenští pak úřadové a zřízenci nemeškali výkony svými lid přesvědčovati, že úvazky v platnosti původní zůstávají.

Vnější popudy k hnutí lidu, které směřovalo zřejmě k povstání a již za své doby „moravským spiknutím“ nebo „helvetskou rebellií“ bylo zváno, prýštily dílem ze způsobu, kterak mladí muži k vojsku odváděni,

dílem zakládaly se působením revolučních ideí francouzkých. Zvýšená potřeba vojáků byla příčinou, že odvod k vojsku vykonáván byl bezohledně, ba že zvrhl se v pravý lidolov. Obvykle z počtu na království nebo markrabství nařízeného ustanoven pro obvod každého panství určitý počet — pro veliké panství rychmburské r. 1796 14 mužů —, kteří potají vyhlédnuti a obyčejně noční dobou za přispění panských myslivcův a hajných byli zchytáni a ku plukům dopravováni. O tom, kdo má býti vojínem, nerozhodovaly ani válečné ani zdravotní ohledy, nýbrž pouhá libovůle úřadu vrchnostenského, který také neuvažoval, jest-li předem ustanovený branec svoboden či ženat, jest-li podporou rodičův atd., nýbrž obvyklým pořadem branná povinnost pokládána za trest, kterým mladý zdravý muž měl býti za jakýkoli poklések proti vrchnosti a úřadům jejím pokutován. Ovšem nikdy nebylo poměru mezi pokléskem a touto pokutou, neboť tehdy ještě konána válečná služba v nejpříznivějších toliko případech po dlouhých čtrnácte let, z pravidla ale déle.

Mladí lidé pozorujíce nebezpečenství, které jim ustavičně hrozilo, hleděli se odchodem z domova jeho vyvarovati. Jako řemeslničtí tovaryši brali se do světa a opustivše jednou hranice panství, k němuž poddanstvím byli vázáni, byli bezpečni před úklady a mstou písařů vrchnostenských. Odchod z domova nabyl záhy takových rozměrů, že vzbudil pozornost patrimoniálních úřadů, Tyto podávaly zprávu krajským úřadům, z nichž chrudimský po návrhu jednoho ze svých kommissařů r. 1795 doporoučel českému gubernii, aby stěžováno bylo udílení

průvodních listů řemeslníkům na zkušenou jíti chtějícím.[1])

Vzrušení zmítající lidem z příčin vylíčených vzrůstalo působením tajných emmissařů francouzských a zprávami z Francie docházejícími. Uvolnění josefinské jevilo i zde své účinky. České noviny pražské rozšiřovaly se rychle i do nejvzdálenějších končin českých zemí a i v chudičkých končinách na rozhraní českomoravském staly se lidu známými, poněvadž odebírali je a lidu předčítali i půjčovali evangeličtí pastorové. Zvláště Noviny Kramériovy a jeho Kalendář toleranční požívaly v lidu veliké obliby. Kramérius sice z obavy před censurou přinucen byl projevovati v publicistických projevích svých rozhořčení nad řáděním francouzských revolucionářův, ale způsob psaní jeho byl takový, že i prostý čtenář jádra věci se dovtípil a a z něho shledával obsah francouzských snah. Tu pak zvláště hanebně působilo slovo „svoboda“, v němž poddaný lid český i moravský spatřoval heslo k odstranění nenáviděných úvazkův. A poněvadž úvazky tyto dály se s prospěchem vrchností a církevních činitelů, tož obracelo se záští hnětenéhо opět lidu tu proti pánům tu proti kněžstvu. K tomu přistupovaly všeliktérá mlhavá proroctví a dopisy vojáků z bojiště, kterým v cizině otevíral se dotud neznámý svět. Tajní emmissaři francouzští lid v domnění jeho utvrzovali namlouvajíce jemu, že tehdejší válka revoluční s Francií není válkou „císařskou“, t. j, z ohledů vládních vedenou, nýbrž prý „panskou a kněžskou.“[2]) Není nepravdě podobno,

[1]) K V. Adámek, Příspěvky k dějinám selského lidu z okolí Hlinska v XVIII věku, 65.

[2]) K. V. Adámek, Čas. mat. mor. 1902, 240.

že vláda francouzských direktorů tajné tyto emissaře do Čech a do Moravy vypravovala, aby císaři způsobila nesnáze v zemích nejspolehlivějších a tak jej donutila ku příznivému pro Francii míru. Také není náhodno, že emissařské počiny, o nichž došla úřadů zpráva, jsou vesměs současny s velikým útokem. jejž r. 1796 Jourdan a Moreau proti Státům Dědičným a zvláště proti království českému podnikali.

Z výslechů svědeckých, které ve příčině původu „moravského spiknutí“ s hlavními původci jeho byly v červenci 1797 ve Žďáře a v Jihlavě konány, vyšlo na jevo, že v území tohoto spiknutí objevili se skutečně cizí emissaři. Bernard Süss, jeden z hlavních náčelníkův, udal vyslýchán jsa u hrdelního soudu jihlavského, že přijel k nim na hony v podzimí r. 1796 „bohatý pán“ a ptal se jeho Süssa, co by bylo nového. Když Süss odpověděl, že v Jihlavě najímají na vojnu s hudbou, řekl prý mu onen pán, „že se nemají dáti klamati, protože císař nechce, aby oni byli vojáky. Vrchnost a duchovenstvo — vyprávěl dále — chtějí vojně, že lidu škodí, ježto způsobuje vojna porobu, jež jim prospívá. Vrchnosti a katolickému duchovenstvu prý jest důležito, aby bylo zbraní Francouzům odporováno, kteří chtějí obecnému lidu pomoci, a že tomuto odporu obětují mnoho lidu sedlského“. [1])

O osobnosti „bohatého pána“ a o tajuplném jeho pobytu v krajině vzrušené není již zpráv. Jisto jest, že válka s Francouzi již od počátku svého v lidu nejvýchodnějších

---

[1]) K. V. Adámek, Příspěvky k dějinám selského lidu z okolí Hlinska v XVIII věku, 65.

okresů českých působila zvláštním kouzlem a že do ní veliké naděje kladeny. Jeden z hlavních moravských původců „spiknutí" Matěj Michal již roku 1795 vykládal svým známým, že jest to válka „panská", proti lidu namířená, načež řeč tato šířila se po vesnicích.[1]) Michal sám při výslechu tvrdil, že slyšel vypravovati o „bohatém pánovi" od kteréhosi souseda fryšavského v Novém Městě Moravském. Nepodobá se pravdě, že byl „bohatý pán" Michalovou smyšlenkou za tím účelem, aby snáze lid pro úmysl svůj získal. Svědectví Jana Mičky[2]) dotvrzuje opak.

Předními náčelníky hnutí tohoto byli Jan Makovský, Kašpar Melichar jinak Janko, Jan Černý a Ferdinand Vítek, všichni z Pusté Rybné. Pohorská vesnice tato, položená v lesích mezi Hlinským, Žďárem a Poličkou, byla patrně ohniskem všeho hnutí, jehož středem ale stalo se Nové Město Moravské s evangelickým sborem svým. Tam konána důležitá shromáždění, o nichž zprávu podávají pozdější výslechy jednotlivých účastníků.

Ze svědectví Tomáše Blažka plyne, že počátek „spiknutí" datuje se již z r. 1795, a není nijak vyloučeno, že zvláštní nepokoj, o němž litomyšlský vrchnostenský úřad r. 1792 zprávu podával, byl jeho předzvěstí. O neděli svatodušní r. 1795 přítomni byli Matěj Michal se dvěma syny svými, s rychtářem a s Tomášem Blažkem v evangelickém sboru novoměstském, kdež mělo se

---

[1]) Z výslechů ždárských r. 1797 u K. V. Adámka, Příspěvky, 66.

[2]) Otištěné v Correspondenz 1868, čís. 141 ze dne 16 prosince.

státi ujednání s Čechy. Téhož dne k poledni byla schůzka u magistrátního rady Procházky v témž Novém Městě Moravském, kdež dle pozdějších výslechů byli přítomni z Německého evangelický pastor, rychtář, řezník Kraus se svými syny Josefem a Krištofem, Jan Budíšek a ještě jeden soused, z Nového Města prvý radní Melichar, syndikus a několik měšťanů, ze Zubřího rychtář Josef Maršů a sedlák, u něhož Jan Makovský sloužíval, a ještě jeden čtvrtník, z Roženeckých Pasek tkadlec Václav Valenta, z Fryšavy tři sedláci, mezi nimi jakýsi Sláma, z Lišna rychtář se dvěma sedláky, z Odrance dva sedláci, superintendent Blažek z Jimramova — níže bude o domnělé přítomnosti Blažkově v novoměstské poradě ještě položeno — a ještě jeden soused, z Daňkovic dva sedláci, ze Spělkova purkmistr[1]) Dědic, osm jiných osob z panství jimramovského, rybenský (snad pustorybenský) rychtář a purkmistr, purkmistr z Březin, rychtář z Telecího, někteří z rycht bez rychtáře, pak Makovský a Ferdinand Vítek, vůbec Ferdou zvaný.

Porada nedála se najednou, nýbrž účastníci z každé vsi obesíláni na jinou hodinu. Hlavními řečníky byli pastor z Německého, radní Procházka a radní Melichar; tento účastníky sepisoval. Na stole ležely kniha a nějaký popsaný papír. V tištěné knize bylo proroctví, že přiblížila se doba, kdy francouzská válka přestane a válka s Prusy vznikne, načež sedláci začnou vojnu, všichni

---

[1]) V moravských obcích venkovských vedle rychtáře vyskytoval se ještě purkmistr.

povstanou, všechny zámky přepadnou, vyvětí se ze všech dávek a zjednají si svobodu. Za stolem u radního Procházky sedělo několik osob, mezi nimi pastoři z Německého a novoměstský Housek, panský justiciář Benátský, purkrabí, syndik Melichar, radní Procházka a novoměstský tkadlec Satorka, obecně Dedlička zvaný. Duší všeho byl Procházka, k němuž již r. 1795 rychtáři docházívali a od něho různých zpráv o vojně se dovídali, ty pak dále sousedům vypravovali.

Schůzka novoměstská obírala se přípravami a organisací zamýšleného povstání, které majíc v čele muže v krajině vážené a úřady pěstující, mohlo při obezřelém řízení státi se událostí povážlivou. Ve schůzce byli účastníci vyzváni k výcviku ve zbrani a skutečně konala se odtud v lesích cvičení, jež řídil Makovský, a sice dle přání náčelníkův alespoň v neděli. Justiciář a purkrabí z Nového Města přítomni byli prvému cvičení. Přijelť kočářem až do Fryšavy, odkudž pěšky šli do lesa mezi sedláky a chasu. Pobyli si tu asi hodinu, povzbuzujíce všechny k výcviku i dalším přípravám a vyzývajíce je, aby se všichni do žní r. 1797 ozbrojili. Jednou přišli prý podívat se na cvičení i pastor Housek a radní Procházka. Shromáždění spiklenců měla se díti u velikého stromu na cvičišti za Fryšavou.

Rychle šířilo se hnutí po okolních panstvích žďárském, novoměstském, jimramovském, roženeckém, kunštátském, pernštejnském, rychmburském, poličském a lanškrounském. Shromážděním měly býti rozsáhlé fryšavské lesy na moravské straně. Cvičenci shromážďovali se každého večera na poli

Jakuba Mičky, odtud šli do lesů Zubří a v Čechách Březí zvaných na cvičení. Cvičeno také v lesích pernštejnských.[1])

Účastníci spiknutí kromě výcviků vojenských zavazovali se přísahou k stálosti a mlčelivosti, měli své odznaky a konali mezi sebou a v kruzích stoupenců sbírky peněžité k podpoře svých úmyslů. Prví účastníci přísahali již pod večer božího hodu Svatodušního o schůzce novoměstské, a sice katolíci u magistrátního rady Procházky, evangelíci pak ve svém chrámu, přijavše nejprvé večeři Páně. Znění přísahy známe z výslechu Jana Michala a Tomáše Blažka, ale není téhož obsahu. Formulář Michalův jest jednodušší a tudíž i původnější. Vyjímáme ze souhlasného znění obou formulářů, že přísahali účastníci věrnost a stálost v konání, že myslivcům, zámkům a kněžím odejmou jmění i zbraně, že věrni budou svým náčelníkům Makovskému a Vítkovi, že ihned vykonají každý rozkaz, který jim těmito náčelníky oznámen bude, že zrádce bude náčelníkem trestán anebo každým druhým zastřelen.[2]) Formulář Tomášem Blažkem udaný budí jisté pochybnosti. Zavazovalť poslušností a věrností jimramovskému superintendentu Blažkovi, kterýž v něm jmenován před Makovským a Vítkem, a na konci svém obsahoval zřejmý projev nepřátelství proti církvi katolické, ukládaje spiklencům, aby církev tuto i duchovenstvo její potlačovali, na místě pak katolické církve měla se státi církev reformovaná panující, chrámy katolické měly býti

---

[1]) Protokol o výslechu Jana Michala v Correspondenz 1868 čís. 143 ze dne 18 prosince.

[2]) Dle zachovaného znění v protokolu Jana Michala tamže.

zbořeny a zničeny; o císaři Františkovi byl pojat do formuláře výrok na výsost urážlivý. Superintendent i pastoři novoměstský a z Německého, pak radové Melichar a Procházka, měli, kdyby Francouz hlouběji do země vpadl, proplížiti se do Vídně a císaře i s rodinou jeho zahubiti, všichni pak odtud svobodni, sjednoceni a rovni býti.[1]) Po přísaze této páni se líbali i říkali, že jest to polibek bratrský. Podávány na vzájem ruce na znamení, že všichni účastníci jsou za jedno.

Znění přísežní formule projevuje nejlépe, jak mlhavy byly zámysly jednotlivých spiklenců. Že pastorové novoměstský a z Německého snažili se prospěti církvi své se škodou církve katolické, jest na bíledni ze všech zpráv. Oni domnívali se, že blíží se vhodný okamžik k povznesení jejich vyznání vítězným postupem Francouzů, který měl upraviti cestu k zakročení prvé moci evangelické Prusku. Pastorové novoměstský a z Německého v témž směru i utvrzovali lid. Katolíci nevypozorovali snah těchto, ježto u nich převládala v prvé řadě touha po zrušení tížících úvazkův.

Doba ku konci XVIII stol., charakterisovaná veřejnou činností tajných dříve spolků s odznaky a tajuplnými hesly jejich, projevuje se i v „moravském spiknutí“. I tu shledáváme se s „bratrskými odznaky“ účastníků, jež rozdávali radní Procházka, novoměstský syndikus i jiní. Každý účastník měl nositi odznak vždy při sobě. Jeden z odznaků těchto později byl nalezen při úřední prohlídce Blažkova obydlí v Račicích. Blažek ustanoven jsa za desátníka, obdržel jej od Ma-

[1]) Dle protokolu Blažkova tamže.

kovského; tento prý měl podobný cínový odznak veliký jako tolar, na modré stuze. Obyčejní účastníci měli malý odznak jako desetník, někteří dostali od Makovského v lese fryšavském i odznak cínový. Tehdy prý bylo v lese sto sedlákův a chasníků vedle obou pastorův. O tři týdny později po tomto rozdílení rozdávány v neděli „bratrské odznaky“ u radního Procházky v Novém Městě za přítomnosti obou pastorův i justiciáře Benátského, při čemž udává se, že byla na odznaku pečeť s otiskem lžice zednické. I bylo vykládáno účastníkům, že rozdávají se odznaky z té příčiny, aby s nimi každý do schůzek přicházel a tak se zjistilo, kdyby někdo cizí přišel mezi ně, a aby takový cizí příchozí mohl býti otázán, chce-li se s nimi zamýšleného boje súčastniti. Kdyby otázaný účastenství odepřel, měl býti střežen, věc pak Makovskému oznámena, ježto člověka takového bylo za zrádce pokládati.[1])

Odtud konaly se každého téhodne schůzky po vesnicích i sbírky peněžní k nákupu zbraní a získání chasy. Večer bývaly schůzky v polích. Chodilo se i do lesa zuberského, do okolí Březin v Čechách, kdež sstoupila se česká „banda“ a cvičila ve zbrani Moravany. Po vánocích 1796 oznamováno již moravským účastníkům, že cvičí se chasa kolem Makovského soustředěná po vojansku a spolu vyzýváni moravští chasníci, aby přišli též na výcvik. Cvičili se i ve střelbě do terče. Tehdy Čechové i Moravané v lese přísahali u kaple sv. Kateřiny, Žďárští přísahali 25 března 1797 v jakési jeskyni. Do jámy, jež

[1]) K. V. Adámek, Časopis mat. mor. 1902, 245 sld.

byla v zemi vyhrabána, zastrčen kus dřeva s hořící svěcí, načež Tomáš Blažek postavil se mezi světlo a přísahající. Asi 100 osob přísahalo v lesích fryšavských za přítomnosti novoměstských náčelníkův.

S podivením jest, a prokazuje opět nespůsobilost tehdejších zeměpanských úřadů, že hnutí toto jim zcela neznámým zůstávalo. Údiv náš jest tím větší, uvážíme-li, že od projevení spiknutí Hebestreitova a Martinovićova ukládala vláda nejpřísnější dozor nad „jakobínskými" projevy. Vždyť hnutí z ohniska svého pustorybenského a novoměstského šířilo se na všechny strany a zasáhlo vedle svědectví výslechů později s účastníky konaných území desaterého panství v Čechách a na Moravě. Na panství někdejšího kláštera Žďárského připojily se ku spiklencům osady Račice, Olešná, Bobrová Dolní, Nová Ves, ze Zvole starý rychtář Mach, z Olšové poddaní Hejduk a Stohandl, z Radešína poddaní Jeřikovič i Brož a dva chasníci, z Hodiškova Vojtěch Ficka, který později prchl. Na panství roženeckém Závist ves celá, z Plačna a z Dlouhé Lhoty po dvou chasnících, z Míchova jeden, ze všeho pak panství některé ještě osady neznámého jmena, na panství kunštátském mnohé osady jsou bez bližšího označení, na panství jimramovském Spělkov, Krásná, Daňkovice a Kudín vsi celé, městečko pak Jimramov s části, na panství novoměstském Zubří, Německé, Lišná, Odranec, Novosady, Horalec Moravský, Studenec, Kuklík a Rokytná vsi celé, Fryšava s části, z Pohledce dva chasníci, tolikéž ze vsi Koďan, ze Tří Studeň sedlák jeden a jeden svobodný

chasník, z Vrtěříže síťař jeden, z Věžné obstárlý mlynářský, z Nového Města oba magistrátní radové Melichar a Procházka, justiciář Benátský, pastor Housek, tkalcovský mistr Satorka a dva krejčí. V Čechách na panství rychmburském účastnily se Svratouch, Lambuřský a Březí vsi celé, ze vsi Pustorybné (Wussrybey) nebo Ubny jakýsi krejčí Václav, na panství litomyšlském dvě veliké osady beze jmen označené, z nichž v jedné 12 poddaných, ve druhé jeden chasník řeznický, na panství lanškrounském dvě osady blíže neoznačené a chasníci Ondřej Ráček a Tomáš Blažek.[1])

Není lze upříti, že myšlenka spiknutí šířila se a ucházela dlouho pozornosti úřadů, jakkoli účastníci dosti veřejně si vedli. Vhod přišla jim odlehlá a nepřístupná horská poloha jakož i tajná podpora některých úředníků vrchnostenských. Zdá se však, že byli spiklenci událostmi předstiženi, dříve než přípravy své byli vykonali.

Výše již bylo řečeno, že byly shromaždištěm spiklenců na moravské straně určeny lesy fryšavské. Veškeren obvod zamýšleného povstání měl býti rozdělen na čtyři okresy. Makovskému a Černému dány na péči panství roženecké, pernštejnské, jimramovské a kunštátské, Procházkovi a spolu prý i superintendentu Blažkovi panství novoměstské, žďárské a poličské, justiciáři Benátskému a pastoru Houskovi panství rychmburské a litomyšlské, pastoru z Německého panství lanškrounské a vysokomýtské. Syndikus nebo

---

[1]) Dle Correspondenz 1868 čís. 143 ze dne 18 prosince.

rada Melichar s tkalcem Satorkou měli zůstati v Novém Městě a starati se o správu pokladny i účtování. Peněz byl prý již značnější úhrn po hotově. Odměny denní pro prostého bylo 6 kr., pro desátníka 12 kr. Tomáš Blažek a Jan Michal byli desátníky na panství žďárském. Pokladna byla v Novém Městě u rady Procházky v jakémsi sklepení. Oblek stejný barvy popelavé měl býti zaveden později.

Všeobecné vzbouření chystalo se po žních, ke dni sv. Jakuba r. 1797. Přípravy k tomu konány hojné, ale dlouhá doba až do dne propuknutí nepřispívala k utajení příprav, zvláště když tyto konány veřejně a ne bez přídechu romantismu. Opatření úřadů ve příčině rekrutů spůsobila pak, byť i nepřímo, že spiknutí ještě před provedením svým bylo prozrazeno.

Na zimu r. 1796, když císařské vojsko v Italii musilo na všech stranách před Francouzi ustupovati, trousily se mezi lidem zprávy o novém a hojnějším odvodu rekrutův. Úřady panské i vrchnostenské znajíce obavy lidu a zvláště mladých mužů před vojenským kabátem, utajovaly pravý stav věcí a hleděly přikázaného počtu mužstva nabýti lstí a násilím. Krajský úřad chrudimský, jehož hejtmanem byl tehdy baron Koc z Dobře, nařizoval 23 ledna 1797 důvěrným sdělením vrchnostenskému úřadu rychmburskému, že dvorním dekretem ze dne 21 prosince 1796 bylo rozvrženo na toto panství 14 rekrutův, a dával návod, aby je dal v noci ze dne 30 na 31 leden 1797 schytati. Podobná nařízení došla i jiných úřadů vrchnostenských a vyvolala na mnohých místech zjevný odpor. Chasníci v okolí svrateckém zprotivili se a

nechtěli jíti na vojnu. Prchli do lesů, tam žili v zástupích, přepadali myslivce, kteří se nejhorlivěji k chytání rekrutů propůjčovali, a odnímali jim zbraně. Rekrutu jednoho jdoucího na Rychmburk zastihli v poli a vzali sebou na lesy. Příklad jejich působil svůdně, neboť i na okolních panstvích chasa počala se bouřiti a na lesy utíkati.[1])

Podnětem k mocnému vzrušení mysli lidu byla však událost spělkovská. Tam myslivec, hajný a panský dráb pokusili se noční dobou zchytati mladé muže, za rekruty určené. Výběr těchto mužů nebyl nahodilý a zvláště bylo pozorováno, že nepoměrně více za rekruty ustanovováni byli evangelíci. Hoši spělkovští opřeli se tudíž násilím a opilého drába, jehož myslivec a hajný opustili, zbili do krve, načež do lesa utekli. Podezření, že drába zbil, padlo na synka Václava Raspíra, který rovněž byl prchl. Superintendent Blažek přemlouval otce jeho, aby se synem šel k hraběti Belkredovi do Jimramova a o milost prosil. Otec šel, ne však syn.[2])

Za krátko na sta mladých mužů zdržovalo se v rozsáhlých horských lesích na rozhraní českomoravském a snažili se k sobě přilákati všechny muže za rekruty určené. Dle některých zpráv bylo jich asi 150, dle jiných nad 400 mužů. Od ledna až do května hnutí přibývalo, ježto úřady neměly dosti energie k zakročení potřebné. Také na moravské straně prchali mladí mužové do lesův a zesilovali počet svůj přibíráním rekrutů. František Maděra z Březin oznámil moravským uprchlíkům, že 24 dubna budou

---

[1]) K. V. Adámek, Příspěvky k dějinám selského lidu v okolí Hlinska v XVIII stol., 60.

[2]) Dobiášův Časopis historický I, 166.

z Březin a Pusté Rybné vedeni rekruti, načež uprchlíci přepadli rychtáře rekruty doprovázející, z těchto tři osvobodili a sebou na lesy vzali.[1])

Snaha vrchnostenských úřadů zchytati jednotlivé uprchlíky okázala se býti marnou, ježto účastníci spiknutí moravského kladli chasníkům všemožnou podporu a zvláště evangelíci těžce nesouce, že synové jejich nad právo k vojenské službě bráni jsou, se vší horlivostí uprchlých se ujímali. Pozdější výslechy zjistily, ze spiknutí moravské a vzpoura rekrutů prýštily z téhož zdroje lidové nespokojenosti, a že již od počátku účastníci zamýšleného spiknutí věci rekrutské jako své se ujímali. Z výslechů, jež v červenci 1797 před kommissí ve klášteře žďárském byly konány, vyšlo na jevo, že v době velikonoční 1797, když odvod byl konán, byli rekruté se spiklenci smluveni. Dle úmluvy této měli se po 14 dnech sedláci k chase připojiti, lid v jedné vsi po druhé pro vzpouru získávati, na faráře jíti, do lesů se uchýliti a po žních s českými zástupy se spojiti. Skutečně horliví pastorové obcházeli vesnice zvláště na straně moravské a vybízeli chasníky i sousedy k účastenství. V neděli u rychtářů konávaly se schůzky.[2]) Jediný superintendent Blažek dobře tuše nebezpečenství, kteréž z událostí těch církvi evangelické hrozilo, snažil se auktoritou svou bouři zažehnávati. Ježto uprchlíci byli po výtce vyznání evangelického, pokládal Blažek za povinnost svého úřadu, aby je přiměl k návratu a k obnově poslušenství. Napsal tudíž list uprchlým,

---

[1]) K. V. Adámek, Tamže 83.

[2]) K. V. Adámek, Časopis matice moravské 1902. 241.

v němž vyzýval, aby se poddali a domů navrátili. Na přímluvu své choti, která obávala se nepříjemností, listu sice neodeslal, ale o nejbližší neděli při bohuslužbě ve filiálním sboru daňkovském, svolal po kázání veškeren lid i s rychtářem k rolníku Františku Hejtmanovi a domlouval shromážděným, aby nekladli překážek vojenskému odvodu. V další řeči své snažil se v nich vznítiti lásku k vlasti, předkládal jim, že obdrželi svobodu u víře z milosti panovníkovy, že, by se chvalitebně a statečně ve válce chovali, by od hranic vlasti neštěstí odvrátili a tím nových zásluh sobě zjednali, dobře by i církvi i sobě posloužili, jinak že církev i sebe uvrhnou do záhuby. Ale některé chudé ženy vášnivě proti němu se postavily tvrdíce hlomozně, že odchovaly syny své sobě na podporu a že teď, když oni je živiti mají, berou se jim na vojnu, kdež vydáni budou tisícerým neznámým neřestem, a vrátí-li se jednou z vojny, že budou z nich mrzáci a žebráci, nad nimiž žádný se nesmiluje. Vytýkaly též superintendentovi, jak slyšely od kolem jdoucích, že měly raději syny své sviním k sežrání předhoditi. Spojitost bouře rekrutské se spiknutím moravským doložena pak byla vývody, že to jest vojna pánův a ne poddaných. Že by ochotně šli synové jejich na vojnu za pány, by mohli se do nich nadíti nejmenší milosti, místo toho že však čím dále tím více jsou omezováni a robotou, pokutami a jinými břemeny obtěžováni, pročež prý vojna ta není požehnána.

Chasa ukrývala se po lesích sem tam buď o živobytí prosíc buď lidem známým za peníz dříví štípajíc; jinak škody nepůso-

bila, ale z obavy, aby nebyla přepadena, pobíhala v tlupách o 30 až 50 hlavách.[1])

Tu krajské úřady chrudimský a jihlavský přikročily k soustavné prohlídce lesův a ku chytání uprchlíků. V Novém Městě zřízena vyšetřující kommisse, již řídili úředníci krajského úřadu jihlavského kommissař Václav Grohmann a kancelista Václav Wingelmeyer. Kommisse tato s plukovníkem Františkem Aulbertem vydala ihned k lidu provolání „Na ty skrze vojenský stav zběhlý a v lesích se nyní zdržující poddaný", v němž poukazovalo se na ochotu k dobrovolné službě vojenské, r. 1796 ve všech zemích a zejména na Moravě projevenou, kdež přes 3000 dobrovolníků se přihlásilo, kdežto nyní lid moravský ukazuje jednáním, že nechce míru obecně želanému, přirovnávaje se „divokej zvěři a hledaje jak ona loupežnictví". Provolání ukazovalo dále na pokuty, které sběhy stihají, jakož i na provinění, jichž se lid pobouřený neposlušenstvím svým dopouští. „Ačkoliv vy nyní", praví se, „žádnej milosti hodni nejste a jí nezasluhujete, tak přeci nechcem, by ste nešťastni byli, protož vám eště jednouc z nejvyšší milosti tu příležitost dáváme, že vy do vašich otcovských domů časem zpátkem přijíti, hospodářství přijmouti a skrze manželský stav šťastni býti můžete. Poslechněte naší rady, navraťte se všichni dobrovolně, s vaší zbrojí, neb vám dáváme ujistění na naši čest, že vy eště nyní v dobrotě a v lásce přijmuti budete, žádnej trest vás eště neočekává, jenom jedině k vojenskému stavu se odevzdáte, a to proto, by sme o vašem po-

[1]) Dobiášův Časopis historický I, 165 sld.

lepšení a poníženosti pro nynější a budoucí časy zajistěni byli, taky za vás prositi neopomineme, by ste kapitulaci obdrželi. Kdybyste vy ale naši radu, jak vám ji bratrsky na ruku dáváme, neuznávali a vás raděj k divokej zvěři a loupežnictvu spojili, nežli byste někdy k vašim rodičům, přátelům, spoluvojákům, navrátiti a někdy po časy s jedinou dobrou a příjemnou ženou spojiti se mínili, tak budete od tých, již zde se vynacházejících mnoho vojáků z jihlavského mnoho jiních vojákův a rejtharů z Čech — a od toho každodenně vícej očekávajícího vojska v jiním kraju v každých koutech hledáni, beze všechnej outrpnosti schytáni, pak ale co nejmenšího šanováni nebudete, neb potom se jako s loupežníkami zacházet bude, při tom taky hned se všechna vaše nynější a k očekávání buď už mající majetnost a statky beze všeho ohledu vám se konfiscírovat a jedným slovem se s vámi beze všechnej milosrdenství tak, jak zasluhujete, jednati bude. Spomejnte — rozvažte to — a vyberte sobě nyní buďto tu vám předložející milost aneb očekávejte vaše neštěstí; až do pondělka, to jest 29 máje, necháme vám času, na kterej den my v dědině Krásnej jako přátelé se vynajít necháme a ty jistý, kteří dobrovolně se dostavějí, zdej počestní a od hrozných trestů vysvobozeni budou.“ [1])

Téhož dne ještě, když bylo provolání toto ohlášeno, přinesl je posel do Jimramova superintendentu Blažkovi s rozkazem vyšetřující kommisse, aby bez odkladu vydal se

[1]) Provolání toto, dané 26. května 1797 v Novém městě. otištěno v Dobiášově Časopise historickém I, 166—168 dle originálu uchovávaného v archivu evangelické fary jimramovské.

s ním na cestu po těch vsech, z nichž mladý lid byl v lesích, a aby oznámil rodičům uprchlíků, že se nikomu z nich nic zlého nestane, kteří z nich do třetího dne přijdou ke kommissí na katolickou faru do Krásného. Superintendent rozkaz vykonal, ale bez okamžitého výsledku.

Současně vydán rozkaz, aby zjistěno bylo, zdali rekruti od uprchlíků vzatí domů se navrátili. Rekruti tito z největší části ve svých domovech byli nalezeni a na 12 květen 1797 k výslechům obesláni. Vyšetřováno bylo, kde se nejspíše zdržuje „banda zbůjnická“ a kdož k ní náležejí, načež zjistěno, že největší díl uprchlíků jsou z panství král. města Poličky, zejména z Pusté Rybné a Telecího, a z panství jimramovského okolo Spělkova a Krásného. Také vyšlo na jevo, že zacházejí mnohdy uprchlíci až do lesů novoměstských na Moravě, že vypadají na obyvatelstvo, chleba, mléka a zemáků se dožadujíce a zabitím i zastřelením tomu hrozíce, kdo by jim nechtěl vyhověti. Vyslýchaní dotvrdili, že jsou uprchlíci ozbrojeni a že mají dosti střeliva. Kommisse při vyšetřování přišla konečně i na stopu spiknutí, které tím projeveno. Určitě shledáno, že sídlem jeho bylo Nové město, ale ve příčině náčelníkův a účastníků nenabyla kommisse názoru pravého, přijímajíc zprávy jednostranné a smyšlené, zejména ve příčině superintendenta Blažka. Následkem toho byla věc mnohem vážněji pojímána a o ní skrze brněnské gubernium až císaři zpráva podána; zejména oznámeno, že má povstání propuknouti dle úmluvy spiklenců 16 července 1797.

Vrchnostenský úřad rychmburský podal o šetření svém 18 května zprávu krajskému

úřadu chrudimskému, načež krajský hejtman baron Koc ustanovil se na obecné prohlídce lesů. Každému panství nařízeno, aby vyslalo 15 května četu svých lidí na své hranice, načež o 9 hodině ranní téhož dne měla počíti všeobecná prohlídka najednou ze čtyř stran. Prvé z uprchlíků, počtem 13, shlédli panští zřízenci u Spělkova na straně jimramovské. Byli to Moravané, kteří ještě v čas přeběhli hranici českou a chtěli hned uchýliti se do lesů poličských, při čemž pomáhali jim někteří z pustorybenských poddaných, ručnicemi ozbrojení. Ale na pomezí lesů poličských stál polesný poličský s lidem ozbrojeným, maje v úmyslu útěk do svých lesů zameziti. Byl však chasníky spozorován, z nichž jali se dva proti němu i lidu jeho ručnicemi mířiti. Polesný hotovil se k odporu, chtěje ale zameziti zbytečné krveprolití, kázal stříleti uprchlíkům po nohou; domníval se, že poddaní na prohlídku určení po ráně jdouce, jemu na pomoc přikvapí. Vystřelil tedy a poranil na noze selského synka Makovského z Pusté Rybné, ale z lidí poddaných nikdo se neukázal. Polesný chtěl je tudíž vyhledati, tu však zastoupil mu cestu Makovský a jakýsi Šroubař z Pusté Rybné, střelili po něm a dvěma ranami jej poranili, když pak k zemi klesl, s jinými k němu přiskočili, chtíce jej odzbrojiti. Poboční zbraně nepodařilo se však jim polesnému vyrvati, poněvadž pak již blížil se zástup rychmburských poddaných, opustili chasníci polesného a rozprchli se, jedni do lesů poličských, druzí na jimramovskou stranu, takže, ač se asi 1500 lidí prohlídky účastnilo, ani jediný z uprchlíků chycen nebyl. Vrchní rychmburský domníval se, že byli zbůjníci

bezpečně z tamní krajiny a že ukryli se po Pusté Rybné, Telecím, Betlemě, Spělkově a Krásném anebo že bylo s nimi obyvatelstvo srozuměno, ježto poličští sedláci, jakkoli slyšeli výstřel z ručnice polesného, přece tomuto na pomoc nepřišli, nýbrž se rozprchli a vůbec své stanoviště opustili, načež bylo zjištěno, že ještě téhož dne u večer asi 25 uprchlých chasníků bylo po lesní prohlídce ve Spělkově u Jimramova i v Betlemě u Poličky v hospodě se střelnou zbraní. Nocléhář, který byl toho dne na hospodě, poznával mezi nimi postřeleného Makovského a slyšel, kterak z ručnice i vystřelili. Uprchlíci nabyvše nezdarem přehlídky odvahy, přepadali i na dále samoty, zejména myslivny, odnímali lesníkům zbraň a jí sami se ozbrojovali. 16 května přepadli myslivnu v Hraničném a za nepřítomnosti lesníkovy odňali tomuto dvě ručnice. Lesníku ve Sv. Kateřině vytloukli okna, zle s ním nakládali a veškeru zbraň mu pobrali.[1])

O těchto událostech dostalo se již 18 května zprávy krajskému úřadu v Chrudimi, který neprodleně zpravil o stavu věcí gubernium. Toto rozhodlo se zakročiti přísně a za pomoci vojska. S generálním velitelstvím pražským ujednáno, že vypraveno bude ihned do Chrudimě 400 mužů pěchoty z Hradce Králové a 60 mužů jízdy z Bohdanče a Mýta Vysokého. Bez odkladu vykonány všechny potřebné přípravy úřední a důstojníkům nařízeno, aby spravovali se přáním krajského hejtmana chrudimského, jemuž dostalo se 20 května od gubernia podrobné instrukce.

---

[1]) K. V. Adámek, Příspěvky k dějinám selského lidu z okolí Hlinska v XVIII věku, 61.

Nejvyšší úřad zemský ještě teď vyhýbal se krveprolití i nařizoval, aby vojsko hned lesy neprocházelo ani do vesnických příbytků násilně nevnikalo, nýbrž aby osadilo sídla jednotlivá, kteráž sousedí s lesy, se vchody lesními i cestami z dědin, a aby byly rozestaveny též jízdní hlídky. Obyvatelstvo mělo poskytnouti určitý počet důvěrníků. Tímto způsobem měl zvěděti krajský úřad, kdo je ze vsí v lese, a uprchlíci měli nouzí a nedostatkem potravy býti donuceni k návratu. Se sousedními moravskými úřady bylo se krajskému úřadu chrudimskému zvláště o společném postupu dohodnouti, aby prý neudály se „špatné příhody“ a „aby nebyla důstojnost a vážnost vojska nijak ohrožena kompromittováním“. Uvažujíc o hnutí velice vážně, vyžádalo si gubernium. aby byly jemu předkládány zprávy netoliko v každý den poštovní, nýbrž i dle potřeby bezodkladně jízdním poslem. [1])

Ježto prvá prohlídka ukázala se býti marnou, proto odhodlali se súčastnění úřadové k nové, která by byla řízena energičtěji. 20 května 1897 shromáždili se na Rychmburce krajský kommissař chrudimský a ředitelé panství rychmburského, chrasteckého, poličského, svojanovského, bysterského, košumberského a novohradeckého. V poradě jejich oznámeny zprávy o uprchlících, pokud byly známy, ale nebylo lze zjistiti pravý počet jejich. Toliko vědělo se, že potulují se a po vsech objevují v zástupích po 5, 10, 15 i 20 mužích; rovněž zjistěno, že po lesích a polích pytlačili a k sobě chasníky přijímali, kteří buď vyhýbali se odvodu anebo z jiných závažných příčin se skrývati chtěli.

---

[1]) Tamže, 61 sld.

Poličský ředitel J. Zákrejs upozorňoval, že objevují se jednou uprchlíci na české straně, hlavně u Pusté Rybné, Betlema, Borové a Březin, podruhé na moravské straně u Krásného, Spělkova a Daňkovic. Ozbrojeni prý byli puškami, pobočnou zbraní, také velikými noži po obou stranách broušenými. Obecné bylo domnění, že dostali zbraň odjinud, nepochybně z ciziny. Střelivo nakupovali si v městech pobouřené krajiny.

Porada rychmburská ustanovila, aby opětovná lesní prohlídka byla položena na den 23 května. Den před tím mělo se vojsko na Rychmburce shromážditi a tam i přenocovati, načež o prvé hodině po půlnoci dala se polovice vojska pochodem na Svratouch, druhá k Pusté Kamenici. Vojsko rozdělilo se potom ve trojí oddělení. K prvému oddělení mělo se připojiti 400 osob a tolikéž i k oddělení druhému, spolu pak mělo se přidružiti k obojímu oddělení 12 myslivcův a hajných z panství rychmburského. Třetí oddělení, celkem asi 250 osob s několika myslivci, mělo stříci hranici, aby nikdo neunikl, až prvý a druhý oddíl budou z dvou stran procházeti lesy poličskými a spojí se na rozhraní panství poličského a jimramovského. V lesích poličských mělo se shromážditi oddělení 130 mužův u sv. Kateřiny, s nimi pak spojiti se měli lidé z panství novohradeckého, Prosečtí a hajní i myslivci tamní, celkem 135 osob. Druhé oddělení mělo se soustřediti u zemfyteutisovaného dvora v Telecím v počtu 130 osob, k němu pak měli přiraziti myslivci, hajní a poddaní z panství bysterského počtem 162 osob, pak z panství svojanovského s myslivci a hajnými 46 osob. Ti všichni měli osaditi les u Tele-

cího, dočekati příchodu oddělení rychmburského, s ním se spojiti a pak obsaditi veškeren les poličský až k řece Švratcavě, kdež měli setkati se s oddělením jimramovským. Jistou část lidí měl míti biskupský ředitel z Chrasti pohotově u lesmistra rychmburského. Správce košumberský měl téhož dne z rána propátrati lesy, v nichž spáchány byly některé loupeže, a pak státi na hranicích se svými hajnými, myslivci a jiným lidem, aby chytal uprchlíky z lesů vystupující a dodal je po rychlém a krátkém výslechu dále do Chrudimě. S prvým oddílem vojenským a zároveň s vojenským důstojníkem měl jíti lesmistr rychmburský, s druhým oddílem prvý krajský kommissař chrudimský, s třetím oddílem rychmburský polesný. Na straně poličské měl býti při jednom oddílu některý s magistrátních úředníků, při druhém oddílu některý městský repraesentant spůsobilý a srdnatý s rovněž spůsobilým hospodářským úředníkem, při oddílu novohradeckém tamní úřední písař. Blížící se k sobě oddíly měly se poznávati dle hesla „Lišno". Krajské úřady brněnský a jihlavský dožádány, aby nařídily na 23 květen prohlídku okolí jimramovského a novoměstského.

Přes rozsáhlé tyto přípravy nebyl výsledek nákladné této prohlídky nijak skvělý; teprvé o některý den později zchytáni z uprchlíků mnozí a s vojenskou hlídkou i zbraní, s níž byli přistiženi, dodáni úřadům. Po té vydán popis čtyř předních náčelníků vzpoury Makovského, Kašpara Janko jinak Melichara, Černého a Vítka, všech z Pusté Rybné. Černý v krátce vzdal se vojákům dobrovolně, též někteří z Březin. Později vzdal se i Melichar. Otcové některých nedopadených uprch-

líků vsazeni do vězení. Zatím vojáci a důstojníci dobře se měli. Důstojníci žili po výtce na katolických farách a v panských dvorech, hodujíce, hrajíce a plesy pořádajíce, při čemž faráři sbírali důvody proti uprchlíkům a jejich přispívatelům. Tím opět náboženský moment uveden do hnutí již již dokonávajícího, neboť evangelíci domnívali se, že katoličtí kněží křivě je obviňují. S počátku července konal superintendent Blažek bohoslužbu ve filiálním sboru krásenském a tu při katechisaci stěžovali si mu církevníci, že není prý při odvodu žádné spravedlnosti, ježto nehledí se ani na počet duší ani na berní poplatnost ani na vyznání náboženské, a že se pomýšlí na úplné potlačení evangelických vyznání, na odvolání tolerančního patentu a na vypuzení všech evangelíků ze země. Domluvy superintendentovy nebyly s to, aby utišily lid rozechvěný, [1] spíše vrhaly stín na superintendenta sama, neboť stížnosti, které jemu byly přednášeny, za dílo jeho vydávány a on za intellektuálního původce vší bouře pokládán. K dotazu vojenského velitele ve Vilímově nařídil rychmburský justiciář D. Zvěřina, aby ihned na 8 dní propuštěni byli dopadení již náčelníci Vítek a Černý, jmění jejich mělo ale zůstati zapečetěno. Otcům synův uprchlých, o nichž bylo známo, že se zdržují v lesích, pohroženo ubytováním většího počtu vojáků. 17 června dodáni Černý, Melichar s ostatními dotud schytanými zbouřenci do Chrudimě ku krajskému úřadu, kterýž je ihned přepustil tamnímu hrdelnímu soudu. Ježto vězení pro tak veliký počet zajatých nepostačovala, nařídilo gubernium, aby 20 za-

---

[1]) Dobiášův Časopis historický I, 169.

jatých bylo dáno do vazby k jinému hrdelnímu soudu.

Ve zprávě své ze dne 20 června gubernii zaslané zjisťoval krajský úřad, že již větší díl vzbouřenců pochytán, zbytek pak že není nebezpečný, ježto mezitím došla zpráva, že nejnebezpečnější z náčelníků Makovský skonal samovraždou. [1]) Skrývalť se v době prohlídky vojenské u V. Krejsy v Hluboké na panství košumberském spolu s Vítkem, Melicharem a Černým, když pak tito vzdali se vojsku, uchýlil se do rodiště svého Pusté Rybné a tam, ano obstupuje vojsko stodolu, v níž se ukrýval, sám na sebe ruce vztáhl. Ti, kteří se vzdali, ihned k vojsku odvedeni, od kommisse jeden po druhém vyslýcháni, ale zavázáni, aby neprojevili nikomu, po čem byli tázáni. Někteří z nich byli i uvězněni. Konečně dostavil se dobrovolně ke kommissi i Václav Raspír, byl ale zbit a do vězení uvržen, pak do Jihlavy dopraven a k žaláři osmiletému odsouzen, jejž měl na Špilberce vytrpěti. Syn Krausův později postřelen jsa, upadl do rukou vojáků. Největší počet přistižených vyslýchán před kommissí ve Žďáře, již řídil krajský kommissař jihlavský.

Odtud odporu rychle ubývalo. V prvých dnech červnových herálecký domkář Major viděl ještě v obecním lese heráleckém šest mužův ozbrojených, ani kol ohníčka leží, majíce nedaleko sebe ručnice dohromady postavené. Ptali se příchozího čeho slyšeti o rekrutýrce. Když jim odpověděl, že je pokoj a že žádného na vojnu neberou, dali se ku Svratce.

---

[1]) Dle K. V. Adámka, Příspěvky k dějinám selského lidu z okolí Hlinska v XVIII stol. 63 sld.

Ve vládních kruzích rozcházela se po těchto událostech mínění, jest-li již vzpoura trvale potlačena. Gubernium a generální velitelství pražské, patrně na základě neúplných referátů krajského hejtmana barona Koce, domnívaly se, že nastalo utišení, a proto dostalo se ku konci června 1797 husarskému rytmistru rozkazu, aby četa husarů vedení jeho svěřená vrátila se 28 června do Bohdanče. Některý den před tím odjeli již kyrysníci. Ale krajský kommissař propustil jen část husarů, neboť došly zprávy nové, hlavně od herálecového skláře, potvrzené šetřením kommisse moravské, že byla pozorována blízko H u t i herálecké tlupa ozbrojených uprchlíkův, spolu pak zjistěno, že někteří chasníci z panství litomyšlského a lanškrounského dotud domů se nenavrátili, patrně v lesích ještě meškajíce. Kommissař tudíž navrhoval, aby podniknuta byla ještě jedna výprava za „vyčistěním“ lesův i za schytáním uprchlíkův a aby vojsko do zimy v krajině setrvalo, ježto teprve sněžná zimní nepohoda uprchlíky k návratu domů donutí.

Události daly kommissaři pravdu. Ještě než husaři dojeli Bohdanče, narazila v noci dne 25 června 1797 husarská hlídka na hlavní tlupu uprchlíků. Několik mužů dobře ozbrojených a patrně z moravské strany přišlých objevilo se v řečené noci u Huti herálecké, blízko obydlí majitele sklárny H a f e n b r ä d l a, v němž právě ubytováni byli dva husaři. Ti jsouce šramotem a štěkotem psů domovních probuzeni, vyšli ven a spozorovali, že naproti obydlí hoří oheň, kolem něhož hovělo si několik mužů. Rychle vrátili se husaři pro zbraně a běželi proti neznámým, jimž výstrahu dávali a je vyzývali, aby stáli. Neznámí jali

se utíkati, načež jeden z husarů vystřelil. Tu již neznámí se zastavili a jali se střelbu opětovati, prostřelili ale toliko jednomu z husarů plášť, načež prchali jedni směrem k Chlumu a druzí na moravskou stranu ke Žďáru. Následkem toho shledána potřeba, aby hlídky vojenské v kraji ještě zůstaly. Inspektor v Cachnově žádal, aby někteří vojáci z Chlumětína a Svratoucha byli v Herálci ubytováni, krajský kommissař vyzval pak setníka Vilímovského, aby zatím odjezd husarův odložil a několik z nich aby vypravil do Huti herálecké. Posádka ze vsi Korouhve měla býti do Vítanova, Studnic, Hamrů, Chlumětína a Chlumu u Hlinského přeložena.

Opatření tato byla oprávněna, neboť ještě stále objevovali se v lesích uprchlíci, byť i v menším počtu a méně nebezpeční, zejména u Huti a Studnic. Podporou jim byla lhostejnost lidu ku prohlídkám lesů nařizovaného, který dával se při prvé ráně na útěk a tak poskytoval pronásledovaným vhodnou příležitost k útěku. Proto měla zůstati jízda po vesnicích až do zámrzu a s ní 80 až 100 mužů pěchoty, vedené dvěma důstojníky. Hejtman Vilímovský, jemuž náleželo velení nad veškerou mocí brannou ve znepokojených krajích, oznámil 28 června 1797 krajskému úřadu chrudimskému, že rozloží dle příkazu sobě daného vojsko po stanovištích určených, ale že kromě Kameniček a Chlumětína jsou posádky slabé. Téhož dne dostalo se mu rozkazu, aby rozložil mužstvo po Vítanově, Jeníkově, Studnicích, Hamrech, Kameničkách, Dědové, Krouně, Chlumětíně, Svratouchu, Svratce a Herálci, na druhé straně po Telecím, Pusté Rybné a Březinách. Jízda

husarská některými poddůstojníky zesílena. A tak konečně podařilo se zchytati zbývající ještě uprchlíky do jednoho. Makovský a Vítek, jichž mrtvoly v lese nalezeny, pochováni skrze vojáky na návsi své rodné obce Pusté Rybné. Vojsko zůstalo na svých stanovištích až po podzimí, až 27 srpna 1797 došlo svolení gubernia ku prosbě Svrateckých, aby v září bylo odvoláno.[1]

Vzpourou touto předčasně podnikanou rozhodnut i osud „moravského spiknutí“. Za zostřeného pronásledování uprchlíků skrze vojsko a šetření s ním spojeného dostalo se úřadům zpráv o zamýšleném vzbouření, načež přikročeno dva dny před ustanoveným jeho početím k zatýkání v míře rozsáhlé. Vládní kruhy domnívaly se, že veškery nitky nebezpečné bouře této soustředěny jsou v rukou superintendenta Blažka, známého svým illuminátským smýšlením a pro intelligenci a rozšafnost váženého i v kruzích duchovenstva katolického. Zprávy o jeho poměru ku spiknutí a k uprchlým rekrutům pohříchu rozcházejí se velice. Zřejmě vypovídali později někteří účastníci ve Žďáře před kommissí vyslýchaní, že byl superintendent Blažek přítomen o svatodušních svátcích r. 1796 při poradách v Novém Městě, tvrdili, že ve vzorci přísežném uváděno poslušenství superintendentu jimramovskému a že docházíval i na cvičiště u lesů fryšavských, ale výpovědi tyto vyvráceny jsou událostmi spolehlivě nám v pamětech dochovanými. Nejvážnějším ovšem důvodem jest prohlášení superintendenta sama před vyšetřující kommissí jihlavskou, že tato

[1] Dle K. V. Adámka, Příspěvky k dějinám selského lidu v okolí Hlinska v XVIII stol., 63—65.

formule přísežní, jež ostatně není obsažena ve starším svém znění v protokole Jana Míchala, odporuje zásadám evangelického vyznání reformovaného. O činném účastenství Blažkově ve vzpouře došly nás tudíž zprávy, z nichž některé jsouce povahy úřední, přímo dosvědčují, že Blažek evangelický lid před následky vzpoury varoval a k poslušenství i poddanství vybízel.[1]) Zdá se, že osobní záští proti superintendentovi kulo žaloby proti němu, kteréž docházely sluchu u úřadů, znajících jeho illuminátskou minulost. Určitě bylo zjistěno, že svatodušních porad r. 1796 v Novém Městě se nesúčastnil, meškaje v Jimramově a Daňkovicích za službami božími.

Úřady domnívaly se tudíž, že především potřebí jest zajistiti se Blažkovou osobností, aby zastrašeni byli tajní předáci vzpoury. 11 července 1797 přikročeno ve vší tajnosti a opatrnosti k jeho zatčení. Téhož dne poslal jihlavský krajský hejtman Antonín hrabě Mitrovský krajského kancelistu k superintendentovi se zdvořilým pozváním, aby jej navštívil v Rožince u jeho, hejtmanova, strýce Jana N. hraběte Mitrovského, kdež prý by rád s ním promluvil o přísném jednání kommisse proti těm uprchlíkům, již dobrovolně se dostavili, prvé než on hejtman odebeře se z Jihlavy na nové své působiště do Znojma. Blažek přišel do zámku mezi obědem, kdež dostalo se mu místa mezi krajským hejtmanem a neznámým kterýmsi pánem. Když o věcech všelikterých byli promlouvali, oznámil krajský hejtman superin-

[1]) Jinak posuzuje zprávy o Blažkově účastenství K. V. Adámek, Časopis matice moravské 1902, 244 sld.

tendentovi, že má se odebrati do Bobrové ku guberniálnímu radovi baronu Hentschlovi, který zatímně říditi bude správu kraje jihlavského. Blažek vsedl do vozu již připraveného, s ním pak i krajský hejtman, ale ozbrojen. Napřed jel v jiném voze neznámý onen pán. Superintendent ještě ničeho netuše, stěžoval si do veliké válečné daně, která mu byla uložena, do nepatrného svého služného, do bídy všech pastorů v úřadě, do nepřátelství politických úřadův a katolického duchovenstva, do výslechů s uprchlíky, kteří ranami byli donucováni k výpovědem o věcech sobě neznámých. Krajský hejtman hovořil s ním o všech těchto věcech vlídně a důvěrně, čímž superintendent nabyl odvahy k řeči otevřenější o jiných ještě otázkách, jež tehdy budily zájem veřejný, zejména doporoučel krajskému hejtmanu stížnosti evangelíků v okolí míroslavském, kteří nebyli spokojeni s výměrou daní a s platy katolickým duchovním. Podezření, jež úřady proti superintendentu i všem evangelíkům ve příčině účastenství ve vzpouře lidu hledaly, bylo tím přirozeně utvrzeno. V Bobrové ssedli na děkanství, kdež krajský hejtman po dlouhou dobu měl důvěrnou rozmluvu s baronem Hentschlem, a teprvé po některé hodině předvedl i netrpělivého již superintendenta, kdež vedle barona Hentschla byli přítomni onen neznámý pán, tenkráte opět ozbrojený, a ještě dva jiní páni. Jeden z nich byl guberniální rada Okáč z Brna, který teď superintendentovi oznámil, že dle rozkazu sobě z Brna daného oznámí mu v Jihlavě guberniální nařízení a že se on superintendent ihned s ním do Jihlavy vypraviti musí. Žádosti Blažkově, aby se směl ještě dnes do Jimra-

mova vrátiti, nebylo již vyhověno. Z dalších dotazův Okáčových co do poměru superintendentova ku známým illuminátům hraběti Belkredovi v Jimramově a ku hraběti Mitrovskému v Rožince jakož i co do styků s pastorem Rieckem a některými jinými osobnostmi v Brně bylo lze srozuměti, že věc má vážné pozadí. O šesté hodině večerní vyjeli superintendent a neznámý pán k Velikému Meziříčí, kdež o osmé hodině večerní vjeli do zámku a po krátkém odpočinku rychle ujížděli k Jihlavě. Tam přibyli o jedné hodině s půlnoci a tu dověděl se teprvé superintendent, že jest zatčen. [1]) Téhož dne zatčeni i náčelníci zamýšleného spiknutí. „Dne 11 července 1797 o 11 hodinách v noci," vypravuje novoměstský měšťan Chládek, [2]) „přišlo k nám do města několik vojákův a ti byli posláni od krajského úřadu a ti vzali pana France Procházku z domu č. 110, on toho času byl radním, pak vzali z panských officírů justiciára Ignáce Benácký a purkrabího Johannesa Payera, syndikusa Johannesa Melichara a helveckého pastora Arona Štětinu a p. pastora z Německého a p. superintendenta z Imramova, a Veselého, býv. vrchního v klášteře (Žďárském), a to stalo se všechno jednu noc, a jeden o druhém nic nevěděl, a hned ráno tu byl komissar a u pana Procházky celý dům zvizitírovali a co kde jaké spisy měl, všechny mu sebrali a na krajský úřad s sebou vzali a tam byli jeden po druhém přeslýcháni a zase dne 19 t. m. přišli domů, co a nač tam byli tázáni, to prý dostali zákaz, že žádnému nesmí nic povídat.

[1]) Dle Dobiášova Časopisu historického I, 168—172.

[2]) V Dobiášovu Časopise historickém I, 163

Když ale p. Procházka řekl, že on se bude nynčko dál hlásit a ti pp. pastoři také, tak p. krajský jim řekl: a vy nesmíte a buďte zticha, a spisy, co jim kterému pobrali, zas také všecky každý na zpátek dostal."

Všichni zatčení náčelníci hnutí v krajině novoměstské dodáni do vazby v Jihlavě. [1]) Krajský hejtman sám zahájil teď předběžné vyšetřování se všemi zajatci, zejména se superintendentem, a snažil se při tom zvěděti, kým byli uprchlí rekrutové ku svému počínání navedeni. Zvláště důtklivě naléhal krajský hejtman na superintendenta a když tento nevinu svou prokázati hleděl, přímo mu vyčetl, že měl s chasníky v lesích schůzky. 15 července byl superintendent vyslýchán úředně před kommissí, jíž předsedal guberniální rada Okáč a vedle něho účastnili se baron Hentschel, pak krajští hejtmanové chrudimský a jihlavský s neznámým pánem. Výslech byl velmi podrobný a dotýkal se hlavně otázky, byl-li superintendent skutečně účasten těchto již řečených porad novoměstských a podněcoval-li chasníky do lesův uprchlé k odporu. V tomto směru patrně došla úřadů do něho obvinění. Vyslýchaný hájil se důstojně i mužně, ba v ochranu bral i své soudruhy v úřadě, pastory v Německém a v Te-

---

[1]) Z vládních kruhů vídeňských psali 8 srpna 1797 do hamburského Polit. Journal 1797, 836: Man hat eine andere noch mehr bedeutende — míní se polská legie Dąbrovského, která tehdy dala se do služeb republiky cispádské — Verschwörung in Mähren entdeckt, deren Sitz Iglau, und deren Urheber die Pastoren der Helvetischen Gemeinde waren, die ihr Volk ganz nach französischen Grundsätzen stimmten, und die Absicht hatten, den Franzosen, als sie Wien bedrohten, die Hand zu bieten. Die schuldigen sind insgesammt verhaftet. —

lecím, žádaje především, aby s nimi nakládáno bylo dle zákonných ustanovení jako se šlechtici. Pokud se jeho vlastní osoby týkalo, vypovídal určitě proti žalobě i proti svědectvím v té příčině učiněným, takže výpovědi zajatců před komissí žďárskou, které jej mezi účastníky porad novoměstských jmenovaly, opravňují co do spolehlivosti své k pochybnostem největším. Když byl Blažek tázán, kde byl v prvý svatodušní svátek roku minulého, v den to novoměstských porad r. 1796, odpověděl určitě: „Doma jsem byl při své církvi, kdež jsem měl mnoho kommunikantů v samém Jimramově; v druhý pak svátek musil jsem, jak obyčejně, v Daňkovicích posluhovati, a tak nemohl jsem se od své církve vzdáliti. Od toho pořádku jsem se po celých 13 let, co zde žiji, neodchýlil. Každý prvý svatodušní svátek obědvám u našeho pana hraběte spolu s katolickým farářem. O tom celý Jimramov by mohl svědectví dáti, by toho bylo potřebí.“ Výpověď tato neminula se s dojmem na členy kommisse, z nichž guberniální rada Okáč superintendentovi konečně hlásil, že vyšetřila a v zárodku potlačila kommisse veliké spiknutí proti blahu státu, které v nejbližších dnech, 12 a 16 července, již mělo propuknouti a v němž dle výpovědí různých a zvláště dle šetření novoměstské kommisse z měsíce května 1797 i superintendent sám byl prý účasten. Kommisse pátrala také po spojení českých a moravských spiklenců těchto s popraveným r. 1795 pro Jakobinství uherským proboštem Martinovićem. Po dalším výslechu, když Blažek seznal, čím byl obviňován a na jednotlivé otázky přesvědčivě odpověděl, uznal sám guberniální rada Okáč možnost, že jest

nevinen, a dával tomu, že se někdo jiný za superintendenta vydával. Tu prohlásil rada Okáč: „Státu velmi jest důležito a vám zajisté též, aby dověděl se pravdu, odkud to pochází, že mladíci odvodu se vyhýbajíce, do lesův utíkají. Vy jste pán v úřadu vážném postavený a znáte zajisté úmysly svých lidí dobře. Povězte nám všecko, co víte. Čím obšírnější odpověď vaše bude, tím lépe vysvětlí se věc celá. Oznamte nám také, jak lidé smýšlejí aneb nepokojí-li se a proč, zejména povězte kommissi, co by je mýlilo, aneb která břemena by jim velmi obtížná byla. I co jiného potřebným uznáte, sdělte s námi směle, tím se krajině a lidem pomůže.“ Na otázku, odkud plynou názory a naděje lidu ve příčině války francouzské a domnění, že císař Josef byl svržen a že ještě žije, odvětil superintendent, že názory ty a takové vznikají hlavně z dopisů, jež vojáci z pole domů zasílají, pak z českých novin a ze všelikých proroctví, zejména z proroctví „Slepého mládence“ a z Kollerova.

Po té oznámeno superintendentovi, že jest na svobodu propuštěn, vyzván ale, aby ještě po několik dní v Jihlavě zůstal, by něčeho třeba bylo. 20 července byl konečně i s oběma pastory zúplna svobodou obdařen i navrátil se na své působiště, v jehož okolí již roznášena horlivě zpráva, že 19 července budou všichni zatčení a mezi nimi i pastoři popraveni.

Na české straně připadlo vyšetřování krajskému úřadu chrudimskému, jemuž uloženo guberniem, aby vyslýchaje české sedláky, již měli styky se spiklenci moravskými, vedl si opatrně. Krajský hejtman baron Koc z Dobře osobně účastnil se výslechu morav-

ských účastníků ve Žďáře a v Jihlavě, aby nabyl pravého názoru o rozměrech hnutí v kraji svém, ale výsledek šetření jeho byl nevalný. Celkem převládal názor, že účastenství lidu českého v zamýšleném hnutí nerovnalo se moravskému, a pokládáno za prostředek postačitelný, když panství rychmburské vojskem zůstávalo osazeno. Na základě guberniální zprávy ze dne 17 července 1797 učinila dvorská kancelář 22 července příslušné přednesení císaři, v němž ale výpovědi jednotlivých svědků, ranami spůsobené, ostře posuzovala a jednání krajského kommissaře jihlavského vytýkala, že překročil míru povinnosti své. Proto doporoučela kancelář dvorská, aby zpráva českého gubernia byla prostě na vědomí vzata a aby se jemu uložila horlivá péče o vypátrání vinníkův a potlačení nebezpečného hnutí. Císař návrh ten schválil, připojil však rozkaz, aby hospodářské úřady v pobouřené krajině byly k zodpovědnosti pohnány, poněvadž zdá se býti nemožným, aby o hnutí a o jednotlivých jeho veřejných projevích neměly vědomí. Rozkazy tyto oznámeny 10 srpna 1797 guberniím českému i moravskému. Následkem toho na moravské straně vypravena druhá vyšetřující kommisse, v Čechách pak zůstala vojenská posádka na panství rychmburském až do podzimí. V srpnu povolilo gubernium, aby v září vojsko bylo odvoláno. [1])

Vyšetřující kommisse moravská pokračovala v šetření svém ještě po delší dobu; donášelyť se zprávy po Moravě i po Vídni povahy až fantastické o připravovaném prý

[1]) K. V. Adámek, Časopis Matice moravské 1902, 458.

povstání „helvetském“, jehož hlavou prý jest jimramovský superintendent. Evangelíci obviňovali katolické faráře, že šíří řeči ty a takové, a není nepravděpodobno, že horlivé kruhy katolické shledávajíce dobu příhodnou, aby toleranční patent byl buď dočista zrušen aneb alespoň v platnosti své omezen, ochotně přemrštěných zpráv z českomoravského mezihoří se chápaly a je i dále rozšiřovaly. Ve Vídni rozhlašovány o superintendentu Blažkovi zprávy jako o nebezpečném lupiči a lotru, vídeňští kupci vyžadovali si z Brna každodenní zprávy o stavu „helvetské rebellie“ a zdali jsou ve Vídni před ní bezpečni. Z mnohých stran slýchány zprávy, že „helvetský biskup“ jest náčelníkem vzpoury mnohých tisíců lidu, zvláště rekrutů, že pastoři jsou jeho pomocníky, a že vojsko s těžkou střelbou vytáhlo již proti nim. V Jihlavě prý byl již zřízen hrdelní soud, kterýž superintendenta a jeho soudruhy k smrti mečem odsoudil.

Druhá kommisse zasedala opět v Jihlavě a konala šetření svá po dlouhé dva měsíce. Všichni, kteří byli novoměstskou kommissí účastenstvím ve vzpouře obviněni, musili se opět do Jihlavy odebírati a tam všestranným výslechům podrobovati. Rozhodující kruhy vídeňské měly stálé obavy, že hnutí v mezihoří českomoravském bylo francouzskými Jakobíny podníceno a že jest úzce sloučeno s pokusem Hebestreitovým ve Vídni a se spiknutím Martinovićovým. Ale přes nejzevrubnější pátrání nepřišlo nic na jevo, co by přímému spojení nasvědčovalo; naproti tomu zjištěny nevraživost mezi katolickým a evangelickým duchovenstvem, nespokojenost s obnovou robotních úvazkův a citelné následky

častých a rozsáhlých odvodů k vojsku. Jediný z obviněných, kdož odsouzen byl k těžší pokutě, byl bývalý klášterní ředitel ve Žďáru Veselý, jemuž přiřčen žalář tříměsíční. Blažek uznán toliko vinným, že jakýsi latinský leták velezrádného obsahu, který u něho nalezen byl a o němž tvrdil, že jej v Pešti obdržel, nezničil nebo nevrátil a že vládu na smýšlení lidu neupozornil. Kommisse odevzdala potom veškerá akta gubernii brněnskému, toto pak předložilo je dvoru, načež 4 prosince 1797 dostalo se Blažkovi rozhodnutí ministerstva policejního, jímž vyslovena jemu důtka a spolu se mu s výhrůžkou ukládalo, aby nadále on i všichni pastoři o veškerých projevích nespokojenosti v lidu péči své svěřeném úřady veřejně nebo tajně zavčas zpravili. [1])

Přece však hnutí toto byť nepřipravené mělo účinky. Rozhodující kruhy upozorněny byly na nejapné úřední výkony, jádro vládních nařízení svévolně rušící, zvláště při jednání s evangelíky a u věcech úvazkových. V Chrudimsku vzpomínky na odpor lidu neutuchaly, ba několikráte v prvé polovici XIX století lid zřejmě opřel se vrchnostenským úřadům, když přepínaly povinnosti jeho úvazkové.

Sněmy český a moravský 1792—1796.

Úmrtí císaře Leopolda II neodstrašilo stavy české v domáhání se restituce státoprávních poměrův. Osobnost nového krále

[1]) Dle Dobiášova Časopisu historického I, 187 sld.

a jeho názory, pokud byly známy, budily v nich naděje, že rozhodnutí ze dne 12 srpna 1791 není ještě konečným. Odezva těchto nadějí zřejma ze sněmovního jednání prvých let Františkových. Prvé sedění sněmu českého za nového panovníka konáno 31 března 1792, tudíž ještě za dojmu, vzbuzeného neočekávaným koncem Leopolda II. Nálada také byla zcela jiná, než po úmrtí Josefovu. Byliť stavové čeští obdrželi zprávu, že již 11 března 1792 zvláštní deputace dolnorakouských stavů projevila novému králi soustrast nad úmrtím císařského otce a blahopřání k nastoupení, i nebylo ani třeba vyzvání ku stavům skrze nejvyššího kancléře hraběte z Kolovrat, aby zvláštní deputace v též příčině do Vídně byla odeslána. Nejvyššímu kancléři zdálo se ovšem důležitým, aby skládala se deputace z osob u dvora oblíbených, a proto žádal stavy, aby ku třem členům deputace ve Vídni již meškajícím, totiž ku stoupencům směru centralistického, ještě zvolen byl z praelátského stavu čtvrtý člen, nejvyššímu purkrabí pak aby na vůli bylo ponecháno, chce-li se spoluúčastniti. Sněm však zaujal stanovisko jiné. Uznávána sice povinnost, aby vypravena byla k novému králi soustrastná a spolu i blahopřejná deputace, ale sněm nedal si vzíti právo volby. Praeláti zvolili kapitulního děkana svatovítského Heritesa, stav panský hraběte Bouquoi, a když tento volbu odmítl, A. knížete z Lobkovic, rytíři zvolili radu Rosenthála a města purkmistra Steinera. Této zvolené deputaci dány instrukce a spolu plná moc, aby především projevila novému králi soustrast nad úmrtím Leopolda II a blahopřání k jeho nastoupení, dále aby prosila

o korunování v Praze jak krále tak královny, avšak aby nejednala o nijakých jiných důležitostech nebo potřebách království nebo stavů, nýbrž aby eventuální návrhy neb dotazy toliko ad referendum přijímala, poněvadž o těchto věcech byla již do Vídně vyslána deputace jiná.

Tato jiná deputace meškala ve Vídni již od konce ledna a měla 11 února 1792 prvou koncertaci ve dvorské kanceláři ve příčině nově zamýšlené berní soustavy. Jak se ale poměry změnily! Kdežto po úmrtí Josefa II obecně uznáváno, že berní a urbariální jeho soustava skutečným potřebám nevyhovuje, byť i toliko z příčin formálních, vyzývala teď dvorská kancelář deputaci stavovskou, aby přistoupila závazně k hotovému již elaborátu, který zakládal se v podstatě své zásadami josefinskými! Vláda žádala již přímo, aby berní soustava z r. 1789 byla znova zavedena, a když deputace zdráhala se prostě na tento vládní požadavek přistoupiti, byla zasypána ve dvorské kanceláři výčitkami. Než deputace nezalekla se, ale věcně dokazovala nemožnost soustavy již za překonánu prohlášené. Jménem stavů navrhla konečně deputace na místo odstraněné josefinské soustavy provisorium a dvorská kancelář volky nevolky přinucena na návrh ten přistoupiti. 5 března konána druhá koncertace deputace s dvorskou kanceláří a tu smluvena dohoda o provisorii na základě návrhů stavovských. Bylo zjištěno, že před r. 1789 platilo se z dominikální půdy 1,029.159 zl. a z rustikální 3,187.086 zl., když pak Leopold II slevil 570.000 zl. (IX, 124), zbývalo na rustikálisty 2,617.086 zl., na veškeru pak půdu 3,646.245 zl., a odečtla-li se daň z piva

a z řemesel v úhrnu 121.695 zl., celkem 3,524.280 zl. Rozvrhla-li se berní povinnost tato třetinou na dominia a dvěma třetinami na rustikálisty, připadlo oněm 1,174.760 zl., těmto pak 2.349.520 zl.; budoucí daň měla činiti úhrnem 3,646.245 zl., po odrážce pak daně ze řemesel 3,565.192 zl. 30 kr., z toho třetina z půdy dominikální 1,188.397 zl. 30 kr. a dvě třetiny z půdy rustikální 2,376.795 zl., což ovšem značilo přitížení poddaných. Tím byla na krátký čas berní otázka oddálena. V sedění sněmovním dne 23 dubna 1792 referoval jménem zemského výboru baron Mac Neven o zprávě vídeňské deputace, načež ujednání výše označené schváleno. [1])

V sedění sněmu dne 25 dubna 1792 jednáno o žádosti, obsažené ve dvorním dekretu ze dne 13 prosince 1791, aby stavové čeští podali návrh k určení obecných modalit při úpravě úvazků. Baron Mac Neven připojil sice k referátu zprávu svou jménem zemského výboru, ale jednání v sedění neukončeno, nýbrž pokračováno v něm 27 dubna. Když byl baron Mac Neven referát svůj ukončil, snesl se sněm, že v zásadě jest ochoten o úpravě berní a urbariální pojednávati, ale v době pozdější, ježto doba, v níž bylo právě jednáno, z důvodů již r. 1790 pronesených za nespůsobilou pokládána. S důrazem vytýkali stavové, že nemohou svoliti k žádné změně od starodávna obvyklých poměrův úvazkových, tím méně k obecné proměně úvazků v dárky peněžité. Nejpříkřejší stanovisko zaujal baron Puteani, který

---

1) Dle protokolů sněmovních v král. českém zemském archivu.

dotvrzoval, že jen špatné spisy prohlašují robotu za otroctví člověka nedůstojné. Snahy po přeměně úvazkův obmýšlejí prý toliko zkázu šlechty a jediný prý jest prostředek, aby totiž poddaní veškeru robotu vykoupili, kdežto ten, kdo vykoupiti by se nemohl, měl se zavázati k věčnému úroku v podobě práce, ježto robota jest pouhý úrok. Poněvadž však sněm uznával, že za platné právě soustavy robotník jeden proti druhému z nedostatku stejné zákonné úpravy úvazků jest přetížen, byl ochoten po návrhu hraběte Štampacha povinnosti úvazkové stejnou měrou omeziti, pokud by tím práva vrchností patentem robotním z r. 1775 nabytá nebyla zúžena. V sedění sněmu dne 24 července 1792 bylo konečně dle návrhů stavovské deputace oznámeno dvorské rozhodnutí ze dne 30 června t. r., aby dle přání stavů tehdejší berní a urbariální soustava za prozatímnou byla pokládána. Rozhodnutím tímto upraveny berní poměry sice dle jména provisorně, ve skutečnosti ale na dobu delší. František I v úvodu doznal, že byla berní povinnost země zvýšením počtu usedlostí r. 1757 přes míru přetížena, že rozvrh berně dle normy z r. 1789 není stejnoměrný a že více než 2,000.000 jiter půdy nebylo zdaněno, čímž berní úděly druhých vzrostly. Proto svolil, aby s listopadem 1792 byla berní povinnost země o 570.000 zl. snížena, ale se zřením k velikým potřebám válečným aby ještě po tři léta byla odváděna ve spůsobě dobrovolného daru. Stavové aby si částku tu opatřili půjčkou ve 12 létech splatnou, jejíž úhrada připadnouti měla však toliko poddaným, ježto oni jediní úlevou získali. Nadále však budiž půda zdaňována bez rozdílu stejně, ať vrchnostenská

ať poddanská, rozvrh pak, dějž se s opominutím usedlostí dle výměry a odhadu půdy z r. 1789, při čemž prohlášeno, že půda dotud nezdaněná bude rovněž do rozvrhu pojata.[1]) Dle návrhu barona Hennigra z Eberkà bylo dále sneseno, aby pečováno bylo do dvou let o definitivní úpravu berních a urbariálních poměrův. V sedění sněmu dne 10 září 1792 jednáno již toliko o stilisaci patentu dvorského, který ve věcech urbárních vydán býti měl. Patentem tímto obecně ohlášeno, že jest dosavádní berní úprava v Čechách na výsost nedostatečna, ježto však důležitost věci nedopouští, aby ihned nový, chyb prostý řád zaveden byl, že sluší přestávati na odstranění zla nejvíce tížícího, protože slevuje se z daně určitá část. Poněvadž však válečné běhy nedovolují, aby důchody veřejné byly zkráceny, ukládá se stavům, aby řečenou slevu nahradili půjčkou ve třech létech. Půjčka měla býti zapravena ve 12 létech a rozvržena toliko na poddané, jimž sleva jediné užitek dává.[2]) 14 září pak schválen návrh patentu ve příčině příštího exekučního řádu, pokud týkalo se vymahání urbariálních úvazků z naturálních dávek se skládajících.[3]) Že stavové poctivě mínili provésti úpravu poměrův urbariálních, jest na bíledni z jednání o dekretu dvorské kanceláře ze dne 9 února 1793, jenž předložen byl sněmu v zasedání dne 25 února t. r. Dvorská kancelář naléhala v něm, aby byl sněm brzo

---

[1]) Politische Gesetze Franz des II I, čís. 62.

[2]) Hamburský Polit. Journal 1792, str. 1006 opis z Vídně ze dne 12 září).

[3]) Dle příslušných protokolů sněmovních v král. kém archivu zemském.

uzavřen, nebo dlouhé jednání sněmovní příčilo se absolutistickému směru, jenž právě tehdy zavládl. Ale nejvyšší purkrabí jako zástupce stavův odpověděl ihned, že nemožno jest sněm náhle uzavříti z důvodů následujících: Především že jest závadou jednání o nový zákonník a za druhé otázka berní a urbariální.

Přes to jednání o berní a urbariální úpravě pokračovalo velmi zvolna V sedění sněmovním dle 8 dubna 1793 bylo jednáno theoréticky o modalitách při budoucím vyřizování reklamací a žalob do nepřiměřeného zdanění. Stavové tím dávali na jevo, že nemíní podrobiti se zamýšlené z Vídně úpravě pro všechny Dědičné Státy na témž základě zbudované, zemský výbor pak, aby stanovisko stavů manifestoval, předložil v sedění sněmu dne 22 dubna 1793 ku stavům vyzvání, aby svoje názory ve příčině zamýšlené úpravy berní a urbariální písemně předložili. Teprvé 24 ledna 1795 zvláštním dvorním dekretem, jenž předčítán byl v sedění sněmovním dne 16 března 1795, naléhal dvůr na ukončení jednání o berní a urbariální opravě a ukládal gubernii, aby příslušné jednání horlivě kontrolovalo. Ale zemský výbor ve své zprávě vyslovil se nepříznivě o věci namítaje, že nepovolují se mu potřební v té příčině úředníci, zejména osazení míst pěti kancelistů právě uprázdněných. Dvorním dekretem ze dne 4 dubna 1795 věc oddálena na dlouhá léta a kdykoli vláda zamýšlela znova zavésti jednání o úpravě berních a urbariálních poměrů, dovedli se stavové vždy z povinnosti své vyvésti. V jednotlivých ale ne hojných případech staly se výkupy urbariálních úvazků, jež vláda schválila. Klášter vyššíbrodský umlu-

vil se s poddanými o výkup úvazkův od 1 ledna 1793 na základě náhrady 20% z čistého výtěžku půdy; jediná obec Plavá nechtěla k výkupu tomuto přistoupiti i odvolala se k císaři, který však odvolání zamítl. Kníže Schwarzenberk současně se dohodl se svými poddanými o výkup urbariálních úvazků 17½% čistého výtěžku.[1])

Leopold II přiznal stavům českým právo spolupůsobiti při vzdělávání nových zákonův a také za prvých let císaře Františka, zajisté ne k radosti vídeňských kruhů centralistických, práva tohoto dbáno. Mnohé zákony, zejména ty, které měly míti platnost toliko v království českém, bývaly sněmu českému předkládány ku projednávání, dříve než ve formě dvorního dekretu nebo patentu nabyly závazné povahy; o zákonech, jež měly míti platnost ve všech Státech Dědičných, sněm také jednal a snesení jeho mělo alespoň váhu dobrozdání. Vyskytovaly se rovněž návrhy zákonů vzešlé z prostředka stavův a projednávané nejprvé ve výboru zemském, ale spůsob tento, uznávající iniciativní právo stavů v zákonodárství, změněn již dvorním dekretem ze dne 30 dubna 1792, jímž ohlášeno, že budou stavové při vzdělávání nových zákonů slyšáni. Následkem toho zřízena v Praze tak zvaná koncertační kommisse při appellačním soudě, složená ze členů sněmu, gubernia, appellačního soudu, soudu zemského a pražského magistrátu, jíž měly býti návrhy nových zákonů k úvaze předkládány. Stavové zvolili do ní jednoho člena a jednoho náhradníka, ale právo sněmu u věcech zá-

---

[1]) Prager Staats- und Gelehrte Nachrichen 1793, čís. 3.

konodárných dostatečně ohradili a svému zástupci uložili, aby věci buď dotýkající se zájmů stavů nèb i jinak povážlivé povahy jsoucí vždy sněmu předkládal. Patrně na pokyn z Vídně navrhl výbor zemský, aby prý za uvarováním častých schůzí sněmovních, kterými by chod správy mohl býti zdržován, zvolili stavové z prostředka svého zvláštní kommissi, která by na místě plného sněmu přijímala zprávy sněmovního zástupce v kommissi koncertační, o nich se radila a snesení činila. 10 prosince 1792 návrh ten sněmem byl přijat a do sněmovní kommisse pro revidování zákonů (Landtagscommission in Gesetzrevisionssachen) zvoleno devět členů se dvěma náhradníky. Snesením sněmu bylo uloženo této kommissi, aby důležitější věci předkládala plnému sněmu k úradě a usnesení. Kommisse tato, jejímž předsedou byl Michal hrabě z Kounic, působila až do r. 1802.

Koncertační kommissi a sněmovní kommissi pro revidování zákonů především bylo jednati o novém obecném zákonníku občanském. Vláda předkládala zákonník po částech, které podle povahy i sněmu k úvaze podávány. Stavové i v této příčině hájili svéprávnost království snažíce se, aby navrhovaný zákonník v případech dle možnosti toliko nejřidších uchyloval se od Obnoveného zřízení zemského; pohříchu návrhy jejich byly zřídka přijímány. Koncertační a sněmovní kommisse radily se i o trestním zákoně i o trestním řádě.[1])

K věcnému jednání o požadavcích povahy státoprávní došlo v sedění dne 25

---

[1]) Srv. Kalousek, České státní právo[2], 516 sld.

dubna 1792. Podnět dalo prohlášení dvorské kanceláře, kterým chudý obsah císařského rozhodnutí ze dne 12 srpna 1791 ještě u věcech podstatných byl zúžován. Na požadavek stavův, aby obnovena byla působnost výboru zemského ne toliko v mezích r. 1764, nýbrž vůbec v dřevní své podstatě, odpověděla dvorská kancelář, že má nadále býti normou poměr z r. 1779. Stavové případem tímto byli nabádáni k ostražitosti, aby ani Obnovené zřízení zemské ani současná ústava zemská nedoznaly úhony, a proto žádali v otázce sporné za ústavní prohlášení (konstitutionelle Erklärung). Dvorská kancelář namítala, že by požadavkem stavů byla zúžena zákonodárná moc panovníkova, zemský výbor však naproti tomu ústy barona Mac Nevena navrhoval, aby dříve již zvolení deputovaní podali ještě představku v tom znění, že povolením stavovského požadavku zákonodárná moc králova žádné újmy doznati nemá, poněvadž jedná se toliko o základní zákony státní a o práva i výsady, skrze panovníka přísahou stvrzené, dle nichž žádná změna ve zřízení zemském nemá se díti bez vědomí stavů.

Pohříchu bylo jednání o důležité věci této přerušeno dříve než došlo k náležitému snesení. Pečovalať o to vláda, aby pro otázky povahy státoprávní žádající, aby násilné změny ve zřízení zemském byly odstraněny, nebylo většiny. Teprvé v sedění sněmu dne 27 července 1792 došlo opět na otázky státoprávní a sice, když jednáno bylo o nedaleké korunování císařovu. Když byl vyhlášen úřadně pořádek korunovačních slavností, postřehli stavové, že proti pořádku z doby Leopoldovy není v něm stavů vzpomenuto.

Nejvyšší purkrabí hrabě Rottenhann dobře vycítil úmysl vídeňských úřadův a prohlásil ihned se vší rozhodností, že osloví císaře česky před kaplí sv. Vojtěcha ne jako úředník, nýbrž jako náčelník stavů zemských.

U věcech státoprávních a zemských i stavovských naléhali stavové na doplnění Leopoldovského rozhodnutí a na určitější ohraničení své právomoci proti agendě politických úřadů, spolu i na rozšíření sněmovní působnosti a na novou, poměrům přiměřenou organisaci výboru zemského. Již v sedění sněmu dne 25 dubna 1792 přijato, že má každý člen sněmu právo mínění své písemně ku snesení sněmu připojiti, což proti námětům zvláště často za předsedání hraběte Cavriana pronášeným znamenalo rozšíření práv sněmovních. I při jiných příležitostech hájili stavové důrazně práv svých. Při hromadném prodaji statků někdy klášterních fondem náboženským nedbala státní správa, byl-li kupec se stanoviska zřízení zemského ku koupi statku ve dskách zemských zapsaného oprávněn, což dalo podnět ku stížnostem ve sněmu. Lišovský měšťan Václav Donner koupil tehdy od náboženského fondu zemský statek Poříčí, nemaje jako schwarzenberský poddaný práva stavovského. Sněm již za Leopolda II ve příčině té vznesl ku trůnu stížnost, jíž se ale dostalo dvorním dekretem ze dne 4 května 1792, ve sněmu 7 ledna 1793 předloženým, odpovědi vyhýbavé ujištěním, že zlepšený občanský zákonník bude míti zření k podobným věcem. Příznivějším stanovisku stavů bylo ustanovení dvorního dekretu ze dne 9 listopadu 1792, předloženého v sedění sněmu dne 25 února 1793, jímž definitivně vyřízena otázka, kdo má právo ve sněmu zasedati.

Dekret tento byl vyřízením protestu, jejž podali stavové čeští proti uvedení dvorního agenta Bresslera do sněmu.[1] Vedle českého inkolátu bylo potřebí ještě držení statku zemského. Za to dotkl se pronikavě stavovských práv dvorní dekret ze dne 4 února 1794, předložený ve sněmu dne 11 února 1794 a ustanovující, že žádný státní úředník nemůže býti členem výboru zemského, pročež že jest třeba, aby do šesti týdnů byla vykonána dle potřeby volba náhradní. Český výbor zemský nařízením tím velmi citelně byl postižen, ježto hrozila mu ztráta nejlepší síly barona Mac Nevena. Proto sněm ve příčině té podal představku císaři, ale bez úspěchu, ježto nebylo mezi stavy jednoty. V sedění sněmu dne 29 března 1794 navrhoval rozšířený výbor zemský, aby se zřením k nařízenému vyloučení státních úředníků z míst přísedících výboru zemského byli ustanoveni dva členové tohoto za stálé referenty s větším platem a výslužným, návrh ten ale nebyl přijat, nýbrž většinou přítomných schválen návrh Michala hraběte z Kounic, aby sněm přestal na volbách dle způsobu dosavádního a aby přísedícím z panského stavu dostalo se platu ročně po 2000, z rytířského pak po 1200 zl. Když však sněm dle snesení svého chtěl si vymoci pro schválený návrh panovníkova stvrzení, podal duchovní stav obrněné ohrazení proti navrhovanému většímu platu přísedících ze stavu panského, k čemuž i městský stav přistoupil. Státní úředníci zůstali odtud zásadně z výboru zemského vyloučeni; jen ve zvláštních případech udílel panovník příslušnou dispens.

---

1) Archiv spoj. dvorské kanceláře, opis v král. českém archivu zemském.

Práv koruny české na země přivtělené neomeškávali stavové čeští hájiti ani za poměrů zřejmě, nepříznivých útvarům historickým. V sedění sněmu 10 září 1792 jednáno bylo o žádosti českého vyslance na sněmu řezenském hraběte Seilerna, aby jemu jako zástupci českého hlasu kurfürstského zvýšeno bylo dosavádní služné 6000 zl. Stavové uznávali oprávněnost požadavku tohoto, ale žádali, aby i stavové markrabství moravského ku koruně české přivtěleného („des der Krone Böhmens einverleibten Markgrafthum Mähren“) byli přidržováni k povinnosti přispívati na potřeby českého kurfürstského vyslance 2500 zl. ročně. Byla to určitá odpověď na tehdejší separatistické snahy moravských stavů, jež ani dvůr v plném obsahu neschvaloval. Císař František udílel zajisté po dlouhá ještě léta inkolát v Čechách a zemích přivtělených.

Za to ztroskotalo jednání o vyřízení stížných spisů stavovských. Duch v okolí Františka I vanoucí byl proti všemu rozšiřování zemských i stavovských práv a události francouzské zjednávaly jemu podporu. Proto již r. 1792 prohlásila vláda zásadu, že se zřením k ohrožujícímu průběhu francouzské revoluce nemá býti u věcech zřízení zemského nic změněno. Důsledně s tímto stanoviskem zamítnuta byla žádost pražského magistrátu, aby dostalo se čtyřem jeho zástupcům po hlase sněmovním [1]) Vládní kruhy pohoršovaly se i spůsoby, jichž stavové šetřili v podáních svých. Referent dvorské kanceláře hrabě Saurau odmítl netoliko žádosti stavů českých za vyloučení nekato-

---

[1]) Kalousek, České státní právo[2], 509.

líků ze sněmu a z veřejných úřadů, nýbrž kritisoval i ostře a tendenčně formu spisů stavovských. Zejména pohoršoval se tím, že stavové sněm český nazývali „národním shromážděním,“ což bylo dle jeho soudu skutečným politickým kacířstvím, až příliš na francouzskou assemblée nationale upomínajícím. V odpovědi stavům, již dvorská kancelář 6 července 1793 vydala, ukládá se nejvyššímu purkrabí, aby hleděl dalšího užívání tohoto výrazu zameziti, ježto prý za současných poměrů jest tak nepřiměřený jako kdyby sněm nazýval se národním konventem.[1])

Historická část stavů českých zaujímala odtud ku vládě stanovisko, které za našich dob bylo by zváno opposičním. Zvláště bedlivě zkoumala jednotlivé předlohy vládní, mnohé z nich i odmítajíc. O stížných spisech stavův ovšem po zákaze císařském nebylo lze již mluviti, ježto sněm nemaje pro své členy nezodpovědnosti, byl by na se uvaloval nebezpečenství těžkého prohřešení proti úctě k panovníku. V sedění sněmu dne 11 března přišel posledně na přetřes obsah třetího stížného spisu, ale toliko pokud týkal se žádané obnovy některých zrušených klášterů. Vláda navrhovala, chtějíc vyplniti mezery v řadách praelátského stavu, aby děkanové a proboštové zemskými statky nadaní, jako probošt jindřicho-hradecký a děkanové karlštejnský i krumlovský, byli po výběru guberniem učiněném do sněmu uvedeni, sněm ale návrh

---

[1]) „Da derselbe (sc. Ausdruck) eine neue und dem Herkommen nach ungewöhnliche Benennung ist, und dem gegenwärtigen Zeitpunkt eben so eine Art von schicklichkeit enthält, als wenn man den Landtag en Nationalkonvent nennen wollte.“ U Kalouska' ské státní právo[2], 510.

ten odmítl, ježto prý duchovní tito nejsou praeláty. 18 března t. r. jednáno naposled o stížnostech druhého spisu. Když pak vláda další jednání zapověděla, shrnovali stavové stížnosti své pod jiným záhlavím „organisace stavův a výboru zemského,“ s nímž se potom napořád v jednání sněmovním setkáváme.

Zklamané naděje stavů českých ozývaly se z příkrého opposičního jednání proti předlohám vládním. Když v sedění sněmovním dne 21 května 1792 jednáno bylo o návrzích dvorské zákonodárné kommisse ve příčině prodeje statků konkursem stížených pod cenou odhadní, odhlasoval sněm prosbu ke králi, aby vydal odhadcům instrukci příslušnou, příklep pak aby se nestal při podání, které obsahuje méně než 25% odhadní ceny. Spolu sneseno, aby deputovaní stavů naléhali na zřízení dříve již navrhované zápůjční banky. Tím odmítnut návrh vlády, který připouštěl jakoukoli výši podání. Dne 27 července 1792 předčítána ve sněmu resoluce dvorská, kterouž svoleno, aby nájemní smlouva ve příčině Dehnic zněla pro stavy jako zákonné majitele, jistina však a úroky aby spláceny byly komornímu fondu na výplatu úředníků. Stavové v sedění dne 14 ledna 1793 celkem svolili, ale snesli se, aby byly úroky vedeny v účtech jako příspěvek stavů na platy úředníků zemského soudu.

Zvláště pohnuté bylo jednání sněmu o žádosti vlády, aby rektoru magnifiku university pražské a administrátoru komorních statků dostalo se hlasu a místa na lavici praelátské. Byl to výsledek josefinského rušení klášterův a souvislého s tím úbytku v řadách praelátského stavu. Vláda učinila v té příčině

pokus na sněmu dolnorakouském a potkala se s úspěchem. Když ale příslušný dvorní dekret ze dne 5 prosince 1791 doručen byl českému výboru zemskému, tu tento v rozšířené své formě předložil 14 ledna 1793 sněmu dobrozdání ve všech částech odmítavé. Sněm dobrozdání toto s velikou rozhodností schválil a uložil třem svým ve Vídni meškajícím členům knížeti Colloredovi a hrabatům Leopoldu Clary a Štampachovi, aby opis sněmovního snesení přímo předložili císaři.[1] Dvorním dekretem ze dne 22 července 1791 žádáno dále, aby i administrátor komorních statků jakožto repraesentant zemských statků klášterům zrušeným někdy náležitých do sněmu byl uveden. I tento požadavek byl ostře v sedění sněmu dne 25 února 1793 odmítnut na základě pamětního spisu, jejž kanovník Varlejch z Bubna vypracoval, spolu pak uloženo výše jmenovaným ve Vídni pobývajícím členům stavův, aby opět opis sněmovního snesení předložili císaři. Ale zástupci stavů ve Vídni nebyli u věci té sjednoceni. Hrabata Clary a Štampach schvalovali stanovisko sněmu, ponechávali však knížeti Colloredu, aby příslušná snesení císaři předložil; především snesení o hlasu universitního rektora. Nejprvé žádali jej ústně o domluvu, Colloredo však nic neučinil. Oba hrabata mu tedy dopsali, než nedostali odpovědi. Vidouce tudíž, že kníže vysoký dvorský úřad pěstující nehodlá býti tlumočníkem opposičních projevů sněmovních, vzdali se dalšího spoluúčastenství a oznámili rozhodnutí své sněmu, kdež bylo v sedění dne 13 března

[1]) Protokol sněmovní ze dne 14 ledna 1793 v král. ‹ém archivu zemském.

1791 předčítáno. V témž sedění předčítán byl však i dekret dvorské kanceláře ze dne 27 února t. r., kterýž příkře dotýkal se stavovského stanoviska. Byloť jím dovozováno stavům, že jest universita ve všech Státech Dědičných nadána právem stavovským a hlasem sněmovním, toliko prý království české jest vyjímkou, ježto prý stavové projevují předčasnou péči o pravověrství dočasných universitních repraesentantů. K tomu dodána ne právě vhodná poznámka, že prý přece praelátům nebude vnucován nekatolík. Stavům konečně udělena rada, aby o předloze ještě jednou uvažovali, dříve než bude užito předstávky jejich spůsobem, jenž by snad jim byl nepříjemným. Sněm však rozhodl, aby setrváno bylo v názoru již jednou zaujatém a aby o věci této ve Vídni vyjednávala zvláštní deputace sněmovní. Nejvyšší purkrabí otázal se, kdo bude náklady deputace hraditi, ale bylo mu z prostředka stavův ihned odpověděno ohrazením, že dle dvorního dekretu ze dne 12 srpna 1791, jímž vyřízen druhý stížný spis stavů, mají tito právo řádně zvolené své deputace bez předchozího guberniálního svolení ku králi vysílati, sneseno pak, že náklady s touto deputací spojené hraditi budou všichni v sedění přítomní. Hned pak přihlásili se značným příspěvkem probošt Herites, kanovník Varlejch z Bubna, strahovský opat Mayer, probošt Winkelburk, kníže Lobkovic, hrabata Vojtěch z Klebelsberka, Arnošt z Valdštejna, Jan Sweerts, Jan Bouquoi, František Antonín Novohradský z Kolovrat, Michal z Kounic, Ferdinand Kinský, Adolf z Kounic, Filip Sweerts, Hartmann z Klarštejna, Josef z Kolovrat, O'Kelly, ač statků neměl, Jan Filip Pachta, pak svo-

bodní páni Mac Neven, z Hochberka a Hildprandt. Zvláště ostře vystoupili hrabata Bouquoi, František Antonín z Kolovrat, Michal z Kounic a Ferdinand Kinský; prohlásiliť, že přejímají příspěvek za ty přítomné členy stavů, kteří pro deputaci nehlasovali, totiž za přítomné členy pražského magistrátu. Do deputace zvoleni byli hrabata František Taaffe 23 a Hartmann z Klarštejna 18 hlasy. Krok tento měl účinek. V sedění sněmu dne 8 dubna 1793 předčítána zpráva, již oba deputovaní o pořízení svém podali, a z té bylo na bíledni, že dostalo se jim vlídné připovědi vyhověti stavům, pokud prý nebudou závadou daná již ujistění.

V málokterých a to nedůležitých věcech vláda toliko stavům českým vyhovovala. Dvorním dekretem ze dne 1 února 1794 oznámila, že bude sněm svolán 1 června k řádnému zasedání a že příště vždy touž dobou bude svoláván. Ministeriálním listem ze dne 2 srpna 1795, předčítaným v sedění dne 30 října 1795, vyhověno stavům ve příčině obnovy mincovny pražské, kteráž umístěna v bývalé praelatuře paulánské. 26 června 1792 oznámila konečně dvorská kancelář, že císař svolil, aby baronu Mac Nevenu za znamenité služby stavům prokázané vyplacena byla z domestikálního fondu místo navrhovaného stavy tisíce souveraind'orů mimořádná náhrada 1000 dukátův.

Vláda i u věcech podřízených hleděla ubírati zaručených práv sněmu českému. V témž sedění dne 27 července 1792 podána byla zpráva, že byl udělen český indigenát státnímu referendáři Antonínu baronu Spielmannovi a polnímu maršálu hraběti Pellegrinovi. Zemský výbor v doprovození svém

navrhoval, aby oba pánové výjimečně byli do sněmu uvedeni, jakkoli zemských statků neměli. Když však bylo dvorním dekretem ze dne 25 května 1792 nařizováno, aby i dvorní agent šlechtic Bressler byl přijat na lavici rytířskou ve sněmu, při čemž příslušné námitky sněmovní odmrštěny, snesl se sice sněm, aby císařské vůli bylo vyhověno, ale pro budoucnost ohradil právo své. [1]) V sedění 8 srpna 1792 byl skutečně Arnošt šlechtic Bressler do sněmu uveden a za člena rytířského stavu přijat.

Přece však váha sněmu českého byla tak veliká, že vláda i přes veškery absolutní a centralisující snahy byla přinucena k němu zření míti. Jest zajisté svědectvím o důležitosti sněmu českého, že jemu úředně oznamována osazování centrálních úřadů vídeňských. V sedění sněmu dne 10 září čtěno bylo sdělení dvorské kanceláře, že byl baron Thugut jmenován ministrem zahraničním, 3 listopadu 1794 notifikováno jmenování polního maršála hraběte Lacy po zemřelém právě knížeti z Kounic kancléřem řádu tereziánského, 22 srpna 1796 jmenování Leopolda hraběte z Kolovrat prvým řídícím ministrem u věcech vnitřních, 12 června 1797 jmenování konferenčního a kabinetního ministra hraběte Colloreda nejvyšším komořím.

Váha sněmu českého a tehdejších jeho členů jeví se i množstvím důležitých předmětů, které byly v létech 1792—1797 sněmem projednávány a z veliké části i projednány. Vidí se z tehdejšího jednání sněmovního, že výbor zemský i členové stavů měli bdělé

---

1) Protokoly sněmovního zasedání ze dne 25 dubn a 27 července 1792 v král. českém archivu zemskén

oko na všechny potřeby života veřejného. Nový zákonník občanský, o němž zvláštní kommisse ve Vídni již od dob Tereziánských pracovala, zaměstnával v prvých dobách Františkových sněm český častěji. V sedění sněmu dne 10 prosince 1792 byla vykonána volba do kommisse k revisi zákonův u appellačního soudu pražského ustanovené, složené z desíti členův a dvou náhradníků. Zvoleni byli probošt Herites, Vojtěch hrabě Černín, místopurkmistr Preinhölder, svobodný pán Escherich, Michal hrabě z Kounic, mag. rada Slívka, rytíř Böhm, rytíř Voříkovský z Kunratic, za náhradníky Filip hrabě Sweerts a svobodný pán Kapoun ze Svojkova. Z jara r. 1793 v několika seděních sněm zabýval se novým zákonníkem, ba užil jej i k opposiční demonstraci proti vládě Když totiž dvorní kancelář dekretem ze dne 9 února 1793 naléhala, aby byl sněm brzo uzavřen, nejvyšší purkrabí hrabě Lažanský dal sice příslušný ministerský dopis v sedění dne 25 února předčítati, odpověděl však ihned, že nemožno sněm zavříti především za příčinou jednání o novém zákonníku, pak o věcech berních; sněm stanovisko toto schválil. S novým zákonníkem souviselo i jednání o nové úpravě desk, jímž sněm obíral se v sedění svém dne 19 listopadu 1792. Rozšířený výbor zemský předložil tehdy návrh na zlepšení řízení úředního u desk, jenž odkázán byl do čítáren na 8 dní, sekretář zemského soudu Procházka měl pak jakožto znalec býti vyzván, aby v čítárnách členy stavů dle žádosti informoval. 21 ledna 1793 o též věci v plném ... lění již jednáno.

Hmotné potřeby obyvatelstva docházely ... dy porozumění u členů sněmu a zápisy

jeho podávají toho hojné důkazy. Stavové čeští usilovali o zřízení obecně prospěšných peněžních, úvěrních a pojisťovacích ústavů; potkávali se však v té příčině s velikou neochotou vlády. Když z jara r. 1792 vypravována do Vídně deputace za různými potřebami zemskými, bylo jí v sedění dne 21 května 1792 uloženo, aby naléhala na zřízení sněmem již za Leopolda II navrhované zápůjční banky. Naléhání to však zůstávalo marným, nebo se zřením k válce s revolucí francouzskou odmítala vláda všechny návrhy novotné. Tak dařilo se i snahám po zřízení zemské pojisťovací pokladny. V sedění sněmu dne 15 ledna 1794 předložil rozšířený výbor zemský návrh na zřízení zemské pojisťovací pokladny a snesl se v té příčině o prosbě k císaři za povolení Ale povolení nedocházelo, pročež v sedění dne 15 prosince 1794 zemský výbor navrhoval, aby příslušné jednání bylo odloženo, což i přijato. S týmž osudem potkávaly se i snahy stavů po zařizování potřebných škol odborných, jichž rozvoj průmyslu a obchodu mocně se dožadoval, a po zařízení šlechtické akadémie dle závětu a darování hraběte Straky. Vláda vyzvala přípisem ze dne 26 dubna 1792 stavy, aby zřízeny byly kommerciální školy v Jičíně a Hajdě se 2 učiteli, kterým by se dostalo služného po 400 zl. ročně. Dva žáci těchto škol měli býti vypraveni do obchodních měst cizokrajných s roční podporou po 600 zl., ale náklad měli nésti stavové. Výbor zemský uznával potřebu těchto škol, ale neodvážil se doporoučeti stavům návrh, jímž stát povinnosti své přenésti chtěl na bedra země. Proto navrhoval opět, aby „zcela zbyteční“ krajští školní kommissaři byli zrušeni a ná-

klad, jímž na ně dotud země přispívala, aby byl obrácen na vydržování potřebných škol těchto. Většině sněmu zdál se však návrh tento příliš protivládním, pročež snesla se, aby náklad na zamýšlené školy kommerciální hrazen byl z přebytků bankálních a tabákových. O úskalí nákladů ztroskotalo se další jednání. Císařským rozhodnutím ze dne 29 července 1793 oznámeno prostě sněmu, že vláda již o kommerciálních školách nebude jednati, prý pro nedostatek potřebných nákladů. Snaha vlády, aby všechny novoty byly odloženy, byla příčinou, že v sedění sněmu dne 27 října 1794 navrhoval sám zemský výbor odklad jednání o zřízení šlechtické akadémie Strakovské na dobu pozdější.

Věci náboženské rovněž nedocházely vyřízení ve směru, jehož si stavové přáli. Hlavní výsledky vlády josefinské, tolerance nekatolíkův a redukce života klášterního, zůstaly v plné platnosti. Na opětované žádosti o obnovu důležitějších klášterů nedostávalo se stavům ani odpovědi. Ve příčině tolerance předložil zemský výbor sněmu v sedění dne 6 května 1793 návrh odpovědi k příslušným ustanovením císařské resoluce ze dne 12 srpna 1791, ale dvorním dekretem ze dne 3 září 1793 žádost sněmu odmítnuta, aby nekatolíkům zamezen byl přístup do sněmu a do úřadů.

Škodné následky josefinského rušení gymnasií daly podnět ku sněmovním rozpravám a došly odezvy i v artikulích sněmovních. Již ku konci vlády Josefa II bylo pozorovati citelný nedostatek kněžstva, zvláště v krajích českým lidem obývaných. Návštěva gymnasií zmenšila se povážlivou měrou a tím i počet alumnů seminárních. Biskupové vypomáhali si

nejprvé mnichy klášterů zrušených, později i mnichy z klášterův ušetřených. Ale ani tato výpomoc se neosvědčovala, majíc toliko ráz okamžitý, kdežto pravidelného dorostu nebylo. Císař František byv na tento úkaz upozorněn, zřídil r. 1794 20 nadačních míst pro alumny čtyř českých diécésí, ale stavové dle úvahy praelátů neviděli v tomto opatření dostatečnou odpomoc, nýbrž snesli se na prosbě, která byla do artikulů sněmovních dne 9 ledna 1797 pojata. Žádalit, aby obnovena byla některá ze zrušených gymnasií venkovských, zvláště v oněch krajích, kdež převládá jazyk český („wo die böhmische Sprache die herrschende ist"), aby venkovskému duchovenstvu dostalo se zlepšení hmotných poměrův a aby byla jemu navrácena výsada zvláštního soudnictví. V důvodech se praví, že by chudá mládež venkovská nabyla takto příležitosti, aby oddávati se mohla studiím s malými náklady, a že hlavně nedostává se kaplanů jazyka českého znalých.

Ve vnitřní správě církevní nestaly se změny valné. Zřizování nových far ocháblo, toliko na některých místech, jako v Renči a Kamýku (kraje berounského), ustanoveni expositė. Okrsky far dle potřeb upravovány, některé lokalie přesídleny; tak lokálie zápská na komorním panství brandejském n. L. přenesena do Svémyslic.

Kulturní a vlastenecké snahy nehrubě často zaměstnávaly tehdejší české sněmovníky, jakkoli zasedali mezi nimi mužové vysoce vzdělaní. V sedění sněmu dne 11 února 1793 předčítána žádost exjesuity Pubitschky, ab stavové ujali se pokračování jeho díla o dě jinách českých s týmiž modalitami, jakovéž platily před zrušením výboru zemského. Sněm

žádost vzal na vědomí a snesl se žádati u dvora o příslušné svolení. V sedění sněmu dne 15 února 1796 učinil hrabě Taafe návrh, aby zřízen byl stavovský ústav pro očkování, ale dvorní dekret ze dne 27 května 1796, předčítaný ve sněmu dne 22 srpna, svolení „se zřením k poměrům“ odepřel.

Jediný toliko známe případ, že pronikly do tehdejšího sněmu českého již i národní snahy české. Pohříchu lze z kratičkého zápisu v protokole sněmovním toliko tušiti, oč se jednalo. Čtěmeť v protokole sněmovního sedění ze dne 16 prosince 1793 tento kratičký zápis: „Zemský výbor předkládá došlý pamětní spis původních Čechů za podporu veleslavných stavův ku povznesení jazyka českého na vědomí. Bylo vzato na vědomí.“ [1]) Čeho blíže týkal se pamětní spis tento a kdo byli oni „původní Čechové“, můžeme toliko tušiti. Zajisté v čele byli Dobrovský a Pelcl. Podavatelem byl jakýsi Blažek. Spis sám jest ztracen.

Z ostatních předmětů tehdejšího jednání sněmovního v Čechách uvedeny buďtež ještě tyto: V sedění sněmu dne 14 května 1796 předčítáno poděkování „kommercionalistů“ kraje litoměřického stavům za příspěvek 80.783 zl. $22^1/_3$ kr. na stavbu rumburské silnice, při čemž ale stěžovali si, že stavba pro nějaké neshody uvázla Sněm dotázal se gubernia po příčinách, proč se ve stavbě nepokračuje, dostalo se mu však odpovědi,

[1]) Nr. 520 ddo 16. praes. 20. Nov. 1793. Der L.-ısschuss leget die eingelangte Denkschrift der Origi-böhmen für die Verwendung der hochlöbl. Stände Emporbringung der böhmischen Sprache zur Wissen-aft vor. Místo věcného vyřízení připsáno prostě: rde zur Nachricht genommen“.

že ředitelství silniční potřebuje na stavbu o 61.609 zl. 27 kr. více než bylo žádáno a svoleno Sněm žádost za tento příspěvek shledal nedoloženu a prostě ji odmítl. V sedění sněmu dne 10 prosince 1792 povoleno 12.000 zl. klatovským pohořelcům z korunovačního itineraria Leopoldova, v sedění dne 11 února 1793 doporučena žádost pohořelců královédvorských za půjčku 12.000 zl. z téhož itineraria na 28 let se 4% zúrokováním. V sedění sněmu dne 6 května 1793 podával výbor zemský seznání své o návrhu jakéhosi Františka Wiesra, aby byl zřízen zvláštní český řád Františkův. Návrh ten doporučen nebyl, při čemž opomenuty v zápisníku důvody. Když Svatováclavští rytíři podali sněmu žádost, aby byl upraven zvláštní řád rytířů Svatováclavských s určitým znamením řádovým, podal o ní zemský výbor zprávu v sedění dne 9 března 1795, sněm pak se snesl, aby předložena byla žádost ta císaři jako prosba o milost; než vyřízení žádosti té se nedostalo.

V lůně stavů nespokojeni byli preláti a Pražané. Preláti těžce nesli, že snahy jejich o restauraci vynikajících někdejších klášterů zůstávaly marnými, magistrát pak pražský neustával dožadovati se pro sebe zastupování všeho městského stavu s právem zvláštního hlasu pro každého ze čtyř pražských zástupců. Ze všech zrušených klášterův obnoven jediný a to ještě s platností prozatímnou. Byl to klášter Karmelitek někdy u sv. Josefa na Malé Straně Pražské, jehož jeptiškám Josef II dovolil, aby společně sice, ale bez řádového sdružení, obývaly ve zrušeném klášteře Pohledě. Šlechta česká snažila se stále, aby byl Karmelitkám dovolen návrat do Prahy, až

císař František povolil. 4 června 1792 vrátily se Karmelitky z Pohledu do Prahy a vykázán jim bývalý klášter Barnabitů na Hradčanech.[1]

Požadavek magistrátu pražského, aby zástupcům jeho na sněmu zemském dostalo se hlasu samostatného, mohl naditi se podpory vlády, ježto veškero zastoupení městského stavu dálo se od dob Josefa II skrze úředníky, ale poněvadž byl novotou, zavírající v sobě změnu zvyku po delší dobu platného, byl přece odmítnut. Vláda mohla ovšem odůvodniti rozhodnutí své nepříznivým úsudkem stavův i gubernia. Hrabě Rottenhann, povolaný právě tehdy do nově zřízeného direktoria in cameralibus, odůvodnil zamítavé své stanovisko způsobem velice zajímavým. Ukázav, že tehdejší stav není příznivý změnám, které by nové činitele do života veřejného uváděly, dovozoval dále, že pražští zástupci nejsou repraesentanty veškera městského stavu, nýbrž toliko hlavního města a že tudíž nemohou míti jedno město zastupujíce, mínění kolikeré nebo rozdělené.[2] Do sněmu pronikla otázka tato v sedění dne 22 dubna 1793 Zesílený výbor zemský podával po žádosti gubernia zprávu o žádosti pražského magistrátu, aby přisouzeno mu bylo votum virile pro 6 navrhovaných zástupců jakožto repraesentantů veškera stavu městského. Magistrát pražský dovolával se v této příčině Obnoveného zřízení zemského a majestátu Ferdinanda IV ze dne 20 dubna 1647. Sněm snesl se však, že žádost tuto ku příznivému vyřízení nedoporučí, ježto není

[1]) Locatelli, 48.
[2]) Kalousek, České státní právo [2], 509.

repraesentantem městského stavu toliko pražský magistrát, nýbrž veškera města královská.

Za to chovala se vláda naprosto odmítavě k tužbám lidu poddaného, aby připuštěn byl do sněmu zemského. České gubernium předložilo ve příčině té 22 března 1792 podání direktorii dotazujíc se, co pravdy na pověstech, že zamýšlí vláda zastoupení poddaných na sněmu zemském. Direktorium odpovědělo neobyčejně rychle již 13 dubna a sice způsobem, který projevoval, že již nejsou obavy z hnutí poddanského. Veškery, prý, pověsti o povolání poddaných do sněmu mají býti teď, když jest vše uklidněno, na své váze zůstaveny, ježto prý klamná zvěst o tom vznikla toliko neobezřelostí hospodářských úředníků, kteří majíce tištěné okružníky ve příčině svolání stavů na sněm toliko svému pánu prokázati, tyto jako jiné patenty shromážděným rychtářům vesnickým předčítali. [1])

Byly ovšem mnohé příčiny, při nichž vláda dávala stavům pociťovati, že jest v držení moci. Stavové, dokud absolutistický směr účinkem událostí francouzských nebyl ještě zplna utvrzen, podstupovali zápas s byrokracií vídeňskou otevřeně a jednání sněmu v létech 1792—1797 začasté jest velmi zajímavé. Vyhovujíce směru doby, odřekli se stavové čeští svého výsadami zaručeného osvobození ode všech mýt, ale žádali, aby mýta vůbec ode všech měst byla vzdálena na půl míle cesty. V odpovědi dvorské žádost stavů byla zamítnuta a za přemrštěný požadavek ozna

---

[1]) Dekret direktoria českému gubernii ze d 13 dubna 1792, opis v král. českém archivu zemské

čena i pokládána. Stavové odpověděli 11 února 1793, že tudíž odvolávají prohlášení své ve příčině zřeknutí se osvobození od mýt, když nebyla schválena podmínka jimi položená a ohradili se proti výtce přemrštěného jednání.

Nejvíce pocítoval nepřízně vládní zemský výbor, jakkoli stál nejvyšší purkrabí pražský v jeho čele. Základ jeho byl stále ještě provisorní, ježto dle rozhodnutí Leopolda II ze dne 12 srpna 1791 bylo sněmu nejprvé vypracovati organisační osnovu a řád úřednický. R. 1792 i osnova i úřednický řád předloženy ku schválení, ale vláda definitivní rozhodnutí oddalovala. Když pak vydáno nařízení, že zeměpanský úředník nesmí býti přísedícím výboru zemského, snesl se sněm 29 března 1794 o nové žádosti, aby byla potvrzena organisační osnova a zvýšeny platy členů výboru zemského. Navrhováno tehdy, aby platy přísedících panského stavu zvýšeny byly z 1000 zl. na 3000 zl., rytířského stavu z 800 zl. na 2000 zl., platy pak přísedících stavu praelátského a městského aby zvýšeny byly spůsobem přiměřeným, spolu aby mladým lidem, kteří by se chtěli oddati službě zemské, dovoleno bylo u zemského výboru praktikovati. Ani tehdy vláda neodpověděla určitě k prvému požadavku, odmítla však žádost stavův, aby alespoň svoleno bylo zvýšiti platy přísedících. Teprvé dvorním dekretem ze dne 26 července 1794 oznámeno stavům, že není lze uděliti stvrzení organisační osnově výboru zemského, poněvadž bylo prohlášeno již dříve císařské rozhodnutí, že v tehdejších válečných časích mají všeliké měny ve stavovských věcech býti k ponějším dobám odkládány. V jednotlivých adech také dávala vláda výboru zem-

skému prozatímnost jeho na jevo. R. 1793 uložila výboru zemskému, aby předložil účty za náklady při slavnostech korunovačních r. 1792, tento ale odpověděl, že není oprávněn podati žádanou účetní zprávu beze svolení stavů na sněmu shromážděných. Dvorním dekretem ze dne 27 července 1793 dostalo se výboru zemskému za tuto odpověď důtky, poněvadž prý stavové jsou povinni panovníku i jeho úřadům poslušenstvím a tudíž i zemský výbor jimi zvolený. Sněm v sedění svém dne 15 ledna 1794 snesl se na obraně výboru zemského dovozuje, že stavové v celku svém nejsou povinni poslouchati nařízení úřadů jednotlivých, nýbrž toliko rozkazů panovníkových, které jich skrze úřady docházejí. Ale dvorní dekret ze dne 15 března 1794 představku stavův odmítl.

Vláda naléhala nejvíce na úpravu berních i urbariálních poměrův a domnívala se, že výbor zemský jednání příslušné zúmysla zdržuje. Dvorním dekretem ze dne 24 ledna 1795 nařízeno tudíž gubernii, aby pečovalo o ukončení jednání ve příčině té již r. 1790 zahájeného. Proto měl jeden guberniální rada občasně přesvědčovati se, kterak potřebné práce výboru zemského pokročily. Současně oznámeno, že císař nemůže svoliti k žádosti stavův, aby počet úřednictva při výboru zemském byl rozmnožen, zejména ku zřízení žádaných pěti míst kancelistských. Sněm v sedění svém dne 16 března 1795 obíral se obsahem dvorského dekretu a ohrazoval se zvláštní představkou proti nedůvěře jím projevené, poukazuje k tomu, že jest nejvyšší purkrabí, tudíž prvý úředník královský, též hlavou výboru zemského a tudíž i dozorcem nad jeho konáním. Zřízení míst kancelist-

ských shledával sněm nevyhnutedlným, neboť dotud měl zemský výbor toliko jednoho kancelistu, ale před r. 1783, jakkoli byla menší agenda, bylo 9 kancelistův a 8 akcessistů. Než by byla vláda svolila k rozmnožení úřednictva, odložila raději dvorním dekretem ze dne 4 dubna 1795 všechno jednání o berní úpravě na dobu příhodnější; dvorním dekretem ze dne 8 srpna 1795 však odmítnuty i žádosti stavů ve příčině výboru zemského.

Od r. 1793 doléhaly na sněm český více a více starosti o náklady válečné. Na jiném místě pojednáváme o požadavcích, které ve příčině té vláda na sněm vznášela. Stavové povolovali ochotně břemena denně téměř vzrůstající, ale hájili při tom svého práva povolovati berně, jež vláda začasté obcházela, předstírajíc neodkladnou potřebu. V sedění sněmu dne 16 prosince 1793, když předčítán dvorský reskript ze dne 22 října 1793, žádající nové dávky, které však již byly po zemi vybírány, snesl se sněm o prosbě, aby vždy, by nebylo lze svolati sněm, požadavek vládní a návrh repartice alespoň v čas byly oznámeny, načež by sešli se k poradě a snesení členové stavů v Praze meškající.[1]) V divném odporu s chvatem vlády, jevícím se vypisováním dávek bez dotázání sněmů, bylo ustavičné naléhání, aby sněm porady své zkracoval.

Nepoměrně klidnější, ne však úspěšnější, byla současná činnost sněmu moravského. Tam nebouřily vlny jednání sněmovního ani státoprávní příčiny ani opposice proti vídeňskému centralisticko-absolutistickému směru.

---

[1]) Dle protokolů sněmovních v král. českém archivu zemském.

Otázka národní byla tehdejším moravským stavům věcí vůbec neznámou, o věcech náboženských jednáno jen velmi zřídka. Moravský sněm stál i dále na zaujatém již separatistickém stanovisku, které ostřeji jevilo se, když přišel na přetřes státoprávní poměr markrabství ku království českému. Když blížilo se korunování Františka II v Čechách, vytasili se moravští stavové opět se žádostí, aby bylo jim dovoleno holdovati ve Vídni, a proto ze sedění sněmu dne 11 června 1792 uložili svému agentu baronu Müllerovi, aby přičinil se ve příčině té o brzké rozhodnutí královské, žádajíce, aby král František přijal holdovací deputaci moravskou ve Vídni ještě před odjezdem svým do Frankfurta ku korunování císařskému. Již však 29 června došel ministerský list od hraběte Colloreda oznamující stavům, že bude se díti holdování v Praze týmž spůsobem jako za Leopolda II, tedy že zbytečno jest do Vídně deputaci vysílati. Toto rozhodnutí poněkud umírnilo odstředivé snahy moravských stavův, neboť když v sedění dne 3 února 1794 žádal o uvedení do sněmu český pán František hrabě Taafe, byl uveden s odůvodněním, že není námitek, ježto již jest žádatel členem sněmu českého.[1])

Činnosti moravského sněmu stále ubývalo. Ještě r. 1792 konal devateré sedění, ale r. 1793 již pouze čtveré, r. 1794 sedmeré, r. 1795 trojí, r. 1796 rovněž toliko trojí. Ale ani výbor zemský nemohl rozvinouti činnost úspěšnější, ježto zápasil stále s nedostatkem

[1]) „dagegen um so minder Anstand obwaltet, als er bereits Sitz und Stimme beim Landtage in Böhmen habe"; z protokolu příslušného sedění moravského sněmu v moravském archivu zemském.

členů spůsobilých. Tížilť ještě více než v Čechách moravské stavy zákaz voliti státní úředníky do výboru zemského. Dvorním dekretem ze dne 5 března 1792 odepřeno potvrzení volbě již sněmem vykonané, ježto mezi zvolenými byli dva, kteří měli státní úřad, hrabě Blümegen a baron Madrovský. Stavové i zemský hejtman domnívali se, že podaří se jim vymoci vyjímku ze zákazu obecného. Sněm proto oba pány opět zvolil a podal novou prosbu za potvrzení jejich, která však byla prostě zamítnuta. Když dosavádní přísedící z rytířského stavu Pillersdorf povýšen do stavu panského, předčítána v sedění sněmu dne 3 října 1793 resignace jeho na členství ve výboru zemském. Rytířský stav měl za něho vykonati volbu náhradnou, tu však ukázalo se, že byl jediný spůsobilý kompetent dr. rytíř Dittrich, ten však byl již advokátem v Brně. Sněm užil této okolnosti k podání nové žádosti císaři, aby bylo lze voliti i státní úředníky za členy výboru zemského, a teprvé, by žádosti té nedostalo se příznivého vyřízení, navrhován rytířským stavem za přísedícího Dittrich ne jako zvolený, nýbrž jako osobnost z nouze vnucená.[1]) Místo odpovědi předčítáno ve sněmovním sedění dne 17 září 1794 císařské rozhodnutí ze dne 19. srpna t. r., kterým volba Dittrichova zrušena a nová nařizována.

Ve válečných dobách oněch obcházela vláda i na Moravě právo stavů povolovati a rozvrhovati berně a dala začasté vybírati dávky veřejné dříve ještě než byly ve sněmu

---

[1]) „bloss aus Noth aufgedrungenes Individuum“ se v původním protokole.

postulovány. Tak dálo se zejména na vojenský rok 1794. Od 1 listopadu vybírány daně, které dotud nebyly povoleny. To přimělo zemského hejtmana hraběte Ugarte, že v sedění sněmu dne 3 února 1794 mužnou řečí proti nezákonnosti této se ohradil. Uvedlť na pamět sněmovníkům, že již po čtvrtý měsíc vybírají se daně nepovolené dle rozvrhu z předešlého roku, který se ve mnohých případách neshoduje se skutečnými poměry, a navrhl žádost k císaři, která by upozorňovala na obtíže z toho vznikající. Žádost byla jednohlasně schválena.

Věci náboženské téměř zúplna z moravského sněmu vymizely; toliko čteme, že žádal sněm v sedění dne 17 září 1795 při přijetí postulátu na r. 1796, aby rozmnožován byl duch křesťanský. Nejnaléhavější potřebou, s níž se také v artikulích sněmovních stále setkáváme, bylo dokončení stavby silnice ze Znojma do Brna. Vláda obracejíc veškero zření své k nákladné válce francouzské a appellovati chtějíc i na fondy stavovské, bránila vytrvale všemu zatěžování fondů těchto.

Druhá válka koaliční.

Mír Campoformijský byl sice uvítán radostně na všech stranách, ale záhy radostná nálada počala ustupovati tísnivé předtuše, že jím nákladná a ve výsledcích svých neblahá válka byla toliko na čas nedlouhý přerušena. Ani na jedné ani na druhé straně neb[illegible] opravdové touhy po trvalém míru. Ve Fra[illegible] vláda direktorů neschopných a v národě

oblíbených nepřála míru, jejž ujednal generál ve vojště i v národě stejně populární a konečné své touhy již sotva tající, v Dědičných Státech byl to ministr Thugut, který obával se právem, že Francouzi nesplní podmínek v míru ujednaných a donutí císaře k nové válce za nerovné situace, ježto zdroje válečné byly již naprosto vyčerpány. Nebylo nikoho tajno, že francouzští direktorové nemíní přestati na dosavádních netušených úspěších, nýbrž že zamýšlejí zřizovati nové republiky, zvláště na půdě italské, a pevně zakotviti panství francouzské na levém Porýní v Německu. Zprávy z Florencie, Říma, Mohuče i odjinud docházející potvrzovaly zplna obavy tyto. Podle ujednání campoformijských sešel se sice kongress v bádském městě Rastadtě, aby upravil poměry mezi republikou francouzskou a říší německou, ale přes všechen vnější slavnostní nátěr jednání kongressu nepokračovala a záhy bylo obecným přesvědčením, že nebudou jimi splněna očekávání pravých přátel míru.

Z francouzské strany projevováno veřejně, že republikánské státníky neuspokojuje stav mírem Campoformijským umluvený. Ježto projevy tyto dály se veřejně, přinucen byl císař již v únoru 1798 znovu zbrojiti a sice především v Čechách, které zdály se býti novým útokem francouzským nejvíce ohroženy. V posledních dnech měsíce února t. r. nařídil císař vojenské dvorské radě, aby veškera armáda byla opět na míru válečnou uvedena a novým odvodem doplněna. Následkem toho dostalo se vojsku v Čechách loženému zesílení a zakládána na vhodných tech veliká skladiště zásob. Rozmnožování ·lka v Čechách dálo se také se zřením

k Prusku, jehož spoluúčastenství v nové válce s Francií tehdy bylo očekáváno. [1])

Nejkřiklavěji ukázaly se pravé záměry direktorů, když byl jmenován generál Bernadotte vyslancem republiky ve Vídni. Aniž by byl příchod svůj ohlásil a o průvodní listy požádal, jakož vyhledává způsob obvyklý, přijel generál tento v březnu 1798 neočekávaně do Vídně a představil se ve vyslanecké hodnosti své. Záhy byl palác francouzského vyslance středem všech snah s francouzskou revolucí sympathisujících a vyslanec i jeho okolí chovali se na výsost vyzývavě k obyvatelstvu. O boží hod velikonoční 13 dubna 1798 kázal vyslanec s balkonu vyslaneckého paláce vztýčiti trojbarevný prápor republikánský, který dal podnět k velikému vzrušení. Tisícové ze všech stavů shromáždili se před domem vyslaneckým a žádali bouřně, aby byl prápor odstraněn. Když vyslanec nevyhověl, ani jsa o to žádán z míst úředních, strhl lid prápor a odnesl do nádvoří hradu císařského, [2]) načež Bernadotte opustil Vídeň.

---

[1]) Polit. Journal 1798, 276 (dopis z Vídně ze dne 7 bř.).

[2]) Vyjímáme o události této zprávy z dopisu, který byl nazejtří, 14 dubna 1798, ve Vídni psán a v Polit. Journal 1798. 433 sld uveřejněn: Wir haben gestern einen Auftritt gehabt, der von unberechbaren Folgen seyn kann. Der Französische Gesandte, Bernadotte, welcher sich doch sonst bisher schicklich und vorsichtig betragen hatte, bekam gestern Abends den Einfall, die Französische dreyfarbige Fahne auf dem Balcon seines Hauses aufzustecken, und sie nach der Strasze zu wehen zu laszen, ohne die Regierung davon im geringsten zu benachrichtigen. Es versammelte sich bald, gegen 8 Uhr, ein Haufen Volks, und schrie, man sollte die Fahne wegnehmen. Da diesz nicht geschahe und das Volk vielmehr bedroht wurde, so schwellte in Kurzem der Zulauf des Volks bis zu einer unzählbaren Menge an. Mehr als 20.000 Menschen umringte.

V rozhodujících kruzích poznávali, že případ tento jest předzvěstí nového nepřátelství a proto ihned konány přípravy, aby bylo lze rázně čeliti nepříteli odhodlanému. Svrchované nebezpečenství, které království českému tehdy hrozilo, přimělo císaře Františka k mimořádnému opatření. Na místě dosavádního generálního velitele vojenského v Čechách hraběte Wurmsra jmenován hned po návratu svém do Vídně, který se stal 23 listopádu 1797, arcivévoda Karel guvernérem a generálním kapitánem království českého [1]) a vedle vojenské správy svěřeno mu i velení nade všemi brannými silami v celém království. 21 prosince odejel arcivévoda do Čech a byl 23 t. m. v Praze

das Haus des Gesandten. Er hatte die kühne Unbedachtsamkeit, mit dem bloszen Säbel vor die Hausthüre zu treten, und Gewalt brauchen zu wollen. Von seinen Leuten fielen einige Schüsze. Nun stürmte das Volk, und wenn nicht gleich starke Detaschements von Militair, Infanterie, und Cavallerie, herbey geeilt wären, und nicht der General Kinski, und mehrere Officiere den Bernadotte persönlich in Schutz genommen hätten, so würde seyn Schicksal sehr traurig gewesen seyn. Schon war ein ergrimmter Haufen ins Haus gebrochen, und auf der Treppe, um nach Bernadottes Zimmer zu dringen, als die Officiere durch ihr Zureden es noch dahin brachten, dasz das Volk zurück gieng Aber das untere Stockwerk wurde ganz ruiniert, im zweyten alle Fenster eingeworfen, die Fahne mit langen Feuerstangen abgeriszen, in hundert Stücke zerriszen, und die Stange davon als ein Triumphszeichen durch die Straszen getragen. Der Lärm dauerte die ganze Nacht durch und alles geschahe unter beständigen Rufen: Es lebe der Kaiser! Weg mit der Französichen Freyheit. Seine Majestät zeigten Sich Selbst, dem nach der Hofburg strömenden Volke, auf dem Balcon, und ermahnten r Ruhe. Mehr als 8000 Mann Soldaten waren, zur rhaltung der Ruhe, in Bewegung und die Thore nach en Vorstädten wurden verschloszen gehalten.

[1]) Duller, Erzherzog Karl, 382.

přijat za poct téměř královských. Za hřmění děl, hlaholu všech zvonův a ohlušujícího jásotu shromážděných tisíců vjel do města mladistvý hrdina, jehož právem nazývali „záchrancem Čech," po boku maje místopraesidenta vojenské rady dvorské hraběte Vratislava i polního maršálka barona Bendera, a uvítán byl v hradě královském nejvyšším purkrabím hrabětem Štampachem i arcibiskupem. S počátku sídlil na hradě, pak ale zakoupil si dům na Novém městě a v něm i přebýval, se zálibou zajížděje na statek Bečváry v kraji kouřimském, dříve majetek polního maršála barona Laudona, kterýž odúmrtí na korunu spadlý císař jemu daroval. [1]) I jmenování toto bylo předzvěstí válečnou, majíc úkolem, aby ochrana Čech byla svěřena vojevůdci nejlépe osvědčenému. [2]) V Praze došel arcivévodu již s po-

[1]) Vavák, Paměti III, 582. — Císař odevzdal arcivévodovi, který byl velikým milovníkem myslivosti, i honitbu na komorních panstvích brandejském, poděbradském, kolínském a pardubickém, kdež tento časem lovíval. 6 listopádu 1798 přijel arcivévoda z Bečvár na panství poděbradské a byl u Milčic slavně uvítán. Rychtář Vavák před statkem svým podal jemu mappu Poděbradska, již sám byl upravil, při čemž dítky zpívaly chvalozpěv na arcivévodu, Vavákem složený. Arcivévoda děkoval česky slovy: „Těší mne, těší mne. Já pěkně děkuju a budu zas pamatovat." Z Milčic zajel arcivévoda na faru do Sadské, kdež již byli shromážděni střelci z Prahy. Po snídaní vypravila se společnost na lov a honili od Peček Poblatných s jedné strany podlé Výrovky po Hořátev, Zvěřinek a Labe, z druhé po hranice radimské a kostelecké. Z okna fary vysvětloval farář Meder arcivévodovi mappu Vavákovu. Oběd byl v hospodě na Velence. 17 list. t. r. loveno mezi Brandejsem n. L. a Kostelcem n. L. Vavák, Paměti 588—593.

[2]) Jmenování arcivévody Karla vojenským velitelem v Čechách vzbudilo veliké vzrušení. Do Hamburl psali 4 prosince 1797 z Vídně (Polit. Journal 17

čátku roku 1798 rozkaz, aby vojska sobě podřízená účelně rozložil, aby tak dle potřeby ihned na pochod dáti se mohla. Arcivévoda však pokládal rozkaz tento za neurčitý i učinil císaři příslušnou představku. Proto nařídil jemu císař sám v únoru 1798, aby vyložil myšlenky své, kterak by bylo potřeby hájiti Čech a rozestaviti armádu, kdyby válka propukla. Vidno z toho, že vojenské kruhy očekávaly v prvé řadě francouzský útok na království české a odtud vznikla i myšlenka, hlavně generálem Karlem baronem Mackem z Leibericha doporučovaná, aby na rychlo doplněna byla opevnění chebská a do pevnosti této vloženo 8000 mužů posádky. Arcivévoda učinil Prahu hlavním stanem, umístil generální štáb v domích kanovníků métropolitních [1]) a snažil se především povzbuditi ducha ve vojště, nedávnými nezdary valně pokleslého; souhlasil sice s dvorskou radou vojenskou, že především sluší pečovati o obranu království českého, navrhoval však způsob jiný. Opevňování Cheba nepřikládaje významu, chtěl Čech chrániti rozestavením vojska v Bavorsku, čímž by nepřítel, i by zvítězil, přinucen byl na pochodu svém přidržovati se toku dunajského. Dále zavrhoval arcivévoda zesilování posádky chebské, ježto by tím armáda v Bavorsku operující byla oslabena, i radil, aby na místě toho postaven byl pozorovací sbor v Hořejší Falci podél řeky Náby, který by chránil přístup do Čech i u Chebu i u Brodu

---

·), že byl jmenován v Čechách místokrálem, a týden léji (tamže, 1341), že má titul guvernéra a gene·ho kapitána.

[1]) Locatelli, 56.

Bavorského.[1]) Zajímavý jest za těchto válečných příprav prvý pokus s telegrafováním, jejž podnikl arcivévoda 17 srpna 1798 v Praze. Stroj umístěn byl na Andělce před branou strahovskou a konány pokusy přezvěděti jím, co se právě děje v Brandejse n. L. Odpověď došla za 12 minut.[2])

Vláda domnívala se, že s přípravami válečnými souvisí i utužení moci policejní, aby za zády vojska operujícího proti revolučním armádám nevznikalo hnutí nebezpečné, Nedávné případy Hebestreitův, Martinovićův a „moravské spiknutí“ utvrzovaly vládní kruhy v přesvědčení, že třeba především míti na péči a dozoru duševní proudění, zejména touhu po seznání nových ideí, z Francie rozšiřovaných. V té příčině obavy vládních kruhů byly veliké a proto především zostřena censura a stížen volný dotud prodej knih. Poplašné a pravdu přepínající zprávy, které obyvatelstvo za předešlé války přiváděly ve vzrušení a vážné obavy, daly podnět k vydávání prvých denních novin v Praze. S nadpisem „Prager Früh- und Abendblatt von einer Gesellschaft böhmischer Biedermänner herausgegeben“ počal v září 1796 vycházeti denní list, ráno v 8, odpoledne v 5 hodin vydávaný, který vytkl si úkolem podávati válečné a s válkou souvislé zprávy v přesném znění a také značné mysli uklidnění spůsobil. Dvorním dekretem ze dne 3 srpna 1798 nařízeno, aby byly zrušeny veškery čítárny po r. 1781 vzniklé — v zemích koruny české byly čítárny v Brně, v Olomouci a v Opavě —,

---

[1]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts I, 50 sld.

[2]) Locatelli, 58.

ježto prý se ukázalo, že místo prospěchu toliko škodu spůsobují. Jiným dvorním dekretem ze dne 6 dubna 1799 zakázány i knihovny zápůjčné. Před tím 6 října 1798 vydán zákaz tisknouti knihy v cizině bez předchozího svolení censury.[1]

Hrozící nebezpečenství nové války vyhledávalo ovšem i všestranných opatření finančních, ježto veřejný poklad válkou nedávno ukončenou byl vyčerpán. V sedění sněmu českého dne 2 října 1797 podával zemský výbor zprávu o ministeriálním přípisu ze dne 28 července 1797, jímž žádána k účelům válečným půjčka 138.027 zl. 15 ½ kr. se 4% zúrokováním z domestikálního fondu, na niž dle guberniálního insinuátu ze dne 31 srpna t. r. bylo pouze 100.000 zl. vyplaceno. Císařským reskriptem ze dne 2 září t. r. žádáno pro r. 1798 800.000 měřic žita a 750.000 měřic ovsa, v ceně 1 zl. 30 kr. a 45 kr., splatných 4% obligacemi. Ježto vláda prohlásila, že dodávku třeba vykonati v době nejkratší, nařídil předem zemský výbor rektifikační registratuře, aby ji dle panství rozdělila. Týmž reskriptem postulována pro r. 1798 i 5% válečná půjčka.[2] Sněm svolil k žádostem těmto, ale již 19 prosince t. r. žádal nový dvorní dekret 150.000 centnýřů sena pro vojsko, které do Čech bylo právě z jiných zemí vkládáno. Dvorním dekretem ze dne 7 března 1798 žádána opět dodávka 500.000 měřic ovsa po 51 kr. a 150.000 centnýřů sena dle tržních cen ze dne posledního února t. r. pro značný počet vojska v krá-

---

[1] Beidtel, Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1740—1848 II, 83.

[2] Protokol o zasedání sněmu českého dne 2 října 1797 v král. českém archivu zemském.

lovství českém rozloženého a pro italskou armádu. V sedění sněmu dne 21 května t. r. půjčili stavové vládě přebytek domestikálního fondu 79.000 zl. a 54.000 zl. z pokladny živelních nehod. Dvorním dekretem ze dne 21 srpna 1798 ukládána stavům dodávka 897.912 měřic ovsa a 499.174 centnýřů sena, již zemský výbor ihned rozvrhl, dvorním pak dekretem ze dne 7 září t. r. žádáno 800.000 měřic žita pro r. 1799. [1]) Značné příspěvky žádány i od stavů moravských. V sedění moravského sněmu dne 20 září 1797 povolena na základě císařského reskriptu ze dne 2 září t. r. dodávka 400,000 měřic žita a 500,000 měřic ovsa. [2])

Zahraničný úřad touž dobou bedlivě vyhledával k očekávané válce spojence. Císař František domníval se, že teď, když Polsko po třetí rozděleno jsouc, vymizelo z řady států samostatných, nový král pruský Fridrich Vilém III přistoupí ku koalici protifrancouzské. Ale Thugut dobře posuzoval poměry, proto užil prostřednictví ruského cáře Pavla I. Konečně ukázalo se, že ani Prusko ani kurfürst saský nehodlají se v nové válce súčastniti, a tak ujednáván spolek mezi císařem, Ruskem a Anglií, k němuž přistoupily i Neapol a Turecko, toto jsouc Bonapartem v Egyptě právě napadeno.

V jeseni r. 1798, když již byla koalice hotovou událostí, ještě se v Rastadtě mezi francouzskými a císařskými posly formálně vyjednávalo, než válečné pohyby dály se již

---

[1]) Protokoly o seděních sněmovních dne 15 ledna. 26 března, 21 května, 20 srpna, 8 září a 19 listopád 1798 v král. čes. archivu zemském.

[2]) Příslušný protokol v moravském zemském archivu.

plným proudem. Císař František odjel s císařovnou 26 prosince 1798 do Brna, kdež přehlížel prvé oddíly armády ruské. Byl to vojenský sbor, jemuž velel generál Rosenberk. 28 prosince defiloval veškeren sbor tento před císařem, 29 pak prosince konali Rusové veliké veřejné cvičení. Obyvatelstvo bylo překvapeno otužilostí ruských spolčenců, kteří přes neobyčejně tuhou zimu pod širým nebem nocovali, ba mnozí z nich prosekavše sobě led na rybníce, v ledové vodě se koupali.[1])

Touž dobou arcivévoda Karel pronikl z Čech do Bavor, vešel do Mnichova a tam pokoušel se získati pro spolek bavorského kurfiirsta. Odtud postupoval arcivévoda s 80000 muži k Bodamskému jezeru, opíraje levé křídlo své o hory severotyrolské. Postup Rusů dal Francouzům podnět k početí nepřátelství. 31 ledna 1799 francouzský vyslanec tázal se říšského sněmu v Řezně ve příčině pochodu ruského vojska a žádal určitou odpověď. Podobný dotaz vznesl i na císařského ministra hraběte Lehrbacha, žádaje do 14 dnův určité odpovědi, jinak hroze válkou. Hned zplála válka na různých místech, zejména ve Švýcarsku a v Itálii. Francouzové, jichž vrchním vůdcem ve Švýcarsku byl generál Massena, pokoušeli se proniknouti od Rýna a Bodamského jezera do Tyrol, jež hájili císařští generálové Hotze a Bellegarde, a pronikli již vítězně až do údolí řek Inna a Adiže. Teprvé 23 března 1799 podařilo se Hotzeovi, střelci tyrolskými zesílenému, k Massenův na soutku u Feldkircha aziti a tak další postup Francouzů zaeti.

[1]) Rulík, Kal. hist., III, 75.

Tak dostihl arcivévoda břehů říčky Ostrachy, již z obou stran Francouzi byli silně osadili, a přikročil 21 března 1798 k útoku, dříve ještě než nepřítel vyšel z překvapení. Po tuhém boji byli Francouzi poraženi a k ústupu přinuceni. 25 března došlo k opětné bitvě u Stokacha, kdež Jourdan znovu poražen za činného osobního účastenství arcivévodova v boji. Jourdan přinucen ustoupiti až za Rýn, arcivévoda pak vtrhl do Švýcar. Nebezpečenství Čechám hrozící bylo tudíž odvráceno, ale vítězný postup arcivévodův vídeňskými rozkazy zadržán, ježto Thugut na základě ruských zpráv stále ještě doufal, že získá spoluúčastenství Pruska v protifrancouzské koalici. Karel sám následkem neobyčejné námahy ochuravěv, vzdal se velitelství, které přejal z rukou jeho polní zbrojmistr hrabě Wallis, ale zotavil se za nemnohé týdny tou měrou, že již 25 dubna znovu se uvázati mohl ve velitelství. Pravé křídlo císařské armády bylo mezitím proniklo až do Bádenska a arcivévoda oznámil francouzským plnomocníkům v Rastadtě, že kongress událostmi válečnými jest přerušen. K večeru téhož dne odjížděli francouzští zástupci k Rýnu, byli ale na cestě přepadeni od hloučku lidí, za sékelské husary přestrojených, a dva z nich zabiti. Případ tento zůstal nevysvětlen, z francouzské strany byl ale obviňován Thugut, že jej nastrojil. Válka odtud zplanula tím prudčeji, hlavně ve Švýcařích a v severní Itálii, ale vlast naše byla dalších obav před nepřátelským vpádem a jeho následky uchráněna.

Za to se vší tíhou doléhaly na české země finanční důsledky války. Obrovské náklady válečné vyhledávaly obětí mimořádných, kteréž v prvé řadě uvalovány na země české.

Totéž, co dálo se po 150 let nebezpečenství tureckého, opakovalo se opět za válek francouzských, jejichž finační břímě bylo snášeti po výtce zemím koruny české.

Než vedle přímých dávek bylo snášeti zemi ohromné náklady nepřímé. Téměř veškera jízda armády arcivévody Karla byla od září až dlouho do léta v Čechách ubytována a veškery zásoby ovsa jí vytráveny. Stavové důtklivě žádali, aby alespoň část jízdy této byla ze země odvolána, ale teprvé v sedění sněmu dne 20 srpna 1798 byl nejvyšší purkrabí hrabě Štampach s to, aby oznámil, že část jízdy odeslána byla do Horních Rakous. Tyto požadavky přepínaly však síly země tou měrou, že sám nejvyšší purkrabí viděl se povinna v sedění sněmu dne 19 listopádu t. r. navrhnouti změnu. Ježto totiž shledán citelný nedostatek ovsa po všem království, navrhl nejvyšší purkrabí prosbu k císaři, aby bylo lze odváděti místo ovsa ječmen, jako se již dálo za války turecké, a spolu upozornil, že by Uhry měly více ovsa dodávati. Odpověď dvora k návrhům těm není známa. Již však dvorním dekretem ze dne 3 listopádu t. r. žádána pro r. 1799 nová válečná půjčka splatná v obligacích a 5% zúročitelná. [1]

Jednání o novou koalici proti Francii ukončeno tudíž příznivým výsledkem. Nepodařilo se sice přiměti k účastenství Pruska, nového rozšíření území svého žádostivého, za to ale se vší horlivostí připojil se k císaři Františkovi cář ruský Pavel I. Ihned úsilně zbrojeno po vší ruské říši a pluky blíže hra-

[1] Dle protokolův o zasedání sněmu českého v král. českém archivu zemském.

nic položené daly se bez odkladu na pochod. V pravdě ideálním nadšením veden jsa, odhodlal se cář Pavel k účastenství válečnému v míře největší. při čemž slovu danému dostál do krajnosti. Po vší obrovské říši ruské zbrojeno nejúsilněji a veliké armády sbírány tu na pobřeží Finnského zálivu k přepravě do Hollandska, na hranicích haličských a sedmihradských i na polouostrově Krymu, tato určená do Itálie. Synové národův evropským národům západním sotva dle jména známých hotovili se k boji proti přehmatům francouzským a záhy budili údiv bohatýrským vzezřením, vzornou kázní a zvláštním způsobem ozbrojení svého.

Prvý oddíl generála Rosenberka pobyl v okolí Brna krátký čas, poněvadž dály se poslední pokusy o smírnou dohodu. Když však pokusy tyto selhávaly, obdržel Rosenberk rozkaz k pochodu do Horních Rakous, kdež měl rozložiti se v okolí lineckém a tam dalších rozkazův očekávati.[1]) Mezitím v Rusku vyzbrojována a k pochodu připravována paterá armáda: prvá, již veleti měl generál Lasky, druhá pod generálem hrabětem Gudovičem, třetí pod velkoknížetem následníkem Alexandrem Pavlovičem, čtvrtá pod polním maršálem hrabětem Saltikovem II, pátá na Krymu. S počátku února 1799 přitáhl prvý pomocný sbor Rusův o 40.000 mužích k pomezí východohaličskému a žádal o průchod skrze Dědičné Státy.[2]) Sbor tento táhl skrze Moravu k Vídni a v osmerém šiku obešel mezi 19 až 30 březnem

[1]) Polit. Journal 1799, 98 (dopis z Vídně dne 12 ledna 1799).

[2]) Tamže 1799, 212 (dopis z Vídně ze dne 1. února).

hlavní město dolnorakouské, naplňuje zvědavé obyvatelstvo jeho obdivem. Současný vládní dopisovatel nešetří slov o ladnosti a pořádku ve vojště tomto.

Císař František vyžádal si od cáře Pavla za vrchního vojevůdce v Italii slavného vítěze očakovského polního maršála hraběte Suvarova, který přijel do Vídně 25 března 1799 a byl císařským dvorem velmi okázale přijat. 26 března měl Suvarov slyšení slavné u císaře, 27 března u císařovny a některých arcivévodův. I vídeňské obyvatelstvo závodilo v pozornosti pro ruského maršála, proslaveného i činy hrdinskými i pověstí humanního vojevůdce.[1]) 11 dubna přijel do Vídně i druhorodilý syn cářův velkokníže Konstantin Pavlovič, který měl Suvarova do Italie doprovázeti.

Rozhodující kruhy vídeňské tehdy pečovaly o potřeby válečné s neobyčejnou energií, zejména v opatření potřeb finančních. A tu v prvé řadě byly opět země koruny české, jichž obětavostí se dožadováno. V sedění sněmu českého dne 28 května 1799 předčítán dvorní dekret ze dne 1 května t. r., jímž nařizována k účelům válečným dobrovolná půjčka vedle dvojité daně válečné. Když však se ukázalo, že půjčka se neosvědčuje, nařízena patentem ze dne 3 prosince 1799 pro r. 1800 válečná daň třídní, k níž sněm v sedění svém dne 20 prosince t. r. dal svolení. Vedle toho reskriptem ze dne 9 srpna t. r. žádána dodávka 800.000 měr žita a 897.912 měr ovsa pro r. 1800, jakkoli byly zásoby dlouhým ubytováním císařské armády v zemi

[1]) Tamže 1799, 370 (dopis z Vídně ze dne 3 a 1799).

a průchodem Rusů vyčerpány.[1]) Menší požadavky vznášeny na Moravě, kdež appellováno stále ještě na příspěvky dobrovolné. V sedění moravského sněmu dne 15 května 1799 měl předseda gubernia hrabě Ugarte jako zemský hejtman velikou řeč, po níž stavové svolili, aby 1 květnem 1799 počínajíc vybírána byla k potřebám válečným mimořádná daň ve výši 200% daně řádné jako dar země císaři ve válečných jeho potížích.[2])

Situace byla pro spolčence velmi příznivá, neboť vláda direktorů ve Francii zápasila s mocným vnitřním odporem a nejznamenitější republikánský vojevůdce Bonaparte meškal s výběrem vojska v Egyptě, jsa po zkáze loďstva svého u Abukiru skrze Angličany způsobené od Evropy na delší dobu odloučen. Proto direktoři pomáhali si násilnostmi proti sousedům, jsouce toho domnění, že válečný stav a očekávaná nová vítězství zdusí odpor domácí. Z těchto důvodů zabráno 9 prosince 1798 a k Francii připojeno Savojsko, v Německu Trevírské kurfürství zrušeno a s Francií spojeno, království Neapolské proměněno v republiku Parthenopskou, zbývající ještě část papežského státu v republiku Římskou, republika Švýcarská přezvána v Helvetskou, načež kanton Ženevský připojen k Francii.

Zatím již dostavovaly se zástupy ruské, určené jednak do Švýcar jednak do Itálie. Prvé oddíly, které měly spojiti se s císařskou armádou v Itálii, dotud polním zbrojmistrem

---

[1]) Protokoly sněmovní v král. českém archivu zemském.

[2]) Protokol sedění moravského sněmu ze dne 15 května 1799 v moravském archivu zemském, do něhož pojata i řeč Ugartova.

baronem Krayem spravovanou, táhly Moravou již v listopadu a prosinci 1798, jakož již položeno. Hlavní jádro armády ruské mělo táhnouti skrze Čechy a sice ohlášena prvá oddělení jeho na dny červnové r. 1799. Od počátku června šly již zprávy o pochodu Rusů, vyměřována pro ně místa v polích na úhořích a obecných pozemcích, uchystávány všeho druhu potraviny, zvláště maso, mouka, krupky, chléb, pro koně pak seno a oves. V některých městech, zejména v Litomyšli, Chrudimi, Čáslavi, Kolíně, Českém Brodě, Praze, zřizována veliká skladiště potravin a krmiva pro vojsko ruské, jehož směr pochodový právě jmenovaná města udávají. S počátku července nařizovaly zeměpanské úřady, aby pro Rusy bylo vařivo přichystáno a aby jim potom, až přijdou, zdarma bylo vydáváno nebo přistrojeno. Některé vrchnosti konaly povinnost tuto samy, šetříce lidu poddaného, na komorním panství poděbradském a dle toho nepochybně i na všech jiných panstvích státem spravovaných rozepsány byly dávky vařiva mezi poddané ve vesnicích, které zůstávaly průchodu a ubytování vojsk ruských ušetřeny. Nepoměrně zvýšená potřeba potravin byla ovšem příčinou, že v nejhorší době, přede žněmi, vznikla veliká drahota.

V polovici června objevily se z Polska, přední zástupy hlavní armády ruské, jimž velel generál kníže Korsakov-Rimskoj, na Moravě a táhly po veliké silnici od Olomouce k Litomyšli, kdež ležely 10 dnů, ke ·línu a ke Praze. V Čáslavi byli prví zápové ruští přijati nadšeně za okázalých ·vností. Krajský hejtman Ferdinand ·covský rytíř z Libína se všemi hodno-

stáři uvítal je na náměstí za hlaholu hudby a střelby z hmoždířů. Generálové a důstojníci byli skvěle pohostěni. Generál A. kníže Gorčakov zatoužil spatřiti staroslavnou Kutnou Horu, kamž 14 července zajel v průvodu všech sobě přidělených generálů. Magistrát a obyvatelstvo přivítali je na Kolmarku a doprovodili v trojspřežních povozích s hudbou do města. Na Bělidlech přivítal vzácné hosti krajský hejtman, načež prohlídli si velikolepé umělecké památky, zejména velechrám sv. Barbory, a sstoupili i do dolů. Po skvělém obědě navštívili ruští hosté Sedlec.[1]) 5 července nastihl předvoj ruský Kolín a Pečky Poblatné, načež táhly branné zástupy u velikém počtu ustavičně až do 10 července. Byla to směs národů hlavně z jižní a jihovýchodní Rusi, „a žádný z nich ani rusky ani slavánsky mluvit neuměl — měli řeč od jiných Rusů rozdílnou ač taky ruskou, jako polská od české. Byli to lidé od moře Černého, Kozáci, Cirkasové (= Čerkesové) a Tataři Perekopští, někteří až z Asie, sprostní a nelíčení, ale kradli, za horka nazí se po koních projížděli.“ Za šest dnů prošlo krajem polabským 22 generálů, 1114 štábních a vyšších důstojníků, 34.384 poddůstojníkův a vojínů, 21.444 koní, celkem 45 eskadron jízdy a 29 práporů pěchoty. Denně potřebovali 24.983 dílců chleba, 93 centnýřů mouky a krup, 2909 centnýřů sena, 2770 měřic ovsa, 98 centnýřů slámy. V dalších zástupích táhli již praví Rusové, protiva předvoje vojsk nepravidelných, „jenž byli pravá chasa od Žamberka“. Tito praví Rusové vzbuzovali obecnou úctu svým chováním.

[1]) Francev, Čas. čes. Mus. LXXII, 47.

„Všichni regulírovaní Rusové, jízdní i pěší byli lidé čistí, mravní, zdvořilí a každému příjemní. Nic si neporoučeli a žádnému neublížili. Byli též čistě vyšacení, majíce všichni kabáty barvy zelené, vejložky červené, modré, bílé i taky černé; sami dělostřelci měli kabáty barvy černé. Byli také lidé zmužilí, ne mladí, ne staří příliš.“ [1]) Prvého šiku ruského táhlo skrze Prahu 11 července prvé oddělení, očekávané již od 3 července. „Již mezi čtvrtou a pátou hodinou ranní“, vypravuje současný záznam, [2]) „bylo viděti v pražských ulicích neobyčejně živý ruch, nebo jsme se těšili nadějí, že uvidíme k 7 hodině Rusy v městě. Ale všem, kdož tak časně vstali, dosti dlouho bylo čekati, neb teprvé ke 2 hodině odpolední objevily se prvé řady voje. V popředí celého oddílu šla nevelká četa jízdy, jíž následoval urálský pluk Kozáků vedením plukovníka Borodína . . . Od plukovníka do posledního prostého vojína všichni (Rusové) rozhodně překvapují hrdinným svým vzezřením. Jejich vzhled, jejich velkolepé dlouhé brady, jejich ozbrojení vzbuzovaly ve všech úžas a spojenou s ním úctu. Na kopích jejich místo může míti celý tucet Francouzů — tak jsou dlouhá. Na puškách jejich přidělány jsou vidlice zvláštního druhu, kterými opírají se při střelbě a tomuto zařízení děkují, že s neobyčejnou lehkostí odpravují protivníka na onen svět . . . Mezi Kozáky pozorovali jsme i starce, ozdobené dlouhými šedými bradami.“ Zvláštní zájem obecenstva budil plukovník Borodín. „Jejich plukovníka,“ praví týž zpravodaj, „bylo by

1) Vavák, Paměti III, 475—480.
2) Prager Oberpostamtszeitung 1799, č. 52. Srv. i Francev, Čas. čes. Mus. LXXII, 43 sld.

možno ukazovati na Staroměstském náměstí. Jest to muž téměř čtyřicátník, ohromného vzrůstu, rozhodně jako křídelní granátník. Síla a zdraví obráží se v každém jeho hnutí a jeho vznešená postava z daleka padá do očí. Jeho vous dosahuje k hlavě sedla ... kůň jeho takořka spíše vznáší se ve vzduchu než chodí a když harcuje na něm před řadami svého pluku, tu zdá se, že vidíš před sebou pokořitele světa Tamerlána." Počet všech byl 4302 mužův a 2070 koní. 13 července následovalo druhé oddělení 6950 mužův a 4705 koní, vedené generálem Izmailovem, 15 července třetí oddělení, inženýři, dělostřelci, ranhojiči, polní pošta, granátníci, uralští Kozáci, celkem 6000 mužův a 3250 koní. 17 července táhlo prvé oddělení druhého šiku, 7366 mužův a 4783 koní, 19 července druhé oddělení v počtu 5977 mužův a 3555 koní, všech celkem 35.817 mužův a 21.566 koní.[1]) „Přes Prahu vždy každý regiment," poznamenal Vavák,[2]) „v krásné parádě, s roztaženými prápory a plnou muzikou táhl a diváků (jakž tam bývá) plné ulice a okna měl."

Jiný rovněž tehdy přítomný zpravodaj [3]) vypravuje takto: „Dne 11 téhož měsíce (t. j. července) v 1 hodinu s poledne pod správou ředitele první kolonie (= kolonny) pana generála lieutnanta Kozlova silna jsouc 6950 mužův a 4703 koní, ve vší parádě a s hlučnými muzikami, zvláště myslivci majíce svou hudbu v samých lovíckých troubách, táhla. Předcházeli urálští Kozáci s neobyčejným krojem, zbraní a vysokými píkami, jejichžto vůdce Borodín nesa na prsou veli-

[1]) Jeník z Bratřic, Bohemica I (1838) 542
[2]) Paměti III, 485.
[3]) Rulík, Hist. kal. III, 198 sld.

kříž a v ruce šavli diamanty vykládanou, kterouž byl koupil od tureckého baši za 1500 dukátů, byl muž znamenitý a vážný, s nímž jsem měl čest před branou mluviti, ležícím na zemi, na prostřeném koberci a očekávajícím shromáždění kozáků svých. V té kolonii byl regiment uralských Kozáků, regiment Gaudovičských a Svečinských dragonů, regiment myslivců Tylov, granatýrů Saken a mušketýrů Kozlov. Tito uralští Kozáci pocházeli z Asie od moře asiatského, jenž ruským jazykem slove Chvalenské moře, mare Caspium, a počítá se odtud až k Rejnu přes 600 mil německých. Dne 13 druhá částka první kolonie, silná 4302 mužův a 2070 koní, pod správou generálmajora Izmailova přitáhla, a pozůstávala z regimentu Vojnovských kyrysníků, z dvou regimentů granatýrů Potapov a Škarpský a z regimentu Izmailovských mušketýrů. Dne 15 přitáhla třetí částka, 6005 mužů, 3250 koní silná, totiž 5 kompanyí dělostřelců s 70 kusy, 2 regimenty mušketýrů Přibyševský a Štajnbegl, regiment Kozáků Misyrov a strážné kommando řádných Tatarů. Přišel též hlavní štob, polní poštovský úřad, vojenská lékařská společnost a spižní úřad. Dne 17 přitáhla druhá kolonie pod správou generálieutenanta knížete Gorčakova, silná 7323 mužův a 4433 koní, totiž strážné kommando donských Kozáků, znamenitý regiment Sykosynských husarův a kyrysníků Její Milosti ruské císařovny, lid krásný oděvu čistého vojenského, koně naskrz švarní a až k podivení zpupně laškovali; ...k regiment Tobských myslivcův a 2 regi... nty Esenských a Ponšičinských mušketýrů. ... 19ho druhá částka táhla a druhé kolo... 4963 mužův a 3555 koní silná, totiž re-

giment donských Kozákův Ostachov, regiment řádných Tatarů Baranovských, jenž byli sami panoši a jedenkaždý držel v ruce práporeček a měl za sebou svého zbrojnostu, lid mladý a oficíři starcové vážného pohležení; na hlavních svých praporců měli obraz Mariánský a vyobrazení rozličných svatých. Kozáci pak a ostatní vojsko mělo na praporcích znamení kříže. Pak dva bataliony granatýrů Traiblut a Selechov, a regiment muškeťýrů Toulišov. Posledně: Dne 21 přitáhla třetí částka, 5974 mužův a 3555 koní, totiž v předním zástupu byl počet donských Kozáků; pak regiment Šespelovských dragonů, patalion Zachmanovských granatýrů a 2 regimenty muškeťýrů Durašov a Maršov, naposledy výborný regiment donských Kozáků Kurnšatský. Mezi Kozáky byli i svobodníci sedlští a Kalmuci, kteříž jen v čas války do pole táhnouti musejí, muži vzezření srdnatého, od větru a slunce vysmáhlého, proto ale předce byli vlídní a mravní.“ [1])

V srpnu 1799 táhl skrze Čechy jiný armádní sbor ruský touž cestou od Olomouce ku Praze v počtu 25.000 mužů, v němž zahrnuty byly dva pluky husarské a sbor, složený z francouzských emigrantů. Velitelem byl francouzský princ Condé. „Tito kradli z polí veřejně, chtěli toliko maso a drůbež a platili denně 4 kr. za osobu.“ Skrze Prahu procházeli ve dnech 22 až 26 srpna. [2]) Byli to husaři, jichž pluku majitelem jmenoval cář arcivévodu Karla, oddíl sboru Condéova a pluk Durandův.

Jest na snadě, že dlouhotrvající průchod

---

1) Tamže, III, 198—200.
2) Vavák, Paměti III, 488.

velikého počtu vojska namnoze hovořícího jazyky lidu nesrozumitelnými — vyjímkou byli praví Rusové — vzbudil v obyvatelstvu pocity nestejné, zejména v krajích, kudy Rusové táhli. Nad to v úvahu sluší bráti dobu, kdy průchod se dál: bezprostředně přede žněmi, když zásoby potravin s části největší docházely, a pak ve žních a po žních, čímž ztráveny zásoby do budoucí úrody k živobytí ustanovené. Proto na některých místech a také v Praze lid ulevoval si různým způsobem. Jeník z Bratřic zachoval časový popěvek, drasticky tehdejší smýšlení lidu tlumočící.[1]) Na jiné straně však způsobili Rusové výborný dojem svou zbožností, jemným citem, štědrostí k chudým a přátelským spolužitím vyšších s nižšími. Lid český záhy se s nimi spřátelil a smlouval svým jazykem, jemuž rozuměli, a tu není lze upříti, že delší pobyt branného lidu ruského a vzdělaných důstojníkův i kněži mocně působil ve vlastenecké vzpružení lidu českého. Instinktivně takořka poznávali Čechové v Rusích lid jazykem nejblíže spřízněný a ve vzdělanějších vlasteneckých

[1]) Bohemica I (1838), 170 sld.:
„Těch Rusů našich hostí
již máme všichni dosti.
jestli tu dlouho budou
zem učinějí chudou.
Již prvé málo měla
neb všecka zhubeněla
skrz tak dlouhý čas vojny
a živný lid náš zbrojný,
jenž teď jenom v šancích stojí
a jest věru mdlý k boji,
nezvítězí-li z jara,
bude zem bolet hlava,
jenž se z peněz vydala,
děti — jinam vyslala.“

vrstvách, které již cestou Dobrovského a Jáchyma hraběte Šternberka na Rus byly upozorněny, razilo si dráhu vědomí, že potřebí jest vzdělanému Čechu znalosti jazyka ruského, o němž již Hanke před 15 roky dovozoval, že rozšířen jest na východ až k Velikému Okeánu.

Proto obyvatelstvo pražské závodilo v pohostinství k důstojníkům a vojínům ruským, uznávajíc zvláště vzornou kázeň, jež ve vojště ruském byla zavedena.

Naděje do výsledků války byly tudíž mnohoslibné a r. 1799 zplna se osvědčily. Dva slavní vojevůdci stáli téhož roku proti Francouzům: v Itálii slavný ruský vítěz nad Turky polní maršál hrabě Suvarov přejal z rukou Krayových velení nad vojskem císařským i ruským, v Německu velel císařským arcivévoda Karel; ve Švýcařích proti Massenovi stál Korsakov s Rusy, maje udržovati spojení mezi spolčenci nad horním Dunajem a v Italii.

Alexandr Vasiljěvič hrabě Suvarov, jemuž po návratu z francouzské výpravy dostalo se od cáře Pavla čestného jména kníže Italijskij, jest v tehdejších dějinách českých postavou vynikající, netoliko slavnými činy válečnými na bojištích italských, nýbrž i osobním stykem s předními osobnostmi v království při svém pochodu zpátečním. Byl nevelikė postavy, řídkého vlasu prostě česaného, nepudrovaného, krátkozraký, ale s neobyčejným výrazem v oku. Rod jeho byl původu švédského, ale za 120tiletého pobytu na Rusi úplně zdomácněl a předkové Alexandrovi vyznamenali se v bojích s Tatary a Poláky, začež cárskou lostí dostalo se jim hojných obdarování.

sileji Ivanoviči hraběti Suvarovu, generálu a senátoru, křestnému synu cáře Petra Velikého, narodil se r. 1730 syn Alexander, který již ve dvacátém roce věku svého zapsán byl do cárské gardy, ale oddával se horlivě všestranným studiím, zejména dějinám velikých vojevůdců Iulia Caesara, Turenna, Montecucula a Karla XII. Tak vzdělal se v dějinách i filosofii, naučil se jazykům francouzskému a německému, takže jimi hovořil jako svým jazykem přirozeným, vedle toho znal jazyky vlašský, rumunský i polský, ba srozumíval a smlouval se i turecky. Ve vojště ruském rychle postupoval v hodnostech, získav si důvěru cárevny Kateřiny svými činy a lásku i oddanost vojska prostým životem v táboře i paláci. Nejslavnějším činem jeho bylo vzetí pevnosti Očakova za poslední války s Turky.[1]) Po skončené válce obdařila jej cárevna čestným jménem Rimnikskij. Tehdejší pokolení Rusů vidělo v Suvarovu svého národního hrdinu, procítěného duchem ryze ruským i slovanským.

Když byla umluvena koalice, ustanoven byl Suvarov za vrchního velitele vojsk císařských i ruských, kterým připadla úloha vytrhnouti Itálii z rukou francouzských. Do jeho příchodu velel císařskému vojsku podmaršálek Kray, vojín již osvědčený, proti němuž stál v poli francouzský generál Scherer. Kray v dubnu 1799 pokusil se o útok, zvítězil u Magnana (5 dubna) a zahnal Scherera za řeku Addu, načež tento odevzdal vrchní velitelství generálu Moreauovi. Zatím přitáhli do Italie i Rusové a u Valeggia

[1]) Духъ Великаго Суворова или анекдоты подлинно князѣ Италійскомъ графѣ Александрѣ Васильевичѣ Суворовѣ Рымникскомъ. Petrohrad 1808, str. 1—3.

nad řekou Minciem ujal 14 dubna 1799 velitelství nad veškerým vojskem spojeneckým Suvarov. S mladickou svěžestí a energií udeřil hrdinný kmet na Francouze. Již 26 a 27 dubna překročil Addu, ani císařští 28 dubna zmocní se mostu u Cassana, známého již z výpravy Vladislava krále proti Milánu, a přinutil levé křídlo francouzského vojska ku kapitulaci. Tím spolčencům získány průsmyky ve středních Alpách a zjednáno spojení s vojsky v Tyrolsku a Švýcařích operujícími. 29 dubna vešel Suvarov do Milána, kdež téhož dne zrušena republika Cisalpinská. Nedlouho potom 14 května 1799 vzal Hotze důležitou stezku Lucien v Alpách Grisonských, čímž usnadněno spojení všech vojevůdců, Suvarova, Hotze, Bellegarda i arcivévody Karla. Tento překročil 23 května Rýn a dal se na pochod k Zürichu, aby se s Hotzem spojil, načež 4 června udeřili oba vojevůdcové na výborně opevněný a přírodou chráněný Zürich. Ale Massena odrazil po vražedlném boji útok a teprvé 6 června, netroufaje si novému útoku vzdorovati, opustil město. Tím dovršeno spojení s Itálií, kdež Suvarov osadil 27 května Torino. Moreau ustoupil na jih k moři, očekávaje příchod generála Macdonalda z Neapolska, tento však utrpěl 17, 18 a 19 června úplnou porážku od Suvarova na řece Trebbii. Direktorium svěřilo teď vrchní velení v Itálii generálu Joubertovi, ale i tento byl 15 srpna u Nov na hlavu poražen, při čemž hlavní zásluha přiznána císařským generálům Krayovi a Melasovi. Kromě Janova byla veškera Itálie Francouzům vyrvána, tu však mezi spolčenci vznikly spory. Dvůr vídeňský chtěl vítězství italských použiti k obnově císařského panství v Itálii,

čemuž se ale rozhodně vzpíral cář Pavel, zamýšleje toliko obnovu stavu revolucí porušeného. Následkem toho došel Suvarova 27 srpna cářův rozkaz, aby opustil Itálii a ujal na místě arcivévody Karla velitelství v boji proti Massenovi ve Švýcařích. Ku konci září podnikl Suvarov s ruským vojskem slavný přechod přes Alpy, opanoval po tuhých bojích s francouzským generálem Lecourbem průsmyk Svatogotthardský a sešel 26 září do Altorfa a Fluelena, kdež však seznal, že pro další pochod do Schwyzu není na Vierwaldstettském jezeře lodí. Mezitím udeřil Massena 25 září u Züricha na Korsakova, porazil Rusy a císařské, ve kterémž boji padl hrdinský Hotze, a přinutil Suvarova, že nastoupil na výsost obtížný pochod přes Glarnské a Grisonské Alpy. Stále jsa od Francouzů napadán, proti nimž jako lev bojoval, dostihl 15 října ruský hrdina s armádou svou Feldkircha ve Vorarlbersku, načež přes veškery námitky arcivévody Karla obešel jezero Bodamské, spojil se mezi Kostnicí a Schaffhausy s Korsakovem a rozložil vojska svá do zimních bytů mezi Illerou a Isárou. V prosinci došel jej rozkaz cářův, aby se s vojskem svým na Rus vrátil.

V zimě r. 1800 nastoupili tudíž Rusové z Bavor pochod ku svým krbům, tenkráte opět skrze Čechy a Moravu. Volnými pochody táhly zástupy ruské od Domažlic ku Praze. 22 listopádu přitáhl do Prahy prvý oddíl, pluk uràlských Kozáků. Lidé jeho vedli v průvodu mnoho koní bez jezdců, jež zůstavili na vzdálených bojištích. Velitelem byl plukovník Borodin, jehož zprávy ze Švýcar mrtvým býti prohlašovaly. Předvoj jejich,

jemuž velel generál Grekov, vytrhl z Prahy 16 prosince, s ním pak vracel se i druhý syn cářův, velkokníže Konstantin, který se ale z cesty uchýlil a zajel do Brna. 17 prosince táhli ruští dragoni Kolínem, když pak nazejtří dali se na pochod k Čáslavi, došel je rozkaz k návratu do Prahy.[1]) Suvarov byl totiž ustanovil, aby vojsko stálými obtížnými pochody znavené, požilo po několik týdnů v úrodných krajích u Prahy odpočinku a současně odvolán cářem rozkaz k návratu, ježto zahájeno bylo vyjednávání o obnovu koalice. Suvarov sám mínil tráviti vánoce v Praze, kamž 19 prosince přibyli generálové kníže Gorčakov, kníže Dolgorukij a hrabě Suvarov mladší. O den později přijel sám Suvarov, který na půdě české byl okázale všemi vrstvami obyvatelstva vítán. Přicházeje z Bavor, zastavil se 16 prosince ruský hrdina s celým svým štábem v Plzni, kdež dostalo se jemu velikolepého uvítání. Připadlť právě dle ruského kalendáře den sv. Mikuláše, v církvi pravoslavné vzácnými slavnostmi uctívaného. Suvarov s Rusy svými nejprvé obcoval bohoslužbám pravoslavným, načež přítomen byl slavné bohoslužbě ve chrámě arciděkanském. „Dne 20 prosince ráno po 8 hodině přijel do Prahy kníže Alexandr Vasiljevič Itálský, říšské hrabě Suvarov Rimnický, všeho ruského vojska generalissimus, a zůstává v domě p. barona Wimmra na Příkopech.“ [2]) Příchod jeho udál se neočekávaně a na zapřenou.

Pobyt ruského generalissima v Praze prodloužil se dlouho do ledna a vedle šum-

---

[1]) Tamže, III, 506.
[2]) Vavák, Paměti III, 503.

ných slavností na jeho počest konaných, jimiž šlechtické i vojenské kruhy mezi sebou závodily, měl i veliký význam politický. Pod skvělou slavnostní rouškou konala se mezi Vídní a hlavním stanem Suvarovovým čilá vyjednávání, neboť dle vůle cáře Pavla na rozhodnutí Suvarovovu záviselo další účastenství Rusů v koalici protifrancouzské. Slavnosti pražské na počest ruského generalissima pořádány byly vládou, městem i soukromníky. Již 22 prosince italská společnost ředitele stavovského divadla Guardasona uspořádala na počest jeho slavnostní představení velikou komickou operou „Principe di Taranto,“ při níž Suvarov v loži se objeviv, četným skvělým obecenstvem jásavě byl uvítán voláním: „Ať žije rek Suvarov“, načež on z lože své odpověděl zvoláním: „Ať žije císař František.“ Před počátkem hry zpívána byla Suvarovu ku poctě slavnostní kantáta, načež zjevila se v oblacích zosobněná sláva, pod níž náhle zasvitla slova: „Viva il principe Suvarov“ („Ať žije kníže Suvarov!“) 23 prosince byl přítomen Suvarov soukromému divadelnímu představení v paláci hraběte Clama z Gallasa, kdež sehrán mladými členy české šlechty „Der schwarze Mann.“ Suvarov odvděčil se 26 prosince skvělým plesem, jejž uspořádal v bytu svém v domě barona Wimmra; pozváni byli veškera v Praze meškající šlechta a přední kruhy úřednické, měšťanské i vojenské. 29 prosince uspořádal Suvarovu hostinu nejvyšší purkrabí hrabě Štampach, na niž ruský generál kníže Ba- --ation odpověděl skvělým plesem v „lázni.“ tomná společnost pražská zvláště byla ata tklivými průkazy dětinčí takořka lá- již prokazovali důstojníci ruští svému

vojevůdci. Poslední slavnost konána 25 ledna 1800 počinem generála hraběte Miloradoviče v hostinci „u zlatého a bílého jednorožce“ na Malé Straně. [1])

Ve Vídni domnívali se, že ruské vojsko v Čechách přezimujíc, z jara účastní se války s Francouzi měrou ještě větší, ba očekávali, že cář počet vojska svého proti Francouzům doplní na 150.000 mužů. Ve shodě s tímto očekáváním konány po celou zimu horlivé přípravy. 150.000 mužů mělo býti v Dědičných Státech k vojsku odvedeno a dva vojenští inženýři vypraveni na rychlo do Čech, aby ohledali stav jednotlivých pevností. Přední generálové císařští vypraveni do Prahy, aby se Suvarovem smlouvali podrobnosti budoucí výpravy válečné, za níž v Německu měl býti vrchním velitelem Suvarov sám, po boku maje polního zbrojmistra barona Kraye, arcivévoda Karel pak, by toho dopustilo zdraví, měl býti vrchním velitelem v Itálii. [2]) Ale kyselost, která proti dalšímu účastenství v boji proti Francii v rozhodujících kruzích ruských zavládla, nebylo lze překonati, jakkoli Anglie horlivě se přičiňovala, aby cáře získala pro myšlenku účastenství ve válce na Rýně. Cář kladl hlavní váhu na souhlas Suvarovův, ten ale odmítl, obviňuje císařské vojevůdce, zejména arcivévodu Karla, že odchodem na střední Rýn zavinili veliké ztráty Rusů ve Švýcařích. Byl tudíž vyslán do Prahy k Suvarovu anglický vyslanec ve Vídni lord Minco, který přijel v průvodu císařského generála hraběte Bellegarda a se Suvarovem

[1]) Zprávy o slavnostech těchto sebral pečlivě Francev, Čas. čes. mus. LXXII, 49 sld.

[2]) Vídeňský dopis ze dne 11 ledna 1800 v hamburském Polit. Journal 1800, str. 6.

konal některé porady. Ze strany císařské i anglické dostávalo se ruskému vojevůdci mnohých slibů, mezi nimi i takových, které měly lahoditi osobnímu jeho citu. Bylo mu nabízeno i velení naprosto samostatné s přidělením císařského generála některého, ne však arcivévody Karla, kterému mělo se dostati jiných úkolův. Ale Suvarov na návrhy předložené nepřistoupil a anglický vyslanec rozmrzen jsa, vrátil se do Vídně. Suvarov trval na rozkazích, které mu ukládaly návrat do Ruska, a toliko sliboval, že v Rusku bude se za další účastenství ve válce přimlouvati. Naděje byly skládány ještě v anglického vyslance v Petrohradě, ten však odvětil, že snahy jeho potkávají se s odporem velkoknížete Konstantina, který jest rozhodně proti další válce s Francií; bezprostředně po návratu velkoknížete obnoven rozkaz, aby se vojsko ruské domů vrátilo. Rozkaz tento došel do Vídně 18 a do Prahy 20 ledna, načež další vyjednávání přerušeno. [1])

26 ledna 1800 počal se tudíž zpátečný pochod Rusů do vlasti. Suvarov sám opustil Prahu 28 ledna a zajel ještě do Vídně, více ze zdvořilosti než z potřeb veřejných. V průvodu generálů Tučkova a Lamberta jel skrze Český Brod a Mýto Vysoké, kdež 1 února dostalo se mu slavného přijetí od kruhů vyšších i od obyvatelstva. Šlechta z dalekého okolí sjela se toho dne ve Vysokém Mýtě, aby pozdravila chrabrého generála. [2]).

Ztráty Rusů ve výpravě této byly veliké. Z oddílu 24.000 mužů čítajícího, který

[1]) Polit. Journal 1800, 153 sld (dopis z Vídně dne 5 ún. 1800).
[2]) Francev v Čas. čes. mus. LXXII, 50 sld.

v listopádu 1798 skrze Moravu a Víděň táhl do Itálie, vrátilo se toliko 8000, sbor Korsakovův o 35.000 mužích utrpěl ve‹ice v bitvě u Züricha.

S odchodem Suvarovovým souvisel úzce odchod arcivévody Karla. Slavný vojevůdce tento zápasil stále s náhledy válečné rady vídeňské a s politickými záměry Thugutovými, přeje míru, jehož zubožené již Státy Dědičné na výsost potřebovaly. Thugut však snil o výbojích i o náhradě v Itálii a Bavorsku za ztracené již Nizozemí. Když pak i Suvarov činil arcivévodovi výčitky, že odchodem ze Švýcar poškodil zájmy spolčenců, jakkoli arcivévoda jednal proti vůli své dle rozkazů z Vídně došlých, vzdal se tento velitelství, právě v době, kde neočekávaným návratem Bonapartovým z Egypta dostalo se událostem nové tvářnosti. Slavený generál, k němuž jako k jediné spáse z neutěšených poměrův obracely se důvěra francouzského vojska i lidu, svrhl vládu direktorskou a dal se prohlásiti prvým konsulem na deset let, čímž ve skutečnosti nahrazena byla republika vojenskou monarchií. Bonaparte nabídl císaři Františkovi vlastnoručním listem ze dne 25 prosince 1799 mír na základě úmluv campoformijských, Thugut ale v odpovědi své ze dne 24 března 1800 žádal podmínky na základě skutečného stavu věcí, čímž pokračování ve válce stalo se nezbytným.

Na císařské straně dály se rozsáhlé přípravy i válečné i finanční. Ježto dosavádní zdroje důchodů státních byly zhola již vyčerpány, byla s počátku r. 1800 zaveden- nová daň třídní jako příspěvek válečný. I to jakýsi druh daně z majetku. Veškeı roční důchod do 100 zl. byl daně prost;

300 zl. platilo se $2^1/_2\%$, do 500 zl. 3%, do 1200 zl. 4%, do 2000 zl. 5%, do 30.000 zl. 10%, do 100.000 zl. 17%. Byl to počátek sebezdaňování, nebo každý byl povinen svůj důchod zevrubně přihlásiti. Kupecké kruhy proti tomu se vzpíraly, obávajíce se o svůj úvěr.[1]

Císař svěřil velení nad vojskem svým v Italii polnímu zbrojmistru baronu Melasovi, proti němuž obrátil se Bonaparte sám. Přešed odvážně Alpy skrze průsmyky penninské, zahradil prvý konkurs Melasovi na severním úpatí apenninském stojícímu ústup do Lombardie a donutil jej k bitvě u Marenga (14 června 1800), která po hrdinném zápase skončila úplnou porážkou císařských a opětnou ztrátou Italie. Následkem této porážky ujednáno bylo mezi císařem a Francií příměří, jehož mělo býti užito k vyjednávání o mír ve francouzském městě Lunévillu. Příměří tudíž prodlouženo do 25 listopadu t. r. Ale ani na jedné ani na druhé straně nebylo valné chuti k míru a proto po uplynutí příměří počalo znovu nepřátelství, proti výslovné radě arcivévody Karla, v Praze meškajícího. Vrchním velitelem vojsk císařských v Německu jmenován tehdy mladistvý arcivévoda Jan, sotva osmnáctiletý a věcí válečných naprosto neznalý. Proti němu stál Moreau, právem pokládaný vedle Bonaparta za nejlepšího generála francouzské revoluce.

Takto neočekávaně zahrozilo nebezpečenství války opětně království českému, jehož obyvatelé nemajíce důvěry do armády, řež nestál již v čele hrdina amberský a kašský, přinuceni pomýšleti sami na svou

1) Politisches Journal, 1800, 90 sld.

obranu. Vláda podporovala jako r. 1796 všechny snahy, kterými měla býti obranná způsobilost země dovršena, a hleděla získati dobrovolníky, zvláště z vrstev vzdělanějších i uvědomělých. Ve příčině té zejména kladeny naděje veliké do nadšení studentského, tu však ukázalo se, že obecné ozbrojení studentů vládou obmýšlené potkalo se s tuhým odporem obyvatelstva. Již od počátku r. 1800 vyzývali professorové universit a lyceí studenty, zejména právníky, aby do vojska dobrovolně vstoupivše, legii studentskou utvořili. V Praze rector magnificus dr. Vignet a professor Dienzenhofer ve jménu právnické fakulty promlouvali ku právníkům řečí lahodnou v kolleji Karolinské, „při kteréžto vedené verbující neb namlouvající řeči přibližovali se militérští verbíři s hlučnou tureckou hudbou a přitáhli až na dvůr Karolina. To vše ale tak lichotivé ponoukání přece nic nezvítězilo. Každý po skončení této pronikavé řeči bez nejmenšího srdce dotknutí odebral se domův a tu sebou rozmejšlel.“ [1]) Záhy obrátilo se smýšlení proti studentské legii. Po ulicích pražských ozývaly se potupné písně proti professorům. Když ani rector ani professoři nebyli s to, aby studentů přemluvili, požádali o přímluvu známého tehdy advokáta pražského dra. Jablonského, muže prázdné obsahem výmluvnosti, který svolal schůzi studentů k „modrému hroznu“ a asi 15 studentů pro myšlenku legie získal. Ti dodali srdce druhým a v několika dnech sestavena byla akadémická legie pražská o čtyřech setninách. Setníky stali se syn rectora universitního Vignet mladší a po

---

1) Jeník z Bratřic, Bohemica I (1838), 544.

jednom důstojníku od pluků Wittgenštejnova, Kaysrova a Schweizrova. Major hrabě Vratislav stal se velitelem. Cvičení dála se na prostranných nádvořích kolleje Klementinské. Prápor pražskými paními a dívkami darovaný vysvětil arcibiskup kníže Salm na náměstí staroměstském; světitel tento zatloukl sám prvý hřeb, druhý pak nejvyšší purkrabí. Na prápor posvěcený přísahali potom v Klementinu všichni legionáři, při čemž však vzniklo zajímavé nedorozumění. Text přísahy obsahoval totiž slova „na zemi i na vodě“, ale legionáři, když jim slova „na vodě“ byla předčítána, spustili prsty a prohlašovali, že neznají moře, na kterém by sloužili. Oni že jen jediné zem českou, svou přemilou vlast, srdnatě hájiti a ochraňovati se zavazují.“ Odpor tento způsobil mezi přítomnými hosti veliké pohnutí, na konec ale ukázala se potřeba slova „na vodě“ z přísežní formule vynechati [1])

Zprávy z Bavor docházející zdály se skutečně nasvědčovati, že nepřítel hotoví se ku vpádu do západních Čech. Nebezpečenství hrozilo tudíž vlasti naší bezprostředně a naléhavěji než kdy před tím jevila se potřeba energické obrany. Pohnutkou byl vlastnoruční list císaře Františka ze dne 17 října 1800 nejvyššímu purkrabí hraběti Štampachovi, jímž císař uznával potřeby, aby z obyvatel království českého byla zřízena válečná legie pro obranu země. Ježto k tomu bylo potřebí 400.000 zl., ukládal císař, aby nejvyšší purkrabí svolal sněm a stavy k povolení 300.000 zl. bez obtížení poddaných přiměl. Následkem toho položil hrabě Štampach

---

[1]) Jeník z Bratřic, n. j. m.

na den 22 října sedění sněmovní. Sněm žádaný náklad schválil, přidal k tomu ještě 100.000 zl., jež arcivévoda Karel zvlášť pro obranu země navrhoval, a vypravil k arcivévodě Karlovi, tehdy v Praze meškajícímu, deputaci s prosbou, aby se ujal sám obrany země.[1]) Zvolená deputace v čele mající nejvyššího purkrabí, odebrala se bezprostředně ze sedění sněmovního k arcivévodovi, přednesla mu jednohlasné snesení sněmu a prosila, ježto již před čtyřmi roky zjednal si zásluhu osvoboditele království, aby opět postavil se v čelo snah obranných. Arcivévoda ochotně prohlásil stavům, že chce říditi obranu hranic království českého, a žádal, aby země koruny české zřídily z dobrovolníků svých dvacet práporů, s nimiž že chce chrániti hranic zemských. 24 října vydáno prvé provolání[2]) arcivévodovo „věrným obyvatelům českým, moravským a slezským“. V něm ohlášeno přání císařovo, aby k obraně království zřízena byla z obyvatelstva tří zemí koruny české legie o 20 práporech, zvaná dle arcivévody Karla „Legio archiducis Caroli Bohemo-Moravo-Silesiana“ a jeho vedení podřízena. Stavové čeští 400.000 zl. povolili na šatstvo a zbraň, v ostatní náklady uvázal se císař. Moravští stavové v sedění sněmovním dne 21 září 1801 povolili na vydržování české legie příspěvek 225.000 zl.[3]) 31 října vydal arcivévoda druhé provolání do celého království,[4]) vyzývaje k da-

[1]) Protokol sedění sněmovního ze dne 22 října 1799 v král. českém archivu zemském.

[2]) Provolání to čte se u Dullera, Erzher Carl, 480 sld.

[3]) Protokol zasedání sněmu ze dne 21 září 1[illegible] v moravském archivu zemském.

[4]) Duller, Erzherzog Carl, 482 sld.

rům penězi a věcmi cennými k potřebám obrany zemské. 2 listopadu vydal třetí provolání,[1]) jímž vyzýval obyvatelstvo království českého, aby vypravilo dvanáct práporů dobrovolnických, Moravě pak a Slezsku zůstavoval vypraviti osm práporů. Pět guberniálních radů jmenováno hlavními kommissaři válečnými; byli to hrabata Kolovrat, Chotek, Lažanský, baron Mac Neven a rytíř Půlpán. Důstojníkům, kteří by vstoupili do práporů dobrovolnických, slíben mimořádný postup, vojínům odměny zlatými a stříbrnými penězi, studentům stipendii, řemeslníkům po šťastném návratu z vojny mistrovské právo zdarma, kdekoli by chtěli. Důstojníkům nad to přislibováno, že bude jim dovoleno choditi v uniformě až do smrti. Okolo 20 listopadu ustanovena shromaždiště dobrovolníků v městech krajských.

Než uplynuly tři měsíce, čítala česká légie arcivévody Karla 25.000 mužů ve zbrani. Jeden prápor skládali študenti, majíce vlastní prápor s nápisem „Erzherzog Carl böhmisch-mährisch-schlesische Legion“, pod ním „für den König, für das Vaterland“, na druhé straně s českým lvem a týmiž nápisy latinskými. Na stuze, již věnovala hraběnka Šliková, četl se český nápis: „Vlasť braňme. Pevně stůjme. Bůh a Karel s námi.“ [2])

Mohlo býti účastenství ještě větší, ale některé vrstvy obyvatelstva chovaly se k myšlence obranné chladně.

Vzdělané a osedlé třídy vyhýbaly se dobrovolnické službě téměř napořád a panství a města chtějíce naplniti počet určený,

---

[1]) Tamže, 483 sld.
[2]) Duller, Erzherzog Carl, 487.

posílala lid všeliký; „koho vzali, toho poslali“, praví Vavák.[1]) Sám Vavák složil příležitostnou píseň, která měla nadchnouti mladý lid k obraně vlasti.[2])

Tu však došla zpráva, že císařské vojsko, vedené arcivévodou Janem, utrpělo 3 prosince 1800 u vsi Hohenlind východně Mnichova od Francouzů těžkou porážku. Tím byla vítězům otevřena cesta jak k Vídni tak do království českého. Denně bylo očekávati vpád Francouzův od Domažlic ku Praze, což mocně působilo. 28 prosince před polednem vytáhla z Prahy k hranicům študentská legie, vyprovázena jsouc obyvatelstvem až za bránu vyšehradskou. Než [3]) poměry proti všemu očekávání zlepšily se. Moreau netáhl od Hohenlind do Čech, nýbrž proti Vídni, a smluvil 25 prosince 1800 v hornorakouském městě Štýru příměří, za něhož

---

[1]) Paměti III, 597—600.

[2]) „S boží moci a pomoci bratři Čechové
se strojte a spojte, k Praze pojďte, půjdem do boje.
Tam se budem formovat,
v jedno srdce spojovat
s Francouzem, chutí lvovou a Karlovou
budem bojovat.
Láska k vlasti, víře a cti, a svému králi
váže zas v tento čas, každého z nás, abychme
[stáli.“

Vavák píseň tuto zaslal arcivévodovi Karlovi, který vzdal jemu díky tímto českým přípisem: „Zvláště milý! Onen pro vlastenský pluk mně poslaný složený válečný zpěv přijal jsem s nesmírnou radostí, vzdávám jim celou svou pochvalu a srdečné díky za tak ušlechtilé vyhotovení, zcela jsa přesvědčen, že se hodí k nemalému povzbuzení lidu. Nechám sobě být na tom záleženo vůbec ho vydati v známost a zůstávám jich ochotnovolný Karel. V Praze dne 29 listop. 1800.“ 13 prosince byl list tento v Poděbradech předčítán veřejně všem rychtářům Vavák, Paměti III, 605.

[3]) Jeník z Bratřic, Bohemica I (1838), 548.

měl v Lunévillu definitivní mír býti projednán. Tím odpadlo nebezpečenství vlasti naší hrozící, jakkoli mír nebyl ještě bezpečně zjednán, neboť současně s příměřím o překot opevňována Vídeň a zatím Brno za sídlo nejvyšších úřadů státních mělo býti prohlášeno.[1]) 9 února 1801 již mír v Lunévillu byl projednán na základě ujednání campoformijských. Nejdůležitějším následkem míru byl pád ministra Thuguta, Bonapartem vyžádaný. Nepoddajný a nenáviděný státník tento byl netoliko z úřadu svého propuštěn nýbrž i z Vídně vypověděn, načež trávil zbytek života svého v ústraní prešpurském.

Arcivévoda Karel pro churavost nesúčastnil se válečných podniků r. 1800. Teprvé z jara 1801 pozdravil se a přijal deputaci českých stavů, Jana knížete z Lobkovic, Josefa knížete ze Schwarzenberka a Rudolfa hraběte z Vrbna, která mu k pozdravení blahopřála. Arcivévoda sám poděkoval se vlastnoručním listem, jenž se zprávou deputace sněmu českému v sedění dne 20 dubna 1801 předložen. Téhož dne předložen i vlastnoruční list císařský oznamující, že teď, když mír smluven, rozpouští se legie česko-moravsko-slezská. Stavové snesli se téhož ještě dne o prosbě, aby polnímu zbrojmistru hraběti Sztarayovi udělen byl český inkolát za zásluhy o rozpuštěnou legii a za odevzdání 12 praporů legionářských stavům, jež po rozkaze arcivévody Karla vykonal.[2]) Císař svolil a v sedění sněmu dne

---

[1]) Polit. Journal 1800, str. 45 (dopis z Vídně ze dne 7 ledna 1800.)

[2]) Protokol sedění sněmovního ze dne 20 dubna 1801 v král. českém archivu zemském.

22 února 1802 byl hraběti Sztarayovi český inkolát udělen.

Změny vnitřní a prohlášení císařství rakouského.

Pádem Thugutovým nabyla ve Vídni půdy strana přející míru, za jejíž hlavu byť i v pozadu stojící pokládán byl arcivévoda Karel. Nástupcem Thugutovým stal se zatím do návratu Ludvíka hraběte Cobenzla z Paříže hrabě Lehrbach, ale za krátko staly se změny i v jiných důležitých úřadech, jež označovaly, že pomýšlí se na obecnou reorganisaci vojenské i občanské správy. Byloť domnění, že za několik let dobré správy a odstraněním škodlivých předsudkův odčiněny budou následky mnohaleté a celkem nešťastné války. Proto obracely se snahy tyto proti hlavnímu sloupu tereziánsko-josefinského absolutismu i centrálismu, proti pověstné státní radě, repraesentující soukromé mínění několika osob, poměrů nehrubě znalých, ale ovládaných vidinou tuze zcentralisovaného, absolutně a německy spravovaného jednotného státu, odporující ideji, jež spojení obou velikých korun, české a uherské, se souhrnem dědičných habsbursko-německých zemí spůsobila. Od nastoupení císaře Františka zápasily spolu dvorské strany o bytí či nebytí této instituce zákonné půdy prosté, jíž v nejpříznivějším případě bylo lze přikládati ráz tajné osobní rady panovníkovy. Císař sám netajil se přesvědčením svým, že státní rad nedostává se potřebných základův, a prot nařizoval mnohé změny, nejprvé v jejím sl

žení. Již 23 listopadu 1792 spojil císař se státní radou ústřední účtárnu státní a tím pokoušel se dodati státní radě charakter orgánu, kontrolujícího veškeru státní správu. Jednotliví členové rozšířené státní rady, jako Karel hrabě Zinzendorf, byli vedle toho skutečnými ministry a obdrželi referáty určitě vymezené. Ale záhy ukázaly se nedostatky tohoto spojení, pročež 21 ledna 1794 ústřední účtárna státní reaktivována a Prokop hrabě Lažanský jmenován jejím praesidentem. O dva roky později dostalo se státní radě nové organisace, která měla jí dodati ráz ústředního státního úřadu, veškery obory správy zahrnujícího. Na místě hraběte Hatzfelda stal se 7 května 1796 prvým členem státní rady nejvyšší dvorský kancléř Leopold hrabě z Kolovrat jakožto řídící státní ministr. Nově zorganisované státní radě přikázány pak zásobování vojska, odvod, vojenské soudnictví vedle věcí dotud tajné dvorské a státní kanceláři příslušných, pokud netýkaly se poměrů zahraničných. By vyskytly se různosti v názorech, měl řídící státní ministr svolati členy státní rady k poradě, která doplněna novými členy, hrabětem Rottenhannem, Karlem Ludvíkem z Türkheima a Janem Antonínem šlechticem Voglem; Rottenhannovi oba druhé nepoměrně duchem převyšujícímu udělen titul a charakter státního ministra. R. 1797 vstoupil do státní rady praesident nejvyššího soudního úřadu Leopold hrabě Clary též s charakterem státního ministra, tak že dotud pět členů státní rady bylo spolu vysokými hodnostáři stát-

Neúspěch v prvé válce revoluční pod-
stranu, jejímiž hlavami byli arcivévoda
a nejvyšší kancléř hrabě z Kolovrat,

k dalším návrhům opravným. V představce, již hrabě z Kolovrat 31 prosince 1798 císaři učinil, dokazoval tento ve veřejných službách šedivělý státník, jak daleko uchýlila se státní rada od první úlohy své a jak rozkladně působila ve vývoj věcí veřejných negativní a ne vždy nepředsudnou kritikou svou. Neopomenul také doložiti, že státní rada nynějším spůsobem svého jednání výkony veřejné správy velice zdržuje. Konečně navrhoval, aby skládala se státní rada nadále ze čtyř členů, z nichž by byli dva státní ministři. Císař rozhodnutím svým ze dne 7 ledna 1799 zkrátil dobu k podání dobrých zdání a projevil ochotu předsedati konferencím státní rady. Ale prostředek tento neosvědčil se rovněž, až 31 srpna 1801 státní rada naprosto byla zrušena. Místo její zaujalo státní a konferenční ministerium jakožto nejvyšší úřad pro veškeru státní správu. Skládalo se ze šesti odborů, ministry spravovaných: věci zahraniční spravovati měl státní kancléř, vojenství a námořnictví arcivévoda Karel, vnitro státní ministr Leopold hrabě z Kolovrat, jemuž podřízeni byli čtyři dvorští kancléři, mezi nimi českorakouský, a představení různých ústředních úřadů finančních. Prostředníkem mezi jednotlivými ministerii a panovníkem byl zvláštní kabinetní ministr, jímž stal se osobní důvěrník císařův František hrabě Colloredo. Když pak slyšány byly námitky, že spůsob, jímž státní a konferenční ministerium jalo se státní potřeby vyřizovati, porušuje platné zřízení zemské jednotlivých království a zemí, dotázal se císař 2 a 11 května 1802 ve příčině té vlastnoručními listy hraběte z Kolovrat, kterýž bez ohledu odvětil, že oddíl vnitra dlužno jinak upraviti ne

ministerstvo zahraničné a války. Mužně odvětil stařičký státník tento, že nic nesmí se vyskytovati, co by buditi mohlo jen zdání, že císař sám nevládne anebo že při rozhodování svém neřídí se úřady dle zřízení jednotlivých království a zemí ku spolučinnosti povolanými. Tak stalo se státní a konferenční ministerium, jsouc toliko obměnou někdejších rad dvorských, mostem, spojujícím zákonné poměry v jednotlivých Dědičných Státech s ideou soustátí dle týchž zásad a za týmiž politickými úkoly spravovaného. Ústřední úřady staly se opět tím, čímž byly od r. 1526, dvorskými totiž, ne však státními úřady. Ovšem zarytým centrálistům byla změna tato na výsost protivna.

Že konečné odstranění státní rady bylo státní nutností, jest na bíledni z úvahy zkušeného a věcí výborně znalého státníka, který r. 1848 kriticky zkoumal příčiny tehdejšího revolučního převratu. „Státní rada, která měla býti ohniskem ku soustředění vládních paprsků, nevyhověla této úloze; neboť spousty podrobných věcí, které jí byly k vyřizování předkládány, měly následkem značné rozmnožování jejích členů, a sice ne skutečnými státními rady, nýbrž níže postavenými a méně samostatnými referenty státní rady, jakož i rozdělení v odbory dle rozmanitých správních odvětví; osobní váha členů státní rady poklesla, její jednání stávalo se těžkopádným a zdlouhavým, každý odbor pokládal se za zástupce jednotlivého odvětví sobě přikázaného — celek byl toliko zastoupen osobností císaře Františka.“ [1])

[1]) Genesis der Revolution in Oesterreich im Jahre 1848, 30 sld.

Pokrok, který uznamenati jest v odstranění státní rady, vyvážen byl v povážlivé míře mocným a nezodpovědným postavením, jež zaujímal přední důvěrník císařův František hrabě Colloredo. Tento potomek furlanské šlechtické rodiny, jejíž členové ku konci XVIII stol. pěstovali velmi důležité státní, církevní i vojenské úřady, byl vychovatelem císařovým a za Leopolda II nabyl důležitého postavení ve správě státní. Císař František jmenoval jej nejvyšším dvorským komorníkem a kabinetním ministrem. Jako nejvyšší komorník byl správcem císařského dvora, jako kabinetní ministr řídil kancelář kabinetní a veškeren styk úřadů s panovníkem. Každé podání, které císaře došlo anebo jeho jménem úřadům bylo zasíláno, ocitlo se v jeho rukou, ba jako ředitel ministeria věcí zahraničných určoval hrabě Colloredo i směr, jímž se bylo bráti ministru věcí zahraničných. Při shromáždění nejvyšších dvorských úředníků zastupoval hrabě častěji císaře, když pak shromáždění tato znenáhla zanikla, přijímal hrabě Colloredo podání a předstávky jednotlivých ministrův i s dobrozdáním pro císaře určeným, načež z pravidla sám císaři referoval a rozhodnutí císařské příslušným úřadům dodával.

Hrabě Colloredo jest také původcem, že policejní soustava, zahájená z obavy před šířením se revolučních ideí francouzských, byla dovršena. Působení jeho znenáhla i u věci samé hledělo podříditi si ministeria jednotlivá. ,t mysl svůj prováděl hrabě vyhledávaje tajných dobrozdání jednotlivých osobností, vyšších úředníků guberniálních, biskup učencův, a na základě jejich císaři dopor čeje rozhodnutí, která začasté odporovala v

sadě ministerskému podání. Jednáním takovým vznikala v kruzích byrokratichých obava s nedůvěrou spojená.

Ve svém smýšlení byl Colloredo stoupencem staršího směru a odpůrcem osvícenství. Jeho nejdůvěrnějším přítelem byl baron Thugut, jehož rady častěji se hrabě dožadoval, když již Thugut žil v politickém ústraní. Opatření císaře Františka proti svobodě tisku, osvícenským zásadám a ústavnímu zřízení připisována Colloredovi, ve skutečnosti ale vzešla z popudů Thugutových. Týmiž podněty vysvětluje se i císařova antipathie proti učenému zkoumání, již při častých příležitostech nepokrytě na jevo dával.

Působením Colloredovým zostřena byla zvláště censura měrou, která rovnala se tiskovým poměrům tereziánským; vykonávána pak byla censura orgány policejního ministerstva i podléhaly jí netoliko tiskopisy, nýbrž i tabatěrky, hračky a vějíře! „Počátky onoho neblahého systému poručníkování a nemravného pokrytství, v němž připadala úloha Prozřetelnosti, každý šust zlomeného listu leknutí působil, špatná paedagogická pravidla za jádro vší státní moudrosti jsou pokládána a také i s dospělými muži po školácku nakládáno, padají v tato léta, ve kterých dle domnění otvíral se výhled na osvěžení a opravu státnictví. Za směšné mohlo se pokládati sočení na pantalony a široké kravaty, jichž nosiči upadali v podezření revolučního smýšlení; též bez významu byla zápověď všem úředníkům, aby nevstupovali do žád-
n tajných spolků, neboť takové choutky
y jím již dříve zašly procesem proti Ja-
'nům. Významnější pro směr nyní na-
-ený a prakticky důležitější bylo podří-

zení škol působení duchovenskému a vřadění rušení náboženství mezi těžké zločiny. Roku 1801 jest censura odevzdána policejním úřadům, r. 1803 zřízena zlověstná ‚recensující kommisse‘, která všecky spisy za císaře Josefa a jeho nástupce vyšlé podrobovala nové přísné zkoušce. Po dvouleté činnosti zakázala již více než 2500 starších v Dědičných Státech tištěných spisů. Při skrovné ceně josefinské literatury neutrpěl tím duševní kapitál lidu žádné velké ztráty; nevypočítadlné však následky měla činnost policejní censury, která Dědičné Státy najednou od literárního ruchu v Německu odtrhla a všechen vývoj myšlenek oné plodné doby z duševního života habsburských zemí vymazala. Komu štěstí přálo, ten mohl si cestou podloudní opatřiti přístup ku pramenům důkladného vzdělání. Loyálnímu občanu, jenž cítil potřeby literární, dovolovala censura pochutnávati si na nejohavnějších rytířských románech, jichž prodej i loupežnický patisk jediné oživovaly rakouský trh knižní; leč sliboval-li vyvraceti zapověděné spisovatele, pak mu dovolovala vláda čísti na př. díla Rousseauova, Voltairova a j. a z knihoven si je vypůjčovati.“ [1]) Naproti tomu policejní správa užívala tisku hojně ku svým úkolům, zasílajíc zprávy a dopisy do časopisů zahraničných, do hamburského Politisches Journal, do augšburské Allgemeine Zeitung, tehdy právě založené, i do jiných, které v Dědičných Státech byly čtěny. Policie pronikala a ovládala vše; jednoty náboženské povahy byly pod jejím dozorem, pořadatelé plesů neopo-

---

1) Springer-Pravda, Dějepis Rakouska od míru Vídeňského, 53.

menuli pozvati policejního zástupce. Universitním professorům zakázány styky se zahraničnými učenými společnostmi, cesty cizincům do Dědičných Státův i tuzemců do ciziny stěžovány bez ohledu na stav žadatelův. Vedle toho mluvilo se o tajných rozsudcích, o zatýkání podezřelých a internování jich daleko o rodiny — tak tvrdilo se zvláště r. 1798 a 1799 v Olomouci —, o častých domácích prohlídkách, nařizovaných tajnou policií.[1])

Nejmocnějším odpůrcem hraběte Colloreda byl arcivévoda Karel, jemuž připisuje se zařízení státní konference ministrův a porady jejich za předsedání císařova. Ale Colloredo dovedl čeliti snahám arcivévodovým. Konference scházely se čím dále tím řidčeji, císař unaven jsa, odevzdával v nich předsednictví kabinetnímu ministru a konečně přestalo i obvyklé týdenní přijímání u dvora, za něhož vysoce postavené osobnosti měly příležitost císaři náhledy své projevovati.[2])

Státní rada byla tudíž odstraněna, ale k žádoucí organisaci přes nejlepší vůli kruhův arcivévodovi Karlovi blízkých nedocházelo, ježto řízení věcí vládních dostalo se do rukou mocného kabinetního ministra. Naproti tomu utvrzována soustava policejní, jíž nevadilo, že široké vrstvy nižšího úřednictva myslily a pracovaly stále v duchu josefinském. Za takých poměrů zamýšlené opravy neprováděny všestranně. Ani arcivévoda Karel ve vojenském oboru svém nebyl s to, aby tak reformoval, jakož by si byl v zájmu veřejném přál.

---

[1]) Denis, La Bohême depuis la Montagne Blanche I, 29.

[2]) Beidtel, Geschichte der österreichischen Staatswaltung 1740—1848 II, 20—25.

Pozornost státníků císařských, zejména Ludvíka hraběte Cobenzla, který z Lunévillu zajel na několik měsíců do Paříže, aby tam s prvým konsulem Bonapartem a s jeho ministrem Talleyrandem dojednal podrobné otázky z úmluvy o mír vyplývající, obrácena byla tehdy v prvé řadě k věcem německým. Mírem Lunévillským bylo postoupeno veškero německé levé Porýní Francii a knížatům, kteří tím o země své přišli, mělo dostati se náhrady záborem statků církevních a svobodných říšských měst. Když však došlo k jednání, ukázaly se veliké neshody, hlavně Pruskem vyvolané, které toužilo po nepoměrně veliké náhradě a již i některá severoněmecká biskupství osadilo. Nový ruský cář Alexander I blížil se Francii, německá pak knížata dílem stála na straně pruské dílem nedůstojně žebrala v Paříži o přízeň prvého konsula a jeho ministra. Za takých okolností ustanovil říšský sněm německý proti vůli císařově říšskou deputaci, jíž uloženo provésti změny v území mírem Lunévillským ustanovené. Po dlouhém jednání, v němž politika císařská hlavně v otázce náhrady velkovévodovi toskánskému utrpěla velikou porážku, došlo k hlavnímu snesení říšské deputace, jímž územní poměry v západním sousedství českém podstatně změněny. Zrušena byla církevní knížectví arcibiskupa salcburského a biskupů pasovského, freisinského, řezenského i bamberského. Salcburk s dosavádním knížectvím probošta berchtesgadenského stal se kurfürstvím, jímž náhradou za Toskánu podělen bratr císaře Františka a[...] vévoda Ferdinand. Pasov, Freising a B[...]berk připojeny k Bavorsku, Řezno d[...] kurfürstu mohučskému náhradou za dosav[...]

jeho země. Císařská krajina Breisgau postoupena vévodě Modenskému. Duchovní kurfürství trevírské a kolínské zaniklo, kurfürstské hodnosti dostalo se ale vévodě würtemberskému, markrabí bádskému a lantkrabí hessenkasselskému, čímž počet kurfürstů zvýšen na 10, 4 katolické a 6 evangelických. Největšího rozšíření dostalo se Prusku a Bavorsku. Císař obdržel obě tyrolská biskupství, Brixen a Trident, v nichž valnou část všeliké právomoci již předkové jeho po dlouhá léta vykonávali. Pro země české i pro soujem Dědičných Států byla tato ujednání velmi prospěšná, neboť značila další oslabení císařské moci v Němcích a tudíž i konec neblahého smětení zájmů dynastických s německo-říšskými, jež po dlouhá léta k veliké škodě Dědičných Států bylo vodítkem císařské politiky. Po této stránce bylo hlavní snesení říšské deputace vítanou předzvěstí konečné emancipace dynastie habsburské a Dědičných Států z nepřirozeného a na výsost škodlivého spojení se zvetšelou říší německou.

Z těchto poměrů vzešla událost pro Dědičné Státy velice významná, prohláška totiž dědičného císařství rakouského. Nepřímým podnětem byla k prohlášce této horoucí touha Bonapartova po dědičném panství ve Francii a zemích přivtělených. Nejprvé spůsobil, že zvolen byl za doživotního prvého konsula, načež urovnával si půdu pro dědičné důstojenství císařské. Znamenitá vnitřní správa, která uklidnila vzrušení revolucí spůsobené aniž by byla zadala hlavní vymoženosti a oslňující úspěchy zahraničné učinily Bonaparta pýchou i nadějí ...h vrstev obyvatelstva francouzského, po

spořádaných poměrech toužícího, a Talleyrand učinil se prostředníkem mezi obyvatelstvem a ctižádostí Bonapartovou. Chytrý diplomat tento, který býval před revolucí biskupem, pak se stal členem národního shromáždění, ale za hrůzovlády unikl útěkem do Anglie, odkudž se vrátil až za dob direktoria, chtěl myšlence nového francouzského císařství nejprvé zabezpečiti souhlas císaře Františka. Ve Vídni v zásadě nic proti obnově monarchie ve Francii nenamítali, ba spíše si *jí* přáli v domnění, že změnou soustavy vládní položeny budou meze další výbojné politice francouzské, ale přáli si, aby Bonaparte přijal důstojenství královské. Když pak Bonaparte žádal uznání titulu císařského, tu vláda vídeňská sice jeho neodpírala, ale s uznáním výslovným váhala, jednak z ohledů k Rusku, jehož panovník počal se již z přátelství s prvým konsulem vyzouvati, jednak z obavy, že by panovník Dědičných Států císaři francouzským, ruským a německým byl v důstojenství svém zastíněn, neboť za tehdejšího složení kurfürstského kollegia bylo lze očekávati, že v budoucnosti zvolen bude německý císař z rodu jiného, tak že by panovník Dědičných Států byl nadále toliko králem českým a uherským a tudíž v důstojenství by přišel za císaři.

Jediným východištěm z této choulostivé situace, které by neurazilo ani Bonaparta ani Rusko, ale zachovalo panovníku Dědičných Států dosavádní čestné postavení mezi panovníky evropskými, bylo přijetí dědičného důstojenství se strany rodu habsburského, kterým by dovršena byla pragmatická sankce. Myšlenka tato tanula již na mysli císaři Josefu II, ale tehdy nezdála se ještě býti

rozhodujícím kruhům vhodnou ku provedení. Teď když Bonaparte žádal předem souhlas k zamýšlenému přijetí důstojenství císařského, zdála se býti ve Vídni doba spůsobilá, aby za souhlas tento žádáno bylo Bonapartovo uznání dědičného císařského důstojenství císaře Františka. Bonaparte nic proti tomuto důstojenství nenamítal, a když byl obecným hlasováním obyvatelstva francouzského 18 května 1804 za dědičného císaře Francouzů se jménem Napoléona I prohlášen, radil 16 července 1804 Talleyrand vládě vídeňské, aby i císař František přijal titul císaře rakouského, českého a uherského, a aby titul tento spojený s titulem císaře německého ihned všem mocnostem ve známost uvedl. Ale ve Vídni nebylo ještě o titulu rozhodnuto. Císař František sám hodlal přijati titul císaře českého a uherského a také Napoléonovi úmysl svůj oznámil. Centrálistické kruhy naléhaly však na titul jednotný dědičného císaře rakouského nebo dokonce i dědičného císaře německého, a doznaly nepřímé podpory i od Napoléona, jenž sice proti dvojímu označení císařství nic neměl, než přece jej podivným shledával. [1]) Konečně přestalo se na titule císaře

[1]) Correspondance de Napoléon Ier IX, 7900. (list Champagnovi ze dne 15 thermidora XII [3 srpna 1804]). Napoléon psal svému vyslanci ve Vídni: L'empereur a donné pour raison du retardement apporté dans l'envoi de ses lettres de créance qu'il voulait être reconnu comme empereur de Hongrie et de Bohême J'ai fait répondre à cela qu'il n' avait qu'à se proclamer empereur de Hongrie et de Bohême, et que, **quelque bizarre que me parût cette réunion de deux couronnes impériales**, je la reconnaîtrais; mais que je ne pouvais reconnaître une chose qui n'était par déclarée. Si réellement l'envoi des lettres de créance tenait à cette circonstance, je vous autorise à signer deux articles par lesquels je

rakouského, ježto prý císař jest oprávněn voliti císařský titul dle kterékoli dědičné země své: také prý titul císaře rakouského není prý neslučitelný s titulem voleného císaře německého. Napoléon vyslovil souhlas s tímto rozhodnutím a uznal i čestné přednosti, s novým titulem spojené, žádal ale, aby dostalo se uznání jemu jakožto císaři francouzskému ještě před prohlášením dědičného císařství rakouského. Císařského vyslance, oznamujícího rakouské císařské důstojenství, nechtěl Napoléon dříve přijati, dokud by nebyl on sám za císaře francouzského uznán. Konečně tato choulostivá otázka obřadná vyřízena ku spokojenosti obou stran a sice hlavně zásluhou arcivévody Karla, který naléhal na uznání Napoléonova císařského titulu beze všech výhrad. Stanovisko slavného hrdiny bylo ryze vlastenecké. Dovozovalť, že mocnosti jednotlivé, jako Prusko, Anglie i Rusko, vidí prospěch svůj ve stálém zaměstnávání Dědičných Států válkami, majíce při tom ve zření své zvláštní prospěchy, Prusko nové rozšíření svého území, Anglie utvrzení převahy námořské, Rusko rozřešení turecké otázky s hlediště svého. Arcivévoda radil i přímo ku spolku s Napoléonem, naděje se do něho pro Dědičné Státy největší míry bezpečnosti i trvalého míru.[1]) 7 srpna 1804 předložil francouzský vyslanec Champagny hraběti Cobenzlovi tajné prohlášení, jímž oznamováno, že Napoléon ihned uzná Fran-

m'engagerais, si l'empereur se fait proclamer empereur de Hongrie et de Bohême, à le reconnaître. Correspon dance de Napoléon Ier IX, 447 sld.

[1]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs u[r] Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19 Jehrhunderts 194—197.

tiška I císařem rakouským, jakmile příslušný patent bude v obecnou známost uveden. Následkem toho svolána 10 srpna veliká korunní rada, jíž se kromě jiných účastnili arcivévoda Karel, palatin uherský arcivévoda Josef, konferenční ministři a vysocí hodnostáři dvorští. V jejich přítomnosti prohlásil slavně císař, že přijímá titul dědičného císaře rakouského. [1])

Císařský příslušný patent prohlášen byl 11 srpna r. 1804 vůbec a 15 srpna diplomatickému sboru v tomto znění: „My František II z milosti božské volený císař římský, pro všechny časy rozmnožitel říše, dědičný císař rakouský atd. atd., král v Germanii, uherský, český, chorvátský atd. Jakkoli božským řízením a volbou kurfürstů římskoněmecké říše dosáhli jsme hodnosti, která Nám pro Naši osobnost nečiní potřebným přírůstek v titulech nebo vážnosti; tož přece nutným jest jako vladaři rodu a panovníku rakouského mocnářství pečovati o to, aby úplná rovnost titulu a dědičného důstojenství s nejznamenitějšími evropskými panovníky a mocnostmi zachována a udržena byla, kteráž panovníkům rakouským jak příčinou pradávného lesku jejich arcidomu tak po velikosti a lidnatosti jejich znamenitá království a nezávislá knížectví v sobě zahrnujících států přísluší jakož i mezinárodní zvyklostí a úmluvami zajistěna jest.

Vidí se nám tudíž za trvalým utvrzením této naprosté rovnosti v důstojenství býtoprávněným vedle příkladů, jež podali v přei dešlém století císařský ruský dvůr a nyní i nový panovník francouzský, připojiti domu

[1]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Politik 1801 1810, sld.

rakouskému se zřením k nezávislým jeho státům (in Rücksicht auf dessen unabhängige Staaten) rovněž dědičný titul císařský.

Ve shodě s tím uzavřeli jsme na základě zralého uvážení pro Sebe a Své nástupce v nedílném držení Svých nezávislých království a států slavně přijati titul a důstojenství dědičného císaře rakouského a ustanovili, že všechna Naše království, knížectví a provincie své dosavádní tituly, zřízení, přednosti a poměry i nadále nezměněné podržeti mají (dass Unsere sämtlichen Königreiche, Fürstenthümer und Provinzen ihre bisherigen Titel, Verfassungen, Vorrechte und Verhältnisse fernerhin unverändert beibehalten sollen).

Po rozumu tohoto Svého nejvyššího rozhodnutí a prohlášení nařizujeme:

1. aby bezprostředně po Našem titulu voleného římsko-německého císaře vložen byl titul dědičného císaře rakouského, pak aby Naše další tituly následovaly, atd.

2. Aby všem našim potomkům obojího pohlaví jakož i potomkům Našich nástupců ve vladařství arcidomu přikládán i udílen byl titul císařských královských princův i princezen a císařských královských výsostí.

3. Jakkoli však veškera Naše království a jiné státy, jakož již bylo řečeno, ve svých dosavádních náslovích a poměrech neposkozeny zůstati mají, jest přes to ustanovení tomu zvláště srozumívati o Našem království uherském a o zemích k němu přivtělených, pak o těch Našich Dědičných Státech, které dotud s říší římsko-německou bezprostředně byly spojeny a i budoucně v týchž poměrech k ní, dle privilegií Našemu arcidomu Našimi předchůdci v římsko-německém císařství udě-

lenými, setrvati mají („Gleichwie aber alle Unsere Königreiche und andere Staaten vorbesagter Massen in ihren bisherigen Benennungen und Zustande ungeschmälert zu verbleiben haben; so ist solches insonderheit von Unserem Königreich Ungarn und den damit vereinigten Landen, dann von denjenigen Unserer Erbstaaten zu verstehen, welche bisher mit dem Römisch-Deutschen Reiche in unmittelbarem Verbande gestanden sind, und auch in Zukunft die nämlichen Verhältnisse mit demselben in Gemässheit der von unseren Vorfahren im Römisch-Deutschen Kaiserthume Unserem Erzhause ertheilten Privilegien, beibehalten sollen“).

4. Svým dalším rozhodnutím vyhrazujeme ustanovení oněch slavností, jež se nám zlíbí pro Sebe a naše potomky ve příčině korunování za dědičného císaře ustanoviti; vedle toho ale beze změny zůstanou platnými v budoucnosti ustanovení o korunováních, kteráž jsme My a Naši předkové jakožto králové uherští a čeští přijali.

5. Toto naše nynější prohlášení a nařízení budiž ve všech Našich Dědičných královstvích a státech bez odkladu přislušným spůsobem oznámeno a vykonáno. Rovněž nepochybujeme, že veškeří Naši stavové i poddaní jejich opatření toto k utvrzení vážnosti spojeného tělesa Rakouských států čelící, vděčně a s vlasteneckým účastenstvím přijmou. Dáno ve Vídni 11 srpna 1804.“

Císařským patentem tímto zřejmě bylo řečeno, že dostává se nového společného titulu císařského soujmu všech království a nezávislých na sobě zemí, které byly spojeny panstvím rodu habsbursko-lotrinského vedlé

ustanovení pragmatické sankce. Titul „císaře rakouského“ byl tudíž formálním dovršením státnického díla Karla VI, v pragmatické sankci obsaženého, nahrazoval odtud nejasný a nevalně správný titul „Států Dědičných“ a nepřihlížel ničím k výsledkům státního převratu tereziánsko-josefinského. „Rakouský název“, praví Kalousek,[1]) „obdrželo tedy nové císařství z polovice náhodou, a dokonce nepomýšlelo se, uvésti tudy korunu uherskou nebo českou v nějakou státoprávní odvislost od arciknížectví rakouských.“ Může buditi podivení, proč právě nevelikému arcivévodství rakouskému dostalo se pocty, že stalo se podkladem nového císařského titulu, ale lze v tom spatřovati jakousi koncessi stoupencům byrokratického centrálismu, kterým státoprávní označování jednotlivých království a zemí bylo trnem v oku. Překvapuje jediné, že vytčena byla zvláště koruna uherská se zeměmi sobě přivtělenými, že však neuznáno vhod, aby týmž způsobem byla uvedena i koruna česká, jsoucí v týchž poměrech státoprávních jako koruna uherská, jakož odstavec čtvrtý téhož patentu dosvědčuje. Patrně tu rozhodovalo nejasné ponětí o významu kurfürstské hodnosti krále českého v Německu, z níž nemístným způsobem vyvozováno příslušenství k Německu i vší koruny české. Dosavádní právní poměry koruny české nebyly však patentem tímto nijak dotčeny.

Dle slov Kalouskových[2]) „v státním právě českém nezměnilo se teda prohlašovacím patentem o císařství rakouském zh

1) České státní právo², 525.
2) Tamže, 525.

nic, anobrž svrchovanost koruny české byla v symbolu korunování znova uznána a přívlastky její ve zmíněných výsadách znova potvrzeny. V pravdě tímto patentem, vydaným absolutisticky a jednoduše prohlášeným ve všech zemích, ku kterým se vztahoval, nepředpisovala se obyvatelům neodvislého státu česká žádná jiná nová povinnost, nežli aby králi svému dávali také titul císařský a dětem jeho titul císařských Výsostí.“ V poměru koruny české k bývalým Dědičným Státům a tehdy již k císařství rakouskému nezměnilo se pranic, rovněž ve vnitřní správě; toliko gubernia a ostatní úřady zeměpanské místo přívlastku „královský“ zváti se počaly „císařsko-královskými“[1]), ovšem ve spůsobě, který teprvé za několik let se ustálil. A přece pouhá tato změna titulu byla příčinou, že se strany centrálistické ještě prudčeji než dříve útočeno na samostatnost a svéprávnost koruny české. „Tato listina, výslovně směřující toliko k rozmnožení titulů dynastie a k utvrzení vážnosti sjednoceného pod ní tělesa států rakouských stala se bodem, okolo kterého krystallisovaly se od toho času staré centrálisační tradice a snahy; v druhém pak již pokolení nalezli se lidé, kteří vzali sobě z ní záminku k dokonalé revoluci v ponětích právních a k naprostému zapření historického státního práva, které týmž patentem bylo znovu uznáno.“ [2]) Trvalo však dlouho, než

---

[1]) Spolu s patentem ze dne 11 srpna 1804 nařízeno, aby místo dosavádního označení „císařský a krá-…ský“, užívaného hlavně v mezinárodních listinách …e zřením k osobnosti císařově, říkalo se nadále …ařský a císařsko-královský“. Po r. 1806 říkalo se …ařsko-královský“.

[2]) Kalousek, n. m. j. 525.

označení „Dědičné Státy“ zplna srovnávající se s historickým vývojem, novému titulu ustoupilo. 12 března 1813 ještě vidělo se dvorské kanceláři nařizovati, aby místo „Dědičné Státy“ nebo „Dědičné země“ psalo se „císařství rakouské“ (Oesterreichischer Kaiserstaat).

Největším překvapením bylo, že přijal císař František titul císaře rakouského, neboť odpíral titul tento historickému vývoji soustátí, císařstvím právě nazvaného. Velmocenské postavení panovníků z rodu habsburského zakládalo se volbou arcivévody rakouského Ferdinanda I za krále českého a uherského a tito, pokud nebyli zvoleni za císaře římské, nazývali se a nazýváni byli výlučně králi českými a uherskými. Správně tudíž obmýšlel císař František nazvati se císařem českým a uherským neb krátce uhersko-českým, s čímž i Napoléon souhlasil. [1]) Titul tento byl by shodoval se i s historickým vývojem i se skutečnými poměry. Původci toho, že vedle ustrnulého byrokratického zvyku, který od dob Marie Terezie úřední název „Dědičných Států“ nahrazoval „Rakouskem“, přijal císař titul císaře rakouského dle arcivévodství rakouského, významem Čechám i Uhrám nijak se nevyrovnávajícího, které nad to jsouc částkou říše německé, nebylo ani zemí samostatnou, [2]) jmenují se státní

[1]) B. Rieger, Osvěta XXIII. I, 200 soudí, že podivení Napoléonovo nad dvojím titulem císařským týkalo se císařského titulu německého a rakouského, ne českého a uherského.

[2]) Nevhodnost titulu „císař rakouský“ uznával i známý publicista baron Gentz, jenž v listu k tehdejšímu rakouskému vyslanci v Berlíně Kl. hraběti Metternichovi (ze dne 22 srpna 1804) píše: Was haben Sie zu der namenlosen Erbärmlichkeit mit dem öster-

referendář Collenbach a ministr Ludvík hrabě Cobenzl. Významno jest, že proti titulu „císaře rakouského“ činil námitky i arcivévoda Karel, obávaje se zaměny s arcivévodstvím rakouským.[1])

Sněmům zemí koruny české císařský patent předložen nebyl, poněvadź jím v dosavádních státoprávních poměrech nic změněno nebylo a dle patentu ze dne 12 srpna 1791 ani změněno býti nemohlo. V sedění sněmu českého dne 2 dubna 1805 byla toliko řeč o slavnostech, které se v Praze za příčinou obecného prohlášení císařství rakouského konaly. Slavné prohlášení dálo se dle nejvyššího rozkazu v Praze 9 prosince 1804, při čemž stavové podělili pražské chudé 200 zl. pro každý farní okres a posádce od šikovatele dolů povolili na ten den dvojí mzdu, vše z fondu domestikálního.[2])

Prohlášení císařství rakouského samo o sobě nebylo tudíž žádnou újmou odvěkého státoprávního postavení zemí koruny české, stalo se jí ale v netušených svých důsledcích po r. 1848, když bouře byly přemoženy. „Tu všeliká upomínka na svéprávnost histo-

reichischen Erbkaiserthum gesagt? was zu der barbarischen Deklaration, welche diese verwünschte Massregel der Welt verkündet hat? Ein „Kaiser von Oesterreich“ ist an und für sich ein wahrer politischer Solöcismus, denn Oesterreich ist eine dem Reiche durch Lehensnexus untergebene Provinz, und man könnte ebenso gut ein Kaiser von Salzburg, von Frankfurt oder von Passau, als ein Kaiser von Oesterreich sein... Und auf solch' ein Meisterstück sind Cobenzl und Collenbach (der Letztere hat es erfunden!!) lz (u Fourniera, Gentz und Cobenzl, 129).

[1]) B. Rieger, Osvěta XXII, I, 202.

[2]) Dle protokolu sněmovního zasedání ze dne ıubna 1805 v král. českém archivu zemském.

ricko-politických individualit, z nichž monarchie habsburská vznikla a se skládá, měla býti vymazána z paměti lidské a moc císařská učiněna jedinou studnicí práva v říši rakouské čistě po byrokraticku zuniformované. I jména koruny a království českého měla zaniknouti. Často psaný patent z r. 1804 zmiňuje se o Čechách jakožto státu zvláštním, jemuž symbolem korunování přiznává se svrchovanost; a vysvětlující dvorní dekret ze dne 21 srpna 1806 mluví o „Čechách a jejích vedlejších zemích“, uznává tedy celistvost a státoprávnou samobytnost koruny české. Nyní však všechna království a země, na kterých titul císaře rakouského byl založen, nazvány jsou úředně „korunními zeměmi“, rozuměj zeměmi novotné koruny rakouské, pouhými, všeliké státní svéprávnosti zbavenými provinciemi císařství rakouského. Oktrojovaná ústavnost v letech šedesátých osvojila si toto dědictví čirého absolutismu, tak sice, že v parlamentu jejím mohla již koruna česká býti vyhlášena za „mýthický vynález nového věku“ a „šibolet vymyšlený k fanatisování nepředložených mladých lidí“ a král český byl tam na roveň postaven s králem jerusalemským, aniž císařsko-královská vláda uznala zapotřebí proti tomu se ozvati. I na sněmu českém pronesen hlas jménem německé strany, že tato nezná žádného znaku zemského, nýbrž toliko znak říšský, císařského dvouhlavého orla. Věrný smysl těchto obrazů jest: král český není ničím, císař rakouský jest vše; koruna česká jako stát naprosto zanikla, všeliká svrchovanost v těchto zemích náleží výhradně císařství rakouské

Tam se došlo z pouhého jména, z p-
hého nového císařského titulu, jejž pan-

přijal pro sebe a nástupce své. Sotva kdy titulatura dala záminku k tak vrchovatému převratu ponětí státoprávních. Ale právě pokud libovůle chce oprávněnost této revoluce vyvoditi z patentu o prohlášení císařství rakouského, dlužno jak možná největší důraz položiti na to, že z oné listiny v celku vzaté doprosta nic takového nenásleduje, nýbrž pravý opak toho v ní obsažen jest. Onen patent netoliko nezamýšlel tak ohromné revoluce státoprávné, nýbrž vůbec ve zřízení monarchie zhola nic neproměnil, on nad to potvrdil dotehdejší ústavy, výsady a poměry všech součástek nového císařství i předepsal korunování v Čechách za stálou a neproměnitelnou povinnost; následovně v koruně české potom jako před tím zůstává plná nezkrácená svrchovanost u národa těchto zemí ve spojení s králem českým.“ [1])

Třetí válka koaliční.

Naděje skládané do císařského důstojenství Napoléonova, že znamená konec revolučních výbojných válek, záhy selhaly. Nový císař Francouzů přijav z rukou papeže Pia VII korunu císařskou, pomýšlel na přeměnu mappy evropské v rozměrech dotud neznámých. Piemont, Parma a levé poříčí rýnské byly již přímo sloučeny s Francií, republikám helvetské a batavské uložena stálá pomoc branná, z republiky italské chtěl učiniti s počátku království pro svého bratra Josefa Bonaparta, později ale sám přijal název krále

[1]) Kalousek, České státní právo[2], 528 sld.

italského a učinil nevlastního syna Eugena Beauharnaisa v Miláně místokrálem. Uděliv vévodství Luccu a Piombino své sestře kněžně Elišce Bacciochi, dal na jevo, že míní ze zemí dobytých zakládati státy pro bratry, sestry a další příbuzné své. Tyto záměry znepokojovaly státníky evropské. Anglie a ruský cář Alexander I jednali o novou koalici, k níž snažili se získati i císaře Františka. Ve Vídni byli sice rovněž starostlivi z dalšího vývoje věcí, zvláště v Itálii, kdež mír Lunévillský stanovil řeku Adiži hranicí, ale hranice tato neposkytovala bezpečnosti, ježto veliké pevnosti Mantova a Peschiera zůstávaly v rukou francouzských; nechtěli však podati Napoléonu příležitost k válce, dokud by nebylo získáno pro koalici i Prusko. Nad to neměli vídenští státníci důvěry do spolku s Ruskem a poprvé vyskytla se v kruzích jejich obava, aby vnitřní nepokoje ruské nedošly ohlasu i v Rakousku, převahou Slovany obývaném.[1]) Ruská diplomatie namáhala se tudíž, aby krále Fridricha Viléma III přiměla k činnému účastenství, než státníci pruští, z nichž právě tehdy baron Hardenberg po hraběti Haugvicovi přejal řízení věcí zahraničných, domnívali se ve slepém důvěřování slibům Napoléonovým, že neutralita přinese Prusku přírůstek nových zemí, a proto chovali se k příslušným návrhům ruským odmítavě.

Napoléon věděl o veškerém jednání, které se mezi dvory petrohradským, vídeňským, londýnským a berlínským dálo, i chystal se potají k útoku na Rakousko, dříve

[1]) Wertheimer, Gesch. Österr. u. Ung. im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts I, 209.

než by bylo připraveno. Místokancléř hrabě Ludvík Cobenzl, kabinetní ministr hrabě Colloredo a státní referendář Collenbach přáli válce s Francií, od níž očekávali lepší úpravu hranic v Itálii, ale bez spolčenců, zvláště bez Pruska, neodvažovali se císaři k válce raditi. Proto snažili se Napoléona přiměti k úpravě hranic. která by v Itálii posunula pomezí až k řece Ogliu a navrátila Mantovu a Peschieru Rakousku. Současně na důrazné naléhání cáře Alexandra, s nímž 6 listopadu 1804 byla sjednána tajná úmluva, bylo v Rakousku silně zbrojeno a posily do Itálie vypravovány. Napoléon na požadavek ve příčině úpravy italských hranic neodpovídal, ale skrze nového svého vyslance ve Vídni markýza de la Roche Foucaulda tázal se důrazně po příčinách zbrojení rakouského a proč vypravuje se četné vojsko do Benátska i Tyrol. Cobenzl hleděl pravý stav věcí utajiti i utíkal se k liché výmluvě, že vypraveny byly na pomezí italské toliko čtyři pluky, aby uzavřely hranici proti nákažlivým nemocem. Napoléon shledal, že chce rakouská vláda počátek nepřátelství oddáliti, aby dokonala své přípravy válečné, neboť přes veškero vyjednávání o allianci protifrancouzskou a přes veškery žádosti cáře ruského započato teprvé v květnu 1805 s přípravami válečnými. Arcivévoda Karel také netajil se, že císař není k válce připraven a že zejména ohromné ztráty, jež ve druhé válce s Francií armádu stihly, nejsou dotud nahrazeny. Ale stoupenec Cobenzlův polní zbrojmistr baron Mack, vojín, který vyšinul se bez odborného vzdělání k nejvyšším hodnostem vojenským a přes veliký neúspěch svůj, jejž r. 1798 proti Francouzům v Neapolsku zažil,

těšil se neomezenou důvěrou císaře i jeho okolí, odvětil na dotaz učiněný, že bude armáda ve dvou měsících k boji připravena. Jsa ustanoven, aby přípravy potřebné řídil, vedl si Mack s takovou horlivostí, že důvěra císařova k němu ještě vzrostla a s ní i naděje do šťastného výsledku boje.

Z vysokých hodnostářů vídeňských byl arcivévoda Karel nejmocnějším odpůrcem války, na niž naléhali císařovna, arcivévodové i přední generálové. Soudilť právem, že Rakousko v tehdejší chvíli nejsouc hotovo s válečnými přípravami a nenahradivši dotud ztrátu z obou předešlých válek, mohlo by snadno nový pokus války s mocným císařem francouzským zaplatiti existencí svou. Proto byl pro spolek s Francií, který dle jeho soudu Rakousku mír zajisťoval, a proti spolku s Ruskem, jemuž nedůvěřoval, a toliko na žádost císařovu podvolil se k vypracování válečného plánu, o němž předpokládal, že má býti základem možného válečného spolku v budoucnosti, ne však hned.

Císař za těchto okolností blížil se více ruským návrhům a doufal, že do jara 1806, než válka počne, budou rakouské přípravy hotovy a ruská vojska že budou již ve střední Evropě. Ale zábor republiky ligurské skrze Napoléona přiměl cáře Alexandra, že ihned válku opověděl. Tu i vídeňský dvůr donucen přiznávati barvu, jakkoli hospodářské poměry byly proti bezprostřednímu početí války. Rok 1804 byl velice neúrodný a již z jara, zvláště v Čechách, vznikly drahota a bída, jimž vláda přinucena věnovati pozornost svou. Císař František vydal v květnu 1805 někte nařízení proti zúmyslnému zdražování ţ travin a pro snazší zásobování země, stavo

pak ze sněmu zemského jakož i společnosti i jednotlivci pečovali o povznesení obecné dobročinnosti. Přes to nebylo lze nedostatek zažehnati, zvláště mezi chudými tkadlci pohraničných částí krajů bydžovského a králové-hradeckého, jichž s ženami a dětmi počítalo se do 130.000. „Vejdělek čeledního otce“, praví se v dočasné zprávě, [1]) „za celý tejden a na díle s vynaložením i noci kolikkrát sotva 6 grošů vynáší, což pro čeleď ani na chléb a vodu nestačí.“ Ubohých lidí těchto ujal se šlechetný velmož František Dejm hrabě ze Střítěže, pán panství hostinského, a zvláštním spisem doporoučel, aby skládána byla dobrovolná půjčka z peněz pak shromážděných aby vařeny byly po pět následujících měsíců rumfordské polévky. Hrabě sám podjal se správy podílky této, načež gubernium české jej jmenovalo mimořádným plnomocným kommissařem a poskytlo ihned 20.000 zl. Císař věnoval 6000 zl. a značnými dary přispěli arcivévodové, šlechtici i praeláti. Patentem ze dne 5 června 1805 jal se císař František organisovati jednání za ulehčením bídy již katastrofou hrozící, nařídil obecné sbírky peněz i potravin, zakázal veškero vykořisťování trpících zdraženým úvěrem a ustanovil podrobné předpisy, aby bídě mohlo býti až do budoucích žní s prospěchem čeleno. Každý hospodář měl zásoby své spolehlivě odhadnouti, potřebné potraviny až do konce měsíce září pro sebe a své jakož i potřebné zrno k setí a krmní pro nutný dobytek odděliti a co by nad to zbývalo, úřadům ohlásiti. Kdo by zatajil přebytky své,

[1]) Kramériovy cís. král. Vlastenské Noiy 1805, čís. 23.

měl býti zábavou jejich bezohlednou pokutován, zabavené pak obilí a sice žito po 8 zl. a oves po 4 zl. prodány. Cena pšenice ustanovena na 10 zl., ječmene na 5 zl., vikve po 3 zl. za míru. Vrchnostem uloženo, aby dle možnosti své poddaným obilí zálohou zapůjčovaly.

Však bídné tyto poměry nezbavily Čech a Moravy těžkých dávek válečných, neustávajících ani v létech míru. Sněmovní protokoly podávají výmluvný důkaz o obětavosti království českého pro ohrožené zájmy dynastické. Reskriptem ze dne 19 srpna 1800 žádal císař pro r. 1801 800.000 měr žita a 897.912 měr ovsa, pro r. 1802 zavedena pak zvláštní daň z realit a z úroků veřejných fondů, jež, prý z nutkavých příčin, bez postulování ihned byla vybírána. Reskriptem ze dne 1 září 1802, předloženým v sedění sněmu dne 18 října t. r., žádáno pro domácí vojsko 445.130 měřic žita a 434.500 měřic ovsa po dobu několika roků. Sněm v zásadě opřel se požadavku tomuto, poněvadž ve formě své příčil se decennálním recessům z r. 1748, přihlížeje ale k neobyčejné již finanční tísni, dlouhými i nákladnými válkami spůsobené, svolil pro l. 1803, 1804 a 1805. Dvorní dekret ze dne 28 června 1803, předložený v sedění sněmu dne 30 srpna 1804, přestával na repartici za dovozy, ale 1 září 1803 postulováno pro r. 1804 382.032 měřic žita a 311.089 měřic ovsa. Dvorním reskriptem ze dne 14 února 1805, předloženým v sněmovním sedění dne 2 dubna t. r., žádáno ještě 339.130 měřic žita a 391.900 měřic ovsa pro r. 1805. [1]) Veliké oběti žádány i od s…

[1]) Dle příslušných sněmovních protokolů v českém archivu zemském.

moravských. V sedění moravského sněmu dne 22 září 1802 bylo po žádosti vlády povoleno 294.251 $^{14}/_{73}$ měřic žita a 341.033 $^{10}/_{73}$ měřic ovsa, 21 září 1803 opět 214.381 měřic žita a 186.163 měřic ovsa.

13 července 1805 Cobenzl již vůči La Roche Foucaldovi nezapíral, že Rakousko zbrojí, ale odůvodňoval zbrojení válečnými přípravami francouzskými. Nebylo již tajno, že Cobenzl a Colloredo císaři radí k válce, že však chtí získati dobu potřebnou k výzbroji a výstroji vojska, aby na jaře Rakousko samo boj počalo. Proto uloženo arcivévodovi Karlovi a Mackovi, aby s ruským generálem Winzingerodem ustanovili plán válečný.

Dle plánu tohoto měl předvoj ruský překročiti 20 srpna hranici u Brodů v Haliči Východní a skrze Halič, Moravu a Čechy ve dvou směrech dostihnouti pevnosti Brounova nad Innem. Druhá armáda ruská, která se byla teprvé vydala na pochod, měla táhnouti do Čech a odtud dále k Dunaji v Bavořích. Pohříchu nebyl plán tento zplněn ve všech podrobnostech, neboť prvé tři pluky ruské pěchoty opustily teprvé 24 srpna Petrohrad, za nimiž 25 srpna následovaly čtyři prápory gardy. Armáda ruská, v jižních částech říše shromážděná, přitáhla teprvé 22 srpna ku hranicům haličským, majíc vrchním vojevůdcem Michala Ilarionoviče hraběte Goleniščeva-Kutuzova, za ní pak sbírala se na Litvě armáda druhá, u níž očekáván velkokníže Konstantin. Třetí armáda ...tem 60.000 mužů, jíž velel generál Mielson, shromažďovala se v okolí varšav...m, ale vojska tato nemohla dostihnouti ...d počátkem listopadu Dunaje v Rakousích,

jakkoli veliká část pěchoty byla na vozích dopravována. Dle myšlenky arcivévody Karla mělo rakouské vojsko zahájiti boj v Itálii, v Německu však očekávati příchodu Rusů. By nepřítel napadl na pravém břehu dunajském vojsko císařské přesilou, mělo toto ustoupiti, aby očekávalo ruských posil; by Francouzi ale útočili na levém břehu dunajském, bylo úlohou rakouského vojska tak dlouho je zdržovati, až by přišly dostatečné posily, které by dovolovaly bitvu svésti. By císařští v této bitvě zvítězili, pak by byl nutný vpád do Švýcar skrze Švábsko a Vorarlberk, načež oddíl vojska by chránil Švýcary, jádro pak by přikročilo k útoku. Útok na Francii od Rýna nepokládal arcivévoda možným, ježto byly překážkou veliké pevnosti, zejména Mohuč, a obléhání jejich by vyhledávalo četného vojska. Především však radil arcivévoda, aby v Německu nebyla sváděna rozhodná bitva, dokud by nebyla na straně spolčenců zřejmá převaha.[1] Z těchto důvodů radil dále, aby sice organisace vojenská, již byl započal, byla dále a soustavně prováděna, ale aby ustalo se od zbrojení, z něhož by bylo lze souditi, že válka jest neodkladna. Znaje povahu Napoléonovu, soudil arcivévoda zcela správně, že tento Rakousku času vhodného neponechá, aby se zplna vyzbrojilo a příchodu Rusů dočkalo. Ale válečná strana neshodujíc se s názory jeho, naléhala na změnu ve správě vojenské. Arcivévoda Karel měl býti jmenován vrchním velitelem v Itálii a úřad jeho osazen jiným válečníkem. Císaři tudíž raděno, aby válečná rada byla nově zřízena za předsednictví cí-

[1]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Politik, 140.

sařova, arcivévoda pak aby byl z úřadu předsednického přiměřeným způsobem odstraněn. Po delším vyjednávání vzdal se arcivévoda uvnitř roztrpčený úřadu, načež po radě císařovnině jmenován praesidentem vojenské rady hrabě Latour a náměstkem jeho Karel kníže Schwarzenberk, zakladatel druhého fideikommissu svého rodu v Čechách.

29 srpna 1805 konána porada v Hetzendorfě u Vídně, kdež umluvena rozhodující opatření. Vrchním velitelem v Itálii jmenován arcivévoda Karel, v Německu dle jména arcivévoda Ferdinand, jemuž po boku stál generál baron Mack z Leibericha s hodností generálního kvartýrmistra, ve válkách s Francouzi dotud nehrubě šťastný. Vojsku v Tyrolsku, jež mělo úkolem udržovati spojení mezi armádami itálskou a německou, velel arcivévoda Jan.

Tak zahájena válka z nejnešťastnějších v dějinách našich zemí. V kruzích povolaných od počátku svalována vina všech nezdarů této války na Macka, který využitkovav důvěry císařovy a hoře touhou, aby nad proslaveným ve válečném umění císařem francouzským dodělal se úspěchu, změnil mnohá z ustanovení, arcivévodou Karlem navrhovaných, a snil již o vpádu do Francie. Události ukázaly, že byl Mack k úloze své naprosto nespůsobilým, jsa sice dobrým vojínem a pilným strážcem armády v potřebách jejích, ale bez vojevůdcovského bystrozraku a neochotný k radám zkušených generálův a důstojníků svých. Mack neměl ani tušení o síle vojska francouzského, jež proti němu Napoléon vypravil, ani o hlavní myšlence Napoléonova válečného plánu, ba v kritické chvíli uvěřil i liché zprávě o po-

vstání, které prý ve Francii vzniklo, a dával rozkazy k útočnému pochodu právě když již se vším vojskem svým byl obklíčen. Posily, které mu arcivévoda Karel z Itálie ku pomoci vypravil, zdráhal se Mack přijati a sám arcivévoda Ferdinand začasté byl přinucen jednati proti Mackovým ustanovením, zvláště v rozhodné chvíli u Ulmu.

Jedinou světlou stránkou v počínání Mackovu byla jeho péče o království české. On dobře věděl, že ztráta Čech byla by netoliko koncem války, nýbrž i povážlivou předzvěstí pro podmínky míru, jež by Napoléon diktoval. Maje v moci své horskou tvrz českou, byl bojovný císař Francouzů nepopíratelným pánem vší střední Evropy a této výhody byl by zajisté užil plnou měrou, aby vyzul Rakousko, které ukázalo se býti nejtužším nepřítelem rozpínavých snah francouzských, z velmocenského jeho postavení. Proto hleděl Mack především Čechy chrániti opatřeními svými a také do Čech mínil s vojskem svým ustoupiti, by jej k tomu byly události válečné donutily.

V Čechách byly tou dobou veliké obavy před nepřátelským vpádem, což zračí se nejlépe v jednání sněmu zemského. Jako r. 1796 a 1800, pomýšlelo se i tehdy na mimořádná opatření obranná a na spoluúčastenství obyvatelstva v hájení hranic zemských. Vlastnoručním listem ze dne 13 října 1805 svěřil císař nejvyššímu purkrabí hraběti Wallisovi péči o bezpečnost ve všech zemích koruny české (výslovně: in böhmischen Provinzen, das heisst in Böhmen, Mähren und Schlesie[n]) Wallis v sedění sněmu dne 4 listopadu po[dal] zprávu o ustanovení císařském a vyzval sta[vy] aby nabídli k potřebám válečným císaři

4,000.000 zl. výhradně z příspěvků vrchnostenských, na nějž by po 10 let z extraordinaria bylo spláceno po 360.000 zl., což jednohlasně bylo přijato.[1])

Dle plánu s Rusy smluveného měl Mack překročiti Inn, aby donutil bavorského kurfürsta ku spolku proti Napoléonovi, a obezřele postupovati až k řece Illeře, aby nebyl přesilou francouzskou donucen k ústupu chvatnému a se ztrátami spojenému. Mack ale s neobyčejnou rychlostí hleděl dosíci Illery do konce září a tam hotovil se k boji rozhodnému. Dle jeho domnění vrhl Napoléon hlavní sílu svou do Němec, již rozdělil ve dvě armády, jednu operující proti Mackovi, druhou po Mohanu do Čech spějící; žádal tudíž Mack císaře o podporu šesti pluky italskými, aby osadiv průsmyky na horní Illeře do Tyrol a Vorarlberka vedoucí, chránil své levé křídlo a sesílil pravé. 15 září byl již Mack v Ulmu, jehož chatrné hradby na rychlo kázal opravovati, chtěje město toto učiniti středem operací svých, což by bylo mělo následkem přechod armády na levý břeh řeky. Tomuto úmyslu v podstatě své nebezpečnému opřel se arcivévoda Ferdinand, který zamýšlel v kraji mezi Illerou a Isárou zaujati pevné postavení a v něm příchodu Rusů dočekati. Dle toho také udílel arcivévoda rozkazy podřízeným svým generálům, Ale v poradě, která 20 září za přítomnosti císařovy v Mnichově byla konána, schválil císař návrhy Mackovy.

S neobyčejnou horlivostí projížděl Mack nu poříčí illerské a nařizoval vše, čeho

---

[1]) Protokol sedění sněmovního ze dne 4 listopadu v král. českém archivu zemském.

k útoku bylo potřebí. Očekávalť, že Napoléon sám vrhne se na něho, kdežto armáda, již z Hollandska přiváděli na střední Mohan maršálové Bernadotte a Marmont, určena byla ku vpádu do Čech. Poněvadž však horní Mohan byl v rukou pruských, domníval se Mack, že jsou Čechy pruským územím dostatečně chráněny. Příchod Rusův očekával Mack mezi 15 až 24 říjnem a do té doby soudil, že s vojskem svým Francouzům odolá. Nenadál se ovšem, že Napoléon úmysly jeho prohlédl a s obdivuhodnou energií a s bezpříkladným ztajením všech opatření jemu léčku zosnoval, do níž by s celou armádou se zapletl. Veškero vojsko francouzské, jež u Boulogně sur mer připraveno bylo k přepravě do Anglie, dostalo rozkaz k rychlému pochodu do horních Němec, pochod ten pak proveden tak opatrně i obratně, že ani Mack ani vojenské kruhy vídeňské o něm nezvěděly, až teprvé když jednotlivé sbory francouzské různými cestami blížily se Ulmu. Mack domníval se stále, že jest ve výhodě, že Napoléon neodváží se ani útoku na pevné jeho posice a že do té doby platná pruská neutralita v Ansbašsku a Bayreuthu chrání jej před obklíčením a Čechy před vpádem sboru Bernadottova i Marmontova. Ale 7 října došla zpráva, že Bernadotte nedbaje pruské neutrality, prošel skrze Ansbašsko, na druhé pak straně že Francouzi osadili Donauwörth, projevujíce úmysl Rakušany obklíčiti. Někteří generálové i arcivévoda Ferdinand poznávali nebezpečenství, ale Mack udílel stále rozkazy po rozumu dřívějších svých plánů proto generálové buď váhali buď plnili rozkazy jeho s nejkrajnější obezřelostí, ab sbory sobě svěřené před obklíčením hroz

cím uchránili. Tu teprvé rozhodl se Mack, že přejde na levý břeh dunajský, aby zajistil si spojení s Rusy. V noci z 9 na 10 říjen vykonal tento úmysl, ale neuchýlil se na severovýchod k Nördlingám, aby byl blíže očekávaným posilám, nýbrž zavřel se s částí své armády v Ulmu, ostatek pak rozestavil po levém břehu dunajském. Jediné spojení s Rakouskem poskytovala ještě silnice nördlinská, jíž hleděli se Francouzi zmocniti. V bitce u Haslacha a Junging jízda generálů Karla knížete Schwarzenberka a hraběte z Klenového spůsobila Francouzům citelné ztráty a zjednala Mackovi možnost, aby bez pohromy vyvázl z obtížného svého postavení, ježto maršál Ney, jemuž uloženo Napoléonem, aby zmocnil se Ulmu, neměl dostatečných sil. Ale Mack v Ulmu setrval domnívaje se, že Napoléon s hlavní mocí svou obrátí se proti Rusům, on pak že z Ulmu ohrožovati bude týl i spojení jeho s Rýnem. Na naléhání svých generálů, kteří byli si vědomí nebezpečenství každým okamžikem vzrůstajícího, odhodlal se konečně Mack 13 října k ústupu po silnici nördlinské, ale rozkazy jeho odporovaly si na vzájem a byly příčinou, že poslední příhodná chvíle uplynula. Francouzi zatím shromažďovali se při dolní Illeře, což Mack ošálený klamnými zprávami o přistání Angličanův a o vzpouře ve Francii, pokládal za přípravy k ústupu a domníval se, že naskytla se vítaná příležitost, aby Napoléonovi ústup stěžoval. 14 října tudíž rozkázal Mack všem podvůdcům, aby Francouze stihali. Tito však donutili 15 října hraběte Spangena v Memmingách s celým oddílem vojenským ke kapitulaci, načež generál Jelaćić ustoupil do Vorarlberska.

Maršál Soult následkem toho osadil Biberach a tím Mackovi přerušil poslední ještě zbývající spojení s Tyrolskem, Ney pak bojoval se sborem generála Riesche na levém břehu dunajském, aby založil Mackovi cestu k Nördlingám. Po tuhém boji u Elching 14 října přinucen Riesch se sborem svým ustoupiti k Ulmu. Ve válečné radě, která toho dne večer v Ulmu byla konána, souhlasili všichni přítomní, že zbývá toliko prosekati se po levém břehu dunajském, dokud Francouzi kruh kolem Ulmu zcela neuzavrou. Téhož mínění byl i arcivévoda Ferdinand, Mack ale odpíral, tvrdě ještě i teď, že Francouzi ustupují a že podnikli útok jen z té příčiny, aby zakryli nesnáz svou. Arcivévoda Ferdinand ještě téže noci s 9 eskadronami jízdy unikl jedinou ještě volnou cestou skrze Geislingy k Nördlingám a s knížetem Karlem ze Schwarzenberka dostihl šťastně českého pomezí.

15 října z rána nařizoval ještě Mack, aby nepřítel dle jeho mínění ustupující byl pronásledován, o polednách však jali se již Francouzi stříleli do města. K večeru zaslal maršál Ney vyzvání Mackovi, aby se vzdal. Mack svolal generály, kteří vesměs byli pro čestnou kapitulaci, on sám však, jakkoli již poznával své zklamání, byl pro krajní obranu chatrné pevnosti. Proto zakázal mluviti o vzdání a prohlašovati dal tištěnými plakáty, že veliká armáda rakousko-ruská blíží se město vyprostit. Když však v noci francouzský generál Segur dostavil se k dalšímu vyjednávání a Mackovi situaci válečnou vysvětlil, přesvědčil se sice tento o hrozn[illegible] omylu, kterýž jej obloudil, ale místo žáda[illegible] kapitulace navrhoval pouze klid zbraní. Od[illegible]

vědí byla francouzská střelba 16 října, načež Napoléon vyzval k sobě podmaršálka knížete Lichtenštejna. Následkem rozmluvy mezi císařem francouzským a rakouským generálem byl návrh pětidenního příměří; by do té doby nebylo rakouské vojsko rytířským způsobem vyprostěno, mělo se vzdáti, Mack však zamítl podmínky tyto. Napoléon konečně 19 října svolil po jeho žádosti k příměří osmidennímu s podmínkou, by do osmi dnů rakouské vojsko nebylo novou armádou vyprostěno, že se musí vzdáti. Téhož ještě dne vyzval Napoléon Macka k sobě, v delší rozmluvě objasnil mu zoufalé postavení, ve kterémž se rakouské vojsko ocitlo, a přesvědčil jej, že není odnikud možno, aby do osmi dnů byl rytířsky vyprostěn, ježto Rusové teprvé přicházejí k Enži a všechen kraj až za Isáru jest Francouzi osazen. Tu konečně Mack nahlédl, že všechen odpor i všechny naděje jsou marny a 20 října vzdal se s 23.000 muži a všemi zásobami.

Pád Ulmu a zajetí jádra Mackovy armády byly pro císaře Františka rány velmi těžké, jež nebyly nijak vyváženy zprávami o vítězství arcivévody Karla nad Massenou u Caldiera v Itálii. Čechy a Vídeň byly vítězi otevřeny a Napoléon ihned s obvyklou svou rychlostí dal se s celou armádou na pochod k Vídni. Čechy zůstaly tedy válkou ušetřeny, jakkoli byly ochrany prosty, ježto ruská vojska soustřeďovala se v Dolních Rakousích. Zaslepený generál, který katastrofu ulmskou zavinil, snažil se vinu svésti na jiné osoby a na nepříznivé okolnosti. Zejména arcivévodové Karel i Ferdinand byli ...ikou jeho postiženi, jakkoli ustavičně uka...ali na vadná opatření jeho a před následky

varovali. Dějiny ve příčině té vyslovily již trvalý odsudek svůj, mnohem přísnější, než výrok vojenského soudu, před nějž byl Mack pohnán.

Bezprostředním následkem kapitulace Mackovy, která v následcích svých učinila 29 generálů, 2000 důstojníkův a 60.000 vojínů francouzskými zajatci, vedle ztráty všech téměř děl i zásob byly Napoléonův postup a návrat vítězné armády arcivévody Karla z Itálie, jakož i sboru arcivévody Jana z Tyrolska. Napoléon rozhodl se táhnouti po Dunaji k Vídni, čímž byly Čechy bezprostředního nebezpečenství války uvarovány. V Rakousku nastalo obecné pohnutí mysli, jež obracelo se i proti místům nejvyšším vytýkajíc, že nejlepší vojevůdce, v bojích s Francouzi slavně již osvědčený, nahrazen chvastavým dobrodruhem, který se sice hodil za plukovníka vozatajstva, ale neměl spůsobilosti k zodpovědné úloze vojevůdcovské.

Napoléon chtěl s největší rychlostí posunouti vojska svá k rakouskému pomezí a proto, aby vojenskou správu rakouskou oklamal, jal se vyjednávati o mír a vypravil sama Macka k císaři Františkovi. Vnější pohnutkou bylo Napoléonovi chování se Pruska, které uraženo jsouc porušením neutrálnosti své průchodem Bernadottovým skrze Ansbašsko, konečně projevovalo ochotu přistoupiti k protifrancouzské koalici a jalo se zbrojiti v sousedství hranic českých. Ale ve Vídni nedůvěřovali již pruské politice a byli by raději smluvili se s Napoléonem, tím spíše, když Prusko dávalo na jevo úmysl, soustřediti pod velením svým státy severoněmecké Po katastrofě ulmské svolil císař František, aby bylo Prusko dožádáno o sprostředkování

a vypravil za tou příčinou bratra svého arcivévodu Antonína do Berlína, kdež přispěním cáře Alexandra 3 listopádu příslušná úmluva podepsána. Prusko zavázalo se působiti v Napoléona, aby sjednán byl obecný mír, by pak návrhy jeho byly odmítnuty, zavázalo se účastniti se se 180.000 muži další války.

Tím ovšem ztroskotalo se jednání o mír, jež Napoléon zahájil, neboť císař František nebyl ochoten, spoléhaje na pomoc Prusů, přijati těžké podmínky francouzské, žádající postoupení Benátska, Dalmácie, Tyrolska, Vorarlberska i venkovských zemí vedle uznání všech změn v poměru jednotlivých evropských států, jež Napoléon učinil. Naděje rakouské vzrostly tou dobou, neboť 18 října objevily se při Innu prvé zástupy ruské, na vozích přivežené, a v několika dnech proslavený již ruský generál hrabě Goleniščev-Kutuzov soustředil kol pevnosti Brounova značný počet vojska, 44 prápory pěchoty vedlé jízdy a příslušného dělostřelectva. Kutuzov byl tehdy muž šedesátiletý, jednooký od rány, již v bitvě utržil, vysoce vzdělaný, ale ve válečných disposicích na výsost obezřelý. Měl kolem sebe některé generály velmi schopné, z nichž chváleni byli hlavně Dochturov a Srb Miloradović. Rakouský generál hrabě Merveldt, meškající v táboře Kutuzovově, pokoušel se přiměti ruského vojevůdce, aby přešel Inn a tak Napoléonu postup zdržel, ale Kutuzov nedůvěřoval svým silám, dokud nedošly další posily ruské z Čech a z Moravy. Když však došly zprávy o katastrofě ulmské, přinuceni Rusové ustoupiti a řeku Enži, která lépe hodila se k obraně, akkoli vídeňské kruhy si přály, aby bráněn

byl Inn až do příchodu arcivévody Karla. S Rusy ustoupily i rakouské sbory generálů Kienmayera a prince Hohenlohe. Ve Vídni nastalo veliké vzrušení, když došla zpráva, že 27 října překročili Francouzi Inn a divise generála Duponta že přešla u Pasova Dunaj, aby přezvídala o vojenských pohybech v Čechách; tu císař sám z hlavního stanu ve Welsu navrátil se do sídla svého. Naděje skládány jediné do Pruska a jeho pomoci, o té však nebylo nikde ani slechu; ba ani o sprostředkování míru neproslýchalo se nic určitého. Hrdinným odporem Rakušanů, zvláště 31 října jízdy generála Šustka u Lambacha, poněkud vítězný postup Francouzů byl zadržán a 3 listopádu zaujaly veškery ruské i rakouské síly stanoviště na pravém břehu enžském. Ale Kutuzov shledal, že není lze hájiti řeky proti velké přemoci, protož nedbaje pokynů vojenské rady vídeňské, ustoupil ku Křemži i Sv. Polítu a přešel 9 listopádu na levý břeh dunajský, aby mohl spojiti se s posilami ruskými, jež přiváděl právě kníže Bagration.

Tyto události přiměly císaře, že vedle návrhů Mackem přinesených jal se vyjednávati s Napoléonem o příměří, aby získal času do příchodu Rusů. Ale podmínky, jež od Napoléona přinesl generál hrabě Gyulay, byly příliš těžké. Napoléon žádal za cenu příměří, aby mu ihned bylo postoupeno Tyrolsko, uherská insurrekce aby byla rozpuštěna a Rusové aby se bez průtahu do vlasti navrátili. Pak teprvé mělo se vyjednávati o mír, při němž Napoléon již předem žá[...] benátské a venkovské země. Císař Františ[...] odmítl podmínky míru, ale odhodlal se zno[...] o příměří vyjednávati, při čemž Napoléo[...]

dal oznámiti, že v několika dnech cář Alexandr přijede do Brna a tím že jednání o konečný mír může býti uspíšeno. Mezi tímto jednáním drobný boj trval dále, zvláště o přechody dunajské, a 10 listopádu podařilo se Rakušanům a Rusům u Steina blíže Křemže dosíci značného úspěchu, jímž přechod zbývajících ještě vojenských oddílů na levý břeh dunajský usnadněn.

Sluší vzpomenouti na výsost odvážných ale zcela zapomenutých činů dvou českých důstojníků šlechtického původu. Po katastrofě u Ulmu ustoupil podmaršálek baron Jelaćić se sborem svým do Vorarlberska, jsa v patách pronásledován francouzským sborem maršála Augereau. Ale v hornaté zemičce nebylo lze ani s jízdou postupovati ani ji potřebami nutnými opatřovati. Tu nabídli se plukovníci hrabě Kinský a hrabě Wartensleben, že prosekají se würtemberským a bavorským územím do Čech. Jelaćić přivolil a tři divise chevauxlegerů pluku hraběte z Klenového, tři divise husarů pluku Blankenštejnova a jedna jízdní batterie podjaly se smělého podniku, jehož velení připadlo hraběti Kinskému. Ani Francouzi z jedné strany postupují k Lindavě a k Bodamskému jezeru, z druhé pak zaplavují Severní Tyrolsko, vyrazil 12 listopádu v noci hrabě Kinský z Bregenzu a skrze Wangen dal se k Dunaji. 13 listopádu střetl se se zadním vojem maršála Augereau a prosekal se se ztrátou 10 mužů. V noci na 14 listopád přešel u Eching Dunaj, 14 listopádu k večeru přirazil do Blaubeuerna u Ulma, ›ž chtěl dopřáti mužstvu i koňstvu odpo'ru, což se mu však podařilo teprvé, když ›zil útok silného oddílu z Ulma vyprave-

ného. Z Blaubeuerna postupoval k Ellwangám, kde rytmistr Simony rozprášil francouzský oddíl, doprovázející zásoby, a zmocnil se 25 vozů válečnými potřebami obtížených. V Horní Falci bylo projíti hrdinným jezdcům skrze soutku úzkou mezi příkrými skalami, jiř osadila bavorská pěchota, Kinský ale pronikl, ztrativ toliko desátníka a 5 mužův, a 18 listopádu dostihl českého pomezí. Podobným spůsobem pronikl do Čech z Vorarlberka i major hrabě Chotek s divisí chevauxlegerů pluku Rosenberkova. [1])

Poněvadž se šířily zprávy, že některé oddíly Rusů již přitáhly do Čech, vypravil Napoléon za účelem přezvědným do Čech oddíl vojska 7000 mužů čítající, jemuž velel generál Baraguay d' Hilliers, maje přiděleny generály Dąbrovského a Le Hiera. 10 listopádu pozdě na večer přitáhl oddíl tento od Vterého do Klatov. Velící generál sám zůstal s hlavním stanem svým v Nové Kdyni, v Klatovech velel Dąbrowski, který uložil městu výpalného 12.447 zl. 48 kr. a žádal nad to potřeb za 29.873 zl. 01 kr. Dąbrowski jednal celkem s obyvatelstvem slušně, ale do Le Hiera trpké pronášeny stezky. Když však zjistěno, že Rusů v Čechách není, odtáhli 13 listopádu Franouzi opět do Bavor. [2]) Jiný oddíl Francouzů přitáhl po pádu Vídně 13 listopádu skrze kraj budějovický až do Tábora. „Tu se všechno v Praze strachovalo, že nás taky navštíví. I tu se hned všemožně chvátalo, všechny kassy, (hrob) sv. Jana

---

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1805, čis. 142, 146.

[2]) Ze současné zprávy v Klattaus Denkwürdigkeiten v městském musei klatovském. — Viz i Jeník z Bratřic, Bohemica I. (1838), 562.

z Nepomuku s jeho velikou stříbrnou truhlou a s anděly, sklad montour, zlaté i stříbrné kostelní nádoby i dsky zemské z Prahy odveženy.“ V Praze byl poplach ještě větší, když velitel městský baron Milius dal přes noc brány zapalisádovati Z Vyšehradské brány vysílány stráže až za hostinec „u lišky“, jakoby již nepřítel blížil se od Jesenice.[1])

Přibrav k sobě některé rakouské sbory a oddíl Rusů právě přišlý, položil se Kutuzov u Jetzelsdorfa na znojemské silnici, ježto Vídně nebylo lze již hájiti. Zatím objevil se na bojišti cář úmysly bojovnými naplněný a spolu docházely zprávy, že Prusko hotoví se k boji. Následkem toho i císař František oddával se naději do obratu štěstí válečného a opustiv 6 listopádu v noci Vídeň, spěchal přes Prešpurk do Brna vstříc cářovi. Ale Francouzi přelstili generála knížete Auersperka předstírajíce, že uzavřeno jest příměří, načež tento opustil u Vídně most Táborský a ustoupil na levý břeh dunajský. Napoléonův pak svat Joaquin Murat osadil ihned most, který zajistil francouzské armádě pohodlný přechod, a pokusil se o rozhodný útok na Kutuzova u Štokravy. U Schöngraberna stojící předvoj spojenců, jemuž velel rakouský generál hrabě Nostic, ruskému knížeti Bagrationu podřízený, byl překvapen rovněž lstně a zaskočen, ale Bagration týmž spůsobem ošálil Murata předstíraje, že Rusko kloní se ku zvláštnímu míru bez ohledu na Rakousko, a zatím Kutuzov v pořádku ustoupil k Pohořelicům na Moravě toliko Bagrationa zůstavil a Schöngraberna, y zakryl nepříteli ústup svůj. 16 listopádu

[1]) Jeník z Bratřic, n. j, m.

udeřil Murat s přesilou na Bagrationa, ale Rusové kladli hrdinný odpor až do jedenácté hodiny noční, kdež nastoupili pochod k moravskému pomezí. S nimi spojil se i rakouský sbor dříve knížetem Aueršperkem, tehdy pak již knížetem Lichtenštejnem vedený. Aueršperk za neobezřelost svou při opuštění mostu Táborského uvězněn v pevnosti královéhradecké. [1])

Vichřice válečná valila se tudíž na Moravu, kdež i očekáváno brzké rozhodnutí. Přicházelyť nové a nové zástupy ruské, s nimiž očekáván i cář Alexander. Meškaltě právě v Berlíně a Postupími, když došly zprávy o katastrofě ulmské. Zajel tudíž k návštěvě sestry své velkokněžny Marie Pavlovny do Weimaru, odtud pak chtěl skrze Lipsko a Prahu odebrati se rychle do Olomouce. Cestou došla však ho zpráva, že Francouzi vešli již do Plzně, i volil cář cestu skrze Vratislav. 18 listopadu[2]) byl v Olomouci, kdež se ubytoval. Císař František s císařovnou Marií Terezií nejprvé přijel do Brna, ale za krátko odjel rovněž do Olomouce. Jako r. 1795 a 1800 obracel se císař i r. 1805 k vlastenecké horlivosti obyvatelstva, vyzývaje ku zřizování dobrovolných sborů střeleckých. Ale myšlenka tato došla jen částečného zplnění. V Čechách na některých místech tvořily se dobrovolné sbory a shromažďovaly v okolí pražském, zvláště z loketského kraje, kdež města Cheb, Loket, Ostrov, Jáchymov, Kraslice a Jindřichovice vypravila své sbory městských střelcův a panství Bečov i Jindřichovice značnější po-

---

[1]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Pol 188 sld.

[2]) Šilder, Имперагоръ Александръ Первый. I[r]

čet mužstva.[1]) Dobrovolné sbory tyto sřaděny v prápory, jichž některé soustředily se 28 listopádu v Praze a podřízeny byly velení Volfganga hraběte Černína z Chuděnic.[2]) V bitce u Štokův, o níž položeno níže, vyznamenali se čeští dobrovolníci velice.

Na rozvlněné krabatině mezi Brnem a Maršovými horami shromážďovaly se již tou dobou obrovské spousty vojsk: Rakušané v počtu 25.000 mužů, vedení knížetem z Lichtenštejna, měli hlavní stan v Šlapanicích, Rusové byli rozloženi mezi Rajhradem a Tuřany. Rusové vedeni byli Kutuzovem, Francouzům velel sám bojovný císař jejich. Napoléon přiraziv k Muratovi, byl 17 listopádu hlavním stanem ve Znojmě, 18 t. m. v Pohořelicích. Teď byla příhodná chvíle pro spolčence, aby uplatnili bitvou přesilu svou dříve ještě, než se francouzské vojsko soustředí. Ale Kutuzov neznaje pravý počet francouzského vojska, odhodlal se ustoupiti k Olomouci a zaujal 22 t. m. u Olšan pevné stanoviště. Brno bylo spolčenci zcela vyklizeno. Úřady státní přestěhovaly se do Wiesenberka, trestnice špílberská i s trestanci do kasemat olomouckých. Ráno 19 listopádu odtáhl z Brna zbytek rakouského vojska, zanechav v městě hojné zásoby všeho druhu, načež zaujali stráže ozbrojení měšťané. Napoléonu dostalo se tím místa, ovládajícího veškeru střední Moravu a vhodného k zamýšleným operacím proti Rusům.[3]) O půl druhé ho-

[1]) Kramériovy cis. král. Vlastenské Noviny 1805, čis. 48.

[2]) Prager Oberpostamtszeitung 1805, 143.

[3]) Thiers, Histoire du Consulat et de l'Empire 275.

dině odpolední přijela do města tryskem přední hlídka francouzská, pronásledujíc dragony pluku Latourova, a ihned osadila budovu poštovní. Z obyvatelstva brněnského vypravila se deputace a sice biskup Lachenbauer, hrabě Jan Taaffe, appellační rada Hacker a purkmistr Cikán, kteráž na Vídeňce u kláštera milosrdných bratří setkala se s Muratem, harcujícím v čele dvou pluků kyrysnických. Murat vtáhl do města, ubytoval se v paláci Dobelštejnově na Velikém náměstí a přijal tam vedle deputace výše jmenované i barona Rodena, plnomocného kommissaře brněnského. Veškery rozkazy brněnského velitelství ohlašovány na radnici městskému úřadu, načež 20 listopádu oznámil veřejně magistrát, že obyvatelstvu jest opatřovati potřeby pro nepřátelské vojsko na poukázky od důstojníků podepsané nebo vydané. Také nařízeno, aby vydány byly Francouzům zásoby pro vojsko císařské, jež obyvatelstvo po odchodu rakouského vojska rozebralo. Téhož dne 20 listopádu odpoledne přitáhla francouzská armáda počtem více než 20.000 mužů a s ní přijel i císař Napoléon. Vojsko rozloženo po domích, koně v průjezdech a též i v místnostech přízemních. Kázeň francouzského vojska byla dobrá, stesky slyšány toliko do vojáků bavorských. Ulice brněnské tou dobou podobaly se válečnému táboru, neboť všude bylo plno vojska, děl, vozů se střelivem a p. O pořádek pečovali četníci francouzští. „Na ulicích ruch a shon vojáků, důstojníků, rychlých adjutantův a křik měšťanů, kteří chléb opatřovali, dobytek poráželi, vysekávali a jiní zase nápoje opatřovali.“ Císař Napoléon navštívil Špilberk, shlédl jeho opevnění jakož i fortifikace kolem města a poručil, aby byly zdo-

konaleny a děly opatřeny. Slavnostní přehlídka vojska v městě i okolí rozloženého budila v obyvatelstvu veliké obavy.[1])

Téhož dne, když Napoléon vešel do Brna, spojil se Kutuzov s prvým šikem nové armády ruské, která se byla právě na bojiště dostavovala. V Olomouci konána byla ihned válečná rada a sneseno sice pokusiti se s Francouzi o bitvu, především ale vojsku dlouhými pochody unavenému dopřáti několikadenního odpočinku. Zatím očekávány příchod armády arcivévody Karla, armády ruské, s níž se blížil generál Bennigsen, a rozhodnutí vlády pruské. Ruské gardy vedené velkoknížetem Konstantinem dostihly již Olomouce, další posily byly očekávány v nejbližších dnech, arcivévoda Karel urychloval pochod svůj k Vídni. Situace se změnila, neboť teď každý den dalšího odkladu byl s prospěchem pro spojence, tu však ukázalo se, že není Olomouc dostatečně zásobena. Ani polovici potřeby skutečné nebylo lze hraditi ze zásob pevnostních a ve vojště nastával nedostatek potravy. Kutuzov s počátku chtěl Francouzům nabídnouti bitvu před Olomoucí u Olšan blíže Prostějova, ale obtíže se zásobováním četného vojska spojené přiměly jej, že navrhl císaři Františkovi, aby vojska spojenecká ustoupila do krajiny dotud nevyčerpané. Než válečná rada, v níž rozhodl rakouský generál Weyrother, plné důvěry cáře Alexandra požívající, ustanovila se na postupu ku předu.[2])

---

[1]) Šuran, Dějepis Brna, 292 sld. Ohéral, Aufzeichnungen eines Brünner Bürgers. I. Die Franzosen in Brünn, u d'Elverta, Beiträge zur Geschichte der königl. Städte Mährens I, 140—165.

[2]) Šilder, Императоръ Александръ Первый II, 134

14 listopádu dány tudíž rozkazy, aby armáda hnula se ku předu, ale k bitvě ještě nedošlo, neboť 17 t. m. zaslal Napoléon císaři Františkovi list, ve kterém na základě podmínek již oznámených projevoval ochotu k ujednání trvalého míru. Následkem toho vysláni k němu 24 listopádu do Brna hrabata Stadion a Gyulay. Napoléon očekával tehdy i příchod pruského ministra hraběte Haugvice, který ohlásil prostředkovací úkol cesty své, a proto snažil se přiměti Gyulaye k sjednání zvláštního míru s Rakouskem. Ale vyjednávání dne 25 listopádu konané nemělo účinku; toliko shodovaly se obě strany, aby obeslán byl kongress, který by se radil o mír. Napoléon navrhoval Linec, Gyulay Prahu, až konečně ustanovena Vídeň. Zatím Francouzi šířili se po celé západní Moravě, ba pronikli i odtud do Čech. Armádní sbor maršála Bernadotta spěchal od Brna k Jihlavě, aby dle potřeby čelil vojsku pruskému, jehož příchod toužebně na straně spolčencův očekáván, některé pak oddíly francouzské osadily 27 listopádu Telč. Hospodářský správce černínský ve Studené zpravil o tom ihned vrchního Gerstenkorna v Jindřichově Hradci, kterýž vypravil jízdného posla na přezvědy do Malého Radmírova, aby odtud měl ve zření pohyby Francouzův od Strymilova se blížících. Ale Francouzi pronikli nepozorovaně do Malého Radmírova a posla zajali. Do Hradce však přišla přece zpráva dříve. 28 listopádu o 5 hodině přitáhli Francouzi do města, osadili brány lineckou i pražskou, načež podplukovník M

praví, že byl Kutuzov vrchním vojevůdcem toliko jména, ale ve skutečnosti že velel rakouský gener kvartýrmistr Weyrother.

gnet tázal se ostře purkmistra a vrchního po Rusích i císařských. Ježto ani těch kromě některých nováčkův a invalidů tu nebylo, Francouzi po půlnoci odtáhli.[1]) Ale císař František nepřistoupil na příměří za podmínek Napoléonem kladených a odhodlal se zkusiti ve spolku s Rusy štěstí válečného. Napoléon vypravil na rychlo svého důvěrníka Savary k cáři Alexandrovi, maje v úmyslu rozdvojiti spolčené císaře, dříve než by Prusko slib svůj uskutečnilo a vojskem svým koalici zesílilo, ale cář jednání odmítl. Tím stala se veliká bitva neodvratnou.

Od velikých bitev za dob husitských nebyl sveden na půdě české boj tak velikých rozměrů, jako bitva dne 2 prosince 1805 mezi Francouzi a spojenými Rakušany i Rusy, již nazývají bitvou u Slavkova po městě moravském, jihovýchodně Brna položeném. Francouzi ve vzletném svém spůsobě nazývají ji „bitvou tří císařů" (la bataille de trois empereurs). Napoléon shromáždil k bitvě 65.000 mužův a velel sám osobně, jsa bezpečen, že osvědčení již maršálové a generálové jeho vykonají přesně každý rozkaz. Na straně spolčenců velel Kutuzov, rakouským zástupům vedle něho kníže Lichtenštejn; oba císařové meškali v táboře. Spolčenci byli ve značné výhodě, ježto měli číselnou převahu a znali dobře útvar krajiny mezi Brnem a Olomoucí, kdež bitva byla připravována. Úmyslem jejich bylo dle úmyslu Weyrotherova[2]) ohrožovati pravé křídlo francouzské a spojení Napoléonovo s Vídní, aby nepřítel

[1]) Rull, Monografie města Hradce Jindřichova, sld.
[2]) Šilder, Императоръ Александръ Первый II, 132.

přinucen byl k ústupu do Dolních Rakous. Proto měl se díti hlavní útok na pravé křídlo francouzské, kdežto arcivévoda Ferdinand postupem k Jihlavě měl znepokojovati křídlo levé. Ale spolčencům nedostávalo se určitých zpráv o rozestavení francouzského vojska, zejména pak o změnách, jež Napoléon bezprostředně před bitvou nařídil. Císař francouzský rozložil sbory své u veliké čáře, která počínala u Jihlavy a končila v jižním okolí rajhradském, maje ve zření silnici, od Brna k Olomouci vedoucí a stálé spojení s Vídní. Středem jeho postavení bylo údolí Zlatého potoka, jenž na pravém břehu vlévá se do Cezavky; potok tento vine se osadami Jiřikovici, Puntovici, Kobylnicí, Sokolnicí a Telnicí, načež napájí rybníky u Začan. Napoléon odvolal Murata od Výškova a rozložil vojska svá na mírných výšinách podél pravého břehu potoka, ježto očekával útok vojsk spojeneckých i mohl jak útoku spolčenců čeliti tak sám k útoku přestoupiti. Spojenci zamýšleli hlavní útok na francouzské pravé křídlo při začanských rybnících, aby přerušili Napoléonovo spojení s Vídní, načež by poraženým Francouzům zbýval jediné ústup do Čech, tu však nebylo nemožno, že by již narazili na vojsko pruské. Napoléon úmysl tento postřehl a seznal, že klíčem bojiště jest výšina u povýš položených Pratec, kudy ubíhá silnice k Olomouci a odkud jest volný sklon k začanským rybníkům i k městu Slavkovu. Soudilť, že spojenci při zamýšleném útoku na jeho pravé křídlo opustí svá postavení, těch pak zamýšlel se ihned zmocniti, aby spojeneckou armádu ve dví rozdělil a tak neodvratnou porážku jí spůsobil. V noci z 1 na 2 prosinec přešel Na-

poléon Zlatý potok a soustředil jádro vojska svého u Jiřikovic, Puntovic a Kobylnice, nímž zamýšlel opanovati výšinu prateckou; u Sokolnice a Telnice ponechal toliko oddíl vojska, který by stačil zadržeti útok protivníkův.

Den 2 prosince byl mrazivý a mlhavý. Dlouho husté mlhy zakrývaly slunce i pohyby a postavení francouzských vojsk na zmrzlé a lehkou vrstvou sněhu kryté půdě. Napoléon s povýšeného hlediště napiatě pátral po nepříteli, vyšetřuje zkušeným okem bitevní jeho plán, zvláště pohyby levého křídla, které jej mělo odtrhnouti od Vídně. Teprvé k desáté hodině počaly se mlhy rozptylovati i objevilo se „slunce slavkovské“ (le soleil d'Austerlitz) a tu bylo pozorovati šiky ruské, any postupují proti Sokolnici a Telnici. Napoléon shledávaje, že plní se jeho předpoklad, nařídil ihned maršálům Bernadottovi a Soultovi, aby udeřili na Pratce; jízda Muratova, granátníci Oudinotovi a garda vedená Bessièresem měli následovati. Maršálové Davoust a Lannes byli se sbory svými zálohou. Tak rozpředla se bitva z nejkrvavějších z celé doby revoluční. Kutuzov nepostřehl Napoléonova plánu a stál s jádrem vojsk na výšině u Pratec a teprvé, když objevil se na bojišti cář se stkvělou družinou ruských generálů, dal rozkaz k pochodu proti Sokolnici. Výšina pratecká byla klíčem bitvy. Podařilo-li se Francouzům jí se zmocniti, bylo levé křídlo spolčencův ohroženo a proraženo. Napoléon svěřil úlohu tuto maršálu Soultovi, aniž spolčenci tušili úmysl jeho. Kutuzov jda za svou původní myšlenkou, rozdělil šiky své a dal znamení k pohybům proti francouzskému pravému křídlu. Sotva že však

Rusové vyšli z osady, jali se do překvapených páliti Francouzi, řítící se z okolních výšin. Po krvavém boji a hrdinném odporu vzaty Pratce, sbor Kutuzovův roztříštěn. Vzetím Pratec, jehož zásluhu přičítají Francouzi hlavně maršálu Soultovi, byla vlastně bitva již rozhodnuta. Všechny pokusy obou císařův i Kutuzovovy soustředit znovu vojska rozražená a zapuditi nepřítele z Pratec ukázaly se býti marnými a vítězící Francouzi přešli na celé čáře k útoku. Murat a Lannes udeřili po olomoucké silnici na sbor Bagrationův a na jízdu rakousko-ruskou, jíž velel kníže Lichtenštejn, odrazili mocný jízdecký náběh, jímž Lichtenštejn chtěl obrat v bitvě způsobiti, a vzali ves Blažovice, ovládající výšinu prateckou. Ihned ves tato zapálena. Podařilo se sice Rusům vedeným Bagrationem, že pronikli zakrytým údolím a vzali ves Tvarožnou, ale chtějíce udeřiti na levý bok sboru maršála Lannesa, byli střelbou pěchoty přes podporu svého dělostřelectva odraženi. Bagration přinucen po té k ústupu směrem k Olomouci. Lannes jej stihal, vzal vesnice Holubice a Kruhy a oddělil sbor Bagrationův od jízdy Lichtenštejnovy. Ještě jednou sřadil Lichtenštejn své jezdce k mohutnému útoku, ale náraz jeho zadržán byl kyrysníky sboru Lannesova, jimž veleli generálové d'Hautpoul a Nansouty. Rozptýlená jízda spojenců prchala k Slavkovu. Vítězní kyrysníci vrhli se pak na ustupující sbor Bagrationův a obrátili jej na divoký útěk.

Zbýval ještě boj na výšině pratec[...] kdež stál střed spojenců, vedený Kutuzov[...] Napoléon na pomoc maršálu Soultovi přiv[...] všechny zálohy a tak byla obnovena bi[...]

ve středu. Ruská pěchota, jíž veleli generálové Dochturov, Langeron, Kamenskij a Přibyševskij, a rakouská pěchota generála hraběte z Kolovrat zahájily ostrou palbu na útočícího nepřítele, ale prudký útok bodákem donutil spolčence k ústupu. Rusy k Sokolnici a Telnici, Rakušany ke Slavkovu. Když jízda generála Rappa zatlačila i ruské gardy, byl boj o výšinu prateckou o 1 hodině odpolední rozhodnut. Ku konci vrženy byly sbory Buxhöwdenovy do zamrzlých rybníků, z nichž Začanský se prolomil, oddíly Přibyševského a Langeronův obklíčeny a z největší části zjímány. Jen rozmyslná udatnost generála Dochturova, jíž ani Napoléon neodepřel uznání, zachránila Buxhöwdena úplné zkázy. Veškero vojsko spojenců kromě sboru Bagrationova dalo se na chvatný útěk, s vojskem pak strženi byli i oba císařové, jimž v jedné chvíli hrozilo již zajetí.[1] Spojenci ztratili 15.000 mrtvých a raněných, 20.000 zajatých, mezi nimi 8 generálův a 10 plukovníků, 180 děl, množství koní, vozův a zavazadel. Francouzi udávali ztrátu celkovou 7000 mužů.

Úplné vítězství Francouzů poučilo císaře Františka, že není lze již na pokračování ve válce pomýšleti, neboť byly obavy, že Napoléon vrhne se na armádu arcivévody Karla, dlouhými pochody unavenou, a že pak podmínky míru ještě zveličí. Také cář ruský

---

[1]) Dle Thiersa, Histoire du Consulat et de l'Empire VI, 292—328. Obšírná současná zpráva rovněž z francouzského pramene o bitvě slavkovské uveřejněna 'olit. Journal 1805, 1252—1257. — Šilder, іераторъ Александръ Первый II, 139—142 podává né zprávy dle svědectví ruského generála Lange-a, zvláště o noční poradě generálův u Kutuzova d bitvou a o nebezpečenství, v němž na útěku po ou noc po bitvě vězel cář Alexandr.

přál si příměří obávaje se, aby Napoléon nedostihl vojska jeho než by přešlo Moravu a nezničil je. Proto navrhoval, aby císař František vyzval Napoléona k schůzce osobní. Císař František odhodlal se tedy vypraviti knížete Lichtenštejna k Napoléonovi ujednat bezodkladné příměří, které by v brzkých dnech dovršeno bylo definitivním mírem. Spolu měl kníže projeviti Napoléonu přání císaře rakouského po osobním setkání.

Lichtenštejn ubíral se do hlavního stanu Napoléonova, který právě projížděl bojiště a pečoval o raněné. Cestou viděl kníže bojiště poseté mrtvolami ruských vojínův a nabyl teprvé pravého ponětí o hrozných obětech bitvy. V Pozořicích, kdež byl hlavní stan francouzský, přijat byl kníže Napoléonem velmi vlídně. Veliký válečník neskrblil uznáním rakouskému generálu, jehož obezřelost uchovala čest poraženému vojsku, a ochotně svolil k navrhovanému setkání s císařem Františkem u předních stráží obojí armády v den 4 prosince. Ve schůzce této mělo býti příměří ujednáno.

3 prosince přeložil Napoléon hlavní stan do hraběcího Kounického zámku ve Slavkově a dle něho nazval i bitvu. Odtud dal rozkaz ku stíhání poražené armády spojenecké. Ježto Murat mylně předpokládal, že Rusové a Rakušané prchají k Olomouci a za nimi tímto směrem vypravil jízdu maršála Lannesa, získali spojenci času. Ustupovalit po silnici do Uher vedoucí k Nasedlovicům a k Hodonínu, i byli sice maršálem Davoustem pronásledováni až k Hodonínu a u tohoto města i dostiženi, unikli ale přece do Holíče na levém břehu řeky Moravy, v jehož zámku meškali pak i oba císařové.

Mezi císařem Františkem a cářem Alexandrem vzniklo napjetí, které bylo i ve vojště. Ruští důstojníci nepokrytě a slovy bezohlednými posuzovali stav rakouského vojska, na ně svalujíce vinu porážky. Když císař František oznámil spolčenci svému, že setká se s Napoléonem, Alexandr, jakkoli sám dříve schůzku navrhoval, projevoval lhostejnost a ponechal mu volnost jednání.

Památná schůzka císaře Františka s Napoléonem konala se dne 4 prosince ve stejné vzdálenosti od předních stráží obojí armády. U Spáleného mlýna blíže vsi Žarošic a Uherčic při malém rybníčku setkali se poprvé v životě svém oba císařové tváří v tvář, císař František maje v průvodu svém knížete Lichtenštejna, Napoléon se dvěma maršály a čtyřmi pobočníky. Napoléon očekával císaře Františka u polního ohně, jejž zanítili jeho vojínové. Spatřiv císařský povoz, vyšel vstříc a císaře objal. Oba panovníci usadili se pod širým nebem opodál skupiny lip u dřevěného kříže při ohni táborovém. Rozmluva obou císařův trvala dlouho a zachována jest o ní obšírná zpráva se strany francouzské. Družina obou panovníků zůstala opodál, pozorujíc se zvláštním zájmem neobyčejné divadlo. Napoléon s počátku omlouval se, že schází se s císařem na místě ne právě přiměřeném a žertovně prohodil: „Toť paláce zde, v nichž mne Vaše Veličenstvo nutí přebývati od tří měsíců.“ „Tento pobyt Vám dosti svědčí,“ odpověděl císař František. V rozmluvě Napoléon dotvrzoval, že byl k válce donucen v době, kdy se jí nejméně nadál, a prohlásil ochotu svou ujednati mír a podmínek hraběti Gyulayovi již oznámených, žádal ale, aby císař František přistou-

pil k míru bez Rusův a aby ruské vojsko opustilo ihned území rakouské, což činil nezbytnou podmínkou pro příměří. O mír s Rusy prohlásil, že bude jednati sám později. „Věřte mně,“ pravil Napoléon, „a nespojujte osud svůj s osudem císaře Alexandra. Rusko jediné může dnes v Evropě vésti válku z rozmaru, neboť poraženo jsouc, ustoupí do svých pustin a Vy, Vy zaplatíte svými zeměmi náklady válečné.“ Císař František prohlásil tedy, že nebude již ve válce pokračovati a uzavřel příměří, do něhož byli i Rusové pojati s podmínkou, že tito ihned nastoupí zpáteční pochod do své vlasti a že císař rakouský vypraví do Brna plnomocníky za ujednáním definitivního míru. Oba císařové rozloučili se srdečně. Napoléon doprovodil císaře Františka až ke kočáru a odjel pak do Slavkova.[1]) Generál Savary spěchal ihned za maršálem Davoustem s rozkazem, aby ustal od pronásledování, a odebral se i do Holíče, kdež mu oznámil též cář, že přijímá podmínky příměří. Ihned dal cář vojsku svému rozkaz k návratu do Ruska. Vyjednávání o mír mělo se díti dle změněné úmluvy v Mikulově.

Teď nastalo vyjednávání o mír, za něhož jihozápadní Moravě a částečně i Čechám bylo dále ještě zakoušeti svízele cizí okkupace. Od Jihlavy pronikli Bavoři i na půdu českou u Štokův a Pávova, kdež 5 prosince svedeno mezi nimi a oddílem arcivé-

---

[1]) O schůzce a rozmluvě této Napoléon dal uveřejniti tištěný bulletin ze dne 5 prosince, jenž rozeslán časopisům (otištěn v augšburské Allg. Ztg. 1805, čís. 351), a zprávu ve Wiener Ztg. 1805. Důležité podrobnosti, francouzskou zprávu opravující, čerpal z lis... arcivévody Josefa arcivévodě Karlovi Wertheim Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten J... zehnt des 19. Jahrhundert I, 331 sld.

vody Ferdinanda několik šarvátek. Bavoři postavili se na vrchu nad Štoky a doráželi na přední stráže rakouské, pročež nařídil arcivévoda 5 prosince odpoledne na ně útok o dvou kolonnách. Rychle byli Bavoři sehnáni s výhodného stanoviště svého a Štoky vzaty. Jízda rakouská vrhla se potom na generála Wrede, který držel se v Pávově, a vypudila jej; toliko noc zabránila další ztráty Bavorů. Téže noci ustoupili Francouzi a Bavoři z Jihlavy, již Rakušané bez odkladu osadili. Francouzi utrpěli celkem ztrátu 1600 mužů, mezi nimiž 20 důstojníků. Šarvátek těchto účastnili se se ctí i dobrovolní myslivci čeští, kteří právě téhož dne ku sboru arcivévodovu přirazili; zejména vyznamenaly se setniny svob. pána z Běšin a Volfganga hraběte Černína.[1] Arcivévoda dvěma myslivcům, Josefu Zvěřinovi a Janu Buriánovi, udělil ještě na bojišti stříbrné peníze záslužní.[2] Srážka tato tím zaviněna, že nedostalo se arcivévodovi Ferdinandovi v čas zprávy o ujednaném příměří.[3] Napoléon ze Slavkova odebral se 7 prosince do Brna a povolal tam z Vídně i svého zahraničního ministra Talleyranda. Ale nevelíké Brno nehodilo se dobře za místo k ujednávání, nad to pak bylo příliš blízko položeno slavkovskému bojišti a přeplněno raněnými. Již v poledne v den bitvy přivežen byl do Brna těžce raněný ruský generál s třemi vojáky, odpoledne přicházeli zajatí Francouzi. O 5 hodině přivedeno 500 ra-

---

[1] Prager Oberpostamtszeitung 1806, č. 31.

[2] Kramériovy Cís. král. Vlastenské Noy 1805, čís. 50.

[3] Doznává toho i list maršála Bernadotta arci›dě Ferdinandovi, daný 6 prosince v Zašovicích a ›ný v augšburské Allg. Ztg. 1805, č. 360.

kouských a 2000 ruských zajatců s několika děly, která postavena byla na Velikém náměstí. Až do noci noví a noví zajatci přiváděni. Zajatci ruští, mezi nimi mnozí ranění, ubytováni byli na Špílberku, ve chrámích stoličném, dominikánském a jesuitském, v gymnasii, v redutě a v příkopě hradebním, zůstaveni jsouce namnoze bez pomoci, ba i bez potravy. „Z oken chrámových spouštěli přilbice, čepice a krabice, prosíce o potravu. Milosrdné obyvatelstvo dávalo jim chléb a polévku: ale vše to nestačilo. Nic lépe nevedlo se zajatcům rakouským, kteří byli ubytováni v budově oděvní komise.“ Magistrát brněnský ujal se tudíž zaopatřování ve spolku s vrchnostmi okolními, neboť byly obavy, aby nepropukly nemoci nakažlivé. U sv. Josefa zřízena veřejná kuchyň, v níž obyvatelstvo vařilo polévky pro Francouze, Rakušany i Rusy. Raněných stále přibývalo. Dne 4 prosince přivezeni četní Francouci i ubytováni v nových kasárnách. Požadavky Francouzů zvětšovány, ježto nevědělo se ještě o příměří. Teprvé když 5 prosince rozhlásilo se, že jest příměří umluveno, počali Francouzi jednati šetrněji, k obyvatelstvu i k zajatcům. Ranění Rakušané a Rusové ubytováni vedle francouzských a pečlivě ošetřováni. Všechny veřejné místnosti ba i továrny byly přeplněny. 6 a 7 prosince počali již Francouzi z Brna odcházeti. Současně zřízena byla zdravotní rada, aby pečovala o zabránění nákažlivým nemocem.[1])

Napoléon rozkazem z Brna dne 8 prosince daným uložil Rakousku 100,000.000 franků daně válečné pro potřebu vojska svého

---

[1]) Šuran, Dějepis Brna, 294 sld.

a 12. t. m odjel do Vídně, aby byl blízek místu pro jednání o mír místo Mikulova určenému. V Brně meškali již také rakouští plnomocníci, hrabata Stadion a Gyulay. Talleyrand chtěl vyjednávati s Rakouskem a Ruskem bez pruského prostřednictví. Po přání Napoléonovu nahrazen hrabě Stadion knížetem z Lichtenštejna, načež veškero vyjednávání přeloženo do Vídně, odkudž bylo pohodlné spojení s císařem Františkem v Holíči. Zatím podařilo se Napoléonovi pruského ministra hraběte Haugvice přiměti k podpisu úmluvy ze dne 15 prosince 1805, kterouž Prusko vstoupilo v přátelský poměr k Francii a Rakousku vzata při vyjednávání o mír naděje v pomoc jeho. Napoléon výhodně kořistě z příznivé situace, stupňoval požadavky své. Císař František dle rad arcivévodů Karla a Josefa propustil hned po zmařeném vídeňském jednání o příměří 28 listopádu kabinetního ministra hraběte Colloreda a bezprostředně po bitvě u Slavkova i ministra hraběte Cobenzla, jimž přičítána vina neblahé války. Tím odstraněny dvě hlavní překážky míru, jejž arcivévoda Karel zavítav 20 prosince do Holíče, nejhorlivěji doporoučel. V památné rozmluvě na zámku holíčském vylíčil arcivévoda císařskému bratru nezbytnou potřebu míru i by žádány byly těžší oběti, žádal, aby mužové, kteří říši do neblahého onoho stavu zavedli, byli odstraněni, a doporoučel, aby správa věcí zahraničních byla svěřena Filipu hraběti Stadionu, státníku i diplomatu bystrému a ve státních službách osvědčenému. 24 prosince byl již Stadion …upcem Cobenzlovým.

…ezitím vyjednáváno o mír v Preš…e ale za okolností nehrubě slibných.

Napoléon původní podmínky teď, když Rusové odtáhli a Prusko z koalice vystoupilo, rozšiřoval bezmezně a ani osobní schůzka jeho s arcivévodou Karlem na císařském loveckém zámku Stammersdorfu u Vídně neučinila jej povolnějším. 27 prosince konečně podepsán mír prešpurský, jímž Rakousko za Salzburk vzdáti se musilo Tyrolska, venkovských a Benátských zemí. Zemí koruny české mír tento zvláště se nedotýkal.

Bylo ještě potřebí mnohých dnů, než francouzské vojsko opustilo země naše. V Brně ohlášen prešpurský mír vyhláškou barona Rodena 4 ledna, načež 12 ledna Francouzi opustili Brno i okolí a měšťané osadili stráže. V krátce vrátily se do Brna zeměpanské úřady v průvodu vojenské posádky. Část Francouzů vracela se z Moravy skrze jižní Čechy a tu zachovány jsou o průchodu jejich zajímavé zprávy z Hradce Jindřichova. V neděli 15 prosince přirazil do tohoto města 54 pluk řadového vojska s generálem Rivaudem Olivierem. Dne 16 t. m. dva prápory téhož pluku přeloženy do Deštné, Kumžáku a Strymilova; v Hradci zůstal toliko jeden prápor s podplukovníkem Cardaillacem. Dne 17 t. m. přitáhl 27 pluk lehké pěchoty a zůstal bytem v Hradci, Dne 18 t. m. přirazil 95 řadový pluk s druhým plukem husarským, načež meškající v městě prápor 54 pluku přeložen do Polílkna, Stejky, Matného, Polště a Roseče. Přes to bylo v některém městském domě 10 i více důstojníkův a 15 až 20 mužů, tak že mnozí měšťané z domů svých utíkali a těžkými pokutami k zůstání přidržováni byli.

K večeru 18 prosince přijel do Hrad Jindřichova maršál Bernadotte a ubytov

se vedle generála Oliviera Rivauda v zámku hraběte Černína z Chuděnic. 19 t. m. přijel třetí jízdný pluk dělostřelecký, pak pátý a před večerem devátý pluk husarský, jichž koně namnoze po domích měšťanských ubytováni. Dne 21 odtáhl prápor pěchoty, místo jeho ale zaujalo oddělení dělostřelecké. Maršál Bernadotte uložil městu, aby dodalo s okolím 1600 loket zeleného, 4500 loket modrého sukna, 6000 párů střevícův a 1000 klobouků, vše v pěti dnech. Magistrát a měšťanstvo doufaly v úlevu, ale 24 prosince požadavek opakován byl s přísnou pohrůžkou, načež soukenníci k večeru žádaná sukna na radnici snesli. Než válečný kommissař francouzský větší část zboží prý pro nedokonalost odmítl. V noci na 25 prosince poplašeno obyvatelstvo zprávou o rozkaze, aby se Bernadottův sbor vrátil do Jihlavy, poněvadž šly obavy, že znamená rozkaz tento obnovu nepřátelství, a také hned nazejtří obnoveny požadavky francouzské a vymáhány se vší rozhodností. 27 prosince táhla městem bavorská armáda, jíž velel maršál Wrede, 29 t. m. přitáhlo opět 1300 Bavorů s generálem Kargem, kteří odešli 1 ledna 1806. Dne 4 ledna ohlášen pochod všeho sboru Bernadottova skrze Hradec Jindřichův, načež po několik dní dál se průchod pěchoty, jedenácti jízdných plukův a dělostřelectva. 15 ledna přijel maršál Mortier, 19 t. m. pak odtáhli poslední Francouzi. Město čítalo si nákladů za tyto průchody 62,923 zl. 36 kr. [1])

---

[1]) Rull, Monografie města Jindřichova Hradce, sld.

Válka s Napoléonem r. 1809.

Když francouzské vojsko opustilo po míru Prešpurském rakouské území, ukázaly se teprvé děsné následky nešťastné války. Armáda byla téměř rozvrácena, finance naprosto vyčerpány, důvěra v obranou spůsobilost habsburských států do základu otřesena. Ze zemí Napoléonovi postoupených hrnuly se papírové peníze zpět a spůsobily další své znehodnocení, které na výsost nepříznivě působilo v průmysl i obchod. Jedinou nadějí bylo opětné povolání arcivévody Karla v čelo vojenské správy a hraběte Stadiona do ministerstva zahraničného. Oba byli známí stoupenci míru a zaníceni pro vnitřní opravy, jichž bylo svrchovaně potřebí; arcivévoda Karel zvláště a při každé příležitosti dovozoval potřebu, aby změněna byla soustava vnitřní správy, josefinskou byrokracií se zakládající, kteráž před tváří dějin byla zodpovědna za všechny dosavádní nezdary. Oba mužové byli také známými odpůrci neblahého policejního systému a proto povolání jejich pokládáno za obrat v poměrech veřejných. K nim přidružil se Jan Rudolf hrabě Chotek, jejž císař ještě r. 1805 povolal v čelo dvorské komory.

Veřejnosti bylo potřebí zadost učinění a proto pohnán baron Mack před soud vojenský, který jej odsoudil k smrti. Císař změnil tento trest v doživotní žalář pevnostní se ztrátou vojenských hodností. Nechať již soudí se o spůsobilosti Mackově tak či onak, pravdou zůstává, že nebyl vinníkem sám, nýbrž že propůjčil se za vykonavatele snah mocné strany u dvora, která stavěla se nepřátelsky

proti arcivévodovi Karlovi. Mack byl tudíž dobrovolnou obětí za četné jiné, daleko mocnější i větší vinníky. 21 října 1813, ještě na krví zbroceném bojišti u Lipska, udělil císař Mackovi milost a výslužné. Mack zemřel r. 1828 ve Sv. Polítě.

Napoléon stal se mírem Prešpurským v Evropě střední činitelem rozhodujícím a přetvořoval státní poměry v Itálii, Německu a Hollandsku po osobní libosti své. Proto ohlásil císař František 6 srpna 1806, že skládá korunu i hodnost císaře německého, i zval se odtud toliko císařem rakouským. Říše německá rozpadla se ihned a část její sstoupila se v Rýnský spolek, jehož protektorem stal se Napoléon. Země koruny české tím získaly, ježto zbaveny byly pouta, které je od r. 1711 tížilo. V pamětním spise svém, který byl 11 srpna 1806 říšskému sněmu v Řezně předložen, praví císař výslovně, že vybavuje krokem tímto Dědičné Státy ze všech jakýchkoli svazků, jimiž byly dotud k říši německé poutány. Koruna česká byla ovšem poutána toliko osobním právem, jež králům českým propůjčovalo číšnictví říšské a spojené s ním kurfürství, ale readmisse josefinská ukazovala s dostatek, kterak osobní právo toto mohlo míti i důsledky státoprávní, samostatnost českého státu ohrožující.

Arcivévoda Karel a státní kancléř hrabě Stadion podjali se své úlohy státnické s obdivuhodnou horlivostí a energií, začež klidili neomezenou důvěru obyvatelstva. Jejich příklad nemohl zůstati bez účinkův ani v kruhy b—okratické, které volky nevolky musily bírati se ze ztrnulosti a pohodlí uvyklého. ı řídící státníci hleděli především uchovati -ᵔusku mír, jehož záruku shledávali ve

spojení všech evropských národů proti ohrožující již převaze Napoléonově. Arcivévoda Karel zejména byl přesvědčen pevně, že válka s Napoléonem jest nezbytna; proto pečoval horečně o rozmnožení a náležitý výcvik branných sil jakož i o pevné a spolehlivé styky s předními státy evropskými.

S rozmnožováním moci branné vzrůstaly však měrou ohromující i potřeby finanční. Až do r. 1799 pomáhala si vláda papírovými penězi, když však tyto v ceně klesaly, uchýlila se k nuceným půjčkám. Ale ani ty nepostačovaly k úhradě válečných nákladů stále rostoucích, nad to nové daně pak ve způsobě přirážek ku starším daním uvalované podrývaly obchod i průmysl a zmenšovaly poplatnost. Za takých poměrů vzrůstal úžasně dluh státní. R. 1793 bylo dluhu 377,000.000 zl., r. 1810 již 658,000.000 a každoročně dluhu přibývalo, ježto státní hospodářství vykazovalo schodek, r. 1805 30,100.000 zl., r. 1807 již 66,000.000 zl. Papírových peněz přibývalo měrou největší obavy vzbuzující; proti 20,000.000 zl. r. 1792 obíhalo jich r. 1805 za 675,000.000 zl., r. 1807 za 700,000.000 zl. a r. 1809 za 900,000.000 zl. Stříbro od r. 1796 z oběhu téměř vymizelo a nahrazeno bylo mincemi měděnými o 30 a 15 kr., jichž raženo do závratné výše 300,000.000 zl. R. 1803 bylo ažio na stříbro 30%, r. 1805 33%, r. 1806 již 47% a r. 1807 dokonce 90%! Po míru Prešpurském veliké množství papírových peněz z krajin odstoupených valilo se do mocnářství a způsobilo takovou záplavu, že potraviny všechny byly zdr ženy.[1]) Obecenstvem šířily se obavy, že buc

[1]) Wolf, Kaiser Franz 1804—1811, str. 201.

cena papírových peněz úředním prohlášením snížena, čímž císař sám donucen byl k veřejnému projevu. 21 července 1806 zaslal totiž vlastnoruční list praesidentu dvorské komory, ve kterém zprávy o zamýšleném znehodnocení papírových peněz rozhodně vyvracel.[1]) Ale již patentem ze dne 20 srpna t. r. přiznal císař potřebu počet papírových peněz, tak zvaných „Vídeňských bankovek", rozmnožiti, poněvadž všecky dosavadní finanční zdroje byly již vyčerpány. Vedle toho uvalena byla celní přirážka na cukr, kávu a kakao, na níž učiněna ihned půjčka 75,000.000 zl. Všichni soukromníci a korporace, jichž jmění převyšovalo 10.000 zl., zavázáni k nucené půjčce a sice dle jmění, z 10.000—15.000 zl. jmění 100 zl., z 15.000 až 20.000 zl. 150 zl. atd. Na veškery řádné berně uvalena pro r. 1807—1811 mimořádná válečná přirážka 50%. Cena soli, tabáku, pak cla i poplatky poštovní byly zvýšeny. Veškero zlato a stříbro musilo býti znovu puncováno za zvláštní poplatek.[2]) Všech těchto zdrojů mělo býti užito k umořování státního dluhu a ku stahování bankovek, když však propukla válka mezi Napoléonem a Pruskem, tu vznikla potřeba rozestaviti podél severního pomezí větší sbor vojenský. 29 října 1806 uveřejněn patent nový, jímž oznamováno, že novými daněmi nebude umořován státní dluh, nýbrž že jich bude užito kromě poplatku ze znovupuncování k úhradě běžných potřeb vojenských.

Dvě okolnosti bylo příčinou, že snahy ›niálního a v pravdě vlasteneckého arcivé-

---

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1806, čís. 89.
[2]) Tamže 1806, čís. 104.

vody nepotkávaly se se zdarem kýženým. Ani tento slavný válečník nebyl prost předsudků, jak ve vnitřních tak v zahraničných poměrech. Ve vnitřní správě nepostřehl arcivévoda Karel předností, jichž poskytovala úprava říše na historických základech proti umrtvujícímu i vyssávajícímu centralismu, pro jehož další vybudování horoval, v zahraničné politice pak byla velikým kamenem úrazu jeho nedůvěra k Rusku, jemuž přisvojoval tajné snahy Rakousku nepřátelské. Předsudky tyto bezděky spůsobily, že velikolepá Karlova činnost opravná skončila nejhlubším ponížením Rakouska.

Když 1 února 1806 po návratu do Vídně vydal císař František provolání ku svým národům, zdálo se všeobecně, že nová doba nastává. Volnější duch zavíval, censura byla umírněna a na všech stranách prouditi počal život čilejší. Obezřele řídil hrabě Stadion státní loď za poměrů choulostivých, hledě Rakousku zachovati mír i samostatnost, k sebrání sil potřebné. Proto hleděl uniknouti tužeb francouzských po spolku s Napoléonem a také odolal lákání pruskému, když vypukla r. 1806 válka mezi Napoléonem a králem pruským. Státníci pruští vidouce, že Napoléon hotoví se k mohutnému útoku, hledali styků s císařem Františkem, zapředli v létě 1806 čilé diplomatické styky se státní kanceláří vídeňskou a žádali o pomoc účinnou, jakkoli před rokem nejvíce dvojakostí svou k porážce Rakouska přispěli. Z pruské strany především navrhováno, aby rakouské vojsko bylo soustředěno v Čechách, odkudž by dle potřeby snadno s pruskými a sasky voji mohlo se spojiti.[1]) Stadion neodp

[1]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Politik.

val požadavku tomuto, poněvadž neznamenal ještě nepřátelské úmysly proti Francii — byloť lze dáti zbrojným silám v Čechách shromážděným ráz pouhého sboru pozorovacího — ale činné allianci s Pruskem vzpíral se ze všech sil. Proto oznámil francouzskému vyslanci la Roche Foucauldovi, že Rakousko soustředí oddíl vojska mezi Budějovici a Chebem, aby chránilo neporušitedlnost hranic svých. Ve skutečnosti vojska v Čechách rozložená posunována nepozorovatelně, aby byla blíže hranicům saským a pruským, spolu pak sbírána vojska i v Haliči a na Moravě, odkudž očekáván Napoléonův vpád, až by Prusko bylo povaleno. Docházelyť zprávy o vyjednávání Napoléonovu s Poláky, kteří žádali obnovu říše své. Návrh pruský, aby Rakousko osadilo pevnosti slezské, byl však odmítnut.

Postavení Rakouska stalo se ještě choulostivější po porážce Prusův u Jeny. Cář Alexander setrvával i nadále v boji a snažil se získati součinnost císaře rakouského. Zvláštním pamětním spisem snažila se ruská diplomacie císaře Františka o potřebě kroku tohoto přesvědčiti a hrabě Stadion již vážně rozvažoval o činném účastenství Rakouska ve válce, ale arcivévoda Karel ze všech sil opíral se každému sporu, proti Francii namířenému. Napoléon chtěje válku s Ruskem a Pruskem rychle ukončiti, zaujal proti Rakousku postavení příznivější a prohlásil, že není příčiny, proč Rakousko v Čechách vojsko shromažďuje. Arcivévoda Karel ale nedůvěřoval slovům jeho a činil přípravy k obraně,)oť obával se, že Napoléon po vítězství ˙ Rusy a Prusy odhodlá se řešiti otázku ıkou. Proto navrhoval, aby vojska rakou-

ská rozložena byla mezi Plzní a Těšínem, kdež nebylo nesnadno za potřeby je sesilovati. S návrhem tím souhlasil i Stadion, když shledal z vývodův arcivévodových, že vojenské síly nejsou nijak k válce připraveny. Napoléon tudíž hleděl Rakousko s Ruskem rozdvojiti a nabídl císaři Františkovi výměnu Italie za Pruské Slezsko, ale i tento návrh potkal se ve Vídni s odporem.[1]) Když Napoléon pronikl až do Polska a byly obavy, aby neujednal s Rusy mír jednostranný, vypraven byl k němu císařem Františkem generál baron Vincent a měl s ním ve Varšavě 10 února 1807 památnou rozmluvu. Napoléon hleděl slovy svými vzbuditi nedůvěru k Rusům a upozorňoval na působení Ruska mezi národy rakouskými. „Vzpomeňte si,“ zvolal v proudu řeči na rakouského zástupce, „co Vám pravím: Přijde čas, kde já, jehož Vy za největšího nepřítele pokládáte a s největším odporem posuzujete, budu přinucen objeviti se před Vídní se 100.000 Francouzův, abych Vás chránil před počiny ruskými.“

Tento zdánlivě příznivý poměr mezi Napoléonem a Rakouskem změnil se náhle, když byl ujednán mezi Francií, Ruskem a Pruskem mír Tylžský (7. června 1807). Z rozhodného nepřítele Napoléonova stal se cář Alexander jeho přítelem i spolčencem, Evropou pak šířily se zprávy o pronikavých změnách, jež císařové francouzský a ruský zamýšlejí. Tím v prvé řadě bylo ohroženo Rakousko, které dotud marně namáhalo se, aby s francouzské strany některé závažné podmínky míru Prešpurského byly splněny. Arci-

---

[1]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts II, 162.

vévoda Karel dobře oceňuje tyto okolnosti, s horlivostí úžasnou pečoval o zdokonalení zbrojných sil rakouských; i nová opevnění zamýšlena, zvláště tam, kde bylo očekávati vpád Francouzů nebo Rusův. Zvláště Olomouc zesílena novými pevnostními stavbami. Tato činnost arcivévody Karla za zesílením branných sil rakouských byla obdivuhodna. Byv 10 února 1806 jmenován generalissimem, s čímž spojeno bylo velitelství nad veškerým vojskem v době míru, takže i vojenská rada dvorská byla rozkazům jeho podřízena, pečoval nejprvé arcivévoda o reformu veškery pěchoty, aby byla spůsobilá k rychlým i lehkým pohybům. R. 1808 bylo zřízeno osm práporů mysliveckých po 720 mužích. Téhož roku zesíleno dělostřelectvo zřízením lehkých nebo řadových batterií po osmi třílibernich nebo šestilibernich dělech. Na výsost důležita byla nová úprava povinnosti branné. Císař již 4 května 1802 zrušil doživotní službu vojenskou a zavedl službu dočasnou, tak zvanou kapitulaci, po návrhu pak arcivévody Karla patentem ze dne 12 května 1808 nařídil, aby zřízena byla zemská obrana (Landwehr) k obraně země a dle potřeby k záloze vojska v poli stojícího. Mužové k vojenské službě spůsobilí měli býti dle okresů v oddělení seskupeni, a sice v každém doplňovacím okrese po dvou prápořích, ročně po nějaký čas ve zbrani cvičeni a k vojenské službě připravováni a pak dle poměru doby, za níž do zálohy vstoupili, do stálého vojska vřaďováni. Každý branec byl povinen sloužiti v záloze; byl-li uznán spůsobilým, obdržel toho doklad písemný, jímž se měl dle potřeby prokázati. Pokud byl v záloze, nebyl ani ve své živnosti ani ve změně místa pobytu svého

omezován, byl ale povinen změnu pobytu hlásiti. Organisaci zemské obrany měli provésti zvláštní komissaři. Pro země koruny české jmenováni patentem ze dne 9 června 1808 arcivévoda Ferdinand, nejvyšší purkrabí hrabě Wallis a moravsko-slezský gubernátor hrabě Lažanský.

Dle rozkazů císařových byli vřaděni do obrany zemské všichni ku zbrani spůsobilí mužové od 18 do 45 roku věku svého, kteří nebyli povoláni ku pravidelné službě vojenské, bez rozdílu povolání svého, čímž budoucí válce byl předem již vtištěn ráz války národní. Cvičení ve zbrani konala se o nedělích a svátcích a vrchnostem bylo dbáti, aby veškero zapsané mužstvo na cvičiště přišlo. Jednou za měsíc mužstvo z několika farností svoláváno na místo ne více než tři hodiny cesty vzdálené, aby cvičilo se ve větších odděleních, jsouc rozděleno v setniny a prápory, kterým veleli důstojníci vojenští; poddůstojníci jmenováni z mužstva komissařem zeměbranského okresu a potvrzováni krajským hejtmanem i velitelem práporu. Zbraně dodal stát. V době nebezpečenství měla se zemská obrana dle práporů shromážditi, přísahati a podrobiti rozkazům velícího generála, od kteréž doby bylo mužstvo její i státem opatřováno. Tehdy povinni byli i všichni vysloužilí již a dotud schopní kapitulanti k zemské obraně se přihlásiti. Péče o pořádek a bezpečnost v době hotovosti připadnouti měla všem usedlým měšťanům, rolníkům a domkářům až do 50 let věku, pokud nebyli již do zemské obrany pojati; rovněž měli tito pečovati o hlídky a potřebnou dopravu. Kroj zem- obrany skládal se z pohodlného kabátce s ji barevnými výložky, kterýž bylo lze obv

přes jiný kabát, z obyčejného kulatého klobouku s mosazným štítkem, na němž zaznamenány byly okres a číslo příslušného zeměbraneckého práporu, torba na 36 nábojův a opasek na bodák. Mužstvo každého kraje dle velikosti jeho rozděleno bylo v určitý počet práporův o čtverých setninách, tak že po setninách bylo asi 200 a po práporech 800 mužův. U každé setniny byl setník se třemi důstojníky.[1])

Novota tato došla záhy veliké obliby. Jsouc přechodem z vojska středověkým spůbobem zařízeného k soustavě miliční, mohla býti i základem nové, přiměřené úpravy vší branné moci, spůsobilé i k zesílení obranných prostředkův i k umenšení tížících břemen válečných. Tak také současníci pohlíželi na zemskou obranu. Významným bylo i úzké splynutí šlechty s lidem, neboť převážná část tělesně spůsobilých šlechticů přijala vedle ucházečů z lidu v zemské obraně místa důstojnická Se strany stavů podporována zemská obrana i cestou soukromou. Velká část mladších úředníků vrchnostenských přijala v zemské obraně nižší místa důstojnická, zejména polesní a písaři, některé pak vrchnosti zavazovaly se, že zeměbrancům, až se šťastně po válce vrátí, ponechají po 9 měrách rolí.[2])

Události z r. 1800 poučily rozhodující kruhy o důležitosti dobrovolných sborů studentských a proto i při organisaci zemské obrany k nim zření vzato. Ukázalоť se zejména, že jest studentstvo dobrou školou pro hodnosti důstojnické. Proto uloženo i univer- ... pražské, aby k prvému pražskému sboru

[1]) Duller, Erzherzog Karl, 577 std.
[2]) Seznam vrchností těchto u Vaváka, Paměti ... sld.

zemské obrany postavila 200 mužů, kteří byli vylosováni. Největší část studenstva byla však ihned anebo v průběhu války za důstojníky povýšena a do pluků vřaděna.[1])

V Čechách a na Moravě počalo se s organisací zemské obrany v červenci r. 1808. 12 července zahájeno bylo losování v zámku Přerově pro komorní panství brandejské n. L., ne bez vzrušujících dojmů, dokud lidu nebylo pravé zařízení jasno. Všechen k zemské obraně povinný lid svolán byl do zámku a tam starému muži jakémus uloženo losovati. Když však vytažen byl los prvý a vyvolán ten, jehož jméno na losu bylo napsáno, tu vyvolaný odstrčil starocha, až na zem padl. Vzešel křik veliký a všichni volali, že sobě každý sám může los vytáhnouti. Vedle sedláků přítomni byli i baráčníci, řemeslníci a podruzi s ženami svými, kteréž jaly se zle činiti, brandejskému vrchnímu správci Navrátilovi a jeho úředníkům hanlivých jmen dávati a když k obědu odcházeli, po nich i kameny a klacky házeti. 23 července vypravena do Přerova eskadrona dragonů, vinníci zjímáni a ranami trestáni. Následkem toho na panstvích jiných jednáno obezřeleji. 18 července svoláni byli do zámku poděbradského všichni rychtáři toliko se staršími sousedy a tu jména povinných zeměbranců na lístky dle sídel napsána a z každého sídla počet dříve ustanovený vylosován.[2]) V srpnu počínala již cvičení zeměbranců dle okresů farních shromážděných. Obecné vzrušení bylo příčinou, že vedle zemské obrany a studentské legie tvořily se v Čechách a na Moravě

---

1) Slavík, Dějiny českého studentstva, 36 sld.
2) Vavák, Paměti V, 138 sld.

zvláštní prápory dobrovolníků, 8—9000 mužů čítající. V Čechách zvány byly opět legií arcivévody Karla, na Moravě moravskými dobrovolníky.[1])

Tyto přípravy věstily, že válka jest nedaleka. Po vší říši pozorováno bylo hnutí válečné, jež podporováno bylo s míst nejvyšších, novou mladistvou císařovnou Marií Louisou, s níž císař uzavřel po smrti císařovny Marie Teresie (13 dubna 1807) třetí svůj sňatek manželský, arcivévody Josefem a Janem, i vysokou aristokracií německého původu, která Napoléonovými změnami ztratila samostatnost statků svých v někdejší říši německé. Za takých okolností nemohli zůstati pozadu ani stavové zemí koruny české. Přes ohromné oběti, jež byly již z Čech a Moravy přineseny, svolil sněm český v sedění svém dne 4 srpna 1806, aby dodáno bylo vojsku 391,552 měřic žita a 587.328 měřic ovsa bezplatně. V sedění sněmu českého dne 31 října 1808 předložen královský reskript ze dne 9 června t r., obsahující postuláty ve příčině obrany zemské. Císař žádal 1,500.000 zl., kteréž po obšírné řeči nejvyššího purkrabí hraběte Wallisa byly jednohlasně povoleny. Ale v sedění sněmu dne 4 listopádu t. r. znovu jednáno o potřebách válečných. Bylotˇ předloženo zvláštní podání z prostředka stavů navrhující, aby stavové čeští k potřebám válečným přispěli darem 4,000.000 zl., jež by sami mezi sebou, bez přibrání svých poddaných, shromáždili. Návrh tento rovněž byl přijat.[2])

---

[1]) (Stutterheim), Der Krieg von 1809, str. XLV.
[2]) Dle protokolů příslušných sedění sněmovních král. českém archivu zemském.

Změny Napoléonem v Německu, Itálii a na poloostrově Pyrenejském spůsobené dotýkaly se zájmů rakouských pronikavě a nutily k vážným úmyslům obranným. Zvláště země koruny české ocitly se v nových poměrech sousedských. Na místě zchátralé říše německé sousedilo po r. 1807 království české s dvěma nejmocnějšími členy Rýnského spolku, jejž Napoléon založil a jsa jeho protektorem, tudíž hranice své až po Šumavu a Krušné hory posunul, panovníci pak bavorský a saský, jím důstojenstvím královským obdaření, byli hotovi každé chvíle ku vpádu do Čech. Obavy budily zvláště snahy saské nesoucí se za nabytím českého Poohří, kteréž Napoléon podporoval. Maje v úmyslu udeřiti na Rakousko a zničili dosavádní velmocenské postavení jeho, postřehl Napoléon výtečnou polohu království českého v srdci Evropy a pojal je do politických plánů svých.

Po míru Tylžském stavěl se sice Napoléon Rakousku přátelským, ale v kruzích zasvěcených nebylo nikoho tajno, že očekává toliko vhodnou chvíli k útoku novému, aby Rakousko úplně od moře odtrhl a spojení jeho s Anglií přerušil. Změna v ministerstvu zahraničném, kdež Talleyrand k obezřelosti radící vystřídán byl bývalým vyslancem ve Vídni Champagnem, byla nepochybným toho důkazem. Když docházely Napoléona zprávy o válečné reformě v Rakousku, odložil příznivou tvář a vyslanec císaře Františka v Paříži, Klement hrabě Metternich, zakusil častěji výbuchy prudké jeho povahy. Po nějaké době uklidnily se zdánlivě poměry, ježto přátelství rusko-francouzs hrozilo rozkladem, když Napoléon proti úm- vám tylžským ani neodvolával vojsk svý

z pruského území ani nedopómáhal Rusům k nabytí Multan a Valašska. Cář Alexander žádal, aby podmínky tylžské byly splněny, Napoléon hledal ale nových prospěchů, zvláště postoupení Pruského Slezska. Cář vzpíral se tomuto požadavku rozhodně, ale nebyl neochoten Napoléonu nabídnouti odškodnění v jiných stranách, jednou v Hannoversku, podruhé v království Českém. Překvapuje, že v mysli ruského cáře mohl vzniknouti úmysl pro vlast naši na výsost nebezpečný, dle něhož království české bylo by se stalo státem na Napoléonovi závislým a některým Bonapartovcem spravovaným, začež bylo by se dle přání cářova dostalo císaři Františkovi náhrady v Itálii.[1]) Bylo velikým štěstím, že Napoléon nemínil vojska svá z pruských pevností odvolati a tudíž návrh ruský pozbyl váhy své.

Tou dobou přemýšlel Napoléon o řešení otázky turecké a vyzval Rakousko ku spoluúčastenství. Hrabě Stadion jevil zdánlivou ochotu, ježto za předstíráním okkupace některých krajin tureckých bylo lze pokračovati ve zbrojení obecném, ale události na poloostrově Pyrenejském, kdež Napoléon odstranil úskočně královské dynastie Bourbonů španělských a Braganzů portugalských, situaci zhoršily. Byly zajisté oprávněny obavy, že by podobný osud mohl stihnouti i Rakousko, které zeměpisnou svou polohou překáželo politickým záměrům Napoléonovým. Naproti

---

[1]) 3 dubna 1809 psal v té příčině Metternich z Paříže hraběti Stadionovi: Que le Bohême soit prévenu, l sache, par les propres publications françaises, ›n veut faire de sa patrie un État tributaire comme Bavière. Aus Metternich's nachgelassenen Papieren 296.

tomu srdnatý boj národa španělského proti cizímu panství budil naděje, že vzeprou se evropští národové a zejména Němci francouzské diktatuře a chopí se zbraně ku svému osvobození.

Právě tou dobou byla v Rakousku zařizována zemská obrana, o čemž došly zprávy do Paříže. Napoléon byl tím nemálo pobouřen a když 15 srpna 1808 ve slavný den napoléonský objevil se rakouský vyslanec, zasypal jej před tváří všeho diplomatického sboru výčitkami a hrozbami. Ale i Metternich i Stadion byli přesvědčeni, že válka jest nezbytna, proto nekladli váhy na konejšící výklad, který ministr Champagny bezprostředně po výstupu snažil se dáti slovům svého císaře. V mysli své ale Napoléon již přemýšlel o odloučení států, na nichž od r. 1804 spočívala císařská koruna, zvláště pak obou korun české a uherské, od někdejších starorakouských zemí, až do r. 1806 k říši německé příslušných. Odloučením těchto zemí od „tří korun“, jakož nazýval koruny českou i uherskou a království haličské, byl by pominul i rakouský titul císařský, který stával se již nepohodlným záměrům jeho. Uhry měly se státi v budoucnosti hlavní državou rodu habsburkého, který by odškodněn byl za ztrátu zemí českých a Haliče zeměmi tureckými v dolním Podunají. Pamětní spis 1 srpna 1808 Napoléonovi podaný zřejmě již dotýkal se osudů mocnářství rakouského ve směru vytčeném, dle něhož zájmy Francie a rodu Napoléonova nutně toho vyhledávaly, aby habsburský rod vzdal se titulu císařského, zemí jižně Drávy až k ústí jejímu položených, koruny české a Haliče.[1]) Když pak později válka s Rakou-

[1]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und

skem byla připravována, tu jedni z rádců Napoléonových doporučovali, aby koruna česká byla státem samostatným třeba s některým princem rodu habsburského jako králem svým, jiní, aby byla dána králi saskému, třetí dokonce byli pro krále bavorského.

Záměry tyto, o nichž z Paříže Metternich zevrubné zprávy podával, roznítily rakouské snahy po rozmnožení i lepší organisaci branné moci a vzbudily i vlastenecký ruch v rakouských národech. Dvůr i vláda ruch tento podporovaly, a bojovní arcivévodové stavěli se v čelo. Rozdíly a city jednotlivých národů, dotud neznámé aneb alespoň nedoceňované, stávaly se teď důležitou podporou připravované obrany a poprvé opět po dlouhých strastných dobách objevil se národ český na dějinném kolbišti jako činitel politický. Bylyť ve vládních kruzích rakouských obavy, že Napoléon bude těžiti z národních tužeb jak uherských tak českých pro záměry své a že získá si českou šlechtu i národ vzbuzuje v nich naději, že stane se království české státem samostatným s vlastním králem. Metternich z Paříže upozorňoval na tyto okolnosti a snažil se uvésti protidůvody. Ukazovalť, že by království české nestalo se nikdy státem samostatným, nýbrž pedručím a poplatným jako ku př. bylo tehdy království bavorské, a radil, aby důvod tento

---

Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts II, 283, podává obsah tohoto pamětního spisu, uschovaného ve státním archivu francouzském a vyjímá z něho doslova: qu'elle (la cour de Vienne) évacue entiérement l'Allemagne, c'est-à-dire qu'elle renonce à la souveraineté et à la possession des Gallicies et du royaume de Bohême. Royaume de Bohême má zde význam koruny české. Dle Wertheimra i B. Rieger, Osvěta 1897 I, 4.

oznámen byl Čechům veřejně. Bylo to uznání, že národ český žije po stránce i národní i politické a že sluší k názorům a pocitům jeho přihlížeti.

Rakousko za těchto okolností ohlíželo se po spolčencích i mezi evropskými státy i mezi národy. Bezpečným spolčencem byla Anglie, ale její podpora byla toliko finanční a námořská; na suchu neznamenala proti Napoléonově přesile pranic. Rusko, dávný a upřímný spojenec, byl Napoléonem ovládán a rakouské diplomacii podařilo se toliko, že Rusko nehodlalo se války proti Rakousku účastniti se vší mocí svou, jsouc nad to zabaveno i válkou s Turky a Švédy. Veliké naděje skládány do Pruska, mírem Tylžským na menší polovici dřívějšího území ztlačeného, kdež byl ministrem energický a pro obecné opravy na lidovém základě zaujatý Karel baron Stein. Ale Napoléon bezohlednými hrozbami přinutil krále Bedřicha Viléma III, že Steina z úřadu propustil a ze zemí svých vypověděl, načež tento jako psanec hledal v Rakousku útulku. Do jiných států nebylo se nadíti pomoci, poněvadž ty více ony méně na Napoléonu závisely. Proto obraceli státníci vídeňští těžíce naději z mohutného odboje národa španělského proti cizímu panství, zření k evropským národům, zejména k Němcům. Dotýkalyť se zajisté libovolné změny Napoléonem spůsobené nejcitelněji národních zájmů německých. Dosavádní pořádek říšský ze základů změněn, bývalá říše roztrhána v části, jichž nejdůležitější se jménem Rýnského spolku Napoléon bezprostředně ovlád[al]
dva Napoléonovci byli zeměpány na půdě [ně]mecké, třetí, kardinál Fesch, stal se koa[d]jutorem posledního zbývajícího ještě kníže[te]

duchovního s právem nástupnictví, celé levé Porýní spojeno bezprostředně s Francií a spravováno po způsobu, v duchu a po zákonu francouzském — toť byly zajisté okolnosti pro národní obrodu Němců závažné. Vynikající publicista baron Gentz, od několika let ve službách rakouské státní kanceláře působící, k těmto poměrům nejvíce přihlížel a do nich i nadál se účinné podpory obranných snah rakouských. Než naděje tyto ukázaly se býti předčasnými. Král pruský zdržán byl v úmyslech svých radami ruskými a německý lid kromě Tyrolanů, jichž dynastický cit byl připojením k nenáviděnému Bavorsku na výsost pobouřen, neměl porozumění pro národní nezávislost svou. Působení nadšených jednotlivců v severním Německu nedocházelo ještě ohlasu v širokých vrstvách národa.

Přes to hrabě Stadion pokládal válku za nezbytnou a všichni činitelé veřejní, v čele majíce arcivévody Karla a Jana, snažili se učiniti z ní válku národní v pravém smyslu. Snaha ta docházela porozumění u národů rakouských, kteří nedbajíce obrovských již obětí krví i statkem, ochotně chystali se k boji. V zimě 1808—1809 byly již zformovány prvé prápory zemské obrany a za krátko území rakouských států bylo jediným vojenským táborem. Napoléon domníval se, že hnutí válečné rozdmychují toliko šlechta a spisovatelé, záhy však oznamoval jeho vyslanec ve Vídni generál Andreossy, že všechen lid venkovský zaujat jest myšlenkou obrany. Současně nastaly pohyby vojska, láště v Čechách, kdež hojné pluky táhly západnímu pomezí zemskému. Účastenství lu překonalo veškeré očekávání. Prápory mské obrany měly mnohem větší počet

mužstva než bylo zamýšleno a přece ještě tvořeny sbory dobrovolnické, zejména v Čechách sbor knížete z Lobkovic. Všechen zimní život nabyl rázu válečně-vlasteneckého. Noviny přinášely seznamy darů válečných, zprávy o dobrovolnících, o svěceních práporův, o zemské obraně, a nadšené písně válečné rozléhaly se krajem.

S počátkem r. 1809 byla válka vlastně již prohlášena. 20. února 1809 jmenován arcivévoda Karel vrchním velitelem všech branných sil císařských a ihned oznámil denní rozkaz, že 1 březnem nastávají v armádě řády válečné. Zálohám nařízeno, aby nastoupily, zemská obrana měla 1 března býti přehlížena. S počátku března vydal arcivévoda provolání k národu českému, v němž srdečným způsobem, upomínaje na události z r. 1800, vybízel k mužné obraně. Současně organisována vzpomenutá již (X, 255) legie arcivévody Karla.[1]) Po francouzském způsobě rozděleno bylo veškero mužstvo na armádní sbory, jichž každý byl celkem samostatným, veškery druhy vojska v sobě zahrnujícím, se zvláštním velitelem a zvláštním generálním štábem, čímž armádě dostalo se větší pohyblivosti.

Válečný plán byl proti r. 1796 a 1799 podstatně změněn. Hlavní síla vojska francouzského zabavena byla povstáním ve Španělích a v horním Německu, mezi Dunajem a Mohanem, byl toliko sbor maršála Davousta, jejž podporoval mezi Dunajem a Illerou maršál Oudinot, oba majíce celkem asi 90.000 mužů. Proti těmto sborům vojenské kruhy rakouské odhodlaly se operovati ze

---

[1]) Vavák, Paměti V, 72.

západních Čech, kdež mezi Labem, Ohří, Vltavou a Šumavou zaujato ústřední postavení. Pohříchu nebyla vojska veškera pohotově v čas, dokud ještě francouzské síly nebyly shromážděny, a tím zmařena chvíle nejpřípadnější; s počátku dubna tvrdilo se, že jest v Čechách rozloženo nad 250.000 mužův a sice na jih od čáry od Jihlavy k Ledči, odtud podle Sázavy ku Praze, Slanému a Ústí nad Labem. „V každém městě a vesnici, žádnou chalupu nevyjímajíc, tak zhusta, jakoby v poli stáli, že taky někde 20, 30, 40 a 50 mužů v jednom statku jest.“[1]) Prvý armádní sbor hraběte Bellegarda ležel v Žatci, druhý hraběte z Kolovrat v Plzni, třetí prince Hohenzollernského v Praze, čtvrtý knížete Rosenberka v Písku, pátý arcivévody Ludvíka v Budějovicích, prvý sbor záložní knížete z Lichtenštejna v Jindřichově Hradci.[2]) Také již ku konci února vrhal Napoléon četné posily do Němce a sám ujal se řízení věcí válečných. Rozhodující boj chystal se tudíž na pomezí království českého, mezi oběma velikými vojevůdci, kteří poprvé stáli proti sobě v čele velikých vojsk. Dříve ještě než bylo lze počíti nepřátelství, k jehož zahájení byl určen 10 duben 1809, spojili se Davoust, Oudinot a sbory Rýnského spolku se sborem maršála Masseny a tím přeneseno dějiště války na pravý břeh dunajský v Bavořích. Následkem toho zůstavil arcivévoda u Plzně a Žatče toliko prvý a druhý armádní sbor, které vedeny jsouce generálem jízdy hrabětem Bellegardem, měly proniknouti do Horní Falce a znepokojovati nepřítele na levém

1) Vavák, Paměti V, 75.
2) Pelet, Mémoires sur la guerre de 1809 I, 167 sld.

boku i rušiti jeho spojení s domovem, sám pak s jádrem armády, totiž se třetím a čtvrtým armádním sborem a se sborem záložným, spěchal Lincem do Rakous a přešel Inn, chtěje čeliti Francouzům v okolí Řezna, kamž Napoléon soustřeďoval branné síly své.

Armáda arcivévody Karla, když vytrhla do Rakous, čítala i se sbory Bellegardovými 175.494 mužů, proti nimž tou dobou stálo ne více než 140.000 Francouzů, mezi těmi pak 41.000 příslušníků Rýnského spolku. Proto s počátku vojsko francouzské ustupovalo od Isáry k Lechu, čekajíc nových posil.

Z rakouské strany sice byla válka považována za válku národní, k veliké však škodě věci dáván jí jednostranný národní ráz německý. Ve všech provoláních kladena váha na německé vlastenectví, pro něž ani v tehdejším Německu nebylo ještě porozumění. Vojska francouzská, proti Rakousku vypravená, skládala se z veliké části z vojínů německých a německá knížata v Rýnském spolku sloučená stála vesměs na straně Napoléonově.

Nepřátelství zahájeno bylo přechodem rakouských vojsk 10 dubna 1805 u Brounova přes řeku Inn za přítomnosti arcivévody Karla. Tento hodlal spojiti se se sbory, které z Čech postupovaly, a udeřiti na francouzské sbory, dříve než by se spojily. Proto rakouská vojska vzavše Pasov a oblehnuvše pevnost Oberhaus, jíž vzdáti bavorský velitel Montigni odmítl, postupovala proti pravému břehu dunajskému a od Inna k Isáře. 16 dubna osadil generál Jelačić i Mnichov, téhož pak dne hodlal arcivévoda u Landshuta překročiti Isáru. Mladý generál českého původu Josef Radecký hrabě z Radče osadil sice s předvojem záhy

z rána části města na pravém vyšším břehu vodné řeky položené, za ním pak záhy přitáhl i arcivévoda s pátým armádním sborem, ale bavorský generál Deroy hájil houževnatě ostrovskou část města, zvanou Zwischen den Brücken a předměstí Seligenthal. Arcivévoda s vysoko položeného hradu Trausnice přehlížel bojiště a o 11 hodině dopolední dal rozkaz k útoku. Po tuhém boji Bavoři ze stanovišť svých vypuzeni, odpoledne pak předvoj Radeckého přešel na levý břeh, načež veškeren pátý sbor následoval. Acivévoda pozejtří dal rozkaz k pochodu ku předu, chtěje mezi Řeznem a Ingolstadtem překročiti Dunaj, spojiti se u Eichstädta s Kolovratem i Bellegardem, kteří 10 dubna z Čech vtrhli do Horní Falce, a přerušiti spojení jednotlivých sborů francouzských. Zatím ale osadil maršál Davoust Řezno, o něž nastaly ihned boje velmi tuhé. 17 dubna udeřil podmaršálek Jan hrabě z Klenového, předposlední potomek slavného husitského válečníka, na Francouze před Řeznem, nebyl však s to, aby zmocnil se Rheinhaus, ani aby zabránil přechod Francouzů z Bavorského Dvora do Řezna. Davoust spojil se ihned s Bavory. Za jeho zády opanoval sice Kolovrat Bavorský Dvůr a přiměl francouzského velitele Coutarda v Řezně ke kapitulaci, ale zatím již 17 dubna Napoléon přijel s neobyčejnou rychlostí z Paříže do Donauwörtha a ujal 18 dubna v Ingolstadtě sám řízení válečných operací, chtěje vojsko své především účelně soustřediti.

Schylovalo se tudíž mezi Řeznem a Instadtem k veliké bitvě, již na vzájem pravovali veliký císař Francouzův a slaiý hrdina rakouský. Arcivévoda Karel

zamýšlel udeřiti mezi Kellheimem a Abensberkem na Davousta dříve než by se tento zesílil a proto dal rozkaz levému křídlu svému, kdež veleli podmaršálek baron Hiller a arcivévoda Ludvík, aby postoupilo k Augšburku a zdrželo sbor maršála Oudinota. Ale Davoustovi podařilo se 19 dubna odraziti u Abensberka útok rakouské přesily, jíž velel sám arcivévoda, a generál Thierry, kterýž měl chrániti levý bok sboru arcivévodova a udržovati spojení s Hillerem, utrpěl u Arnhof porážku. Tím přerušeno spojení mezi rakouskými sbory, které neušlo bystrozraku Napoléonova. Ihned pojal úmysl udeřiti na jednotlivé rakouské sbory dříve než by se spojily, zejména na levé křídlo, aby je úplně osamotil a pak zničil, čímž by byla jemu cesta k Vídni otevřena. Proto nařídil Napoléon Davoustovi, aby poutal u Tengena arcivévodu Karla, a sám činil přípravy k útoku na Hillera. 20 dubna poražen a zajat u Abensberka Thierry, Hiller pak, když marně pokoušel se zdržeti vítězný pochod Francouzů, přinucen ustoupiti u Landshuta na pravý břeh isárský. Také arcivévoda Ludvík nechtěje býti zaskočen, ustupoval k Pfefferhausům a spojil se tam s Hillerem. Levé křídlo rakouské bylo tím na dobro od jádra armády odtrženo. Než i oddíly hlavní armády utrpěly téhož dne u Eckmühla skrze Davousta porážku a vrženy k ɪɩeznu, jež před tím plukovník Coutard vzdal. Tak uvolněn byl most ku přechodu na levý břeh dunajský. Napoléon 21 dubna udeřil vší silou na Landshut a po zuřivém pouličním boji zatlačil Hillera dále k Innu. Teď posla Napoléon Davoustovi posily, aby mohl udé

řiti na jádro armády arcivévodovy, a zůstaviv další stihání sboru Hillerova maršálu Bessièresovi a bavorskému generálu Wredovi, spěchal do okolí řezenského. 22 dubna napaden francouzskou přesilou u Eckmühla a Abensberka arcivévoda Karel a po hrdinném boji zatlačen na sever k Řeznu. 23 dubna po tuhém odporu opuštěno Řezno, načež arcivévoda ustoupil na levý břeh dunajský.

Výprava rakouská do Bavor byla zmařena, dvě třetiny dělostřelectva ztraceny, pontony zničeny, zásoby spáleny anebo nepřítelem vzaty, vojsko zmálomyslněno a roztrženo, levé pak jeho křídlo, jemuž Hiller velel, přesilou francouzskou ohroženo, neboť bylo patrno, že se vrhne Napoléon po ústupu arcivévody Karla k českému pomezí se vší silou na zbytky rakouského levého křídla. Hillerovi připadla obtížná úloha, aby dle možnosti Napoléonův postup k Vídni zdržoval a tím arcivévodovi Karlovi potřebný čas k novému spořádání a zesílení hlavní armády v Čechách zjednal. Arcivévoda Karel zamýšlel s armádou svou ustoupiti do Čech, táhnouti skrze Klatovy k Budějovicům, zesíliti se novými zástupy, v Čechách shromážděnými, spojiti se u Lince s Hillerem a v krajině mezi Lincem a Budějovici nabídnouti Napoléonovi bitvu. Spojiv se na Nábě s Bellegardem, měl arcivévoda pohotovu 78.000 mužů, ponechal v Chubě dva dny vojsku odpočinouti a 26 dubna vrátil se do Čech. Hrabě z Klenového, aby chránil pravé křídlo, táhl krze Vterý, Eisenštejn, Prášily a Kvildu Vimperku, generál Stutterheim urychleými pochody skrze Klatovy, Budějovice a íhlov spěchal k Linci a Mauthhausům, aby

osadil oba mosty dunajské ještě před příchodem Francouzův, arcivévoda pak sám svěřiv obranu šumavských průsmyků zemské obraně české, skrze Vterý, Klatovy, Haražďovice a Strakonice po cestách dešti rozmočených, které prý za dob Žižkových nebyly horší,[1]) chvátal k Budějovicům, kamž i dorazil 3 května a učinil je hlavním stanem. Hrabě z Kolovrat se sborem svým položil se v Plzni, aby chránil silnici řezensko-pražskou, jednotlivé pak oddíly vojska svého vypravil do Klatov a k západnímu pomezí zemskému. Do Budějovic také spěchala studentská legie pražská, jež 1 května opustila Prahu. Císař mezi tím meškal v Schärdingu, na zprávu o postupu Francouzův uchýlil se však do Enže a později do Stramberka, odkudž 5 května zajel do Budějovic. Hrabě z Kolovrat ze stanovišť svých v okolí Plzně pozorovali pohyby sboru Bernadottova. Francouzský tento maršál stál se sborem svým a se Sasy s počátku války v Durynsku, ale po událostech u Řezna obdržel rozkaz císaře Napoléona, aby dle uznání svého ohrožoval levý bok arcivévody Karla v Čechách a zdržel část armády jeho. 20 dubna byl Bernadotte v Geře i dal se ihned na pochod k severozápadnímu pomezí českému. Když byl již dorazil do Adorfa nad Černým Elsterem ve Fojtlandu, odkudž chtěl udeřiti na Cheb, volán byl Napoléonem k Řeznu, na cestě ale, 30 dubna, došla jej v Horní Falci první depeše, která ponechávala jeho rozhodnutí, kterak škoditi Rakušanům. Rozhodl se tudíž, že vpadne do Čech od Mnichova nad Lesy. Ale nedůvěra m

[1]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs u Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts II, 31

šálova k saským generálům nedovolila jemu energicky postupovati i uvítal s radostí rozkaz Napoléonův, který jej volal k Pasovu, kamž došel 12 května. Nebezpečenství válečné bylo z této strany odchodem jeho od hranic českých odvráceno.[1]) Armáda rakouská přibírajíc nové posily, denně se zesilovala a všichni vojínové dávali na jevo bojovnost i touhu po vítězství, kterým by nezdar bavorský byl odčiněn.

Dle úmluvy s arcivévodou Karlem chtěl Hiller překročiti u Lince Dunaj a spojiti se s hlavní armádou v jižních Čechách soustředěnou, rychlým pochodem Francouzů však, proti nimž bylo mu stále krýti ústupu, přinucen byl k přechodu u Steina blíže Kremže. Tím byl původní úmysl arcivévodův změněn a těžiště války přeneseno z Čech do Dolních Rakous, zvláště do okolí vídeňského. Poněvadž Francouzi rychle obnovili linecký most a u Urfahru počátek jeho opevnili, bylo se nadíti vpádu jejich do Čech a proto vypraven hrabě z Kolovrat od Budějovic k Linci, Hiller pak obdržel rozkaz, aby zůstavil u Kremže menší pozorovací sbor, sám ale aby spěchal k Vídni a udržoval po Táborském mostě spojení levého břehu s městem. Arcivévoda sám odtáhl 6 května z Budějovic do Světlé v Dolních Rakousích, doufaje předejíti Francouze, dříve než by byli s to, aby Vídeň osadili. K obraně království českého zůstaven třetí armádní sbor hraběte z Kolovrat, jenž u Lince měl pozorovati pohyby vojsk francouzských. Hlavní jeho stan l až do konce května v Cáhlově. Od Dolní ltavice až k Eisenštejnu rozloženo

1) Pelet, Mémoires sur la guerre de 1809 II, 240 sld.

podél hranic 8 práporů české zemské obrany, celkem 5.483 mužů, jimž velel plukovník Rosenheim, v Klatovech velel generál Radivojević oddělení řadového vojska a 9 práporům české zemské obrany, celkem 7.224 mužův, ostříhaje hranici zemskou od Eisenštejna k Chebu, v Plzni soustředěna byla záloha zemské obrany. V Terezíně velel generál Am Ende oddílu řadového vojska, 6 práporům české zemské obrany a oddílu Brunšvičanův a Hessů, celkem 7.309 mužů, maje stříci hranic saských.[1]) Ale Napoléon byl již 10 května v Schönbrunnu a hotovil se k útoku na Vídeň silně osazenou. Tu arcivévoda vzdal se naděje, že dostihne Vídně dříve než Francouzi, a pojal úmysl, že Vídeň osvobodí, bude-li se alespoň po pět dnů držeti. Proto hnul se s armádou svou od Světlé k Rohům a Weikersdorfu, v Moldu však na cestě do Štokravy obdržel zprávu, že Vídeň arcivévodou Maximiliánem náhle opuštěná byla přinucena 12 května kapitulovati.

Napoléon ihned po pádu Vídně chtěl zmocniti se silnic, jež od Táborského mostu do Moravy a Čech skrze Moravské pole se rozbíhaly, aby ovládal spojení s nejdůležitějšími zásobárnami armády rakouské. Proto chtěl přejíti u Klosterneuburka Dunaj a osaditi horu Bisamberk, oddělující od sebe silnice do Moravy a Čech vedoucí, ale ostražitost Hillerova úmysl tento v čas zmařila. Napoléon tudíž rozhodl se, že přejde Dunaj pod Vídní přes ostrov Lobau u Císařského Ebersdorfu. 19 května přibyl sám do Ebersdorfu a již 20 května položen byl

[1]) Welden, Der Krieg von 1809, 7—9.

most, načež v noci na 21 květen veškera armáda francouzská přešla na levý břeh a ihned osadila pobřežní vesnice, zejména vsi Aspern a Esslingen, které na rychlo přeměněny v opevněné tábory, při čemž vysoká sýpka esslingská a kostelík aspernský tvrzím se podobaly.

Tak přibližoval se veliký boj, v němž mělo býti rozhodnuto i o osudu naší vlasti. Vítězství opět připoutané ku práporům Napoléonovým bylo by uskutečnilo plány, s nimiž se veliký výbojce již po delší dobu obíral. Provolání k Uhrům ze Schönbrunna prohlášené, aby shromáždili se na poli Rákoši a zvolili si nového krále, bylo předzvěstí změn, které po vítězství nad arcivévodou Karlem zamýšlel. Napoléon proto hleděl poraziti arcivévodu Karla velikou bitvou a poraženému odníti spojení s českými zeměmi, odkudž by byl mohl nadíti se největších posil, ježto obyvatelstvo bylo obecně proti Francouzům zaujato. Ale arcivévoda dobře usuzoval, že Čechy a Morava jsou poslední záštitou jeho a proto činil přípravy, by jej v bitvě štěstí válečné opustilo, k ústupu ku Praze, která měla býti stratégickou jeho oporou.

Vida, že přechod přes Dunaj po pádu Vídně jest věcí nemožnou, činil arcivévoda přípravy k bitvě na Moravském poli. Podlé potoku Russbacha rozložil veškeru jízdu a předvoj posunul až k řece, jednak aby pozoroval pohyby nepřátelské a jednak aby Francouzům v přechodu překážel. Když však Francouzi přes to přešli, poručil arcivévoda svému předvoji ustoupiti, neboť pojal úmysl svésti bitvu s nimi a současně zničiti mosty jimi položené. Záhy z rána 21 května, v hod boží svatodušní, poručil arcivévoda, aby se

armáda sřadila ve dvojí šik na výšině za Gerasdorfem mezi Bisamberkem a Russbachem. Podmaršál Hiller stál na pravém křídle u Stammersdorfa a Strebersdorfa v úhlu mezi silnicemi k Brnu a Praze vedoucími, v levo od něho sbor hraběte Bellegarda, za Gerasdorfem sbor podmaršálka prince Hohenzollernského, po obou stranách Russbacha u Wagramu sbor podmaršálka knížete Rosenberka. Mezi sbory prince Hohenzollernského a knížete Rosenberka ve dvojím šiku rozestavena veškerá jízda, jíž velel Jan kníže z Lichtenštejna, za ní u Säuringu záloha granátníků. Sbor polního zbrojmistra prince Russa osadil Bisamberk a lučiny dunajské na jeho úpatí. Po deváté hodině oznamovaly stráže, že Francouzi pokračují v přechodu a že osadily již Stadt-Enzersdorf, Esslingy a Aspern, načež arcivévoda poznávaje chvíli příhodnou, dal rozkaz k útoku na francouzskou armádu, jež byla rozestavena mezi Aspernem a Esslingy a k Hirschstättenu postupovala, jakkoli armáda rakouská, čítající celkem 103 praporův a 148 eskadron, tedy asi 75.000 mužů s 288 děly, byla ve značné početné menšině.

O poledni počaly pohyby vojska. Útok zahájil předvoj, jemuž velel generál Nordmann, pochodem proti Aspernu, kdež Francouzi byli výborně okopáni. Prudký útok bodákem vypudil Francouze z Aspernu, ale tito obdrževše posily, znovu ves osadili. Když však přitáhl na bojiště prvý rakouský šik, zahnáni Francouzi z celé vsi a toliko udrželi se za hřbitovní zdí u nevelikého kostelíka, výhodně bojiště ovládajícího. Znovu podařil se generálu Molitoru Rakušany až do r[illegible] viny přede vsí zatlačiti, ale přinucen b[illegible]

k ústupu, když zpozoroval, že celá první kolonna rakouského prvého šiku proti Aspernu postupuje. Za ní postupoval již předvoj druhé kolonny, vedený podmaršálkem Fresnelem, který na výšině hirschstättenské se rozdělil: generál Vecsey obrátil se proti Esslingám, Winzingerode jal se útočiti na Aspern. v čemž jej Bellegarde a princ Hohenzollerský podporovali útokem na Aspern z pravého boku a na jízdu francouzskou. Strašné byly účinky rakouské dělostřelby, výborně řízené a vhodně položené, neméně zuřivý boj rozpředl se o Aspern, z něhož Francouzi po hrdinném odporu po třetí vytlačeni. Příchod maršála Masseny, který zaujal stanoviště před síncem chrámovým a chladnokrevně řídil bitvu v nejhustším dešti kulí rakouských, proměnil bitvu ve vražedný boj muže proti muži o každou píď půdy. Zatím předvoj Rosenberkův, vedený hrabětem z Klenového, udeřil na Esslingy, současně pak pokročil kníže z Lichtenštejna s veškerou jízdou a podnikl útok na jízdu francouzskou, čímž pěchotě rakouské, za předvojem následující a k útoku se soustřeďující, byla situace usnadněna. Všechny rakouské kolonny byly se pak sloučily a podnikly z obloukového postavení svého útok na nepřítele, zaujímajícího prostor, kdež přešel z ostrova Lobau. Dělostřelba na Aspern a Esslingen útok podporovala. Francouzi pokusili se jízdeckým útokem zmocniti se rakouských batterií a když prvý pokus rakouskou jízdou odražen, vypravena veškera francouzská těžká jízda, jíž velel generál d'Esagne, proti rakouské pěchotě. Ale arcivé-)da zaujav stanovisko na místě rozhodujícím, ıtkým proslovem nadchl vojíny své k udat-)sti nadobyčejné. Jízda francouzská přicvá-

lala až na 40 kroků před řady rakouské pěchoty a někteří důstojníci volali již „Složte zbraň!“, než odpovědí byly jednotlivé dobře mířené výstřely. Tu jezdci francouzští řítili se plným tryskem na řady rakouské, již však zavzněly povely a následovaly výstřely, prvý, pak i druhý, třetí, a nádherná kyrysnická jízda, když se kouř rozptýlil, byla buď na útěku buď kryli jezdci a koně bojiště. Bodáky stíhali Rakušané utíkající, jsouce při tom jízdou Lichtenštejnovou podporováni

Teď obnoven útok na Aspern, který byl již v průběhu krátkého boje desetkrát vzat a opět ztracen. Hiller a Bellegarde vrhli se plnou silou na hořící ves, již hrdinský hájil Massena, a sám arcivévoda přicválal a vojíny oslovoval. Setník Murrmann od pluku arcivévody Rainera postavil se v čelo malého zástupu a neodolatelně hnal se proti kostelíku. Příklad následoval a po krátkém zápase střed francouzských operací opanován. O deváté hodině večer ukončen boj. Rakušané zaujali dobytá stanoviště.

Napoléon nazejtří 22 května kázal rychle opraviti mosty a počíti boj novými svěžími silami. Ale ani arcivévoda nelenil. Třem armádním sborům dostalo se úkolu hájiti Aspern, kníže Rosenberg měl učiniti útok na Esslingy. Za svítání již počal boj. Zuřivý útok Massenův přinutil Rakušany k ústupu z Asperna, Rosenberg vzal mezitím Esslingen, kdež Francouzi bránili se hrdinsky v mnohopatrové sýpce, ale když přichvátal generál Saint-Hilaire s divisí dosud neunavenou, opět ze vsi vytlačen. Tu Napoléon shledával chvíli příhodnou k mohutnému útoku, kterým rakouské vojsko porazil a jednu část k ústu do Uher, druhou do Čech přinutil. Útok te

svěřil osobnímu svému příteli maršálu Lannesovi, kdežto Massena měl hájiti Aspern a Davoust zesíliti obranu Essling. Prudký útok velikých zástupův potkával se s úspěchem a mezi sbory Lichtenštejnovým a Hohenzollernovým již byla mezera, kterou pluk Zachův aby uhájil, s to nebyl. Massena již dával rozkazy k postupu z Asperna a Napoléon i Lannes mněli se již býti vítězi. Tu přicválal arcivévoda na místo ohrožené, přivedl do mezery prápor pěchoty a současně odrazil plukovník Mecsery zuřivý útok čtyř francouzských pluků jízdeckých, které chtěly postavení rakouské proraziti. Posila granátníků vyplnila mezeru ve středu. Arcivévoda sám chopil do rukou prápor pluku Zachova a v čele vší pěchoty pokročil k útoku, dělostřelectvem účinně podporovanému. Francouzi počali ustupovati. Když došla zpráva, že podařilo se setníku Magdelnogovi zničiti francouzský most u Cís. Ebersdorfu spuštěním hořících lodních mlýnův a vorův i lodí kamením obtížených, čímž přerušeno spojení Francouzů s pravým břehem dunajským, nařídil Napoléon maršálu Lannesovi, aby zanechal útoku a přestal na hájení stanovišt zaujatých. Užívaje příznivého okamžiku, nařídil arcivévoda obecný postup ku středu a soustředěný útok na Aspern a Esslingy. Neodolatelným útokem vzat Aspern, hřbitovní zeď stržena, chrám i fara zapáleny a arcivévoda sám postupoval mezi sbory Massenovým a Lannesovým, aby dosáhl lobauského mostu. Z té příčiny nařídil o poledni mohutný útok na Esslingy, ěž s největším zápalem až do večera bo-
no. V noci nařídil Napoléon ústup na
ov Lobau; o 3 hodině ranní opustil jeho
voj i Esslingy i ostatní ještě zbývající

stanoviště na levém břehu dunajském. V posledním zápase o Esslingy utrhla dělová koule chrabrému maršálu Lannesovi obě nohy, načež skonal ještě v noci, za upřímného soucitu arcivévodova, který snažil se, aby hrdinnému nepříteli poskytl dle možnosti úlevy ve smrtelném zápase.

Poprvé ve svém životě byl císař Napoléon velikou bitvou poražen, při čemž významnou bylo okolností, že poražen byl armádou početně slabší, jím podceňovanou a ještě po vítězství eckmühlském a řezenském s ozbrojenými hordami Xerxovými srovnávanou. S našeho českého stanoviska dlužno vytknouti, že větší polovici vítězné armády rakouské skládaly pluky české, mezi nimi i nedávno zřízená zemská obrana, a arcivévoda sám i jednotliví generálové a důstojníci opětovně vojíny k útoku česky povzbuzovali. Českému původem dělostřeleckému plukovníku Smolovi přičítal sám arcivévoda v úřední své zprávě hlavní zásluhu o vítězství.

Ztráty z obou stran byly veliké. Na rakouské straně padlo 87 důstojníkův a 4199 mužů, 13 generálů, 663 důstojníkův a 15.651 mužů bylo raněno, 8 důstojníkův a 829 mužů zajato. Na francouzské straně padli maršál Lannes, generálové d'Espagne, Saint-Hilaire a Abuquerque, maršálové Massena i Bessières a 6 generálů bylo raněno, dva generálové zajati. Mrtvých bylo přes 7000, raněných 29,773, 2300 zajatých. Situace Napoléonova byla velice vážná, neboť na ostrově Lobau, kamž poražená armáda jeho se uchýlila, n bylo zásob, a jediný chatrný most, jež Dun dešti mohutně zvodněný nad to stále ohr žoval, nestačil ku spojení s pravým břehe

ani ku pravidelnému zásobování. Napoléon sám s maršálem Berthierem a generálem Savarem na malém člunu přeplul rámě dunajské a přenocoval v Cís. Ebersdorfě na prostém lůžku slamou postlaném.

Útok Rakušanů na Lobau byl by vítězství aspernskému dodal významu v důsledcích, ale arcivévoda nemohl se jeho odvážiti z příčin v novější kritice nedoceňovaných. Neprávem vytýká se hrdinnému knížeti, že uměl sice vítěziti, ne však z vítězství těžiti (vincere scis, victoria uti nescis), neboť především bylo vojsko jeho číselně slabší, dále bylo stálými pochody a dvoudenním nerovným bojem vysíleno, všecka děla byla ustavičnou střelbou vypálena, nebylo střeliva ani pontonů, jež ztraceny u Řezna, Dunaj pak rychle stoupal Sám Hiller u večer druhého dne bitevního vyslovil se proti stihání Napoléonovu, které mohlo se snadno obrátiti proti Rakušanům. Význam vítězství aspernského jest tudíž akadémický, ale z dvou příčin přece veliký. Poprvé na své vítězné dráze byl největší válečník všech dob poražen, čímž ztrhán nimbus jeho nepřemožitelnosti, a vojsku rakouskému, v jehož řadách bojovalo tehdy množství živlů lidových vedle vojínů z povolání, náleží zásluha tohoto vítězství.

Armádní rozkaz arcivévody Karla ze dne 24 května vytýká také po zásluze veškery tyto momenty. „Na bojišti jste prvními vojíny světa“, volal arcivévoda k armádě své, „buďte a zůstaňte jimi i v duchu kázně, lásce, pořádku, v úctě k majetku občanů; k jste netoliko první, nýbrž jediná armáda ,děčná domovina bude žehnati činům vašim.“ 'ichni sboroví velitelé byli vyzváni, aby

podali seznamy těch, kdož se vyznamenali. Arcivévoda sám na prvém místě vzdal uznání Janu knížeti z Lichtenštejna, kterýž dle jeho slov zvěčnil jméno své. Chrabrý plukovník Smola vedle náčelníka generálního štábu barona Wimpffena jmenován kommandérem řádu tereziánského.

Pohříchu byl vítězstvím u Asperna Napoléonův postup toliko na čas zadržán. S neobyčejnou energií svolával císař francouzský posily, aby mohl znovu přikročiti k vydatnému útoku, a již třetí den po bitvě přitáhl k Vídni maršál Davoust se 46.000 muži. Ale ani arcivévoda Karel nelenil, nýbrž očekával v krátké době posily ze dvou stran. Především měl dle úmyslu jeho arcivévoda Jan s italskou armádou postupovati k Salcburku a hledati styků se sborem hraběte z Kolovrat, aby přerušil spojení Napoléonovo s jižním Německem a Francií, Prusko dávalo na jevo úmysly účastniti se činně války po boku Rakouska. Na českosaském pomezí utvořil vévoda brunšvicko-olešnický sbor dobrovolníků, do něhož vstoupilo mnoho pruských důstojníkův a vojínů. Byla to slavná „legie msty“ (Legion der Rache), která se již krojem lišila. Členové její oděni byli černě a měli na čákách hlavu umrlčí. 21 května prošel vévoda brunšvický se sborem svým, asi 2000 mužů čítajícím, Jablonným[1]) a vpadl do Horní Lužice. Generál Am Ende vtrhl také do Saska a sbor vedený generálem Radivojevićem do Horních Frank. Am Ende a vévoda brunšvický osadili 11 června Drážďany a později spojivše se, též důležité Lip-[2]

[1]) Pinkava, Geschichte der Stadt Gabel [u]
Schlosses Lämberk in Böhmen, 65.

[2]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Polit

11 června osadil Radivojević i Bayreuth, 26 června plukovník Mikanović i bohatý Norimberk. Když westfálský král Jeronym a maršál Junot přivedli Sasům posily, přinuceni sice rakouští generálové k ústupu, ale účel pravý zdržeti větší počet Francouzův a odvrátiti vpád jejich do Čech byl dosažen. Události tyto byly v Berlíně radostně vítány. S počátku května meškal v Praze pruský komoří Voss a vyjednával s nejvyšším purkrabím hrabětem Wallisem i s generálem hrabětem z Kolovrat, ku konci května princ Oránský ujišťoval Stadiona, že Prusko jest odhodláno účastniti se války, ministr Goltz pak oznámil ochotu krále pruského k ujednání příslušné smlouvy.

Vinu, že příznivá tato situace unikla, měl arcivévoda Jan. U alpského lidu velice populární a k drobné horské válce spůsobilý kníže tento neměl vlastností potřebných k vedení větší armády, zejména nedovedl se ve chvíli potřebné podříditi rozkazům Karlovým. Hned po událostech u Landshuta a ..ezna ukládal arcivévoda mladšímu bratru svému, aby od Bělaka postupoval k Salcburku a ohrožoval spojení Napoléonovo, tento ale o své újmě dal se na pochod do Uher, aby se tam spojil se šlechtickou insurrekcí u Rábu shromažďovanou. Arcivévoda Karel po pádu Vídně s jednáním tímto souhlasil, ježto domníval se, že se bratr s ním v době nejkratší na Moravském poli spojí. 1 června přitáhl Jan do Körmenda a nazejtří obdržel rozkaz Karlův, aby odtáhl k Rábu, spojil se palatinem arcivévodou Josefem, vůdcem chtické insurrekce uherské, a spěchal nejtší cestou skrze Žitný okres na Moravské
Jan ale podal námitky, chtěje se nej-

prvé vrhnouti na maršála Macdonalda, zahnati jej do Korutan a spojiti se se sbory bána chorvatského i generála Chastelera, z Tyrolska ustupujícími, načež zamýšlel udeřiti na místokrále italského Eugena Beauharnaisa a alpské země vytrhnouti zcela z rukou Francouzů. Trpkými slovy vytýkal Karel ctižádostivému bratru svému jednání, které netoliko odnímalo naději v příchod potřebných posil na Moravské pole, nýbrž ohrožovalo i veškery branné síly na pravém břehu uherského Dunaje shromážděné. Teprvé když nařídil císař určitě arcivévodovi Janovi, že jest jemu ve všech příčinách poslouchati rozkazů Karlových, hnul se onen od Körmenda k Rábu, ale několik drahocenných dnů již bylo ztraceno, soustředění všech branných sil na Moravském poli na výsost stíženo a místokráli italskému možnost podána napadnouti sbory u Rábu tábořící[1]) i spojiti se s hlavní silou Napoléonovou. Avšak ani teď nepodřídil se Jan rozkazům Karlovým. Tento nařizoval, aby Jan táhl nejkratší cestou k Prešpurku, Jan ale odpověděl, že by takto odstranil sám překážky spojení všech vojsk francouzských a pravý břeh dunajský že by upadl do rukou Napoléonových.

V prvých dnech po bitvě u Asperna hodlal arcivévoda Karel přibrati k sobě nejbližší posily, u Prešpurka překročiti Dunaj a přejíti k offensivě. Buď útok, který slibovał úspěch, nebo čestný mír za dojmu vítězství — toť byly myšlenky vítěze u Asperna, který s vojskem svým nebyl nijak v poloze

[1]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Politik, 4(sld. Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und U garns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts 338 sld.

příznivé. Bylť odkázán výhradně na prostředky, jichž země české mohly poskytnouti, kdežto Napoléon měl na snadě prostředky téměř celé západní Evropy. Arcivévoda Karel poměry ty správně posuzoval a proto pečoval i o zajistěnou čáru ústupní. Po mnohých úvahách shledal, že poražen jsa bitvou, mohl jediné do Čech ustupovati. Dosáhl-li v čas hornatého okolí jihlavského, odňal Francouzům možnost využitkovati s prospěchem převahy jízdné, Čechy pak pokládány za zemi, kdež bylo s dostatek potravin i mužstva a koňstva na doplnění mezer ztrátami v dosavádních bojích způsobenými. Také bylo se v Čechách nadíti účinné podpory se strany obyvatelstva, neboť nikdež tou dobou neplály nadšení vlastenecké a nenávist proti Francouzům mocněji nežli v Čechách. Armáda Karlova u Asperna a později u Vagrama byla spíše českou než rakouskou: české pluky, čeští generálové a důstojníci tvořili jádro její, české povely a nadšené přímluvy ozývaly se v okamžicích rozhodných. Vedle Prahy bylo ještě v Čechách čtvero pevností hojně zásobených, Praha pak mohla býti posledním útočištěm armády, poskytujíc polohou svou mnohé výhody. Veliký prostor hradbami pražskými obehnaný hodil se, aby se v něm armáda zotavila a znovu sebrala. Vltava a příkrá údolí město obklopující znesnazovaly obklíčení, které by bylo obtížné a vyhledávalo by dlouhého času. Poloha města byla příčinou, jakož se ukázalo za pruského obléhání r. 1757, že útočící vojsko musilo rozděliti se v osamocené oddíly, samostatně operující, které bylo posádce snadno překvapiti a rozptýliti dříve než od nejbližšího oddílu pomoc došla. Pochod ku Praze byl by Francouze vzdálil

od Itálie a od čáry dunajské, která poskytovala jim nejlepší spojení, i bylo by potřeba spojení toto chrániti značnějšími oddíly vojenskými. Konečně ústupem do Čech a vhodným způsobem obrany v této zemi byl by získal císař potřebného času k novému vyjednávání.[1]) Události již vylíčené přiměly jej však, že posunul levé křídlo své více k východu, aby byl blíže Uhrám, odkudž očekával pomoc Janovu a Josefovu. Napoléon uložil tudíž místokráli italskému, aby sbory u Rábu shromážděné zadržel. Jednání arcivévody Jana, který ani přes výslovný rozkaz císařův nepřešel Dunaj u Rábu, dokud ještě byl přechod uvolněn, usnadnilo úkol tento. 14 června udeřil místokrál na rakouské sbory, k bitvě nepřipravené a s nechutí bojující, i způsobil jim těžkou porážku, hlavně vinou uherské insurrekce, která zdráhala se přikročiti k útoku. Než ani po této ztracené bitvě neuposlechl arcivévoda Jan rozkazů, které mu ukládaly, aby se zbytkem vojska svého spěchal na Moravské pole.

Vítězství u Rábu zjednalo Napoléonovi velice výhodnou situaci; mohlť spojiti se s vojskem místokrále italského a přejíti k rozhodnému útoku dříve než by dostalo se arcivévodě Karlovi značnějších posil. Také arcivévoda Karel poznával, že jest mu svésti bitvu za poměrů nevalně změněných a proto obral si za bojiště širou rovinu u Německého Vagrama, Barbasdorfa a Markgrafneusiedla, před níž klikatým a hluboce zarytým řečištěm vine se potok Russbach. Armáda rakouská zesílena byla mezitím [illegible]

[1]) Wertheimer, Geschichte Österreichs u. Ungarn im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts II, (dle pamětního spisu arcivévody Karla).

chodem sboru hraběte z Kolovrat a zemskou obranou z Čech i z Moravy, veškeren pak pravý břeh dunajský dobře osazen a opevněn, aby přechod Francouzům byl stížen. Hlavní stan arcivévodův byl v Německém Vagramu. Napoléon opustil 1 června Schönbrunn a přeložil hlavní svůj stan na ostrov Lobau. 4 července večer počal přechod Francouzů za veliké bouře a 5 července zahájen z francouzské strany útok na Esslingy a Enzersdorf, čímž počala veliká bitva zvaná po vsi Vagramu. Francouzi vzali rychle všechna opevnění mezi řečenými sídly útokem a zmocnili se i Enzersdorfu. K poledni postoupili již maršálové Davoust a Oudinot až k Pysdorfu a Raasdorfu, jiný pak oddíl, jemuž velel Massena, vyrazil mezi Esslingy a Enzersdorf a postupoval k Breitenlee, načež rakouské oddíly v plném pořádku pod ochranou svých děl ustoupily. Zatím zasáhli již do boje i Sasové, kterým velel maršál Bernadotte, o poledni pak přitáhli místokrál italský a maršál Marmont. Dle Napoléonova rozkazu přikročili odpoledne Davoust, Oudinot, Massena, Bernadotte i místokrál k soustředěnému útoku, při čemž zřejmý byl bitevní jeho plán zaujati pevné stanoviště mezi arcivévodou Karlem i Janem, překaziti spojení obou rakouských křídel a udeřiti na střed rakouského postavení nad Russbachem. Proto uložil Napoléon Massenovi, aby zapletl v boj rakouské pravé křídlo, Oudinot a místokrál měli na se upoutati rakouský střed, Davoust pak po obou stranách Russbachu proti le-´mu křídlu pokročiti. O čtvrté hodině odlední rozpředla se bitva na celé čáře. ˙ancouzi vzali Grosshoffen, jízda jejich vra-ı mezi Markgrafneusiedel a Obersieben-

brunn, ale sbory Rosenberkův, prince Hohenzollernského a Bellegardův hájili Russbacha s uznáníhodnou udatností. Zvláště zuřivý boj rozlítil se o Baumersdorf, v němž na rakouské straně bojoval arcivévoda Karel v prvých řadách. Jízda francouzská byla odražena, útok na Markgrafneusiedl zastaven.

Již u večer kázal Napoléon místokrál itálskému, aby udeřil spolu s Bernadottem' Macdonaldem a Oudinotem znovu na rakouský střed. Zuřivě vrhl se Macdonald na sbor Bellegardův, přinutil jej k ústupu a některé pluky uvedl v nepořádek, takže se již dávali na útěk. Tu přicválal arcivévoda Karel, rychle zjednal ve zmatku již ohrožujícím pořádek a nedbaje vlastní bezpečnosti, obnovil boj i tlačil Francouze zpět. Jedné chvíle stál arcivévoda až u francouzských harcovníkův a již jeden z nich mířil po jeho postavě, ale setník Weitenfeld od pluku Vogelsangova zavčas srazil útočníka. Nebezpečenství však vzrůstalo, nebo arcivévoda pronikl již do řad francouzských. Důstojník jakýsi již vyzýval jej, aby se vzdal, a bylo slyšeti povely stříleti na rakouského vojevůdce. Arcivévoda byl na paži poraněn, ale útok francouzský byl zatím odražen, nepřítel za Russbach zahnán. Příznivý výsledek bitevní pro rakouské zbraně byl toliko zvážen vzetím Vagrama skrze Bernadotta, než ani tento úspěch nezůstal Francouzům, ježto pozdě na noc byli Francouzi z hořící vsi opět vypuzeni. Tím skončil o jedenácté hodině noční prvý den bitvy.

Za kratičké letní noci arcivévoda Karel nedbaje svého poranění, rozestavil sbory své, čítající 110.578 mužů se 410 děly, proti níž dle vlastních slov Napoléonových stálo 172.552

Francouzů, Vlachův a sborů spolku Rýnského se 584 děly. Francouzi nad to měli nepoměrně četnější jízdu i dělostřelectvo. Arcivévoda zamýšlel Francouzům přerušiti spojení s ostrovem Lobau a rozptýliti je v nížině Moravského pole. Arcivévodě Janovi zaslán rozkaz o 2 hodině v noci, aby s největší rychlostí uspíšil příchod svůj; o desáté hodině dopolední byl Jan s oddílem svým v Marchecku a žádal podmaršálka hraběte Rosenberka o určení, kam se má obrátiti. Napoléon opět snažil se sbory své ve středu shromážditi a přesilou na Rakušany udeřiti.

O čtvrté hodině ranní dne 6 července spořádal se u Markgrafneusiedla čtvrtý armádní sbor rakouský ve tři útočné šiky, jízdou na levém křídle chráněné, a počal operovati proti Grosshofenu a Glinzendorfu. Ježto však nebyla dosud žádná zpráva o příchodu arcivévody Jana a pravé křídlo rakouské v uspořádání bitevním se zpozdilo, byla obava, že by sbor Rosenberkův neodolal sám francouzské přesile a proto kázal arcivévoda, aby levé křídlo v boji ustálo. Toho využil rychle Napoléon a kázal z děl svých stříleti proti rakouským batteriím u Markgrafneusiedla rozestaveným, jež po výtce umlčeny. Následkem toho přinucen Rosenberk postaviti se za Russbachem a Napoléon nařídil Davoustovi, aby s celým středem udeřil na Markgrafneusiedl, Massenovi pak, aby opanoval Aderklaa, jehož se byl právě Bellegarde přes hrdinný odpor Sasů zmocnil.

Tím rozlítil se boj po celé čáře. Bellegarde srdnatě odrážel útoky Massenovy a hrabata Kolovrat i z Klenového postupovali proti levému křídlu francouzskému. Tu Mas-

sena, jenž pro bolest v noze z kočáru velel, sám osobně pobízel veškeru pěchotu svou k útoku na Aderklaa, vypudil Rakušany ze vsi a spůsobil nepořádek v řadách jejich; arcivévoda Karel však a Bellegarde rychle prchající již sešikovali, Aderklaa vzato útokem a v prudkosti boje arcivévoda ocitl se tak blízko nepřátelských oddílů, že opět mu hrozilo zajetí. Aspern, Esslingy a opevnění kolem těchto sídel upadla do rukou rakouských. Napoléon ale znal přesilu svou a proto nedbal těchto neúspěchů, nýbrž vrhl se prudce na levé rakouské křídlo, hledaje tam těžiště bitvy. Veškeren střed dosud bitvou nedotčený obdržel rozkaz k útoku, jejž řídili maršálové Davoust, Macdonald a Bessières. Přes největší hrdinství nebyl Rosenberk s to, aby proti ohromné přesile udržel se v zaujatých stanovištích, i byl přinucen opustiti Markgrafneusiedl. Na levém křídle rakouském vzrůstalo nebezpečenství, že je Francouzi obejdou, a toužebně pohlíželi vojevůdci směrem k Marchecku, odkudž arcivévoda Jan očekáván byl s pomocí. Příchod sboru arcivévodova byl by bitvu rozhodl s prospěchem zbraní rakouských, proto s největší houževnatostí hájili každou píď půdy a kde nuceni byli přesile ustupovati, dálo se to v největším pořádku a s těžkými ztrátami Francouzů, kteří neodvažovali se ani ustupujících pronásledovati. Rakušané ustupovali podél brněnské a znojemské silnice.

Ztráty z obou stran byly ohromné. Francouzů čítalo se 14.000 mrtvých a raněných, 7.000 zajatých, Rakušanů bylo 20.000 mrtvých a raněných, 8.000 zajatých. 4 rakouští ge- rálové padli, arcivévoda Karel a 10 gener bylo raněno. Francouzská přesila opanov

bojiště, ale rakouské vojsko ustoupilo ve vzorném pořádku a za stálého boje, jehož jednotlivé podrobnosti svědčily o hrdinské mysli a o nenávisti vojska proti Francouzům. Arcivévoda Karel ve slavném svém armádním rozkaze ze dne 7 července 1809 připisuje vinu porážky levému křídlu, v němž nastal obecný zmatek a tak zaviněn byl předčasný ústup.[1])

Nejtěžší však vina spadá před tváří dějin na arcivévodu Jana, který teprve mezi pátou a šestou hodinou odpolední druhého dne bitevního stihl s 12.000—13.000 muži do Siebenbrunna, jakkoli již meškal v Marchecku. Arcivévoda sám i jeho lichotníci nedovedli odůvodniti jednání toto. Staly se sice pokusy smýti vinu porážky s hlavy ctižádostivého knížete a tvrdilo se, že měl Napoléon pohotově zálohy, jež dotud boje se nesúčastnily, ale nikdo nedovedl vysvětliti, proč arcivévoda, který zajisté slyšel hřmění sterých děl v nejbližším svém sousedství, viděl sloupy dýmu a plameny z hořících vsí a měl v rukou určitý rozkaz velícího bratra svého, dal se teprvé po 18 hodinách na pochod z pravého břehu dunajského na bojiště k Marchecku a proč alespoň ve druhý den bitevní včas nepřispěl u Siebenbrunna Rosenberkovi![2]) Zjištěnoť zajisté, že obdržel arcivévoda Jan rozkaz k bezodkladnému pochodu dne 5 července o páté hodině ranní, vyrazil však teprvé 6 července o prvé hodině s půlnoci.[3])

---

[1]) Dle Dullera, Erzherzog Carl, 687—706.

[2]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Politik, 414 listin poprvé užitých).

[3]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und ..rns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts ..73.

Ústup arcivévody Karla dál se směrem ke Znojmu, neboť arcivévoda chtěje šetřiti poslední rakouskou armádu, odhodlal se dle úmyslu již pojatého ustoupiti do Čech. Francouzi neznajíce záměrů rakouského vojevůdce, táhli za ním v patách trojím proudem: Massena skrze Hollabrunn, Marmont Lávou ke Znojmu, Davoust k Mikulovu. Poněvadž byly domněnky, že se arcivévoda Jan pokusí o spojení s bratrem u Hodonína, obdržel místokrál itálský rozkaz pohyby arcivévody Jana bedlivě pozorovati a spojení jeho s arcivévodou Karlem zmařiti.[1]) Tím přenesena válka do zemí českých a sice s počátku na Moravu. Ježto arcivévoda ustupoval ke Znojmu a odtud dále k Jihlavě, nařídil Napoléon i Davoustovi, aby blížil se pravému boku Marmontovu. 9 července obdržel arcivévoda v Schöngraben od císaře zprávu, že postupují Francouzi kolem Hrádku u Jaroslavic ke Znojmu, jehož dlužno hájiti, neboť ve Znojmě byly uchovávány všechny pokladny, most tamní byl důležitým přechodem přes Dyji, město pak samo ovládalo silnice do Čech vedoucí. Francouzové byli již toliko od Znojma dvě hodiny cesty vzdáleni, arcivévodovi však bylo uraziti šest hodin pochodových, aby nepřítele předešel, i proto spěchal s největší rychlostí ke Znojmu a 10 července záhy z rána osadil s částí vojska svého výšiny kol města, jichž v touž chvíli dostihli i Francouzi. Bylo tudíž o Znojmo podstoupiti bitvu.

Granátníci rakouští byli právě položili se u Stošikovic a Suchohrdlí na levém

---

1) Maršál Berthier místokráli Eugenu 9 července 1809. Correspondance de Napoléon Ier, XIX, 273 slc

u Bohumělic a Oblekovic na pravém břehu dyjském, chráníce most znojemský, když počala srážka s francouzskými harcovníky. Brigáda granátníků generála Steyrera rychle osadila s děly a lehkou jízdou výšiny za Stošikovici, brigáda Mervillova položila se u mostu, jízda stála v záloze po obou březích a na jihlavské silnici. Francouzi za prudké střelby z děl učinili mocný útok na brigádu Steyrerovu, která však po celých pět hodin vytrvala ve svých stanovištích a teprvé když byla v bocích ohrožena, počala ustupovati k Stošikovicům. Ustup tento kryl prápor granátníků, vedený majorem Hromadou, tak vytrvale, až v týle jeho rakouské oddíly znovu se sešikovaly. Francouzi hnali útokem na Stošikovice, ale Rakušané hájili hrdinsky vchodu do vsi a ustoupili teprvé, když Steyrer osadil vinohrady na okolních výšinách. Na pravém břehu řeky odrazil Francouze generál Scovaux a zatím dělostřelectvo a vozatajstvo získalo času k průchodu Znojmem, jimž přichvátal na pomoc Bellegarde, před tváří nepřítele rychle přebrodil se na levý břeh a osadil výšiny u Přímětic, aby předešel Francouze od Suchohrdlí se přibližující. Tím zadržán útok francouzské jízdy, která chtěla se zmocniti jihlavské silnice, musila však k Suchohrdlí ustoupiti. U Suchohrdlí, Stošikovic a Bohumělic bojováno až do noci, most znojemský však uchráněn a jádru rakouského vojska podána možnost k přechodu na levý břeh dyjský.

Arcivévoda byl přinucen těmito událostmi svésti 11 července velikou bitvu v poloze ne valně příznivé, aby byla dána možnost dělostřelectvu, vozatajstvu a dopravě pontonů dospěti v době nejkratší skrze Ves

Vranovskou, Moravské Budějovice a Želetavu do hornatého úkrají jihlavského. Záhy z rána bylo již vojsko ve zbrani a k boji připraveno. Pátý armádní sbor osadil Znojmo, jehož most byl zatarasen, výšiny kol Louky a před Stošikovici, pak klášter svatopolítský; východněji u Přímětic rozložen byl prvý sbor, aby chránil debři dyjskou, třetí sbor rozestaven za Přímětici a u Únanova. Šestému sboru uloženo chrániti jihlavskou silnici a dělostřelectvo, proto byl posunut k Olbramukostelu.

Francouzové osadili výšiny za Stošikovici a Suchohrdlím, blízký les pak kryl pohyby jejich pravého křídla. Z rána o šesté hodině pokoušel se již Massena u Nového Šaldorfa překročiti řeku Dyji, před polednem pak přišel sám Napoléon, chtěje tak říditi bitvu, aby ohrozil rakouskou čáru ústupní a opanoval silnici jihlavskou.

O sedmé hodině z rána 11 července počal boj, vedený na obou stranách s největší houževnatostí. Po tuhém zápase zmocnili se Francouzi znojemského mostu, tím však prudší rozlítil se boj o výšiny město ovládající. Odpoledne hnal Massena útokem na město a Vídeňská brána byla již téměř v moci jeho, ale za prudkého lijavce vedl hrabě Leiningen některé prápory pěchoty k útoku bodákem a zapudil Francouze ze stanovišť již nabytých, při čemž dva generálové upadli v zajetí. Příklad Leiningenův působil. Na všech stranách přikročila rakouská pěchota k útoku, Francouzi zahnáni k mostům a pláň u Suchohrdlí uhájena proti francouzské -x chotě. Vítězství chýlilo se již k rakousk práporům — tu podvečer francouzský pa mentář oznámil, že ujednáno jest právě

měří mezi arcivévodou Karlem a Napoléonem ve Znojmě. Teprvé po delší době podařilo se rozkacené rakouské vojíny přiměti ku klidu.[1])

Zpráva, že příměří ujednáno, způsobila veliké vzrušení u dvora a v kruzích další válce chtějících, které vytýkaly arcivévodě Karlovi jednání samovolné, jakkoli tento byl oprávněn dle okolností příměří sjednávati. Arcivévoda poslání Lichtenštejnova k Napoléonovi užil za ujednáním příměří, ježto nahlížel, že další boj jest bezúčelný. Proto 10 července nabídl skrze Bellegarda francouzským generálům příměří. Odpověď dlouho nedocházela, ba útoky dne 11 července byly ještě prudčí, ale hrdinný odpor Rakušanů, zdá se, že způsobil obrat. Uprostřed nejtužšího boje dostavil se generál Montbrun k rakouským předním strážím, chtěje vyjednávati o příměří dle zmocnění, které udělil Napoléon, když v poledne k armádě přijel. Napoléon měl maličko po svém příjezdu prvou rozmluvu s knížetem z Lichtenštejna, vypraveným k němu ze dvoru císařského. Poslání Lichtenštejnovo značilo, že i v okolí císaře Františka přichází k platnosti směr míru přející. K odpůrcům míru a k protivníkům arcivévody Karla družil se tehdy i arcivévoda Jan, který navrhoval, aby veškera armáda soustředila se v horních Uhřich k novému útoku. Ministr hrabě Stadion byl nejkrajnějším odpůrcem míru, proti němu však bývalý velvyslanec v Paříži hrabě Klement Václav Metternich hájil potřebu, aby s Napoléonem mír bylo vyjednáváno. K jeho popudu vyslán tudíž 8 července Lichtenštejn k Napolé-

[1]) Dle Dullera, Erzherzog Carl, 707—712.

onovi, krok tento Stadiona však tak rozmrzel, že prohlásiv přítomnost svou v hlavním stanu císařově, pokud by se o mír vyjednávalo, za škodlivou, zůstal v hlavním staně arcivévodově a když tento velení se vzdal, do Prahy odejel. Do jeho návratu v prvých dneďh zářijových byl skutečným ředitelem politiky zahraničné Metternich. 11 července přijal Napoléon knížete z Lichtenštejna, ale v rozmluvě vedl si příkře, odmítaje veškero jednání o mír a prohlašuje, že Rakousko rozdělí v jednotlivé koruny, jichž osobní unií vzniklo, a že císaře Františka donutí, aby se vzdal.

Přes to ale přistoupil Napoléon na návrh, jenž mu mezitím ve jménu arcivévody Karla byl jeho generály oznámen, a svolil, aby nepřátelství bylo zastaveno. Politické i válečné úvahy byly podnětem k rozhodnutí, z něhož arcivévoda Karel vyvozoval, že Napoléon nepomýšlí dotknouti se celistvosti císařství rakouského. V noci ze 11 na 12 červenec bylo tudíž vyjednáváno o příměří, které konečně smluveno na šest neděl za podmínek pro Rakousko velmi obtížných. Rozhraním ustanovena hraniční čára mezi královstvím českým a Horními Rakousy, hranice krajů znojemského a brněnského, čára od místa, kde hranice kraje brněnského dotýkaly se řeky Moravy, po Moravě pak až k ústí Dyje. Brno též ponecháno v moci Francouzů;[1] Špílberk měl býti vydán Francouzům 14 července. By císař příměří neschválil, hodlal arcivévoda ustoupiti k Brnu a tam svésti bitvu, o jejímž nepříznivém vý-

[1]) Dle úmluvy mezi maršálem Berthierem a podmaršálkem baronem Wimffenem sjednané před Znojmem 12 července. Correspondance de Napoléon Ier XIX, 280

sledku se neklamal. Poslední záštitou měly býti Olomouc a polabské pevnosti české; arcivévoda sám se zbytkem vojska chtěl se vrhnouti do Prahy a tam Francouzům znovu na odpor postaviti.[1]) Později však změnil úmysly své. Chtěje míti zajistěno spojení s Olomoucí, s arcivévodou Ferdinandem v Haliči a s Uhry, zůstal po několik dnů hlavním stanem v Litomyšli a armádu svou převedl skrze Přibyslav, Krucemburk a Poličku do severní Moravy. V Čechách zůstala divise generála Sommarivy u Budějovic k ochraně čáry demarkační, u Jihlavy pak uložen pátý armádní sbor knížete Rousa.[2]) Arcivévoda zesílil se v Litomyšli posilami z Čech, takže armáda jeho 20 července opět čítala 74.036 mužů.

O příměří Znojemském podal arcivévoda ihned zprávu císaři, žádaje o potvrzení, jež bezpečně očekával. Ale u dvora císařského v Totiši čin jeho docházel různého posouzení. Odpor rostl, když Lichtenštejn vrátil se do hlavního stanu císařského, kdež zpráva jeho způsobila dojem na výsost nepříznivý. Válečná strana přiměla především císaře, aby arcivévoda Karel odstraněn byl od velitelství. Císař svolil a dal bratru svému nemilostivý pokyn, aby hlavní armádu do 31 července převedl kol Olomouce do horního Pováží. Arcivévoda s důrazem namítal, že další pokračování ve válce bude Rakousku osudným, ale císař prohlásil, že sám ujímá se velení. Bylo to opatření rozhodně nemoudré, jež Napoléon sám veřejně káral. Dle jména byl od d vrchním velitelem císař, vedle něhož stál

[1]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und ıgarns im ersten Jahrzehnt des 19 Jahrhunderts II, 379.
[2]) Welden, Der Krieg von 1809, 210.

v čele armády kníže Lichtenštejn, maje náčelníkem generálního štábu generála hraběte Radeckého.

Zatím ve vyjednávání s Napoléonem pokračováno za okolností, které nejpronikavěji dotýkaly se osudu českých zemí. Jako na počátku husitských válek a za druhé války slezské i sedmileté jednalo se teď vážně o zrušení zeměpisné jednoty království českého, tisíciletým vývojem posvěcené, neboť Napoléon pokládal je za předmět svých úvah politických. 15 července 1809 přijat byl Lichtenštejn Napoléonem podruhé, celkem vlídněji, ale přes to prohlásil Napoléon, že celistvost Rakouska jen tehdy bude uchována, vzdá-li se císař František trůnu s prospěchem bratra svého, bývalého velkovévody toskánského a tehdy velkovévody würzburského Ferdinanda.[1]) Mezi rozmluvou dle jednoho pramene Napoléon projevil vůli svou rozloučiti jednotlivé koruny, z nichž Rakousko se vyvinulo, a na tomto ne valně lákavém základě měly býti zahájeny v srpnu smírné konference v Uherských Starých Hradech.

Císař František zakládaje jednání své zprávou Lichtenštejnovou, obrátil se na Napoléona listem vlastnoručním, jímž oznamoval, že zplnomocnil k vyjednávání ve Starých Hradech hraběte Metternicha a generála hraběte Nugenta; krok tento předpokládal, že dal císař souhlas i k příměří arcivévodou Karlem ujednanému.

Bylo lze nadíti se, že vyjednávání nebude snadné, neboť Napoléon byl odhodlán zbaviti Rakouska vší způsobilosti k další možnému odporu i chtěl vyjednávati to'

---

[1]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Politik

na základě skutečných poměrů. Země, kterých dobyl anebo jež mu byly příměřím postoupeny, pokládal za svoji držbu, z níž jednotlivé části vrátiti chtěl toliko za příslušnou náhradu v zemích, jež císaři Františkovi zbývaly. Vůli svou dovršoval hrozbami, že prohlásí země osazené za panství své, že v nich zruší všechny úvazky a že rozloučí od sebe tři koruny.[1]) Částkou, již pokládal Napoléon

---

[1]) Již 17 července 1809 nařizoval Napoléon ze Schönbrunna místokráli italskému, aby prohlédl Brno, bojiště slavkovské, Znojmo, Křemži a zemské stezky do Čech (et les debouchés de la Bohême). Correspondance de Napoléon Ier XIX, 307. 21 července nařizuje Napoléon maršálu Davoustovi, aby dal vyšetřiti stav pevnosti na Špilberku a dle potřeby podal návrhy na zlepšení opevnění jeho. — Tamže, 319. — 23 července nařizuje Napoléon maršálu Berthierovi, náčelníku svého generálního štábu, aby vypravil jízdné hlídky k českému pomezí, aby vyslal vyzvědače do Čech a aby podal zprávu, o všem, co tito shledají. Tamže, 327. — Nejurčitěji pronesl však Napoléon úmysly své ve formu výhrůžky oděné v listu, jejž ze Schönbrunna zaslal 19 srpna 1809 ministru Champagnovi do Uh. Starých Hradů. Faites connaître, praví, aux plénipotentiaires que, si l'empereur d' Autriche se poplait à prendre quelque mesure pour désorganiser l'administration des provinces que j'occupe, je prendrais sur-le-champ possession du pays en mon nom, j'y ferais arborer mes aigles, rendre la justice en mon nom, détruire les droits féodaux, publier le Code Napoléon, et que je supprimerais le papier-monnaie actuel et déclarerais qu'il n' a plus cours dans toutes les provinces occupées par mes troupes, en le remplaçant par un autre papier-monnaie. Vous devez insinuer que, si les négociations n'avaient aucune issue, je prendrais toutes ces mesures, et qu'en outre je séparerais couronnes de la Maison d' Autriche. Tamže, 427. — V listu daném v Schönbrunně 10 září 1809 podává Napoléon svému ministru Champagnovi zprávu o vlastnoručním listu císaře Františka, který byl právě ob-
el, a pronáší se v něm slovy nehrubě lichotnými:
dit que l' empereur d' Autriche était toujours de
nion du dernier qui lui parle, et qu' ainsi dans
ou six ans il recommencerait la guerre et serait

za vhodnu k výměně, byly i severozápadní Čechy; když vyjednávání vázlo, ježto rakouští plnomocníci žádali, aby ze strany francouzské všechny podmínky byly v celku oznámeny, prohlásil francouzský ministr zahraničný Champagny z rozkazu Napoléonova, že žádá za odstoupení českých krajů litoměřického, žateckého a loketského s územím chebským kromě pevnosti Terezína, celkem 400.000 duší,[1]) jichž se mělo dostati králi saskému. Rakouští plnomocníci pozorovali, že Napoléon přeje si průtahů ve vyjednávání z ohledu k Rusku a tím válečná strana v okolí císaře Františka byla znova ve snahách posilněna, kladouc naději i do účastenství Pruska v další válce. V Čechách konány zatím horlivě přípravy obranné. Několik tisíc lidí pracovalo ustavičně, vyhazujíc náspy a valy přede všemi branami pražskými; u Brandejsa n. L. náspy v polích zakládány.[2]) U dvoru císařského uvažováno hlavně o prostředcích, kterak uchrániti Čech, Slezska a zbývající části Moravy, a sneseno, aby zvláštní armáda byla s hlavním stanem v Olomouci sestavena za vrchního vedení arcivévody Ferdinanda. Sbor generála Kienmayera, 12.059 mužův, osadil saské pomezí od Petrovic k Chebu, zemská obrana plukovníka Rosen-

---

encore le jouet de l' Angleterre; ... s' il y avait un empereur à la bonne foi duquel je pusse me fier, comme le grand-duc de Würzburg ou l' archiduc Charles, je rendrais toute la monarchie autrichienne et je n'en retrancherais rien. L' aide de camp m' a répondu que si l' empereur était persuadé de cette vérité, il abandonnerait le trône pour y placer le grand-duc de Würzburg ... (Tamže, 522.)

[1]) List Champagnovi 21 září 1809 dopoledne Tamže, 568.

[2]) Vavák, Paměti V, 116.

heima rozložena od Budějovic k Vimperku, prápory plukovníka Ullricha stály u Stodův, u Litomyšle zůstavena česká zemská obrana, u Olomouce čtvrtý armádní sbor. Také Stadion navrátil se z pobytu svého v Praze a v Olomouci k císařskému dvoru do Totiše v Uhřích. Vyjednávání ve Starých Hradech patrně vázlo, ježto obě strany přály si odkladu, aby sebraly nových sil. Konečně odhodlal se císař František vypraviti k Napoléonovi generála českého původu Ferdinanda Antonína hraběte z Bubna a z Litic se žádostí, aby upustil od myšlenky rozděliti Rakousko a oznámil příjetné podmínky míru. Hrabě z Bubna přijat byl Napoléonem dne 16 září a dočinil se obratností svou značného výsledku, neboť Napoléon požadavků svých velikou měrou ulevil, přes to však vyhrožoval stále, že rozloučí od sebe tři koruny, by císař František nepřivolil k žádostem jeho. Poněvadž i tyto podmínky byly ještě na výsost obtížné, vypravil císař k radě Stadionově hraběte z Bubna opět k Napoléonovi. 20 září o 7 hodině večerní přijat byl český pán tento v Schönbrunně císařem francouzským a došlo k památné rozmluvě, v níž Napoléon opět prohlašoval nutnost, aby tři koruny byly od sebe odloučeny, konečně ale přivoloval k podmínkám, pro Čechy důležitým. Nestál neúprosně na odloučení korun a spokojoval se, když dostane se Sasku náhrady v Haliči místo severozápadní části království českého.[1])

Zpráva hraběte z Bubna spůsobila u dvora císařského obrat míru trvale příznivý, zvláště

---

[1]) Beer, Zehn Jahre österreichischer Politik, 12 (dle zprávy Bubnovy ze dne 21 září 1809.)

když podařilo se přátelům míru získati na svou stranu mladou císařovnu Marii Ludoviku, kteráž byla upozorněna, že Napoléon chce buď Rakousko rozděliti anebo na místě císaře Františka buď velkovévodu würzburského buď arcivévodu Karla na císařský trůn nastoliti. Skutečně již šířily se zprávy, že bude arcivévoda Karel králem českým a že přistoupí ku spolku Rýnskému, ačkoli on sám všechny nabídky proti císaři Františkovi směřující nejrozhodněji odmítal. Konference vynikajících státníkův a vojevůdců, konaná 25 září, schválila v zásadě, aby kníže Lichtenštejn a hrabě z Bubna vyjednali mír na základě podmínek Napoléonem stanovených. 27 září zahájil Lichtenštejn v Schönbrunně přímo s Napoléonem vyjednávání, v němž o rozdělení korun aneb o odstoupení části Čech již řeči nebylo, nýbrž toliko o velikost peněžité náhrady. Současně zastaveny konference v Uherských Starých Hradech. Než ani teď nebylo snadno dočiniti se definitivního míru, ježto francouzský požadavek válečné náhrady 134,000.000 fr. zdál se býti rakouským státníkům naprosto nevýstižným. Mezitím propuštěn 4 října hrabě Stadion z úřadu a válečná strana opět nabývala vrchu, když neočekávaná událost uspíšila mír. Bylť totiž 11 října podnikl syn lutherského duchovního v Erfurtu Bedřich Stapss vražedlný útok na Napoléona v Schönbrunně, kterýž spolu se zřením ku změně ve smýšlení ruského cáře přiměl Napoléona k větší povolnosti. Champagny obdržel rozkaz, aby ujednal mír, neboť šířily se zprávy, že chystají se ještě jiné útoky na život Napoléon Mír 14 října 1809 ve Vídni [1]) uzavřený

[1]) Napoléon podal o míru téhož ještě dne tičkou zprávu císařovně Josefině. Tamže, 670.

měrů království českého a zemí k němu přivtělených nijak se nedotýkal.

Válka byla sice ukončena, ale strasti válečné trvaly ještě dlouho a poněvadž příměřím Znojemským bylo zastaveno toliko nepřátelství. ne však válečný stav se všemi svými stinnými stránkami, bylo zemím českým vytrpěti všechny oběti války. Napoléon nespustil věcí válečných ani okamžik se zření svého. Východištěm dalších svých podniků válečných učinil Napoléon Brno, jehož vydání vymínil si příměřím Znojemským. Již 13 července k večeru, tudíž nazejtří po sjednání příměří, přitáhla do Brna francouzská jízda a osadila město i předměstí. 14 července přišla pěchota, 18 t. m. pak maršál Davoust s generálním štábem. Odtud pobyli Francouzi v Brně až do konce října. Napoléon neúnavně pečoval o vyzbrojení Špílberka a o opravu hradeb jeho. Již 3 srpna 1809 oznamoval ze Schönbrunna maršálu Oudinotovi, že rakouská armáda opustila Čechy a že se rozložila mezi Olomoucí a Komárnem. Proto nařizoval řečenému maršálovi, aby s kyrysníky osadil střed této čáry i břehy řeky Moravy od hranic markrabství až po ústí její do Dunaje, a aby jízdou svou pohyby rakouské bedlivě pozoroval.[1]) Téhož dne dostalo se maršálu Davoustovi rozkazu, aby podal zprávu o pohybech rakouského vojska a aby Špílberk všemi potřebami vyzbrojil.[2]) V denním rozkaze téhož dne ustanoven počet dělostřelby, která měla na Špílberk býti dopravena. Spolu nařizoval císař, opevnění špílberská byla inženýry ohle-

---

[1]) Correspondance de Napoléon Ier XIX, 351.
[2]) Tamže, 354.

dána a podle potřeby rozšířena [1]). 6 srpna dostalo se maršálu Davoustovi rozkazu, aby zbořil opevnění u Hodonína, a spolu oznamoval jemu Napoléon, že jihlavský kraj jest rakouským vojskem vyprázdněn, jež nepochybně postoupilo na levý břeh Moravy. Davoust měl přes to ohledati silniční směry vedoucí ku Svitavám, Olomouci, Uh. Hradišti a Hodonínu. Přední stráže, jež dobíhaly až k Výškovu, měly býti ku předu posunuty. [2]) V denním rozkaze ze dne 9 srpna ukládal Napoléon svým inženýrům, aby ohledali tok řeky Dyje i Moravy se všemi mosty a výběžky karpatskými. [3]) 29 srpna nařídil ze Schönbrunna Napoléon maršálu Marmontovi, aby vyšed z Prešpurka, ohledal Děvín, Marchegg, Anger nad Moravou a tuto řeku až do Hodonína, načež aby navštívil Špílberk a Znojmem navrátil se do Křemže. [4]) 31 srpna uloženo generálu Montbrunovi, aby se položil se svým štábem v Hodoníně, brigáda pak generála Jacquinota aby bedlivě pozorovala kraj mezi Výškovem, Olomoucí, Svitavy a Jihlavou. Kraj mezi Hodonínem a ústím dyjským měla osaditi brigáda generála Colberta. [5]) Tyto pohyby vojska i výživa jeho dály se na útraty krajin osazených, jimž nad to ještě ukládány veliké daně válečné. 10 září 1809 oznamuje Napoléon, že brněnský kraj teprvé zaplatil 600.000 franků. [6]) Napoléon uvažoval i o vpádu do jižních Čech i nařídil z té příčiny maršálu Berthierovi,

---

[1]) Tamže, 354.
[2]) Tamže, 363.
[3]) Tamže, 384.
[4]) Tamže, 475.
[5]) Tamže, 476.
[6]) Tamže. 528 (v listu hraběti Darů).

aby vypravil některého vzdělaného důstojníka generálního štábu, který by ohledal spojení mezi Znojmem i Slavonici, mezi Budějovici, Jindř. Hradcem i Slavonici a Hollabrunem i Slavonici.[5]) Do Čech měl býti, by nepřátelství bylo znova zahájeno, vypraven maršál Massena s úkolem, aby postupuje jednak od Jindřichova Hradce a Tábora, jednak od Jihlavy a Pelhřimova, opanoval Prahu. Maršál Lefébvre měl postupovati ku Praze od Lince, maršál Junot od Drážďan, tak že by celkem bylo do Čech vypraveno 80.000 mužů.[4]) 16 září přijel Napoléon sám do Brna a maličko po příjezdu svém již navštívil Špílberk, aby sám ohledal branný stav jeho. Nazejtří, 16 září, přijal deputaci stavů moravských.

Za tehdejšího Napoléonova pobytu v Brně udála se příhoda pamětihodná, jíž není lze pominouti mlčením. Vítězného císaře Francouzův uvítala deputace moravských stavův a pravila, aby velikomyslně dopřál těžce zkoušeným státům rakouským míru. Napoléon chtěje prokázati, že není příčinou, proč dotud mír ujednán nebyl, odpověděl rychle: „Chci a chtěl jsem vždy míru. Nežádám nic od Rakouska. Také ani nevím, co bych s tím počal . . . Jsem ochoten všechny výboje bez vyjímky vydati . . . Ale vaší vládě nemohu již důvěřovati. Až dotud bavili se ve Starých Hradech obsahu prázdnými notami. To počíná mne nuditi. Váš císař není k vládě spůsobilým; nechať odstoupí vládu velkovévodovi würzburskému aneb arcivévodě Karlovi a já vrátím všechny své výboje a ponechám exi-

[5]) Tamže, 552 (ze dne 14 září 1809).

[4]) Tamže, 550 (rozkaz Massenovi ze dne 15 1809).

stenci rakouské monarchii.“ Dle jiného znění odpověděl Napoléon ještě bezohledněji: „Naříkáte do břemen, jež vám ukládám, ale to jest válka. Jsem k tomu donucen věrolomností vašeho císaře. Hle, po druhé mne nutí vrátiti se k vám, dorážeje na mne zrádně ze zadu, jakmile mne vidí zaměstnána jinde! Trpíte-li, je to vaší vinou, že si nevyběřete jiného vládce! Arcivévoda Karel jest vojákem, důvěřoval bych jeho oddanosti válečnické. Ale váš císař zpronevěřil se všem přísahám, jimiž mne přišel u vás, zrovna na tomto místě, zasypat do mého tábora. Vezměte si ještě, chcete-li jej raději, velkovévodu würzburského, znám jej, je to poctivý člověk, důvěřoval bych jeho slovu!“ Svědci praví, že po těchto slovech starý úředník moravský, — míněn jest mluvčí stavovské deputace brněnský biskup hrabě Schrattenbach — vůdce poselstva, couvnul o krok zpět, a rozplývaje se v slzách vzkřiknul: „Ne, pane, nikdy! Čím bude nešťastnějším náš vládce, tím mu budeme věrnějšími!“ „Nuže tedy,“ odvětil prudce císař, „trpte a nenaříkejte si!“[1])

---

[1]) Doklady u Wertheimera, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts II², 410. — O rozmluvě deputace moravské s Napoléonem podává zprávu francouzský generál hrabě Ségur, Histoire et mémoires III, 393. Napoléon dle něho odvětil deputaci: „Vous gémissez des charges que je vous impose, mais c'est la guerre! J'y mis obligé par la mauvaise foi de votre Empereur! Voilà la seconde fois qu'il me force de revenir chez vous, en m' attaquant en traître, par derrière, dès qu'il me voit occupé ailleurs! Si vous souffrez, c'est votre faute! Que ne choisissez-vous un autre maître? L' Archiduc Charles est un soldat, je me fierais à sa loyauté g rière! Mais votre Empereur, il a manqué à tous serments qu'il était venu, chez vous, en ce lieu me me prodiguer à mon bivouac! Prenez encore, ...

Francouzská okkupace města Brna a krajů brněnského a znojemského trvala až do konce října r. 1809. 3 listopádu opustil maršál Davoust Brno.

Arcivévoda Karel zamýšlel po sjednání příměří ustoupiti do Čech, ale císařský rozkaz mu ukládal, aby s armádou uchýlil se k Litovli a k Olomouci, odtud pak průsmykem Jablunkovským do Uher, kdež přála si vojenská strana ve válce pokračovati. Pokládaje další boj za nemožný odevzdal 31 července 1809 v Litovli velitelství generálu jízdy knížeti z Lichtenštejna, načež uchýlil se do Těšína ku strýci a adoptovanému otci svému vévodě saskému Albertovi. Skvělá vojenská dráha jeho, která jej řadí vedle Valdštejna, prince Savojského a Laudona k největším rakouským vojevůdcům nové doby — uznání toho dostalo se mu i z úst Napoléonových —, byla odchodem jeho náhle a pro vždy ukončena. Udatný arcivévoda, který dovedl vítěziti, ale přednost vždy dával míru — odtud je trpký úsudek jeho odpůrců vincere scis, victoria uti nescis („umíš vítěziti, vítězství ale neumíš využíti"), vzdal se trvale všeho působení ve věci válečné. ale s horlivostí příkladnou oddal se studiím vědeckým v oboru stratégickém. Národ český statečného a šlechetného královice zachoval

le préférez, le Grand-Duc de Wurtzbourg, je le connais, c'est un honnête homme, et je me fierais à sa parole!" Ségur pokračuje: Les témoins disent que, à ces mots. le vieux magistrat Morave (biskup hrabě Schrattenbach, ý byl mluvčím deputace), chef de la députation, la d' un pas, et que, fondant en larmes, il s'écria: Sire, non jamais! Plus notre Prince sera malheu-, plus nous lui resteront fidèles." „Eh bien donc," Napoléon, „souffrez, et ne vous plaignez pas!"

v trvalé paměti a v znárodnělé písni podnes zavznívá slavné jméno vítěze aspernského.

Počátek činnosti Metternichovy a finační patent Wallisův.

Bezprostředně po bitvě u Wagrama jmenoval císař František dne 8 července 1809 hraběte Metternicha státním a konferenčním ministrem a svěřil mu řízení věcí zahraničných, s čímž za tehdejších poměrů spojeno bylo i rozhodující působení ve správu vnitřní i věci vojenské. Dokud nebyl mír s Napoléonem sjednán a hrabě Stadion formálně propuštěn, řídil Metternich úřad zahraničný zatímně, ale od 8 října 1809 byl již definitivním státním ministrem Tím vstoupil v popředí státník, známý již z vyslanecké činnosti v Drážďanech, Berlíně a Paříži, jemuž bylo určeno, aby po 39 let řídil veškeru státní činnost v Rakousku a byl za směr dle sebe přezvaný zodpověden i před soudnou stolicí dějin. Rod Klementa Václava Lothara hraběte Metternicha z Winneburka a Ochsenhaus pocházel z Porýnska a po dlouhá léta členové jeho byli ve službách duchovních kurfürstů. R. 1623 nabyli bratří Metternichové od Ferdinanda II v Čechách panství kynžvartské, pánům Zedtwicům v plen vzaté, a r. 1630 byl jim udělen i český inkolát. Jiří hrabě Metternich zastupoval ku konci XVIII stol. císařský dvůr u duchovních kurfürstů, později byl ministrem v Nizozemsk— a r. 1803 při mediatisování rodu svého d sáhl pro hlavu rodu svého hodnosti knížecí. S] jeho, narozený v Koblenci 15 května 17

oddal se v mládí horlivě studiím a oblíbil si dráhu diplomatickou, za kterouž příčinou vstoupil do služeb císařských. Jsa teprvé 22 let stár, byl již přidělen vyslanectví v Haagu, uchýlil se ale před Francouzi do Vídně a tam zasnoubil se s Eleonorou hraběnkou z Kounic, vnučkou slavného státníka a dědičkou zpupných statků jeho. Odtud byl hrabě Metternich z nejbohatších velmožů českých, ale přese všechny pásky, které jej ku království českému poutaly, zůstal vždy smýšlením svým Němcem a jako ministr zaváděl soustavu, která Rakousko měla proměniti ve stát německý.

Metternich ve svých pamětech propovídá určitě, že byl nepřítelem i francouzské revoluce i Napoléona I. Ujav se úřadu zahraničného, chystal ihned, ale na výsost opatrně, evropskou koalici proti velikému císaři Francouzův a s tohoto hlediště zařizoval i veškeru veřejnou správu. Volnější život, jenž zavládl za ministrování hraběte Stadiona, byl rychle utlumen, policii pod pláštěm péče o bezpečnost mocnářství oddána neomezená moc, tisk od r. 1805 poněkud uvolněný opět zpoután a populární opravy, jako zemská obrana, odstraněny, ježto byla obava, že by přiváděly obyvatelstvo k úvahám o věcech veřejných. Hebkým jsa dvořanem, uměl získati Metternich pro své záměry císaře, který věnoval mu neomezenou důvěru. Aby u Napoléona nevzbudil podezření, hleděl si Metternich s počátku politiky Francii na ven přátelské, ale uvnitř všemi silami připravoval novou ..ku ve spolku s Ruskem, Pruskem a An..í, za kterouž příčinou věnoval péči ze..na rádikální úpravě financí, válečnictví a ..ezování všech volnějších projevů mínění.

Co do významu svého byl Metternich muž prostředních darů duševních, který podobně jako císař František nesnesl vedle sebe duchů vynikajících. Arcivévoda Karel, kníže Lichtenštejn, hrabata Stadion, Bellegarde i jiní vynikající mužové musili ustoupiti v pozadí, nehodíce se do systému, v němž císař a prvý jeho ministr byli jediným repraesentantem státu. Dlužno míti ve zření nesamostatnou, nedůvěřivou povahu císařovu, již ovšem těžké péče prvých dvou desítiletí jeho vlády odůvodňují. Metternich však dovedl získati si plnou důvěru císařovu, kdežto mužové o stát zasloužilí, ba i vlastní bratři císařovi, potkávali se s jeho nedůvěrou. „K . . . nedůvěře sama v sebe,“ praví o císaři Františkovi Springer[1]), „přidružila se — v té míře, jak se k tomu přičiňovaly upomínky na skutečné neb domnělé nevšímání si osoby jeho, na opravdové neb jenom zdánlivé přehmaty cizinců — zarputilá nedůvěřivost jeho naproti údům jeho rodiny a vlády. Z bratří jeho stýkali se s ním toliko Rainer a Ludvík, oba mužové nepatrní, tento nad to pedantický, vždy šukavý a přece nikdý činný, vší odhodlanosti a mohutnosti nepříznivý, zcela povolný císaři. Arcivévoda Ludvík to také býval, jímž císař, naskytly-li se překážky, stonal-li aneb byl-li na cestách, dával se zastupovati. Byltě přesvědčen, že chovati se bude zcela dle jeho úmyslu a žádosti. Arcivévodovi Karlovi nemohl zapomenouti, že belgičtí generální stavové podávali mu (21 května 1791) samostatnou vládu nad provincií rakouskou, jásavé pak nadšení, s jakým

---

1) Springer-Pravda, Dějepis Rakouska od míru Vídeňského r. 1809, 96 sld.

za předešlých válek vídeňský lid vstříc přicházel vítěznému reku, působilo na císaře Františka nic jinak nežli jako vítězný průvod Davidův na Saula. Zdali takovému odcizení bylo základem ještě jiné určité podezření, asi podobného spůsobu, jaké prý tížilo ‚krále rhaetského‘ arcivévodu Jana, není známo.[1]) Od Kučerova[2]) donášečství a klevetivosti jiných oblíbenců dalo se ovšem očekávati nejhorší. Avšak dostačovala již veřejná přízeň, kterou se v rozdílných dobách a kruzích těšili arcivévodové Karel, Jan a Josef, úplně k vysvětlení císařovy nechuti k svým bratřím. Sdíleliť se o stejný osud s populárními a skutečně zdatnými vojevůdci, hrabětem z Bubna, Schwarzenberkem a Radeckým, jichž zásluhy a sláva vzbuzovaly žárlivost císařovu a byly příčinou jejich odstrkávání; nacházeliť soudruhů v utrpení ve všech samostatných mužích, kteří hrozili zbaviti císaře domnění, že jediné jeho vůle platí a vládne. Mínění, že stát jest soukromým majetkem panovníkovým, který s ním jediné a výhradně může dle vůle nakládati, bylo v něm příliš mocné a nahrazovalo nedostatek politických zásad. Přirozená vloha a chybné vychování záhy daly vznik v císaři Františkovi tomuto omezenému pojmu státnictví, zkušenosti pak na trůnu přidružily k víře ve vlastní plnou moc bázeň,

---

[1]) K tomu zajisté přistoupily i nelíčené sympathie šlechty a lidu českého k hrdinnému arcivévodovi, po roce pak 1809 i pověsti o nastolení jeho na trůn český se současným přistupem k Rýnskému spolku, z franızské strany podporované, které kolovaly ještě r. 1813 ıejpřednějších salonech pražských a vídeňských. Srv. ·rnhardi, Denkwürdigkeiten des . . . Grafen von ll III, 89 sld.

[2]) Jan baron Kučera byl od r. 1806 druhým ɔočnikem císařovým.

že spikla se lidská zloba proti němu, aby mu zadržovala spravedlivý jeho majetek. Odpor uherských stavů proti reformám jeho strýce, málo přetrhovaná válka s lakotnou po zemích republikou francouzskou a násilnickým Napoléonem, nesmírné náruživosti a přepiaté požadavky na jedné, hrubá porušení práva a svévolná libovolnost na druhé straně, to vše zvyšovalo jeho úzkost, tak že chorobně pátral po důkazech své skutečné moci. K tomu přistupovala skrovná souvislost jednotlivých částí říše mezi sebou, opravdu těžké poznání státní idee v Rakousku, přirozená zde, i politicky vzdělaným panovníkům přístupná víra ve veliký význam své osobnosti. Ohrožujících forem absolutismus neměl, ku kterému se císař František přiznával, nikterak. Časem dosti rozhodně působil osobní poměr císařův k poddaným; prostoduchost obyvatel vzdálených zemí představovala si, zvláště v pozdějších letech, osobu císařovu jako všude přítomnu a všemohoucí, a obtěžovali jej všemi jen možnými žádostmi. Avšak jen pochlebníci mohli tento způsob vlády nazývati patriarchálným. K tomu nebyla povaha panovníkova dosti důstojná ani laskavá, obvod pak říše příliš veliký. Na smýšlení, tudíž na příchylnost k osobě císařově, na bezvyjímečné poslušenství a neomezenou poddanost rozkazům panovníkovým kladena největší váha, tyto vlastnosti přísně byly požadovány ode všech státních sluhů. Poněvadž ale téměř nemožno bylo zachovati bezprostředně srdečný poměr mezi panovníkem a miliony poddaných jeho, poněvadž žádaná příchylnost jen v řídkých případech spočív na osobní známosti, tedy bylo třeba utvo zvláštní orgán, který by o lásce a věrn poddaných vedl řádné knihy a účty. Po

vysvědčovala vlastnosti státnímu sluhovi a dobrému občanu nutně potřebné; za to však dostalo se jí smutného práva, každého jednotlivce tajně pozorovati, rozsáhlé vyzvědačství zavésti a za zády dle libosti žaloby kouti.“

Metternich jako státní kancléř soustavě této zjednal dovršení i trvání. Policejní způsob vlády byl jím zdokonalen tak, že ani nejvyšší úřady nemohly říci o sobě, že samy rozhodují, nýbrž vlastní rozhodování bylo ve všech příčinách v rukou všemohoucí policie. Nejpopulárnější osobnost ve státech rakouských, arcivévoda Karel, byl obratným ministrem úplně oddálen z míst rozhodovacích a byl nadále pouze vznešeným soukromníkem, obestřeným slávověncem minulosti. „Patriarchální zřízení“, pokračuje Springer, „proměnilo se znenáhla v systém nejhnusnějšího útisku policejního. Odpovědnost za něj přičítána byla, když veřejné mínění v Rakousku svobodně se projevovati smělo, mnohá léta po smrti císaře Františka výslovně tomuto a on odsuzován jakožto vynálezce zdokonaleného umění naslouchačského. Tím ale přisuzována jest císaři ráznost a subtilná rozvážlivost, jaké neměl. S počátku čítal tajné zprávy policejní, které u vídeňského dvora byly již před jeho dobou denním hostěm, pouze pro svou zábavu, aby se obveselil osobními příhodami a městskými událostmi, obšírně v nich líčenými. Později ovšem sloužily za měřítko hodnosti osob bezprostředně jej obklopujících a úředníků vůbec, i nabyly politické důležitosti, dotýkajíce se řečí vyni-[illegible]ících osob, o nichž podávaly aneb vymý-[illegible]y příklady svobodomluvnosti a samostat-[illegible] úsudku, což mělo za účel živiti pode-[illegible]ost a v obyčej vešlou nedůvěru císařovu.

Vždy ale liboval si císař nejvíce v klevetách a odhalování soukromých poměrů. Třeba spíše říci, že policie, původně nástroj, později samostatně se postavila a daleko přes úmysly císařovy svou působnost rozšířila i moc svou rozmnožila. Dle libosti císaři některé věci zamlčujíc, jiné zas obšírně líčíc, stavěla jej sama takořka pod svůj dohled a činila jej na sobě závislým. Taková převrácenost poměrů, že kdo absolutně chtěl panovati, konečně od zcela podřízených osob byl opanován a klamán, nebyla v starém Rakousku ani sic nic neobyčejného. V žádné zemi také nebyla tak velice rozšířena víra v snadnou přístupnost kabinetu zadními schody a používání těchto tak všeobecné jako v Rakousku. Poněvadž svémyslnost císařova nebyla spojena s rozmyslem, neměla taková bezděčná závislost nic nápadného. Podobně bylo i jeho domněním, že pouze jeho vůle platí v rozličných odvětvích státní správy; byl to při vší jeho žárlivosti na každou cizí sílu blud. Mohou sice svědectví Metternichovo uváděti, kdo tvrdí, že císař měl stálé a hluboké působení v řízení státní. Ten horlivě se ohražoval proti domnění v rozsáhlých kruzích panujícímu, jakoby on císaře vodil a v jeho jménu stát řídil, nebo jak se Capodistria ostřeji vyjádřil, jakoby on vlastně byl císařem rakouským. V rozmluvě s generálem Krasińským líčil se jako pouhý nástroj panovníka vládnoucího pevnou volí a dobře si povědomého svých úmyslů, který prostě vykonává to, co panovník nařizuje a nanejvýše jen v malých diplomatických řízeních volnou ruku má... Obyčejný běh řízení v nejvyšších kruzích vládníc výborně popsaný znalcem hrabětem Hartige dokazuje nejzřejměji, že skutečná a rozsál samovláda císařova nebyla ani možna.“

Tak již od prvých dnů svého kancléřování vtiskl krabě Metternich veřejným poměrům rakouským určitý ráz ministerského absolutismu, kryjícího se autoritou a i osobní oblíbéností panovníkovou, a opírající se o všestrannou kontrolu policejní. Metternich uznával, že Rakousko vzniklo z dobrovolného spojení samostatných státních celků smluvami neb sňatky, což bylo příčinou, že zvláštní státoprávní poměry těchto celků byly v trvání svém habsburskými panovníky kromě jediného Josefa II. zajisťovány a zaručovány, on shledával, že ráz personální unie jednotlivých Dědičných států nejzřejměji prosvitá z nedostatku společného názoru pro soujem jejich jenž teprv r. 1804 a sice tlakem poměrů byl odčiněn, on byl přesvědčen, že Rakousko má ráz státu federativního se všemi výhodami i vadami, ale spatřoval v absolutní moci panovníkově nejvhodnější prostředek k omezování práv jednotlivých historických skupin s prospěchem zánovní říše. S tohoto stanoviska také snažil se zrekonstruovati Rakousko po Napoléonově pádu.[1])

Ku provádění této soustavy, která se obracela stejně proti národnostem, historickým celkům, stavovskému zřízení i lidu, činíc všechny mohutnosti služebnými zcela vyvinutému absolutismu, bylo potřebí nástrojův oddaných a spolehlivých. Metternich uměl je také shledávati. Vynikající mužové v oboru správy i vojenství znenáhla ustoupili lidem novým, zejména arcivévodové, kteří byli nepozorovatelně vytlačeni z důležitých míst ve vojště. Z generálů ze dřívějších dob osvěd-

[1]) Aus Metternich's nachgelassenen Papieren I, 17 sld.

čených toliko Karel kníže Schwarzenberk, hrabata z Bubna, z Klenového a Radecký, pak Hiller udrželi se v místech svých, ba Schwarzenberk a Radecký postoupili k úkolům nejpřednějším. Za to nabyli mocného působení baron Kučera a Antonín šlechtic Baldacci, oba jsouce důvěrníky císařovými.

Zakrývaje pravé své záměry, podporoval Metternich snahu Napoléonovu, když rozloučiv prvé manželství své s Josefinou Beauharnaisovou, ucházel se o ruku nejstarší dcery císaře Františka arcivévodkyně Marie Louisy.[1]) Získalť sňatkem tímto v březnu 1810 provedeným pro Rakousko důležité výhody: úlevu válečné náhrady a pak naději, že upuštěno bude od tajného článku míru Vídeňského, jímž císař František zavázal se, že bude udržovati toliko 150.000 mužů vojska. Metternich v mimořádném poslání doprovázel mladistvou císařovnu do Francie a pobyl tam od března až do října 1810, ve kteréž době zastupován byl v úřadě kancléřském otcem svým Františkem Jiřím Metternichem, a právě této své nepřítomnosti užil k opatření, jímž budoucí válka měla býti zajistěna, k opatření totiž finančnímu.

Příznivé okolnosti vynesly Metternicha na povrch a zjednaly mu místo, jež neshodovalo se nikterak s osobními jeho schopnostmi. On sám přisvojoval si později zásluhu,

[1]) Úmysl Napoléonův byl již tušen r. 1809. Poněvadž zvláštní články míru Vídeňského nebyly uveřejněny, roznášela se již r. 1809 v podzimi zvěst, že Napoleon dal císaři Františkovi na vůli buď vzdáti se vždy království českého anebo dáti jemu ruku d… Marie Louisy. Jenik z Bratřic, Bohem… (1838), 570.

že přivedl Napoléona k pádu, ale události kriticky zkoumané nasvědčují, že neměl Metternich u věcech těchto o nic větší zásluhu než ruští a pruští státníci. Napoléona nazýval diktátorem Evropy; mluvil o jeho násilnickém terrorismu a o jeho povaze, odporu nesnášející, sám ale jednal rovněž tak, toliko za forem vybroušenějších. Podařilo se mu ovšem Napoléona obelstíti předstíráním přátelských snah a tak provésti dílo zlověstné, jež bylo předpokladem tajné protifrancouzské jeho politiky.

Byl to pověstný finanční patent, který sice podepsán jest praesidentem dvorské komory hrabětem Wallisem, před tím nejvyšším purkrabím pražským, ale ve skutečnosti jest dílem Metternichovým. Ministr tento maje ve stálém zření budoucí válku s Napoléonem, kteráž měla pád korsického dobyvatele přivoditi — obecný názor, že Metternich se vzpíral, pokud bylo lze, účastenství Rakouska ve válce proti Napoléonovi, vyvrátil on sám v Pamětech svých —, podával (v říjnu 1810) ústně císaři Františku návrhy o směru budoucí politiky rakouské, v němž projevil přesvědčení, že podnikne Napoléon r. 1812 výpravu proti Rusům, načež doložil: „R. 1811 dlužno císařské vládě tedy užiti k rozhodnutí ve příčině neudržitelné již finanční polohy říšské a sice dvojím směrem, dílem aby ubylo peněz papírových a dílem aby zjednány byly prostředky k imponující výpravě a rozestavení vojska pro budoucí rok.“ [1]) Finanční stav císařství rakouského po míru Vídeňském byl již na výsost zbědován. Válka pohltila

[1]) Krones, Zur Geschichte Österreichs 1792— 177.

nesmírné peníze, kromě 60,000.000 zl., jež věnovány byly na výzbroj vojska před válkou, a 85,000.000 franků daně válečné. Když zplácena byla tato daň, vydán rozkaz, aby do mincoven odvedeno bylo všechno chrámové i rodinné zlato a stříbro. Čeho ušetřila doba josefinská, to teď padlo v oběť státu. Nenahraditelné umělecké a historické poklady z chrámů, klášterů, zámkův i občanských domácností putovaly do tavíren v mincovnách a odváženy do Francie. Stříbrné mausoleum sv. Jana N. ve chrámu svatovítském zachránil toliko kanovník Pallas, podav přímo císaři obšírný spis pamětní.[1]) Všechen obchod dál se papírovými penězi, jichž podle úředního výkazu ku konci r. 1809 kolovalo za 950,000.000 zl., ve skutečnosti však za 1.060,000.000 zl. Vyskytovaly se již návrhy až dobrodružné, jimiž měly býti finance státní ozdraveny. Konference, která po návrhu praesidenta dvorské komory hraběte O'Donnela s počátku r. 1870 za úpravou finanční byla svolána, nelekala se již ani konfiskace duchovenských statkův, ale myšlenka tato potkala se s odporem Metternichovým.[2]) Přes to nabyla vrchu myšlenka část církevních statků zprodati, začež mělo se dostati postiženým duchovenstvím odškodnění. Právě tehdy zemřel arcibiskup pražský hrabě Salm a tu finanční správa navrhovala, aby arcibiskupské statky na 4,000.000 zl. ceněné byly dražbou prodány. Nejvyšší dvorský kancléř vyslovil se proti návrhu, nejvyšší purkrabí hrabě Wallis jej ale schvaloval a dodával

[1]) Podlaha a Šitler, Chrámový poklad u sv. Víta, 156.

[2]) Beer, Die Finanzen Oesterreichs im XIX. Jahrhundert, 54—59.

k němu, aby budoucímu arcibiskupu bylo vyměřeno slušné 40.000 až 50.000 zl. Návrh sám byl císařem teprvé 21 února 1812 odmítnut.[1])

Zvláštní deputace, do níž vysílali své zástupce i stavové jednotlivých zemí, zřízená již r. 1808, měla raditi se o cestách, kterak shromážditi bankovky a nahraditi je papíry výkupnými. Tato deputace nazývala se deputací umořovací (Tilgungsdeputation) a skládala se z 15 členů, z nichž dva volili stavové čeští, jednoho stavové moravští a jednoho obchodnictvo pražské.[2]) Sněm český v sedění svém dne 2 června 1810 zvolil do ní hraběte z Vrbna 62 hlasy a Jana hraběte Harracha 58 hlasy za členy, Rudolfa hraběte Černína 51 a knížete Clary 36 hlasy za náhradníky.[3]) Na Moravě zvoleni hrabata Seilern, Rud. Taaffe a Magnis, pak baron Stillfried, z nichž vždy dva měli právo v deputaci zasedati.

Do deputace této byli přibráni i vynikající obchodníci z větších měst. Praesident dvorské komory hrabě O'Donnel dal sice dvorským patentem ze dne 26 dubna 1810 vyhlásiti, že budou zvolna bankovky umořovány a že za 300 zl. v bankovkách bude dáváno 100 zl. v papírech umořovacích nebo v tak zvané konvenční měně, k umoření pak státního dluhu že bude užito 10% všeho majetku a nemohovitostí duchovenských, ale patent ten nebyl nikdy proveden. Nástupce O'Donnelův hrabě Wallis svolal ihned deputaci umořovací a vydal 8 září 1810 nařízení,

---

[1]) Tamže, 74.
[2]) Tamže, 64.
[3]) Protokol sedění sněmu českého ze dne 2 června 1810.

aby umořován byl státní dluh dle patentu ze dne 26 února t. r. Umořovací daň 10% byla skutečně vypsána, státní statky nabízeny do prodeje a zvláštní kommisse měla vypracovati nový katastr a berní opravu. 2 května 1811 zakázán obchod s kávou, ježto prý jím množství peněz do ciziny se vyváží. Hostincům nařízeno spolu, aby místo pravé kávy zavářely kávové náhražky. Rovněž stížen obchod s cizozemskými víny. Sotva, že však počaly prováděti úřady vládní nařízení, ukázaly se již netušené jeho následky. Všechny hotové peníze ukrývány a taková nastala nouze o ně, že již za tři měsíce bylo potřebí ustanoviti moratorium všech platů. Rozkazem odváděti 10% majetku byl zničen blahobyt širokých vrstev a úplně podkopán úvěr, tak že 4 prosince 1810 dostoupilo agio závratné výše 1240. Důvěra v papírové peníze úplně byla ztracena a lid hleděl za stržený peníz koupiti sobě zlatý špeık, aby alespoň něco měl. Při tom úžasně stoupala drahota. Měřice pšenice stála již 50 zl., sáh dříví 90 zl. Ježto bylo Rakousko mírem Vídeňským od moře odtrženo a v přístavích středomořských i atlantských přísně vykonáván zákaz přívozu zámořského zboží na anglických lodích, kontinentálním systémem zvaných, nedostávalo se lidu ani nejoblíbenějších potravin, kávy a cukru,[1]) což dalo podnět k výrobě všelikterých náhražek, zejména v Čechách, o čemž ještě bude položeno.[2])

---

[1]) Wolf, Kaiser Franz, 204.

[2]) V Praze 1810 způsobila veliké vzrušení popr: vykonaná na smíchovských penězokazích, jedenase(desátiletém kmetu Federeru, jeho synu, jeho zeti D trichovi a šlechtici Dibschitzovi von Plau

Naprostá nedůvěra v hodnotu bankocedulí a obecně projevovaná obava, že chystá se pronikavé rozřešení finanční bídy, měly neblahé účinky v hospodářské poměry. Na všech stranách jevila se snaha bankocedule zhodnotiti koupí nemohovitostí, papírů bezpečných anebo zboží. Tíseň způsobená přísným prováděním kontinentálního systému vzbudila chorobnou podnikavost, jež nedostatek oblíbených anebo potřebných plodin zámořských hleděla nahrazovati výrobou z domácích surovin. Národohospodářští theorétikové v ústředních úřadech vídeňských snahu tuto podporovali, oddávajíce se domněnce, že zamezí odliv peněz hotových do ciziny. Nejrozmanitější vyskytovaly se návrhy, kterak ku př. vyráběti cukr z cukrovky, z javorové šťávy, ze stonků kukuřičných, z kaštanů, medu, škrobu, hroznů. Náhražky kávové poskytovati měly čekanka, ječmen, mrkev, cukrovka, ba i žaludy, uherská paprika měla býti nástupcem pepře, divoký chmel bavlny, mořena indiga. Od návrhů nebylo daleko k pokusům, které dějíce se četně, pohltily množství peněz. Za to zanedbáno pěstování moruší, jehož doba Tereziánská a Josefinská tak velice dbaly. Vláda nezdravý směr tento podporovala. „Celá řada zboží: bavlněné a hedvábné tkaniny, železo, cizí vína, káva, vyloučena jest z obchodu; tuto, tak jako tabák, bylo dovoleno dovážeti jenom s obzvláštním svolením vlády, nápoj kávový prodávati bylo vůbec zapověděno. Že finance neměly žádného užitku ze zákazů přívozu, o staralo se na všech hranicích dobře za-

ːhni byli v týž den za Novou branou oběšeni, lid ale želel, ježto dopustili se padělání peněz z bídy ˥ik z Bratřic, Bohemica I [1838], 201—204.)

vedené podloudnictví, tato přirozená nucená obrana proti nerozumným celním zákonům. By pak i nemožnost pohřešovati zboží z obchodu vyloučené nebyla činila podloudnictví nutným, zařízení tak zvaného pohraničného kordonu neodolatelně k němu lákalo. Polovičním invalidům, kteří sami jediní anebo po dvou bloudili pustými pomezními kraji, jsouce na míli od sebe vzdáleni, s denním platem osmi špatných krejcarů, bez podílu ze zboží zadrženého, svěřeno bylo ostříhání hranic, svěřena obrana celních zákonů. Bylť již velmi svědomiti, neúčastnili-li se sami výprav podloudnických a toliko klidně je trpěli. Prohibitivní systém nepřinášel státu žádného zisku, překážeje vývoji průmyslu, okolnostem přiměřeného, dopouštěl vzrůstati přiživným rostlinám, strojené a nezdravé výrobě, a rozšiřoval v dalekých kruzích rozhořčenost a vědomí neužitečného strádání. Nebylo babičky, která by každodenně vidouc místo obvyklého nápoje z Mokky protivnou tekutinu strojené kávy na stole, nebyla proklínala vládu a nenaříkala nad sebou jako nad nejnešťastnějším tvorem, jemuž jest nevinně trpěti.[1])

Nízká cena bankocedulí byla příčinou, že ti, kdož z čistého důchodu žili, chudli, jiní ale bohatli. Nejhůře vedlo se lidem se stálým služným, neboť všecky potřeby nepřirozeně se zdražovaly, služné ale zůstalo v nominální výši své. Válečné doby pomáhaly zvláště k bohactví mlynářům, dodavatelům, povozníkům. Baron Fellner, který ze selského synka stal se dodavatelem vojenských potřeb, r. 1809 měl již 37,000.000 zl. jmění,

---

[1]) Springer-Pravda, 136.

podobně baronové Dittrich a Wimmer; tento známý Pražanům, jimž založil oblíbené sady za branou Žitnou, a Ant. Veith, jenž za nedlouho byl v Čechách pánem 18 deskových statků, jsou jednotlivé příklady náhlého obohacení dodávkami veřejnými. Neméně zištny byly tehdy obchody bursovní, jež provozovali cizinci po výtce původu židovského a ze Švýcar i Němec přistěhovalí. Hledaným zbožím staly se nemohovitosti. Již sedlák těžil z poměrů, neboť cena plodin neustále stoupala a on až do vydání patentu platil povinnosti své v plnocenných bankocedulích. „Nebylo nic řídkého,“ praví Springer,[1]) „že selští hoši z trhu se vracející v hospodě bankocedulemi dýmky sobě zapalovali, že selky výnos úrody celého pole přinášely do zlatnických dílen, vyměňujíce za něj těžké řetězy na krk, spony a prsteny. Starodávní kroj selský jest odložen, francouzská moda přijata. Žatečtí chmelaři jezdili v neděli v městských kočárech do kostela, vůbec hýřilo a výskalo se vesele, jakoby každý den bylo posvícení.“ S pozemky a zemskými statky rozvinul se obchod obavy vzbuzující, neboť každý, kdo měl hotové peníze v bankocedulích, hleděl si je jistěji uložiti v nemohovitostech. Měšťanské právo českých privilegovaných měst bylo velice hledáno, poskytujíc oprávněnost ke koupi a držení zemských statků. „Stačilo k tomu zakoupení lecjakés chalupy ve jmenovaných městech a na základě toho dosažení měšťanského práva, které v takovém případu nikdy nebylo odepřeno, a tím již bylo získáno oprávnění k držení deskových statků. Domek sám

[1]) Tamže, 138.

byl pak po koupi statku hned zase prodán a při nejbližší příležitosti provozována s ním znovu táž hra. Ostatně mohli vyjímečně i neměšťané na čas života svého od vlády dosíci dovolení k držení deskových statků. Těchto úskokův a polehčení používali obchodníci v obilí, dodavatelé, slovem všichni, kteří vládli velikými sumami v bankocedulích a dobře uznávali, že jenom rychlým jich obrácením a smělými podniky mohou vyzískati, a vrhli se na obchod s pozemskými statky. Cena statků, beztoho klesající cenou peněz a drahotou potravin mocně vystoupilá, dosáhla takovým shonem spekulantů závratné výše. Neustále přecházela ‚panství' z ruky do ruky, jako na posměch vynášené své nepohyblivosti.“ [1]) Když výměna majetku počala ohrožovati veřejné zájmy, vydán 3 června 1811 tak zvaný „habilitační“ patent, jímž měšťanům privilegovaných měst jen tehdy koupě statků deskových dovolena, byli-li v nich zrozeni i osedlí. Tím byla spekulace zastavena, ale změny již učiněné nebyly již zpáčeny. „Všímaví pozorovatelé znamenali velikou změnu poměrů vlastnických v době bankocedulí. Mnohé staré a vznešené rodiny přišly k úpadku a ztratily se v temnu chudoby, na jejich místo nastoupili lidé měšťanského stavu, kteří se byli štěstím a prací povznesli. Ze zámků s nejslavnějšími historickými jmény stávaly se továrny, v jiných odpočívali kupci od klopot bursovní činnosti.“ [2])

Deputace především shledala, že jest v oběhu bankovek o 110,000.000 zl. více

---

[1]) Tamže, 139.
[2]) Tamže, 140.

kolik úředně bylo udáváno. Poznání toto přimělo hraběte Wallisa k návrhu, jejž Metternich i nový praesident dvorské vojenské rady hrabě Bellegarde schválili. Také císař dal se pohnouti k jeho přijetí a podepsal 20 února 1811 zlověstný finanční patent, jímž cena bankovek na pátý díl snížena a zavedeny nové umořovací papíry, zvané „vídeňskou měnou“ (Einlösungsscheine, odkudž lid zkrátka je zval „šajny“). 1 února 1812 pozbyly bankovky vůbec ceny. Ježto bankovek bylo dle shledání umořovací deputace v oběhu za 1060,798.753 zl., vydáno umořovacích papírů za 212,159.750 zl., kteréž znenáhla, hlavně výtěžkem z prodeje církevních statků, měly býti umořovány. Závazky starší r. 1799 měly býti spláceny v plné hodnotě, závazky učiněné po r. 1799 v kursovní hodnotě, takže kdo vypůjčil se 100 zl. r. 1806, povinen byl 148 zl., r. 1810 již 398 zl. a r. 1811 **500** zl.! Všecky platy veřejné díti se měly počínajíc 15 březnem 1811 v papírech umořovacích anebo v paterém úhrnu bankovek. Měděné peníze podržely toliko pátý díl ceny, úroky z veřejných dluhů sníženy na polovici, ale daň z majetku odstraněna.

Finanční tento patent, císařem podepsaný, rozeslán 20 února 1811 všem zemským politickým správám s rozkazem, aby 15 března o 9 hodině ranní byl ve všech osadách vyhlášen. Neblahá předtucha zmocnila se obyvatelstva, když dovědělo se, že sazeči státních tiskáren byli na nějaký čas zamčeni, aby patent tiskli. „Už hned z této tehdejší byčejnosti,“ zapsal Jeník z Bratřic,[1]) ·achovalo se všecko: Co se asi zlého na

[1]) Bohemica V, 575 sld.

obyvatelstvo země zas vylíhne? Neb to žádnému ani nenapadlo, aby se měla jakási škodlivá změna s bankocedulemi státi, proto že jen 3 neb 4 dni před tím jistý královský patent v známost se uvedl, kterýž jednoho každého za nebezpečného člověka prohlásil, jenžby řekl, že se budou kdy bankocedule devalvírovati .... Po soukromém vytištění a vyhotovení těch zarmoucených patentův odeslaly se, dobře ze všech stran zpečetěné, na všecky ouřady s tím ostrým nařízením, aby se pod ztrátou služby a náramného trestu ten balík patentův dříveji neotevřel a nerozpečetil až o 9 hodinách ráno dne 15 března a to sice u přítomnosti všech ouředlníkův. Teď v šeredné nejistotě očekával se ten den a strašlivá hodina této bázlivé novinky. Zlořečená hodina padla! v kteréžto po všech zemí(ch) stejně přeukrutný patent se publicíroval. Ach nastojte! Běda nám! Kolik tu tisíc rodin... jaký náramný počet osiřelých vdov a ubohých sirotků ztratilo jest v té době skoro své celé jmění! Neb kdo ještě večer měl v své truhle 10.000 zl. dobře opatřený(ch) a zamčený(ch), vzalo se mu druhý den ráno v 9 hodin z nich 8.000 zl. a jen se mu 2.000 zl. nechalo — a tak z jednoho zlatého vzaly se čtyři díly pryč a tu jen 12 krejcarů z něj pozůstalo."

Výsledek nekalého tohoto opatření bylo obecné ochuzení. Kdo měl peníze hotové v papírech anebo bez bližšího označení valuty pojistěné, ztrácel čtyři pětiny majetku najednou a přece nebylo státu odpomoženo, neboť papírové peníze nezmizely, nýbrž byl toliko nahrazeny novými v úhrnu tak veliké m, že nebylo lze jej zlatem a stříbrem krýti. Také veřejné fondy utrpěly těžko

ránu. Naproti tomu vstoupily úžasně ceny nemovitostí i zboží. Vavák zaznamenal[1]) zdražení všech potřeb, které projevilo se šestý den po rozhlášení patentu, 20 března 1811, při výročním trhu nymburském. Pěkný kůň, ať klisna nebo valach, měl cenu 1200 zl. i více, dvouleté hříbě 300, 400 i více zl.; osmiletý hubený a na jedno oko slepý valach byl prodán za 370 zl., dvé dobrých volů stálo 2000 i více zlatých, ročky 200 zl., kráva dost bídná 300—400 zl, nejmenší cena malého chudého dobytčete byla 220—230 zl. Jeden loket libereckého sukna prodáván za 26, 28 až 30 zl., kutnohorského nebo polenského 15 až 20 zl., ba i humpoleckého loket, který dříve býval prodáván za 8 až 12 grošů loket, stál 8 až 12 zl., selský klobouk 20 až 25 zl., punčochy 7 až 9 zl., bečka soli 78 zl. 40 kr. a té ještě bylo lze s těží toliko dostati, neb ji v solnici nechtí vydat jen vrchnostem a vezoucí ji musí v bráně ukázat jistotu ze solního kanceláře a clo z ní vyplatit" Vavák sám platil v zámku poděbradském za soudek soli 60 zl. 20 kr. „Protož podle toho každý řemeslník a handlíř na svém zboží, co jen chtěl a mohl, přirážel, a zvláště sedlákům všudy všecko předraze až nad míru i víru se cenilo a prodávalo a oni k tomu své roční daně též podle toho pádu, to jest se slevuňkem, 100 zl. za 10, platiti musili, avšak proto na svém prodaji obilném nic nemohli přirážeti, nýbrž nechati, jak vše obecně platilo. Když pak již sama od sebe cena asi přes 20 zl. na žitě od sebe chápala, toť přišla taxa jak v Praze tak v zemi, dle které se měla dávat pšenice za 30 zl., žito 19 zl., ječmen

1) Paměti VI, 25.

14 zl., oves 9 zl. Ale formani a Pražané sami od sebe přes taxu 1, 2, 3, 4 i 5 zl. dávali."[1]) Úvěr byl zničen, majetek ztracen, ale schodek v hospodářství státním nebyl zažehnán a papírové peníze byly i na dále jediným plativem. Přímým a téměř jediným následkem patentu Wallisova byla nesmírná drahota, zvláště v potravinách a předmětech denní potřeby, která potrvala po mnohá léta.

Metternich byl si vědom účinků, jež zlověstný finanční patent způsobí, jemu ale jednalo se především o uvolnění financím, aby mohl přemýšleti na rozmnožování potřeb válečných. Později, když byl činěn spoluzodpovědným za nesmírnou hospodářskou pohromu, již patent zavinil, snažil se jednání své omývati. Tvrdilť v pamětech svých, že hraběti Wallisovi značil sice patent sám bytelnou soustavu, na niž bylo lze dále budovati, císař však a Metternich sám že pokládali jej za pouhý most, aby z poměrů neudržitelných za přispění okolností bylo lze dostati se do poměrů definitivních.[2])

Současně s patentem finančním pokusil se Metternich o centralistické utužování správy říšské. Jakkoli dobře znal podstatu říše jakožto celku ze samostatných států složeného, z nichž každý honosil se zvláštním zřízením a právem, přece horoval pro soustředění správy v rukou vlády vídeňské a navrhl z té příčiny císaři obnovu státní rady, ale jinak upravené. Mělať se skládati z náčelníkův ústředních úřadů s dvorským a státním kancléřem jako předsedou. Zavedení nové státní rady musilo nutně vyvolati spory —

[1]) Tamže, VI, 48.
[2]) Aus Metternich's nachgelassenen Papieren I

stavy zejména českými, jichž práva na výsost již zúžená byla by opět a to velikou měrou ohrožena.

Poslední válka s Napoléonem.

Hrozné poměry tyto uváděly obyvatelstvo zemí českých v zoufalství. Zásoby byly buď vyjedeny vojsky vlastními buď, jako v jihozápadní Moravě, zabrány nepřítelem, a když válka byla ukončena, doléhali na lid strasti nové. Císař aby zaplatil Francouzům válečnou náhradu, žádal za odvod všeho zlata a stříbra do mincoven, za něž dávány bezcenné téměř papíry a lid v městech i na venkově trpěl stálými průchody a posádkami vojska válkou zdivočilého a kázně prostého.[1]) Z vojenských skladišť sice vydávány vojsku potraviny, ale podělení vojáci prodávali je ihned a vydírali od lidí, u nichž byli ubytováni, i násilím a ranami výživu. S bolestným srdcem zapsal Fr. Vavák, že dostalo se jemu, devětašedesátiletému, zasloužilému a váženému kmetu, rány od hrubého rakouského poddůstojníka!

---

[1]) Drastickou ukázkou tehdejši vojenské zdivočilosti jest případ, o němž zprávu podává Vavák, Paměti VI, 84. 12 října 1811 přijel do Všetat z Brandejsa n. L. hulánský rytmistr s penězi pro svou eskadronu, ale v noci byly mu peníze tyto ukradeny. Rytmístr žádal místního lokálního kaplana, aby krádež ve chrámě ohlásil, což mělo účinek, neboť zloděj v násle- ..cí noci přinesl peníze na faru. Lokálista odevzdal ytmistrovi, ten však chtěl věděti jméno pachatele dyž se lokálista zdráhal je projeviti, zastřelil jej října u oltáře. Zpráva Vavákova zní velmi určitě, na faře všetatské není o ní nic známo.

A přece nebylo ještě naděje na obrat k lepšímu! Činy Napoléonovy nasvědčovaly, že neobyčejný tento muž nedospěl ještě k nejzazším mezím ctižádosti své. Roku 1811 šířily se opět obavy po vší Evropě, že hrozí válka krvavější všech předešlých, neboť bylo pozorováno, že rychle ochlazovalo se přátelství císaře francouzského k cáři Alexandrovi. Naléhání Napoléonovo, aby Rusko zavřelo přístavů svých netoliko lodím anglickým, nýbrž i neutrálním, zejména americkým, které dle jeho domnění podloudně přivážely zboží anglické, souvislý s tím zábor německého pobřeží od ústí Emže až k Bukovci, jímž postižen byl i strýc cářův vévoda oldenburský, a nová úprava ruského celnictví, francouzský dovoz stěžující, daly podnět k vyjednávání, které oba panovníci jen z té příčiny prodlužovali, aby nabyli potřebného času k nesmírným přípravám válečným.

S počátku r. 1812 dály se válečné přípravy veřejně na obou stranách, které se zřením k blížícímu se obrovskému zápasu ohlížely se po spolčencích. Napoléon sice shromáždil ze všech zemí přímo nebo nepřímo na sobě závislých 600.000 mužů, přes to však hledal spolku i s Pruskem i s Rakouskem. Ve Vídni rozcházela se mínění. Jedni, mezi nimi veškeří stoupenci někdy Thugutovi a Stadionovi, jichž hlavou byl arcivévoda Jan, byli pro spojení s Ruskem, jakmile se příležitost vhodná naskytne, druzí pro neutralitu. Naproti tomu smýšlení v kruzích pražských obracelo se stále proti Francii, tak že na zimu r. 1809 bylo lze Prahu za hlavní sídlo antibonapartismu pokládati. Do Prahy také uchylovali se všichni, kdož obírali se v mysli svi plány na svržení Napoléonovo, jak hrabi

Stadion po svém propuštění z úřadu, tak pruský státník baron Stein, když hrozbami Napoléonovými byl vlasti zbaven. Česká šlechta byla smýšlení rozhodně protinapoléonského a odsuzovala sňatek arcivévodkyně rakouské s císařem francouzským. Anglický jednatel v Praze sídlící Alexandr Horn byl horlivým podporovatelem smýšlení protifrancouzského a byl hlavní příčinou, že baron Stein vypověděn jsa z Pruska, do Prahy se uchýlil. Praha byla tehdy shromáždištěm všech, kdož nepřízní doby pozbyli jmění nebo postavení, zejména propuštěných vyšších úředníkův a důstojníků pruských, ze kteréž příčiny císař František nařídil, aby Stein přesídlil do Brna. Učení hrabata František a Kašpar ze Šternberka, hrabě Westphalen, hraběnka Thunova pokládáni byli vedle bývalého ministra hraběte Stadiona za přední náčelníky pražské strany protifrancouzské.[1]) Metternich obával se, že Napoléon, aby zesílil postavení své, obnoví ihned království polské, tím však by hrozila Rakousku ztráta Haliče bez jakékoli náhrady, proto přijal nabídku Napoléonovu, který přisliboval Slezsko pruské po válce a žádal za přispění armádním sborem o 30.000 mužů, jemuž by velel rakouský velitel, přijímajíci toliko Napoléonovy přímé rozkazy. Rakouský vyslanec v Paříži Karel hrabě Schwarzenberk byl s počátku r. 1812 splnomocněn, aby vyjednával s Napoléonem o branný spolek, a již 14 března t. r. ujednána smlouva s Napoléonem. Císař František zavázal se, že přispěje proti Rusům pomocným sborem 30.000

[1]) Pertz, Das Leben des Ministers Freiherrn von Stein II, 325 sld.

mužův a sborem záložním o téže síle. Sbory tyto neměly býti spojeny se žádným sborem francouzským a měly míti svého císařského vrchního velitele, který by přijímal rozkazy bezprostředně z hlavního stanu Napoléonova. Také neměl býti rakouský sbor nikdy dělen, nýbrž operovati vždy jako oddíl samostatný. Stav 150.000 mužů rakouské armády, mírem Vídeňským ustanovený, mohl býti zvýšen o těchto 60.000 mužů. Konečně zaručena Rakousku naprostá neutralita a volnost jednání, by okolnosti válečné toho vyžadovaly. Tajným článkem zavázal se Napoléon, by válka šťastně se skončila, rozmnožiti území rakouské jako pomník trvalého přátelství, jež jej k císaři Františkovi víže. Míněny byly Pruské Slezsko a země illyrské.

Smlouva tato bytelně zlepšila postavení Rakouska v Evropě. Cář ruský uznával, že byl císař František k ní donucen a slíbil, že vojska jeho nepřestoupí hranic haličských, ať jest výsledek války jakýkoli, Prusko pak přivinovalo se k Rakousku těsněji, jednak aby dodělalo se též výhod podobných jednak z obavy o Slezsko. Ale národové rakouští jí neschvalovali a veškera zodpovědnost uvalována na Metternicha. Bylať smlouva s Francií pokládána za veliký prospěch Napoléonův a za utužení nesnesitelného již kontinentálního systému, který nejobecnější a nejpotřebnější zboží lidu buď nepoměrně zdražoval, buď naprosto nenabytným činil. Tak libra kávy stála 22 až 24 zl. a ještě jí nebylo lze dostati,. neboť kupcům bylo nařízeno, aby prodávali jí toliko v malé míře a toliko j... lék na lístek lékařem vydaný. Cukru rov... nebylo a tu dály se pokusy vyráběti sy... ze šťávy stromů bukových nebo javorov...

nebo z červené řepy. V okolí Kutné Hory sstoupilo se družstvo šlechticův a měšťanů, jež u vsi Křesetic dalo rozsáhlé plochy orné červenou řepou posázeti, jiż chtělo továrnicky na syrup zpracovati. František Moucha, mlynář v Střebestovicích na panství brandejském n. L., zvláštní stroj sestavil, jímž řepa řezána býti měla.[1]) Nesmírná drahota tehdejší -- v Praze r. 1811 stála měřice pšenice 66—70. žita 46—48, hrachu 80 až 86 zl. — také na vrub spolku s Francií přičítána.

Ne toliko lid, nýbrž i vyšší vrstvy dávaly na jevo smýšlení Francii i Napoléonovi nepřátelské aniž dovedly pochopiti dosah smlouvy Metternichem ujednané. Mnozí generálové i důstojníci opouštěli rakouskou službu a vstupovali do vojska ruského. V Uhrách mluvilo se již o povstání proti císaři s Napoléonem spojenému. Ve Vídni utvořil se zvláštní kruh ze členů vysoké šlechty, který nazýval se „Klubem nenávistníků Napoléonových", v Praze pak od března 1812 Karel Justus Gruner, někdejší policejní ředitel berlínský, r. 1809 po žádosti Napoléonově úřadu zbavený, ježto byl duší strany, která činem potírati chtěla panství francouzské, organisoval potají ve spolku s baronem Steinem, podporován jsa Ruskem a Anglií, „německou legii", která by Napoléonu do týlu vpadla, spojení jeho s Francií ohrožovala, dovoz mařila, sklady ničila a povstání v zemích zabraných podporovala.[2]) K žádosti pruské vlády byl však

[1]) Se zřením k dějinám českého průmyslu budiž .amenáno, že pracovali s Mouchou o stroji tomto ərník z Českého Brodu Václav Král a střebestov- tesař Jan Smolík. Vavákovy Paměti VI, 83.

[2]) Helfert, K. Franz und die europäischen Bengskriege, 25 sld.

Gruner 22 srpna 1812 v Praze okázale zatčen a jako státní vězeň na pevnost Petrovaradín dopraven, kdež meškati musil až do podzimí r. 1813.

Z jara r. 1812 v bezprostředním sousedství Čech i Moravy celé severní Německo plnilo se vojsky francouzskými i spojeneckými, všecky pak silnice od Rýna k Visle a Němenu spějící sloužily toliko dopravě potřeb válečných a potravin pro nesmírnou armádu 600.000 mužův a 90.000 koní, která se v Polsku soustřeďovala. 17 května přijel Napoléon s chotí svou do Drážďan, kamž nazejtří přibyli i císař František a třetí choť jeho Marie Ludovika, majíce v družině své i hraběte Metternicha. Setkání bylo velice přátelské, ba Napoléon okázale císaři Františkovi ponechával obřadnou přednost. Netušili zajisté ani jeden ani druhý, že vidí se v životě naposledy. Z Drážďan císař František s oběma císařovnami vydal se na cestu do Prahy, kamž přijel 31 května. O den později zavítala do Prahy císařovna Marie Ludovika, 5 června pak přijela císařovna francouzská v průvodu osobní stráže francouzské. Obyvatelstvo pražské vyšlo jí slavnostně vstříc až za Bílou horu. Císařovna francouzská pobyla v Praze s dvorem svým až do 1 července, načež vrátila se Karlovými Vary a Würzburkem do Paříže. V Praze prohlédla si císařovna francouzská všechny památky, zejména historické a umělecké poklady kláštera strahovského, kdež podnes krásný pavillon, poskytující čarovnou vyhlídku na stověžaté město paláců a chrámů, nese jméno její. Napoléon sá odebral se do Varšavy a ku konci červı 1812 překročiv s 420.000 muži řeku Něme zahájil „druhou válku polskou". Za houže

natého odporu Rusův a zápase s neobvykle úpornou přírodou, postupoval Napoléon k Moskvě, kdež chtěl přezimovati Ale Rusové opustivše posvátnou stolici cářů svých, zapálili ji. Více než dvě třetiny domů shořelo a Napoléon na prahu zimy viděl se uprostřed nehostinného nepřátelského kraje bez přístřeší, bez potravin a bez potřebného paliva. Ztrativ čas marným vyjednáváním s cářem, odhodlal se konečně 19 října k návratu za okolností na výsost strastných. Z hlavního jádra veliké jeho armády vrátilo se o vánocích do Královce 600 jezdcův a 400 pěších ve stavu svrchovaně zbědovaném. On sám spěchal s počátku prosince do Paříže. aby pečoval o nové vojsko pro následující jaro.

Vojska ruská stihala Francouze do Polska a mezitím kladeny základy k evropské koalici proti Napoléonovi. Nejprvé spojili se s cářem Anglie a Švédsko, jehož politiku řídil bývalý francouzský maršál Bernadotte, za čekance koruny švédské zvolený a posledním Vásovcem adoptovaný. S počátku r. 1813 spojil se s cářem i král pruský Fridrich Vilém III, vyhovuje obecnému přání svých poddaných.

Do Čech pronikla zpráva o zkáze armády francouzské poměrně pozdě, ježto veřejnosti za vděk bylo bráti úředními prameny francouzskými. Vědělo se sice o požáru Moskvy, ale byl líčen jako dílo nemnohých zločinců s výsledkem nevelikým, ježto prý zásoby tam nahromaděné byly zachovány. Ale konečně nebylo lze tajiti pravdy a již ku konci listopádu byly známy podrobnosti o zpátečním ochodu Francouzův a o strastech, jež jim bylo snášeti.

Také rakouský sbor, jenž byl k podpoře

Francouzů na Rus vypraven, vrátil se, ale bez škod značnějších.

R. 1813 zahájen předtuchami o blížící se veliké a krvavé válce, neboť na jedné straně Napoléon soustřeďoval všechny své síly, na druhé Rusko, Anglie, Prusko a Švédsko chystaly se k útoku na Francouze ve středním a severním Německu. Zraky obou válčících stran obracely se k Rakousku, o němž obecné bylo přesvědčení, že přístupem svým rozhodne vítězství. Ale Metternich nehodlal ihned projeviti pravé své záměry i přestával na úsilném zbrojení. V polovici března 1813 bylo již v Čechách shromážděno 80.000 mužů vojska, četní pak plukové z Uher a Rakous byli na pochodu. Nejvíce rozloženy byly zbrojné síly rakouské v krajích chrudimském, králové-hradeckém, bydžovském a boleslavském, zvláště při hranicích slezských a kladských. Chladný pozorovatel mohl z toho snadno porozuměti, že měla na mysli rakouská válečná správa snadné připojení tuzemských vojsk k armádám ruské a pruské.

Úmluva spolku francouzsko rakouského z r. 1812 výslovně stanovila, že obě strany mají se přičiniti o ujednání trvalého míru. Metternich řídil se tímto článkem a vystoupil do popředí v úloze prostředkovatele, který opírati se mohl o 300.000 ozbrojených mužů. Napoléon ale přál si, aby císař František s ním se spojil, a v listu daném z Drážďan 14 prosince 1812 žádal, aby v Haliči a Sedmihradsku bylo 60.000 mužů soustředěno, jichž velitelem přál si knížete Schwarzenberka.

Odpověď rakouská vyzněla jinak. Hr. z Bubna vypravený v mimořádném posels do Paříže odevzdal Napoléonovi vlastnor

list císaře Františka, ve kterém radil k míru a nabízel dobré služby své k přátelskému zprostředkování. Napoléon nabídku tuto k obecnému podivení přijal, čímž zrušena i smlouva o spolek z r. 1812. Císař rakouský přál si jasnějsích vysvětlení i vypravil z té příčiny knížete Schwarzenberka do Paříže, kdež pokoušel se Napoléon zjednati spolek s Rakouskem, nabízeje císaři Pruské Slezsko. Návrh ten byl však zamítnut, načež Metternich prohlásil, že Rakousko ujímá se ozbrojeného prostředkování.

Napoléon mezi tím s čerstvým vojskem přitáhl do Němec středních a zvítězil nad Rusy a Prusy 2 května u Lützena blíže Lipska. Spojenci následkem toho ustoupili od Drážďan do Slezska, Napoléon pak jim v patách následoval. Král saský Fridrich August, když byli Rusové a Prusové obsadili jeho zemi, uchýlil se přes Řezno do Prahy a vyjednával s Rakouskem i se spolčenci, chtěje dle okolností s nimi se spojiti. Po vítězství u Lützena vypravil však Napoléon ihned do Prahy svého ministra Serru a vyzval krále, aby bez odkladu vrátil se do Drážďan, sic že pozbude všech svých zemí. Králi saskému nezbylo leč poslechnouti. V noci ze dne 9 na 10 větra zničil generál Langenau na Karlovu mostě listiny o vyjednávání královĕ s Rakouskem a se spojenci, načež král z rána 10 května odejel do Drážďan. 20 května následovala jej na opětný rozkaz Napoléonův i královna s rodinnými poklady.[1]

Napoléon byl jednáním Rakouska velice

Helfert, K. Franz und die europ. Befreiungs- 72.

rozmrzen a nepokrytě ulevoval citům svým. Tím veřejné mínění rakouské bylo ještě více proti Francouzům podněcováno a obviňovalo Metternicha, že podporuje politiku škodnou i nedůstojnou. Ale Metternich tajil své úmysly a snažil se Napoléona přesvědčiti, že jedná se Rakousku o trvalý mír, z kteréž toliko příčiny opíraje se o zbrojné síly své, vystupuje v úloze prostředníka mezi válčícími stranami. Zatím však udržovány tajné důvěrné styky se spolčenci a do Čech posílány ustavičně zbrojné zástupy ze zemí vzdálených. Spojenci chtěli rovněž císaře Františka přiměti, aby veřejně přistoupil na stranu jejich, a proto vypravil pruský král do Vídně generála Scharnhorsta, u Lützena raněného. O Scharnhorstovi bylo známo, že jest z nejhorlivějších odpůrců Napoléonových a tvůrcem pruské zemské obrany, proto Metternich dal mu oznámiti na předposlední poštovní stanici, že ani císař ani ministr nejsou s to, aby jej přijali. Scharnhorst tudíž vrátil se do Prahy, kdež 28 června podlehl ráně své. Veřejné mínění rakouské mělo býti usmířeno povoláním do Vídně bývalého ministra Filipa hraběte Stadiona, který od roku 1809 sídlil v zimě v Praze, a v letě na zámku svém Trhanově. Stadion vypraven ihned do hlavního stanu spolčencův, aby s nimi po rozumu prostředkující politiky Metternichovy veřejně vyjednával, potají ale aby připravoval spolek Rakouska s Ruskem a Pruskem. Do Drážďan k Napoléonovi vypraven hrabě z Bubna, maje rozkaz odevzdati císaři francouzskému vlastnoruční list císaře Františka a oznámiti pc mínky, jež Rakousko oběma stranám ujednáním trvalého míru doporoučelo. Hra z Bubna navrhl při audienci 16 dubna

poléonovi kongress všech súčastněných mocností v Praze, kdež by bylo lze mír umluviti. Napoléon zdál se býti jednání o mír nakloněn, po svém však vítězství u Buděšína dne 20 a 21 května opět veškery mírné návrhy odmítal. Vítězství toto nemělo však pro Napoléona účinků žádoucích, neboť donutilo Rakousko k jednání rozhodnému. 29 května odpoledne přinesl kurýr z Drážďan Metternichovi zprávu o vítězství buděšském a po malé chvíli odjížděl již hrabě do Laxenburka k císaři s návrhy, kterými by spolčencům podáno bylo určité rozhodnutí císařské vlády a oni spolu zdržáni od ústupu, jejž do Slezska již podnikali. Ale bezprostřední přístup Rakouska ku koalici byl ještě nemožný, poněvadž bylo se obávati, že by Napoléon zůstavil pozorovací sbor proti zmalátnělým již Rusům a Prusům, vrhl se se vší silou do Čech na rakouské vojsko k boji ještě nepřipravené a prudkou ranou rozhodl válku s prospěchem svým. Metternich radil proto císaři, aby nazejtří odjel do Čech na některé místo stejně daleko od Drážďan i hlavního stanu spojenců položené, odkudž by bylo lze ozbrojené prostředkování nejvýhodněji uplatňovati. Císař schválil návrhy ministrovy a po společné úmluvě obrán Jičín za místo císařova pobytu, kdež prostranný a úpravný zámek knížete Trauttmannsdorfa hodil se dobře za sídlo dvoru císařského. Ihned vypraveni kurýrové, jeden do Drážďan k hraběti z Bubna, aby Napoléona žádal za přijetí rakouského prostředkování, druhý do hlavního stanu spojenců se zprávou, že císař odebral se do Jičína. 1 června o páté hodině ranní odjel císař s malým průvodem z Vídně a dal se Znojmem a Jihlavou do

Čech. Nazejtří o třetí hodině ranní potkal se císařský průvod u Malína s ruským ministrem věcí zahraničných hrabětem Nesselrodem, který po rozkaze cářově spěchal do Vídně, aby císaře rakouského přiměl k prohlášení rozhodnému, zvěděv ale v Brně o odjezdu císařově, vrátil se do Jičína, odtud pak jel vstříc císaři.[1]) Od Nesselroda dověděl se císař v Kolíně o příměří, jež spolčenci v Bojšovicích u Javora ve Slezsku s Napoléonem ujednali. Císař František vyzval Nesselroda, aby se ihned vrátil do hlavního stanu spolčenců a tam oznámil, že císař rakouský odebere se do hlavního stanu svého vojska, cář pak měl určiti místo na česko-slezském pomezí, kde by sám z úst Metternichových přijal zprávu o záměrech rakouských.[2])

Krok tento spolu s jízdou císařovou do Čech měl význam světodějný. Byloť jimi položeno rozhodnutí o osudech evropských opět do vlasti naší, vojskem již tehdy přeplněné. Veřejné mínění přálo si a také bezpečně očekávalo, že povolán bude v čelo vojska arcivévoda Karel, ale nedůvěra císařova k bratru a protivenství hraběte Metternicha byly příčinou, že svěřeno bylo vrchní velení polnímu maršálu Karlu knížeti Schwarzenberkovi. Hlavní stan rakouského vojska byl v Praze, odkudž na sever, hlavně po krajích litoměřickém a žateckém, rozloženo bylo vojsko. Každým dnem přicházely však nové posily z Rakous, Uher a Haliče, kterýmiž průchody trpěly zvláště Morava a české kraje jihovýchodní. Vavák poznamenává, že rozlo-

---

[1]) Aus Metternich's nachgelassenen Papie 142 sld.

[2]) Metternich Stadionovi z Jičína 3 června u Onckena, Österreich und Preussen II, 331.

ženi byli vojáci po městech i po vesnicích tak, že v jednom domě bylo 10, 20, 30, 40 i 50 mužů. Císař sám, jenž u Kolína odbočil z veliké vojenské silnice, dal se ku Královu Městci a 3 června přijel do Jičína, kdež déla se pak důležitá rozhodnutí. Bylť spojenci mezitím již projevovali velikou naději, že se Rakousko po vypršení příměří s nimi spojí, k čemuž přispěly nejvíce vývody hraběte Stadiona, meškajícího v hlavním táboře jejich. Proto důvěrník cáře Alexandra, ruský generál hrabě Toll, ve svém návrhu operačního plánu pro dobu podzimního nepřátelství, přibíral již spoluúčastenství Rakouska a pojal do válečného plánu i Čechy, kdež měla se spojiti s rakouskou armádou čá-t Rusův a Prusův a udeřiti Napoléonovi v pravý bok nebo do týla buď cestou u Jablonného neb u Teplice neb u Chebu. Týž Toll vypraven byl cářem Alexandrem ku dvoru císařskému do Jičína a do Schwarzenberkova hlavního stanu u Prahy, aby rakouské činitele zasvětil do válečných zámyslů spojenců. 13 června přijel Toll do Jičína, z opatrnosti nebyl ale k císaři předpuštěn, za to však setkal se s knížetem Schwarzenberkem a hrabětem Radeckým, kteří právě meškali u dvora císařského, a oznámil jim návrh operačního plánu, který se v celku potkal se souhlasem.

Z Jičína vyzval Metternich francouzského ministra věcí zahraničných Mareta vévodu Bassanského k osobní rozmluvě, obdržel ale vyhýbavou odpověď. Podobnou žádost vznesl i na cáře Alexandra, jenž ihned návrh přijal, načež Metternich určil ke schůzce zámek knížete Colloredo-Mannsfelda Opočen. Císař František zůstal v Jičíně, předstíraje neodkladné státní důležitosti. Cář předstíral ná-

vštěvu sester svých, v Praze přebývajících. 26 června odjel Metternich z Jičína a nazejtří byl v Opočně, kamž cář v průvodu hraběte Nesselroda o některou hodinu dříve byl přijel Z Opočna zajel cář do nedalekých Ratibořic k návštěvě vévodkyně Zahaňské a pozval tam i Metternicha. Tou dobou zavítaly do Opočna z Prahy dvě sestry cářovy, velkokněžna Kateřina, ovdovělá vévodkyně Výmarská, a vévodkyně Oldenburská. Přítomni byli i hrabě Stadion a pruští státníci hrabě Hardenberk a svob. pán Vilém Humboldt. V poradách, jež konal Metternich v Ratibořicích a Opočně s cářem, kladl rakouský státník hlavní váhu na rakouské prostředkování, za kterouž příčinou měl býti svolán obecný sjezd pro ujednání míru, Metternich však prohlásil spolu, by Napoléon prostředkování toto odmítl, že spojí se Rakousko se spolčenci. Vyšší ruský důstojník generálního štábu měl býti vyslán do hlavního stanu knížete ze Schwarzenberka, aby s ním umluvil operační plán. Metternich netajil se přesvědčením, že prostředkování rakouské míru nezjedná, ale chtěl získati času pro válečné přípravy potřebného.

Vrátiv se do Jičína, zastal Metternich pozvání Maretovo k neodkladné návštěvě v Drážďanech. Císař František přivolil, načež Metternich podal o pozvání zprávu do hlavního stanu spojenců ve slezském Reichenbachu, shodl se s knížetem ze Schwarzenberka o účelném rozložení rakouských vojsk a 24 června odjel do Drážďan. V Čechách zatím na kvap opevňovány Praha a mosty vltavské i labské, na příhodných pak místech zakládány obrovské sklady pro potřeby vojska rakouského i spolčencův. 19 června nařízen válečný stav

pro veškeru armádu rakouskou a obnovena i zemská obrana ve spůsobu v r. 1809 osvědčeném, jejíž organisace měla býti do 15 července dokonána.[1])

25 června přijel Metternich do Drážďan a sstoupil u hraběte z Bubna. Ježto Napoléon nebyl přítomen, obdržel Metternich teprvé nazejtří pozvání k audienci. Napoléon přebýval v paláci Marcolinovském na Elsterské louce, tam kde jest nyní velká Friedrichstädtská nemocnice.

O polednách 26 června přijal Napoléon rakouského kancléře v památné audienci, jež trvala do půl deváté večer. Císař francouzský stál uprostřed komnaty, maje kord po boku a pověstný třírohý klobouk pod paží. Když byl poptal se po zdraví císařovu, jal se ihned jednati o věcech politických, s těží zapíraje vnitřní vzrušení své.

„Vy chcete tedy válce,“ počal Napoléon, „nuž mějte si ji U Lützena zničil jsem armádu pruskou, u Buděšína porazil jsem Rusy a vy také chcete přijíti na řadu; budiž, ve Vídni se sejdeme! Lidé jsou nepolepšitelní, zkušenosti pro ně není. Třikráte nastolil jsem císaře Františka na trůn; slíbil jsem mu, že pokud živ budu, žíti budu s ním v pokoji, pojal jsem za i choť jeho dceru. Tehdáž pravil jsem sobě, že dopouštím se pošetilosti, již se ale stalo, čeho dnes lituji.“

„Válka a mír,“ odvětil Metternich, „spočívají v ruce Vašeho Veličenstva. Císaři, pánu mému, plniti jest povinnosti, před nimiž všechny jiné ohledy ustupují v pozadí. Osud Evropy, její i Vaše budoucnost, to vše spovává ve Vaší moci. Mezi Evropou a Vašimi

[1]) Allg. Ztg. 1813, čís. 182.

dosavádními snahami jest nerozřešitelný rozpor. Světu jest potřebí míru. Aby tento mír byl zajistěn, dlužno Vám vrátiti se do hranic moci se všeobecným pokojem srovnatelných, jinak podlehnete v boji. Dnes můžete ještě ujednati mír, zítra bude snad již pozdě. Císař, můj pán, řídí se v jednání svém toliko hlasem svědomí; nyní náleží, Sire, i Vám, abyste se poradil se svědomím svým."

„Budiž, co tedy chcete ode mne?" prudce přerušil jej Napoléon, „či snad abych sám se zneuctil? Nikdy! Dovedu umříti, nepopustím ale ani píď země. Vaši panovníci, na trůnech rození, mohou dvacetkrát býti poraženi a vždy opět vrátiti se do svých sídelních měst; tak nesmím však jednati já, syn štěstí. Moje panství nepřežije den, v němž jsem přestal býti silným a tudíž i obávaným. Dopustil jsem se veliké chyby neuváživ, co mne stála armáda, nejkrásnější, jakáž kdy existovala. S lidmi mohu se bíti, ne však se živly. Mráz mne zahubil. Za jediné noci ztratil jsem třicet tisíc koní. Vše jsem ztratil, jen ne čest ani vědomí, čím povinen jsem udatnému národu, který po nesmírných těch nehodách mně podal nové důkazy oddanosti i přesvědčení svého, že já jediný mohu nad ním vládnouti. Nahradil jsem ztráty uplynulého roku, vizte moji armádu po bitvách, v nichž jsem právě zvítězil. Vykonám přehlídku před Vámi."

„A právě armáda," odtušil Metternich, „žádá si míru."

„Ne armáda," odpověděl živě Napoléon, „ne, moji generálové chtí míru. Já již nemám generálů. Zima moskevská je demoralisovala.
Viděl jsem nejudatnější, ani pláčou jako d
Oni byli fysicky i mravně zlomeni. P
čtrnácti dny mohl jsem ještě mír uzav

dnes již nikoli. Dobyl jsem ve dvou bitvách vítězství, mír tudíž neuzavru."

„Ve všem", poznamenal Metternich, „co mně Vaše Veličenstvo právě vypovědělo, shledávám nový důkaz, že mezi Evropou a Vaším Veličenstvem není žádného dorozumění. Vaše úmluvy míru byly vždy toliko příměřím. Nezdary jako výsledky pohánějí Vás k válce. Okamžik přichází, v němž Evropa i Vy navzájem si hodíte rukavici; Vy ji zdvihnete, Vy i Evropa, a Evropa nebude, jež v boji podlehne."

„Chcete mne snad zahubiti koalicí?" odvětil Napoléon. „Kolik jest Vás tudíž, Vy spojenci? Čtyři, pět, šest, dvacet? Čím jest Vás více, tím lépe pro mne. Já vyzvání přijímám. Ale ujisťuji Vás, v příštím říjnu shledáme se ve Vídni. Pak ukáže se, co se stalo z Vašich dobrých přátel, Rusův a Prusů. Spoléháte na Německo? Vzpomeňte si, co učinilo r. 1809! Moji vojínové stačí udržeti na úzdě tamní obyvatelstvo a zárukou za věrnost knížat jest mně strach, jejž před Vámi mají. Prohlašte neutralitu a přidržujte se jí, pak budu v Praze vyjednávati. Chcete ozbrojenou neutralitu? Budiž! Vložte třikrátstotisíc mužů do Čech, císařovo slovo mně stačí, že mně válku nevypoví, dokud vyjednávání nebude u konce."

„Císař," vece Metternich, „nabídl mocnostem své prostředkování, nikoli neutralitu. Rusko a Prusko prostředkování přijaly, Vám tudíž náleží. abyste ještě dnes se prohlásil. Buď přijmete, co jsem vám právě nabídl, a x ustanovíme dobu, za níž by vyjednávání alo. Aneb odepřete a císař, můj nejmiloější pán, bude se pokládati za svobodna vých rozhodnutích a ve svém chování.

Situace nutká, armáda musí žíti, za krátko bude v Čechách dvěstěpadesát tisíc mužů shromážděno, kteří mohou snad několik týdnů, ne však po dlouhé měsíce býti ve stanovištích."

Tu přerušil Napoléon výwody ministrovy a jal se podrobně uvažovati o možné početné síle rakouské armády. Soudilť, že dle výpočtů jeho nemůže býti v Čechách více než 70.000 mužů rakouského vojska shromážděno. Metternich naproti tomu projevil podivení své nad nesprávností Napoléonových informací. „Jsem ochoten," dodal, „předložiti Vám přesný seznam Vašich praporův a Vaše Veličenstvo nebylo by též tak přesně zpraveno o armádě rakouské?"

„Já," pravil Napoléon, „mám zevrubné výkazy vaší armády a jsem si jist, že nemýlím se o skutečném stavu jejím. Pán z Narbonna — tehdejší francouzský vyslanec ve Vídni — vypravil do pole veliký počet vyzvědačův a jeho zprávy všímají si i bubeníkův Vaší armády. Podobně činil můj hlavní stan; já ale znám lépe než kdo jiný cenu, již dlužno takovým zprávám přikládati. Moje výpočty spočívají na mathematických základech a jsou proto spolehlivy."

Po té Napoléon odvedl Metternicha do své pracovny a dlouho vykládal mu své názory jak o zmařené výpravě ruské tak o budoucí válce. Když se vrátili do přijímací síně, podotkl Metternich: „Štěstí může Vás opět jako roku 1812 opustiti. Za obyčejných dob skládávají armády jen malou část obyvatelstva, Vy však nyní voláte do zbraně všech lid. Není-liž Vaše nynější armáda anticipov ným pokolením? Viděl jsem Vaše voják jsou to děti. Vaše Veličenstvi má pocit,

jste národu svému nezbytně potřebný, nepotřebujete-li ale též Vy národa? A bude-li zahubena tato mladistství armáda, již Jste do zbraně povolal, co potom?"

Po těchto slovích zlost uchvátila Napoléona, on zbledl a rysy jeho tváře se zvraštily. „Vy nejste vojín," obořil se na Metternicha, „a nevíte, co se děje v duši vojínově. Já vyrostl v poli a muž jako já dbá málo o život milionů lidí." S prudkým rozmachem odhodil po těchto slovích klobouk, který dotud v ruce držel, do rohu komnaty. Metternich stavě se, jakoby nepozoroval, co se s kloboukem dálo, postavil se u okna a po chvíli odvětil: „Proč jste si mne obral, abyste mezi čtyřmi stěnami propověděl, co Jste právě vyslovil? Otevřmež dvéře, aby Vaše slova zaznívala od jednoho kouta Francie ke druhému. Neutrpí tím věc, již já před vámi zastupuji."

Napoléon se přemohl a pravil: „Francouzové nemohou si do mne stěžovati: abych je ušetřil, obětoval jsem Němce a Poláky. Na výpravě moskevské ztratil jsem třikrátstotisíc mužů, mezi nimi však nebylo více než třicet tisíc Francouzův."

„Zapomínáte, Sire," vzkřikl Metternich, „že mluvíte s Němcem!" Napoléon popošel dvakráte po komnatě a zdvihl klobouk odhozený. Pak ale obrátiv se k Metternichovi, prohodil: „Jednal jsem tedy pošetile, pojav za choť rakouskou arcivévodkyni."

„Ježto Vaše Veličenství," odpověděl Metternich, „chce znáti mínění mé, tu pravím otevřeně, Napoléon výbojce dopustil se chyby."

„Císař František chce tedy dceru svou trůnu zbaviti?"

„Císař,“ Metternich na to, „zná jen své povinnosti a ty zplní. Nechať jest osud dcery jeho jakýkoli, císař František jest především panovník a v jeho výpočtech vždy budou míti prvé místo zájmy jeho národů.“

„Věru,“ přerušil kancléře Napoléon, „nepřekvapuje mne, co zde pravíte, nýbrž vše potvrzuje můj náhled, že jsem v té příčině dopustil se nepromíjitelné chyby. Vzav si za choť arcivévodkyni, chtěl jsem staré s novým sloučiti, gothské předsudky s institucemi svého století; zklamal jsem se však a dnes cítím veškeru tíhu svého omylu. Snad bude mne to státi trůn, ale pod jeho troskami pohřbím svět.“

Od dvanácti hodin s poledne až do letního soumraku trvala rozmluva tato. Když propouštěl Metternicha, byl Napoléon uklidněn a doprovázel jej až ke dveřím. „Uvidíme se snad ještě?“ tázal se císař při rozchodu. „Račte poroučeti Veličenstvo,“ zněla odpověď, „ale neoddávám se naději, že naplním úkol svého poslání.“

„Víte tedy, co se stane?“ odtušil Napoléon, „Vy mně ale válku nespůsobíte!“

„Jste ztracen, Sire,“ zvolal Metternich živě, „měl jsem o tom předtuchu ještě před svým příchodem; teď odcházeje, jsem si tím jist.“

Předsíň audienční síně naplněna byla generály, kteří marně z Metternichovy tváře chtěli vyčísti znaky příznivého obratu. Maršál Berthier doprovázel kancléře k vozu a tu otázal se letmo, byl-li Metternich s Napoléonem spokojen. „Ano,“ odvětil tento, „on mně dovolil nahlédnouti do čiré pravdy. Ten muž je ztracen.“[1])

---

[1]) Aus Metternich's nachgelassenen Papieren I, 151—157.

28 června hodlal Metternich vrátiti se do Čech, ale již 27 t. m. z rána navštívil jej zahraničný ministr francouzský Maret s novými návrhy. Poněvadž Rakousku bylo potřebí několika ještě týdnův, aby dokonalo své zbrojení, nehodlal Metternich jednání urychlovati a naklonil se myšlence, aby příměří mezi Francouzi a spolčenci bylo prodlouženo. Proto odložil odjezd svůj a měl mnohé porady s ministry a maršály francouzskými. Bezprostředně pak před svým odjezdem 30 června ujednal Metternich s Napoléonem smlouvu, kterou se tento zavázal, že přijímá ozbrojené prostředkování císaře rakouského, že souhlasí, aby 10 července sstoupili se v Praze k poradě se zástupci prostředkujícího rakouského dvora zplnomocněnci spolčených mocností, že vyjednávání potrvá až do konce 10 dne měsíce srpna a že za té doby ustanou všechny operace válečné. Napoléon svolil i, aby z Čech mohly býti Rusům i Prusům do Slezska dodávány potraviny. Metternich byl vítězem, neboť nebylo již pochybnosti, že Napoléon podmínek spojeneckých nepřijme a tím že Rakousko bude donuceno k opovědi války.

Mezitím Nesselrode, Stadion a Hardenberk podepsali 27 června 1813 v Reichenbachu úmluvu o budoucím společném postupu proti Napoléonovi. Úmluva tato zavazovala Rakousko, by Napoléon jakýmkoli způsobem odmítl jeho prostřednictví za zjednáním míru, k opovědi války Francii a ku spolku s Ruskem a Pruskem.[1]) Když se Metternich 1 čer-
ce do Jičína navrátil, měl péči jednak

[1]) Znění úmluvy u Onckena, Österreich und ussen II, 364–366.

o všestrannou výpravu vojska, jednak o opatření, aby zahájen býti mohl kongress mocností, v Drážďanech umluvený. S počátku pomýšleno na Jičín,[1]) pak ale stalo se rozhodnutí pro Prahu. Ze zprávy, již Metternich 4 července z Ratibořic zaslal cáři Alexandrovi, bylo zřejmo, že nemá již čáky do ujednání míru a že si přeje příměří toliko z příčin vojenských, aby zabezpečil Vídeň před náhlým přepadem. Téhož dne konána v Ratibořicích porada, jíž súčastnili se ruský ministr hrabě Nesselrode, pruští státníci kníže Hardenberk a Vilém baron Humboldt, z rakouské strany Metternich a Stadion. Metternich na této poradě přiměl spolčence, že prodloužili příměří až do 10 srpna a Prahu za sídlo kongressu ustanovili. Kongress sám zahájen měl býti 5 července, ale pro nepředvídané překážky zahájení jeho odloženo na den 12 července. Císař František, aby byl blíže Praze, přesídlil 6 července do zámku Brandejsa n. L. a tam pobýval po delší dobu, oddávaje se v prázdných chvílích myslivosti a navštěvuje častěji i blízkou St. Boleslav.[2]) Starobylý zámek, žírným lučinám a labským lesům vévodící, na delší dobu stal se důležitým středem politickým a dějištěm vážných událostí. Císař obýval nádherné komnaty v prvém patře k Labi obrácené, vedle něho pak meškali v zámku hrabě Metternich, nejvyšší komoří hrabě Vrbna, nejvyšší štolba hrabě Trautmannsdorf a podmaršálek Duca. Od Prahy každého dne přijížděly ekypáže tu s cizími diplomaty, generály a kurýry, tu s generály a vyššími důstojníky

[1]) Allg. Ztg. 1813, čís. 183.
[2]) Vavák, Paměti V, 183.

rakouského hlavního stanu v Libni, který koncem července přesídlil do Brandejsa. Císař přijímal každé odpoledne české hodnostáře v audienci. 10 července navštívil císaře na zámku brandejském i bratr jeho velkovévoda Ferdinand würzburský, od Loučeně přijížděje.[1])

Tou dobou byla Praha dějištěm velmi čilého ruchu. „V Praze a našem okolí," psaly noviny 3 srpna,[2]) „tu nejživější očinlivost teď viděti. Množství kurýrů k J. M. císaři do Brandejsa, do hlavního bytu v Libni a sem přicházejících a zase po sobě odcházejících, hejna venkovského lidu na ohražení Prahy sem docházejícího, neunavitelná pilnost v řemeslných dílnách na vojenských přípravách pracujících atd. . . . ." Zástupci ruský a pruský, státní rada Anstedt a svob. pán Humboldt, přijeli v ustanovenou dobu, Napoléona zastupovali vyslanec ve Vídni hrabě Narbonne a od 28 července Caulaincourt, vévoda Vicenzský, ale nepříznivě působilo, že se Caulaincourt opozdil a vyzván jsa po příjezdu svém, aby prokázal se plnou mocí, odvětil, že jí teprvé očekává. Když projevil ochotu přes to konferencí se účastniti, odpověděl hrabě Metternich, že nezahájí konferencí, dokud nebudou předloženy plné moci Tak uplýval rychle čas pro vyjednávání určený, aniž by bylo k němu přikročeno. Metternich předvídaje, že Napoléon snaží se pouze nabýti času pro nové zbrojení a že na mír nepomýšlí, činil potají přípravy k opovědi války. Hraběti Narbonnu připraveny průvodní listy a současně spisován cí-

---

1) Allg. Ztg. 1813, čís. 207.
2) Pražské poštovské noviny 1813, čís. 31.

sařský manifest. Sloupkový telegraf sice pracoval ustavičně se střechy královského hradu do Brandejsa a do Drážďan, ale očekávané plné moci nedocházely.

Tak přiblížil se 10 srpen, konečný den příměří mezi válčícími stranami. Mezi dnem bylo již napjetí nesmírné a Metternich několikráte vyhledal Caulaincourta v bytu jeho, přeptávaje se došla-li z Drážďan zpráva nějaká, ale francouzský diplomat marně očekával kýženého kurýra, který by přinesl záruku budoucího míru. U večer téhož dne sešla se stkvělá společnost u vévodkyně Zahaňské, ale mysli přítomných diplomatů byly obráceny jinam, neboť bylo obecné již přesvědčení, že nastává okamžik rozhodný. O dvanácté hodině noční prohlásili ruský a pruský zástupce Metternichovi, že plné moci jejich pozbyly platnosti, načež Metternich v saloně kněžnině podepsal notu Caulaincourtovi oznamující, že Rakousko přistupujíc k spolčencům, s nimi účastní se další války proti císaři francouzskému, a projevil vyslancům, že připravený před domem kurýr ihned odjede do Drážďan s opovědí války.[1]) Přistrojená již ohňová znamení od Prahy až po slezské hranice oznamovala téže ještě noci, že přerušeno jest vyjednávání, že boj proti podmaniteli Evropy vstoupil do nového stadia a že spolčencům lze s vojsky svými vtrhnouti do Čech. „V témž okamžení," praví slovanský dějepisec našich dnů,[2]) „zplála ohromná hranice na výšinách hradčanských. Krvavé proudy světla ozářily temnou nebeskou báni nad spící

[1]) Humboldt prý nedůvěřoval slovům Metternicvým i doprovodil kurýra až k jeho kočáru. Nadl Императоръ Александръ I, I, 343.

[2]) Nadler, Императоръ Александръ I, I, 343

stolicí Čech. A tam v dáli, směrem k severu, počaly rozhořívati se jeden za druhým jiné ohně. Toť byla napřed umluvená znamení. S rychlostí blesku roznesla se po všech blízkých i dalekých stanovištích spojeneckých vojsk radostná zvěst, že přišel čas veliké války." Když pak nastalo jitro, bylo lze pozorovati na střeše generálního velitelství pražského signály, dávané sloupcovým telegrafem jednotlivým velitelům vojsk v zemi rozložených, na rozích pak ohlašoval císařský manifest, Metternichem sepsaný, že Rakousko nejsouc již s to, aby odolalo touze po nezávislosti pod vlastními zákony, v pocitu uražené národní cti a rozhořčení proti těžce zneužívané nadvládě, odhodlalo se k válce po boku Ruska a Pruska. Téhož dne 11 srpna překročilo 125.000 mužů ruského a pruského vojska severovýchodní hranice české.[1]) Mezi dnem stihl do Prahy sice kurýr z Drážďan a Caulaincourt spěchal k Metternichovi, aby mu podal zprávu, ale Metternich odpověděl, že jest již pozdě, ježto Rakousko přestalo býti ozbrojeným prostředníkem mezi stranami a přistoupilo k spojencům. Žádost o další vyjednávání byla zamítnuta a jediné slíbil Metternich, že předloží návrhy francouzského císaře mocnářům spolčeným, poněvadž zástupcové ruský a pruský byli hned z rána Prahu opustili. Ježto očekáván byl příchod cáře Alexandra, jemuž Caulaincourt chtěl se vyhnouti, odebral se francouzský vyslanec na Zbraslav, tam odpovědi na návrh svůj očekávaje. Hraběti Narbonnovi byly mezitím

---

[1]) Helfert, K. Franz und die europäischen Be-ɜiungskriege, 106. Šilder, Императоръ Александръ ·рвый III, 159.

dodány průvodní listy, načež bez odkladu diplomat tento opustil Prahu.

Dle znění příměří Bojšovického mělo býti zahájeno nepřátelství sedmý den po vypršení příměří, čehož užili Rusové a Prusové plnou měrou, vypravivše do Čech značnou část vojsk svých z vytráveného již Slezska, od Kladska k Broumovu a Náchodu, od Landshuta ke Trutnovu a z Lužice k Jablonnému a Mladé Boleslavi. Přední generálové spěchali do Prahy, aby konali porady s vojevůdci rakouskými a také byl ohlášen do hlavního města království českého příjezd cáře Alexandra i krále Fridricha Viléma III. Silnice ku Praze z východu a jihu vedoucí byly tehdy vojskem přeplněny a ve všech osadách širého okolí od Prahy ku střednímu Labi ubytováno bylo vojsko spolčencův i rakouské, do severozápadních Čech v šesterých kolonnách spějící. Ve dnech 16 a 17 srpna prošlo jediné skrze Poděbrady 36.000 mužů vojska ruského i pruského a projelo několik tisíc vozů rozličných i děl. „Z toho zajisté," udiveně poznamenal kmet Vavák,[1] „hrůza každého obcházela: tolik vojska, tolik kusů, tolik for!" Pohodlné roviny kol Čelákovic byly dějištěm velikých cvičení jízdeckých, jichž se z nedalekého zámku brandejského i císař František účastňoval. Neobyčejné divadlo lákalo vznešenou společnost i lid z daleka, tak že kraj kolem Čelákovic, Mochova, Nehvizd, Záluže i j. osad blízkých podobal se velikému vojenskému táboru. 14 srpna ze cvičiště u Záluže jel císař skrze Toušeň a Vinoř do Prahy, aby nazejtří uvítal caře ruského.

---

[1]) Paměti VI, 205.

Tři pluky kozácké, které po veliké silnici od Hradce Králové ku Praze se braly, zahájily příchod cářův. Tento sám přijel skrze Kolín i Český Brod a o osmé hodině večer setkal se v pražské Nové bráně s císařem rakouským. Po té spolčení panovníci vrátili se do Prahy, odtud zůstávajíce pospolu až do Napoléonova pádu.

Královský hrad Pražský hostil tehdy po několik dnů ve zdech svých vzácnou společnost, císaře rakouského, cáře ruského, krále pruského, který přijel 18 srpna, družiny jejich, generalissima knížete Schwarzenberka, cizí i rakouské generály. Ve dne i v noci přijížděli od různých oddílů vojenských adjutanti a kurýrové s důležitými rozkazy rozjížděli se na vše strany, „tak že se," dle slov ruského dějepisce cáře Alexandra[1]) „pražské Hradčany podobaly hlavnímu stanu." „Jak živo tu za těchto dnů bylo, každý si pomysliti může," zaznamenal tehdejší český novinář Hýbl. „Ono množství znamenitých generálův a vyšších officírů, jenž jak J. M. ruského císaře, tak pruského krále sem doprovázeli, přijížděli a odjížděli, přeložení hlavního ruského bytu sem i také silné vojenské komonstvo našeho nejmilostivějšího císaře dodalo našemu městu živosti, jíž tu dávno znamenati nebylo. Při tom táhlo tu mnoho pluků ruského vojska skrz."[2]) Mezi vynikajícími osobnostmi, které tou dobou do Prahy zavítaly, byli generál Moreau a baron Jomini, oba osobní odpůrci Napoléonovi. Moreau byl před šťastnějším svým sou

---

[1]) Šilder, Императоръ Александръ Первый II, 160.

[2]) Pražské poštovské noviny 1813, čís. 34.

peřem uchýlil se do Spojených států severoamerických, ale teď přijav pozvání cáře Alexandra, vrátil se do Evropy, přijel 16 srpna od Štětína do Prahy a súčastnil se porad spojených mocnářův.

Příjezd cáře Alexandra učinil konec Caulaincourtovu pokusu o pokračování v jednání o mír. Caulaincourt sice obdržel konečně od Napoléona plnou moc i instrukci, v níž byly obsaženy podmínky míru, ale podmínky tyto měly býti předloženy spojencům ne ve jmenu Napoléonovu, nýbrž jako návrhy rakouské. Rakousku podmínky tyto byly příznivy, neboť vracely císaři Františkovi země Illyrské a Západní Halič, vedle buzené naděje na Pruské Slezsko, ale Metternich shledával, že již promeškána byla doba k jednání příhodná a v souhlase s císařem Františkem a s jeho kancléřem odepsal sám cář Alexander bezprostředně po svém příjezdu do Prahy Caulaincourtovi na Zbraslav, že spojení mocnářové neshledávají v podmínkách Napoléonem navrhovaných záruky trvalého míru a že pokládají podmínky tyto vůbec za nepříjetné. Caulaincourt byl odpovědí touto zdrcen, předvídaje následky, a odebral se za Napoléonem do Lužice.[1])

16 srpna hnula se armáda slezská ku předu, což dalo později Napoléonu podnět, že obviňoval Blüchra porušením mezinárodních zvyklostí. Dle úmluvy Bojšovické mělo počíti nepřátelství sedmý den po vypovězení příměří, tedy 17 srpna, ale téhož 17 srpna pronikla již až do Turnova zprávu, že fran-

[1]) Thiers, Histoire du consulat et de l'e... XVI, 237 sld.

couzsko-polský armádní sbor, vedený generálem **Brunem**, vtrhl do **Friedlanta**! Nepřátelství tudíž zahájil i Napoléon, nedočekav lhůty ustanovéné.

Když 17 srpna 1813 zahájeno bylo nepřátelství, ukázalo se, že spojená vojska daleko předstihla číslice, brané v úvahu na konferencích trachenberských. Česká armáda čítala, když spojili se s ní u Slaného Rusové a Prusové, 237.000 mužů se 764 děly, z nich 77.200 Rusů se 274 děly, 49.300 Prusů se 128 děly a 110.500 Rakušanů se 359 děly.[1]) Kromě toho sbíral ruský generál Bennigsen ve velkovévodství varšavském zálohou tak zvanou **polskou armádu** a Rakousko vypravilo dva značné oddíly do pole v jiných stranách, jeden vedený princem Rousem proti Bavorsku, druhý polním zbrojmistrem **Hillerem** spravovaný proti Illyrským zemím a do Itálie. Na hlavním bojišti v severním Německu stálo s počátku nepřátelství 440.000 Francouzů se 1200 děly proti 492.000 mužů spojeneckého vojska s 1383 děly.[2]) Armáda česká, v níž veleli Rusům **Barclay de Tolly** a Prusům **Kleist**, rozložena byla v Poohří, jsouc každé chvíle hoteva vyraziti do Sas, ve Slezsku stál Blücher proti maršálům Macdonaldovi a Marmontovi, v okolí berlínském soustředěna byla Bernadottova armáda severní. Napoléon s hlavní mocí svou meškal v Lužici a v okolí drážďanském.

Napoléon neznal ani trachenberských

---

[1]) Novější dějepisci prušti přisvojují vojsku prumu rozhodné účastenství ve zdaru této války. Nati tomu sluší konstatovati, že všeho vojska pruského, r. 1813 na zimu v poli stálo, bylo dle úředních praı toliko 159.720 mužů s 247 děly.

[2]) **Šilder**, Императоръ Александръ Первый III, 132.

úmluv ani nevěděl, že více než 100.000 Rusův a Prusův odtáhlo do Čech. Proto když prudký Blücher zahájil již 15 srpna nepřátelství, postoupiv ve Slezsku ku předu, domníval se Napoléon, že stojí hlavní moc spolčenců ve Slezsku a vytrhl s celou mocí svou proti němu. Proti české armádě zůstaven toliko generál Vandamme, v Drážďanech pak velel sboru 30.000 mužů čítajícímu maršál Gouvion Saint-Cyr; maršál Oudinot vypraven proti Berlínu.

Vedle úmluv se spojenci opustila armáda česká okolí pražské a dala se na sever k pomezí zemskému. Opatrnost kázala Schwarzenberkovi míti v bedlivém zření všechny možné pohyby Napoléonovy, zejména zmar pravděpodobného jeho útoku na Prahu. Proto osazeny dobře Mělník, Roudnice a Litoměřice, kdež byly důležité přechody labské, a hrabě z Neipperka se sborem hraběte z Bubna o 7000 mužů lehké pěchoty ponechán nadále na pravém břehu labském, aby pozoroval na čáře od Šluknova k Friedlandu sbory Poniatowského a Victorův. Mělnický přechod osazen divisí ruských granátníků generála Čoglikova, Čugujevským plukem hulánův a dvěma batteriemi, aby tak přístup ku Praze byl chráněn,[1]) Spojená vojska zaujala pevný tábor u Kuřích Vod, Dokez a Holan, předvoj jejich stál v Lipé. Rovina mezi velikými rybníky Dokezským a Novozámeckým se středem v Provodíně byla pevným středem rakouských stanovišť, a byla i brána v úvahu za bojiště dnů nejblíže příštích. Proto byla dobře okopána a na západním

---

[1]) Bernhardi, Denkwürdigkeiten des . . . Grafen Toll III, 136.

břehu Novozámeckého rybníka navršeny náspy, aby levý bok spojenecký uchráněn byl obklopení.[1]) Od 12 srpna byl hlavní stan knížete Schwarzenberka v Brandejse nad Labem, odkudž den před počotím nepřátelství přenesen do Mělníka. Tam konána 18 srpna důležitá porada všech předních generálů spojeneckých, Schwarzenberka, Radeckého, Langenaua, Barklaye, Děbiče, Kleista, na základě operačního plánu z rakouské strany předloženého, a úmluva učiněna, že spojenci teď přikročí k rázné offensivě; mezitím však již dalo se vojsko na pochod k Litoměřicům, kdež překročilo Labe a položilo se v údolí Ohře; Rusové a Prusové položili se u Budyně 19 srpna táborem. 21 srpna přirazily k Budyni i ruské gardy.[2]) Hrabě z Klenového stál nejzáze na levém křídle u Postoloprt a Maštova. Na pravém břehu labském zůstal toliko sbor Neipperkův, jehož velení podjal se teď hrabě z Bubna, Spojenci měli zprávu, že Napoléon s hlavní silou svou mešká v Lužici, i soudili, že pokusí se směrem od Žitavy k Jablonnému proniknouti ku Praze.

Po svém zvyku zamýšlel skutečně Napoléon zdrtiti spojence, dříve než by se soustředili, a nevěda o odchodu Rusův a Prusů ze Slezska k armádě Schwarzenberkově — prvé zprávy dostalo se jemu 15 srpna skrze maršálka Neye v Buděšíně, ale ve zprávě té odhadován počet spojenců, kteří do Čech odtáhli, ne více než na 40.000 mužů[3]) — připravoval bezprostřední vpád do Čech. Řadou dobře osazených pevností Königštejnem,

[1]) Tamže III, 125.
[2]) Tamže III, 120.
[3]) Tamže III, čís. 125 sld.

Drážďany, Torgavou, Wittenberkem, Magdeburkem, Werbenem a Hamburkem měl zabezpečeny všechny labské přechody a proti levému křídlu české armády, o němž věděl, že stojí v Poohří a u Chomútova, domníval se, že stačí sbor Vandammův, rozložený na pravém břehu Labe pod ochranou pevností Königštejna a dobře opevněného Lilienštejna. Střed a pravé křídlo české armády hledal Napoléon na pravém břehu českého Labe, neznaje pravé síly armády této, i soudil, že kdesi u průsmyku Trutnovského přibližuje se armádě slezské, aby nebyla zbavena potřebného spojení. Proto zajisťoval se i proti útoku spolčencův i sám chystal se k útoku, při čemž operačním základem jeho byla Horní Lužice od Drážďan až po řeku Bobru, středem pak Buděšín. Na obojím úpatí Lužických hor, u Žitavy a u Rumburka i Jablonného v Čechách, rozloženy byly armádní sbory knížete Poniatowského a maršála Victora, teprvé za příměří sestavené, proti nimž u Jablonného a Šluknova stála divise lehké pěchoty hraběte z Bubna. Na Bobře stálo 100.000 mužů vedených maršály Macdonaldem, Neyem, Marmontem a generálem Lauristonem, za nimi u Buděšína rozloženy byly gardy, které za příměří zesílily se ze 12.000 na 24.000 mužův, a 24.000 mužů záložní jízdy s generály Latour-Maubourgem, Sébastianem a Kellermannem mladším, armádě severní čeliti měly sbory maršála Oudinota a generálů Bertranda i Reyniera. Rozložení toto bylo velice výhodné. Dle úsudku Napoléo nova mohla česká armáda k útoku na fran couzské posice vytrhnouti dvojím východem z Čech, od Teplice a Petrovic po levém břehu

labském k Drážďanům, a od Jablonného k Žitavě. Prvý východ stříci měli Gouvion Saint-Cyr a Vandamme, při čemž Vandammovi svěřena ochrana mostu pod Königštejnem. Tři divise sboru jeho byly z té příčiny tak rozloženy, že jedna stála u Stolpena severovýchodně Perna, aby chránila silnici drážďansko-žitavskou, druhá u Rumburka, třetí u Buděšína. Takto sbor Vandammův byl s to, aby ve 24—48 hodinách spojil se i se Saint-Cyrem i s Poniatowským a Victorem i s gardami a záložní jízdou v okolí buděšském, Napoléon pak mohl v téže době z různých těchto oddílův u Drážďan, Buděšína nebo Zhořelce soustřediti armádu 170.000 mužů, dostatečně silnou, aby odrazila útok české armády, ať vytrhla od Teplice neb od Jablonného.

Opatřiv dle svého úsudku obranu, pomýšlel Napoléon na vpád do Čech. Myšlenka tato, jež podávala naději, že zamezí spojení české armády spojenců se slezskou i severní a usnadní zamýšlený pochod k Vídni, byla Napoléonovi stálým vodítkem a ohrožovala v prvé řadě Prahu. Oporou zamýšleného vpádu do Čech měla býti pevná stanoviště knížete Poniatowského a maršála Victora, kteří u Žitavy veleli 36.000 mužův a ve 24 hodinách s přibráním části sboru Vandammova a gard mohli soustřediti 80.000 mužů. 15 srpna přijel Napoléon z Buděšína do Zhořelce, odkud pak odebral se do Žitavy, kamž přibyl 19 srpna před polednem. Poručiv knížeti Poniatowskému, aby osadil výšinu Eckartsberk, která ovládá silnici od Ojna k Žitavě vedoucí, zajel Napoléon sám malým oddílem lehké jízdy na Ekkartsrk, aby odtud přehlédl krajinu a spolu

aby vykonal přehlídku vojska svého. Tam rozkázal, aby některé oddíly vojska vpadly do Čech, jedny k Jablonnému, druhé ke Hrádku. Po té sjel po silnici směrem k hraniční osadě Lückendorfu a s králem neapolským, maršálem Berthierem, knížetem Poniatowským i jinými generály usedl na poli po pravé straně silnice k válečné poradě. Zatím roznesla se po okolí zpráva o jeho příchodu a zámyslech, což přimělo stařičkého purkmistra Niederle z nedalekého českého Hrádku, aby prosil o ušetření zchudlého městečka. Napoléon přijal jej vlídně a hovořil s ním delší dobu, ani generálové jeho na trávníku sedíce, horlivě v mappách studují. Předvoj Poniatowského, vedený generálem Kellermannem mladším, byl za té doby přešel hranice, vtrhl do českého města Jablonného a vypudil odtud rakouskou posádku v počtu 4000 mužů. Asi po dvouhodinné poradě vyšvihl se Napoléon na koně a v průvodu skvělé družiny jel skrze Obersdorf k Ojvínu, ana touž dobou armáda po silnici k Lückendorfu postupuje. Od Ojvína zajel Napoléon přes hranice k Petrovicům, u tamní celnice sstoupil, prohlížel mappy a dalekohledem pozoroval kraj kolem Jablonného. O sedmé hodině večer přijel pak do města téměř liduprázdného a sstoupil na poště. Tam představili se Napoléonu magistrátní rada František Turek a farní administrátor Josef Zückert, s nimiž vlídně rozmlouval a na místní poměry zevrubně se dotazoval. Mezi rozmluvou prohodil, že jest původcem války Metternich, který císaře klame. Z úst jakéhosi rakouského poddaného, který byl později pro vyzvědačství oběšen, dověděl se Napoléon, že se již Rusové a Pru-

sové u Litoměřic s Rakušany spojili, načež ihned změnil úmysl svůj a zvolav: „Byl jsem oklamán!“, odjel vozem o $9^{1}/_{2}$ hod. večerní s králem neapolským a maršálem Berthierem do Žitavy.[1] Poněvadž bylo se spíše naditi vpádu spojencův od Jablonného do Žitavy, založil kníže Poniatowski u Lückendorfa tábor a ohradil jej náspy. Jablonné zůstalo v rukou Kellermannových až do 28 srpna, když však došla zpráva o zajetí Vandammově u Chlumu, odvolán 1 září i Poniatowski do vnitř Lužice.

Zpráva, že spojili se Rusové a Prusové s českou armádou, nezviklala Napoléona v úmyslu jeho vpadnouti do Čech a zmocniti se Prahy, nýbrž přiměla jej toliko ku změně taktiky. Pojal tedy úmysl náhle vpadnouti do Čech se 100.000 muži po silnici žitavské, aby vrhl se u Litoměřic mezi armádu českou z jedné a slezskou z druhé strany, čímž by učinil nemožným spojení jejich. Spolu otevírala se tím naděje, že proklestí si, zanechav v levo Josefov, Hradec Králové, Olomouc i Brno, cestu přes Kolín a Znojmo k Vídni, kteráž byla stratégickým cílem všech jeho operací.

Za tou příčinou zmocnili se Francouzi 20 srpna Liberce, odkudž pokoušeli se stezkou Wartemberskou proniknouti k Jizeře u Turnova. Rychle Francouzi osadili veškeren výběžek po Friedlandu nazývaný. Zmocnivše se Liberce,[2] žádali 50.000 zl. výpalného a také na rychlo 21.000 vynutili. Od Jablonného pronikli Francouzi až do Mimoně, odkudž, když žádaných 11.000 zl. vý-

---

[1]) Pinkava, Geschichte der Stadt Gabel und des Schlosses Lämberg in Böhmen, 65 sld. — Thiers, L'histoire du consulat et de l'empire XVI, 260—262.

[2]) Prášek, Dějiny města Turnova, 318.

palného neobdrželi, ředitele panství a purkmistra do zástavy odvedli.[1])

Zamýšlený postup Francouzů zadržán byl mocným odporem císařských, kteří jsouce v Turnově silně okopáni, zajížděli zvídkami svými až k Rochlici a Liberci. Ježto již 18 srpna francouzský generál Lefebvre-Desnouette osadil s divisí pěchoty a s divisí gardové jízdy Rumburk, domníval se velitel divise Bubnovy podmaršálek hrabě Neipperk v Turnově, že valí se do Čech větší část armády francouzské, i dal o pozorování svém zprávu do hlavního stanu české armády, současně však pečoval, aby dle sil svých další postup Francouzům znesnadnil. Úmysl jeho podařil se, neboť mezi hraničním obyvatelstvem, českým i německým, projevovaly se vážné příznaky nepřátelství proti Francouzům, kteří těžíce z ústupu sboru Bubnova od Jablonného k Lipé a Turnovu, zajížděli na lup a plen až za Liberec a po Nové Zámky. Zaznamenány jsou případy, že Francouzi na pojížďkách po příkladu někdy Friedricha krále mladé muže chytali a do čet svých zařaďovali. Činili tak nejvíce Poláci, kteří jediné v Liberci žádali 600 branců.[2]) Tím vznikala v lidu pohorském roztrpčenost, jíž mínil užiti hrabě Neipperk ku zřízení veřejné hotovosti zemské. Za tou příčinou většina rakouské posádky v Turnově a okolí opustila svá stanoviště a položila se na návršich u Hodkovic táborem, odkudž hodlal Neipperk jednak stříci pohyb Francouzů jednuk organisovati hnutí lidu. Proto odeslal důstojníky do okolních vsí, aby lid cvičili

---

[1]) Vavák, Paměti VI, 216.
[2]) Oesterr. Militär-Zeitschrift 1838, 1, 140.

ve zbrani, a v nejbližších dnech stálo veškero Podještědí od Dubu Českého až po prameny jizerské ve zbrani. Rychnovský farář Neubner sice varoval lid před přenáhleným jednáním, ale na poradě, již v té příčině konali v Rychnově rychtáři a panští úředníci, usneseno vytrhnouti 23 srpna do pole. Téhož 23 srpna přešly u Horního Berzdorfa dva westfálské pluky k Rakušanům. Ale zprávy od Drážďan a Teplice způsobily i na Jizeře obrat. Francouzi opustili Liberec i Friedland[1] a Napoléon donucen vzdáti se útočných zámyslův i přestávati nadále na vlastní obraně.[2])

Zkušenosti v českém Záhvozdí nabyté přiměly Napoléona ku změně plánu operačního. Nespustiv se zření nijak postupu ku Praze a k Vídni, domníval se teď, že třeba jest především zvítěziti nad Blücherem a zatlačiti jej za Odru, i odhodlal se k útoku na armádu slezskou. Maršálové jeho neschvalovali tento úmysl, slibovavše si skvělý úspěch od vpádu do Čech. Maršál Gouvion Saint-Cyr nadšeně vynášel počátek operací, jež dle jeho mínění Napoléon pokusem u Jablonného zahájil.[3]) Napoléon hleděl maršály své

---

[1]) Prášek, Dějiny města Turnova, 319.

[2]) Pyramida u Lažan ukazuje, až kam Francouzi r. 1813 do Čech pronikli.

[3]) Psalť císaři: Le mouvement que Votre Majesté avait commencé sur Gabel, et qu'elle avait l'intention de pousser en avant, me paraissait une de ces inspirations heureuses dont son génie est si fécond. Napoléon v odpovědi své kladl důraz na dojem, jejž osobní jeho pobyt v Jablonném zůstaviti musil v táboře spo- :ů. L'ennemi aura su — odpověděl — que j'étais personne à Gabel; cela mettra plus de lenteur et certitude dans ses mouvements, quels qu'ils soient. ernhardi, Denkwürdigkeiten des ... Grafen Toll 129, 133.

ukojiti prohlašuje, že postoupí ku Praze, jakmile bude Blücher zatlačen.

Teď počaly se uplatňovati úmluvy trachenberské, neboť na poradě 17 srpna v hlavním stanu na Mělníce konané ustanovili se spojenci obdrževše zprávy, že Napoléon s hlavní silou svou táhne „proti Bernadottovi,[1]) na postupu české armády ve čtyřech oddílech do Sas. Lipsko bylo dle úmyslů Schwarzenberkových stratégickým cílem spojencův. 19 srpna překročila již česká armáda Ohři, 20 t. m. stál předvoj pod Krušnými horami od Ostrova až po Teplici, za ním pak rozložila se armáda ve čtyřech kolonnách, Wittgenštejn u Teplice, Kleist u Mostu, rakouský střed u Chomútova, rakouské levé křídlo pod hrabětem z Klenového u Ostrova. Hlavní stan spojenců přeložen do Teplice. Tam konány 19 a 20 srpna důležité porady spojených panovníkův a jejich státníkův i vojevůdců, kdež se strany rakouské žádáno, aby svěřeno bylo vrchní velení všech branných sil spojeneckých knížeti Schwarzenberkovi. Požadavek tento s počátku narážel na odpor cáře Alexandra, který chtěl býti sám generalissimem, majícím po boku generála Moreau, ale konečně spřátelil se s návrhem rakouským.[2])

Za příčinou zamýšleného útoku na Lip-

---

[1]) Bernhardi, Denkwürdigkeiten des . . . Grafen Toll III, 123.

[2]) Tak tvrdí Metternich sám (Aus Metternich's nachgelassenen Papieren I, 169). Alexander prý chtěl, aby generalissimem spojenců byl Moreau, poněvadž však závadou byl jeho francouzský původ, hodlal ujíti se sám osobně vrchního velení. Ruské zprávy tomu odporují, ba Nadler, Императоръ Александръ I, III, 350 tvrdí, že cář sám na knížete Schwarzenberka upozornil.

sko přeložen hlavní stan z Teplice do Chomútova. Císař František zůstal nadále v Teplici, ale cář Alexander, král pruský a hrabě Metternich súčastnili se pochodu české armády, která měla čtverým proudem překročiti Krušné hory a táhnouti k Lipsku. Toť byl původní plán Schwarzenberkův, který však doznal změny. Zprávy spojeneckých hlídek ze Saska ohlašovaly totiž, že na levém břehu labském není nepřítele, a ze zachycené depeše, již adjutant maršála Gouviona Saint-Cyra měl dodati maršálu Augereauovi do jižních Němec, dověděli se spojenci, že Napoléon obrátil se do Lužice, maje patrně úmysl udeřiti na Blüchera. Současně oznamoval hrabě Neipperk od Turnova, že vzdalují se Francouzi u Žitavy rakouského pomezí a že Napoléon pravděpodobně zamýšlí útok na Berlín. Cář domníval se, že jest vhodná doba udeřiti na Drážďany a odníti Napoleonovi spojení se Saskem, proto způsobil poradu vojevůdců v Zöblitzích 23 srpna a tam po radě Moreauově a Jominově žádal, aby místo Lipska zaměřila česká armáda proti Drážďanům. Změna tato opírala se o zprávy, že Napoléon odtáhnuv proti Blücherovi do Slezska, zůstavil v Drážďanech toliko sbor Gouvion Saint-Cyrův, byla ale povážlivá, neboť ohrozila souvislost armády a byly obavy, že na obtížné půdě nebude lze provésti potřebné pohyby s rychlostí a určitostí, která by Napoléonu času k přípravám obranným neponechávala. I ruští generálové Barclay a Toll odpírali souhlasu, ale konečně návrh cářův nabyl vrchu.[1]) Obavy pronesené záhy se svědčily. Levé křídlo armády následkem

---

[1]) Nadler, Императоръ Александръ I III, 371 sld.

změněného postupu oddálilo se příliš od středu a Barclay de Tolly, velitel pravého křídla, jež od Petrovic a Chabařovic mělo po veliké silnici postupovati k Drážďanům, nezůstavil přiměřeného počtu vojska před pevností Königštejnem, které by bylo s to, aby zamezilo přechod francouzského vojska na levý břeh labský. Události ukázaly, že obavy Schwarzenberkovy byly podstatny.

24 srpna byl hlavní stan spojencův v Dippoldiswalde, 25 pak přitrhli odpoledne spolčenci k Drážďanům a obklíčili je na jihu i na západě. Schwarzenberk zamýšlel ještě téhož dne podniknouti na město obecný útok a obezíral bezodkladně od Räcknice s cářem a králem pruským opevnění městská, ale námitky Barclayovy, který nechtěl účastniti se útoku, dokud nebyly všechny oddíly jeho soustředěny, byly příčinou, že útok byl podniknut teprvé následujícího dne.[1]) Tím ztracena doba příhodná, neboť Napoléon zvěděv o postupu české armády, zůstavil proti Blücherovi Macdonalda a spěchal urychlenými pochody k Drážďanům, před něž v noci z 25 na 26 srpen jeho předvoj dorazil. Když z rána 26 srpna spojenci podjali se útoku, podařilo se jim opanovati předměstí a proniknouti až k hradbám, mezitím však přicházely Napoléonovy zástupy po mostě Augustově do města. O 9 hodině přijel Napoléon sám do města, načež sbory jeho vytrhly z bran a dobyly zpět předměstí z rukou spojencův. Cář Alexander pohlížeje na boj s výšině räcknické, pozoroval hbité pohyby Francouzů po buděšské silnici k mostu Augustovu, Schwarzer

[1]) Chybu tuto doznává i Šilder, Император Александръ Первый III, 161 sld., ale jmenovati Ba clayе opomíjí.

berk pak chtěje zmocniti se Drážďan dříve, než by se Napoléonova veškera armáda navrátila, svolal válečnou radu a navrhoval, aby se o čtvrté hodině útok obnovil. Pod širým nebem uvažovali panovníci a jejich vojevůdci o návrhu tomto, i došlo k prudkému výstupu mezi Schwarzenberkem a Moreauem. „Věru, pane," vzkřikl prudký Moreau, „nejsem již udiven, byli-li jste v sedmnácti těchto létech všude poráženi." Cář odvedl generála stranou, chtěje jej upokojiti, ten však vzkřikl hněvivě: „Sire, onen muž zkazí všechno!"[1]) Zamýšlený útok byl odložen nazejtří.

Zatím potkala spojence citelná nehoda před Königštejnem. Napoléon zvěděv o postupu spojencův, nařídil Vandammovi, jemuž přidělil bystrého ženijního generála Haxo, aby přešel Labe, osadil pláň nad Pernem a s ní i silnici peterswaldskou a předešel spojence vpádem do Čech. Vandamme za silné kanonády překročil Labe a opanovav pláň u Perna, hleděl proniknouti ku předu, aby jednak spojencům padl do týla, jednak aby pronikl před nimi do Čech. Oddíl Rusů vedených Eugenem princem Würtemberským osadil sice ještě v čas střed pláně u Krietschwitze a Struppena, ale po tuhém celodenním boji s těží již odolával přesile; Barclay de Tolly vypravil sice jemu na pomoc generála hraběte Ostermanna-Tolstého, ale přes noc zesílil se podporami z pravého břehu i Vandamme, čímž pravé křídlo a týl spojencův u Drážďan byly svrchovanou měrou ohroženy. Nebyloť lze se nadíti, že by

[1]) Rochechouart, Souvenirs sur la révolution, ...pire et la restauration, 232.

Rusové počtem o polovici Francouzů slabší zadrželi postup energického francouzského generála, jsoucího z nejlepších odchovanců Napoléonových.[1]) Jen hrozná bouře noční spojená s prudkým chladným deštěm zabránila Vandammovi postup, který by byl býval české armádě osudným, neboť levé její křídlo, jemuž velel hrabě z Klenového, nebylo ještě přitrhlo. Napoléon postřehnuv tyto okolnosti, 27 srpna záhy z rána zahájil sám útok se zdarem. Jízda jeho vedená králem Neapolským obešla levé křídlo spolčenců a uvedla je ve zmatek; střed ani pravé křídlo nebyly přes veškero udatenství s to, aby zadržely prudký útok jádra armády francouzské, ježto bouřný vichr hnal jim studený déšť do očí. Nejzuřivější boj byl u vsi Räcknice, kdež urazila francouzká dělová koule obě nohy Moreauovi, v bezprostředním sousedství cářovu stojícímu. Rakouští granátníci odnesli na puškách svých smrtelně raněného generála, který v několika dnech (2 září) v Lounech zemřel a tam i pohřben byl. Místo, kdež byl zraněn, za dnů našich pomníkem označeno. Vandamme obdržel současně rozkaz Napoléonův, aby osadiv průsmyky u Berggiesshübla a Hellendorfa, zahradil spojencům nejkratší cestu do Čech. Odpoledne shledával Schwarzenberk, že jest bitva ztracena s velikými škodami; byloť 15.000 spojenců padlo aneb zraněno, 20.000 zajato, 30 děl vzato. Cář sice chtěl v boji

---

[1]) Jaký měl Napoléon sám o Vandammovi úsudek, vysvitá z slov jeho: Si j'avais jamais l'occasion de faire la guerre contre les puissances infernales, il (t. j. Vandamme) est le seul de mes généraux qui serait capable d'empoigner le diable. Šilder, Императоръ Александръ Первый III, 382.

pokračovati, Schwarzenberk ale obávaje se zaskočení a nedostatku potravy, dal znamení k ústupu ve trojím směru: skrze Saydu k Duchcovu, skrze Dippoldiswalde a Saský Altenberk k Teplici a po veliké silnici peterswaldské k Nakléřovu a Chlumu. Hlavní stan přeložen do Teplice, kamž uchýlili se i spojení mocnářové. Ústup tento zahájen za okolností na výsost nepříznivých, zejména pro levé tehdy křídlo, kdež stáli Rusové hraběte Ostermanna-Tolstého, neboť bylo bezpečně předpokládati, že napne Vandamme všechny síly, aby před ním osadil průsmyky krušnohorské. Následkem dvoudenního téměř deště byly cesty rozmočeny a děla i vozy zapadaly až po nápravy do bláta, čímž ústup skrze Geiersberk a Cinwald ještě více znesnazen. Barclay de Tolly umíněností svou málem by byl uvrhl veškeru armádu do zkázy, neboť nedal se ke Chlumu, jakož zněl rozkaz Schwarzenberkův, nýbrž k Saskému Altenberku,[1]) a tolikéž poručil i Ostermannu-Tolstému. Než tento řídil se rozkazy Schwarzenberkovými — „spojení s Čechami budiž Vám svatým," nařizoval jemu Radecký z generálního štábu — a 28 srpna byl s předvojem svým, dříve než Vandamme, u Chlumu, kamž v noci dostihly i ostatní jeho sbory. Tím znesnazen opět Napoléonův plán vpádu do Čech, o němž podával zprávu v Drážďanech ještě 27 srpna večer saskému ministru války generálu Gerstorfovi.

[1]) Původcem samovolnosti této byl ruský generál Toll, meškající v hlavním stanu. Přesné zprávy o této události podává dle vlastní zkušenosti a dle šetření rytmistra Karla Jana Clama hraběte z Martinic Thielen, Erinnerung aus dem Kriegerleben eines 82-jährigen Veteranen, 114. Thielen byl svědkem setkání Schwarzenberkova s Barclayem.

Šťastný ústup Ostermanna-Tolstého zachránil českou armádu a s ní i štěstí válečné, neboť Schwarzenberka zdržely bezedné cesty nad veškero očekávání dlouho v krušnohorských průsmycích, k čemuž přistoupil i nepořádek Barclayem de Tolly zaviněný, neboť největší část středu a pravého křídla ustupovala po jediné silnici. Napoléon sice hned 28 srpna spěchal za Vandammem, aby řídil sám postup jeho do Čech, ale náhoda prý tomu chtěla, že byl v Perně stižen nevolností, která jej přiměla k návratu do Drážďan.[1])

Přes to nevzdal se Napoléon taktiky útočné, nýbrž odhodlal se k útoku na všechny tři armády spolčenců; vedle Macdonalda, který stál proti Blücherovi, a Vandamma spěchajícího do Čech vypraveni byli maršálové Ney a Oudinot na sever proti severní armádě. V rozmluvě, již měl 27 srpna Napoléon se saským ministrem války, pronesl přesvědčení, že tam, kde on sám vévodí. vítězí, ne však tam, kde vévodí jeho maršálové. Slova tato záhy se osvědčila, neboť rychle za sebou následujícími porážkami jednotlivých maršálův a generálů byl znamenitý úspěch Napoléonův u Drážďan zplna vyvážen. Ještě před bojem u Drážďan porazil korunní princ švédský 23 prosince maršála Oudinota u Grossbeeren v Braniborsku, 26 srpna utrpěl maršál Macdonald od Blüchera zničující porážku na slezské řece Katzbachu a ještě těžší rána očekávala Napoléona u sboru Vandammova v Čechách.

Zamýšleltť Napoléon úplnou zkázu če...

---

1) O nevolnosti této, na niž Napoléonovi chv řečníci velikou váhu kladou, srv. Nadlera, Импepaт Александръ I III, 398.

armády, dokud by nevyšla z krušnohorských průsmykův, a odvážně kombinovaný vpád ku Praze. Jakýsi druhý Ulm měl býti české armádě připraven, při čemž plnou měrou mělo býti kořistěno z povahy půdy a z následků dlouho trvavšího deště ještě zřejmých. Král Neapolský a maršálové Marmont i Gouvion Saint Cyr obdrželi rozkaz, aby stihali poraženou armádu českou a zaplétajíce ji do řady menších bojů, zdržovali ústup její, aby Vandammovi dostalo se času k postupu do Čech. Výše řečeno, že se úmysl tento jen z části podařil, neboť Rusové hraběte Ostermanna-Tolstého dostihli Chlumu před Francouzi. Bylo tudíž opatrně jednáno knížetem Schwarzenberkem, když ještě z Altenberka pomýšlel na možný ústup české armády za Ohři a na ochranu Prahy. Proto hleděl armádu svou dle možnosti zesíliti. Veliteli pevnosti Terezína generálu jízdy hraběti Merveldtovi nařízeno, aby z nově vyzbrojených práporů pěchoty sestavil nový armádní sbor a s ním vydal se od Lovosic k Teplici. Ruská granátnická divise generála Coglikova odvolána od Mělníka a měla se rychlými pochody dáti k Budyni, v Mělníce pak na ochranu labského přechodu zůstaveny dva westfálské pluky, které před nemnohými dny přešly u Berzdorfa (X, 36) k spojencům.[1])

Přece však byl Vandamme, který spěchal od Perna přes Peterswalde k průsmyku Nakléřovskému, a přešed bez odporu pohoří, dostihl skrze Ždírnici, Stradov, Přestanov a Soběchleby pochodem neobyčejně smělým a rychlým Chlumu, Rusům

---

[1]) Bernhardi, Denkwürdigkeiten des ... Grafen Toll III, 230.

v patách a bezodkladným útokem chtěl těžiti z číselné své převahy i oddíl ruský zničiti, dříve než by dostalo se mu posil. Tím by ovšem původní Napoléonův úmysl byl přece uskutečněn, neboť hlavní jádro české armády na úzkých horských cestách namáhavě toliko klestilo si cestu do Čech i kynula Vandammovi naděje, že potře nesouvislé sbory její, jeden po druhém. Napoléon zamýšlel po rozdrcení české armády posunouti Vandamma k Ohři a ku Praze; proto uložil mu, aby ihned zříditi dal most v Ústí nad Labem a tak aby zajistil si spojení s knížetem Poniatowským. Proto hned po příchodu svém do kotliny chlumské udeřil 29 srpna Vandamme u Stradova a Přestanova na Rusy, nečekaje ani příchodu svého zadního voje, ba v plné naději na jisté vítězství vypravil ihned oddíl pěchoty i jízdy, aby osadily Ústí nad Labem. Rozlítil se záhy krvavý boj, jejž král pruský z nedaleké Teplice, stoje na výšině u zámku, napjatě pozoroval. Vandamme dobře oceňuje výsledek bitvy, s neobyčejnou prudkostí vrhl se na střed ruských stanovišť. Třikráte již Francouzi prorazili ruský střed, třikráte však byli opět odraženi. Ostermann-Tolstoj pomýšlel na ústup za řeku Ohři a upozornil císaře Františka na hrozivou situaci, který ještě téhož dne uchýlil se do Loun. Král pruský zůstal v Teplici sám a vyzval ruského velitele, aby hájil posici svou za každou cenu, ježto jinak jsou osud vší armády i osobní bezpečnost císaře Alexandra ohroženy. Ostermann vytrval, ale koule roztříštila mu levé rámě, načež byl z bitvy donesen do Teplice, a chvíle té u Vandamme, jemuž právě dostalo se posil, za šera ku čtvrtému neobyčejně zuřiv...

útoku. Ale generálu Děbičovi podařilo se jízdou napadnouti Francouze v boku a donutiti je, že ustoupili ku Chlumu.

Odražení Francouzův u Chlumu dne 29 srpna sluší pokládati za rozhodující událost ve veškeré válce. Vytrvalost ruských zástupů, chladnokrevně hledících vstříc čtverému zuřivému útoku francouzské přesily, zachránila českou armádu a právem přisvojují si Rusové zásluhu tuto. Obnoviltě sice Vandamme z rána dne 30 srpna boj s nemenší prudkostí, zatím však již veliká část české armády vyšla z průsmykův a spojenci nebyli již ohroženi nepřátelskou přesilou. Kníže Schwarzenberk byl ještě 29 srpna zpraven v Saském Altenberce o zuřivém boji u Chlumu i nařídil Barclayovi, jemuž přidělil pěší divise Jeronyma hraběte Colloreda a podmaršálka Bianchi, kyrysnickou divisi hraběte Sorbenburka a haličský pluk dragonův arcivévody Jana, kteří tvořili předvoj české armády k Duchcovu a Teplici ustupující, aby postoupil s Rusy ke Chlumu. Rozkaz tento jest na výsost důležitý, neboť zajisťuje přední zásluhu o vítězství u Chlumu disposicím Schwarzenberkovým, který nařídil Barclayovi, aby pruský generál Kleist, na levém křídle stojící, se sborem svým probral se pohořím a vpadl Francouzům v týl.[1]) Současně dán

[1]) Zněni rozkazu, daného ještě v Saském Altenberce 29 srpna 1813 a psaného vlastní rukou hraběte Radeckého, zachoval Thielen, Erinnerungen aus dem Kriegerleben, 118 sld Nejdůležitější jest následující stať: „so muss ich E. E. Aufmerksamkeit dahin führen, ..s bei dem morgigen Angriffe der linke Flügel auf s Beste gehalten und garantirt werden muss, wähd die Kleistische Colonne durch das Geg im Rücken des Feindes mitzuwirken und chdrücklichst zu handeln, zu bestimmen

rozkaz podmaršálku Ledererovi, aby s brigádou jízdy vyrazil k Lovosicům a odtud na silnici ústeckou, velitel terezínský pak měl zprvu osaditi kraj u Žalan a Bořislavě,

---

kommt, wozu lediglich ohnedies nur Infanterie und vorzüglich die leichte verwendet werden kann, da solche von den Höhen herab in die Flanken des Feindes wirken soll. In welcher Gemässheit E. E. dem Herrn von Kleist die erforderlichen Befehle ertheilen wollen. Dějepisci prušti (srv. Oncken, Das Zeitalter der Revolution, des Kaiserreichs und der Befreiungskriege II, 605) tvrdí, že sám král pruský z Teplice rozkaz tento Kleistovi zaslal, Kleist pak a náčelník jeho štábu Grolman že již sami myšlenku tu pojali. Dlužno míti ve zření, že král pruský v Teplici sotva měl spolehlivější zprávy, jsa nad to horami a francouzským sborem od Kleista oddělen, než hlavní stan, sotva 15 km od Nakléřova vzdálený. Pravdou toliko jest, že adjutant králův plukovník von Schöler vyzval Kleista 29 srpna pod večer, aby přispěl v čas Ostermannu ku Přestanovu. O útoku v týl nebylo v rozkaze královë ani řeči Že Kleist nabídl se postoupiti ze saské Fürstenwaldy přes hory k Nakléřovu a nepřitele v týle napadnouti, úřední rakouská zpráva potvrzuje (viz Thielen n. j. m., 120). Tím spolu vyvracejí se ruské zprávy (srv. Nadler, Императоръ Александръ I, 412—414), které po svědectví generála Jomina cáři Alexandru přisvojují zásluhu, že Colloredův sbor účastnil se bitvy a že Prusové Kleistovi napadli Vandamma v týle. Vypravování, jež o příjezdu cářovu k Teplici, o setkání se jeho s Metternichem v Duchcově a o příchodu Jominovu podává Nadler n. j. m., podobá se románu spíše než dějinám. Srv. Helfert, Die Schlacht bei Kulm, 31. Týž dojem činí vypravování Nadlerovo, n. j. m. 415 sld. o poselství cářova pobočníka plukovníka Šelera ku Kleistovi s rozkazem, aby přešel na perenskou silnici a pokusil se vpadnouti skrze Nakléřov Vandammovi v týl. Zajímavo, že sám Nadler bezprostředně dovozuje, že Kleistovi jiný východ ze situace nezbýval какъ идти на Ноллендорфъ — tak píši Rusové místo původního českého jména Nakléřov' — такъ какъ всѣ остальные горные проходы былı совершенно заперты отступающими обозамъ союзно армін, kdežto v týle jeho stáli Mortier a Gouvion Saint-Cy Proto později tvrdili Kleist i Grolman, že sami připadı

aby zajistil tamní silnice. Francouzský velitel neměl o těchto opatřeních vědomosti, nýbrž očekával určitě posilu, již měl přivésti Gouvion Saint-Cyr, a proto vypravil generála Creutzera s dvěma prápory a oddílem jízdy do Ústí. Maje 40.000 mužův, obnovil záhy z rána Vandamme útok a snažil se od Chlumu proniknouti k Teplici, aby opanoval hlavní východ z hor. Postavení jeho bylo výhodné, neboť s jádrem vojska svého stál na výšinách u Chlumu, pravým křídlem opíral se o hory, levým o výšinu mezi Českým Újezdem a Cihelnou, pak o nejzazší výběžky výšiny střížovické. Vrchní velení spojenců měl Barclay de Tolly. Záhy rozlítil se boj

na myšlenku popojíti k Nakléřovu. O čtyři léta později, když byl odhalován pruský pomník u Chlumu, doznal Kleist sám, že byl v zoufalé situaci a že již chtěl pokusiti se o průchod do Slezska, ale v nerytířském zamlčování světodějné zásluhy Schwarzenberkovy připisuje šťastné náhodě počin svůj. „Das hat Gott gethan; mit meinem Korps war ich das Werkzeug seiner segnenden Hand. Keineswegs war es Verabredung und Plan (!!), sondern ein glücklicher Zufall, dass wir hieher kamen. Vielmehr wollten wir durch Böhmen nach Schlesien und wussten nicht was vorgieng. Eyler, Charakterzüge und historische Fragmente aus dem Leben des Königs Friedrich Wilhelm III II, 347. Kleist po čtyřech létech nevěděl nic ani o rozkaze svého krále, jehož by byl zajisté nezamlčel, ani o rozkaze cářově, ovšem ale pomlčel i o authenticky zjistěném rozkaze knížete Schwarzenberka. Souhlasně s ním i ruští i pruští dějepisci rozkazu Schwarzenberkovai ignorují. Vrcholem ale historického básnění jest líčen Nadlerovo, n. j. m. o poradě, již 29 srpna pozdě večer konali na bojišti cář Alexander, král pruský, Schwarzenberk, Barclay, Miloradović, Toll, Jomini a Děbič. Čtenář mohl by z ní souditi, že týž Schwarzenberk, který odpoledne z Altenberka zaslal Barclayovi výše uvedený rozkaz, tedy v době, kdy byla malá naděje, že se Ostermann proti Vandammově přesile udrží, po zprávě o úspěchu Ostermannově ztratil hlavu.

zuřivý, v rozhodné však chvíli přichvátal hrabě Colloredo, který byl pronikl s divisí svou od Soběchleb na výšinu v pravo Chabařovic. Sbor Colloredův zesílil ruský generál Knorring několika pluky kozáckými, tatarskými hulány, plukem gardových kyrysníkův a některými batteriemi jízdního dělostřelectva, jemuž uložen útok na výšinu mezi Chabařovici a Českým Újezdem. Colloredo shledal důležitost výšiny u Střížovic, sehnal prudkým útokem francouzské levé křídlo s této výšiny a počal je obklopovati. Jemu přispěly divise Bianchova, kyrysníci Sorbenburkovi a ruská jízda saského prince Leopolda Koburského i jali se tlačiti levé křídlo Francouzů směrem ke Chlumu. Vandamme spozoroval nebezpečenství, které jej ohrožovalo, a chtěje předejíti, aby nebylo levé křídlo jeho zaskočeno, jal se po polední udíleti rozkazy k 'ústupu po silnici nakléřovsko-petrovické, any tu z téže strany zavznívati počínají rány z děl. Vandamme domníval se, že jemu maršál Gouvion Saint-Cyr přivádí posilu, ale záhy procitl z omylu svého, když místo očekávaných gard francouzských spatřil v týle svém u Dolní Ždírnice sbor Prusův, k útoku se chystající. Byl to sbor generála Kleista, který byl namáhavým způsobem pronikl lesnatými horami. Příchodem Prusův byl Vandamme se vším vojskem svým obklíčen. Chtěje se alespoň s částí vojska prosekati, kázal Vandamme pěchotě své hájiti Chlum a Varvažov, jízdě pak, aby proklestila cestu po silnici nakléřovské, ale přes uznání hodné udatenství své i svý vojínů nebyl již s to, aby prorazil želez kruh spojenců, který jej na všech stran svíral. Bianchi, Colloredo a ruští granát

generála Rajevského dobyli Chlumu, Colloredo dobyl Užína a přispěl Kleistovi, načež na silnici k Naklěřovu rozzuřil se boj nejlítěji. Varvažov bodákem vzat, spojení Francouzů s horami přerušeno. Městečko Chabařovice a sedm okolních vsí stálo v plamenech a kyrysníci Sorbenburkovi smrt vnášeli u Chlumu a Užína do zoufajících řad Francouzů. Obklíčení dovršeno, když rakouský generál Filip princ Hessensko-Hombursky a ruský generál Rajevskij obešli Chlum na straně severozápadní podél svahu Krušných hor. V divém boji na straně francouzské padli již generálové Montesquieu-Fesenzac a Dunesme. Vandamme sám vyhledával smrt v nejhustší seči, až konečně k smrti jsa zemdlen a vida úplnou porážku svou, vzdal se s generály Haxonem, Quiotem i Heimbrodtem a s 10.000 muži. Více než 10.000 mrtvých a raněných vyžádal si vražedný dvoudenní boj, 3319 na straně spojenců, mezi těmi pak 21 důstojníkův a 1571 mužů vojska rakouského. 82 děl, 2 orly, 3 prápory a přes 200 nákladných vozův ukořistili spojenci. Jen rumy dvou armádních sborů, jimž Vandamme velel, zachránily se po horských stezkách k saské Fürstenwaldě. Cář Alexander a král pruský pozorovali s výšin u zámku teplického napiatě průběh bitvy, když pak došla zpráva o plném vítězství, potvrzená dopravou četných zajatců, mezi nimiž vežen byl Vandamme v boji raněný, prodchlo mysl obou přesvědčení, že porážka u Drážďan jest azána i s následky svými. K večeru vrátil do Teplice i císař František. Ještě mezi proıdkou bojiště dne 30 srpna přicválal kurýr Slezska poslaný, který přinášel spojeným

panovníkům radostnou zvěst o vítězství na řece Katzbachu. 31 srpna táhly vítězné gardy ruské skrze Teplici, majíce v okolí táborem se rozložiti. Spojení mocnářové stáli před zámkem na kraji silnice, obklopeni velikým zástupem lidu, načež gardy před nimi defilovaly. Opodál stál prostý poštovský vůz, v němž očekával generál Vandamme odjezdu, přechodem vojsk zdrženého. Císař František vraceje se s baronem Kučerou do zámku, setkal se s Vandammem, který si stýskal do jednání cářova.[1])

---

[1]) Thielen, Erinnerungen aus dem Kriegerleben. 125 sld. poznamenal dle vlastní zkušenosti, že zaslechl císař volání: Votre Majesté, Votre Majesté! načež obrátiv se, poznal Vandamma, přistoupil k vozu a tázal se: Que voulez-vous Général? Tento odpověděl: J'ai beaucoup à me plaindre de l' injustice de l' empereur Alexandre, on me met ici sur un charriot de bourreau, sans argent, sans domestique. Císař přerušil jej slovy: L'empereur Alexandre est un prince très juste, il ne Vous traitera que justemment. Hned ale dodal německy, obrácen jsa ke Kučerovi: Wenn er halt kein Geld hat, muss mer ihm doch an's geben. Sotva však odešel, osopil se na generála velkokníže Konstantin a poručil postillonovi, aby bez meškání dal se na cestu. Naproti tomu vypravuje ruský generál Danilevskij (u Šildra. Императоръ Александръ Первый III, 166), že přiveden byl Vandamme, na koni sedě, před cáře, načež ssedl s koně a jej políbil. Императоръ сначала принялъ его съ важностью, но когда Вандаммъ сдѣлалъ масонскій знакъ, то его величество сказалъ ему, что онъ одлегчитъ, сколько можно, его участь. Vandamme byl zajatcem ruským. Jiné zprávy ruských svědků dokazují, že odpovídal Vandamme k laskavostem cářovým, který ihned šavli jemu navrátil, vzdorně a pohrdlivě. O okolnostech, které se zběhly při zajetí neoblíbeného, avšak i obávaného francouzského vojevůdce, šířeny ihned různé smyšlenky. Přesnou zprávu zachoval francouzský emigrant baron Crossard dle sdělení plukovníka Stahla, jednoho z pobočníků velkoknížete Konstantina, který přijal zajatého generála z rukou dvou ruských husarův, doprovodil jej k cáři a byl svědkem

Dohrou krvavého zápasu v kotlině u Chlumu byla 30 srpna bitka ve zdech města Ústí. Francouzský generál Creutzer zdržel se cestou od Nakléřova zabíráním dobytka a potravin a přitáhl teprvé odpoledne o čtvrté hodině k Drážďanské nebo hořejší bráně městské. Touž dobou přitáhl však od jihu z Terezína rakouský generál Longeville s 1500 muži a dvěma děly a jal se bořiti palisády na mostě přes Bělinu, načež francouzská posádka majíc již zprávu o porážce u Chlumu, jala se rychle vyklízeti město. Odvážný jeden dragon vskočil přes hradby do města a s několika pěšáky zapudil poslední Francouze, kteří však ještě v čas unikli branou, tuto zavřeli a udatného dragona skulinou zastřelili. Longeville spokojil se osazením města, načež Francouzi ustoupili na sever k Jílovému a do Sas.[1])

---

vlídného generálova přijetí skrze cáře. Crossard (Mémoires militaires et historiques V, 383) podává v uvozovkách tuto zprávu Stahlovu: Je m' étais laissé entraîner dans la charge de cavalerie. Nous l' avions achevée, quand j' entends crier à quelque pas de moi: Général russe! . . . général russe; à moi. A ces cris, je me retourne, et j' aperçois un général ennemi, que deux hussards tenaient. Lorsque j' approchai, ce général dit: Je suis le général qui commande le corps, comte Vandamme; voilà mon épée. — Gardez votre épée, lui ai-je dit; suivez-moi, je vous conduirai à l' empereur. Quand nous sommes arrivés auprès de Sa Majesté: Voilà. Sire, ai-je dit, le général qui commandait le corps, le comte Vandamme. — Ah! général, lui a dit l' empereur avec bonté, je suis fâché de votre situation. — C' est le sort de la guerre, a répondu assez brusquement Vandamme; ce qui m' arrive aujourd'hui, peut arriver demain à un autre . . . Ah! sans doute, a repris l' empereur. Vous avez besoin de vous reposer. Conduisez le général sur les derrières.

[1]) Sonnewend, Geschichte der Königlichen Freistadt Aussig, 132. Hrdinný dragon slul Leveneur.

Bitva u Chlumu jest předehrou veliké bitvy národův u Lipska, neboť odňala Napoléonovi výhody, jichž získal vítězstvím Drážďanským, povznesla důvěru spojencův a přinutila Napoléona k ústupu, nechtěl-li býti českou a severní armádou zaskočen. Tím se vysvětluje, že nejrůznější činitelé připisují si zásluhy o vítězství; zvláště z pruské strany účastenství Kleistovo vynáší se nad slušnou míru a umlčují se zásluhy pravé. Největší zásluhu má hrabě Ostermann-Tolstoj, neboť jsa číselně mnohem slabší, zadržel 29 srpna prudké celodenní útočení Vandammovo a zachránil českou armádu. Kníže Schwarzenberk bezodkladnými rozkazy, jež udělil Barclayovi de Tolly, Kleistovi a rakouským generálům, zjednal si zásluhy o den následující, v němž bojováno již stejnými téměř silami. Na ruské straně vyznamenali se 30 srpna princ Eugen Würtemberský a generál Knorring, na rakouské straně Colloredo útokem na Varvažov a Bianchi útokem na Vandammovo levé křídlo. Vynikající účastenství rakouských zbraní v této bitvě vidno z počtu ukořistěných děl, jichž 53 z 81 vzali nepříteli Rakušané.

Zpráva o tvrdošíjném boji a na konec o úplné porážce Francouzů roznesla se bleskem po bližších i vzdálenějších končinách. Do Prahy zavítaly prvé určité zvěsti o prvém dni bitvy již 31 srpna a 1 září oznamovaly noviny, že 29 srpna vyrojila se nepřátelská kolonna po silnici od Zehista v Sasích k Petrovicům vedoucí, načež mezi Ostermannem-Tolstým a Vandammem rozlítil se boj, „z nejpamětihodnějších v letopisích voj- ských. Ostermannův sbor méně než 8 mužů čítající a po výtce z čís. ruských g složený, hájil silnici po celý den krok

krokem. Brzy známo bylo, že postupující nepřítel čítá téměř 40.000 mužů, vedených generálem Vandammem. Po bezpříkladné téměř obraně ruských gard přinucena byla veliká tato přesila o 8 hodině večerní k ústupu.“[1])

Vítězství u Chlumu, jež následovala 6 září porážka maršála Neye u Dennewitze v Braniborsku, jest však i rozhodným mezníkem v průběhu veliké války. Až do té chvíle Napoléon udával sám směr boje, jemuž spolčenci musili dle svých sil čeliti, a mohl se přes porážky svých maršálů pokládati vítězem. Kritikové novější tvrdí dokonce, že 28 srpna měl v rukou šťastné pro sebe rozřešení, by byl bez odkladu po pláni u Perna s celou silou vpadl do Čech a zadržel spojence v průsmycích krušnohorských.[2]) Ale po bitvě u Chlumu ocitl se Napoléon v posici obranné. V pánvi teplické sbírala se k novému útoku česká armáda, Blücher táhl do Lužice a Bernadotte blížil se k Labi, hledaje přechodu na levý jeho břeh. Nebylo již nikoho tajno, že bude Napoléon přinucen ustoupiti od Drážďan na západ a že v okolí Lipska dojde k hlavní bitvě. Proto spojenci, když byli v Teplici ukončeny šumné a radostné slavnosti nad nabytým vítězstvím, přistoupili k poradám o dalším účelu války, z porad pak těchto, 9 září konaných, vzešly slavné úmluvy Teplické, sjednané ministry Metternichem, Nesselrodem a Hardenberkem, jimiž zavázali se všichni panovníci míti ve zbrani až do přemožení Napoléonova nejéně po 150.000 mužů. Mocnářství rakou-

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1813, č. 105.
[2]) Nadler, Императоръ Александръ I III, 397 sld.

skému a království pruskému zaručeno celkem území v mezích před míry Prešpurským a Tylžským. Současně počal i král bavorský ochabovati v přátelské věrnosti své k Napoléonovi a zmocnil svého generála Wrede, aby jal se vyjednávati s rakouským velitelem princem Rousem.

Česká armáda čekala zatím posílení příchodem „polské armády“ Bennigsenovy, která za prvých dnů zářijových v počtu 60.000 mužů dostihla Pruského Slezska. Napoléon byl se sice pokusil 4 září z Drážďan udeřiti na Blüchera, tento však řídě se zásadami úmluvy Trachenberské, ustoupil před ním za řeku Kvísu, současně i Wittgenštejn na pravém křídle české armády popošel přes Petrovice k Pernu, kníže Schwarzenberk pak se 60.000 muži přešed u Litoměřic Labe, spěchal k Rumburku, aby ohrozil Napoléonovo pravé křídlo. Následkem toho přinucen Napoléon k ústupu do Drážďan, odkudž 8 září vytrhl proti Wittgenštejnovi a zatlačil jej malou potyčkou k Peterswaldě. Domnívaje se, že česká armáda odchodem jádra svého jest oslabena, uvažoval teď Napoléon znovu o vpádu do Čech skrze pánev teplickou a pokusil se proniknouti průsmykem k Nakléřovu, neboť nahlížel již, že jinak by nebyl s to, aby udržel Drážďan a čáry labské. Jediným tudíž východištěm z nebezpečné situace byl vpád do Čech, kterým by válce byla dodána jiná tvářnost. Již však vracel se kníže Schwarzenberk, následkem čehož Napoléon ustoupil opět 12 září do Drážďan. V patách jemu osadili spojenci Petrovice, jichž držení zajisťovalo průchod nejpohodlnějším krušnohorským průsmykem. Napoléon odhodlal se ještě jednou útočiti na Petrovice,

aby s nimi zmocnil se průsmyku a cesty do Čech za každou cenu. Proto vytrhl 12 září z Drážďan a zapudil spolčence od Giesshübla k Peterswaldě, při čemž ukořistil několik set zajatých. Ale spojenci stanuli na svém ústupu před vchodem do průsmykův u Hollendorfa. Nazejtří Napoléon nedbaje veliké nepohody, postoupil proti Hollendorfu, současně pak maršál Gouvion Saint-Cyr s pravým křídlem vytrhl k sedlu Geyersberskému. Po tuhém boji, v němž těžce raněný plukovník Blücher, syn pruského generála, upadl do rukou Francouzů, zapuzeni Rusové i Prusové a k večeru stáli již Francouzi na pokraji kotliny chlumské, kdež zastali českou armádu v pevných stanovištích.[1])

Napoléon odhodlal se 17 září k bitvě, jakkoli byla na straně spojenců patrná přesila;[2]) nevzdávalť se naděje, že zmocní se průsmyku Nakléřovského a silnice jím do Čech vedoucí. Zahájil tudíž z rána prudkou kanonádu na Rusy druhou bitvu u Chlumu, která měla odčiniti dojem i následky bitvy prvé. Ale počasí nebylo příznivo jeho počinu, neboť zdvihl se bouřný vichr s prudkým deštěm a sněhem, který stěžoval vojínům pochod i útok. Nad to Rusové i Prusové zaujali výhodná stanoviště, odkudž útočícím Francouzům kladli odpor úspěšný. Francouzi bojovali sice udatně, majíce císaře ve svém středu, ale teprvé po tříhodinném boji podařilo se jim proniknouti až ke Chlumu, kdež

---

[1]) Dunění děl bylo toho dne v Čechách daleko slyšeti. Vavák, Paměti VI, 218 zaznamenal: „16 září, odpoledne až do večera, slyšeli jsme zde velikou z kusů střelbu, zvláště kdo na zem lehl.“

[2]) Dle Thiersa XVI, 462 stálo 60.000 Francouzů proti 120.000 spojencův.

pokusili se jednak v kotlině síly své rozvinouti jednak podle paty hor obejíti levé křídlo spojenců. Ale opět byl hrdinou dne Colloredo. S týchž výšin jako 30 srpna u Střížovic a Českého Újezda děla jeho chrlila spoustu do řad francouzských, kdežto na pravém křídle blížil se generál hrabě Merveldt Knínicům a ohrožoval bok francouzského postavení, v čele pak pruský generál Ziethen hotovil se k útoku. Napoléon shledal, že hrozí vojsku jeho osud Vandammův, i nečoval o osazení Knínic, které mu zajisťovalo ústup k Nakléřovskému průsmyku, a také pod ochranou prudkého deště v pořádku ustoupil. 2000 mrtvých a raněných Francouzů zůstalo na bojišti, tolikéž bylo zajato, mezi nimi i generál Creutzer, který vypověděl, jakou váhu kladl Napoléon na opanování průsmyku do chlumské kotliny vedoucího. Z rána 18 září počal boj znovu. Jádro Francouzů drželo Knínice, na něž Schwarzenberk vší mocí útočil, pravé křídlo pak pokoušelo se znova o Chlum, jejž hájil Ziethen. Odpoledne vzali Rakušané Knínice, ale Napoléon přibrav posily, opět je z nich vypudil. S výšiny nade vsí řídě bitvu, hodlal Napoléon udeřiti na střed spojenců, jemuž velel sám kníže Schwarzenberk, maje stanovisko na nedaleké výšině, když však přispěl na pomoc hrabě Colloredo, vzdal se Napoléon naděje na vítězství a odevzdav velení maršálu Moutonovi, opustil bojiště i Čechy. Se stanoviště svého pozoroval Schwarzenberk Napoléonovo jednání a vida jej z bojiště ujíždějícího, pravil ku své družině: „Teď vzdal se Napoléon na vždy úmyslu do Č vpadnouti.“ 19 září opustili Francouzi K nice a 21 téhož měsíce navrátil se Napolé

hlavu maje již těžkými starostmi obtíženu, do Drážďan. [1]) V noci ze dne 19 na 20 září čtyři rakouské žhářské lodi, z Terezína vypravené, zničily most königštejnský. [2]) Při odvážném díle tomto vyznamenali se zvláště dva desátníci Glaserer a Holík a dva dělostřelci, Přibyl a Sokol, jimž cář Alexandr udělil čestné odznaky řádu svatojirského. [3])

Pád Napoléonův a Vídeňský kongress.

Současně s velikými ztrátami, jež utrpěli maršálové Napoléonovi, dostalo se spojencům sesílení. „Polská“ armáda Bennigsenova byla skrze Slezsko a Lužici v počtu 60.000 mužů přitrhla 11 září do Žitavy, dala se odtud do Čech a spojila se 26 září s armádou českou u Teplice. Událost tato dala válce jiný směr. Dotud Napoléon spoléhal na štěstí své a doufal, že udrží se v Drážďanech, proto třikráte v září vytrhl proti slezské armádě Blüchrově, chtěje ji obvyklým svým prudkým nárazem rozdrtiti. Než Blücher vždy před ním ucouvl na východ, kamž Napoléon, maje v pravém boku armádu Schwarzenberkovu, nemohl jej stíhati. Jakmile však ustupoval Napoléon zpět k Drážďanům, táhl Blücher za ním v patách a pozoroval bedlivě každý pohyb

---

1) V a VI rakouský bulletin ze dne 17 a 19 září v Praž. pošt. nov. 1813, čís. 38. Pruská zpráva, která chváli rovněž hraběte Colloreda, v Allg. Ztg. 1813, čís. 293. Thiers, L'histoire du consulat et de l'empire I, 462. Helfert, K. Franz und die Befreiungskriege, —122.

2) Thielen, Erinnerungen, 127.

3) Allg. Ztg. 1803, čís. 298.

jeho. 25 září u večer oznámil Blücher všem sobě podřízeným sborům, že armáda slezská nazejtří nastoupí pochod k Labi, značný oddíl české armády, jemuž velel hrabě z Bubna, táhl k Žitavě, aby usnadnil spojení Blüchra se Schwarzenberkem, ze severu blížil se Labi Bernadotte, maje úmysl překročiti na levý břeh labský a ohroziti Napoléonovo postavení v Drážďanech, od české pak armády vypraven oddíl jízdy, vedený rakouským generálem hrabětem Mensdorffem a kozáckým hetmanem Platovem, aby postoupil do západního Saska a ohrožoval Napoléonovo spojení.

Napoléon nemohl nepoznati, že důsledný postup spojenců hrozí záhubou jeho vojům v Drážďanech, nechtěl však rozhodnouti se k ústupu od Labe na západ, dokud nepodařilo se mu svésti s některou armádou spojenců boj rozhodný. Ale osobní jeho postup do Čech byl 17 září u Chlumu zadržán, Blücher pak a Bernadotte vyhýbali se rozhodné bitvě s ním. Rozhodnutí usnadnil jemu bezděky kníže Schwarzenberk, který již od 13 září pomýšlel na pochod k Lipsku, ale pro všeliké neshody a různosti mínění v hlavním staně spojenců byl teprvé 27 září s to, aby dal rozkaz k pochodu. Armáda česká měla postoupiti od Chomútova skrze Bastianperk k saskému pomezí, odtud pak táhnouti skrze Marienberk a Kamenici. Téhož 27 září tudíž hnula se celá česká armáda k Chomútovu a přešla 3 října do Sas. Téhož dne přenesen hlavní stan knížete Schwarzenberka z Teplice do Marienberka. Ježto 3 října předvoj Blücherův u Elster dostihl a překročil Labe, 4 října pak přeš na levý břeh i Bernadotte se severní a.

mádou, byl Napoléon donucen k ústupu. Rozhodl se tudíž, že zůstaví v Drážďanech maršála Gouviona Saint-Cyra s 30.000 vojíny, s ostatním pak vojskem že ustoupí k Lipsku, aby hájil čáry Elstersko-Sálské. Chtěje seslabenou armádu svou doplniti, nařídil nový odvod 280.000 mužů, při němž již vzato bylo zření k brancům r. 1815 teprvé povinným. Při tom jímala již jej předtucha nezdaru, neboť hleděl vojsku svému zajistiti ústup směrem od Lipska k Merseburku, Erfurtu a Mohuči.

Česká armáda vytrhla do Sas dvojím směrem: od Chomútova ke Kamenici a od Varů Karlových ke Saskému Cvikovu, majíc stratégickým cílem svým Lipsko, jež i Napoléon učinil středem svých operací. Živé a bohaté obchodní město saské, rozložené na širé planině, již vysoké věže jeho daleko ovládají, opodál ústí řeky Pleissy do Elstery a na rozchodu velice důležitých silnic, hodilo se výborně Napoléonu k obraně, neboť mohl z něho čeliti, maje v rukou Magdeburk, Wittenberk, Torgavu, Míšeň, Drážďany a Königštejn, všem třem armádám spojenců. Sbory maršálů jeho byly velmi vhodně rozloženy, takže v nejkratší době, ba v nemnohých hodinách bylo lze z jednotlivých sestaviti armádu k boji ve větších rozměrech spůsobilou. Napoléon sám maje při sobě maršála Macdonalda, opustil 6 a 7 října Drážďany a uchýlil se do Lipska s 75.000 muži; měltě v úmyslu armády spojenců jednu po druhé napadati a porážeti.

Ale spojenci neponechali velikému svému odpůrci času, aby zesílil se novými voji, nýbrž ze tří stran blížili se Lipsku. Před Drážďany zůstavil Blücher sbor rakousko-

ruský, vedený hrabětem z Bubna a ruským generálem Ščerbatovem, aby neškodným činili maršála Gouviona Saint-Cyra, a hrabě z Bubna zmocniv se 8 října opevnění mostu perenského, přiměl Francouze, že opustili zákopy své na Lilienštejně. Velitel lodního mostu königštejnského vzdal se se vší posádkou. Tím získán důležitý přechod přes Labe, současně pak chystal se Blücher s celou slezskou armádu ku přechodu řeky Labe, oč pokoušel se i Bernadotte. Po tuhém odporu Francouzů podařil se 3 října přechod Blücherovi u Wartenburka a 4 října Bernadottovi u Dessavy, načež obě armády zvolna blížily se Lipsku, jsouce maršálem Neyem, který zaujal postavení mezi nimi, stále pozorovány. Jiný sbor Francouzů, vedený králem Neapolským, pozoroval bedlivě pohyby armády české.

8 října byl Napoléon ve Wurzenu, 10 října v Eilenburce, kdež dostal zprávu, že Blücher a Bernadotte armády své spojili a postupují proti toku řeky Muldy. Ihned pojal tudíž úmysl zůstaviti Muratovi další pozorování české armády k Lipsku postupující, sám pak chtěl vrhnouti se na Blüchera i Bernadotta a vyraziti k Berlínu. Ale postup spolčenců dál se tak obratně, že sice Francouzové jej na všech stranách pozorovali, ale nebyli s to, aby určili směr jeho. Napoléon snažil se marně osnovu spojeneckých pohybů bystrým zrakem svým proniknouti, ba mezitím ohrožovala jej možnost, že přiblíží se levé křídlo Blücherovo české armádě. Musil tudíž vzdáti se úmyslu útočného a pomýšleti na vlastní obranu. Proto zůstaví maršála Marmonta v Delitzschi a uložil mu, aby překážel spojení Blücherovu se

Schwarzenberkem. Nebyl tudíž veliký válečník již sám pánem svých pokynův i úmyslů, nebyl již s to, aby válce vykázal sám průběh, nýbrž byl nucen zpytovati záměry svých odpůrcův a dle toho zařizovati kroky své. Při tom nemohl překaziti, že zvolna zavíral se kolem Lipska železný polokruh, který hrozil zdolati jej přemocí. Účinky nepříznivé situace zřejmy byly již i v armádě francouzské, kdež německé a španělské oddíly počaly povážlivě projevovati sympathie k spojencům a rozkazy císařovy trpěly neochotou jednotlivých maršálův a generálův.

V hlavním stané Schwarzenberkově v Saském Altenburce konána 13 října porada mocnářův a předních velitelů, která uváživši všechny tyto okolnosti, uzavřela svésti s Napoléonem v okolí lipském rozhodný boj. Císař francouzský měl býti napaden současně z jihu i ze severu. Z jihu měl se díti po rozumu Schwarzenberkově útok po obou stranách řeky Pleissy, čemuž cář a ruští generálové odporovali. Konečně usneseno, aby krajní oddíl levého křídla, Rakušané vedení hrabětem Merveldtem, udeřili na Francouze po levém břehu řeky a tak ohrožovali Napoléonovu ústupní čáru po veliké silnice k Weissenfelsu. 15 října byl Schwarzenberkův hlavní stan v Pegau nad Elsterem a odtud rozeslány rozkazy k boji, jenž měl nazejtří počíti. Mezitím Napoléon 14 října přijel do Lipska právě ve chvíli, an v jižním okolí městském, u vsí Liebertwolkwitze a Wachau, zuří tuhý boj jízdecký. Fran- ...uzská jízda v čele majíc krále Neapolského, ...zila se s jízdou spojenců, jíž veleli ruský ...nerál hrabě Pahlen a hrabě z Klenového. ...ka sice zůstala bezvýsledna, ježto k ve-

čeru kázal kníže Schwarzenberk ukončiti zápas, byla ale znamením, že obě veliké armády hotoví se k bitvě rozhodné.

15 října vypravil Schwarzenberk z Pegau ordonance k Blücherovi a Bernadottovi s oznámením, že nazejtří česká armáda podnikne boj rozhodný, a s vyzváním, aby oba vojevůdcové rovněž na Francouze udeřili. Česká armáda blížila se k Lipsku z jihu a v okolí nynější předměstské osady Gautzsche stýkaly se přední stráže její s francouzskými. Blücher přitáhl ze severozápadu od Halle a položil se v okolí vesnice Schkeuditze. O Bernadottovi nebylo tou dobou určitě známo, kde mešká s armádou svojí. Proti Blücherovi Napoléon ustanovil sbor maršála Marmonta, položený v Möckern. S hlavní silou hodlal sám vrhnouti se na českou armádu. Město Lipsko a silnice k Weissenfelsu byly dobře osazeny, aby netrpělo ani spojení mezi jednotlivými sbory francouzskými ani pohyblivost jejich. Sbor maršála Neye rozložen při říčce Parthě, na východní straně města, aby dle potřeby podporoval buď Napoléona buď Marmonta.

Napoléon zamýšlel poraziti armádu českou dříve, než by jí Blücher mohl ku pomoci přispěti, a volil proto taktiku, jíž před 56 roky užil u Kolína Friedrich II. Chtělť vrhnouti se na pravé křídlo Schwarzenberkovo prudkým útokem a zatlačiti je i s levým křídlem do řeky Pleissy. Proto položil se s hlavní silou svou na jihu města, opřen jsa pravým křídlem o Pleissu. Středem jeho postavení byla vesnice Wachau na malém úv[illegible] položená a v širé planině daleko viditeln[illegible] zvláště vyčnívá chrámová věž její s tup[illegible] sedlovitou střechou. Proti němu stálo jád[illegible]

české armády a sice na jihu vsí Wachau a Markkleeberka Rusové vedení Eugenem princem Würtemberským a Kleistovi Prusové. Na pravém křídle proti Liebertwolkwitzi stál hrabě z Klenového, na levém hrabě Merveldt, jemuž uloženo, aby udeřil na pravé křídlo Francouzův a přešel mezi osadami Dölitzem a Connewitzem Pleissu. Hrabě Gyulai postupuje ze západu, měl čeliti proti francouzským opevněním u Plagwitze. Záložní sbor prince Hessen-Homburského měl podporovati útokem na Gautzsch na pravém břehu Elsterském útok Merveldtův.

Spojenci měli na snadě při počátku bitvy 200.000 mužův armád české a slezské. Pravé křídlo české armády, sbory Bennigsenův, Bubnův a Colloredův, byly teprvé na pochodu. Napoléon soustředil k bitvě 190.000 mužů se 700 děly. Od dob stěhování národů neviděla Evropa takový počet ozbrojeného mužstva k boji se hotující. Plán bitevní v hlavních rysích byl dílem hraběte Radeckého, v podrobnostech generála Langenaua, místních poměrů výborně znalého.

V sobotu 16 října, za chladného a mlhavého dne s drobným deštěm, počala se bitva, právem zvaná „bitvou národů,“ neboť synové téměř všech národův evropských měli v ní účastenství. O 9 hodině ranní dáno na straně francouzské ranou z děla znamení k útoku, jež spojenci ihned opětovali. S počátku spojenci byli ve výhodě a Rakušané vzali Liebertwolkwitz, Rusové Wachau a Prusové Markkleeberk. Ale za Pleissou stihaly Merveldta nehody, ježto pobřeží řeky vlhké i všelikými struhami rozryté zdržovalo postup jeho a bránilo přechodu na pravý břeh, Francouzi energicky hájený. Také Gyulai potká-

val se s hrdinným odporem sboru Bertrandova. Těže z těchto úspěchů. jež zjednávaly bezpečnost jeho pravému křídlu. udeřil Napoléon o polednách za strašné dělostřelby na střed spojenců. kdež stáli Rusové prince Eugena Würtemberského. 300 francouzských děl chrlilo smrt v řady spojenců, jež Napoléon mínil uvésti v nepořádek, aby pak jako u Aspru podnikl na ně zdrcující útok vší své jízdy. Ale princ Würtemberský přes nejprudší oheň nedal se zapuditi ze svých stanovišť a rakouští důstojníci generálního štábu, kteří s chrámové věže gautzschské pozorovali francouzské pohyby, shledávali, že zakryta jsouc dýmem mnoha set oheň chrlících děl, soustřeďuje se francouzská pěchota ve veliké čtverce útočné, vedle ní pak kterak hotuje se jízda ve dvou mohutných odděleních, aby pěchotě ku konečnému rozhodnutí přispěla.

Francouzská střelba z děl trvala po několik hodin a zatím postoupila pěchota k útoku na střed spojenců, kdež rozlítil se hrozný boj. Liebertwolkwitz vzato, ale o Wachau a Markleeberk zarputile s Rusy bojováno. Přes to bylo pozorovati, že Francouzi nabývají půdy. Také na pravém křídle hrabě z Klenového nebyl s to, aby udržel zaujatých již stanovišť, i přinucen ustoupiti ku Gross Pössnau a Seyffertshaynu. Schwarzenberk poručil záloze prince Hessen-Homburského, aby se sborem podmaršálka Biancha překročila Pleissu a strhla v boj francouzské pravé křídlo, než rozmočená půda, rozvodněná řeka a střelba francouzská postup tento zdržely déle než bylo očekáváno.

Po poledni vyjasnilo se nebe a zasvítil slunce. Mocnáři spojení přibyli na bojiště

a s výšiny Wachtberka u vsí Göhrena a Gülden-Gossy pozorovali průběh bitvy. Cář Alexander byl již v obavách, že boj ztracen, a činil knížeti Schwarzenberkovi výčitky, které zdály se oprávněny. Neboť o druhé hodině odpolední náhle umlkla střelba z děl, a když se dým zdvihl, bylo viděti obě oddělení francouzské jízdy, jimž veleli král Neapolský a generál Kellermann, v prudkém trysku po obou stranách osady Wachau proti spojenecké armádě. Již některé oddíly Rusů povaleny a rozdrceny, již i mocnáři musili opustiti stanoviště ohrožené, ježto Kellermann pronikl již až po Gröbern a král Neapolský po Gülden-Gossu. Napoléon vida, že střed spojenců proražen, mněl se býti vítězem a hrdě zvolal k generálu Daruovi, který byl po boku jeho: „Svět se ještě točí pro nás!“ (Le monde tourne encore pour nous). Z Lipska bylo slyšeti hlahol všech zvonů, jímž Napoléon již hlásiti dal své vítězství. Tu došla zpráva, že kyrysníci hraběte Nostice od zálohy prince Hessen-Homburského přebředli Pleissu a spolu s Bianchem udeřili na pravé křídlo Francouzů. Rychle postavil se Schwarzenberk sám v čelo spojenecké jízdy a vedl ji k útoku proti jízdě krále Neapolského, tryskem po bořící se půdě a bojem znavené. Záložní dělostřelectvo ruského generála Suchozanětа, jež cář rychle přivolal,[1]) podporovalo ohněm plného sta jícnů rozmach spojenecké jízdy. Prudkým nárazem Murat přinucen k ústupu za čtverce francouzské pěchoty a Kellermanna napadli v týle kyrysníci Nosticovi. Vítězící jízda spojenecká zmavši jízdu nepřátelskou, vrhla se na

[1]) Šilder, Императоръ Александръ Первый III, 170.

čtverce francouzské gardy, na něž útočila z boku děla Bianchova, a pravé křídlo Francouzu přinuceno k ústupu

Touž dobou nabývali spojenci úspěchův i na bojišti severním. Záhy po poledni vzal ruský generál Langeron po prudkém boji Lindenthal a udeřili na Vėlký i Malý Widderitzsch, na pravém pak boku jeho útočili Prusové na Möckern. Podvečer všechny tři osady byly v rukou spojenců. Francouzi udrželi toliko u Plagwitze svá stanoviště. Nový pokus generála Maisona zatlačiti pravé křídlo spojencův u Gülden-Gossy a Seyffertshayna zmařen obezřelostí hraběte z Klenového. Celkový výsledek prvého dne obrovské bitvy byl tudíž spojencům přízniv, neboť udrželi svá stanoviště v jihu a pokročili jak na pravém břehu Pleissy tak v severním okolí města. Toliko generál hrabě Merveldt, který za přezvědami daleko se odvážil do řad nepřátelských, upadl k večeru v zajetí francouzské.

Napoléon dobře posuzoval stav věcí a netajil se v nitru svém, že nemá již naděje na vítězství. Proto dal si předvolati pozdě večer generála Merveldta, jehož znal osobně již z vyjednávání o mír Campoformijský, propustil jej pod čestným slovem a uložil mu poselství k císaři Františkovi; nabízelť příměří, kterým Sasko mělo býti vyhlášeno zemí neutrální a spolu měly býti zjednány podmínky trvalého míru. Ale císař František hraběte Merveldta nepřijal prohlašuje, že lze mu s ním mluviti toliko za přítomnosti druhých dvou spojených mocnářův.

V neděli 17 října až na nepatrné potčky na západě, kde hrabě Gyulai pokouš se vzíti Lindenau, a na severu, kde útoč

po nějakou dobu Blücher na ves Gohlis, odpočívaly zbraně na obou stranách. Napoléon nepochybně očekával výsledek poslání Merveldtova, proto nekonal žádných opatření. Za to spojenci značně zesílili řady své. Byliť přitrhli již Colloredo a část sboru Bennigsenova, druhá část sboru tohoto a oddíl Rakušanů vedený hrabětem z Bubna očekávány bezpečně před večerem a o armádě Bernadottově bylo lze předpokládati, že jest na blízku bojiště. Mladý maďarský šlechtic, rytmistr Štěpán hrabě Széchényi, odvážnou jízdou skrze nepřátelské oddíly pronikl ku Blüchrovi i Bernadottovi s rozkazy knížete Schwarzenberka, které dle úmluvy generálův odpoledne v Gülden-Gosse konané ustanovovaly na pondělí dne 18 října všeobecný útok na řady francouzské, a přede dnem dne 18 přinesl přisvědčující zprávu od obou vojevůdcův.

Záhy z rána počal útok, ale k velikému překvapení shledali spojenci, že Francouzi z důležitých stanovišť ustoupili. Zejména vyklizeno bylo Wachau, o něž v sobotu sveden byl boj nad jiné krvavý. Byltě Napoléon v noci šiky své posunoval blíže k Lipsku, takže středem byla Probsthayda, pravé křídlo u Connewitze a Dölitze opíralo se o Pleissu, levé křídlo zabíhalo podél Holzhaus a Paunsdorfa až k řece Parthě. On sám zaujal stanoviště na výšině blíže Probsthaydy u jakéhosi větrníka, řídě odtud bitvu, která již měla jediný toliko úkol, zajistiti spořádaný ústup skrze město po silnici k Weissenfelsu. Proto uložil Napoléon generálu Bertrandovi, aby se sborem svým osadil Lindenau a po řečené silnici ústup připravoval. Spojenci na všech stranách přikročili k útoku.

Na levém křídle princ Hessen-Hombursky a hrabě Colloredo udeřili na Dölitz a Dösen, ve středu Barclay de Tolly s Rusy a Prusy skrze Wachau zaměřil proti Probsthaydě, Bennigsen na pravém křídle vzal Liebertwolkwitz, hrabě z Klenového pak pokročil proti Holzhausům. S malé výšiny blíže Wachau, odtud „pahorkem mocnářů“ (Monarchenhügel) zvané, pozorovali spojení mocnářové s knížetem Schwarzenberkem a hrabětem Radeckým průběh bitvy. Nejprudší byl boj na levém křídle, kde proti Bianchovi stáli Poniatowski a Oudinot. Pomocí jízdy chtěl Napoléon pravé své křídlo udržeti v zaujatých stanovištích, ale přes nejmocnější útok nebyl s to, aby Rakušanův odrazil. Současně překročili Blücher a Langeron na severní straně Lipska u Abt-Naundorfa Parthu. Také na této straně rozproudil se boj zuřivý, v němž Francouzi hájili neústupně každou píď půdy; teprvé odpoledne podařilo se hraběti z Klenového a Blücherovi donutiti maršála Neye na levém křídle Francouzů k ústupu. Uprostřed boje přešly saské a würtemberské sbory k spojencům, což v řadách Francouzů vyvolalo veliké vzrušení, spojencům ale dodalo naději na bezpečné vítězství.

Toto záviselo na vzetí Probsthaydy, v níž ještě střed Francouzů vytrvale se držel. O druhé hodině odpolední přikročil Barclay s Prusy a Rusy k útoku. který záhy rozlítil se v boj na výsost náruživý. Spojenci hleděli zmocniti se osady, která byla klíčem francouzských řad, Napoléon snažil se, aby ji za každou cenu v rukou svých udr[illegible] Výběr obou armád zápasil zde po kolik ho neústupně a neoblomně, aniž by bylo mluviti o určitém úspěchu. 1200 děl hřir[illegible]

bez ustání z obou stran a chrlilo spoustu před sebou. Dunění děl bylo slyšeti až v bavorském městě Hofu, 120 *km* v přímé vzdálenosti od Lipska položeném; až v Praze bylo pozorovati otřesy oken, svědčící o velikém boji. Ale obrovský boj byl již rozhodnut na levém křídle spojenců, kdež Rakušané trvale opanovali Dölitz a Dösen i s výšinami okolními, na severu pak o třetí hodině odpolední zasáhl v boj již i Bernadotte. O páté hodině bylo vítězství spojenců rozhodnuto. Proto Schwarzenberk kázal zastaviti další útok na Probsthaydu, jíž Francouzi hrdinsky bránili. Napoléon sám na výsost jsa znaven, oddal se na okamžik po zvyku svém spánku a když se po chvíli probudil, činil opatření, aby poražená armáda jeho soustředila se pod ochranou hradeb lipských.

Tak rozhodnuta bitva, která právem nazývá se „bitvou národův". Geniální výbojce, který ještě před rokem snil o panství světovém, na hlavu poražen koalicí národův evropských, za osobního účastenství tří nejmocnějších panovníků, za hlaholu válečných rozkazů ve všech téměř jazycích. Není v dějinách boje, který by bylo lze po bok stavěti boji před Lipskem 18 října, pravé to bitvě u Lipska, neboť 16 října bojováno bylo hlavně o Wachau a v nejbližším jeho okolí. Osvědčená taktika Napoléonova selhala. Jemu nepodařilo se ani obejíti pravé křídlo spojencův ani rozraziti střed jejich několikahodinovým bojem oslabený neodolatelným jindy nárazem svěží dotud jízdy. Tím ztracen pro něho prvý, zhodný den bitevní. Druhého dne byl docen již k obraně vlastních stanovišť a zeéna k zajistění si čáry ústupné. 18 října joval již čestně proti veliké přesile za věc

ztracenou. Jest na snadě, že přisvojují si hlavní zásluhu o vítězství jak Rakušané tak Rusové i Prusové. Dle pravdy budiž konstatováno, že všichni velitelé, všichni důstojníci a všechny oddíly vojenské závodily v obětavosti a hrdinství. Málo jest bitev, v nichž myšlenka, za níž bojováno, došla porozumění tak obecného a v annálech válečných není příkladů vzácné té osobní odvahy a nadšení pro věc společnou, již generálové, důstojníci i vojáci 16 a 18 října před Lipskem osvědčili. Ale neoprávněna jest snaha pruských dějepisců snižovati s prospěchem vlastním zásluhy rakouského vedení a rakouských vojsk v oba dny bitevní. Sám Vilém Oncken, o němž není lze říci, že by Prusům křivdil a Rakušanům stranil, doznává, že odvážný byl sice válečný plán bitevní, Radeckým a Langenauem vypracovaný, že však Schwarzenberk nejvážnější úkol v něm přisoudil svým Rakušanům. Nepodařil se sice úmysl zaskočiti Francouze na západě na silnici weissenfelské, ale vinu toho měl Langenau, který dobře znal půdu v údolí řeky Pleissy, těžce schůdnou v létě, tím více pak v pokročilém již jeseni a po hojných deštích. Ale hlavní cíl bitvy uchovati své pravé křídlo před hlavním útokem nepřátelským a vypuditi nepřítele z pevných stanovišť na jeho pravém křídle podařilo se Schwarzenberkovi beze vší pomoci Blücherovy, rozhodující pak útok francouzské jízdy na spojenecký střed od Wachau odrazil osobně Schwarzenberk rakouskou jízdou, k níž přidružila se část jízdy ruské. Na levém křídle spojenců bojovali jen Rakušané zejména čeští jezdci, vedení hrabětem Nost. cem a Bianchem, a právě tam zuřil boj nej lítější a dosaženo výsledků nejskvělejších

Není lze podceňovati, že oba velitelé levého křídla byli zraněni; jest to svědectví bezohledného zápasu, jehož účastnili se vojín i vrchní velitel.

Obrovské rozměry bitvy národů nejlépe jsou dosvědčeny čísly. 16 října stálo proti sobě a bojovalo 370.500 mužů, 193.500 spojenců a 177.000 Francouzů s 500 děly, při čemž bylo s výhodou těmto, že stáli v menším vnitřním oblouku, kdežto spojenci zaujímali prostor téměř dvakráte tak dlouhý. Proto v rozhodujícím boji o Wachau měl Napoléon přesilu 135.000 mužů proti 133.500 spojenců.[1]) 17 října přibylo spojencům 100.000 mužů posil.

Napoléon uznal 18 října, že bitva jest ztracena, a proto učinil podrobné přípravy k ústupu. Pod ochranou noci hodlal převésti jádro armády své přes jediný odtud volný most u Lindenau na levý břeh Elstery, při čemž některé sbory měly osaditi lipská předměstí a chrániti ústup. Velení v Lipsku zůstavil Napoléon maršálu Marmontovi. Macdonald, Lauriston a Poniatowski zůstali v jižním okolí Lipska, aby chránili ustupujících před útokem armády české. Spojenci soudíce z houževnatého odporu, jejž jim Napoléon po celý den 18 října kladl v Probsthaydě, očekávali, že 19 října bude v boji pokračováno a dle toho činili přípravy. Než v noci vojsko francouzské z největší části již opustilo Lipsko, s počátku gardy, jimž připadla úloha předvoje proti oddílům spojencův, stojícím na nejzazším levém křídle. Po celou noc přecházelo vojsko po mostě lindenavském, ovšem za ne-

---

[1]) Bernhardy, Geschichte Russlands und der europäischen Politik in den Jahren 1814 bis 1831, II, 2, 749 sld.

ustálých obtíží, jež spůsobeny byly převozem děl, vozů, raněných. Do rána bylo 100.000 Francouzů na levém břehu elsterském. Spojenci záhy z rána 19 října obnovili boj a blížili se z mnohých stran k městu: od jihu podél pravého břehu Pleissy Rakušané, vzavše po tuhém odporu Francouzů Connewitz a Stötteritz. ze severu Langeronovi Rusové blížili se již lipským předměstím. Marmont a Reynier vítali útočníky prudkou dělostřelbou, ale nebyli s to, aby postup spojenců zdrželi a vzetí města před odtažením francouzské armády zabránili. Když o 9 hodině ranní Napoléon chtěl opustiti Lipsko, bylo již bojováno na boulevardu blíže nynějšího náměstí Augustova, císař pak a jeho družina jen s namáháním proklestili si cestu ustupujícími Francouzi ku bráně k Lindenau vedoucí. Vchod do města byl vybojován na mnohých stranách. Rusové dobyli brány Svatopetrské, Prusové prolomili hradby. Marmont hájil město až do hodiny s poledne, pak ale nechtěje býti zaskočen, převedl zbytky sboru svého na levý břeh elsterský. Za ním bezprostředně vyhozen most do povětří, čímž více než 70.000 Francouzů zůstaveno na pravém břehu. Nastal hrozný zmatek. Maršálové, generálové i vojáci prostí vrhali se do řeky, Macdonald šťastně přebředl, ale vzdálil se od svého sboru, takže byl po nějakou dobu pohřešován. Kníže Poniatowski, den před tím na bojišti maršálem jmenovaný, utonul v Elsteře, Lauriston s mnohými generály a tisíci vojínů upadli v zajetí. Odpoledne za nesmírného jásotu obyvatelstva vešli mocnářové s knížetem Schwarzenberkem do Lipska.

Nesmírné byly ztráty, jež obrovsky na obou stranách spůsobil. Spojenci

47.000 mrtvých a raněných; mezi nimi bylo Rakušanů mrtvých 63 důstojníkův a 1964 mužů, raněných 322 důstojníkův a 10.438 mužů. Francouzů bylo mrtvých a raněných 40.000 mužů, zajatých asi 20 000. 30 generálů francouzských padlo nebo byli raněni nebo zajati.[1]) Zajati byli maršálové Augereau a Arrighi, velitelé armádních sborů generálové Bertrand, Reynier, generálové Mandeville, Pery, Roznicki, Malachowski, Bronikowski, Kamieniecki, Rautenstrauch, princ Emil Hessen-Darmstadtský, hrabě Hochberg a princ Wittgenštejn.

V Praze a vůbec v severozápadních Čechách věstily ustavičné otřesy půdy, že za Krušnými horami rozpoutala se veliká bitva. České Pražské poštovské noviny oznamovaly již 19 října na zadní své straně: „Jedenáctý vojenský list. Vojsko Jeho Milosti našeho nejmilostivějšího císaře a jeho spojenců dobylo pomocí Nejvyššího dne 18 t. m. u Lipska nad francouzským hlavním vojskem pod správou císaře Napoléona toho nejdokonalejšího a nejslavnějšího vítězství. Bitva, která toto slavné vítězství za následek měla, začala dne 16 t. m. a trvala toho dne až do pozdního večera. Dne 17 byla přestávka ....“ 20 října přišla do Prahy prvá zpráva o vítězství, získaném dne 18 října, načež 21 října stihla potvrzující úřední zpráva, jež bezodkladně obecenstvu na rozích ohlášena a v divadle i předčítána byla. V pátek dne 22 října podmaršálek hrabě Neipperk přinesl do Prahy zprávu podrobnou, která budila takový jásot, že bylo město u večer celé osvětleno.

---

[1]) Helfert, K. Franz u. die Befreiungskriege, 165.

Bitvou u Lipska ukončen byl oddíl války za osvobození Evropy, který dotýkal se blízko Čech i Moravy Teprvé touto bitvou odvráceno bylo od vlastı naší nebezpečenství francouzského vpádu trvale, neboť odtud kvapně řítila se velikolepá budova, již Napoléon vítězstvími svými zřídil. Další průběh války až k Napoléonově úplné porážce a ku konečnému jeho pádu vymyká se již z rámce dějin českomoravských. Toliko bezprostřední následky jeho, návrat vojsk ruských skrze Čechy a kongress Vídeňský, úzce splývají s tehdejšími osudy zemí našich.

20 října 1813 povýšil císař František hraběte Metternicha do dědičného stavu knížecího. Knížeti Schwarzenberku a hraběti Radeckému dostalo se vysokých vyznamenání ode všech třech spojeneckých panovníků, veliký pak počet generálů, důstojníkův i vojínů poctěn uznáním prokázané udatnosti a mužné věrnosti. Obyvatelstvo také vděčně přijímalo zprávy o vítězství spojencův a nerušený mír, ale oběti, za něž této ceny dosáhlo, byly nesmírné. Byly sice země rakouské a zejména koruna česká kromě některých severních okresův ušetřeny lítice válečné, za to však po více než celý rok trpěly pobytem veliké armády a potřebami, jichž výživa a pohyby její vyhledávaly.

Dlouholetý boj vedený již na obou stranách s krajní náruživostí byl příčinou, že ochabla kázeň vojsk, ba že rozmohla se na místě jejím zřejmá zdivočilost, neznající rozdílu mezi přítelem i nepřítelem. Rakouské, pruské i ruské vojsko měla ve příčině té pověst stejnou. U rakouského vojska jest om vou nehotovost jeho, neboť ku konci srp 1813, když již nepřátelství vzplanulo na c

čáře, bylo zaopatření jeho ještě prabídné. Poněvadž mír Vídeňský snižoval počet vojska rakouského na 150.000 mužů, k čemuž přistupovaly vylíčené výše již neblahé poměry finanční, zanedbávány byly výzbroj i zásobování vojska měrou tak povážlivou, že odůvodňoval kníže Schwarzenberk ústup od Drážďan do Čech vedle stratégických důvodův i nedostatkem potravin pro vojsko, jehož značná část neměla ještě ani dostatečné obuvi! V ruském vojště nekázeň zaviněna byla dlouhou dobou války a pobytem ve vzdálených končinách, který podával malou čáku na šťastný návrat k rodinnému krbu. Mezi sbory, které ze Slezska přišedše, českou armádu zesílily, byly i pluky ze západní Sibíře.

Od jara r. 1813 byly hlavně království české a markrabství moravské a sice především kraje při velikých silnicích od Olomouce a Brna do Čech vedoucí, pak Poohří, vyrušovány nekonečnými průtahy vojska, válečného vozatajstva a přípřeží, pak častými jízdami vznešených osobností, státníků, generálů, kurýrův atd. Ježto na základě úmluvy s Napoléonem ze dne 28 června dovoleno bylo z Čech vyvážeti do Slezska spojencům potraviny, přibývalo ruchu přepravného a v době žní byla veškera téměř tažná hovada rolníků zaměstnána přípřežemi v krajích značně vzdálených. Není třeba dokládati, že přípřeže tyto nešetřily ani přítele, zvláště při velikém nedostatku všech potřeb, který na rakouské straně byl shledáván. Na výsost nešťastnými byly kraje, kudy hnány zástupy dobytka pro vojsko; takový zástup, čítající mnohdy až 700 kusů, živil se beztrestně nezralým obilím na polích, při čemž více škody natropil pošlapáním ještě než ztráve-

ním. Stesky byly marny, ježto potřebná autorita, která by byla ihned škodu vyšetřila a viníky zjistila, nebývala na snadě. „Dne 26 (července),“ poznamenal Vavák,[1]) „zase od Velenky 300 samých uherských volů — kdežto je byli v louce slove Zvířecí dvě neděle pásli — tudy ke Kolínu hnali. Ti že byli čerství a vypaseni, a zas velkou škodu na stojatém obilí — vedle cesty — učinili, ačkoli nás mnoho lidu s nimi ku pomoci a k zachránění šlo.“

Nesnáze tyto zveličily se nad pomýšlení, když blížil se desátý srpen a s ním chvíle, kdy Rakousko odhodláno bylo činně účastniti se války. Jednotlivé oddíly rakouského vojska počaly se hýbati z prozatímních stanovišť svých ku Praze, Brandejsu a Mělníku, tu pak netoliko silnice, nýbrž i důležitější cesty byly zabírány dlouhými řadami mužstva, jízdy, vozů, dělostřelectva i přípřeží. 8 srpna dělostřelba, jež „u Kolína od měsíce dubna ležela, na Prahu a Brandejs postupovala, t. j. kusy a vozy s municí, a sice když ten tah, jenž na Brandejs šel, již v Poříčanech měl svůj předek, ještě zadek z Dobřichova nevycházel.“[2]) A když 10 srpna opověděna byla Rakouskem válka a vojska ruská i pruská vešla do země, tu teprvé nesnáze lidu přibylo. Tehdejší vojsko ruské nezůstavilo již v lidu českém pamět tak milou jako roku 1799. „Kromě chlívů a zavřití,“ naříká Vavák[3]) do prvých Rusů, kteří 15 srpna přitáhli na Poděbradsko, „pod kůlnami, na dvořích, zahradách i na vsi koně postavili a ač pak s nimi obrok císařský vozen byl,

[1]) Paměti VI, 189.
[2]) Vavák, Paměti VI, 198.
[3]) Tamže, 203.

proto předsi z jeslí i ze stodol ovsy a ječmeny nosili, pro sebe pak mimo to co připraveno měli a jedli, ještě všeliké jiné věci, zvlášť oficíři, sobě poroučeli, svinské maso, beraní maso, kury, t. j. slepice, holuby, nové máslo, sýr, smetanu, cibuli, česnek, vejce atd. V některém domě bylo jich 20, 25 i 30 i více a škody s nimi víc než tolik zlatých rejn. v tom každém domě." Tak jak dělali zde, tak i v jiných vesnicích, a zdá se, že byli horši a zuřivější nežli r. 1799, když tudy šli."

Stesky šly i do násilností, jichž dopouštěli se ruští vojáci. Tak zadržovali mocně přípřeže přes čas určený. „Dne 18 srpna," zapsal Vavák, „fůry, jenž byly s těmi Rusy v neděli (15 srpna) odtud vyjely, ještě doma nejsou, jen dvě s volma, a ty se ještě vyplatily. Rusové sobě dané fůry nejen pouštět domů nechtí, ale i prázdné od magacínu složeného jedoucí chytají a zadržují; sám jsem viděl, že fůry od Náchoda, Nového Města, Rychnova, Žamberka, Landškronu, Litomyšle, Chrudimě, jenž bylý v Litomyšli naloženy, v Praze a Labském Kostelci magacín složily a s prázdnými vozy domů jely, u Chlumce, Poděbrad, Sadský, Šelákovic mocně chytali a s sebou zpátkem obraceli... Kteří s Rusy hned 16 srpna z domu jeli a kteří do Labského Kostelce a Hostinný za Klomínem magacín vezli, byvše tam od Rusů zadrženi, někteří až za Moldavu k Velvarům, Budyni, Lounům a jinam se dostali a 7, 8 i 10 dní bez obroku i chleba tam byli, jen co sobě v poli kde mohli něco lapili — domů bídně přijížděli, a někteří nechavše tam koně i vozy, jsouce vyhnáni od nich i biti — sami i hospodářové — přicházeli; některým koně mocně vzali a své jim mizerné dali a v tom

způsobu taky veliké starosti, zármutky i škody hospodářové pocítili. Mnozí pas od zámku vezmouce, tam chodili, avšak svá hovada, koně i voly, nalézti nemohli . . . Mnozí, když 3, 4 a 5 mil zpátkem ujeli, zase vzati a k armádě hnáni byli. Tudy pak zase fůry od Litomyšle s naloženými kůžemi do Kolína naši vojáci hnali, jenž také žádné potravy pro koně i sebe neměli. Bída ve vsích, bída v městách, bída v polích, bída v cestách, všudy smutno, srdce bolí, avšak ještě bijou s holí. Ve všem sedlák má úbytek, nouzi trpí i dobytek . . . Jak mnoho lidu, chasníků i sousedů, u Rusů a Prušanů o hovada, o vozy i o zdraví a život přišlo a jaké bídy, nouze, hladu, zimy i žízně tam lidé i hovada pokusili, to není k vyslovení"[1])

Když stížnosti tyto obecně a hlasitě byly pronášeny, těšily úřady lid, že dostalo se Rusům přísného zákazu, ale ujisťování tomu nikdo nevěřil, ba docházely zprávy o násilnostech, které se děly v nejbližším okolí teplickém, takořka před očima cáře Alexandra. Obviňováni byli i vysocí hodnostové vojenští, jako generál hrabě Ostermann-Tolstoj a vévoda Cumberland, do jichž jednání stížnost podal teplický poštmistr Rauscher. Již 20 srpna podal generální zemský kommisař hrabě Vilém Mac Neven-O' Kelly, dle zpráv krajských hejtmanův obšírný stížný spis do násilností vojsky spojeneckými páchaných; jiná úřední zpráva ze dne 12 září stěžuje si, že Rusové v Polabí násilně potravu si zjednávají, plení, ba i ohně zakládají.[2]) Než ani Prusové nevedli si lépe, ne-

[1]) Tamže, 205, 208, 212.

[2]) Krones, Zur Geschichte Österreichs . 1792—1816, str. 233.

boť tehdejší rakouský armádní dvorní kommisař Baldacci stěžoval si podáním ze dne 20 září do pruského generálního intendanta Lottuma do zásobování vojska; jakkoli již dodáno jemu bylo 1800 kusů dobytka, žádá prý opět 700 kusův.[1])

Také Praha a jednotlivá větší města, blíže bojiště položená, trpěla tehdy velice, neboť veliký byl počet cizích diplomatů, důstojníkův, kurýrův i j., kteří dožadovali se bezplatného ubytování a stravování svých koní. Tehdejší noviny v Praze vydávané přinášely seznamy cizinců, které překvapují obsahem svým. Péče o tyto cizince příslušela gubernii, ale požadavky byly tak hojné, že nejvyšší purkrabí hrabě z Kolovrat dotazoval se dvorského armádního kommisaře, kdo jest oprávněn byty a stravování koní zdarma žádati. Baldacci odpověděl, že toliko veškery osoby ku dvorům příslušné a vojenské strany dle pevně ustanovené výměry. Budiž uveden příklad, jaké byly potřeby i po tomto přesném vymezení ubytovací povinnosti. Pruský ministr Hardenberk měl v družině své státního radu s rodinou a služebnictvem, ředitele banku s rodinou, dva rady, dva tajné sekretáře, polního knihtiskaře se třemi pomocníky a pět sluhů s patnácti koni![2])

Dokud byly Drážďany v rukou francouzských a tím uzavřena byla Rusům přímá cesta dovozná Pruským Slezskem, dopravovány byly Rusům veškery potravy po silnici krakovsko-olomoucké a skrze Čechy, čímž břímě přeží uvaleno bylo v prvé řadě na rolni-

---

[1]) Krones n. j. m. 237.
[2]) Krones n. j. m. 237 sld.

cký lid český. Vavák[1]) praví, že v září bývalo v celé vsi sotva dvé až čtvero koňův a tažných volů; všechen ostatní tažný dobytek vozil zásoby buď přímo poplatníky dodávané buď ze skladišť vojenských v Brandejse n. L. a Labském Kostelci do Jablonného, Teplice, Terezína, Loun, Mostu a Chomútova. „Tam Rusové fůry zajímají a u sebe nechávají, že některé za dvě i tři neděle domů nepřijedou a hovada zmořená těžce domů přijdou a některá raněná a všelijak zhmožděná doma pracovat nemohou — a sice jen ti domů přijíždějí, kteří se tam na jednom, dvou a i třech místech vyplatí aneb našim vojákům platí (kde mohou kterého dosíci), aby je z Rusův a Prajzův ven vyvedli. Množství hovad již tam zůstalo i doma zhynulo, sami hospodářové mnozí prázdní bez hovad i vozu domů přišli.“ Při tom stále projížděli ruští vojáci i povozy od Olomouce, „někdy jich po 20, 24, 28 i 30 v domě máme a ti ani chleb sebou nemají; musíme jim oběd, večeři i snídaní dáti i ještě chleba na cestu“. Proto rakouský armádní kommisař naléhal na vedení válečné, když Napoléon ustoupil k Lipsku, aby z Drážďan byli Francouzi odehnáni a tak na ušetřenou Čech přímé spojení Rusův a Prusů se zeměmi jejich zjednáno.[2])

Po krvavých bojích u Drážďan a Teplice přibyla ještě péče o četné raněné a onemocnělé vojíny, kteří převáženi do vnitř země a zvláště do Prahy a měst východočeských. V Praze záhy byly přeplněny raněnými a nemocnými vojíny všechny veřejné budovy.

---

1) Paměti VI, 221.
2) Krones n. j. m 241.

tak že vidělo se potřebou uprázdniti i invalidovnu u Libně, odkudž vysloužilci k přepravě spůsobilí posláni na komorní panství pardubské. V Hoře Kutné, Golčovu Jeníkově, Polné i jiných městech upraveny rozsáhlé lazarety; mnozí šlechticové propůjčili raněným a nemocným vojínům své zámky. V Praze ranění ruští vojínové ubytováni byli péčí nejv. purkrabího v domích soukromých, začež dostalo se tomuto od cáře Alexandra velice lichotivého vlastnoručního přípisu.[1])

Přeprava raněných a nemocných vojínů, četných francouzských zajatcův a čerstvého vojska jak rakouského tak ruského stížena byla neobyčejně nepříznivým počasím v jeseni r. 1813. Od srpna již trvaly s malými přestávkami časté a chladné deště a již v říjnu uhodilo studeno, jímž velice trpěli vojáci v táborech, avšak i povozy pro potřebu vojska vypravované. „V těchto dosavád trvajících nečasích,“ poznamenává Vavák,[2]) „cesty byly převelice zlé, že to není ani k vypsání. Tisíce for k armádě a od armády ustavičně přes Prahu i mimo Prahu jede, vojsko tam zdravé a odtamtud nemocné, raněné a francouzské raněné maršíruje, málo který jest den a noc, abychom vojáky neměli. Obzvláště také mnoho Rusův a jejich vozů k armádě i od armády přechází.“

Obtíže dlouhé války a nepohoda byly příčinou, že mnozí vojáci, zvláště ruští, utíkali od svých praporů. Císař František přinucen byl vydati generální pardon, který měl platnost od 1 listopádu 1813 do 31 ledna 1814 pro vojenské sběhy všeho druhu. Mnozí

---

[1]) Dán byl v Teplici 29 září 1813.
[2]) Paměti VI, 229.

ruští vojáci hleděli uniknouti s přípřežemi a žádali po vesnicích u sedlákův o službu. Lid český byl s nimi spokojen, ježto dle slov Vavákových[1]) „ten každý poslušný jest a velmi pilně pracuje, jináč než naše nepodalá a bezbožná čeládka, která již žádnou bázeň a svědomí nemá". Když se deserce Rusů zhusta přiházely, nařizovali s počátku listopádu 1813 příslušné krajské úřady, „aby nikdo Rusa do služby nepřijímal, a kdo by již nějakého v službě měl, aby jej propustil anebo na vrchnostenský úřad přivedl; ale nařízení to málo pomohlo, poněvadž bylo domácí chasy málo a hospodáři vítali přičinlivé i skromné a silné Rusy, s nimiž se i snadno srozumívali, „protož málokdo je pustil a oni taky neradi šli". Když pak v prosinci nařizován odvod k vojsku, tu rychtářové „kde jaký byl ten Rus, taky je javše do zámků vodili, zda by je přijali, aby se s nimi domácí lid zastoupil; tam pak jen toho přijali, který od regimentu utekl, a takové zas k armádě posílali. Ale kteří byli jako pacholci od jejich formanek (vozů) a bez přísahy, takové nechávali, čemuž jak hospodářové tak ti Rusové a Poláci velmi vděčni byli, s radostí tu zůstali a tím lépe a poslušně pracovali. Každý, kdo Rusa zdržuje, jeho práci si libuje".

Nebyly tudíž poměry lidu českého na konci válek francouzských nijak utěšeny. Stálé odvody k vojsku, které již neušetřily ani vzdělanějších vrstev městských, daně a dávky k potřebám válečným, ubytování a průchody vojsk domácích i cizích, raněný nemocných i zajatců, neustávající příp-

[1]) Paměti VI, 240.

zdivočilost a nekázanost vojska zůstavily účinky trvalé, stupňované zejícími ještě následky finančního patentu a velikou drahotou. Bohatá jinak vlast naše nebyla daleka bídy z r. 1771, neboť obilní zásoby v sýpkách kontribučenských byly zúplna vyčerpány a špatná úroda jedna byla by nezbytně přivodila poměry neméně zoufalé jako za hladu tereziánského. Císaře Františka nebyly tajny neblahé tyto poměry, jakož zřejmo ze slov, jimiž odpovídal 24 července 1814 deputaci moravského sněmu, která přišla blahopřát jemu ku návratu z války šťastně ukončené. „Zbývá hojiti hluboké rány,“ pravil císař, „několik let klidu a zmizejí.“[1]) Pohříchu nedálo se polepšení tak rychle, jakož doufala optimistická očekávání. Ještě po dvou létech v sedění sněmu českého dne 12 listopádu 1816 těžce žehrali stavové čeští do bídy, lid svírající.[2])

Obyvatelstvo se domnívalo, že teď po šťastně skončené válce, která vedle bohaté kořisti zjednala státu i obrovskou náhradu válečnou, budou škody vyšetřeny a nahrazeny. Ale naděje tyto byly oslyšány. Rozhodnutím císaře Františka ze dne 5 dubna 1816 vyslovena určitě zásada, že za škody válečné, jejichž původcové jsou neznámi, pak

---

[1]) Dvořák, 97.

[2]) V protokole sněmovním ukazuje se na nemožnost poddaných, kteří „durch die während der langwierigen Kriege umgeschriebenen Naturallieferungen, Approvisionirungen und Requisizionen, vorzüglich aber in dem verhängnissvollen Jahre 1813 erschöpfet worden nd, wo alle Drangsale des wüthenden Krieges Böhmen nahe allein getroffen haben, wodurch die ungeheueren meen der vereinten Mächte alle Speicher der Prien geleert, alles Vieh von dem Landmann auf Trans-te und Vorspann requirirt . . .“

za nahodilé a svévolné škody nepřátelským vojskem způsobené žádné náhrady vůbec není a že za škody výtržnostmi rakouského vojska způsobené státní pokladna sice žádné náhrady neposkytuje, stalo-li se však takové poškození k rozkazu nebo s vědomím a svolením vojenských velitelů, neb opomenuli-li tito pořádek učiniti, že mají býti přidržáni k náhradě škody řádně vykázané. Právo žádati náhradu za dodávky vojsky ať domácími ať cizími rekvirované nebylo sic popíráno, ale náhrada sama žadatelům placena nebyla a teprvé po uplynutí téměř půl století dostalo se dědicům částečné náhrady.[1])

Úmluvou v Paříži 30 května 1814 ujednanou bylo ustanoveno, že sejdou se po uplynutí dvou měsíců súčastnění panovníci anebo plnomocní jejich zástupci ve Vídni, aby tam trvale upraveny byly poměry středoevropské a italské, účinkem francouzské revoluce rozrušené. Okolnost, že právě Vídeň byla obrána za sídlo kongressu, byla uznáním osobním vlastnostem císaře Františka, který v poslední veliké válce s Napoléonem přinesl největší oběti osobní. Kongress však nesešel se ku konci července, jakož bylo předpokládáno, ježto mezitím cář Alexandr navštívil Hollandsko i Anglii a vykonal pouť do Moskvy. Pravému úkolu kongressu tím nestala se žádná újma, ježto význam jeho zajistěn byl úmluvou ze dne 29 června t. r., ve kteréž Rusko, Rakousko, Anglie a Prusko zavázaly se nerozpouštěti vojsk svých, dokud by nestala se skutkem usnesení jeho. Obratností diplomatickou knížete Talleyranda, jehož nový král francouzský Ludvík XVIII učinil

---

[1]) Žák v Ottovu Slovníku Naučném IV, 345 sld.

svým ministrem zahraničným, dosáhla i Francie stejnoprávného účastenství v jednání kongressu.

15 července 1814 vrátil se císař František po více než celoroční nepřítomnosti do Schönbrunna a nazejtří slavil vítězný vjezd svůj do Vídně. Deputace stavů jednotlivých království a zemí již jej očekávaly. Nejvyšší purkrabí hrabě z Kolovrat, když docházely zprávy, že válka se chýlí ke konci a že císař záhy vrátí se do dědičných zemí svých, zažádal jménem českých stavů o svolení, aby svolán byl sněm český k volbě deputace blahopřejné. Na základě daného svolení sešel se 9 března 1814 sněm český a zvolil do blahopřejné deputace nejvyššího purkrabí, strahovského opata Milona Grüna, svatovítského scholastika Karoli, knížete Colloreda, Františka Antonína Libštejnského hraběte z Kolovrat, Kristiána Clama hraběte z Gallasa, Františka hraběte Klebelsberka, rytíře Bretfelda, pražského purkmistra Jiří Karla a magistrátní rady Štěpanovského, Lexu z Aehrenthala i Josefa Schütze. Sněm snesl se současně, že na paměť slavných činů, jimiž uchráněna byla vlast naše svrchovaného nebezpečenství, mají býti zbudovány pomník knížeti Karlu ze Schwarzenberka a nákladem 300.000 zl. dům pro invalidní důstojníky a že praesentační právo v důstojnickém invalidním domě má až do své smrti jediné vykonávati polní maršál kníže Schwarzenberk sám. Dále přijal sněm návrh prosby k císaři, aby ruskému generálu hraběti Ostermannu-Tolstému za zásluhy, jichž si získal v boji u Chlumu 29 srpna, udělil inkolát zemí českých, načež zasazovali se stavové

předem, že propůjčí mu ihned indigenát. Deputace moravská zvolena byla již v sedění sněmu dne 17 listopádu 1813 a sice zvoleni byli dvorský kommisař a náměstek zemského hejtmana hrabě Chorinský z Ledské, brněnský biskup hrabě Schrattenbach, olomoucký kanovník hrabě Serenyi, František hrabě z Žerotína, Karel hrabě Pachta z Rájova, Ignát šlechtic Hackher, Josef z Fridrichsthála a brněnský purkmistr Cikán. S deputací touto spojili se zvolení zástupci stavů slezských Antonín hrabě Sedlnický, opavský zemský rada Ignát svob. pán Sobek a těšínský zemský rada Emanuel svob. pán Spens z Bodenu. Také účastnili se deputace někteří nejvyšší zemští úředníci moravští a sice nejv. zemský komoří a praesident appellace hrabě Aueršperk, zemský podkomoří dvorní rada Hentschel a nejvyšší zemský písař, spolu krajský hejtman brněnský rytíř Manner. 14 července 1814 meškaly již obě deputace, česká i moravská, ve Vídni, kdež zesílily se stavy obou zemí ve Vídni meškajícími, 24 července pak předpuštěny ve slavném slyšení před císaře. Ve dnech následujících pobyly deputace u všech ve Vídni meškajících arcivévodův, u vévody saského Alberta a u polního maršála knížete Schwarzenberka.

2 září 1814 přijeli do Vídně noví účastníci kongresu, 22 dne téhož měsíce zavítali tam králové Friedrich I würtemberský a Friedrich VI dánský, 25 září uvítal císař František cáře Alexandra a krále pruského Fridricha Viléma III, 26 září přijela cárev ruská Eliška, 28 září král Max Jos bavorský s královnou Karolinou a kor ním princem Ludvíkem. Nekonečná ř

slavností následovala, jichž nejvyšším pořadatelem a spolu vznešených hostí hostitelem byl císař rakouský. Mezitím ale smlouvali se v důvěrných kruzích diplomaté o budoucím pořádku evropském, při čemž zemí českých dotýkala se nejblíže otázka saská. Ježto král saský nejdéle při Napoléonovi setrval, shodly se Rusko i Prusko, že země jeho připadne Prusku za odškodnění v Porýní. Úmysl tento ohrožoval Rakousko a zvláště země české velmi vážně, neboť sousedství s Pruskem od Aše až k Těšínsku bylo by zajisté podnítilo loupežnou politiku, Fridrichem II s úspěchem zahájenou. S otázkou saskou souvisela však i otázka obou Lužic, v míru Pražském r. 1635 lénem Sasku od komory české postoupených.

Se strany rakouské úmyslu pruskému čeleno bylo se vším důrazem, ba byly chvíle, v nichž zdálo se, že dojde již mezi mocnostmi k válce. Konečně shodly se mocnosti 18 května 1815, že dostane se Prusům části Saska se vší Dolní Lužicí a se severovýchodním dílem Lužice Horní, načež 18 článkem úmluvy kongressové ze dne 9 června 1815 císař rakouský vzdal se všech výsostných práv na markrabství horno- i dolnolužické, která vykonával dotud jako král český, pokud markrabství tato byla Prusku postoupena; toliko vyhradil si císař František pro sebe i své nástupce právo odúmrtní, by braniborský rod vyhasl. Císař František vzdal se tehdy i českých enkláv v Horní Lužici Güntersdorfa, Taubentränke, Neukretschen, Dolního Gerlachsheima, Winckľa a Gincla s územím jejich.[1])

---

[1]) Angeberk, Le congrès de Vienne et les traide 1815 III, 1395 Článek XVIII kongressové akty doslova: S. M. Impériale et Royale Apostolique . . .

Úmluva tato nebyla předložena sněmu českému k schválení, jakkoli v článku 53 zavírala důležité ustanovení ve příčině zemí koruny české. Praví se v řečeném článku, že panovníci a knížata někdejší německé říše sstoupí se v Německý spolek, k němuž císař rakouský a král pruský přistoupí se všemi svými državami příslušnými někdy k říši německé.

Sněmy český a moravský až do r. 1815.

Události válečné v celku nepříznivé a politický směr, který ovládl v politice vnitřní, zejména také soustava policejní, byly příčinou, že utuchl znenáhla volnější duch i ve sněmu českém Doplnění císařského patentu ze dne 12 srpna 1791 stavové čeští marně se domáhali, až konečně katégorický zákaz s hora učinil konec všemu dalšímu příslušnému jednání. Restituce právních poměrů, tak jak byly až do r. 1749, nebyla provedena, ba ústřední správa ve Vídni utužovala se a starodávným úřadem zemským zůstal pouhý

renonce, pour elle et ses successeurs, aux droits de suzeraineté sur les margraviats de la Haute et Basse-Lusace, droits qui lui appartiennent en sa qualité de roi de Bohême, en autant qu'ils concernent la partie de ces provinces qui a passé sous la domination de S. M. le roi Prusse, en vertu du Traité de conclu aves S. M. le roi de Saxe, à Vienne, le 18 Mai 1815.

Quant au droit de réversion de S. M. Impériale et Royale Apostolique sur ladite partie des Lusaces réunie à la Prusse, il est transféré à la maison de Brandenbourg actuellment régnante en Prusse, S. M. Impériale et Royale Apostolique réservant pour el et ses successeurs la faculté de rentrer dan ce droi dans le cas d' extinction de ladite maison régnante.

stín. Ani změna hesla, když stavové snahy po státoprávní revindikaci počali zváti snahou po organisaci stavů, nespůsobila nápravu. Hubená míra stavovského účastenství v zákonodárství, jíž Leopold stavům českým přiznal, bohatě vyvážena právem panovničím ztvrzovati všechna snesení sněmovní, bez čehož neměla platnosti. Tak se stalo, že josefinská berní oprava zůstala přes odpor stavů v platnosti alespoň provisorní, ponechávajíc jednotlivým vrchnostem možnost, aby se samy s poddanými o celnici úvazků smluvily. A byly-li otázky státoprávní ze sněmu českého vyhostěny, což říci o otázkách národních? Ty po r. 1793 ze sněmu českého naprosto vymizely. Sněm český pozbýval tím veškeré politické váhy a diviti se jest toliko, že dovedl vyříditi některé věci obsahu v podstatě velmi důležitého, jako zřízení ústavu polytechnického. Patrné tu jest ještě působení vynikajících duchů, kteří sněmovní většinu r. 1790 a 1791 ovládali.

Jest samozřejmo, že vládním kruhům vhod byl úpadek českého sněmování. Výmluvným toho důkazem jest jednání guberniálního rady Josefa Bernardina šlechtice Scotti, rytíře svatováclavského a též člena stavů, který byl stálým odpůrcem stavův a názory své hájil bezohledně. Již v zasedání sněmu dne 10 září 1792 došlo mezi ním a stavy k prudkým rozkladům, jež donutily Bernardina, že v sedění sněmu dne 11 února 1793 omlouval chování své a projevil ochotu dáti stavům zadostučinění. Sněm prohlásil věc tehdy za vyřízenu. Ale téhož ještě r. 1793 podal Bernardin návrh, aby zřízen byl řád sv. Václava, když pak návrh ten sněmem přijat nebyl, obvinil stavy

zvláštním podáním ze dne 16 ledna 1794[1]) k císaři, v němž projevuje se veškera nepřízeň tehdejší byrokracie ku všem historicky oprávněným poměrům a ke stavům českým, zejména pak k jednotlivým mluvčím jejich, jako k proboštu Heritesovi a purkmistru Steinerovi, vyčítajíc nedostatek úcty k panovníku a neposlušenství, ba obviňujíc je, že ani nezachovávali smutek po královně francouzské Marii Antonii. Sněm český byl dle něho „základem všeho možného, vůbec myslitelného zla a nepopsatelného neštěstí pro ubohé lidstvo za všech, zvláště ale za přítomných časů“, jehož jednání opravňuje k největším obavám, poněvadž dotýká se neomezené moci panovničí. Prudké byly zvláště jeho útoky proti skupině stavovských členů, jejíž mínění dle názoru denunciantova rozhodovalo, totiž vůdců stavovské opposice, „kteří nepřetržitě svatá práva panovníkova napadají a v nich s Veličenstvem rovnými, ba snad dokonce i nad Veličenstvo povýšenými býti chtějí.“ Bernardin shledával v jednotlivých důvodech, jimiž odmítavé jednohlasné snesení sněmu se zakládalo, dokonce zločin urážky panovníka (crimen laesae Maiestatis toties quoties) a attentát na monarchická korunní práva. Při všem krajně absolutistickém stanovisku podavatelovu, který vyšel z ovzduší vládnoucí tehdy byrokracie, jest na výsost důležito, že ani tento absolutisticky smýšlející byrokrat nepopíral státoprávní samostatnosti království českého, mluvě důsledně v podání svém o „české monarchii“ a srovnávaje v důvodech svého podání po- měry české s obdobnými poměry uherský

---

1) Opis v král. českém archivu zemském.

Za takových poměrů klesalo ovšem i účastenství v jednání sněmovním. Kdežto r. 1790 a 1791 bývalo přítomno 120 i více členů stavů v jednom sedění, ubývalo účastníků po r. 1792 měrou rychlou. Seznamy přítomných, plnící počátek protokolu o každém sedění, podávají výmluvný toho doklad, neboť zřídka bylo přítomno více než 30 členů všech čtyř stavů, v Praze sídlících praelátů, pánův a rytířů, kteří byli buď úředníky zeměpanskými buď členy výboru zemského, se čtyřmi členy magistrátu pražského, kteří společně měli jediný hlas. Často nebylo ani tolik sněmovníků přítomno. 18 května 1801 dle protokolu obcovalo sedění 5 praelátů, 4 páni, 6 rytířů, 4 měšťané, celkem tudíž 19 přítomných se 16 hlasy! Stavové ale přes to houževnatě hájili výsad svých a zejména bedlivě přihlíželi, aby počet oprávněných hlasů stavovských rozmnožen nebyl. Týkalo se jednání toto hlavně stavu městského a rektora university pražské. R. 1798 podala universita opět žádost k císaři, aby byl rektor magnificus uveden mezi stavy a aby mu bylo vykázáno poslední místo na lavici praelátské.[1]) Žádost ta vyřízena nebyla.

Výkonným orgánem sněmu a stavů byl výbor zemský, formálně sice samostatný, ve skutečnosti ale znenáhla nabývající povahy stavovské kommise, gubernii přidělené. Nejvyšší purkrabí a spolu předseda gubernia byl jeho předsedou, gubernium pak osvojovalo si právo dozoru nad jednáním jeho. Z důležitých příčin hleděla vláda, aby výnný orgán stavů byl na vůli její závislý,

[1]) Originál žádosti r. 1820 vzat a již nevrácen. 'ost sama byla projednávána v sedění česko-rakoudv. kanceláře 2 srpna 1798.

neboť v rukou jeho bylo rozvrhování sbírek a dávek zemských, které častěji po přání vlády rozpisovány, aniž by byly bývaly sněmem schváleny. Nejúčinněji udržován zemský výbor v závislosti tím, že volba jednotlivých členů jeho podléhala potvrzení panovnickému a že vláda zdráhala se potvrditi organisační osnovu jeho, sněmem již r. 1799 vypracovanou. Dvorním dekretem ze dne 16 září 1797, jenž byl předčítán v sedění sněmu dne 2 října t. r., zostřil císař dřívější ustanovení nařídiv, aby zvolení sněmem členové výboru zemského v úřad svůj nenastupovali, dokud neobdrželi císařského potvrzení. Také dřívější zákaz, že zeměpanští úředníci nemohou býti členy výboru zemského, v zásadě platným zůstával; toliko ve zvláštních případech vláda svolila k vyjímce. Tak v sedění sněmu dne 22 února 1802 zvolen byl opět do výboru zemského z pánů hrabě Clam z Martinic, ač byl tehdy již guberniálním radou, a volba jeho byla i ztvrzena,[1]) ovšem když sněm zvláštní prosbu ve příčině té císaři podal a v ní analogických příkladů z Moravy a z Dolních Rakous se dovolával.

Jednání o stížnostech státoprávních, zakryté péčí o přijatou již sněmem osnovu organisační, uvedl dne 26 února 1798 do sněmu hrabě Bouquoi. Právě před tím, 31 ledna t. r., nabídli stavové arciknížeti Karlovi roční dar, příslušné pak snesení v sněmovním sedění dne 26 února předčítáno a návrh jednohlasně přijat. Tu vyvstal hrabě Bouquoi a navrhoval, poněvadž jest mír a tím odpadají důvody, darem uplatňované (X, 73)

---

[1]) Protokol sněmovního zasedání ze dne 22 úno 1802 v král. českém archivu zemském.

aby obnoveno bylo jednání o organisaci a systémisaci stavů a aby konečně organisační osnova stavovská byla potvrzena. Návrh ten byl přijat, zajisté ne k velké radosti vídeňských kruhů. Z těch o brzké nové válce uvažujících vyšel zajisté popud k návrhu, jejž nejvyšší purkrabí hrabě Štampach jménem zemského výboru v sedění sněmu dne 22 května t. r. podal. Navrhovalť, aby představka, jež měla býti císaři za potvrzením stavovské organisace podána, byla odložena až do ujednání skutečného, trvalého míru. Nikdo neodvážil se čeliti návrhu, jenž také byl přijat a zemskému výboru uloženo, aby, jakmile trvalý mír bude ujednán, představku řečenou ihned připomněl. Po nějaké době smýšlení mezi stavy stalo se rozhodnějším, neboť v sedění sněmu dne 1 dubna 1799, tedy v době, kdy již známy byly zprávy o vítězství arcivévody Karla nad Jourdanem, snesl se sněm český o obnově prosby za stvrzení organisace stavovské. Ale dvorním dekretem ze dne 4 června 1799, předčítaným v sněmovním sedění dne 28 dubna 1800, žádost stavů ve příčině této byla odmítnuta, stavům pak na námitky a důvody jejich odpovědíno, že není lze představce stavů v žádné příčině vyhověti, nýbrž že odkazují se stavové na nejvyšší rozhodnutí, oznámené jim 26 července 1794 (X, 111), v němž dána byla zápověď navrhovati jakoukoli změnu zřízení zemského. Stavové přestávali na tomto rozhodnutí, dokud válka trvala. Když však byl ujednán mír Lunévillský, obnovena v sedění sněmovním žádost k císaři za potvrzení organisace stavovské a úřadů stavům podřízených; trvalý mír, k němuž císařské rozhodnutí hledělo, že již nastal a stavové čeští

že netají toho před svým králem, kterak rmoutí je odstrkování, ježto ze všech stavů v Dědičných Státech jsou jediní, kterým odpírá se konečná organisace výboru stavovského. Odpověď k prosbě této není známá.[1])

Zákonodárná činnost sněmu byla již v tomto období skrovnější. Zákonníky občanský a trestní blížily se svému dovršení a tak jen zřídka bylo sněmu o částech jejich jednati. Dálo se tak 15 ledna 1798 a 24 srpna 1801. Tehdy předložen sněmu dvorní dekret ze dne 24 dubna 1801, jímž stavům se ukládalo, aby kommisse radila se o druhém oddělení navrhovaného trestního zákona; do této kommisse zvolen byl tehdy nově appellační rada Leopold hrabě Špork a jeho náhradníkem pražský magistrátní rada Jiří Karl. 28 dubna 1800 předkládal zemský výbor zprávu o návrhu na zřízení vojenských soudů, který mu byl podán k dobrozdání, a při tom vládou podotýkáno, že má se zamýšleným zřízením vojenských soudů usnadniti soudnictví měšťanstvu i lidu. Sněm vyslovil se o návrhu odmítavě.

Berní a urbariální poměry zaměstnávaly opět časem sněm. Nové směry národohospodářské a veliké vládní požadavky podněcovaly návrhy opravné. V sedění sněmu dne 31 ledna 1798 podával zemský výbor zprávu o návrhu právovárečného měšťanstva královédvorského císaři podaném, aby byl dosavádní pivní tác nahrazen poplatkem 15 kr. z každého vystaveného sudu. Návrh ten sněmem doporučen nebyl. Na některých panstvích staly se pokusy o srovnání mezi vrchno-

---

[1]) Protokoly sedění sněmovního ze dne 26 ún(a 22 května 1798, 1 dubna 1799, 28 dubna 1800 a října 1802 v král. českém archivu zemském.

a poddanými ve příčině úvazkův a eventualní za ně náhrady, za nichž zastupoval poddané advokát a fiskální rada František Zvěřina. Císař dal o věcech těchto předložiti sněmu určité návrhy, ale zemský výbor vytýkal ve své zprávě pro sněm určené, že Zvěřina spory mezi vrchnostmi a poddanými ve příčině vzájemných připovědí pozemkových rozdmychuje, a oznamoval spolu, že již vyslechl i rektifikační registraturu i sněmovní kommissi pro revidování zákonů. V sedění sněmu dne 2 dubna 1805 schválena reluiční úmluva mezi panstvím kunovickým a poddanými v městečku Všerubích, při čemž rozhodnuto, že jsou sice úmluvy podobné zásadně přístupny, že ale neschvaluje se, aby poddaní sami o sobě nebo jsouce ve spolcích sdružení, panství sobě kupovali.

Otázka zrušení josefinských školních kommissařů přetřásána také tehdy ve sněmu, ale bez úspěchu. V sedění sněmu dne 1 dubna 1799 předčítán dvorní dekret ze dne 28 října 1798, jímž na žádost stavův, aby školní kommissaři byli zrušeni, odpovídáno prostě, že tak není lze učiniti.

Pozornost budilo, že nobilitace císařem prohlašované v některých případech nabývaly platnosti pro veškeren úhrn Dědičných Států, jakkoli dosud udílely se výhradně pro země koruny české. Tím důležitá otázka státoprávní vyvolána v popředí. Počínajíc r. 1803 uděloval císař František rytířský stav „ve všech českých a německo-rakouských dědičných královstvích, knížectvích a zemích“, ɛkoli ještě udíleno pouze stavovství pro mě koruny české; dvorním dekretem ze e 21 srpna 1806 předloženým sněmu če-ȝmu v sedění dne 16 března 1807, přijat

byl princ Jiří Karel Hessen-Darmstadtský jakožto majitel statků v knížectví opavském položených, za obyvatele rytířského stavu „v království českém a zemích k němu přivtělených“.

Tuhý zápas vedli stavové čeští o zprávu bohatého nadání hraběte Straky. I tento zápas měl pozadí státoprávní; hájiliť stavové ustanovení šlechetného dárce, že jest nadání jeho určeno pro vzdělávání synů českého stavu panského a rytířského, kdežto vládní kruhy přály si, aby z něho podíleni byli šlechtici s nobilitací platnou pro veškeren úhrn Států Dědičných, zejména synové nobilitovaných úředníkův státních a důstojníků. Vláda v té příčině nastupovala s velikou rozhodností. Dvorním dekretem ze dne 29 ledna 1801 bylo vůbec stavům českým právo jmenovati stipendisty Strakovské odpíráno. Sněm však v sedění svém dne 16 března t. r. snesl se o žádosti k císaři energicky odůvodňované, aby bylo jemu ponecháno právo, zakladatelem přiřčené. V žádosti té pravilo se, že by to byla „nezasloužená nemilost“, by bylo stavům právo toto odňato. Důvody stavů působily, neboť v odpovědi své, pojaté do dvorního dekretu ze dne 26 června t. r., jež ve sněmu dne 24 srpna t. r. předčítána, svoloval císař, aby stavové Strakovská stipendia sice udíleli, ale o každém případu aby podali zprávu gubernii. Sněm ani tímto rozhodnutím se nespokojil, nýbrž snesl se o předstávce, v níž přímo vyslovil,. že jednáním vlády v této příčině ruší se přípověď Leopolda II Zdá se, že císař nedal k před stávce té odpovědi, neboť v sedění sněmu dne 18 října 1802 žádost za právo volného udílení Strakovských stipendií obnovena.

Část zemských nákladů byla uvalována toliko na vrchnosti a vláda dávala na jevo, že šetřiti chce poddaných před dalším zdaňováním. Poněvadž potřeby zemské vzrůstaly, hodlali si stavové odpomoci cestou jinou. Když r. 1792 odepsáno bylo z celku poplatného 11.200 usedlostí, byli se zavázali stavové platiti po tři léta po 570,000 zl. a za tou příčinou přijali půjčku 1,710.000 zl., na niž ročně upláceli 180.195 zl. $59^2/_3$ kr. K této dávce přispívali poddaní 0·5% na 1 zl. daně své. Koncem r. 1803 byla půjčka doplacena a tudíž i přestávala poddanská přirážka, stavové však chtěli ji podržeti a z ní hraditi některé důležitosti zemské. Prohlašujíce, že jest přirážka tato sama sebou nepatrna a že již poddaní jí přivykli, žádali stavové ze sněmovního sedění dne 6 dubna 1803, aby byla přirážka tato povolena na dalších deset let k účelům obecně prospěšným, a sice 1) na zřízení dobrovolných i nucených pracoven po venkově; 2) na rozšíření pražského ústavu pro choromyslné a káranské přádelny, poněvadž přijímají choromyslné a provinilé z celé země; 3) na nové silnice, z nichž prý hlavně rolníku prospěch vzejde.

S divnými pocity čteme o sdělení nejvyššího purkrabí hraběte Wallisa v sedění sněmu dne 19 prosince 1808 učiněném, že byla stavům povolena uniforma, pověstné to červené fraky. Když r. 1810 zřízena byla deputace ze stavů všech zemí a z obchodníků předních měst složená (vereinigte Einlösungs- und Tilgungsdeputation), která by radila se o výplatě a nenáhlém odstranění papírových tak zvaných bankocedulí, zvolili stavové čeští v sedění sněmu dne 2 června 1810 za členy její hraběte Vrbnu 62 a hraběte Harracha

58 hlasy, za náhradníky Rudolfa hraběte Černína 51 a Jana knížete Clary 36 hlasy.

Přes všechnu nepřízeň doby i vládního směru, přes veškero omezování činnosti své měli tehdejší stavové čeští na stálé péči dobro obecné, pečujíce o školství odborné, o stavbu silnic a o ústavy obecně užitečné. Ovoce této snahy podnes jest patrno.

Když prvé pokusy o zřízení škol odborně vzdělávacích, zvláště obchodních, ztroskotaly o úskalí finanční (X, 133), dala potřeba reorganisace dosavádní školy inženýrské podnět k založení prvého technického učiliště v Rakousku. Myšlenkou tou obíral se profesor mathematiky na universitě pražské, František Josef Gerstner, z Chomútova rodilý, jejž r. 1795 císař František jmenoval členem kommisse zřízené k opravě veřejného vyučování. Gerstner měl ve zření veliký ústav pro vzdělání techniků všech oborů dle vzoru pařížské école polytechnique, r. 1794 založené. Ústav tento měl se skládati ze studia přípravného, obsahujícího předměty mathematicko-přírodovědecké, o nichž konány byly přednášky ve fakultě filosofické, a z vyššího studia ryze technického.[1]) Dle úmyslů Gerstnerových měl býti ústav ten zřízen nepochybně ve Vídni, ale válečné události překazily provedení. Professor školy této Linhart Herget předložil r. 1799 zemskému výboru návrh, aby vrchnostenští kancelisté, písaři, lesní úředníci a obslužní myslivci účastnili se inženýrského a kreslířského kursu, jenž na škole inženýrské s počátku listop…

[1]) Jelínek, Das ständisch-polytechnische Ins… in Prag, 27.

každého roku byl zahajován. Zemský výbor podal o návrhu zprávu sněmu v sedění dne 20 prosince 1799, který ji vzal prostě na vědomí. Když pak professor Herget 1 října r. 1800 zemřel a nastala potřeba znovu osaditi stolici jeho, služným 1200 zl. nadanou, navrhoval tehdejší předseda dvorské studijní komisse hrabě Rottenhann, navazuje na myšlenku Gerstnerovu, aby zřízeno bylo technické učiliště v Praze s užitím dosavádní dotace školy inženýrské, příspěvku stavů českých a studijního fondu. Návrh jeho byl dvorskou kanceláří schválen a přikázán k dobrozdání vedle Gerstnera i dvornímu radovi dvorské kanceláře chevalieru Landrianovi, dříve profesoru chemie v Itálii. I Gerstner i Landriani uznávali, že jest především dbáti skutečných potřeb země, v níž nové učiliště má býti zřízeno, a proto prohlašovali, že technické učiliště v Praze bylo by s velikým užitkem, přihlížejíc především k národní výrobě, tudíž k lnářství, vlnařství a bavlnictví, k výrobě a čistění skla i železa a k živnostem s výrobami vytčenými příbuzným. Větší rozsah učiliště po příkladu francouzské polytechnické školy i jiných ústavů tohoto způsobu zdál se jim býti nepřiměřeným pro veliké náklady a pro nedostatek učitelů k úloze vytčené spůsobilých. Odtud přesvědčení obou, že studium chemie a mechaniky na ústavě novém má býti základem. Vyučování mělo býti populární, ježto očekáváno, že účastní se ho lidé bez gymnasijního a universitního vzdělání, s vyloučením vší vyšší učenosti a s rozdělením dle různých odvětví výrobních. Aby professoři mohli býti zcela právi úkolu svému, měli býti přístupni každému živnostníku k poradě i k poučení

o zvláštních případech nebo vynálezích pro živnost jeho důležitých i kromě hodin vyučovacích. Pro ústav shledávána potřeba prostranného domu, kterýž by pro chemii vodou a vhodnou příležitostí k barvení, pro mechaniku prostornými síněmi k postavení strojův a modelů, jakož i přiměřeným místem pro hydraulické pokusy a potřebnými dílnami pro výše jmenované živnosti opatřen byl.[1]) Navrhovali pak pro školu nově organisovanou tři nové professorské stolice: pro technologickou mechaniku, pro technologickou chemii a pro kreslení. Rostlinství a nerostopis uznávali sice býti vědami důležitými, prozatím ale měly býti zastupovány silami výpomocnými. Dle návrhu Gerstnerova a Landrianova měli professoři v přednáškách svých opomíjeti vší vyšši učenosti, aby jim člověk obecného toliko vzdělání snadno porozuměl, ježto prý živnostníci měli dotud nevalné vzdělání. Seznam přednášek měl býti veřejně a bezplatně uveřejňován, aby živnostníci naň s prospěchem svým byli upozorněni. Po příkladu Charentonovu v Paříži a Higginsovu, Waltovu i Perarsonovu v Anglii měli professoři udíleti živnostníkům radu i kromě přednášek. Náklady kromě budovy, která byla na snadě, rozpočetl chevalier Landiani takto: Na zařízení 12.000 (5—6.000 chemická kamna, kotle, nádoby, barviva, pak modely a stroje v ne příliš malém rozměru). Pro professuru technologické mechaniky, spojenou se zprávou ústavu, navrhován Gerstner s 1000 zl. přídavku ročního k dosavádnímu svému služnému, pro technologickou chemii dr. Sche-

---

[1]) Jelínek, Das ständisch-polytechnische Institut zu Prag, 31 sld.

rer s 1500 zl. služného ročně, pro kreslení Havle se 600 zl. Pro stolici mechaniky měl býti ustanoven adjunkt s roční odměnou 500 zl., mechanik rovněž s 500 zl. a sluha se 150 zl. Na mechanickou síň a potřebné do ní stroje mělo býti věnováno ještě zvláště 1000 zl. ročně, tak že celkem tato stolice vyhledávala ročního nákladu 3150 zl. Pro stolici chemie navrhován adjunkt s roční odměnou 600 zl., sluha se 150 zl., na udržování pak a látky 600 zl., celkem 2850 zl. Větší náklad proti dosavádní škole inženýrské vypočítán tudíž o 6600 zl. ročně. Gerstner i Landriani navrhovali dvorské kanceláři 23 února 1801, aby se škola inženýrská zorganisovala na jejich základě. Měli býti ustanoveni professor inženýrských věd se služným 1500 zl. ročně a adjunkt se 450 zl., z university měli vyučovati professoři čisté a praktické mathematiky, přírodopisu, fysiky, astronomie, botaniky a chemie, kreslení vyučovati měl učitel školy normální. Řízení školy mělo býti svěřeno professoru vyšší mathematiky. Místnosti pro učebny, sbírky a dílny hledány byly v kolleji klementinské; pro učenníky navrhována stipendia.

Dvorská kancelář návrhy Gerstnerovy a Landrianovy schválila, načež dvorským dekretem ze dne 4 ledna 1802 uloženo gubernii, aby vyzvalo stavy české k úpravě zamýšlené školy dle návrhů schválených a k opatření příspěvku stálého na náklady potřebné. Gubernium postoupilo věc výboru zemskému, který ustanovil referentem hraběte Clama z Martinic. Zevrubnou zprávu svou předložil zemský výbor ve příčině té sněmu v sedění dne 23 srpna 1801 a doporučil, aby sněm návrhy Gerstnerovy a Lan-

drianovy schválil, dle nich pak reorganisace důležitého ústavu se podjal, aby po příkladu slavné tehdy pařížské école polytechnique zřízen byl ze školy inženýrské ústav polytechnický, k čemuž navrhl František Antonín Libštejnský hrabě z Kolovrat, aby se při novém osazení stolice přihlíželo i k umění stavitelskému. Stavové uznali tehdy návrh Kolovratův vhodnějším ale s platností prozatímnou, odkázavše výboru zemskému další šetření o návrhu Martinicovu. Zemský výbor dožádal ihned o dobrozdání Josefa Havle, tehdejšího adjunkta školy inženýrské, maje ve zření především vhodnou reorganisaci školy této. Dobrozdání Havlovo se nezachovalo, ale z příslušné sněmovní zprávy vidno, že lišilo se s návrhy i Kolovratovým i Martinicovým. Přesvědčivým spůsobem dovozoval výbor zemský, že by země zchudla, by za milliony daní, které ročně ztrácí, nebylo náhrady z obchodu zahraničního, který opírá se o domácí náš průmysl. Ukazoval k technické vynalézavosti a k prospěchům z ní plynoucím, které nepřivádějí toliko Anglii k rozkvětu četnými nově zřizovanými továrnami, nýbrž zjednávají blahobyt i Prusku, Sasku a Slezsku. Země tyto že mají veliký zisk z naší výroby příze a hrubého plátna, snažíce se dosíci lepšího spůsobu bílení a ozdobné úpravy. Jako výtka zní další vývod zemského výboru, že okolní vlády podporují všestranně vývoj průmyslu, poskytujíce zálohy výrobcům na hotové zboží, podpory odborným učencům a znalcům věd technologických, zakládajíce vlastní přádel i školy běličské. Ve příčině nákladů vyžá si zemský výbor od profesora Gerstnera nc dobrozdání, které by přihlíželo určitěji k m

ním poměrům. Gerstner bez odkladu sepsal zvláštní pamětní spis, v němž uváděl, co jest již na snadě a čeho bude v budoucnosti potřebí. Vypočítával, že ve stavovské strojnické síni jest 520 strojů pro praktickou geometrii, statiku atd., 220 modelů pro mechaniku, hydrauliku, hornictví, více než 1000 map, knih a různých výkresů. V mathematickém musei s dosavádní inženýrskou školou spojeném bylo 140 umělých hodin, automatův a pod. přístrojů v ceně 15.000 až 30.000 zl. Posluchárna jest dle jeho soudu pohodlná a hodí se i pro chemii, v zavřené pak chodbě za ní bylo by lze postaviti parní stroj. Zařízena jest již i zámečnická dílna a ustanoven při ní praktický zámečník s odměnou 10 zl. měsíčných. Professor Herget měl v této škole i byt, aby dozíral ke strojům, modelům a vůbec ke všem potřebám domu. Potřebné opravy bylo lze dle jeho návrhu pořiditi z interkaláru vzniklého úmrtím Hergetovým, jehož stolice zůstávala po delší již dobu neosazena. Toliko pohřešoval Gerstner, že nemá dosavádní inženýrská škola vlastních svých technologických strojů pro výrobu zboží lněného, bavlněného, skla i železa. Gerstner nabízel se, že dá zhotoviti stroje tyto v síni strojnické, aby se nákladův ušetřilo. Dále navrhoval, aby učitel kreslení vyučoval i nauce o vyšším umění stavitelském, jakkoli byl sněm již v sedění svém dne 3 února 1801 se usnesl, aby byla zřízena samostatná stolice architektury a nadána ročně 1000 zl.

Sněm v sedění svém 23 srpna 1802 otázku tuto vyřídil toliko částečně. Rozšířený zemský výbor pozměnil totiž některé částky v návrzích Gerstnerových a Landrianových a navrhoval, aby oba adjunkti měli po roční

odměně 600 zl., ježto tím odstraní se příčina k různým projevům žárlivosti, celkem tedy navrhoval ku zařízení strojovny zatím 1200 zl., t. j. polovici služného professora Hergeta, jehož stolice byla již po dva roky uprázdněna. Ve třech prvých letech měli býti zakupovány nové technologické stroje, ročně po 1500 zl. Pro chemii bylo potřebí dotace 6000 zl. Nový ústav mějž dvojí oddělení: 1) mechanické, vzniklé z dosavadní školy inženýrské, kteréž bude vyhledávati nákladu o 1036 zl. ročně většího než dotud, a 2) nové chemické s roční potřebou 2850 zl. Bývalý plat professora inženýrství zůstaniž určen pro professora architektury. Dle návrhu Gerstnerova i Landrianova, přijatého dvorskou kanceláří, měli vyučovati: Gerstner mechanice, dr. Scherer z vídeňského Theresiana chemii, adjunkt Havle a druhý adjunkt, ustanovený dle návrhů Schererových. Professor architektury měl býti obrán z ucházečů, kteří žádali o místo úmrtím Hergetovým uprázdněné;[1]) za nejspůsobilejšího z nich pokládán byl Jiří Fišer a také k ustanovení navrhován.

Sněm přijal veškery tyto návrhy výboru zemského, načež předloženy byly císaři k potvrzení. Dvorním dekretem ze dne 14 března 1803 svolil císař, aby platnosti nabyla snesení sněmu ve příčině zřízení ústavu polytechnického, zvláště pak professorské stolice pro architekturu, a projevil sněmu, výboru zem-

---

[1]) Mezi ucházeči o profesuru inženýrskou po professoru Hergetovi byli: Josef Schmied z Brandenšteјna, jubilovaný setník městské dělostřelby ve Vídni, bývalý dělostřelecký setník Antonín Havlíček v Třebíči, pro fessor praktické mathematiky na universitě inšprucké Josef Stapf, učitel kreslení na hlavní škole týnské v Praze František Karel Wolf a účetní stavebního od dělení při gubernii Jiří Fišer v Praze.

skému a všem súčastněným činitelům nejvyšší spokojenost svou. Císař potvrdil spolu Gerstnera professorem mechaniky a spolu správcem polytechnického ústavu, Fišera professorem architektury, dra. Scherera professorem chemie. Dvorní dekret tento předložen sněmu teprvé v sedění dne 30 srpna 1804, ježto od 31 května 1803 sněm do 22 srpna 1804 vůbec shromážděn nebyl. Ježto tím nový ústav byl v zásadě povolen, zbývalo vykonati práce s otevřením jeho spojené, ve kteréž příčině uložil sněm výboru zemskému, aby neměv dotud pro jiné neodkladné práce času přikročiti ku pracím prováděcím, tyto ihned vykonal a o nich sněmu zprávu podal. Adjunkt hvězdárny Bittner stal se profesorem praktické mathematiky a geometrie, adjunkt Havle ujal cvičení konstruktivné v praktické geometrii a mechanice. Všichni professoři polytechnického ústavu přivtěleni k filosofické fakultě pražské university, ústav pak sám umístěn v bývalém svatováclavském semináři v tehdejší ulici Dominikánské, kdež nyní jest vysoká technická škola německá. 10 listopadu 1806 slavnostním spůsobem ústav otevřen a vyučování zahájeno, když se bylo přihlásilo 106 posluchačů, 73 pro mathematiku a praktickou geometrii, 24 pro mechaniku, 23 pro stavitelství.

Tak provedli stavové čeští dílo ceny nehynoucí. Snaha členů jejich, hrabat Rottenhanna, Kolovrata a Clama z Martinic ve spolku s geniálností Gerstnerovou korunována výsledkem skvělým, neboť nový ústav polytechnický v Praze byl prvou školou svého spůsobu v Dědičných Státech. Zařízení jeho podobalo se s počátku nynějším vyšším školám průmyslovým, kladouc váhu na prak-

tické vzdělání mechanické, chemické a stavitelské, záhy však bylo pozorovati, že ovládá nový ústav vážná snaha vědecká, připravující půdu pro přeměnu jeho v učení vysoké.

Jednání o zřízení zemského ústavu pojišťovacího podnítil samostatným návrhem František Adam hrabě Vratislav. V sedění sněmu dne 1 dubna 1799 podával o něm zprávu výbor zemský, i navrhoval souhlasně, aby založena byla zemská pojišťovna proti ohni. Každý obyvatel země měl býti povinen pojistiti si dům, nábytek i zboží své. Pojistné by bylo vypočítáno asi 20 kr. ročně na 1000 zl. pojištěné částky. Sněm návrh ten přijal a předložil císaři, ale v sedění jeho dne 28 dubna 1800 oznámeno císařské rozhodnutí, kterým — patrně ve zření k tehdejším běhům válečným — věc odložena na dobu prý příhodnější.

Rozšířená agenda výboru zemského vyhledávala i přiměřeného umístění jeho úřadův a proto stavové obrátili zření své k hraběcímu Thunovskému paláci na Pětikostelském náměstí, po Václavu hraběti Thunovi pozůstalém a jeho sirotkům náležitém, který honosil se velikou dvoranou, i k účelům divadelním užívanou. Nedávno před tím vyhořev, hodil se dům tento zplna k účelům stavovským. Zemský výbor dal tudíž vypracovati plány na adaptaci jeho a předložil je sněmu v sedění dne 22 května 1799 s návrhem, aby podána byla prosba k císaři za příslušné svolení. Dvorním dekretem ze dne 16 srpna 1799, jenž sněmu předložen v sedění dne 12 května 1800, žádané svolení od-přeno. Sněm však žádost svou obnovil a p depřel tak pádnými důvody, že císař koneči přivolil. V sedění sněmu dne 24 srpna 18(

oznamoval výbor zemský, že došlo císařské přivolení, aby koupen byl na účet stavů Thunovský dům a přiměřeně adaptován, což obé vyhledávalo nákladu 53.886 zl. 39 kr. Císařským rozhodnutím ze dne 24 ledna 1803, jež oznámeno v sedění sněmu dne 6 dubna 1803, uděleno svolení, aby přikoupena byla část sousedního domu Ortenburského za 2000 zl. k rozšíření domu zemského.

R. 1805 postihla veliká bída přičinlivé tkadlce a přástevníky horských krajin. Někteří členové stavů, znajíce bídu lidu z vlastní zkušenosti, podnítili v té příčině jednání sněmovní, žádajíce v sedění dne 9 září 1805, aby podal sněm k císaři prosbu o půjčku 1,000.000 zl. ze státních důchodů pro tkalce a přástevníky horských krajin českých neúrodou postižené.

Téhož r. 1805 český spisovatel František Tomsa vydal spis „Ueber die Veränderung der czechischen Sprache nebst einer Chrestomathie“ nadepsaný a věnoval jej stavům. Stavové v sedění sněmu dne 9 září 1805 věnování přijali a Tomsovi povolili podporu 100 zl.[1])

Jednání o koupi divadla Nosticova zaměstnávalo sněm český již od dob Leopoldových. Po delších vyjednáváních byly v sedění sněmu dne 2 října 1797 schváleny kupní podmínky dle návrhu výboru zemského, čemuž dostalo se dvorním dekretem ze dne 20 prosince 1797, předčítaným v sedění sněmu dne 15 ledna 1798, císařova ztvrzení.

Některé zajímavé věci uchovány jsou v artikulách sněmovních, zachycujíce okamžiky z porad sněmovních, o nichž již není

---

[1]) Dle sněmovních protokolů v král. českém archivu zemském.

zápisů. V artikulích přijatých roku 1794, jež byly teprve r. 1797 uveřejněny, šíře jedná se o poměrech náboženských a dotýká již i stránky jazykové. Kladeť váhu na kazatelskou činnost duchovenstva, jež majíc působiti v mravní polepšení, s prospěchem užívá řeči lidu. Vikářům bylo uloženo, aby při ročních visitacích svých přesvědčovali se o stavu školních a církevních budov, o mravní povaze učitelův, o chování se duchovních správcův a kněží jim k výpomoci přidaných. Mnozí vikáři shledávali, že jsou kněží věkem sešlí, jimž náleží spravovati rozsáhlou osadu aniž by měli pomocníků, následek to citelného nedostatku kněžstva, zaviněného novotami josefinskými. Císař ovšem ustanovil dvacet stipendií pro alummy duchovenského stavu, ale z těch ročně sotva po dvou prý připadne na každou ze čtyř domácích diécésí, nad to pak poukazováno, že při malém počtu studující mládeže a při nepatrné touze po studiích bohosloveckých není ani přiměřeného výběru. Výpomoc mnichy klášterů zrušených i doposud ušetřených selhává, ježto ani kláštery nemají s dostatek mladších členův a sotva jsou s to, aby své fary osadily.

Gubernium hledělo k tomu, aby expositury byly v některých končinách přiměřeněji umístěny. Z té příčiny nově zřízena lokálie v Kozojedech. Lokálista ve Vrudovicích přeložen do Skon, v Kamýku kraje berounského zřízena samostatná duchovní správa.

V artikulích sněmovních za rok 1794, r. 1799 prohlášených, stesk do nedostatku duchovenstva opakuje se. V úpravě farního rozdělení zvolna pokračováno. R. 1795 založeny lokálie v Řidonicích a Jesenic

r. 1796 v Hennersdorfě, r. 1797 v Chotěšově. Roku 1799 zrušena byla lokálie v Krásné a na jejím místě zřízena nové ve Slatině; rovněž zrušeny byly lokálie v Herbatovicích a r. 1802 v Selci. Arcibiskup kníže Salm přitužoval i kázeň v duchovenstvu, zapověděv kaplanům, aby samovolně neopouštěli stanic sobě vykázaných a aby ve všech potřebách církevních farářům ochotně vypomáhali. Zapověděl také duchovenstvu návštěvu veřejných místností a vůbec jednání, které by bylo závadou důstojenství stavu, přepych v oděvu, vyhledávání světských předností. Stálým stížnostem stavu do nedostatku duchovenského dorostu odpomoci chtěl císař vlastnoručním listem ze dne 23 března 1803, jímž svoleno, aby zřizovány byly dle diécésí ústavy filosofické, některá zrušená gymnasia aby byla obnovena spolu s bývalými konvikty a semináři študentskými, aby kláštery, místní děkanové a faráři právo měli mládež k studiím spůsobilou vyučovati v předmětech grammatikálních tříd, aby v každé diécési byl zřízen seminář kněžský, aby lokální kaplani a kooperátoři byli podporováni z fondu náboženského, kněží stářím sešlí aby byli v klášteřích zaopatřováni a právomoc nad duchovenstvem nešlechtickým aby byla oddána soudu zemskému. Uchylkou od josefinského směru byl zákaz arcibiskupův z r. 1803 křtíti po domích a při svatbách konati některé prý nenáležité obřady. Knihy škodlivé měly býti opatrně a mírně odjímány. Všem kněžím nakázal dále arcibiskup, aby pilně a pozorně čítali synodální a ordinariátní nařízení a aby bez přetržení osobně na svých farách přebývali.[1])

---

[1]) Dle příslušných artikulů snesení sněmovního.

Obraz jednání sněmu moravského nebyl utěšenější, ba výlučnost stavovská v něm bujela mnohem více než na sněmu českém. Na šikmé ploše zapírání odvěké příslušnosti své ku koruně české stavové moravští řítili se klopotem a když František I přijal titul „císaře rakouského, krále uherského a českého“ žádali ze sněmovního sedění dne 29 října 1805 po návrhu hraběte Salma, aby císař v reskriptech ke stavům také v menší titulatuře ráčil přijíti oblíbené a pro zemi moravskou vyznamenávající jméno „markrabí moravského“. Přes to nedovedli zabrániti, že gubernium, appellace, zemský soud, krajské úřady zvaly se i po r. 1805 „královskými“. Když jednalo se v sedění sněmu dne 14 března 1805 — tedy již po prohlášce císařství rakouského — o výměru ročního platu nově ustanovenému českému vyslanci při říšském sněmě německém v Řezně Friedrichu Lotharu hraběti Stadionovi, žádal ministerský list ze dne 7 února t. r., aby stavové moravští, „jakožto tělo dosud po vždy s Čechami spojené“ přispěli 3000 zl. ročně a 1500 zl. na ekvipování jednou pro vždy, k čemuž také tito jednohlasně přivolili. Velmi hojny jsou z té doby příklady, že udílena císařem jakožto králem českým příslušnost v panském i rytířském stavu království českého i zemí přivtělených vrchnostem na Moravě osedlým nebo zakoupeným, kteréž udělení bývalo úředně moravským stavům oznamováno a těmito bez odporu na vědomí bráno. Stalo se tak v sedění moravského sněmu dne 22 září 1800 ve p čině Ignátia Jana Ruppa z Ehre stromu, 29 října 1805 ve příčině Jind cha hraběte Matušky z Topolčan,

dubna 1806 ve příčině hraběte Wolkenštejna-Prostburka, 2 listopádu 1814 ve příčině českého guberniálního rady Jana Václava rytíře Böhma a olomouckého kanovníka Karla barona Waltersheima.

Stavovská výlučnost jevila se hlavně spůsobem, dle něhož noví členové do stavovského společenství přijímáni. V sedění sněmu 7 října 1807 oznámil zemský hejtman, že císař projevuje stavům spokojenost za jejich věrnost a pevnou příchylnost, opět za nedávného nepřátelského vpádu osvědčenou, a že dovoluje jako důkaz nejvyšší milosti, aby příslušní členové moravských stavů měli právo odívati se zvláštní uniformou, zřízenou dle barev zemského znaku. Právo toto prohlášeno reskriptem císařským ze dne 23 prosince 1807, ale spolu upozorňováni byli stavové, aby při uvádění do sněmu řídili se přesně předpisy zemského zřízení a vůbec uváděli mezi sebe pouze ucházeče mající vlastnosti předepsané. Stavové rádi uvítali upozornění toto, ježto podávalo jim příležitost k novému zúžení stavovských kruhů. Dotud uváděni byli do sněmu noví členové, mohli-li se u země vykázati inkolátem a majetkem alespoň 10.000 zl., rovněž i synové členů již uvedených, jakmile dosáhli plnoletí. 12 května 1790 sice snesl se sněm, aby konalo se šetření v listinách zemských, zda-li spůsob tento jest zákonem a výsadami odůvodněn, o nich pak aby v budoucím sedění sněmu zpráva podána, ale k podání zprávy té nedošlo. Zemský hejtman dožádal se tudíž informace od nejvyššího purkrabí pražského o spůsobu, jehož se šetří v království při uvádění nových členů do sněmu, a podal zprávu příslušnou sněmu, který k císaři prosbu vznesl, aby i na Moravě

platily předpisy pro království české dvorským dekretem ze dne 12 srpna 1791 ustanovené, se zřením pak ku zvláštním poměrům moravským, aby schváleno bylo ustanovení, prodá-li někdo do sněmu již uvedený opět statky, že on a synové jeho již uvedení sice nabyté právo místa a hlasu ve sněmě podrží, jeho synové však, kteří před prodejem statku nebyli ještě do sněmu uvedeni, že nemají býti již k tomu spůsobilí. Návrh tento odůvodňovali stavové uvážením, že synové právě uvedení nemají práva toho nabývati z uvedení otcova, nýbrž se zřením k jeho deskovému majetku, kteréž právo ovšem prodejem majetku přestává. Tento návrh sněmu byl dekretem dvorské kanceláře ze dne 17 března 1808 v plném znění schválen. Nedlouho potom bylo stavům přece učiniti výjimku z pravidla již přijatého. V sedění sněmu dne 10 května 1809 předneseno bylo přání bratra císařova Rudolfa, aby byl jakožto koadjutor arcibiskupa olomouckého s právem nástupnictví uveden do sněmu, s ním pak aby se téhož práva dostalo jeho nejvyššímu hofmistrovi hraběti Laurenceinovi, který byl majitelem lenního statku Bilovic v kraji hradištském a podal již k císaři žádost za udělení inkolátu. Arcivévoda přijat byl ovšem bez odmluvy a jednomyslně, ve příčině hraběte Laurenceina byl však žádán dodatečný výkaz, že má statky ve dskách zemských zapsané a diplom o udělení inkolátu, potřebný k zápisu do kvaternů majestátních. Rozhodněji vedli si stavové moravští ve příčině žádosti appellačního rady Františka rytíře Vollbringera za přijetí do stavu rytířského s právem sedadla i hlasu. Žadatel byl poprvé odmítnut, i žádal po druhé. Sněm snesl se

v sedění svém 5 května 1810: „Po důkladném uvážení všeho a zvláště okolnosti té, že žádatel důvodů proti své inkorporaci ani důkladně nevyvrátil ani připojenou kupní smlouvou o spoluvlastnictví dvoru ve vsi Záhlenicích napajedelského panství jakož i dodatečným prohlášením paní hraběnky Cobenzlové nedokázal, že drží pravý stavovský statek s veškerým vykonáváním vrchnostenských práv, byla jeho opětovná žádost za uvedení do sněmu odmítnuta, tím spíše, poněvadž této žádosti bez předchozího vysvědčení moravského rytířstva, že žádatel již do jeho středu jest přijat, dle zdejšího zemského zřízení nikterak nemůže býti vyhověno.“[1])

Zajímavý byl případ města Slavonic, které domáhalo se prohlášení za královské město a přijetí do městského stavu. Sněm v sedění svém dne 9 dubna 1804 snesl se, aby žádost tato nebyla podporována, ježto uvedené důvody nejsou prý dosti závažny. Stanovisko toto bylo dvorním dekretem ze dne 30 května 1804 potvrzeno.

Potíž měli stavové s volbami do výboru zemského, ježto nebylo dosti ochotných a způsobilých ucházečů. Když nedostatek tento stále se opakoval, byla přinucena vláda k opětovným žádostem stavů dovolovati odchylky ze zákazu, že státní úředník nemůže býti spolu přísedícím výboru zemského, ba staly se i případy, že pomíjen předepsaný tříletý interkalár od uvedení do sněmu. Zvláštní případ udál se r. 1812, když zvolený městským stavem přísedící, znojemský magistrátní rada Vendelín Tomíček, vzdal se místa svého. Dotud bývalo zvykem stále zachová-

---

[1]) Dvořák, 63.

vaným, že jedním z městských přísedících býval radní člen magistrátu brněnského, do sněmu vyslaný, druhým pak býval volen zástupce některého z ostatních šesti měst královských. Když však jednalo se o volbu přísedícího po radovi Tomíčkovi, položil appellační soud otázku, zakládá-li se příslušné právo venkovských měst královských výsadami nebo zemským zřízením, a pronesl přání, by nebylo důkazu o právu venkovských měst voliti druhého městského přísedícího, aby stavové volili i tohoto z prostředka brněnských magistrátních radů, ježto prý těžko jest magistrátum venkovských měst královských za stále se vzmáhající agendy po šest let jednoho člena pohřešovati.

Práva řečeného nebylo ovšem lze listinami prokázati, ježto zakládalo se zvykem a úmluvou mezi účastníky, ale zvyk sám po dlouhá již léta uplatňovaný nehodlali stavové rušiti. Proto odpověděli ze sedění sněmu dne 7 října 1812 appellačnímu soudu, aby sám předložil otázku spornou vyšším místům, vidí-li ve způsobu dotud zachovávaném překážku služby soudní. Volba vykonána se zřením k poměrům dotud platným i k přání appellačního soudu, dostalo-li by se mu příznivého vyřízení císařského. Zvolen totiž jihlavský magistrátní rada Alois Köller, by však volba měla přestati na radovi brněnském, magistrátní rada tamní Jan Tkaný. Dekretem dvorské kanceláře ze dne 17 února 1813 však ustanoveno, aby starodávná zvyklost zůstala v platnosti.

Veškera téměř činnost tehdejšího mor… ského sněmu týkala se vyřizování postulá… královských. Stavové postuláty tyto z pravi… schvalovali bez zvláštního jednání a toliko

věcech menší váhy, jako v otázkách silničních, dovolovali si krotká upozornění. Ve Vídni byl tento způsob sněmovního jednání vhod a začasté pronesena i pochvala stavovské činnosti s míst rozhodujících. Když r. 1804 meškal starohrabě Salm-Reifferscheid u dvora, řekl mu císař: „Jsem s moravskými stavy úplně spokojen, při každé příležitosti se vyznamenávají, neboť žádá-li se něco od nich, vždy ještě něco k tomu přidají.“ Starohrabě nemeškal o pochvale této v sedění sněmu dne 19 září 1804 podati zprávu, kteráž zapsána i do protokolu sněmovního.

Čeho od stavů moravských žádáno, dotvrzuje nejlépe řeč, kterouž uvedl se v sedění sněmu dne 14 března 1805 nový zemský hejtman Josef hrabě Wallis. Řeč tato jest typický příklad tehdejšího kuriálního způsobu. „Byv jmenován,“ prohlašoval slavnostně řečník, „od jeho Veličenstva gubernátorem moravsko-slezským a zemským hejtmanem moravským, pokládám si v této dvojí vlastnosti za znamenitou čest, býti v čele nejvznešenějšího a největší vážnosti požívajícího shromáždění stavovského. Těším se také jako zemský hejtman vzácným štěstím říditi vážená stavovská shromáždění moravská a býti hlavou stavů, kteří od nejstarších dob šedého dávnověku až do nynějška nepřerušeně a nejslavněji se vyznamenávají neomezenou oddaností k svému nejmilostivějšímu zeměpánu, nejčistším vlastenectvím, nejšlechetnějším smýšlením, hledícím jediné ku blahu zeměpána a vlasti, a nejvřelejší snahou vyhověti každému pokynu, ba i nejtiššímu přání panovníkovu nejchvatnější ochotou, a kteří za každé příležitosti projevili činně, jak jsou velmi pamětlivi svého vznešeného určení a jak nejpečli-

věji toho dbají, aby se osvědčili věrnými, panovníku bezmezně oddanými, důmyslnými a po každé stránce úcty hodnými stavy. Dovolte, pánové, abych dnes, kdy poprvé vstupuji do Vašeho váženého shromáždění, představil se Vám slavnostně jako Váš zemský hejtman a sněmovní direktor, abych i při této příležitosti doporučil se nejsnažněji Vaší přátelské blahovůli a abych připojil nelíčené ujistění, že při svém nynějším postavení pokládám předností jsoucí z nejpodstatnějších a záviděni nejhodnějších státi v čele tak vznešených stavů, že se vroucně těším, jsa členem důmyslných vašich podnikův a usnesení, hledících ku blahu panovníkovu a zdaru země, a že bude mně nejnaléhavější a nejpříjemnější povinností, abych si plnou měrou zasloužil důvěry vznešených pánů stavů, slávu jejich neochvějně zachoval a Vaše výtečné zásluhy při každé příležitosti hlasitě velebil. Páni stavové poctívali vždy mé předchůdce neomezenou důvěrou a nejlichotivější vážností. Doufám, že projeví tato dobrotivé smýšlení i ke mně a že mně věnují náklonnost a účastenství tím jistější, ježto jsem proniknut nejčistší vážností k pánům stavům. Tak jako oni, neznám jiného úmyslu ani jiného úkladu leč dosažení všeobecného blaha a jsem přesvědčen s Vámi v míře nejplnější,. že zájem zeměpána, stavův a země jest pouze jediný a že stavové jen tehdy dostojí svému vysokému určení, když vyplňují rozkazy zeměpánovy, jeho opatření i zařízení a když všemožně přispívají k šťastnému a trvalému jejich provedení. Kráčejmež vytrvale a statečně na této dráze, vyznamenávejmež se i nadále svorností, smyslem pro obecné blaho a patriotismem, abychom svému vysokému

určení úplně dostáli a hodnými se stali důvěry panovníkovy. Osvědčujmež stále svým chováním, že uznáváme jásavě v plném rozsahu štěstí, státi pod moudrým, spravedlivým a nejmírnějším žezlem rakouským a býti stavy a poddanými nejmilostivějšího, nejspravedlnějšího, nejvlídnějšího a nejvýtečnějšího zeměpána, a že jediný pokyn jeho nám dostačí, aby nám ku blahu jeho a země nic nebylo těžkým, žádný dar velikým a žádný podnik nesnadným, a že si nic toužebněji nepřejeme leč dokázati, že žádnými stavy kterékoli provincie (!!) v poslušnosti, ochotě a oddanosti nedáme se překonati a že jiným stavům bude dokonce i nesnadno vyrovnávati se nám v této příčině.“[1])

Nejnaléhavější otázka, již náleželo sněmu moravskému luštiti, byla úprava poměrův urbariálních a berních. Pohříchu nebyla doba spůsobilá k vyřizování otázky této a ani ve sněmu moravském nebylo mužů, kteří by náležitou měrou byli s dosah její. Teprvé dojem velikých vítězství nad Napoléonem přivedl otázku tuto alespoň na pořad sněmovního jednání. V sedění sněmu dne 17 listopadu 1813 oznamováno stavům, že císař z příčiny zvláštního případu nařídil, aby královské gubernium dohodnouc se stavy, podalo dobré zdání, zdali a za jakých modalit jest mezi vrchností a poddanými připustno uzavírati smlouvy o vykoupení poddanských urbariálních dávek na věčné časy? Zemský výbor byl patrně otázkou touto překvapen i odložil odpověď, až by zvěděl mínění sněmu, vyžádal si však

---

[1]) Dle protokolu sněmovního zasedání dne 14 března 1805 v moravském archivu zemském a částečným užitím překladu Dvořákova, 31 sld.

prozatím dobré zdání zemské účtárny, které v podstatě vyznělo, že vykoupení dávek urbariálních jest přípustno a že jen třeba o to se starati, aby se zřením k zeměpanským daním a důchodkům, zakládajícím se takovými dávkami a úvazky byla taková částka od výkupní jistoty zabezpečena, která by se vyrovnávala ceně této povinnosti, ježto sice při budoucím vyšetřování vrchnostenských urbariálních požitků pro novou berní rektifikaci všechna ona cena by ušla zdanění, kterou vrchnost vybírala jako reluiční jistotu za někdejší dávky urbariální.

Zemský výbor shledával, že chová tento názor zemské účtárny v sobě některé nesnáze. Především zdála se býti nevhodnou doba, ježto kolísající cena peněz neposkytovala určitého základu pro výši výkupného a jistoty zabezpečovací a také prý jinak nebylo po této stránce určitého vodítka. Dále soudil zemský výbor, že by výkupy takové mohly nepříznivě působiti v hypothéku statkův a tudíž i v soukromý úvěr, jehož souhrn byl předpokladem obecného úvěru zemského, ježto by prý hypothéka ceny vrchnostenských statků z veliké části se ztratila; neboť hypothéka tato prý podmíněna jest především a hlavně spůsobilostí produkční a jest urbariálními dávkami a úvazky vždy lépe pojistěna než kolísající cenou reluiční jistoty, ježto poddaný, pokud má tažný dobytek, může úvazek svůj k vrchnosti vždy plniti in natura a může také snadno k tomu býti přidržován, na druhé straně však mohou někdy nastati časy peněžitého nedostatku, za kterých ani nejtvrdšími a nejnenáviděnějšími donuc cími prostředky není lze z poddaného vyd čeho nemá, totiž peněz; jako tedy uv

placení úroků nastoupivší na místo dávek přírodních, tak prý je vrchnost v nesnázích s fondem předběžného nákladu potřebného k vlastní produkci, tady pak ohroženy že jsou produkce sama, s ní pak související cenou statkův i hypothéka věřitelův a v další řadě i soukromý úvěr statkářův. Dle návrhu výboru zemského nebylo by ani lze podobné výkupy urbariálních dávek a úvazků za tehdejších časů provésti, ježto prý k tomu bylo nevyhnutelně potřebí souhlasu hypothékárních věřitelů, tito by ale jeho jako zařízení sobě nepříznivého pravděpodobně odepřeli. Také prý zobecnění této výkupné soustavy nebylo by s prospěchem blaha země, ježto prý ukazuje příklad státních panství, že se tím berní spůsobilost ohrožuje, naproti tomu ale veřejná konsumce, zemědělství a průmysl ničeho při tom nezískávají. Byť by tedy obecně nebylo lze říci, že by jednotlivé výkupy dávek a úvazkův, umlouvané mezi vrchností a poddanými, měly býti za náležitého zabezpečení jistotné hodnoty váznoucích na nich berní zeměpanských a za předchozího souhlasu všech vyslechnutých hypothékárních věřitelů naprosto nepřípustny, ba spíše nabývá vrchu pravděpodobnost, že jest blahu rakouských zemí nejprospěšnější, aby v jednotlivých případech, kde činí místní poměry a soukromý zájem výkupy podobné žádoucími, po této stránce se dála volná dohoda dle předpisů, k nimž radí zemské účetnictví, zůstává přece při nezaručeném dobrém úspěchu odvážným a tudy také neradným činiti nějaký veřejný krok k zobecnění těchto výkupův a urbariálních dávek i úvazkův.

Dle těchto návrhů výboru zemského zůstavili si stavové zodpověděti otázku polože-

nou až v době příhodnější a dohodli se, aby ponechána byla v této příčině jednotlivě volnost dohody mezi vrchnostmi a poddanými.

Tíha válek francouzských spočívala i na moravském sněmu, ba zaměstnávala činnost jeho v této době ještě více než sněmu českého, poněvadž po dvakráte, r. 1805 i 1809, byla Morava v jihozápadní své části po delší dobu Francouzi osazena a r. 1805 dokonce i na půdě její boj rozhodnut. Ježto po zmaru výpravy Suvarovovy byly rakouské zbraně proti Francouzům až do r. 1813 stále nešťastny a války r. 1801, 1805 i 1809 skončeny míry velikých obětí vyhledávajícími, zvyšovány byly i vládní požadavky moravským stavům předkládané. Uprostřed třetí války francouzské v sedění sněmu dne 29 října 1805 připomněl zemský hejtman Prokop hrabě Lažanský, že při rychlých pochodech Francouzů, rušících obecný pokoj, jest povinností každého projeviti k mocnáři oddanost neomezenou, chrániti posvátnou jeho osobu a hájiti Dědičných Států před dalšími vpády nepřátelskými. Dle řečníkova názoru byly by případnými dobrovolné dary stavů jako nutné prostředky k dosažení účele označeného i navrhoval, aby stavové moravští nabídli císaři dobrovolný dar trojnásobné dominikální daně v úhrnu 1,559,049 zl. Návrh tento za obecné pochvaly byl přijat a připojeny k němu tyto dodatky: Stavové uvolili se ihned dodati aerariu z domestikálního fondu 150.000 zl. a částku tuto do dvou měsíců nahraditi. Ve příčině zbývajících 1,409.049 zl. bylo si vyžádati císařského povolení, zdali by se stavové země měli v ně uvázati anebo prositi, aby přejali je nejvyšší úřadové za garantie stavův a za těchto podmínek: a) stavové

zúrokují je 5% a za nevyhnutelné potřeby i 6%; b) budou je spláceti v 10letých lhůtách, počínaje sv. Václavem 1806; c) zabezpečí splácení úrokův i jistoty roční repartici na jednotlivé členy stavů, zahrnujíc v to duchovenstvo i města královská. Než však došlo potvrzení císařské, byla jihozápadní Morava zaplavena Francouzi a tu nastala potřeba původní úkol půjčky změniti v podporu vrchností a poddaných nepřítelem poškozených. V sedění sněmu dne 22 dubna 1806, které bylo jediné za tím účelem svoláno, aby stavové projevili mínění své, v jaké míře by tato půjčka mohla býti zmenšena se zřením k podporám, jichž se zemi dostati mělo zálohami peněžními i obilními, císařem již povolenými, pak propůjčením vojenských koní za mírné ceny a příspěvky království uherského, vznesen ku stavům příslušný dotaz, načež stavové snesli se jednohlasně o dobrozdání následujícím: obě škody, které jak jednotliví stavové, tak i poddaní moravští utrpěli armádami nepřátelskými, nejsou ještě v celku vyšetřeny, tedy také s určitostí a plnou jistotou není ještě lze zcela důkladně uvážiti podporu, jaké by poškozeným bylo potřebí, a ač stavům není ještě známo, jak veliká částka bude z příspěvku uherského národa pro Moravu určena a jakou úlevu Jeho Veličenstvo vybíráním daně této míní nejmilostivěji zemi poskytovati, jsou nicméně stavové přesvědčeni vlastní svou znalostí jako držitelé statků, jednak přednesenými údaji o došlých zprávách, jaké výpomoci jest potřebí, že byť i všichni obyvatelé moravští značně trpěli, přece již potřebná pomoc z největší části byla doma shledána a také již poskytnuta a že tedy jen v málokterých dominií

nastane potřeba zálohy peněžité k udržení hospodářství. Proto vzdali se stavové návrhu původního a vznášeli pouze prosbu k císaři za svolení, aby sněm poddaným a vrchnostem, kteří by přece podpory peněžité potřebovali, zvláště ku znovuopatření nářadí a dobytka, směl je udělovati z přebytků domestikálního fondu. Prosbě této ministerským listem ze dne 29 června vyhověno a podmínky stavy navržené schváleny. Každoroční dodávky obilí byly příčinou, že vybrány byly zásoby a žádané pro vojsko obilí z Haliče kupováno, z čehož mnohé právní spory vznikaly. Reskriptem královským ze dne 9 srpna 1806 císař svolil, uznávaje obecné stížnosti do dodávek přírodních, aby dodávky tyto v době míru byly dle potřeby plukův a dle obilních cen reluovány, dle toho pak určena Moravě pro vojenský rok 1807 dávka 530.487 zl. 55 kr. Jiným dekretem ze dne 6 července 1806 snížena zemím, které byly stíženy pobytem ruských neb francouzských pluků, berně na 60%, přirážka na 20%; také osobní daň domkářům, podruhům a služebným u sedláků ze 30 kr. na 20 kr. z hlavy snížena. Ale již r. 1808 nové požadavky do stavů vznášeny a sice požadováno 500.000 zl. na uniformování zemské obrany, dle berní zlatky na všechny poplatníky rozvržitelných. Stavové svolili a připověděli, že budou pečovati, aby peníz žádaný alespoň v šesti měsíčních lhůtách zplacen byl. Uznávajíce ale, že pro úspěšnost zemské obrany třeba jest fondu, z něhož by další nutná vydání byla hrazena, vypsali stavově ještě z každé berní zlatky po 2 kr., čí hodlali sehnati 47.000 zl., ovšem toliko p rok 1808. Další žádosti dvora, aby stavo hleděli v lidu buditi ochotu ke službě v zer

ské obraně a ve sborech dobrovolnických, nebylo zplna vyhověno, ježto prý není snadno žádoucí náladu u moravského lidu ihned vzbuditi; jevíť prý větší díl rakouského lidu neobyčejný odpor a bázeň před vojenskou službou vůbec, s čímž v „českých osadách“ (in böhmischen Ortschaften) spojena jest těžce překonatelná nelibost a nedůvěra ke každému novému zařízení. Z té příčiny stavové, aby v lidu žádoucí ochotu vzbudili, zřídili z domestikálního fondu v každém ze sedmi moravských vychovávacích ústavů nadační místa pro čtyři pacholíky po 100 zl., určená především pro dítky a sirotky zeměbrancův. V sedění sněmu dne 10 května 1809 předčítán rozkaz císařský ze dne 6 května t. r. o rychlém doplnění jízdy a o potřebných k tomu opatřeních. Stavové prohlásili, že chtí postaviti dle možnosti své přiměřený počet koní i mužstva, ježto však v zemi dosti koní není, nákup pak potkává se pro nedostatek znalých lidí s překážkami a nájem mužstva by mohl býti na odpor rozkazům císařským ve příčině doplnění armád, podali stavové císaři 240.000 zl. v hotovosti, aby se za ně 600 koní zakoupilo a 600 mužů třeba i z ciziny najalo i vyzbrojilo. Zemský hejtman vyzval dále stavy, aby po rozumu cís. patentu ze dne 14 dubna 1809 zapůjčili své zásoby zlata a stříbra ne nevyhnutelně potřebného k potřebám válečným.

Mír Vídeňský spůsobil Moravě na krátký čas úlevu, jíž plně po francouzské okkupaci r. 1809 potřebovala. Ale když počaly se trousiti zprávy o neodvratně blížící se zkáze Napoléonovy armády v Moskvě, vyzval císař reskriptem ze dne 13 října 1812 moravské stavy, aby dodali na rok 1813 bezplatně

32.817$^{1}/_{8}$ měřic pšenice, 147.402$^{7}/_{8}$ měřic žita, 190.241$^{2}/_{8}$ měřic ovsa a 70.866 centnýřů sena. Stavové v sedění sněmu dne 2 listopadu 1812 svolili, vyžádavše si se zřením k hojné úrodě toho roku, aby nebyli nuceni obilí pro dodávky z Uher kupovati; současně žádala vláda, aby ku 4,000.000 zl., jichžto potřebí jest pro pozorovací sbor v Haliči, zaplatila Morava 634.794 zl. 42$^{8}/_{16}$ kr. Když pak císař František zjednal spolek se spojenci proti Francii, uložena moravským stavům dvorským dekretem ze dne 1 září 1814 bezplatná anticipační vojenská dodávka pro r. 1814 32.817$^{1}/_{8}$ měřic pšenice. 177.402$^{7}/_{8}$ měřic žita a 190.244$^{2}/_{8}$ měřic ovsa dle berní zlatky rozvržitelné. Dodávka tato žádána bez předchozího svolení sněmovního, k čemuž sice zemský výbor svolil, ale s výhradou, že podá o jednání svém zprávu sněmu, což se také v sedění dne 17 listopádu stalo a sněmem dodatečně schváleno bylo. Vedle pravidelného postulátu pro r. 1814, a sice k vojenským potřebám 2,015.033 zl. 14$^{4}/_{8}$ kr. a ku komorním 317.741 zl. 42$^{5}/_{8}$ kr., žádána ještě mimořádná válečná daň 951.222 zl. 39 kr.[1])

Tyto ohromné dávky k potřebám vojenským potrvaly až do Napoléonova pádu a nebyly závadou požadavkům, které do stavů moravských byly vznášeny se zřením k finančním poměrům státním. Pokusy o nápravu financí zůstavily stopy své i ve zprávách o jednání sněmů moravských. 3 října 1810 předložen král. reskript ze dne 9 září t. r.

---

1) Dle příslušných protokolů sněmovních v moravském archivu zemském. Mezi tiskem dostalo se n nejnovějšího spisu R. Dvořákova Jednání sněmů ı ravských v letech 1792—1835. jehož mně bylo ještě při korrektuře užiti.

ve příčině 10% daně z majetku nemovitého za umoření státního dluhu a peněz papírových. Jistotná cena pozemkového majetku na Moravě, s níž spojena čtvrtina (17.178.650 zl.) přijatá ze Štyrska, Korutanska a Rakous, byla vyšetřena na 874,642.106 zl. 30 kr., 10% daň tudíž na 87,464.210 zl. 39 kr. a při rozsahu na 15 let 5,830,947 zl. $22^{9}/_{15}$ kr. ročně. Vzhledem k naléhavé potřebě finanční úpravy žádal císař, aby daň byla rozepsána ihned, kromě sněmu a bez postulace. Stavové svolili, žádali ale, aby sprostěni byli příplatku na výše řečené tři německo-rakouské krajiny, a dovolávali se obětí, jichž zemi a zvláště krajům brněnskému a jihlavskému r. 1805 a 1809 bylo přinášeti.

10% daň z majetku nebylo lze vybírati, poněvadž by byla zničila největší část obyvatelstva, proto sáhla vláda k pověstnému finančnímu patentu z r. 1811, jehož následky zřejmy jsou bezprostředně v jednání sněmu moravského. Žádalť císař pro vojenský rok 1811 místo 1,431.831 zl. 58 kr. dotud povolované berně částku tuto v listech výměnných nebo v bankocedulích ale v trojnásobné výši 4,295.495 zl. 54 kr., vedle 317.741 zl. $54^{4}/_{8}$ kr. pro potřeby komorní. Stavové povolili i tyto postuláty. Vedle toho ještě reskriptem ze dne 16 března 1811 zvýšena dosavadní berně 1,749.603 zl. $50^{4}/_{8}$ kr. o přirážku celé jedné třetiny. V sedění sněmu dne 25 září t. r. byla schválena i tato přirážka.

Bylo již výše položeno, že dovoleno stavům moravským roku 1807, aby v uznání -ěrnosti i pevné příchylnosti, opětně za ne-átelského vpádu r. 1805 osvědčené, směli ɔsiti vlastní uniformu, zřízenou dle barev ɔmských.

Vlastní péče stavův o dobro zemské týkala se stavby nových silnic, úpravy řeky Dyje a škol. Potřeby silniční byly každoročně předmětem jednání sněmovního. Na počátku panování císaře Františka každoročně opakován při schvalování postulátů královských požadavek ve příčině výstavby silnice znojemsko-brněnské, ale teprvé dvorským dekretem ze dne 29 září 1803 oznámen sněmu schválený plán na stavbu této silnice přes Pohořelice, Branišovice a Lechovice, gubernii pak uloženo, aby opatřilo vše čeho potřebí. V sedění sněmu dne 19 září 1804 vedle 1,600.000 zl., které již byly na stavbu této silnice povoleny, schválena ještě půjčka 275.558 zl. 42 kr. se 4% zúrokováním z přebytků daně nápojové. Také v létech následujících bylo povolováno po 10.000 zl. na stavbu silnice znojemské s prosbou, aby bylo peněz těch užito k dokončení jejímu, ne však k opravám a k udržování silnic starých. Ale ještě r. 1810 nebyla silnice dostavěna, nýbrž sněmu vidělo se v sedění dne 8 února 1810 svoliti k další půjčce 62,077 zl. $48^5/_8$ kr., potřebné k dostavění jejímu. Než ani tehdy nebyla stavba dovršena, nebo 12 července 1811 tázalo se gubernium sněmu, kolik hotovi jsou ihned ještě stavové půjčiti na její stavbu, ježto by jinak z nedostatku peněz bylo nutno práci zastaviti. Sněm v sedění dne 25 září t. r. povolil půjčku 30.000 zl. v bankocedulích z přebytku daně nápojové. Teprvé teď stavba dokončena, načež dvorským dekretem ze dne 26 ledna 1814 oznámeno stavům, že příspěvku 10.000 zl. každoročně na stavbu silnic věnovaného bude užit na stavbu silnic z Olomouce Litovlí do Čech

Palčivou potřebou, již pociťovaly jak

Morava tak Dolní Rakousy, byla úprava dravé a pustošivé řeky Dyje. Dvorská kancelář jala se ve příčině té vyjednávati i se stavy moravskými a žádala zálohy na příslušné vodní práce, čehož poprvé tito odepřeli. Dekretem dvorské kanceláře ze dne 28 července 1812 vyslovena naděje, že stavové přes prvé své usnesení neodeprou svého přispění, a oznámeno, že nežádá se záloha najednou, nýbrž dle postupu prací. Při tom dovozovala vláda že nezbytna jest úprava řeky, aby zátopy její byly zamezeny. Sněm v sedění svém dne 13 října t. r. uvolil se vypláceti ročně zálohu 10.000 zl.

Veřejné poměry za válek francouzských.

Strastná doba dlouhých válek, namnoze nešťastně vedených, bezděky dala vznik vládní soustavě císaře Františka, již lze označiti nejpřípadněji, zve-li se osobním absolutismem císařovým. Proniknut jsa myšlenkou, že jsa panovníkem. jest i pánem všeho státu za všechny jeho poměry jediné zodpovědným, pokládal se císař za jediný pramen vší státní moci. Císař byl absolutista v nejkrajnějším smyslu slova, tudíž nepřítelem všeho nového ducha, zvláště obecní samosprávy, uvolněného tisku, veřejné kritiky státního života, vědeckého badání, ba i škol, pokud úkolem svým nesly se výše než kázala praktická potřeba všedního života. Známé Kališské provolání hraběte Kutuzova k Němcům potkalo se se zřejmým odporem rakouského císaře i bylo potřebí, aby cář v podstatných věcech je

oslabil, než došlo ku spolku s Rakouskem. Čiré absolutní stanovisko císařovo bylo příčinou, že nestrpěl vedlé sebe ústřední vlády, nýbrž řídil sám a žádal, aby veškera podání byla písemně předkládána jeho kabinetní kanceláři. Až do r. 1805 stál v čele této kanceláře ministr, který byl prostředníkem mezi jednotlivými „dvorními úřady" a panovníkem; po pádu hraběte Colloreda zastupovali úřad tento lidé s hodností mnohem nižší. Pro věci zahraničné, vojenství, finance, soudnictví byly „dvorní úřady", jichž náčelníci obyčejně měli spolu i hodnost ministrův, ale po zrušení státní rady přestal všechen styk mezi těmito dvorními úřady a dvorskými kanceláři, ježto náčelníci úřadů těchto toliko císaři zprávy své předkládali. Císaři byli ministři pouze nejvyššími referenty, jež vybíral si z řad vysokého urozenstva.

Císař nebyl ani státník ani vojín, což při vrozené jeho nedůvěřivosti bylo příčinou, že se zdlouha a velmi těžce pro to neb ono stanovisko rozhodoval. Důvěry neměl ani k nejbližším svým příbuzným, z nichž arcivévoda Karel zplna pociťoval nedůvěru císařského bratra, ani k ministrům. Teprvé Metternich nabyl u císaře postavení podobného někdy postavení knížete z Kaunic. Domníval se císař, že Metternich obratnou svou politikou nejvíce přispěl k Napoléonovu pádu, a povýšil jej ještě na krví zbroceném bojišti lipském 20 října 1813 se vším rodem do dědičného stavu knížecího; ale státním kancléřem byl Metternich teprvé r. 1823, načež podařilo se mu r. 1826 získati panství bohaté někdy klášterního Plas v Čechách za ok nosti, které daly podnět k nevyvrácené pos domněnce, že nízké jinak tržní ceny vůh

nezaplatil. Směr Metternichův jest sice zřejmý i ve vnitřní správě, ale chytrý ministr hleděl přímé účastenství své v ní zakrýti, aby na venek císařova vůle zdála se býti jediné rozhodující.

Se zvláštní horlivostí všímal si císař veřejné správy a soudnictví a proto chtěje býti o všech věcech přímo zpraven, povoloval audience měrou velikou a začasté dle dojmů při nich nabytých tvořil si úsudek svůj. Předními nástroji soustavy této byli císařovi pobočníci podmaršálek Duca, Baltazzi a baron Kučera, pak tajná policie, jež s ostražitostí nevšední kontrolovala každé hnutí ve státě, a konečně čcrný kabinet poštovní, který neušetřil korrespondence ani osob vysoce postavených. Poměry takové byly spůsobilé, aby vypěstily byrokracii v pravém slova smyslu. Veškero státní úřednictvo bylo pokládáno za sbor císařových spolupracovníků, který ve správě státní měl míti touž jedinou vůli jako císař; ve skutečnosti však každý úředník ve svém kruhu domníval se býti svrchovaným proti podřízeným a své správě svěřeným, prost jsa pravé zodpovědnosti, ježto proti každému rozhodnutí úřednímu možno bylo vyšší instance se dovolávati. Tajné a písemné úřadování zvýšilo ještě moc byrokracie, ježto nebylo prostředku, kterým by bylo lze cesty její kontrolovati.

Čechy a Moravu tížila soustava tato neméně než ostatní Dědičné státy, ale přece byly poměry v nich příznivější, ježto alespoň formálně zůstávaly nejvyšší zemské úřady stavovskými, jsouce pak osazovány muži z prostředka stavů zemských branými, byly přece samostatnější než úřady v jiných Dědičných státech. Zejména v Čechách úřad

nejvyššího purkrabí byl vždy pokládán za důstojenství toliko králi podřízené a působnost ústředních úřadů vídeňských měla proti němu ráz více méně prostředkující. Vláda pomáhala si tím, že povolávala do důležitých těchto úřadů stavovské členy soustavě své oddané, neodvážila se však ani těmto předpisovati způsob, jakým úřad svůj v duchu panující soustavy spravovati měli.

V Čechách po pádu hraběte Cavriana, který obětován byl stavům, jmenováním hraběte Rottenhanna povolán v čelo politické správy muž vynikající, stoupenec zásad dobou hýbajících ale upřímný přítel země i zařízení jejích. Rodem jsa Němec z biskupského knížectví bamberského, zdomácněl záhy na půdě české i osvojil si i plnou měrou jazyk země. Stavové projevovali jemu v úřadování i ve sněmu velikou vážnost, kterou zasloužil si právem, přispěv nejvíce k urovnání rozháraných poměrů po smrti císaře Josefa II. Proti nově zřízeným ústředním úřadům vídeňským hleděl hrabě Rottenhann uchovati samostatnost svého postavení, což asi bylo přední příčinou, proč ku konci r. 1792 z Prahy odvolán a pověřen ve Vídni správou vysokého úřadu ústředního. Jeho nástupcem stal se neméně osvícený šlechtic Prokop hrabě Lažanský, před tím předseda appellačního soudu, vynikající předák stavovské opposice sněmovní a horlivý podporovatel věd. Když byl hrabě Lažanský jmenován ku konci r. 1793 nejvyšším dvorským kancléřem, stal se 22 ledna 1794 nejvyšším purkrabím František Václav Kager hrabě ze Štampachu, potomek rodiny sice přistěhovalé ale zplna již zdomácnělé. Hrabě Štampach stál v čele správy království českého po delší

dobu a osvědčil se zvláště za hrozících vpádů francouzských r. 1796 a 1800. R. 1803 zaujal úřad jeho známý státník Jan Rudolf hrabě Chotek a spravoval jej až do září 1805. Když byl tehdy povolán hrabě Chotek do Vídně, stal se nejvyšším purkrabím pražským dosavádní zemský hejtman moravský Josef Antonín hrabě Wallis, který sice ve sněmu zemském hleděl zamluviti se stavům úlisnými řečmi, ale v úřadě řídil se stanoviskem na výsost příkrým. „V Čechách," praví o něm Springer,[1]) „vládl jako pravý paša. Poddaný a podlízavý jsa vzhůru, povznášel zase pýchu svou dvojnásobně ukrutnickým nakládáním s poddanými svými. Výhrůžku Götze von Berlichingen: „„kdo není uherským volem, ať se neblíží ke mně"" vyškrtl vlastnoručně z divadelního textu jakožto urážku národa uherského; že však i v Čechách bydlí lidé a ne tvorové bezrozumní, kteří jenom krutým násilím mohou býti na úzdě držáni, to zdá se že nevěděl. Jeho se vše úzkostlivě stranilo, přítomnost jeho naplňovala nesmírným strachem a to netoliko mlékařky, jimž při nejmenším podezření falšování překacoval džbány. pekaře a kramáře, kteří dle mínění jeho toliko na podvod pomýšleli a vždycky trestuhodni byli, nýbrž i úředníky, jichžto tělo bez obrany vydáno bylo jeho trýznění, čest pak surovým jeho choutkám. Týrati své podřízence stalo se mu pravou životní potřebou a nejmilejší jeho kratochvílí bylo dávati řádným úředníkům pocítiti otrockou jejich závislost na jeho vůli. Celé dny bývalo jim bez zaměstknání čekati v předpokoji, hladem práhnoucím;

---

[1]) Springer-Pravda, 140.

uprostřed noci bývali vyburcováni z lůžek a voláni k němu, aby vyslechli ledajakou lhostejnou zprávu; v lehkém dvorském obleku obesílal je k sobě a nutil v nejkrutší zimě neopatřené jezditi s ním v otevřeném voze po venkově beze všeho účelu. Viděti je třesoucí se zimou an sám v tlusté kožichy zaobalen jsa, cítí pohodlné teplo, to bylo mu dle vlastního jeho vyjádření nejrozkošnějším žertem.“ Zvláště v Praze rozbujela se policejní svévole v nejkrajnějším pojmu. Tehdejší noviny přinášely v každém téměř čísle úřední vyhlášky, podepsané správcem ředitelství policejního, v nichž podávána zpráva obecenstvu o pokutování toho neb onoho řezníka, pekaře, krupaře atd., tu pro nedostatečnou váhu tu pro špatnou jakost zboží..

Nástupcem hraběte Wallisa stal se r. 1811 František Antonín Libštejnský hrabě z Kolovrat, rozený 31 ledna 1778, pán znamenitý a vlastenecký, který zjednal si v mládí rozsáhlé i všestrané vzdělání. Za hraběte Wallisa byl městským hejtmanem pražským, r. 1809 i zemským válečným kommissařem. Jsa horlivým přítelem českých dějin, přál hrabě Kolovrat duševní i národní obrodě české, mluvil plynně jazykem českým a zjednal si nehynoucí zásluhy o povznesení národa i jazyka českého. Za války r. 1813 vedl si tak energicky, pečuje o raněné a nemocné, že poctěn byl vlastnoručním, uznání plným listem cáře Alexandra. Na Moravě spravoval úřad zemského hejtmana oblíbený a státnickým duchem nadaný Alois hrabě Ugarte až do konce r. 1802. Když povolán k důs jenství nejvyššího dvorského kancléře, s se jeho nástupcem Josef Karel hra z Dietrichštejna, pán rovněž oblíbe

kterýž sice toliko po dvě léta řídil správu markrabství, ale i za krátkou tu dobu zjednal si takovou lásku, že odcházeje 31 října 1804 za novým svým povoláním do Vídně, opouštěl Brno za okázalého účastenství všech vrstev obyvatelstva. Zemským hejtmanem stal se po něm Josef hrabě Wallis, který již po roce jmenován nejvyšším purkrabím pražským, načež dostalo se 29 srpna 1805 Moravě nového zeměsprávce v Prokopu hraběti Lažanském, nejstarším synu někdy nejv. purkrabí téhož jména, pánu vzdělaném a vlasteneckém, který si zvláště v Brně zůstavil trvalou paměť péčí svou. 22 dubna 1813 jmenován hrabě Lažanský nejvyšším dvorským kancléřem, jeho úřad dosavádní pak svěřen Janu hraběti Larischovi. Tento však ani v úřad zemského hejtmana se neuvázal, nýbrž správa Moravy a Slezska svěřena 3 září 1813 plnomocnému kommissaři dvorskému Ignátiu hraběti Chorinskému z Ledské. Toto provisorium potrvalo přes půl druhého léta, nebo teprvé 27 dubna 1815 jmenován zemským hejtmanem Antonín Bedřich Mitrovský hrabě z Nemyšle.

Úřednická soustava zůstala i za Františka I celkem v též podstatě jakož byla za Josefa II a Leopolda II. Vyšší úroveň osvětná v Čechách a na Moravě byla ovšem příčinou, že do úřadů hojně vstupovali i synové domácí; vedle nich však četni byli i úředníci z jiných zemí, tak zvaní „něměčtí“ úředníci, o nichž oprávněn byl známý úsudek arcivévody Karla, pronesený r. 1802 za inspekční jeho cesty po Haliči.[1]) Po přání stavů českých

---

[1]) Dle slov arcivévodových (u Wertheimra I, 82 dle arcivévodových Ernstliche Betrachtungen, Oct.

obnovena r. 1795 pražská mincovna, ovšem bez nejvyššího mincmistra, a umístěna v někdejším praelatuře Paulánské na Staroměstském náměstí, ježto bývalá mincovna byla v rukou vojenské správy.[1]) Stesky lidu venkovského ve příčině ubytování jízdy daly podnět k jednání o stavbu kasáren po vší zemi. Zvláštní kommisse za tou příčinou zřízena r. 1802, v níž zasedali baron Mac Neven, podmaršálek baron z Auffenburka a krajský hejtman příslušného kraje. Kasárny měly býti stavěny při silnicích u měst a vsí; náklad měl býti hrazen dávkou rovnou celoroční dani a ve třech ročních lhůtách splatnou, ale válečné běhy myšlence té zdaru nepřály.[2])

Absolutistická soustava spatřovala nebezpečenství v městské samosprávě a proto byla tato v hlavních částech zrušena. Dvorním dekretem ze dne 3 února 1797 odňato měšťanstvu volební právo purkmistrův i radních, ježto prý „zjevně ruší občanský klid a svornost a budí bezpočetné rozbroje, nepřátelství a vzájemné rozhořčení“. Výbory měšťanské zrušeny a všechna místa magistrátních úředníků, zkoušených i nezkoušených, jakož i repraesentantů, prohlášena za hodnosti trvalé, které měly býti osazovány, když někdo zemřel aneb odstoupil. Ucházeči měli se hlásiti u krajských úřadů, ty pak ve shodě s vyššími úřady měly rozhodovati, kdo má býti k volbě připuštěn. Měšťanské výbory nahrazeny výborem z cechů, do něhož každý cech voliti měl 1 neb 2 členy. Podkomoří rytíř

1802) vor allem beschwerte man sich über die neuen deutschen Beamten, bei denen die Bestechlichkeit einen abschreckenden Grad erlangt hatte.

[1]) Rulík, Kal. hist., II, 35.

[2]) Vavak, Paměti IV, 196 sld.

Hennet hájil proti těmto nařízením svého práva, obnoveným zřízením zemským vymezeného, i dosáhl toho, že vydáno bylo 6 září 1798 krajským úřadům nařízení, aby před volbou purkmistrů nebo radních byla jména uchazečů podkomořskému úřadu ohlašována, tento pak aby mohl kandidáty nehodné nebo nespůsobilé vymítiti.[1]) Praze vzato právo voliti si purkmistra r. 1800.

Nejdůležitější čin správní i soudní byly nový občanský a trestní zákonník. Již Leopold II ustanovil roku 1791 zvláštní kommissi, která se měla podjíti kompilace zákonů politických, než však kommisse tato zorganisována, stihla císaře smrt. Za prvých let Františkových byly válečné události pracím kommisse této překážkou. Teprvé 3 listopadu 1801 oznámeno českému nejvyššímu kancléři, že vidí se potřebným pro zdárnou službu, aby sstoupila se za předsednictví dvorského kancléře barona Egra a za spoluúčastenství Sonnenfelsova zvláštní kommisse, která by veškery platné rozkazy a výnosy snesla, v celek je upravila, odpory z nich odstranila a takové dílo upravila, které by úřadům usnadnilo rozhodnutí v případech jednotlivých a odstranilo zbytečné i rozčilující odkazy. R. 1808 stal se praesidentem kommisse této hrabě Rottenhann, po jeho pak smrti řídil ji místopředseda Sonnenfels až do jmenování praesidentem Jana Rudolfa hraběte Chotka. Do r. 1813 sebrány zákony z r. 1740 až 1813, mezitím ale 1 června 1811 prohlášen již nový zákonník občanský s platností od 1 ledna 1812. O nový zákonník trestní pečoval císař již od svého nastoupení a příslušné práce uložil

---

[1]) Čelakovský, Úřad podkomořský, 126 sld.

Sonnenfelsovi a dvornímu radovi Zeillerovi. 3 září 1803 zákonník tento prohlášen. Jím obnoven trest smrti v některých důležitých případech i za velezradu, a zvláště vytčeny přečiny povahy policejní, na něž ustanovena poměrně veliká výměra trestu. Zavedením nového občanského zákonníka pozbyla platnosti v soudnictví městském sbírka Koldínova.

Osobnímu způsobu vlády své zjednával císař půdu častými jízdami a pobytem v Čechách i na Moravě. Nejdelší a v následcích svých nejdůležitější byly císařovy návštěvy r. 1804 a 1813. R. 1804 pobýval císař s císařovnou, třemi syny a dvěma bratry, arcivévody Janem a Rudolfem, letní dobou po delší čas v Brně a v Olomouci, načež 7 září odjel do Josefova. 8 září zastavil se v Litomyšli, kdež mimo jiné prohlédl si nově zřízený ústav filosofický, 10. t. m. stihl do Hradce Králové, kdež provázen jsa vlasteneckým knězem Švendou, shlédl veškery památky. Zvláštní zájem projevovala při tom císařovna Marie Terezie. Z Hradce odjel císařský průvod do Mladé Boleslavě, odtud do Staré Boleslavě, kdež císař s chotí svou navštívil oba památné chrámy, a 14 září zavítal do Libně na manévry, u Hloupětína pořádané. Tam již očekávala císaře mnohá knížectva, jako Ludvík princ pruský, Antonín vévoda saský, princové meklenbursko-zvěřinský a sasko-koburský, kníže Radziwił. Oba arcivévodové dobře mluvili česky, což v obecenstvu radost působilo. 20 září uspořádána hlavní bitva manévrová. Z Libně zajížděl císař každodenně do Prahy kdež udílel audience a navštěvoval veřejn i dobročinné ústavy. 21 září přesídlil dvů na hrad Pražský. V den sv. Václava přítc

men byl císař se vším dvorem při hlavních bohoslužbách. 29 t. m. konán veliký lov na panství brandejském, zejména v okolí Kostelce nad Labem. Ježto právě tehdy vznikala v lidu nouze z neúrody, kázal císař péci chléb z mouky ve vojenských skladištích uložené a lidu po 6 kr. prodávati. 12 října opustil císař Prahu a dal se s císařovnou přes Zdiby, Veltrusy, Mělník a Mšeno do Jablonného, Liberce, Friedlanda, Žitavy, Rumburka, Hajdy, Lipé, Nových Zámkův a Úštka, kdež navštěvoval továrny a dílny a přijímal zevrubné zprávy o rozvoji průmyslu. Po osmi dnech navrátil se císař do Prahy, odjel však ihned do Roudnice, Terezína, Litoměřic i Teplice a 22 října byl již opět v Praze, kdež ve slavnostním slyšení přijal francouzského velvyslance hraběte Champagny, přinášejícího vlastnoruční list Napoléonův, který obsahoval uznání rakouského důstojenství císařského. Císař poctil francouzského vyslance, byv kmotrem při křtu jeho dítěte, který konán byl ve chrámě sv. Víta. 25 října opustil císař se dvorem svým Prahu Téhož dne navštívil cestou Karlštejn, překročil u Davle řeku Vltavu a přenocoval v Bystřici u Benešova. 26 října skrze Tábor a Soběslav zavítal dvůr do Budějovic, kdež 27 nazejtří, provázen jsa nejvyšším purkrabím hrabětem Chotkem, prohlížel si město a zvláště bohatý archiv, nově kanovníkem Pinkasem uspořádaný. 28 října po ranní mši dal se císař na cestu do Lince.[1])

---

[1]) Vavák, Paměti IV, 238.

Věci náboženské.

U věcech náboženských císař zachovával stanovisko josefinské, ale v zásadě toliko, bez újmy náboženského citu obyvatelstva. Sám jsa pobožný po příkladě předků svých, hleděl císař, aby pobožnost uchovala se i v širokých vrstvách, ježto v ní spatřoval nejlepší ochranu proti novotám. Ale autoritu státní hájil proti církvi důsledně, nedávaje nijak otřásati poměrem podřízenosti, do něhož církev byla za Josefa II uvedena. Hlavní časti josefinských novot zůstaly i nadále v platnosti, ale u věcech bohoslužebných zvolna vyhovováno obyvatelstvu; také tolerancí, tak jak se již byla vžila, nemělo býti hýbáno. 13 června 1792 obnoven sice josefinský bohoslužební řád a úřadům uloženo o to pečovati, aby dávná procesí a pouti nebyly znovu zaváděny, povoleno ale, aby udíleno bylo požehnání monstrancí i při odpoledních pobožnostech, čemuž prý lid duchovenstvem nedostatečně poučený přednost dává, a aby tam, kde ustanoveno jest při chrámě více kněží, konány byly touž dobou dvě mše, u hlavního i vedlejšího oltáře.[1])

Stavové čeští jednajíce po přání praelátského stavu, žádali hlavně dvě věci: aby obnoveny byly alespoň ty kláštery, jimž v čele stáli kdysi praeláti, a aby tolerance byla omezena, zejména aby stíženy byly přestupy. V prvé příčině jednání sněmovní nemělo výsledku. Že zrušených klášterů nebyl již žádný obnoven, ale prohlašováno, že tak bude lze učiniti, až zachované dotud kláštery budou

---

[1]) Politische Gesetze II, čis. 70.

míti plný počet členů. Přes to kolovala r. 1797 pověst, že vyjednává císař s papežem o obnovu řádu jesuitského, aby prý byl hrází proti nebezpečným novotám.[1]) R. 1799 oznámena pravidla, jichž šetřiti bylo klášterům dotud zachovaným, aby vyhovovaly původnímu svému účelu. Spolu ustanoven pevný počet mnichů v každém z nich a kolik noviců smějí přijímati. V celku zůstal počet členů v jednotlivých klášteřích tak jak byl josefinskou redukcí určen; toliko klášterům, které dle pravidel svých dovolovaly členům vychovávati mládež a oddávati se vědám a tudíž byly s to, aby zjednávaly učitelstvo pro university, lycea a gymnasia, bylo dovoleno přijímati novice ve větším počtu a dle vykázané potřeby. Klášterům františkánským a kapucínským, jež byly vydržovány z fondu náboženského, zůstaven určený původně počet kněží, v jiných však nemělo jich býti více než 10 až 12; počet bratří laiků rovněž velice omezen, tak že nadále v klášteře o osmi až desíti kněžích směli býti toliko čtyři bratři laikové k domácí posluze.[2]) Biskupové buď sami buď skrze své důvěrníky měli kláštery častěji visitovati a kázeň i pořádek v nich přehlížeti.

Duchovní správa ve všech zemích českých trpěla tehdy citelným nedostatkem duchovenského dorostu, jehož příčinou byla hlavně josefinská opatření proti klášterům a gymnasiím. Předpis, aby každý, kdož do gymnasia vstoupiti míní, vykázal se vysvědčením německé hlavní školy, a zavedení školního platu

---

[1]) Polit. Journal 1797, str. 1115 (dopis z Vídně ze dne 14 října).

[2]) Polit. Journal 1802, str. 548 sld. (Neue Einrichtungen in geistlichen Sachen in den k. k. Erbstaaten).

stížily studia vůbec; v Praze, Brně, Olomouci, Plzni, Klatovech, Kroměříži, Jihlavě i j. zrušeny byly četné kláštery, v nichž chudí gymnasisté mívali obživu. Největší byl nedostatek kněží v diécési královéhradecké, kdež po zrušení generálního semináře pražského nebylo biskupského semináře. Následkem toho četná kaplanská místa neosazována a dovolováno tam, kde byla systémisována, aby farář v neděli a svátek mši dvakráte četl. Znenáhla počalo se nedostávati kněží na kaplanství lokální, ba i na větší samostatná obroči, načež nový biskup hrabě Trauttmannsdorf předložil císaři návrh, aby některá ze zrušených gymnasií, zvláště německo-brodské, byla obnovena a v každé diécési zřízen byl biskupský seminář. Vláda dotázala se všech biskupův ve příčině návrhů Trauttmannsdorfových a dostalo se jí všestranného souhlasu.[1])

Všichni biskupové v zemích českých stěžovali si při každé příležitosti do nedostatku duchovenstva pro pastýřskou správu, kterýž nedostatek stával se tím citelnějším čím více vymírali kněží ze zrušených klášterů. Také kláštery ušetřené nebyly s to, aby přijímaly předepsaný počet novicův, a vina toho zjevu shledávána hlavně v redukci gymnasií, ve zrušení theologických studií klášterních a v nedostatku theologických ústavů. Císař František ochoten byl ve příčině té odpomoci, ale rádcové jeho poukazovali k obavám oprávněným, že by z theologických ústavů vycházeli kněží bez širšího oboru duševního, kteří by postoupili i k vyšším hodnostem, zajisté k nenabytné škodě ducha nábožen-

---

[1]) Fr. Kryštůfek, Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských I, 336.

ského. Výsledkem těchto vzájemně se potýkajících směrů jsou některá nařízení císařova, která, pokud byla v původním duchu svém prováděna, byla s velikým prospěchem. Nařízení ta, pojímaná jako nová úprava duchovenských poměrův, uveřejněna r. 1802. Aby vyhověl četným stížnostem biskupův a řádových náčelníků do nedostatku kněžstva, svolil císař, aby zařizovali si svá domácí studia a aby kázeň byla obnovena.[1]) Současně však učiněno přijetí do řádů mnišských závislým na absolvování studií filosofických, k jichž podpoře, jakož níže bude položeno, zařizovány četné nové ústavy filosofické.

Velký nedostatek kněžstva byl i v klášteřích, jichž větší díl neměl ani tolik členů, kolik povolovala redukce josefinská. Ježto tím trpěly duchovní správa i duch náboženský, odhodlal se císař, že žádné další rušení klášterů již nebude provedeno, a zůstal věren zásadě této i za pohnutých dob finančního patentu. Tím zachráněny i kláštery již ku zrušení určené. Jen tam, kde nebylo lze očekávati, že by kláštery k zrušení určené vypomáhati mohly s úspěchem v duchovní správě, mohly býti zrušeny anebo s jiným klášterem svého zákona spojeny, ale teprvé po zvláštním rozhodnutí císařovu. V Čechách byly dle toho zrušeny kláštery dva a sice r. 1795 klášter kapucínův u sv. Josefa na Novém Městě Pražském a r. 1812 klášter bosáků Augustiánů v Lysé s chrámem svým jakož i s domem a chrámem v tak zvaném Karlově v nedalekém lese. Ve Slaném po návrhu gubernia odevzdán dosavádní klášter Franti-

---

[1]) Polit. Journal 1802, str 376 (dopis z Vídně ze dne 10 dubna ř. r.).

škánský Piaristům, kteří v něm umístili hlavní školu a nově zařízené gymnasium.

Události, spůsobené revolucí francouzskou, vyvolaly naději, že některé zrušené kláštery přece budou obnoveny a mnichy z Francie vypuzenými osazeny. Byli to hlavně Trappisté, kteří, když i ve Švýcarsku útulku pozbyli, uchýlili se do Dědičných Států. V lednu r. 1798 značný počet kněží tohoto řádu i s některými jinými mnichy uchýlili se do Prahy a tu jim bylo dovoleno, aby společně se jménem Cordialistů přebývali ve hradě královském. Přední z nich vévoda de Broglie byl vnukem francouzského maršála, který r. 1742 v Praze velel. 3 června téhož roku přišlo na Buštěhrad 96 kněží a laiků z řádu Trappistů s některými jeptiškami, čehož užil žijící dotud plaský opat Verner k pokusu o obnovu svého kláštera. Žádost, již v té příčině císaři podal, byla vyslyšána a císař svolil, aby se Trappisté z Buštěhradu do Plas přestěhovali, přijímati však nové členy bylo jim zakázáno. Také statky klášterní měly jim býti k užívání ponechány, Trappistkám pak, které dle řehole své měly se živiti prací vlastních rukou a mezi nimiž byla i jedna princezna, uloženo šíti košile pro vojsko.[1]) Zvláštní kommisse, k níž přibrán byl i opat Verner, měla Trappisty do Plas uvésti. Uprostřed jednání vznikly neshody, spůsobené námitkami, jež opat učinil, načež vykázán Trappistům zrušený klášter kladrubský. Ale francoužští mnichové záhy svým chováním popudili kruhy rozhodující, ba vzbudili i podezření vážná, načež s po-

---

[1]) Polit. Journal 1798, str. 702 (dopis z Vídně ze dne 4 července t. r.). Locatelli, 56 sld.

čátku září 1798 došel jich císařský rozkaz, aby Dědičné Státy opustili, a dána jim almužna 1000 dukátův.[1]) Odtud nestal se již žádný pokus o obnovu některého ze zrušených klášterů; toliko na prosbu obyvatelstva svolil 19 října 1806 císař František, aby znovu otevřen byl velikolepý někdy konventuální chrám Matky Boží v Sedlci u Kutné Hory,[2]) a spolu k němu byla z Malína fara přenesena.

Na arcibiskupský stolec pražský, když 12 dubna 1793 zemřel stařičký arcibiskup hrabě Přichovský, povolán Vilém hrabě Salm-Salm, dotud biskup v nizozemském městě Tournay, prelát sice velice dobročinný, ale poměrů své diécése málo znalý a josefinismu krajně oddaný. Také byl povahy slabé a snadno přístupný působení vládnímu. Smýšlení v kapitule zdálo se býti v kruzích rozhodujících příliš oddáno snahám stavovským i českým a kapitulní děkan Varlejch z Bubna pokládán za hlavu kapituly v této příčině. Zesnulý arcibiskup hrabě Přichovský jmenoval děkana maličko před svou smrtí světícím biskupem, ve kterémž důstojenství byl i potvrzen. Když však nastoupil hrabě Salm, byl světící biskup tak dlouko pronásledován obviňováním všelikým, až se 16 září 1703 biskupského úřadu vzdal. Nejdůležitějši hodnosti osazeny po té Němci. Generálním vikařem jmenován kanovník Hain, konsistoriálními rady kanovníci Schmidt a Dobsch.[3]) Méně příznivý výsledek měl pokus obnoviti

---

[1]) Polit. Journal 1798, str. 974 (dopis z Vidně ze dne 12 září t. r.)
[2]) Prager Oberpostamtszeitung 1806 č. 128.
[3]) Locatelli, 51

předjosefinské rozhraničení diécésí. Svolána sice 23 února 1795 v té příčině zvláštní kommisse, v níž zastupovali generální vikář Hain a kancléř Josef z Bretfeldu arcibiskupa, kanovníci Majer a Helfer biskupa královéhradeckého, kanovník Winckler a kancléř Heller biskupa litoměřického, generální vikář Hnyk a kancléř Růžička biskupa budějovického,[1]) ale k positivnímu výsledku nedošlo, ježto rozhraničení josefinské zůstalo v platnosti. Rozkazem císaře Františka ze dne 23 června 1793 uloženo arcibiskupu pražskému, aby odváděl ročně 12.000 zl. k důchodu biskupa budějovického. Jiným dekretem, ze dne 26 června 1796, vyňaty z arcibiskupské právomoci arcibiskupské a kapitulní statky, v jiných českých diécésích rozložené, za to však trvale připojeno Chebsko. Poněvadž kníže arcikancléř Karel Theodor z Dalberka, od r. 1803 správce biskupství řezenského, stál na straně Napoléonově, jal se císař vyjednávati s papežem Piem VII o připojení Chebska k arcidiécési pražské. 12 března 1807 papež svolil a 2 listopádu t. r. zakázal císař duchovenstvu chebskému všeliký styk s biskupem řezenským. 28 prosince pak ujal arcibiskup Salm právomoc biskupskou, proti čemuž Dalberk marně protestoval.[2])

14 září 1810 zemřel arcibiskup hrabě Salm na cestě z lázní chýžických v Hambachu blíže Amberka, zůstaviv si pamět velikého otce chudiny, zvláště v Praze a na svých panstvích. Vděčnost lidu projevila se

---

[1]) Tamže, 55.
[2]) Frind, Die Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag, 275.

při jeho pohřbu. Když vezli mrtvolu jeho do Prahy Rožmitálem a tam ji přes noc ve chrámě uložili, tu se lid sbíhal a žádal, aby tam byl pohřben. Když nazejtří měla býti mrtvola odvážena, postavil se lid na odpor a bránil mocí odvezení. Ani 30 vojáků nebylo s to, aby odpor zlomilo; zvláště ženy vedly si odhodlaně. Přivolány tudíž dvě setniny vojska a teprvé tehdy pokoj zjednán, lidu ale bylo těžce pykati za projev vděčnosti k jemnocitnému arcibiskupu. Zvláštní vyšetřující kommisse vyslána do Rožmitála a krajský hejtman pracheňský Platzer kázal mnohé muže holemi a ženy metlami trestati.[1]) Ježto tou dobou papež Pius VII meškaje v zajetí francouzském, nevykonával žádných konfirmací biskupských, zůstal arcibiskupský stolec pražský po čtyři léta neosazen. Vláda nespěchala s jmenováním arcibiskupa nového, ba právě tou dobou konaly se porady o zábor arcibiskupských statků, jichž výnos prozatím přikázán studijnímu fondu. Císař František sice statky arcibiskupství ponechal, ale zavázal do budoucnosti arcibiskupy pražské ročním příspěvkem 30.000 zl. fondu náboženskému. Teprvé po pádu Napoléonovu jmenován arcibiskupem litoměřický biskup Václav Leopold Chlumčanský rytíř z Přestavlk a Chlumčan.

V Litoměřicích zemřel 24 dubna 1801 germanisátor a josefinista biskup Kindermann, načež stal se jeho nástupcem kanovník kapituly pražské a světící biskup Václav Leopold Chlumčanský rytíř z Přestavlk, poslední potomek staročeského vladyckého rodu, který sice ve sporech o královský ka-

[1]) Jeník, Bohemica I (1838), 573.

nonikát stál sice na straně kanovníků německých, ale v celém svém ostatním počínání byl upřímným synem českého národa. Jako kanovník pražský spřátelil se s kanovníkem Františkem Pallasem, Němcem z Jáchymova rodilým a v Římě vzdělaným, o němž šla pověst, že zasílá časem do Říma tajné zprávy o církevních hodnostářích a poměrech českých. Pallas byl nepřítelem všech novot i zarytým Němcem a proto popudil biskupa Chlumčanského proti litoměřickému kapitulnímu děkanu Josefu Hurdálkovi. Hurdálek byl někdejší děkan novoměstský, rovněž sice josefinista, ale přející snahám českým, celkem pak vynikající zjev svým obsáhlým vzděláním a náboženským citem, filosoficky vytříbeným, který záhy na se upozornil kruhy vyšší. Jako 32letý muž stal se r. 1779 již děkanem novoměstským n. M. a vynikajícího jeho účastenství v době toleranční bylo nám výše již častěji vzpomínati. Po smrti císaře Josefa II, když zrušeny byly generální semináře, trávil Hurdálek v dočasné pensi a stýkal se v té době častěji s přítelem svým Dobrovským, až r. 1794 po návrhu biskupa Kindermanna jmenován děkanem kapituly litoměřické. Místo něho naklonil se nový biskup veškerou důvěrou kanovníku Antonínu Hirnlovi, někdy mnichu cisterckého kláštera ve Žďáře. Hirnle popudil proti Hurdálkovi veškeru kapitolu. Když r. 1814 biskup Chlumčanský odešel na arcibiskupský stolec pražský a 15 března opustil Litoměřice, svolal Hurdálek jako děkan kapitulu, aby zvolila kapitulního vikáře, ale místo něho zvolen byl kanovník senior Piller. O této nešetrnosti došla zpráva až ku dvoru císařskému, načež císař z vlastního rozhod-

nutí jmenoval 17 července 1815 Hurdálka biskupem litoměřickým.[1])

R. 1794 zemřel v plném mužném věku šlechetný biskup králové-hradecký Jan Leopold z Háje a byl pohřben dle přání svého na obecném hřbitově v Chrasti, uprostřed lidu, jejž celým srdcem miloval. Nástupcem jeho stal se olomoucký kanovník Tadeáš hrabě z Trauttmannsdorfa, který sice usiloval po příkladu svého předchůdce o utužení kázně duchovenské, v ostatních však stránkách úřední činnosti své nevyšinul se nad prostřednost. Nesluší zapomínati, že biskup tento, jakkoli z německého rodu pošlý, miloval jazyk český a také jím na visitacích svých, jako r. 1796 v Kutné Hoře, sám kázával.[2]) R. 1811 byl biskup Trauttmannsdorf zvolen za arcibiskupa olomouckého, načež 6 ledna 1812 jmenován jeho nástupcem v Hradci Králové tajný rada Alois Josef Krakovský hrabě z Kolovrat, dotud kanovník v Olomouci, který ale teprvé 15 března 1815 byl papežem potvrzen.

V Budějovicích biskup hrabě Schaffgotsch zemřel 8 května r. 1813, pečovav po dlouhou řadu let o stolec svůj i o povznesení církevního života v diécési. Ježto dotace biskupská i kanovnické byly nedostatečny, přičiňoval se biskup o zlepšení jejich, ale s částečným toliko úspěchem; svolilť totiž r. 1803 císař František, aby budějovický biskup užíval místo dotace peněžité důchodů panství Pacova, přikázaného po zrušení tamního kláštera náboženskému fondu. Jeho nástupcem jmenován 15 července 1815 Arnošt Konstan-

---

1) F. X. Kryštůfek II, 363.
2) Solař, Dějepis Hradce Králové, 379.

tin Růžička, před tím vicerektor a později rektor generálního semináře lvovského, od r. 1794 kanovník a od r. 1797 generální vikář budějovický.

V Olomouci zemřel r. 1810 stařičký kardinál arcibiskup hrabě Colloredo a kapitula zvolila na jeho místo dosavádního biskupa králové-hradeckého hraběte Trauttmannsdorfa; ježto od r. 1805 byl koadjutorem s právem nástupnictví lidumilný a osvětě přející císařův bratr arcivévoda Rudolf, očekávalo se obecně, že králevic tento zaujme bez volby úřad svůj. Ale arcivévoda maje teprvé 23 let, sám vzdal se práva svého a teprvé r. 1819 po smrti arcibiskupa Trauttmannsdorfa přijal volbu z rukou kapituly. Brněnský biskup Lachenbauer zemřel 22 února 1799, načež jmenován jeho nástupcem Vincenc hrabě Schrattenbach, který spravoval stolec brněnský za obtížných dob dvojí francouzské okkupace až do své smrti r. 1816.

Ze slavných kollegiátních kapitul českých postiženy byly josefinskými nařízeními nejvíce kapitula pražská a vyšehradská. Proboštu métropolitnímu sice vráceny jeho statky, ale praebenda hraběte Šporka trvale spojena byla s kapitulou budějovickou a scholasterie zůstávala v rukou kněžského úředníka vládou jmenovaného. Probošt Josef Kvíz zemřel r. 1790, načež stal se jeho nástupcem Diviš Erazim Krieger a kanovník Václav Herites zvolen za děkana kapitulního. Po smrti Kriegrově r. 1793 zvoleni proboštem Herites a děkanem ctihodný vlastenec Michal Varlejch z Bubna, který však zakusil v důstojenství svém mnohá protivenství. Probošt Herites byl na místech rozhodujících osobností velice oblíbenou a povýšen byl i do

stavu svobodných pánů s právem, aby šlechtictví po něm dědili jeho bratrové. Nástupcem děkana Varlejcha z Bubna stal se v r. 1804 Antonín Gosko ze Sachsenthálu. V kapitule zvolen r. 1790 kanovníkem horlivý vlastenec Matěj Svoboda, farář v Poříčanech, který však volby nepřijal. Za něho zvolen r. 1791 rovněž horlivý vlastenec a skladatel pamětí Josef Locatelli, dotud farář v Suchdole. R. 1796 zvolen známý kazatel český Jan Rychlovský, jejž arcibiskup hrabě Salm jmenoval i světícím biskupem.

V lůně kapituly pražské trvaly dále spory, podnícené menšinou německých kanovníků, s nimiž v podstatě souhlasil i kanovník a po resignaci kap. děkana Varlejcha z Bubna světící biskup rytíř Chlumčanský, Čech sice rodem a později i smýšlením, tehdy však spravující v kapitule úřad německého kazatele. Všechno záští německé menšiny shrnovalo se proti kapitulnímu děkanu Varlejchovi z Bubna, muži učenému a ctihodnému vlastenci, který důrazně i obratně hájil mezi stavy práva státu, národa i jazyka českého, při tom však vynikal vždy chováním i k protivníkům konciliantním a nestranným. Když r. 1798 svolán byl sněm český, jmenoval kapitulní děkan zástupci kapituly kanovníky Goska ze Sachsenthála a Lenharda, Čecha a Němce, ale menšina proti tomu podala proboštovi protest.[1]) Podnět k pohnutým událostem v kapitule podával i kazatel a od r. 1796 kanovník Rychlovský, který žil v nevůli s vlastenecky smýšlejícím kanovníkem Locatellem. 15 srpna 1798 kázal Locattelli

[1]) Locatelli, 57.

u sv. Víta česky a dotkl se i Rychlovského, jehož prý „s kacířem Husem" srovnával. Rychlovský měl přátele v lidu, z jehož středu vypravili se 2 září t. r. deputací k arcibiskupu a k Rychlovskému se stížností do Locatella měšťané novoměštští Trupovský, Donát, Duský a Kratochvíle. 8 září stížnost se opakovala a tu již hrozili stěžovatelé, kteří měli i styky s německým kanovníkem Dobschem, Locatellovi kamenováním. Arcibiskup vyzval deputaci, aby kanovníku Locatellovi sama stížnost přednesla, k čemuž tato po některém zdráhání svolila. Mezi tím Rychlovský hleděl udržovati smýšlení odpůrci svému nepřátelské a byl s jakýmsi knězem Andresem přítomen poradě deputace ve staroměstském pivováře „u Sladkých". Tu však věc se náhle obrátila. Měšťané shledali, že jednání Locatellovo nemělo rázu předpokládaného, a doznali křivdu, když se byli s ním osobně smluvili. Rychlovský stal se teď předmětem nevole, jíž sám proti Locatellovi podněcoval, a 7 října 1798 rozdávána před svatovítským chrámem lidu posměšná píseň „Rychlovská" z knihtiskárny Beránkovské, při čemž prodavači volali: „Pojďte a kupujte písničku o českém kazateli," po hospodách pak ozývalo se heslo: „Zahraj mně Rychlovskou."[1])

Vyšehradská kapitula byla sice zachována, ale důstojenství proboštské po celý život biskupa Kindermanna zůstávalo spojeno s biskupstvím litoměřickým. Když r, 1801 biskup Kindermann zemřel, osazeno opět samostatně proboštství vyšehradské i byl jmenován proboštem Prokop baron Henniger z Eberka, dotud probošt jindřichohradecký, který

---

[1]) Tamže, 58.

snažil se, aby obročí své zvelebil. Nástupcem jeho stal se r. 1809 bývalý biskup churský Karel Rudolf hrabě Buol-Schauenštejn.

Ale již po nemnohých létech hrozila opět ztráta důstojenství proboštského. Císař František hodlal totiž jmenovati litoměřického biskupa Chlumčanského arcibiskupem ve Lvově pro zvláštní zásluhy jeho za válečného roku 1813. Chlumčanský nejsa znalý polského jazyka, prosil však, aby v Čechách byl ponechán, načež ustanoven arcibiskupem lvovským vyšehradský probošt hrabě Buol-Schauenštejn, Chlumčanskému pak za zásluhy jeho přikázány požitky proboštství vyšehradského.[1]) Když však maličko později stal se rytíř Chlumčanský arcibiskupem pražským, měly býti navráceny důchody probošta vyšehradského v Litoměřicích jeho nástupci. Na štěstí sešlo s toho, když po Napoléonově pádu hrabě Buol vrátil se na stolec svůj churský a při tom podržel i proboštství vyšehradské. Kapitulní děkan Antonín Veselý zemřel po 26leté správě děkanského obročí r. 1798, načež zvolila kapitula Florentina Taufa jeho nástupcem. Tento zemřel již r. 1803 a zvoleni Josef Narcis Maršálek, r. 1808 Jáchym Preis z Werthenpreisu. 24 května 1794 císařským ustanovením nařízeno, aby byli nadále na Král. Vyšehradě probošt, děkan, šest kanovníků praebendovaných a a šest titulárních, jimž účastenství u věcech kapitulních vzato. Volba děkana a kanovníků praebendovaných zůstavena kapitole, titulární kanovníci jmenováni dotud císařem na zá-

---

[1]) Frind, Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag, 279 sld.

kladě navrhovací volby kapitulou vykonané. Z kanovníků té doby vyniká zvláště Josef Dittrich, učený bohoslovec a upřímný i horlivý Čech, který byl spolu professorem dějin církevních na universitě pražské.

Proboštství staroboleslavské bylo i nadále hodností více méně titulární, jíž a nevalnými příjmy podíleni různí duchovní hodnostáři. Po smrti Jošta hraběte z Pražmy stal se proboštem kapituly sv. Kosmy a Damiána Josef baron Maffé, r. 1808 pak Josef Chrysostom Bauer.[1] Důležitější byl úřad kapitulního děkana, k jehož obročí náležela největší část zboží kapitulního, ze kteréž příčiny ale spojován z pravidla s jinými hodnostmi duchovními. Kapitulní děkan Krieger byl spolu kanovníkem, pak postupně děkanem i proboštem kapituly métropolitní a ve Staré Boleslavi zřídka se objevoval. Přes to se živým zájmem pečoval o rozvoj staroslavné kapituly, jíž založil bohatou knihovnu svatováclavskou. Nástupcem jeho stal se r. 1792 Norbert Vít hrabě z Klebelsberka. R. 1809 jmenován kapitulním děkanem světící biskup dr. Jan Rychlovský, jenž však již r. 1811 zemřel. Odtud po čtyři léta současně se stolcem arcibiskupským kapitulní děkanství neosazováno. Teprvé r. 1815 jmenován děkanem známý důvěrník arcibiskupa Chlumčanského a nepřítel biskupa Hurdálka dr. Antonín Hirnle.

Přes rozhodný odpor vlády, která nezamýšlela dotýkati se tolerance náboženské, neustávaly snahy stavů, zejména pak praelátův, aby byly oslabeny zásady tolerančního patentu na újmu evangelíků. Stavové žádali změnu odstavců 6 a 8 dvorního dekretu císaře Leopolda II ze dne 21 října 1791, jímž

evangelíkům přístup k veřejným úřadům, jakož i nabytí inkolátu a práva k držení deskových statků se všemi důsledky vyjímečně byly povoleny, a sice opírali se při tom o nařízení Ferdinanda II i III a vytýkali, že dispensi tolerančním patentem míněnou mohou udíleti zemské úřady, úřad podkomořský, ba i úřady krajské, čímž se právo dispensi udíleti zobecňuje, z práv pak s inkolátem spojených vylučovali místo a hlas na sněmu zemském, ježto prý účastenství v „národním zástupitelstvu" není právem občanským a tudíž vyloučení z něho není ztrátou občanského práva. Podáním ze dne 20 června 1793 prohlásilo gubernium skrze referenta Josefa barona de Boulles, že trvá na své představce, stavovským názorůmo dporující, ze dne 22 dubna 1791, načež referent dvorské kanceláře hrabě Saurau přičinil dne 6 července 1793 své seznání a císaři je předložil. Seznání Saurauovo bylo naprosto zamítavé z mnohých důvodů. Především vytýkáno stavům, že jejich výměr tolerance není správný, ježto pravá tolerance stanoví, že různost náboženských pojmů nemůže působiti nepříznivě v občanskou existenci, ale právo statkáře na místo a hlas sněmovní a na veřejné úřady jest zajisté bytelnou částkou občanských práv. Právo udíleti úřady veřejné přísluší výlučně panovníkovi a nemůže tudíž býti předmětem stavovských porad. Mezi dobami Rudolfa II, Matiáše a Ferdinanda II i III s jedné a dobou současnou s druhé strany nutno činiti rozdíly; za dob panovníků výše jmenovaných byla prý různost náboženská pláštíkem všech soukromých náruživostí a na štěstí prý doby přítomné nejsou za jemnějších zákonů záminkou k stavovským hnutím, aniž jest se obá-

vati návratu bouřlivých dob oněch. Právo místa a hlasu sněmovního nebylo prý v uplynulém století příčinou vzpoury, nýbrž nesnášelivost některých katolíků, kteří dráždili protestanty a dle svědectví dějin ke spolkům s cizími mocnostmi doháněli.[1])

Vláda zachovávajíc hlavní zásady tolerančního patentu, mohla se opírati o vzdělané vrstvy obyvatelstva a zvláště o josefinsky smýšlející část duchovenstva. Ovšem snášelivost kruhů těchto začasté byla podrobována zkouškám, když evangelíci přes neveliký počet svůj nemoudře zvyků katolických se dotýkali. O novém roce r. 1803 musili pastoři obou vyznání po rozkaze vládním vyzývati souvěrce při bohoslužbě, aby o katolických svátcích nebudili pohoršení veřejnou prací s vozy a pluhy.[2])

25 března 1802 vydány dva vlastnoruční listy císařské, jimiž některým tužbám katolických biskupů mělo býti vyhověno. Vedle úpravy mnišských poměrů již řečené věnována v nich péče i duchovenstvu světskému a ohlášeno, že zřízena budou dle potřeby nová gymnasia, v každé pak diécési, dle možnosti v biskupském sídle, filosofické ústavy o dvou ročnících a theologické o třech ročnících. Konvikty a semináře studentské byly obnoveny a zabavené fondy navráceny. Soudní právomoc nad veškerým nešlechtickým duchovenstvem odňata magistrátům a počínajíc 1 listopádem 1802 dána zemskému soudu. Nepotřebné nové fary a lokálie měly při nejbližším uprázdnění býti zrušeny.[3])

---

[1]) Dle současných podání; opisy v král. české archivu zemském.
[2]) Vavák, Paměti IV, 209.
[3]) Fr. Kryštůfek I, 338 sld.

Osvěta.

Jako Josef II nebyl ani František I přítelem vědeckého badání a přiměřené jemu úpravy škol. Převratné snahy, jež z Francie ohrožovaly všechny trůny, byly jemu dílem hloubavosti lidské, ve školách vypěstěné, a proto hleděl, aby školy zachovávaly si všední úkol semenišť pro různé obory života praktického. Zásadami těmi netajil se nikdy. Leopoldovský studijní řád nijak nehodil se do jeho záměrů, ponechávaje professorským a učitelským sborům rozsáhlou právomoc, která dle zásad tehdejší vládní soustavy náležela policii. 29 října 1802 byl tudíž řád tento zrušen a zavedeni opět fakultní a studijní direktorové s povinností po výtce dohlédací. Za okolností takových nebylo ovšem lze školám rozkvétati, a stalo-li se přece, jako na lékařské fakultě v Praze, že upoutala na se výkony svých členů širší pozornost, nebylo to zásluhou soustavy, nýbrž vynikajících a pro vědecká zkoumání zaujatých jednotlivcův.

Od dob Josefa II byla v zemích koruny české jediná toliko universita v Praze, která tehdy zápasila o přiměřené místnosti. Ku konci vlády Leopolda II pomýšlelo se na umístění celé university v jediné budově, načež starobylá kolej Karlova měla býti prodána. Ale universita měla v úctě památku svého zakladatele a podávala námitky proti vládnímu návrhu tak dlouho, až r. 1802 císař rozhodl trvale, že fakulty právnická a lékařská zůstanou v Karolinu, theologická pak a filosofická že umístěny budou v Klementinu, tato přenesená ze semináře svatováclavského,

který byl určen pro nově zřizovaný stavovský ústav polytechnický.

Zřízení jednotlivých fakult pozměněno se zřením k praktickým účelům, jim vytčeným. Theologické fakultní studium zkráceno r. 1804 z dosavádních pěti let na čtyři léta. Císařským rozhodnutím ze dne 7 března 1806 spojeny byly obě stolice pastorální theologie, česká a německá, ale podmínkou ustanoveno, aby professor příslušný zplna ovládal oba jazyky. Na fakultě filosofické zřizovány nové professury a sice vedle stolice jazyka a literatury české stolice pro různé moderní jazyky a r. 1808 pro vědu náboženskou. Stolice této dostalo se mladému knězi dru. Bernardu Bolzanovi, v Praze r. 1781 z rodičů italského původu zrozenému, který s nadšením pravého učence hleděl posluchačům svým pravdy náboženské zdůvodňovati způsobem vědeckým na základě filosofického poznání. Záhy byly přednášky jeho v universitě předmětem obecných hovorův a byly také různě vykládány. Hovory ty pronikly až ke dvoru, který nařídil, aby Bolzano teprvé provisorně ustanovený ku konci školního roku 1805 professury byl sprostěn. Ale přímluvy mnohých činitelů důležitých, zejména arcibiskupa Salma, který osobně ve Vídni o Bolzanovi a o jeho působení správu podal, způsobily obrat příznivý. Bolzano jmenován professorem definitivním, uloženo mu ale, aby přednášel dle učebnice vědy náboženské, již sepsal vídeňský dvorní farář Jakub Frint. Teprvé r. 1811 direktor filosofické fakulty strahovský opat Milo Grün dovolil Bolzanovi, aby přednášel dle vlastních přednášek písemně upravených, jež slíbil dvoru ke schválení předložiti. Roku 1813 až 1815 Bolzano pro churavost nepřed-

nášel, když pak pozdraviv se, opět úřad nastoupil, zloba a zatemnělost lidská způsobily jemu těžká příkoří, která zasáhla i vysoce důležitá církevní místa v Litoměřicích.[1]) Současně s Bolzanem vstoupil na filosofickou fakultu pražskou Josef Stanislav Jandera, rodilý r. 1776 v Hořicích, kanovník řádu praemonstrátského na Strahově, který po osleplém professoru Vydrovi zaujal stolici mathematiky. Jandera, muž přísný a svrchovaně nestranný, působil v universitě pražské více než půl století a vynikal vedle vědy své láskou k domácímu dějepisectví i k jazyku a minulosti české.

Studium právnické upravováno se zřením ke změněným poměrům státním. Státní právo a říšské dějiny německé vypuštěny, když císařství německé zaniklo, římské a církevní právo omezeny, za to ale zřízena r. 1802 a až do r. 1824 osazována řádně stolice českého státního práva. Lékařské učení doplňováno nejvhodněji dle zvýšených požadavků doby a sice zřizovány znenáhla nové stolice pro státní lékařství, pro rostlinosloví, pro lučbu a pro farmakologii. Jsouc spojena s veřejnou nemocnicí a mnohými jinými ústavy léčebnými, vyšinula se lékařská fakulta pražská za prvých let XIX stol. na stupeň prvé lékařské fakulty rakouské, i v cizině uznávané. Hlavní zásluhu měli o rozvoj tento někteří professoři českého původu, jichž úspěšná činnost náleží však již periodě následující.

R. 1806 přidružil se k universitě stavovský ústav polytechnický, který přes válečné doby r. 1809 a 1813 záhy nabyl velikého vý-

---

[1]) (Bolzano), Lebensbeschreibung des dr. B. Bolzano mit einigen seinen ungedruckten Aufsätzen. Sulzbach 1836.

znamu. Zakladatelé jeho netajili si, že bude potřebí změn ve vnitřním zřízení ústavu mnohoslibného, aby vyhověl úkolu svému; zejména dálo se tak ustanovováním sil pomocných pro vyučování počátečné, aby výklady v hlavních předmětech netrpěly. R. 1813 přenesena z university stolice hospodářství, jež svěřena Antonínu šlechtici Zürchauerovi. S počátku přijímáni posluchači s vědomostmi jakýmikoli, ale stoupající počet posluchačů[1]) a zkušenosti nabyté byly příčinou, že žádáno nadále vysvědčení ze čtyř tříd gymnasiálních anebo z absolvované hlavní školy. Ústav byl pokládán s počátku za část university a professoři jeho připojeni k fakultě filosofické. Teprvé r. 1815 byl od university oddělen a za samostatný ústav prohlášen. Professorům hodnost dosavadní zachována.

Lyceum olomoucké s právem promočním v theologii i filosofii a s praktickým ústavem lékařským lišilo se velice od lyceí v jiných zemích. Vláda sama záhy viděla potřebu doplňovati lyceum novými stolicemi, čímž znenáhla osvojovalo si ráz university. Ještě za Josefa II r. 1788 založena stolice anatomie, r. 1801 stolice vědy náboženské pro učení filosofické, r. 1806 obnovena stolice všeobecného dějepisu a založena stolice pro řeckou filologii, r. 1810 uloženo profesoru anatomie, aby spolu přednášel posluchačům chirurgie o soudním lékařství, r. 1811 zřízena stolice zvěrolékařství. R. 1810 rozvržena právnická studia na dobu čtyřletí, čímž dostalo se lycei ve skutečnosti vedle úplného studia filosofického a theologického i úplného studia práv-

---

[1]) R. 1806 160 posluchačů, r. 1808 130. r. 1809 173, r 1810 194, r. 1811 216, r. 1812 253, r. 1813 již 381.

nického. R. 1812 zamýšlela vláda ustanoviti čtyři professory hospodářských a lesnických věd, s čehož sešlo pro nedostatek místa. R. 1816 doplněno studium filosofie třetím ročníkem. V professorském sboru působili mužové znamenití, a sice vedle starších Monse a Karpe theologové Povondra, Pollaschek, Babor a Klein, mathematik Barthel, historik Beidtel a j.

K vysokým školám dlužno řaditi dva nové druhy ústavů vyučovacích, které vznikly ze snahy, aby odstraněn byl nedostatek duchovenstva. Byly to veřejné nebo biskupské ústavy theologické a ústavy filosofické. Potřeba ústavů theologických, v nichž by za dozoru biskupů byli alumnové vědecky i prakticky ku kněžskému úřadu vzděláváni, ukázala se býti naléhavou a r. 1802 zřízen byl nejstarší z nich v Hradci Králové. Zařízení jeho ničím nelišilo se od zřízení fakulty theologické, toliko neměl práva promočního. Z počátku trvalo studium po tři léta, r. 1814 připojen ročník čtvrtý. Dle vzoru ústavu králové-hradeckého zřízeny podobné ústavy v Litoměřicích, Budějovicích a r. 1809 v Brně.

Z téže snahy po doplnění prořidlých povážlivě řad duchovenských vyšla i instituce ústavů filosofických. Ústavy tyto zvány též po příkladě podobných ústavů lycei, jakkoly neměly stolic právnických ani lékařských. V Čechách bývalo do r. 1754 veřejné studium filosofie u Piaristů v Litomyšli, které však vláda zakázala. Zásluhu, že ústavy tyto dotud neoceněné byly obnoveny a soustavně upraveny, měl biskup králové-hradecký hrabě Trautmannsdorf, který prohlédaje k odstranění nedostatku duchovenského, umluvil se s provinciálem Piaristů Františkem X.

Friesem a podal císaři žádost, aby bylo veřejné učení filosofické v Litomyšli obnoveno. Žádosti té sice nedostávalo se v úředních kruzích porozumění ani zaslouženého doporučení, ale císař uznal důvody biskupovy a provinciálovy, načež 3 listopádu 1802 zahájeny přednášky v prvém ročníku, do něhož bylo zapsáno 32 posluchačů vedlé čtyř kleriků. Přednášeno bylo o logice, metafysice a mathematice. Vrchní správa ústavu náležela biskupovi, který ustanovoval své kommissaře z kruhů duchovenských, aby dozírali k chování filosofů mimo školu. Rektor biskupem rovněž ustanovovaný bděl nad vědeckým pokrokem posluchačů, úplně na roveň postavených posluchačům na universitních fakultách filosofických.

Zprávy úřední o zdaru učení litomyšlského podávané byly příčinou, že umlkl odpor v kruzích úředních. Císař sám přál ústavům podobným, které byly přiměřeným přechodem ze škol středních k odbornému studii fakultnímu, a dvorním dekretem ze dne 3 ledna 1803 nařídil, aby pro každou diécési zřízeno bylo alespoň po jednom ústavě filosofickém. V Čechách vedle Prahy zamýšleno zříditi filosofické ústavy v Plzni, Budějovicích, Litoměřicích a Broumově. Studium litomyšlské mělo býti zrušeno, leč by zavázali se Piaristé, že budou je vydržovati za roční příspěvek 650 zl. ze studijního fondu. Horlivý provinciál odpověděl, „že sebe a duchovní podřízené pokládá za nejnižší služebníky státu, k jehož blahu povinni jsou vším přispívati, a že by sám studium filosofické vydržoval, by chudoba řádu škol pobožných toho dopouštěla; s příspěvkem navrženým, ač nedostatečným, že jest spokojen a že zavazuje se,

že studium filosofické v Litomyšli potřebným personálem opatří a dále povede, ježto Litomyšl jest téměř ve středu diécése a pro ústav ten místem nejpříhodnějším. Očekával, že Litomyšl i města okolní přispějí na opatření nutných přístrojů. Na základě této odpovědi nařízeno nejvyšším rozhodnutím ze dne 25 srpna 1803, aby zřízeny byly filosofické ústavy v Budějovicích, Litomyšli, Mostě a Plzni k vychování dorostu duchovenského za dozoru a řízení biskupů diécésních. Dodatkem oznámeno r. 1804, že vedle kandidátů duchovního stavu mají přístup na ústavy filosofické i jinoši, kteří chtí se oddati studii věd právních nebo lékařských. Ústavy tyto měly býti upraveny o dvou ročnících, zvaných obecně logikou a fysikou. Dle studijní osnovy ze dne 9 dubna 1805 mělo se vyučovati v každém ročníku po 18 hodinách týdně a sice v prvém ročníku mathematice, theorétické filosofii, dějinám obecným, náboženství a řečtině, ve druhém praktické filosofii, fysice, dějinám, náboženství a řečtině. Volnými předměty byly technologie, přírodopis se zřením k hospodářství a lesnictví, aesthétika, mathesis forensis, dějiny filosofie, dějiny umění a věd, paedagogika, diplomatika a heraldika. Filosofii, fysice a mathematice mělo se vyučovati jazykem německým. Kdo chtěl z absolventův ústavů filosofických studovati na universitě práva, theologii nebo lékařství, tomu bylo ještě poslouchati třetí ročník filosofie na universitě.[1]) Studium litomyšlské zůstalo v rukou Piaristů, kteří osazovali je nejlepšími svými silami, jako slaveným svou dobou astronomem drem.

---

[1]) Štěpánek, Dějiny c. k. vyššího gymnasia v Litomyšli, 86—88.

Florem Staškem a historikem Germanem Presidentem Studium budějovické svěřeno Piaristům a cisterckému klášteru ve Vyšším Brodě, studium plzeňské r. 1803 založené praemonstrátům teplským, mezi nimiž od r. 1810 působil nadšený později vlastenec a buditel, prof. dr. Josef V. Sedláček, vyučuje mathematice a latinské filologii; studium v Mostě rovněž oddáno Piaristům. R. 1807 otevřen v Brně filosofický ústav s biskupským kommissařem, který byl spolu ředitelem, a 6 professory. Posluchačů bývalo z pravidla 300 i více. Kláštery rajhradský a svatotomský ustanovovaly po dvou professorech, novoříšský po jednom.[1]) Z professorů zvláště vynikal ušlechtilý vlastenec, piarista Dominik Kynský, od r. 1809 professor obecných dějin a literatury české. S filosofickým ústavem brněnským měl společnou správu filosofický ústav v Mikulově, r 1807 proboštem ve Stožci Matějem Liesnekem založený, na němž vyučovali místoředitel a 6 professorů z řádu Piaristů.

Také gymnasia dožila se za dob císaře Františka mnohých změn ve vnitřním ústrojí i v počtu svém. Samospráva professorských sborův a měsíční porady konferenční, Leopoldem II nařízené, osvědčovaly se velice i byly oprávněné naděje, že z ústavů těchto vyvinou se pravá semeniště vzdělanosti. Studijní konsess vídeňský rozvoj tento podporoval. Významno jest zajisté nařízení jeho, zaslané guberniem všem gymnasiím českým 12 února 1793, aby sbory v poradách svých toho roku uvažovaly a návrhy své pod—
k těmto otázkám: Co jest pravým účel

[1]) Wolny, Brünner Kreis I, I, str. XLVII.

gymnasia? Kterým předmětům má se na nich vyučovati? Jak učivo dle tříd rozděliti? Kterým jazykem každému předmětu vyučovati? Jakých knih, jaké methody vyučovací při každém předmětu užívati? Jak povznášeti mravné vzdělání? Jak odpomoci nedostatku učitelstva? Není lze nepoznati, že dotazník tento souvisel se stížnými spisy stavů českých, zejména s přáním, aby alespoň částečně jazyk český znova do gymnasií byl připuštěn. Vyplnění této touhy také bylo po zřízení universitní stolice pro jazyk a literaturu českou očekáváno a sluší zajisté přičísti na vrub tomuto očekávání, že již předem na některých gymnasiích professoři pozornost ku pěstování jazyka českého obraceli. Když r. 1800 navštívil krajský hejtman chrudimský Jan Markvart svob. pán Koc z Dobře gymnasium litomyšlské, byl vítán v poesii od žáků básní latinskou, německou i českou, což vzbudilo zvláštní radost jeho. A také když visitoval piaristský provinciál Friese gymnasia řádu svého, byl vítán vedle latinských a německých básní i básněmi českými, jež žáci sami skládali.[1])

Ale vyplnění této tužby zdrželo se a mezitím události politické byly příčinou, že omezen volný ruch gymnasia utěšeně oživující. Řada nařízení vydávána ve příčině kázně a zvláštní pocit budí v nás rozkaz z r. 1800, aby žáci, kteří by nedbali kázeňských předpisův a nabyli vysvědčení třídy třetí, byli bez okolků k vojsku odvedeni. Dvorním dekretem ze dne 22 října 1802 zrušena samospráva professorských sborův a obnoveni di-

---

[1]) Štěpánek, Dějiny c. k. vyššího gymnasia v Litomyšli, 58 sld.

rektorové zemští i krajští. Zemským direktorem ustanoven František Faustin Procházka, dosud direktor tří gymnasií pražských. Po jeho smrti r. 1810 rok byl spravován úřad ten zatímně, až r. 1811 jmenován zemským direktorem gymnasií převor řádu maltezského František Wilhelm.

Dvorním dekretem ze dne 16 srpna 1805 dostalo se gymnasiím nového zřízení. Veškera venkovská gymnasia odtud byla pětitřídní, gymnasiím v hlavních městech dostalo se však ještě třídy šesté. Soustava třídních professorův odstraněna a vyučování jednotlivým předmětům oddáno odborníkům. Hlavní váha při posuzování žáků kladena na jejich chování a na prospěch v náboženství i jazyku latinském. Na gymnasiích v Čechách vyučováno ve druhém půlletí třídy třetí nebo syntaxe i dějinám českým. Školní plat obrácen na stipendia, jichž r. 1808 dvorní kancelář pro gymnasia česká ustanovila 81, každému ústavu počet určitý přidělivši. Pro mravné a pilné žáky r. 1808 opět ustanoveny knihy odměnami nebo prémiemi, hlavně z oboru klassického, přírodopisu, dějepisu, zeměpisu. Knihy ty rozdíleny vyznamenaným (praemio donati) slavnostním spůsobem a jménem panovníkovým (munificentia Augusti), což ve knize vedle jména vyznamenaného žáka označeno.

Do doby té spadají i prvé počátky obnovené snahy, aby do gymnasií byl opět vzat jazyk český. Zásadně protivné stanovisko vídeňských vládních kruhů překonáno bylo skutečnou potřebou, neboť pociťován v úřadech nedostatek sil obou zemských jazyků znalých. Proto nejvyšší purkrabí hrabě z Kolovrat navrhl r. 1811 vládě, aby vyučování

jazyku českému bylo na gymnasiích českých znovu zavedeno. Jednání o návrhu tom trvalo po pět let, až 23 srpna 1806 nařídila dvorní kommisse studijní, aby 1) na gymnasia v městech pouze českých nebo tak řečených utraquistických navrhováni byli toliko praefekti a professoři jak humanitní tak grammatikální českého jazyka znalí; 2) aby na těchto gymnasiích žáci, kteří osvojili si znalost jazyka českého ve škole triviální anebo domácím vychováním, cvičili se také v českém překládání a ve skládání prací samostatných; 3) aby se na počátku každého roku školního v posluchárnách filosofických a právnických ohlašovalo, že bude dávána při osazování politických úřadů v zemí českých přednost těm, kdož prokáží se znalostí jazyka českého, při schopnostech jinak stejných. Následkem toho zavedeno vyučování češtině na gymnasiích pražských, v Boleslavi Mladé, Brodě Německém, Budějovicích, Jičíně, Jindřichovu Hradci, Klatovech, Králové Hradci, Litoměřicích, Litomyšli, Písku, Plzni, Rychnově a Slaném.[1])

Nutkavá potřeba přiměla vládu, že svolila zásadně k obnově zrušených anebo k založení nových gymnasií. Stát sám obnovil v Čechách dvě bývalá jesuitská gymnasia, která odtud měla býti vydržována ze studijního fondu a ponechána volné konkurrenci duchovních i světských professorů. Byla to gymnasia v Jičíně a Jindřichovu Hradci, r. 1807 znovu otevřená. Ostatní gymnasia byla zřízena buď řády duchovními

---

[1]) Zelený, Život Josefa Jungmanna, 159. Rybička, Přední křisitelé národa českého I, 110, 155.

buď obcemi za pomoci řádů. Nejhorlivěji vedli si Piaristé, kteří za krátkou dobu obnovili hojná gymnasia v Čechách i na Moravě, v Ostrově, Příboře, Rychnově, Slaném a Třebové Moravské. Augustiniáni obnovili gymnasium r. 1806 v Lipé,[1]) želivští Praemonstráti r. 1807 v Brodě Německém. Horlivou snahou měšťanstva klatovského shromážděn značný fond, z něhož r. 1812 zřízeno bylo gymnasium a oddáno správě Benediktinův Emauských v Praze.

Přátelé umění hudebního v kruzích šlechtických nesli tehdy těžce, že bylo lze v Praze s těží toliko sestaviti úplný dobrý orchéstr, a proto založili František Josef hrabě z Vrtby, František hrabě ze Šternberka, Jan hrabě z Nostic, Kristián hrabě Clam z Gallasa, Fridrich hrabě z Nostic, Karel hrabě Firmian, Jan hrabě Pachta a František hrabě z Klebelsberka r. 1808 „spolek ku podporování umění hudebního“, k němuž ihned přistoupilo 22 šlechticů s ročním příspěvkem 6600 zl. V krátce bylo již členů 46 s 10.000 zl. ročních příspěvkův a v prvé valné schůzi 31 března 1810 zvolen Jan hrabě z Nostic předsedou. Když se výbor ustavil, schválen 14 května 1810 návrh hraběte z Klebelsberka, aby byla zřízena vysoká hudební škola, prvá v střední Evropě, a ihned přijati ředitel, adjunkt, učitelé housli a violy, cella, kontrabasu, flétny, klarinetu, oboë, fagotu, rohu a polnice. Prvým ředitelem byl Fridrich D. Vebr, od něhož pocházela i první osnova vyučovací. Škola byla rozdě lena ve dvě oddělení po třech létech. V od

[1]) Prager Oberpostamtszeitung 1806, č. 13

dělení prvém měli se žáci učiti nástrojům jednotlivě, v oddělení vyšším vyučováno společnému hraní skladeb orchéstrálních. V odpoledních hodinách vyučováno předmětům literním. Koncem r. 1811 zahájeno vyučování v místnostech, jež účelu pronajal klášter dominikánský.[1]

Smýšlení šlechty české umění přející dalo vznik tou dobou i vysoké škole umění výtvarných v Praze. Původcem byl hrabě František Antonín Novohradský z Kolovrat, který již při zřizování ústavu polytechnického měl v pilném zření pěstování umění výtvarných. Jím vyzváni jsouce, sstoupili se 5 února 1796 František hrabě Šternberk, Rudolf hrabě Černín, František hrabě z Vrtby, Antonín Isidor kníže z Lobkovic, Bedřich hrabě z Nostic, Kristián hrabě Clam z Gallasa a Josef hrabě Čejka z Olbramovic v družstvo, jež mělo pečovati, „aby klesající vkus umělecký vůbec byl povzbuzen, aby se zamezilo vyvážení z vlasti zbývajících ještě děl uměleckých, aby byla založena obrazárna a zřízena škola umělecká“. Téhož ještě roku zřízena obrazárna a dvorním dekretem ze dne 10 září 1799 svolil císař, aby otevřena byla škola umělecká, jejíhož vedení podjala se soukromá „Společnost vlasteneckých přátel umění“; spolu vykázal císař novému ústavu místnosti v Klementinu. Komorní malíř knížete biskupa pasovského Josef Bergler jmenován ředitelem a sám po dvě léta i vyučoval kreslení. R. 1802 povolán kovorytec Antonín Herzinger, r. 1806 krajinář Karel Portel. Roku 1803 čítalo se již 70 řádných žákův.

---

[1]) Debrnov, Stručné dějiny konservatoře pražské, 1—9.

Nejdůležitějším opatřením v oboru obecného školství bylo zrušení neoblíbených školních kommissařů, jichž působnost r. 1804 oddána v každé diécési konsistořím, v této příčině podřízeným gubernii a na biskupu nezávislým. Konsistořím bylo zejména dbáti, aby učební methoda a zkoušky byly dle vládních nařízení a předepsaných školních knih vykonávány. Guberniím uloženo spolu, aby přísně dozíraly, zachovávají-li se předpisy o povinné docházce do školy. 5 února 1809 referoval nejvyšší dvorský kancléř císaři, že v diécési královéhradecké nechodí ještě do školy 32.033 dětí, ač prý se poslední dobou počet dítek školu navštěvujících o 8551 zvýšil.[1]) Konsistoře spravovaly školy obecné odtud skrze biskupské vikáře.

O snahách stavů českých zříditi odborné školy pro obchod a průmysl výše již bylo položeno. Pohříchu ztroskotaly se tyto i podobné snahy o úskalí nedostatečných financí. Gubernium české podalo sice císaři 30 ledna 1800 návrh, aby za povznesením průmyslu bylo vyučováno pěstování lnu, ale návrh ten nedošel vůbec odpovědi.[2])

S tehdejším směrem rozvoje školského úzce souvisí pokusy o nové způsoby kommunikační, které bezděky, ač v jiném útvaru, staly se epochálnými. V srpnu r. 1807 založil Antonín Isidor kníže z Lobkovic hydrografickou společnost se sídlem v Praze, jíž vytčena úloha upraviti a usplavniti toky českých řek a zvláště provésti často již zamýšlené spojení Vltavy s Dunajem. Předním činitelem nové společnosti byl prof.

---

[1]) Meynert, K. Franz I, 222.

[2]) Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts I, 90.

Gerstner, kterémuž dostalo se ihned úlohy, aby všechny dosavádní návrhy o spojení obou řek přezkoušel a nejvhodnější ku provedení označil. Gerstner v průvodu dvorního rady svob. pána Pacassy zkoumal ihned a bedlivě všechny známé návrhy a výsledek byl, že v pamětním spise, jejž 31 prosince 1807 hydrografické společnosti předložil, prohlásil se proti nákladné a nehrubě praktické stavbě průplavu i navrhoval, aby pro snazší a rychlejší dopravu byl Dunaj s Vltavou spojen železnou dráhou. Návrh potkal se s nadšeným souhlasem přítomných a jakkoli válečné doby byly nemalou překážkou, přece horlivě přemýšleno o zdárném jeho provedení. Bylo úmyslem zboží od řeky k řece převážeti po železné dráze na velikých vozích nákladních a za tou příčinou konána měření i počítány potřebné náklady. Gerstner sám sestrojil vzorec podobného vozu o osmi malých kolech, 3″ v průměru majících, která po dvou na sobě měla býti postavena, aby svrchní kola otáčela se na návoji spodních, a vypočítával, že na železných kolejích utáhne jeden kůň tolik, jako při obyčejném voze čtvero koní.[1]) R. 1813 uveřejnil Gerstner výsledek svých šetření zvláštním spisem[2]) dnes zapomenutým, ale na výsost důležitým, ježto byl prvou co do doby publikací na pevnině evropské, která pochopila význam železných drah a stavbu jejich doporoučela. Pohříchu provedení myšlenky této uvázlo a stavba prvé železné

---

1) Prager Oberpostamtszeitung 1809 čís. 13.

2) Zwei Abhandlungen über Frachtwägen und Strassen und über die Frage, ob und in welchen Fällen der Bau schiffbarer Canäle, Eisenwege oder gemachter Strassen vorzuziehen sei. V Praze, 1813.

dráhy v Čechách a vůbec v Evropě byla zůstavena geniálnímu synu jeho.

Tísnící vládní směr dusil i samostatný život vědecký. Že tento zúplna nezanikl, toho zásluha přísluší Královské české společnosti nauk, která přese všechnu nepřízeň dob plnila horlivě úkol soustřeďovatele bádavosti vědecké. Byl to úkol těžký, neboť společnosti, jejímž hlavním zdrojem finančním byla výsada na vydávání každoročních schématismů r. 1799 udělená, nedostávalo se především prostředků peněžitých. Četná úmrtí zdecimovala společnost tou měrou, že třída mathematicko-fysická čítala r. 1814 již jen dvé členů, třída pak historická patero. R. 1804 ohlášena byla do Prahy návštěva císařova a vyzvána nejvyšším purkrabím i společnost nauk, aby uspořádala slavnostní sedění, jehož se císař súčastnil. Tu nabízel se Dobrovský, že by četl o českém právu nástupnickém aneb o podpoře, jíž se dostávalo vědám od králů českých, Cornova pak chtěl čísti o dědičné jednotě mezi rodem lucemburským s habsburským. Když však nejvyšší purkrabí projevil přání, aby mohl do přednášek těchto předem nahlédnouti, odvolal Dobrovský ochotu svou a též tak nepochybně učinil i Cornova, ježto přednáška jeho při císařské návštěvě 1 října 1804 konána nebyla.[1])

Stav národnosti české za válek francouzských.

Prvá polovice panování císaře a krále Františka jest velice důležitým obdobím i v probuzení národa českého. Snahy vlaste

[1]) Kalousek, Děje král. české společnost nauk, 103.

necké ku konci let tereziánských skromně počínající za dob Josefa II a Leopolda II překonaly domněnku, že není již národ český k novému životu způsobilý, a císařské rozhodnutí, jímž svěřena Pelclovi nově zřízená stolice pro jazyk a literaturu českou, byla prvým zřejmým úspěchem směru obrodu národa českého připravujícího. Přes veškeren tlak poněmčující centralistické soustavy a na ní závislé byrokracie přály okolnosti různé národním snahám českým. Tu především sluší vytknouti osobnost Josefa Dobrovského, která dovedla autoritou svou spojovati protichůdné směry, jevící se již tehdá v úzkém kroužku vlastenců̊v, a získati vlastenecké snaze mocnou podporu českého urozenstva. Dobrovský byl tehdy skutečným vůdcem vlasteneckého tábora českého. K jeho důvěrným přátelům náleželi vysoce vzdělaní šlechticové, hrabata Kašpar a František ze Šternberka, Alois kníže z Lobkovic, František Antonín Libštejnský hrabě z Kolovrat, od r. 1811 nejvyšší purkrabí pražský, kteří dovedli zjednati vlasteneckým snahám podpory i v kruzích vyšších. Bylo s nemalým prospěchem české věci, že až do své smrti 1809 byl František Faustin Procházka direktorem všech českých gymnasií, referentem pak o věcech školských rovněž vřele vlastenecky cítící guberniální rada **František Tvrdý**. Na arcibiskupském stolci pražském seděl po smrti arcibiskupa Salma rytíř Chlumčanský, který již v Litoměřicích byl se vybavil z názorů německých členů pražské métropolitní kapituly, a biskupové hrabě Trauttmannsdorf i Hurdálek byli známými říznivci českého jazyka. Podporu těchto ıocných činitelů není lze doceniti. Příznivci ızyka českého a snah obrodných vyskyto-

vati se počali i v kruzích úřednických a důstojnických. Rytíř Jeník z Bratřic, který měl dostatečnou příležitost, aby oznámil se smýšlením vyšších kruhů společenských, vzpomíná dvou osobností výše postavených, jež sluší připočísti k tehdejším vlastencům. Prokopa Platzra z Vonsídla, krajského hejtmana berounského, nazývá Jeník znamenitým Čechem, kterýž nejraději česky rozprávěl,[1]) a rovněž velikými příznivci Čechů byli jemu podmaršálek Josef Rosner svobodný pán z Rosenegga a choť jeho Valburga rodilá z Ehrenburka. R. 1826 stal se svobodný pán z Rosenegga ve Vídni plukovníkem a adjutantem vévody Würtemberského, načež skvělá domácnost jeho stala se na mnohá léta střediskem všech Čechů vídeňských. Rosner znal prý kde kterého Čecha a v domácnosti jeho mluvilo se téměř jen česky. V salonech jeho choti scházíval se kroužek českých paní, pro něž neť barončina hraběnka Künburgová v Praze objednávala české knihy, dle výběru rytířem Jeníkem z Bratřic pořízeného, načež ve schůzkách jednotlivé paní z nich předčítaly.[2])

Tento pokrok ve snahách vlastenských i obrozenských nejlépe jest charakterisován obranou jazyka českého, již s nadpisem Sláva a výbornost jazyka českého (V Praze 1792) sepsal pražský měšťan Jan Rulík. Ze spisku Rulíkova prokmitávají již naděje v lepší budoucnost českého národa a pozoruhodno jest přání v něm obsažené, aby

---

[1]) Bohemica I. (1838), 618.

[2]) Jeník z Bratřic, Bohemica VII (1838) 242 až 245. K místu přiložen původní barončin dopis poděkovací, v němž zpráva i o baronce de Bretonne, na Moravě vyrostlé, kterak dychtivě čte u ní české básně.

bylo lze Cechu vyššího vzdělání nabýti svým jazykem.

Počet vlastenců ve veřejných úřadech postavených anebo jiná vzácná místa zaujímajících vzmáhal se utěšeně. Náleželiť k němu z duchovních hodnostářů kanovníci Rychlovský a Medlín, emauzský opat Škoda, želivský opat Zikmund Hemerka, provinciál Minoritů Mořic Svoboda, provinciál Dominikánů Jakub Šantl, vyšehradský kanovník a universitní profesor dr. F. Dittrich, farářové pražští dr. Václav Rokos u Matky Boží před Týnem, Fr. Grabat u sv. Jindřicha, Matěj Haupt na Strahově, Matěj Kroila u sv. Vojtěcha, Diviš John u sv. Jiljí, evangelický superintendent v Praze Štěpán Leška, guberniální rada František Tvrdý, magistrátní rada a dlouholetý zástupce městského stavu ve sněmu zemském Antonín Slivka, universitní professor František Němeček, budějovický kanovník Pinkas, J. Koželuh, ředitel kůru u sv. Víta, Václav Lumenda, učitel u sv. Jindřicha, a Vavřinec Amort, učitel u sv. Štěpána, oba v Praze, rychtář Vavák v Milčicích i j.[1])

Vedle obou předních vlastenců Dobrovského a Pelcla nejúčinněji a také i nejzáslužněji působil tehdy Kramerius, jenž získal půdu v národě české knize a českým novinám. Když nepohodl se r. 1789 se Schönfeldem, založil Kramerius svůj vlastní časopis Pražské poštovské noviny na r. 1789 vydané prací a nákladem V. M. Krameriusa, kterýž ale po stížnosti Schönfeldově od r. 1791 zván Krameriusovy c. kr. vlastenské Noviny. Úprkem získal si

[1]) Rybička, První křisitelé I, 24.

časopis tento svěžím spůsobem i správným jazykem psaný a zajímavé zprávy přinášející oblibu v českém čtenářstvu, takže vedle něho Schönfeldovské noviny bídně živořily, až i neslavně zanikly. Vedle novin založil si Kramerius i prvé české nakladatelství, z něhož vycházely dobré překlady spisů jinojazyčných a přetisky starších klassických děl. Nakladatelství toto, českou expedicí zvané, stalo se ohniskem všech českých snah a nebylo vlastence, který by do Prahy zavítav, nenavštívil Krameria v jeho expedici.

Vzrůstající vlastenecký zájem působil mohutně v generaci mladší, která vzdělávala se ku konci XVIII stol. na universitě a byla účastna přátelské pozornosti vlastenců starších, z nichž Dobrovský a Vydra ochotně každému vlastenci podpory a povzbuzení poskytovali. Mezi posluchači university pražské tou dobou byli jinoši, kteří se zanícením oddávali se snahám vlasteneckým a snili o prostředcích, kterak probuditi národ český k nové činnosti a k významu hodnému minulosti. Antonín Puchmayer, Josef Jungmann, Jan a Vojtěch Nejedlí, Šebestián Hněvkovský — toť nejpřednější jména mužů, kteří určeni byli, aby v krátké době byli prvními zákopníky probouzejícího se k novému životu národa. Všichni naplněni byli jedinou touhou prospěti národu svému pěstováním písemnictví českého spůsobem době přiměřeným, překlady i spisy původními, a za tou příčinou i oddávali se horlivě studii cizích jazykův i pohrouželi se do klassických děl střední doby písemnické. Vedle nich s části již př nimi působili spůsobem Krameriovým měšť Jan Rulík a publicista Jan Hýbl, ten jsa redaktorem Schönfeldských novin

do jejich zániku. Když r. 1800 roznemohl se Pelcl, stal se Jan Nejedlý jeho zástupcem a když 4. února 1801 Pelcl zemřel, povolán Nejedlý na jeho stolici. 16 listopadu 1801 uváděl Ungar Nejedlého v nový úřad za okolností, které ukazovaly jasně, jakou přízní těší se již snahy vlastenecké. „Neboť snad nikdy“, praví Antonín Rybička,[1]) „před tím ani na potom nebyla tak zvaná česká síň (č. 3 v I poschodí Klementinském vedle c. k. knihovny) přeplněna tolika a tak vzácnými hosti, jako dne výše dotčeného. Byliť tu přítomni: tehdejší praesident gubernia českého a hejtman městský hrabě Josef Vratislav z Mitrovic, pán národnosti české upřímně nakloněný, mnoho starších a mladších šlechticů domácích, jako mladý kníže Lobkovic, hrabata Šternberk, Kolovrat, Lažanský, Chotek, Nosticové, Hartigové, rytířové Šmitgrabner, Jeník a jiných více, celý učitelský sbor fakulty filosofické se ctihodným St. Vydrou v čele, vlastenští studující všech čtyř fakult a téměř všichni v Praze žijící spisovatelé čeští a milovníci jazyka domácího.“ Obšírnou řečí uvedl se Nejedlý posluchačstvu, ukazuje k přednostem jazyka českého, ku příbuznosti jeho s jazyky slovanskými jakož i k potřebě a užitečnosti jeho v životě veřejném i soukromém. S oprávněnou hrdostí prohlašoval řečník, že tolikéž čest a hrdost národní toho vyhledávají, aby každý poněkud vzdělaný člověk důkladně se znal ve svém jazyku mateřském. „Bylať pak také onano řeč jehо skutečně tak srdečná a při tom tak jadrná a rázná, ano tak uchvacující a nadšená, že nejedni z po-

---

[1]) Přední křisitelé I, 94.

sluchačů zjevně jásali, jiní pak, a to starší, až k slzám pohnuti byli, tvrdíce vůbec, že uvázáním se Jana Nejedlého ve stolici tuto řeči a literatuře české vzešla nová, šťastná doba.“[1]) Nejedlý sám řeč svou vydal tiskem a Jan Rulík složil „k oslavení toho památného Čechům dne“ i báseň příležitostní, jež byla obecenstvu rozdávána a spisovatelem i do jeho Kalendáře historického pojata.

Pětadvacítiletý Nejedlý byl od té chvíle vedle Dobrovského prvou autoritou mezi vlastenci, mezi nimiž populárním spůsobem ještě působili Rulík a Hýbl. Tento vedle Krameria byl tehdy jediným českým novinářem. Než Nejedlému nedostávalo se spůsobilosti, aby na dlouho dovedl upoutati na sebe pozornost, poněvadž v důležitých věcech dával na jevo nedostatek vytrvalosti, pročež záhy předstižen byl vlastencem, který za prvých let XIX. stol. učinil nový střed českých snah ve zněmčených již Litoměřicích. Byl to Josef Jungmann, r. 1777 rodilý, od roku 1800 professor v krásně položeném městě polabském.

Praktická potřeba byla tehdejším vlastencům mocnou podporou v ušlechtilých snahách obrozovacích. Citelný nedostatek kněžstva a zkušenosti v úřadech shledané přiměly důležité kruhy, aby uvažovaly o znovuzavedení jazyka českého do škol, z nichž byl tereziánsko-josefinskou germanisací vypuzen. Ještě však než ve příčině té vláda dospěla k určitému rozhodnutí, počali čeští professoři na některých gymnasiích sami češtině vyučovati. Činil tak zejména Jungmann hned jakmile v úřad nastoupil a příklad jeho

[1]) Rybička, I, 95.

zvolna docházel následovníků. R. 1802, již s povolením vládním, počal Karel Ignát Thám, jakkoli nebyl professorem, vyučovati češtině po několik hodin týdně za plat na gymnasii akadémickém v Praze. Současně obrátil mladý vlastenecký kněz Josef Miroslav Rautenkranc pozornost biskupa králové-hradeckého k potřebě, aby duchovní znalí byli jazyka českého, a počal se svolením biskupovým přednášeti na nově zřízeném theologickém ústavě v Králové Hradci alumnům o jazyku a krasořečnictví českém, zahájiv vyučování své krásnou a jadrnou řečí o thematě: Proč a kterak dokonalá češtiny známost českému duchovnímu pastýři potřebna jest a mezi nejhlavnější vlastnosti a povinnosti se počítá.[1]

Horlivá snaha českých vlastenců přinášela záhy ovoce. Na všech stranách a zejména v katolickém duchovenstvu jevilo se horlivé účastenství s okřívajícím českým písemnictvím jakož i účinná podpora v uplatňování českého jazyka. Zajímavý toho doklad zůstaven z Krumlova. Starobylé sídlo někdy pánů z Rožmberka ve druhé polovici XVIII stol. rychle se poněmčovalo, zvláště přičiněním tamního praeláta Jana Františka Kfellera ze Sachsengrüna, který za 37letého působení svého odstranil odvěkou českou bohoslužbu z arciděkanského chrámu sv. Víta do chrámu podměstského. Když r. 1799 stal se nástupcem Kfellerovým dosavádní děkan v Brandejse n. L. Antonín Gosko ze Sachsenthála, ustanovena za přičinění kanovníka Pinkasa na některé svátky česká bohoslužba s kázáním opět ve chrámu arci-

---

[1]) Rybička, Přední křisitelé, I, 97 sld.

děkanském a arciděkan Gosko, kněz od Čechů velice vážený, sám začasté česky kázal, o čemž nemeškal Pinkas příteli svému Vavákovi do Milčic radostnou zprávu podati.[1])

Mladší generace vlastenců, mezi nimiž vynikal Antonín Jaroslav Puchmayer, snažila se, aby vedle obecných novin dostalo se vzdělanějšímu čtenářstvu českémi i periodického spisu pro vyšší potřeby duševní. Úmysl ten schvalovaly i starší vlastenecké auktority, Dobrovský, Pelcl, Kramerius, a byly ochotny účinně jej podporovati. Smrt Pelclova r. 1801 zmařila úmysl, jehož se teprvé po pěti létech podjal Jan Nejedlý, počav vydávati čtvrtletní spis se záhlavím „Hlasatel český“ V něm Nejedlý horlivě pěstoval vzájemnost literární i s Moravany, Slezáky a uherskými Slováky a vešel ve styky za tou příčinou s předními muži na Moravě, ve Vídni i Uhřích, kteří pěstování jazyka a literatury české se tehdy podjímali.

Dále než Nejedlý šli Puchmayer a Jungmann, obrátivše zření své ku vznešené myšlence vzájemnosti všeslovanské, zejména k potřebě styků s duševním životem ruským. V XVIII stol. však za duševního úpadku našeho národa zanikla pamět dávných stykův s Rusy a když r. 1736 prvá ruská vojska táhla Karlu VI skrze Čechy na pomoc k Rýnu, zdáli se býti ruští vojínové českému lidu cizinci. Ale vědecký rozruch Durychem a Dobrovským spůsobený, který přihlížel k blízké příbuznosti jazykové Čechů s Rusy, pobídl mladé vlastence, zvláště studující filosofie v universitě pražské, že j se studovati horlivě jazyk ruský a jeho teh

---

[1]) Vavák, Paměti III, 539.

rozkvétající literaturu. R. 1792 podnikl Dobrovský z uložení král. české společnosti nauk a v průvodu Jáchyma hraběte ze Šternberka památnou cestu do Švédska, odkudž zajel na Rus, kdež po delší čas meškal v Petrohradě, Moskvě i Kyjevě. Výtěžky z cesty této měly následkem přímé styky patriarchy českého s předními muži ruskými, jichž ohlas šířil se i v lid český; získaltě Dobrovský „rozšířením svého rozhledu a stykem s učenci cizími, skutečným poznáním národův a řečí slovanských. Cesta jeho budila dlouho ještě živý zájem u mladší generace."[1]) Téhož ještě roku meškala v Praze vévodkyně Kuronská a hovořila s některými vlastenci rusky.[2]) Když r. 1799 očekáván do Čech a do Prahy příchod Rusů proti Francouzům na pomoc táhnoucích, bylo všude, kudy táhnouti měli, největší napjetí a uvítání jejich dělo se se srdečnou upřímností. Zprávy novin i paměti Vavákovy dosvědčují, jakou radost působili Rusové českému lidu, když dovedl se mateřským jazykem s nimi smlouvati. Naděje bezděky budila se v mysli vzdělanců českých, že našemu jazyku kyne lepší budoucnost ze vzájemnosti s velikým slovanským národem.

Touž dobou povolán Jungmann na gymnasium litoměřické, kamž odebral se, vyzbrojen jsa zevrubnou znalostí ruského jazyka. V ústraní svého působiště pozoroval Jungmann bedlivě vývoj veřejných událostí a pohlížel na ně se stanoviska již ryze slovanského. „Cokoli se dělo na poli válečném neb diplomatickém, jediná jeho myšlenka byla vždy, kterak prospívati bude Slovanům. Mo-

---

1) Literatura česká devatenáctého století I, 177.
2) Rulík, Kal. histor. III, 63.

hutné Slovanstvo bylo mu nejjistějším rukojemstvím, že i národ český unikne konečně útrap jej svírajících."[1]) R. 1813, když lítice válečná zahostila se v nejbližším pomezí Čech a vlast naše přeplněna byla vojsky spojeneckými, nabyl Jungmann příležitost osvědčiti znalost jazyka ruského jak v potřebách úřadů tak osobním stykem s důstojníky a s vojenskými duchovními ruskými, kteréž styky zůstavily trvalý dojem v mysli jeho. 10 září 1813 píše příteli svému A. Markovi, že předevčírem přišed z Prahy, nalezl u sebe ruského generála Tolla. Pohříchu nedovídáme se, jakého obsahu byla rozmluva, již měl Jungmann s vynikajícím a vysoce vzdělaným generálem tímto.

Také v Praze byli Rusové pro slovanský původ svůj rádi vídáni a stýkali se hojně se společnostmi českými. Nadšenými slovy vyličován zejména příjezd cáře Alexandra do Prahy, „tohoto veleslavného slovanského mocnáře do rovně slovanského hlavního a vznešeného města Prahy", jakož psáno bylo z Prahy do Palkovičova Týdenníka.[2]) Obyvatelstvo pražské osvětlilo slavnostně ulice, kterými cář Alexandr jel, „a vojsko ruské splácelo přízeň mu osvědčovanou rovnou vlídností. Důstojníci ruští chodili do českých představení na divadle pražském, ano ruský generál — buď hrabě Toll buď Barclay de Tolly — navštíviv Prahu, šel poklonit se proslulému po všem Slovanstvě patriarchovi literatury slovanské Josefu Dobrovskému.[3])

Předčasná smrt Krameriova r. 1808 spůsobila v řadách vlastenců mezeru citelnou,

---

[1]) Zelený Život, Josefa Jungmanna, 139.
[2]) U Zeleného, Život Josefa Jungmanna, 145.
[3]) Havelka, Světozor 1871, str. 231.

již ale záhy pokusil se vyplniti Jan Hýbl. Narodiv se v České Třebové r. 1786, oblíbil si Hýbl písemnictví české a jal se již v mladistvém věku překládati z cizích jazykův i psáti samostatně. Záhy zjednal si jméno populárního spisovatele a ustáliv se, oddal se českému časopisectví i vlasteneckému divadelnictví. Ježto Nejedlého Hlasatel r. 1808 z neznámých příčin přestal vycházeti,[1]) počal Hýbl r. 1816 vydávati Rozmanitosti se zajímavým všestranným obsahem. Vlastenecká společnost hospodářská svěřila Hýblovi vydávání oblíbeného svého kalendáře, jenž tiskl se někdy až v počtu 50.000 exemplářův.

V době od r. 1792 až do Jungmannova příchodu do Prahy byl Josef Dobrovský nejpřednější osobností v národní společnosti české, zaujímaje v ní místo, jakéž po něm zdědili František Palacký a po tomto opět František Ladislav Rieger. Tehdy již Dobrovský sám přiznával, že jest „sám Slovan, po otci Čech, horlící za pravou slávu svého národa“, tehdy již zbývati se počínala mysl jeho obav do budoucnosti národa českého. Jsa obecně uznaným repraesentantem v historii slavného a k novému životu se probouzejícího národa, mohl s hrdostí Dobrovský pohlížeti na školu vlasteneckého dorostu, již si odchoval. Z jeho školy vyšli Ant. Puchmayer a jeho přátelé, zejména Ant. Pišely, J. Nejedlý a j. Na ně působil svým osobním vlivem, poučuje je soukromě o tom, co jim škola nemohla poskytnouti. Z jeho spisů čerpali poučení J. Jungmann a jeho odchovanci. Jeho živým slovem v oboru slovanského jazykozpytu byli syceni soukromým vyučová-

---

1) Literatura česká devatenáctého století I, 538.

ním hojní mladší spisovatelé, jako V. Hanka, J. Linda, V. A. Svoboda a j. Jemu jako svému učiteli přicházeli vzdáti svou úctu oddaní ctitelé na Slovensku, J. Kollár a P. J. Šafařík. A naposled si odchoval v odborném bádání historickém a ve snažení vědeckém největšího svého žáka, Fr. Palackého... U mladších generací měl porozumění i pro ty obory, jež se vymykaly přímo jeho vlastní činnosti spisovatelské. Projevoval upřímnou radost z úspěchů, jichž se domohla česká poesie v Puchmayerových známých sbírkách, těšil se z pokroků, které činil český jazyk a český národ. Ba vroucnost a zápal mladší generace v boji za probuzení národa zachvacuje někdy i vážného Dobrovského... Mladší generaci učil lásce k jazyku mateřskému. Za své heslo pojal slova Dalimilova: „„Vřeť každému srdce po jazyku svému.““ Toto heslo citoval, tiskl je na knihách, psal je mladým spisovatelům do památníku. Co psal 7 května 1815 vzdálenému příteli Kopitarovi, o tom se ani netajil domácím snaživým vlastencům: ví prý z dokladů listinných, že se ve Vídni vylíhl „„ďábelský princip germanisace““. „Tento vzácný muž,“ usoudil Goethe po jeho smrti, „spojuje... s největší slávou ve vědě vzácnější slávu muže populárního.“[1])

V německých byrokratických kruzích s nevolí pozorován byl rozvoj české národní myšlenky, ve kterém spatřováno nebezpečenství pro přednost němčiny v životě veřejném, uchvácenou za nepříznivých poměrů. Ale skutečná potřeba ukazovala se býti mocnější a vynikající duchové němečtí měli poro

---

[1]) Jakubec v Literatuře české devatenáctého století I, 193 sld.

umění pro snahy, které hleděly odčiniti následky dvěstěletého útisku. Neocenitelné služby prokázal však obrozenským snahám hrabě František Antonín Libštejnský z Kolovrat, šlechtic osvícený a vlastenecký, který po dlouhá léta jsa nejvyšším purkrabím pražským, stál v čele politické správy království českého a později povolán i za ministra ku dvoru císařskému. Hrabě z Kolovrat spatřoval právem v národních snahách českých prospěch říše a dbal toho, aby úředníci v zemích českých osvojovali si znalost historického jejich jazyka.

Obsah.

THE STORY OF THE NATIONS

12MO, ILLUSTRATED, PER VOL., $1.50; ½ LEATHER, GILT TOP, $1.75

THE EARLIER VOLUMES ARE

THE STORY OF GREECE. By Prof. JAS. A. HARRISON
THE STORY OF ROME. By ARTHUR GILMAN
THE STORY OF THE JEWS. By Prof. JAS. K. HOSMER
THE STORY OF CHALDEA. By Z. A. RAGOZIN
THE STORY OF GERMANY. By S. BARING-GOULD
THE STORY OF NORWAY. By Prof. H. H. BOYESEN
THE STORY OF SPAIN. By E. E. and SUSAN HALE
THE STORY OF HUNGARY. By Prof. A. VÁMBÉRY
THE STORY OF CARTHAGE. By Prof. ALFRED J. CHURCH
THE STORY OF THE SARACENS. By ARTHUR GILMAN
THE STORY OF THE MOORS IN SPAIN. By STANLEY LANE-POOLE
THE STORY OF THE NORMANS. By SARAH O. JEWETT
THE STORY OF PERSIA. By S. G. W. BENJAMIN
THE STORY OF ANCIENT EGYPT. By GEO. RAWLINSON
THE STORY OF ALEXANDER'S EMPIRE. By Prof. J. P. MAHAFFY
THE STORY OF ASSYRIA. By Z. A. RAGOZIN
THE STORY OF IRELAND. By Hon. EMILY LAWLESS
THE STORY OF THE GOTHS. By HENRY BRADLEY
THE STORY OF TURKEY. By STANLEY LANE-POOLE
THE STORY OF MEDIA, BABYLON, AND PERSIA. By Z. A. RAGOZIN
THE STORY OF MEDIÆVAL FRANCE. By GUSTAVE MASSON
THE STORY OF MEXICO. By SUSAN HALE
THE STORY OF HOLLAND. By JAMES E. THOROLD ROGERS.
THE STORY OF PHŒNICIA. By GEORGE RAWLINSON
THE STORY OF THE HANSA TOWNS. By HELEN ZIMMERN
THE STORY OF EARLY BRITAIN. By Prof. ALFRED J. CHURCH
THE STORY OF THE BARBARY CORSAIRS. By STANLEY LANE-POOLE
THE STORY OF RUSSIA. By W. R. MORFILL
THE STORY OF THE JEWS UNDER ROME. By W. D. MORRISON
THE STORY OF SCOTLAND. By JOHN MACKINTOSH
THE STORY OF SWITZERLAND. By R. STEAD and MRS. A. HUG
THE STORY OF PORTUGAL. By H. MORSE STEPHENS
THE STORY OF THE BYZANTINE EMPIRE. By C. W. C. OMAN
THE STORY OF SICILY. By E. A. FREEMAN
THE STORY OF THE TUSCAN REPUBLICS. By BELLA DUFFY
THE STORY OF POLAND. By W. R. MORFILL
THE STORY OF PARTHIA. By GEORGE RAWLINSON
THE STORY OF JAPAN. By DAVID MURRAY
THE STORY OF THE CHRISTIAN RECOVERY OF SPAIN. By H. E. WATTS
THE STORY OF AUSTRALASIA. By GREVILLE TREGARTHEN
THE STORY OF SOUTHERN AFRICA. By GEO. M. THEAL
THE STORY OF VENICE. By ALETHEA WIEL
THE STORY OF THE CRUSADES. By T. S. ARCHER and C. L. KINGSFORD
THE STORY OF VEDIC INDIA. By Z. A. RAGOZIN
THE STORY OF BOHEMIA. By C. E. MAURICE
THE STORY OF CANADA. By J. G. BOURINOT
THE STORY OF BRITISH RULE IN INDIA. By R. W. FRAZER
THE STORY OF THE FRANKS. By LEWIS SERGEANT

For prospectus of the series see end of this volume

G. P. PUTNAM'S SONS, NEW YORK AND LONDON

SMALL PIN... [illegible]

The Story of the Nations

THE STORY OF BOHEMIA

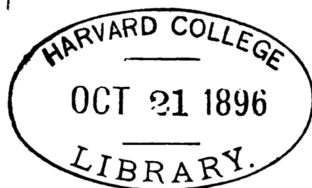
FROM THE EARLIEST TIMES TO THE FALL OF NATIONAL INDEPENDENCE IN 1620; WITH A SHORT SUMMARY OF LATER EVENTS

BY

C. EDMUND MAURICE

AUTHOR OF THE "REVOLUTIONS OF 1848-9 IN ITALY, AUSTRIA-HUNGARY, AND GERMANY," "RICHARD DE LACY: A TALE OF THE LATER LOLLARDS," ETC.

NEW YORK
G. P. PUTNAM'S SONS
LONDON: T. FISHER UNWIN
1896

The Knickerbocker Press, New York

PREFACE.

FEW countries have been more strangely misunderstood by the average Englishman than Bohemia has been. The mischievous blunder of some fifteenth century Frenchman, who confused the gipsies who had just arrived in France with the nation which was just then startling Europe by its resistance to the forces of the Empire, has left a deeper mark on the imagination of most of our countrymen than the martyrdom of Hus or even the sufferings of our own Princess Elizabeth. The word "Bohemian" has passed into newspaper slang; and it has been so often quoted in its slang sense by people who ought to be more careful in their language, that it has really hindered the study of the real country which it misrepresents. The few who care to hear anything more of a people so strangely slandered, have often been yet further blinded by their readiness to accept as absolute truth the prejudices of the German and Magyar opponents of the Bohemian national feeling. From these sources they have derived an impression

of a set of narrow Ultramontanes, who, oddly enough, combine their religious bigotries in favour of Roman Catholicism with a reliance on Russia in political affairs. These prejudices ought certainly to yield to an acquaintance with the people in their own country. A Roman Catholicism, tempered by an enthusiasm for Hus and Žižka and King George, can scarcely be a very obscurantist form of creed; and an intense feeling of national distinctness can hardly be compatible with an anxiety to be absorbed by the great North-eastern Empire, though undoubtedly it produces a stronger repulsion against the equally denationalising force of Pan-Germanism. Perhaps a careful study of the history of a country so much misunderstood will be the best preparation for a fairer appreciation of its present difficulties.

I have now to thank the many kind friends who have helped me in my work. Of these the chief helper has been Professor Mourek. During the whole of my stay at Prague I received every assistance from him which a foreigner studying in that town could possibly require; and since I have returned to England he has helped me most energetically in procuring various illustrations necessary for my book. I have also to thank Count Leo Thun (the cousin of the late Governor of Bohemia) for many useful hints and introductions. I should also thank Mr. Custos Borovsky, of the Rudolfinum, for the kindness with which he supplied me with introductions during my visits to other towns in Bohemia and Moravia. I should also thank Professor Režek for many useful hints, especially about the difficult reign of Ferdinand

I. Professor Kalausek I have to thank for hints about the earlier period. Professor Tomek I must thank for allowing me to use the map of Prague which appears in my book. I must also thank Dr. Toman for the use of the curious pictures of Žižka. For help in my work in other towns I must thank Father Wurm, of Olmütz (Olomouci); Mr. Palliardi, of Znaym (Znojem); Professor Brettholz, of Brünn (Brno); the Sub-librarian of Časlau; Professor Lemminger, of Kuttenberg (Kutna Hora); Mr. Gross, of Krumov; Father Fučik, of Prachatice; Professor Strnad, of Pilsen (Plžen); Monsignore Rodler, of Budweis (Budejóvice); the Keeper of the Archives at Wittingau (Treboň), and Professor Sedlaček, of Tabor. I also wish to thank Mr. Čelakovsky, of the Town Archives of Prague, for the suggestion about the relation of the early Utraquist rising to the differences between Bohemian workmen and German employers (see Chap. ix. pp. 231, 232).

The question of when and how far to use the Bohemian names of places is one of some difficulty. My own instinct would be to use them wherever possible. But it cannot be denied that there are cases in which the German forms are so well known to English readers, and some in which the Bohemian names seem so unpronounceable, that it would be affectation to follow the strict rules of national expression. Praha, of course, has been hopelessly Anglicized into Prague; and Olomouci, Cheb, Brno, and Plžen have been as certainly Germanized into Olmütz, Eger, Brünn, and Pilsen. Even in these cases I have on some occasions added the Bohemian

names in brackets. But it was so difficult to know what names of Bohemian towns are generally known in England, that I may sometimes seem to have been inconsistent in my practice. Only let me assure my readers that my wish has been to impress on them the distinctive character of the Bohemian language, and at the same time to secure the recognition of any places with whose names they are already familiar.

CONTENTS.

LIST OF ILLUSTRATIONS.

THE STORY OF BOHEMIA.

I.

FROM THE EARLIEST PERIOD OF BOHEMIAN HISTORY TO THE HUNGARIAN INVASION.

(—885.)

THE history of a lost nationality is necessarily tragic and can rarely be commonplace. In the case of Bohemia the interest is increased by the variety of the parts which she was forced to play, each of which, while of great value to the world, assisted in some degree to hasten her ruin. Thus, for instance, the intense desire to maintain her own independent life brought her into collision with neighbouring States which were determined to crush or to absorb her; while, on the other hand, her position as the champion of a race, of which she was but one member, dragged her into further quarrels that were not necessarily the result of her geographical position. And, lastly, the very desire to maintain her national existence, and to defend the freedom of her Slavonic kinsmen, constantly compelled her to mix in the

quarrels of that larger world with which she and they had so little sympathy; and even to accept a share in the responsibilities of that Empire, which, calling itself Roman, was always becoming more and more Teutonic, and therefore more anti-Slavonic.

And in that struggle between Teuton and Slav the one thing which, from the earliest to the latest times, has been the most prized treasure, and the subject of the fiercest championship of the Bohemian, is his language. Every effort for constitutional government and national liberty has always directly connected itself with this aspiration for the preservation, development, and general recognition of this great right. Sigismund, in the time of his most cruel attempts to crush out the freedom of his subjects, was denounced as "the enemy of our language," rather than of our nation. Hus is honoured, even by Roman Catholic Bohemians, as the assertor and developer of their language. It was the great crime of Joseph II. that he desired to destroy it. If we could have talked with a Bohemian Christian of the ninth or tenth century, we should have found his deepest feelings stirred by a reference to the language which was then assuming its first shape; and the same subject has the deepest interest for the Bohemian patriot of the nineteenth century, now that his language has become one of the most varied and expressive of modern Europe.

Nor must we forget the connection of the ecclesiastical independence of Bohemia with her most vivid political life. From the time when the mission of Cyril and Methodius brought to the front the question

of a Slavonic ritual, and of an ecclesiastical organisation, which was to be separated as far as possible from Teutonic influences, to the time when Bohemia sank before Ferdinand in the struggle between national Protestantism and Imperial Romanism, the questions of Bohemian language and Bohemian self-government were mixed up continually with the claim to be guided in spiritual things by a clergy who preached and prayed in the Slavonic language.

Even the earliest traditions show that long before the introduction of Christianity the Bohemian ideal of national life had been totally different from that of the surrounding nations. The poem of "The Judgment of Libuša," which seems to embody the earliest picture of Bohemian life, is no Iliad or Niebelungen Lied, no story of robber dens or rapes of the Sabines, but the representation of a peace-loving nation trying to uphold traditions of communal ownership of land, and the gentle guidance of the wisest in judicial affairs, modified by an organised expression of popular opinion.[1]

[1] The following account of the legend of Libuša is taken partly from the translation of the Libušin Saud by Mr. A. H. Wratislaw, partly from the version of the story given by Cosmas. I have not the least desire to enter here into the burning question of the authenticity of the original poem. I have heard every degree and variety of opinion on that subject, even from patriotic Bohemians. But the only two points that concern me here are, first, that Cosmas must have had before him some old legend containing a version of the story, not unlike that edited and translated by Mr. Wratislaw; secondly, that Cosmas accepted this story as embodying his conception of the beginnings of Bohemian history. No one, as far as I know, disputes the genuineness of Cosmas's history; into the sources of his information it is not necessary to go.

So great an impression did the poems, in which this ideal is set forth, produce on the Bohemian mind, that extracts from them are translated at full length by the chronicler Cosmas, who took an active part in the bustling politics of the eleventh century, when these ideals must have seemed to belong to a very distant past.

According to this writer, certain people who had been scattered by the failure of the Tower of Babel, wandered into Germany where they found various wild beasts. One party in the course of their wanderings found a plain lying near the mountain Rip, and between the rivers Ogra (Eger), and Wlitawa (Moldau). This plain they called Bohemia after the eldest of the party named Boemus. Here they founded a peaceable and communistic settlement where they desired to make war on none but the beasts. But, some ambitious men having introduced the evil of private property, it became necessary to choose a judge to decide the disputes which now unavoidably arose. So they chose as their judge their best man named Crocco, who founded a camp. He had three daughters, of whom the eldest was skilled in medicine, the second was a kind of religious teacher, who instructed the people in the worship of Oreads and Dryads; while the third, Libuša, was distinguished for her political wisdom and foresight, and was supposed to be an inspired prophetess.

Libuša was accordingly chosen to the judicial office on her father's death. But Crocco's formation of a camp seems to have stirred the military spirit in the Bohemians; and the story which follows clearly

indicates the transition from the earlier and more peaceable stage to the later developments of national organisation. Two powerful chiefs are disputing for the land, which has come to them from their father. The question is submitted to Libuša, as the chief judge. On the day of the trial she appears in great state, summons before the heads of the different families or tribes, and submits to them her proposals for settling this question. She declares that, according to the old custom of their people, the land ought either to be equally divided between the brothers, or else they ought to share it in common. The leaders of the tribes, after collecting in some way the votes of the assembly, decide that the land is to be held in common, basing their judgment also on the old traditions of the nation. Thereupon the elder of the disputants rises in anger, and declares that he ought to have retained the land in right of primogeniture, and further that the Bohemians ought not to submit any longer to women, who were fitter for receiving the advances of wooers than of dictating laws to soldiers.

Then follows a scene which seems at once to fix the point of change arrived at, and to make the circumstances more familiar for ordinary readers by the parallel which it suggests with a familiar transition to military kingship recorded in the Second Book of Samuel.

Libuša, anxious to warn her people of the full effect of the course they are taking, sets forth to them the dangers of a military monarchy. Beginning with a reference to the story of the petition of the frogs to

Jupiter, she reminds them that it will be more easy to choose a chief than to remove him. "Before him your knees will tremble, and your tongue cleave to your mouth. You will with difficulty answer, 'Yes, sir! yes, sir!' He will condemn men by his nod without your judgment being taken; he will cut off the head of one, and throw others into prison; some of you he will make slaves, and others exactors and torturers; others, again, he will make cooks or bakers or millers. He will appoint you as tribunes or centurions or cultivators of his vines and wheat, as armourers and preparers of skins. He will reduce your sons and daughters to subjection, and will carry off the best of your horses and mares and cattle to his palace. He will take what is best from your fields and plains and meadows and vineyards, and turn them to his own use." But though the criminal folly of the change proposed is indicated as clearly by Libuša as by Samuel, yet in both stories we find by a strange contradiction the same half-mystical enthusiasm for the person of the first king.

Libuša, unable to resist the popular demand that she should take a husband and give the Bohemians a king, tells the people to go to a certain village where they will find a man ploughing with oxen. Him they are to greet as their king, and his posterity will rule in this land for ever. The messengers plead that they do not know the way to the village. Libuša answers that if they will follow her horse it will guide them. They obey; and they at last arrive at the village of Stadic, where they find Přemysl ploughing. They call on him to change his dress and mount the

horse, as Queen Libuša and all the people demand him as their ruler. Přemysl therefore sets free his oxen, telling them to go whence they came, and strikes his goad into the ground. The oxen vanish from sight, and the goad puts forth leaves and fruits. Then Přemysl comes with the messengers; but he insists on taking with him his ploughman's boots, that his successors may be made humble and merciful by the memory of the state from whence they sprung; "and these boots," says Cosmas (writing in the eleventh century), "are preserved at Vyšehrad to this day in the Duke's chamber."

There is another legend which still more quaintly marks this transition from mild and readily accepted rule to the era of physical force. According to this story the maidens of Bohemia founded a city which they called Děvín from Devina, "a maiden." The young men to maintain their independence set up an opposition town called Hrasten. The intercourse between these rival towns seems to have been sometimes friendly and sometimes hostile; but always apparently on equal terms as long as Libuša lived. After her death, however, the men won the day, and ever afterwards held the women under their control.

But the golden age of Queen Libuša is long past, when we catch sight of the Bohemians in even the earliest period of authentic history. First we have a dim vision of a great Slavonic Empire stretching northwards to the Spree, and eastwards to the Carpathians; of struggles with Avars and Huns, and, above all, with the Franks. Then suddenly, as the dim mist clears a little, we find that the Franks have

become Christian, and the great struggle between German and Slav, hinted at already in the poem of "Libuša's Judgment," has begun in earnest. The centre of resistance to the German, however, is not in Bohemia, but in the neighbouring Slavonic dukedom of Moravia; and it gathers round a prince named Rostislav, who is encouraging both Moravians and Bohemians to stand firm against those peculiar ideas of Christianity, which Charles the Great and his descendants tried to thrust upon reluctant nations by fire and sword. Some Bohemians had indeed been compelled by Louis, the grandson of Charles the Great, to accept baptism; and Christian Bohemia owned the authority of the German Archbishop of Regensburg.[1]

But the Duke of Bohemia, encouraged by Rostislav, still held out against the Carlovingian form of Christianity; the Moravians defeated Louis in 849, and Rostislav strengthened his own position as the champion of Slavonic independence by an alliance with the Bulgarians. This alliance was to produce results very unexpected at the time by Rostislav, and powerfully affecting the future of Moravia and Bohemia. Boris, the powerful king of Bulgaria, had received at his Court a Christian monk named Methodius, the son of a patrician of Thessalonica. Apparently Methodius had originally been brought to the Bulgarian Court on account of his artistic talent; but

[1] A new word in the Bohemian language fitly marks this period. This word is *Kostel*, which is obviously formed from the German *Castell*, and ultimately from *Castellum*; but which was used to signify church, since the military Christianity introduced by the Franks was marked by the use of castles as churches.

he was also a very zealous Christian ; and when Boris ordered him to paint such a picture, in the hall of his palace, as would strike terror into all who saw it, Methodius improved the occasion by painting a picture of the Last Judgment. The inquiries and explanations that followed prepared the way for the

LIBUŠAS BATH JUST BELOW THE VYŠEHRAD.

acceptance of the new faith by the king of Bulgaria and his subjects.

But the Greek missionaries found that the want of a written language prevented them from giving their Slavonic converts full instruction in the details of the Christian creed. Methodius, therefore, called in the help of his brother Cyril, who had been occupied in the conversion of the Chazars, a people whose country lay a little to the north of the Bulgarian kingdom.

Cyril was a learned monk, who had been trained at the Court of Constantinople, and was well skilled in various languages. Taking the Greek alphabet as his basis, but altering its form, he invented a written language for the Slavonic race, into which he translated a liturgy, several books of the Bible, and some of the early Fathers.

The news of the conversion of the Bulgarians quickly came to the ears of Rostislav, for the great Bulgarian kingdom touched the eastern side of Moravia; and the recent alliance had brought the two peoples into closer intercourse. Unwelcome as Christianity had seemed to the Moravians, when presented to them as a demand of Frankish invaders, and taught in an unknown tongue, its lessons came with a very different force when urged by pious and peaceable monks, recommended by friendly kinsmen, and expounded in a language intelligible to the converts. Rostislav no doubt quickly perceived that the new teaching might form a valuable link in the alliance of the Slavs against their enemies. He appealed to the Emperor of the East to send Cyril and Methodius to Moravia; and, when they arrived at the town of Devina, Rostislav and his followers went out to welcome them; and after Cyril had retired from the mission, Methodius was recognised by the Pope as Archbishop of Moravia and Pannonia.

But troubles very soon began for the new-comers. The German party in Moravia were resentful at the introduction into the churches of what they considered a barbarous language; and they saw danger to their power, both in the adoption of a ritual which

was understood by the people, and in the assertion of an episcopal authority which claimed to be independent of the German bishops. Nor was it only by foreigners that the influence of Cyril and Methodius was endangered; an opposition was roused even among the Moravians themselves. Svatopluk, the nephew and rival of Rostislav, seems to have accepted some kind of nominal Christianity, but unaccompanied by any change of life, or even by any great reverence for the externals of worship; and he opposed the new apostles of the Slavs with the greatest fierceness. The opposition of this ambitious prince no doubt arose at first from his desire to pose as the champion of the German party, who were undermining his uncle's authority. According to one story he had already attempted to poison Rostislav, and having failed in that purpose he conspired with the Emperor Louis against him, made him prisoner, and sent him off to the Imperial Court to be tried. Louis threw Rostislav into prison, and put out his eyes. But Svatopluk, though he succeeded in seizing the Dukedom, did not long retain the confidence of the Emperor or the German party. He, in his turn, was deposed and thrown into prison.

Then the Moravians rose against the Franks, under a man named Slavomir, who, according to one story, was a pupil of Methodius. The Emperor thereupon set Svatopluk free, and sent him at the head of an army to suppress the new rising. Svatopluk betrayed his soldiers to his countrymen, destroyed the German army, and once more became Duke of Moravia. He now felt it impossible any longer to pose as the champion of the German party; and he had married

the sister of Duke Bořivoj, of Bohemia, in order to strengthen the alliance of the Slavs against the Franks. As a part of his new policy, he was forced, for a time, to encourage the movement of Methodius; and it was during this period that the archbishop or one of his followers converted and baptised Bořivoj, and induced him to found two churches in memory of St. Clement of Rome, whose remains Cyril had discovered in his expedition to the Chazars.

There seems some difficulty in ascertaining how far the Slavonic ritual came into general use in Bohemia at this time. It is tolerably certain, on the one hand, that Methodius did not desire to oppose the authority of the Bishop of Regensburg, who claimed to be primate over the Bohemian Christians; and that bishop, like all the German prelates, was opposed to the spread of the Slavonic ritual. On the other hand, it is clear that, as Christianity grew in Bohemia, it connected itself with Slavonic traditions; and we find that in less than a century from this time the Bohemian congregations had adopted a Slavonic hymn as a necessary part of their ritual.

But, however slow the progress of Slavonic Christianity may have been in Bohemia, Methodius does not seem to have excited there that savage hostility which he continued to provoke in Moravia. Svatopluk and his courtiers were, no doubt, indignant at the higher morality preached by Methodius; and one of the claimants of the German Empire, with whom Svatopluk was alternately in alliance and enmity, resented extremely the authority claimed by Methodius over Pannonia as well as Moravia. But, in order to

strengthen their position, the opponents of Methodius took advantage of his having come from Constantinople, to attack him as a rebel against the Pope,

CYRIL AND METHODIUS, FROM THE WINDOW OF A CHURCH IN CAROLINEN-THAL.

and a supporter of the Greek heresy of the Single Procession.

The first of these charges was singularly inconsistent with the traditions of both the brothers, who led

the mission to the Slavs. Cyril had been partially induced to go on his mission to the Chazars by the unfriendly relations which had arisen between him and the Patriarch of Constantinople. While in the Chersonesus he had discovered the bones of the Roman saint, Clement, who had died there; and he had ever since recognised this saint as the special patron of his mission to the Slavs. After Cyril and Methodius had established themselves in Moravia, they had applied to Rome for sanction to their work; and when they had been summoned to the Court of the Pope, in consequence of this application, Cyril had been so much attracted to the place that he had entered a Roman monastery, and had abandoned the mission, for the future, to Methodius. Methodius, on his part, seems to have been little inclined to resist authority, where no moral or religious principle was concerned. So in 879 he readily accepted the summons to appear before the Roman Synod, and easily convinced Pope John VIII. of his willingness to obey him. Methodius was equally happy in vindicating his orthodoxy in the matter of the Double Procession.

But when these points had been settled, there still remained the real subjects of dispute. These were the lawfulness of the Slavonic ritual, and the position of Methodius as Archbishop of Moravia. Svatopluk had thrown himself with eagerness into the cause of Methodius's opponents, and joined in the denunciation of the Slavonic ritual, declaring that it degraded worship by connecting it with a barbarous dialect. The champions of the Latin ritual attempted to strengthen their cause by referring to the inscription written by

Pilate on the Cross in Hebrew and Greek and Latin. This argument brought them the nickname of Pilatici, or followers of Pilate, while Methodius and his disciples appealed, in answer, to the authority of the Apostles, who, on the Day of Pentecost, had uttered in all languages the wonderful works of God. Pope John seems clearly to have understood that the opposition to Methodius arose rather from prejudice of race than from ecclesiastical principle; and he recognised this fact in the Bull which sanctioned the Slavonic ritual. For in this document he expressly required that all the clergy in the diocese of Moravia and Pannonia, whether Slav *or of whatever race they might be*, should be submissive to the archbishop. A very noteworthy modification was subjoined to this decision which seemed to stamp a popular and democratic character on the Slavonic movement. "If Svatopluk," said the Pope, "and the members of his Court desire to use the Latin ritual, they may do so still."

An even more crushing blow to the hopes of the enemies of Methodius was given in a second decision of the Pope. The German party had persuaded Svatopluk to appoint a preacher named Wiching as Bishop of Nitra in Pannonia, thereby hoping at any rate to counterbalance the authority of Methodius. Pope John, however, decided that he would only recognise this appointment on condition that Wiching acknowledged the archbishop as his superior; and he expressly recommended Svatopluk to choose his next bishop with the advice and consent of Methodius. So alarmed were Wiching and his friends at this letter

from the Pope that they succeeded in suppressing it, before it could reach Svatopluk; and they forged another in which the Pope was made to say that Methodius had indeed recanted his heresy about the Double Procession; but that he was forbidden to use the Slavonic ritual, and that Bishop Wiching was appointed to carry out the papal decrees.

Methodius denied the genuineness of the document, and wrote to Rome for another letter. John confirmed his former decree, and summoned Wiching to Rome to answer for his proceedings. Wiching, however, refused to go; and he was backed in his opposition both by Svatopluk and by Arnulf, the claimant of the Empire, whose hold over Pannonia had been one of the chief causes of the opposition to the episcopal authority of Methodius.

The relations between Methodius and Svatopluk, always hostile, would now have probably culminated in the death or exile of the archbishop, but that a quarrel broke out between Svatopluk and Arnulf; and the desire of Svatopluk to overthrow Arnulf's influence in Pannonia naturally hindered his action against Methodius. For the few remaining years of the archbishop's life, he was able to carry on his work, both moral and religious, with much less opposition; but when, after his death, his friends attempted to get his pupil Gorazd appointed as successor in the archbishopric, Wiching succeeded in stirring up Svatopluk against him, in renewing the alliance with Arnulf, and finally in securing the expulsion from Moravia of the leading followers of Methodius. But in spite of the opposition of dukes and Germans, the Slavonic ritual

held its own in Moravia, and Svatopluk's son Mojmir became its champion against the bishops of Saltzburg.

Important, however, as the defence of the Slavonic language and ritual was in the history of Bohemia and Moravia, the enemy against whom it had specially served as a watchword had ceased to become the object of uncompromising hostility. A new power had made its way into Europe, more dangerous, for the moment, to Slavonic unity and Bohemian independence than Frank, Saxon, or Bavarian; and the Bohemians and Moravians were for a time compelled to forget their fears and hatred of the Germans, in order to combine with them against a new enemy.

II.

BOHEMIAN SAINTS AND WARRIORS IN THE TENTH CENTURY.

(885—997.)

THE ideal of life and character hinted at in the Libušin Saud affects, in an often contradictory way, the popular judgments of the prominent characters of Bohemian history. So strangely does this tendency manifest itself at more than one stage of the story, that it would almost seem as if the ordinary conceptions of national greatness, and sometimes even of independence, were entirely obscured by the Christian aspiration after a peaceable national life. Kings and warriors, who had done much to extend the prestige and power of Bohemia, are remembered mainly for their cruelty and oppression; while saints, who may in some degree have weakened the sense of Bohemian independence, are not merely honoured, but are even put forward as the symbols of distinctive national life. Thus, for instance, Svatopluk, the cruel and unscrupulous persecutor of Methodius and his followers, might, from the ordinary nationalist point of view, have been looked upon as the establisher of

Slavonic greatness, the champion of Moravian independence, and even the protector of Bohemia and Moravia against a cruel and barbarous invader.

Under his rule Moravia had become the centre of a great Slavonic alliance extending eastwards to Bulgaria and northwards to Magdeburg. The exact relations between the dukedom of Moravia and the other States referred to may be difficult to define; but the whole story of his relations with Bohemia shows that Svatopluk exercised an authority there which was, at least, equal to that maintained by the German Emperor over many of the states subject to him; and we may fairly assume that he held a somewhat similar position towards the other Slavonic States which surrounded him.

Such a position, in the then condition of Europe, could not but excite rivalry and jealousy among the neighbouring princes; and Arnulf, the Duke of Pannonia, who had aspired to the throne of the Frankish Empire, was particularly jealous of a man whose power, as he considered, had been largely due to the patronage which Arnulf had granted to him. The exact merits of the numerous quarrels between these princes it is impossible to estimate accurately; but it is clear that, as Svatopluk gained power, he became more and more resolved to throw off the authority which Arnulf found difficult to assert. At last Arnulf, having lost hope of maintaining his authority by his own force, and perhaps suspecting that Pannonia would itself fall a prey to his rival, resolved to call in a new ally to his assistance.

The emperors of Constantinople had followed the

tradition of the Western Empire, by playing off their barbarian invaders against one another. And, as the Romans had used their alliance with the Goths to drive back the hordes of Attila, so the Emperor of Constantinople had called on the descendants of Attila's followers to protect the decaying empire from the inroads of the Bulgarians.

It was apparently in the latter part of the sixth century that the Hungarians, or, as some called them, the Turks, had been driven into Europe by the pressure of other Asiatic races. They had been hospitably received at Constantinople, and, after various fortunes, had settled, in the eighth century, among the Chazars. But they were never allowed to remain long in one place; and it was in consequence of their alliance with the Emperors of the East that they overran Transylvania, and secured their first settlement in their future kingdom. Even here, however, they were not allowed to remain quietly, and another tribe succeeded in driving them out of Transylvania for a time.

It was while this contest was at its height that the new invaders attracted the attention of Arnulf; and, in the year 892, finding himself in a desperate plight, he persuaded the Hungarians to join him in an invasion of Moravia. Svatopluk fought gallantly against his enemies, and more than once repelled them from his dukedom; but, in 894, he was finally defeated by the combined forces of his opponents. Then comes in a story which illustrates in a startling manner the Bohemian feeling that no military successes could atone for acts of cruelty and treachery. Although

Svatopluk was undoubtedly fighting for the independence of his country, he was seized, according to this legend, with so extreme a fit of penitence for his crimes, that he fled from the battle to a secret place in the mountains, where he killed his horse, buried his sword in the ground, and lived and died a hermit. What gives a still stranger flavour to the legend is the cause which Cosmas assigns for the Duke's penitence; for this cause was not his persecution of Methodius, but his ingratitude to Arnulf.

The ruin of the Moravian dukedom speedily followed. According to one tradition, Wiching, Svatopluk's German bishop, was used by Arnulf to stir up division between the sons of Svatopluk. If so, he must undoubtedly have used his influence in favour of the younger Svatopluk, and against Mojmir, the champion of the Slavonic ritual. But, whatever the cause of division, the fact of the civil war is undoubted; and all the enemies of the country took advantage of it. In 896 the Hungarians again invaded Moravia, and this time with much greater success. The struggle was, however, continued for a few years longer, during which the Emperor endeavoured to assist Mojmir; but at last, in 907, Mojmir was killed in battle, and the old dukedom of Moravia was completely destroyed.

Although the overthrow of this powerful State broke down, for a time, a barrier between the savage invaders and the settled governments of Europe, it seems, strangely enough, to have produced less immediate evil to Bohemia than to the German principalities. It is, however, easy to understand that

the protection and championship of a neighbouring State by such a ruler as Svatopluk may have had its disadvantages, both in checking the independence of the country protected, and in involving it in wars in which it had little interest. Indeed, it appears as if Bořivoj and his immediate successors were too much concerned with the internal struggles of their country, to take much immediate interest in the apparently larger issues which were being settled in the neighbouring States. The Bohemian struggles were mainly concerned with the rivalry between heathens and Christians. The zeal of Bořivoj for the new faith soon irritated a large number of his subjects against him ; and, being unwilling to maintain his authority by force of arms, he abdicated in favour of his son Spitihněv. In the latter we seem to catch a glimpse of a premature champion of toleration, who, while desiring to encourage the progress of Christianity, resented the excessive influence of the Christian priests, and declared that he was equally the king of his heathen and Christian subjects alike. This, however, was a position that it was obviously impossible to maintain at such a transitional period; and, after Spitihněv's death, Bořivoj, being recalled to the throne, resolved that the propagation of his creed should not again suffer by the laxity of his family. He therefore put his second son, Vratislav, under the special care of Methodius; and, after Bořivoj and Methodius were both dead, Vratislav's mother, Ludmila, continued to influence him in favour of the new faith. But the power of Ludmila was counteracted, especially among the nobles, by

TOMB OF ST. LUDMILA.

her daughter-in-law Drahomíra, who became the centre of the heathen opposition to Ludmila and the clergy; and she trained her son Boleslav to follow in her footsteps. Vratislav's other son, Václav (or, as we call him, Wenceslaus), was protected from Drahomíra's influence by his grandmother Ludmila; and thus the two brothers became the champions, the one of the Christian, and the other of the heathen party, in the State. The Duke was so little conscious of the mischief that was brewing that, after building the town of Bolislava in honour of his younger son, he celebrated the occasion by building a church in that town in honour of Cyril and Methodius; and he apparently sanctioned that division of his territory between his sons which was carried out after his death. No sooner, however, was Vratislav dead, than Drahomíra commanded the Christians to close their churches; and this order was speedily followed by a massacre; nor was Wenceslaus able to save even his grandmother Ludmila from the vengeance of his mother. Indeed, this favourite saint of the Bohemians seems to have had so little vigour, as a ruler, that he could not protect even the clergy, whom he most desired to favour, from the intimidation of Boleslav and Drahomíra. Thus, for instance, when he invited the Bishop of Regensburg to consecrate a new church at Prague, the bishop was so terrified by the threats of his enemies that he dared not come. It would, indeed, be unjust to deny that the position of a Christian Duke in the midst of this sudden revival of heathenism was a most difficult and dangerous one; nor is there the smallest ground to suspect

Wenceslaus of personal cowardice. On the contrary, he is represented on two occasions as offering personal combat to an invading prince, in order to save his country from the evils of war; and no doubt, according to his lights, he was very willing to sacrifice himself for the good of Bohemia. Yet one cannot but detect certain weaknesses in his career, which may well have alarmed some of the stronger, if coarser, statesmen, who stood near the throne; and though he distinguished himself by many acts of benevolence and devotion, and succeeded on several occasions in preserving peace and preventing bloodshed, yet it was not wholly by his virtues that he excited the indignation of the party led by his brother. The tendency to encourage those who were engaged in other work to become priests, and his excessive reliance on the authority of the Emperor, might well have given occasion to a more reasonable opposition than that which expressed itself in the mere persecution of the Christians.

Nor is it a wholly satisfactory sign that his piety, like that of Edward the Confessor, took the form of a contempt for marriage, or, to use the ecclesiastical phrase, of the zeal for preserving his virginity. He was therefore probably in the right when he meditated retiring into a Benedictine monastery; but the Pope, glad enough, no doubt, to secure a Christian Duke on the throne of a half-converted nation, threw great difficulties in the way of his abdication. His mother and brother, indignant at the frustration of their hopes, resolved on murder; and as a first step to their purpose, they invited Wenceslaus to be present

at the baptism of the son of Boleslav. So unexpected a concession to Christianity aroused the suspicions of Wenceslaus ; but his religion throughout seems to have had a touch of fatalism, and he went to the feast in the full expectation of death. While the revelry was at its height, he withdrew from the table to worship in the church ; and it was there that Boleslav found him and murdered him, while he clung to the door of the church for safety. The murder was followed by a general massacre of the Christian priests, among whom is especially mentioned Podiven, the follower known to English readers as having warmed his feet by treading in the footsteps of his master.[1]

The German Emperor was naturally indignant at the murder of his faithful *protégé ;* and he exacted from Boleslav, as the price of peace, the recall of the banished Christians, the renewal of the tribute which he had just remitted to Wenceslaus, and an oath of allegiance, such as had hitherto been paid to the Emperor only by German princes. Boleslav was apparently induced to submit to these severe terms, partly by his fear of the power of the Emperor, partly by a sense of the danger which was still threatening the civilised States of Europe, a danger which could only be faced by an alliance with the new ruler who had arisen in Germany. For while Bořivoj and his successors had been struggling to assert their power over their heathen subjects, the old Saxon kingdom

[1] In the English carol the story has evidently been adapted to modern feeling ; for the saint's barefoot walk to the church has been changed into a mission of practical benevolence.

had succeeded in producing a champion of European freedom and civilisation.

Henry the Fowler had thrown off the effete yoke of the Franks, and rallied the Germans under his banner; he had then routed the Hungarians at the celebrated battle of Merseburg, and had founded towns, by which a new order of civilisation was being introduced into Germany. His son Otto was vigorously carrying on the struggle against the Hungarians; and Boleslav, however much he might dislike foreign rule, saw that an alliance with Otto was the only hope for his country. The Hungarians were now advancing into Bohemia, and Boleslav encountered them on the frontier and completely defeated them. He then proceeded to suppress a robber tribe who had given much trouble to Wenceslaus, and who had established a castle on the borders of Bohemia, from whence they had harassed the country.

The chroniclers declare that Drahomíra was swallowed up in an earthquake, and perhaps her death removed the chief anti-Christian influence in the life of Boleslav; for, to whatever motives of conviction or policy the change may have been due, it is evident that, from this time forward, he not merely abandoned his persecution of the Christians, but used all his power to encourage their influence. The son whose baptism had been the occasion of the murder of Wenceslaus, became a monk; while the second son was trained with such effect in the principles of Christianity that he afterwards gained the name of Boleslav the Pious. But to the father of these princes the Bohemian chroniclers are as inexorable as they had

been to Svatopluk; and, while Wenceslaus is remembered as one of the chief national saints of Bohemia, his brother lives in history as Boleslav the Cruel.

If the weaknesses of Wenceslaus tend to diminish our sympathies with the movement of which he is the champion and martyr, we may perhaps feel a more undivided interest in the next phase of the development of Bohemian Christianity, and a more unmixed admiration for the saint who represents that period. There were two demands made by the Christian leaders in Bohemia which specially connected patriotism with religion. These were the claim for a Slavonic ritual, and the attempt to establish an independent bishopric at Prague. But, though both of these claims sprang from the feeling of national independence, it was only the question of the bishopric, which appealed to such champions of Bohemia as Boleslav the Cruel. That strong and deep longing for the protection and development of the national language, which expressed itself, at this time, in the cry for the Methodian ritual, was not a feeling which the mere military champions of Bohemia could understand or recognise. The Pope seems to have been conscious of this division, and to have availed himself of it to make more grudging concessions to the national feeling than the merits of Boleslav the Pious, and the memory of St. Wenceslaus might seem to have demanded. He granted, indeed, the free election of a bishop of Prague, and sanctioned, at the same time, the foundation of a nunnery of which Boleslav's sister was to be abbess; but he clogged the latter concession by the condition that the Slavonic

ritual should not be used in the new nunnery. Perhaps it was a similar desire for compromise which led Boleslav to recommend to his clergy and people, for the first bishop, a Saxon named Dettmar, who, however, was noted for his knowledge of the Bohemian language. Friendship with Saxony was doubtless attractive to the wiser men of Bohemia, for more than one reason. It was the centre of that resistance to the Hungarian power which they felt to be so vital to European civilisation. It contained a large proportion of men of Slavonic race; and Magdeburg, where Dettmar had been trained, was the great home of such learning and culture as were then to be found in Germany.

But the fierce heathen spirit, which had been strengthened by Boleslav the Cruel, could not be suppressed at once either by his conversion, or by the probably sincerer piety of his son. It is now that the strong and cruel aristocracy of Bohemia begin to show their power both against king and people. Even in heathen times we hear of at least one family who claimed a sort of equality with the royal line, and who continued during the tenth and eleventh centuries to play much the same part as that of the Douglases in Scotland in the fourteenth and fifteenth centuries. There was, however, one important difference between the cases. With all their selfishness and unscrupulousness, the Douglases always stood by Scotland against its external enemies, while the Vršovici were continually betraying Bohemia to Pole or German in order to gain their own ends. Nor were the Vršovici the only specimens of a lawless and cruel

class; and Boleslav the Pious and Bishop Dettmar soon incurred the hatred of that class. The bishop, however, did not long survive his appointment; and he was soon to be succeeded by a man far more notable in Bohemian history. This man was Vojtěch, the son of a powerful Bohemian noble, who was as distinguished for his virtues as for his wealth and rank. Vojtěch, by the advice of Dettmar, had been sent by his parents to study at Magdeburg; and on his entrance into the clerical profession, he had received from the Archbishop of Magdeburg his name of Adalbert. When he returned to Bohemia, he was called to succeed Dettmar in the bishopric of Prague. He soon began to denounce the state of morals around him. Divorce was frequent; impurity of all kinds terribly rife; and the nobles, not content with oppression at home, were constantly selling their unfortunate dependants into slavery. The stern denunciations of Adalbert soon roused against him the hatred of his own class, which was increased in bitterness by the rivalry between his family and that of the Vršovici.

On one occasion a woman, whom he had saved from her angry husband and sent into a nunnery, was dragged out and murdered by her husband. Boleslav desired to repress such violence by the sword; Adalbert at first persuaded him to abstain from bloodshed; but, when the insurgent nobles built a fortress on the banks of the Elbe, from which they harassed all the Christians who came that way, the king felt bound to act; so he marched against the insurgents and signally defeated them. Adalbert, horrified at being

CHURCH BUILT BY ST. ADALBERT AT PRAHATICE.

in any way the cause of bloodshed, fled to Pannonia, which had now been conquered by the Hungarians.

Geysa, the leading chief of the Hungarians in that district, was a hospitable and large-minded man, who welcomed strangers heartily. Adalbert used the opportunity to teach Christianity, and many of the Hungarians were converted. Amongst other converts was Geysa himself, who consented to have his son Stephen christened by Adalbert. Over this child Adalbert's influence was evidently great; and when Stephen grew up, he became the first Christian king of Hungary, recognised as such both by Pope and Emperor. From the reign of St. Stephen the Hungarians themselves reckon their beginning as a settled monarchy; and thus they owe their change from the condition of a marauding horde to an orderly and progressive nation, to the teaching of the Bohemian saint.

Twice Adalbert was recalled to Bohemia, and twice he again left it in disgust. On the last occasion he took refuge with the King of Poland, and from thence went to convert the heathen Prussians, by whom he was killed. His body was brought back by the Poles and buried at Gnesen. Next to the actual memory of his life, his most notable legacy to his country is the hymn which he wrote in the native language, and which soon became, and long remained, a kind of war-cry of Bohemian independence.

III.

RELATIONS OF BOHEMIA TO POLAND AND TO THE EMPIRE IN THE ELEVENTH, TWELFTH, AND THIRTEENTH CENTURIES.

(997—1253.)

THE invasion of the Hungarians had changed the attitude of Bohemia, as of other countries, towards the German Empire. The necessity of saving themselves from the ruin which overwhelmed the dukedom of Moravia, naturally compelled the Bohemians to recognise their former enemies as their only sure protectors; and, as the vigorous line of Saxon princes put new force into the German kingdom, this relation became necessarily closer. But it was long before the German rulers were able to realise that they could gain any help, in turn, from the rising dukedom of Bohemia. Torn by the divisions between heathen and Christian, distracted to an unusual degree by family quarrels, harassed by powerful neighbours, Bohemia seemed, in the tenth and early part of the eleventh century, more fitted to be the tool or the prey of the Emperors than their ally. Nor was it only a weakening of

internal security which had been produced by the Magyar invasion. The break-up of Slavonic unity, by the overthrow of Svatopluk, had caused a confusion of races in certain districts, which made them the subject of dispute between rival powers.

Of these mixed lands, the two in which Bohemia was most interested, were the district of Lusatia (afterwards called the Lausitz), over which she disputed with Saxony, and the even more variously peopled province of Silesia, which was the great cause of controversy between Bohemia and Poland. Of these two subjects of difference the Silesian question was the far more pressing and important. The common feeling of danger, produced by Hungarian invasion, had, indeed, affected Poland as much as other European countries; but, as the raids of the invaders grew less frequent, the sense of union, developed by that danger, grew weaker; and when the Hungarians began to settle down as a peaceable and Christian nation, the Poles began to abandon their defensive attitude, and gradually to become aggressive in their turn.

Nor was the Silesian question the only cause of jealousy between Poland and Bohemia. The town of Cracow, the former capital of Croatia, was as much desired by both the rival nations as Silesia could be; since it was important both for military and political purposes. Moreover those ecclesiastical considerations, which were always influencing the foreign politics of Bohemia, played a somewhat important part in the struggle with Poland. The desire of the Polish Duke to secure the burial of Adalbert at

Gnesen had not been wholly due to religious feelings. The kings and bishops of Poland wished to make Gnesen the centre of a large diocese, in which Prague should hold a subordinate position ; and an offer of money which the Duke of Poland made to a Bohemian monastery founded by Adalbert, was no doubt intended as a bribe to the monks, to induce them to further these schemes of ecclesiastical and political ambition. These enterprises were unfortunately aided by that treacherous family, the Vršovici, who had already played so fatal a part in their country's history. They seem to have again tried to carry out their treasons by stirring up family jealousy. Young Boleslav, a nephew of Boleslav the Pious, showed himself eager to assert his claims to the Dukedom of Bohemia. Měšek of Poland encouraged his kinsman's intrigues, and, by a sudden surprise, Cracow was seized, and Silesia was overrun by the Polish troops.

Boleslav the Pious demanded reparation for this outrage, and circumstances soon gave him the opportunity for revenge. A Russian chief unexpectedly invaded Poland and laid waste a great part of it. Boleslav the Pious seized this opportunity to recover Cracow, and he placed there a governor of sufficient vigour to hold the fortress against all attempts of the Poles to recover it, even after they had succeeded in making peace with Russia. Indeed the new governor would willingly have extended the Bohemian territory by making reprisals on Poland ; but this was strictly forbidden by the Duke of Bohemia.

The death of Boleslav the Pious, and the accession

to the dukedom of his weak and profligate son, Boleslav the Third, gave a new opportunity both to native and foreign intrigues. Indeed the Vršovici are represented by some historians as acting in this reign rather the part of patriotic opponents of a tyrant than of selfish intriguers for power. It is, however, unfortunately clear that they did not abandon their intrigues with the Polish pretender; and he was able to take advantage of the non-payment of the soldiers in the garrison of Cracow to stir up division in the fortress. By this means he was once more able to surprise the garrison, and to put all the Bohemians to the sword. Great confusion now followed; the German Emperor, Henry II., seized the opportunity of fishing in troubled waters, and something like a conquest of Bohemia by Poland was for a time the result of this struggle. The accounts, however, of the details of the struggle seem uncertain and contradictory; and it is not until the Bohemians had in some measure re-established their independence that we once more find ourselves on firm ground.

Strangely enough, it is just when we have reached a point at which modern research and early tradition seem to be in practical harmony that we light upon a series of stories of the most romantic kind. Oldrich, the brother of Boleslav III., had been established on the throne after the expulsion of the Poles. He seems to have been an eccentric prince, given to somewhat unconventional explorations of his kingdom. In one of these wanderings he came upon a handsome peasant-girl washing clothes in a stream. He at

once fell in love with her, and soon after woo'd, won, and married her. The great ladies of the court at first resented the arrival of the peasant-queen ; but in time the grace and courtesy of Beatrix broke down the opposition of her jealous critics, and the birth of her son Bračislav was celebrated with splendid feasts. Bračislav was to be the future hero and restorer of the greatness of his country ; and, as usual, the political and military revival of Bohemia is preluded by a reawakening of the interest in the national language.

In another of his wanderings Oldrich found, in the depth of the forest, an old hermit, to whom he confessed his sins ; and he was so much impressed by the power and saintliness of the man, that he persuaded him to leave his solitary life, to return to the town, and to assist the duke and other pious men in founding the monastery of Sázava. He soon found that this hermit had in his keeping copies of the old Slavonic services introduced into Bohemia by Methodius, which had doubtless disappeared from the country in the recent troubles. Encouraged by Oldrich, and at a later time by his son Bračislav, the national ritual was rapidly extended from Sázava to other churches.

Oldrich bequeathed to his son both his zeal for the national language and the national independence, and also the love of romantic adventure. Even before his accession to the throne, Bračislav had attracted attention as a hero of romance. He had made a sudden expedition to the nunnery of Schweinfurt, to carry off from thence the beautiful daughter of a German

Count. The gate of the nunnery was secured by a bar; but Bračislav cut through the bar with his sword, and carried off his bride in triumph, though some of his followers were cut off and killed. But the great purpose of his life was to recover the ground which Bohemia had lost in her struggle with Poland. Even before his accession to the throne, he had reconquered the greater part of the province of Moravia, which the Poles had torn away from Bohemia; and, as soon as he became duke, he resolved to carry his plans yet further, and to invade Poland itself. The death of Duke Casimir of Poland, and the infancy of his successor, facilitated this expedition. Bračislav retook Cracow by storm, overran much of Silesia, and transplanted many of the Poles to Bohemia, where he suffered them to maintain their old laws and customs. He then marched to Gnesen, the centre of the intended scheme for establishing the ecclesiastical supremacy of Poland over Bohemia. The city was ill-defended, and Bračislav entered it in triumph.

Then followed one of those scenes which show how strangely the fiercer elements in the Bohemian character were checked and crossed by influences like those of St. Wenceslaus and St. Adalbert. It will be remembered that the body of the latter saint had been buried by the king of Poland at Gnesen, and Bračislav had many motives for desiring to recover so valuable a possession. But the scene which preceded the restoration of the national saint to the country, which had so ill-treated him during his life, is curiously unlike the ordinary performances of a

military conqueror; and, if there are any who think that such a mediæval legend is beneath the dignity of history, they should remember that the historian Cosmas, who has preserved it for us, was a man actively engaged in the ordinary political affairs of his time.

At first the Bohemians were disposed to carry things with a high hand; and, in spite of the warnings of the chief pastor of the town, they tore down the altar which covered the body, in order to seize it the more easily. For this offence they were struck dumb and blind for the space of three hours; and on recovering their senses they consented to submit to a three days' fast before taking further action. On the third day the same priest, who had warned them of the consequences of their sacrilege, told them that he had had a vision of St. Adalbert; and that the saint had bidden him to tell the Duke and his companions that the Father in Heaven would give them what they asked, if they did not repeat those evil deeds which they abjured in their baptism. On the morning following this announcement, the Duke and his followers entered the church and prostrated themselves before the tomb of St. Adalbert. Then the Duke arose and addressed them as follows: "Do you wish to amend your errors and to turn from evil works to wisdom?" To this they answered, "We are prepared to amend whatever our fathers or we have done wrong against this saint of God, and to cease from every evil work." Then the Duke, extending his hand over the sacred tomb, addressed the crowd as follows: "Stretch out,

my brothers, your hands to God, and listen to my discourses, which I wish you to confirm your faith in by an oath. Therefore, let this be my first and most urgent decree; that your marriages, which you have hitherto treated as if they were mere fornications, and like the union of brute animals, should in future be made lawful, according to canonical rules, private and indissoluble, so that each husband shall be content with one wife, and each wife with one husband. But, if a wife shall despise a husband, or a husband his wife, and if a quarrel between them shall boil over into a separation, then I do not will that the one of them that refuses to return to lawful union shall be made a slave according to the custom of our land; but rather that, by the slavery of our unchangeable decree, such persons, whoever they may be, shall be carried into Hungary; and it shall not be permitted to them to buy their liberty, or to return to this land, lest the contagion of one little sheep should creep into the whole sheep-fold of Christ." Then the pastor of the church answered: "Let him who does otherwise be anathema."

After further provisions for enforcing purity of life, the Duke added, "But, if a woman shall have declared publicly that she was not loved as an equal, but was afflicted and persecuted by her husband, let the judgment of God be given between them; and let the one who is found guilty pay the penalty." Further provisions were then introduced for punishing homicides; but with regard to murderers of fathers, brothers, or priests, they were to be bound by hand and belly with iron, and sent out of the kingdom,

to wander, like Cain, over the whole earth. Those, again, who set up taverns, which are the source of all crimes and impurities, were to be anathema ; and he who was caught in the act of keeping a tavern was to be hung, and his drinks to be poured out upon the earth, lest any one should be polluted by this execrable draught. Further provisions then followed against holding markets or doing servile works on Sunday, and against burial of the dead in unconsecrated places.

After these sins had been denounced as offensive unto God, and as the cause why St. Adalbert left his native country, all present were called upon to assent to the changes of conduct proposed. When they had done so the archbishop broke open the tomb, and disclosed the body of the saint. So delicious, says Cosmas, was the smell which came out that many seemed as if they had tasted rich food, and for three days they needed no more ; many sick were healed ; yet only the Duke, the archbishop, and the nobles were suffered to see the body. They then prayed St. Adalbert to allow them to carry him to Prague ; and the Duke and bishop, taking the body from the tomb, wrapped it in silk, and set out with it in a solemn procession. After the body were carried the spoils taken from the Poles ; and the Polish nobles (among whom was the great-grandfather of Cosmas) followed the procession as prisoners, their hands and necks being loaded with irons.

It was not to be expected that Bračislav's proceedings would pass unchallenged ; and both Pope and Emperor were appealed to, to redress the wrongs

done to the Church and to Poland. Both of them answered the appeal; but the complaints of the Pope were soon silenced by the building of a monastery, and by the judicious distribution of money among the cardinals. Henry III. was not so easily satisfied. He had doubtless adopted the Imperial policy of playing off the rival kingdoms against each other; and the Bohemian victories, won so easily, and without his intervention, were most unwelcome. His avarice, moreover, was roused by the news of the booty which Bračislav had brought back from Poland. He therefore peremptorily demanded the surrender of the spoil, under pain of war. Bračislav boldly replied that, "while the Bohemians were willing to pay to the Emperor that tribute which they had always paid him, they would resist to the death any attempt to lay on them unlawful burdens." Henry retorted that the law had a wax nose, which a king could always bend with his iron hand.

Such an exchange of courtesies was naturally followed by war; and, while a Saxon army marched into Bohemia on one side, the Emperor himself speedily followed by another entrance. But the Bohemians were ready for the invasion; and, while the imperial army were resting in a wood, they were surprised by Bračislav's soldiers and cut to pieces, Henry only saving himself by the swiftness of his horse. The Duke of Saxony in vain tried to make terms with the Bohemians, and was speedily forced to retreat to his own country.

This success, indeed, was not quite so complete as it seemed at first; for, in the following year,

Henry once more invaded Bohemia, and gained such successes that Bračislav was compelled to pay a higher tribute, and to restore many towns to Poland. Nevertheless, he was able to retain some hold even over those towns, by exacting a perpetual tribute from them; nor was Bohemia ever again so completely at the mercy of Poland as it had been in the previous reigns.

The divisions in the Bohemian Ducal family seemed, however, to Bračislav to be as great a danger as could arise from any foreign enemy; and he persuaded the nobles to guard against such dangers in the future by making the crown hereditary in his family, and abandoning the unlimited right of election. Such a law could not finally prevent family quarrels, or defeat the designs of ambitious adventurers. But it is worth noting, as indicating the feeling of an able ruler about the dangers to which his country was exposed.

It will be easily understood that the conduct of Henry III. and the Duke of Saxony had quickened once more in Bohemia that anti-German feeling, which the struggles with the Magyars and the Poles had for a time forced into the background. Bračislav had, no doubt, been statesman enough to restrain such a feeling within due bounds; but, when his son Spitihněv came to the throne, he gave far fiercer expression to his hatred of the old enemies of Bohemia. No sooner was he established in his power, than he issued a decree ordering all the Germans to leave the country; nor was even his mother allowed an exemption from this sentence.

His brother Vratislav set himself against this policy, and tried to make the province of Moravia a centre of opposition to the king. But Spitihněv invaded Moravia, forced Vratislav to fly to Hungary, and treated his wife with such cruelty that she died from the effects. In order to make his power yet more secure, the Duke persuaded his other brothers, Otto and Conrad, to abandon their claims to the special districts of Moravia, which their father had granted to them, and to come to the ducal court at Prague.

Spitihněv, however, like Svatopluk of Moravia and Boleslav the Cruel, was one of those violent men who are subject to reactions as inexplicable as their first outbursts. Under the influence of the Bishop of Prague, he consented to be reconciled to Vratislav, and to allow him to return to Moravia; and this concession was a prelude to a complete change of policy. So mild, indeed, did he become, that he gained the reputation of being a friend to the poor, a just judge, and an encourager of religion.

It is difficult to say to which part of his reign we are to assign an act, which seems at first sight a strange contrast with his furious national prejudices. This was his suppression of the Slavonic ritual in the monastery of Sázava. But the apparent inconsistency is easily explained. The Emperors and Popes were no longer the props of each other's power; for Henry III. had struck out that new policy, which aimed at the humiliation of the Papacy, and the exaltation of the Empire at its expense. Under these circumstances, a king of Bohemia who wished to hurl defiance at the Germans and their ruler, was

necessarily forced to rely on the support of the Pope. Now the very bitterness of the struggle against the German Empire had crushed out those ideas of tolerance towards national feeling which had prevailed in the days of John VIII. The Slavonic ritual represented at once a concession to the Greek heresy, and a substitution of a national language for the Latin, which symbolised the power of the Papacy. Spitihněv, therefore, was obliged to suppress this incitement to heresy before he could obtain the help of the Papacy against the Emperor.

But, whatever changes might have marked the closing years of Spitihněv's reign, he could not hope at once to suppress that fierce spirit of national hatred which he had called into prominence; especially since it had entwined itself, in many cases, with personal ambitions and jealousies. When, then, Vratislav succeeded to his brother's dukedom, he found himself in an exceptionally difficult position. The persecution which he had suffered from his brother naturally inclined him to a reversal of Spitihněv's policy; but he found that the rest of his family by no means shared his desire for such a change. The most turbulent and ambitious of his brothers was named Jaromír. He had been early persuaded to enter deacon's orders, in the hope of ultimately succeeding to the bishopric of Prague. Soon, however, he wearied of a life for which he had no natural inclination; he therefore fled to Poland, and entered the Polish army. When, then, the Bishop of Prague died, Vratislav naturally felt that any claim which Jaromír might have founded on former promises, was cancelled by

his desertion of his profession; and this seemed a good opportunity for introducing the new policy of conciliation of the Germans. Vratislav, therefore, offered the bishopric to a Saxon chaplain named Lanczo. Though Saxon birth might have special recommendations to those who remembered St. Adalbert's training at Magdeburg, yet, on the other hand, the share which the Saxons had taken in the invasions of Henry III. had produced a deep feeling of resentment in many Bohemians. Conrad and Otto resolved to give expression to these discontents, by persuading Jaromír to renew his tonsure; and they resolved to support his claim to the bishopric.

Vratislav hoped to solve the difficulty by an appeal to a General Assembly. The Assembly met, and Vratislav in their presence presented Lanczo with the episcopal ring and staff. For a few moments dead silence followed this act; then, after some mutterings amongst themselves, several nobles sprang up, and announced their intention to support the claims of Jaromír by force of arms. The opposition was so fierce that Vratislav yielded, and Jaromír was made Bishop of Prague.

But the ambition of the new bishop was not yet satisfied. It had been found necessary, in a previous reign, to divide the diocese into two parts, one Bohemian and one Moravian; and the Bishop of Olomouci (Olmütz) was then made practically independent of the Bishop of Prague. Jaromír now demanded that the Bishop of Olmütz should be deposed, and his diocese absorbed in the diocese of Prague. This proposal was, of course, opposed by Vratislav; where-

upon Jaromír went secretly to Olmütz and assaulted his rival bishop, injuring him severely. Vratislav now felt that the time had come to appeal to the Pope against his unruly brother. Alexander II. sent a legate to Bohemia to try the case; but, though the Duke and the nobles received him with great honour, Jaromír denied the authority of the Papal emissary, and refused to resign the see at his bidding.

This, however, was not a time when the Pope could be bearded with impunity. In 1073 Alexander died, and Hildebrand was chosen Pope, with the title of Gregory VII. He summoned Jaromír to Rome; and, after a short attempt at resistance, the turbulent prince submitted to that powerful will. But even Gregory had allies with whom he could not dispense; and Matilda of Tuscany, who was connected with the Bohemian ducal family, chose to interest herself on Jaromír's behalf, made up a temporary reconciliation between the brothers, and persuaded the Pope to restore Jaromír to the bishopric of Prague, after he had performed some kind of penance, and had given a promise to abstain from interference with the Bishop of Olmütz. Jaromír, therefore, returned to Bohemia, and continued to be a thorn in the side of his brother, and of all his order-loving countrymen.

It is obvious that neither the conduct of Jaromír nor of Gregory can have tended to sweeten Vratislav's feelings towards the anti-German party; and his personal resentment and the desire for greater security for his throne, doubtless mingled with larger considerations, to recommend to him an important

change in Bohemian policy, which was vitally to affect the future of the country.

Ever since the death of Henry II., the Bohemian Dukes had had a new chance for playing a part in the affairs of the German Empire. The six German princes, to whom the Saxon Emperors had wished to limit the right of election to the Empire, had found it impossible, or at least, extremely difficult, to come to a satisfactory decision on occasions when the champions of rival candidates were equally divided. So they were forced to add the Duke of Bohemia as a seventh Elector, to secure a better chance of a satisfactory decision, and in 1024 Duke Oldrich had actually taken part in an Imperial Election. At that time, no doubt, the Emperors were still strong enough to dispense with allies who were not directly and naturally connected with the Empire; but when the struggle with the Popes began, the need for fresh support became more evident, and the friendship of the new Elector of the Empire became more valuable.

When, then, in 1075, Vratislav offered his help to the Emperor in the struggle which was then becoming desperate, his alliance was gladly welcomed. Henry IV. had just then been excommunicated by Gregory for his opposition to the Papal claims over the German bishoprics; and he was threatened with rebellion by some of his most powerful subjects. Vratislav's opportunity was therefore well chosen; and throughout the many changes of fortune in his stormy career, Henry found his new ally both faithful and helpful. Many victories were gained by the help

of the Bohemian soldiers; and perhaps the most noteworthy battle, as affecting the future Bohemian history, was that at Mailberg in 1082, when Vratislav, with the help of the Bavarians, defeated Leopold, Margrave of Austria, who had just revolted against Henry. The Emperor would gladly have presented the Mark of Austria to the victorious Duke; but Vratislav wisely shrank from this extension of his dominions. Other offers of territory by Henry were either declined by the Duke or found incapable of execution; and at last, in 1086, the Emperor, finding no other reward acceptable to his ally, publicly recognised Vratislav as King of Bohemia, and released him from tribute to the Empire.

Thus Bohemia passed for the moment from a position of dependence to one of equal alliance with the German Emperor. It might seem, indeed, when one considers the later developments of Bohemian history, as if the country would have been happier had it held aloof from the quarrels of Emperors and Popes, and developed itself on narrower and more peaceful lines. But, by the statesmen of that time, the matter must have been seen in a very different light. The perpetual interference by Emperors, Popes, and Kings of Poland in the internal affairs of Bohemia seemed to have become an unavoidable evil; and the only apparent remedy was to seize the moment when the Emperor was in difficulty, and to show him that his despised dependant might become a necessary ally.

But the general character of Vratislav's policy justifies us in attributing to him higher motives than

those above mentioned. He seems to have really desired to encourage a wider development of thought and culture in Bohemia. Both Germans and Jews were granted special privileges to induce them to settle in Prague; and it may well be believed that he hoped to extend this connection between Bohemia and the European world, by concerning himself with the politics of the Empire.

Nor did he fail to do honour to native excellence. One man in particular stands out amongst his favourites, as a proof of Vratislav's sympathy with artistic power. This was Božetěch, who was distinguished both as painter, sculptor, and architect. Such a variety of excellence so attracted the Duke that he appointed Božetěch as Abbot of Sázava; and by his help he once more brought back into use the often-disputed Slavonic ritual. Pope Gregory, indeed, indignantly demanded its suppression; but Vratislav, strong in the support of the Emperor and of the general feeling of Bohemia, stood firm on behalf of this symbol of national life. Unfortunately, rulers who choose their favourites for merit rather than for birth, naturally rouse the hostility of those courtiers, who have only the latter claim to distinction; and while Božetěch was sternly rebuked for presumption by the Bishop of Prague, another favourite of Vratislav's gave offence to the heir to the throne, and was murdered by the young prince and his followers.

This act of violence is one proof among many that Vratislav's policy was too vigorous for the leaders of Bohemian opinion. His successors could not

maintain Bohemia in the position in which he would have placed her; and even the royal title fell into disuse, in consequence, partly, of the disputes about the succession. Indeed, the chief evidence of the progress, which Bohemia had made under Vratislav, is to be found in the fact that the internal quarrels which followed his reign were not able to drag the country down to the condition into which she had previously fallen. Poland was not able to recover her hold over Bohemia; and Henry IV. was so conscious of his debt to Vratislav that he refused to interfere in a contest between members of the ducal family, on the ground that such questions should be left to the free choice of the Bohemians themselves.

In spite, then, of Vratislav's partial success, the divisions which followed his death could not fail to weaken Bohemia; and at last one of the Dukes resolved upon a terrible method for suppressing internal disorder. This duke bore the name of Svatopluk; and his career was not wholly unlike that of his namesake in the old Moravian times. By the help of Mutina and Božej, two of the leaders of the Vršovici, he had deposed Duke Bořivoj, and placed himself upon the throne of Bohemia. Bořivoj appealed to Polish support for the recovery of his kingdom; and, during Svatopluk's absence, he invaded Bohemia at the head of a Polish army. Mutina, who had been left as one of Svatopluk's chief representatives, offered little resistance to the invaders, and he was, in consequence, denounced to the Duke as having intrigued with Bořivoj. Thereupon Svatopluk resolved to

destroy the whole race of the Vršovici. He summoned all the nobles to a banquet in Breslau; and among them came Mutina, not suspecting what was to follow. At the close of the banquet Svatopluk suddenly turned upon Mutina, and accused him and his family of being the authors of all the treasons in Bohemia for many years past. Then he made a sign to an officer, who rushed upon Mutina and cut off his head as he was trying to rise from his seat. His sons were then seized and their eyes put out. Then messengers were despatched all over the country, who hunted out every member of the family of the Vršovici, and killed all whom they could seize —men, women, and children. Some of them fled to Poland, and others to Hungary; and for a long time the family was unknown in Bohemia. But this savage act of vengeance did not produce the general results at which its author had aimed. Svatopluk himself was murdered during an invasion of Poland by one of the exiled Vršovici; and the succeeding reign was as much disturbed by family quarrels as any which had preceded it.

But the real stability of Bohemia, and the substantial unity which under-lay its divisions, were to be proved very soon, by a most searching test. In 1125 the line of the Franconian sovereigns of Germany ended; and Lothar, Duke of Saxony, was chosen Emperor. It will be remembered that the Saxons had now for some time been recognised as the most dangerous rivals of Bohemia; and, at the time of Lothar's accession, an opportunity seemed to offer itself for using the Imperial power to crush out

Bohemian independence. Sobeslav, the next Duke of Bohemia, had just obtained the throne by the influence of his mother Svatava, who had persuaded the Bohemian nobles to ignore the claims of her eldest son, Otto. Otto at once appealed to Lothar, who asserted his right, as Emperor, to decide the succession to the Dukedom of Bohemia.

Such a claim would have been resented at any time; but Otto had specially offended Bohemian feeling, by consenting to hold the province of Moravia as a fief from the Emperor, instead of a dependency of the Duke of Bohemia. All the national feeling of independence at once burst into flame; Sobeslav answered Lothar "that he trusted in the mercy of God, and in the merits of the holy martyrs of Christ, St. Wenceslaus, and St. Adalbert, that our country would not be delivered into the hands of foreigners." Then he went round to the monasteries imploring Divine help; and when he finally set out on his march, the spear of St. Wenceslaus and the banner of St. Adalbert were carried at the head of the army. At the same time Sobeslav despatched a message to the Emperor, reminding him that the Bohemian nobles were the sole electors of their duke, and that the Emperor had only the right of confirming their choice. But Otto had filled the leaders of the Saxon army with the belief that the nobles of Bohemia were on their side; so the Emperor and his friends declared that Sobeslav's speech was mere raving.

Following Otto's guidance, the Saxon army now marched through a thick wood till they came to the pass of Chlum. Here they found themselves wedged

in between two mountains, and so blocked by the snow that they had to dismount from their horses. While the invaders were thus cut off from any hope of retreat, Sobeslav's army broke in upon them from three different sides. Surprised and unable to defend themselves, the Saxons were cut to pieces; while many of the Bohemians were encouraged by visions of St. Wenceslaus and St. Adalbert. So great was the victory that, in the words of one chronicler, "there was rejoicing through all the family of St. Wenceslaus." Lothar admitted that he had been misled by Otto, recognised the "judgment of God," and presented Sobeslav with the ducal standard.

Sobeslav, like all the wiser rulers of Bohemia, while determined to maintain the independence of his country, was unwilling to provoke any needless quarrel with Germany. Even with Lothar he soon entered into friendly relations; and, after the death of the Saxon Emperor, he used his vote as Elector of the Empire on behalf of Conrad of Hohenstauffen. Once more the connection between Bohemia and the Empire became one of close friendship; and Sobeslav appealed to Conrad to confirm his nomination of his son Vladislav as successor to the throne. Evidently fearing the divisions which might follow his death, Sobeslav further strengthened Vladislav's position by securing a special promise from the nobles and knights that they would accept this prince as their duke. The correctness of Sobeslav's fears was soon proved by the events which followed his death. When in 1140 the duke was known to be dying, the nobles of Bohemia met at the Vyšehrad, where they

consulted long about the succession to the throne; and, though they finally decided to accept Vladislav as their duke, he soon found that his tenure of authority was a frail and uncertain one.

His difficulties, indeed, were much increased by the reforming zeal of one of the most important of the statesmen on whom he had to rely. Zdík, Bishop of Olmütz, had just returned from a pilgrimage to Palestine, full of eager enthusiasm for establishing a new order of things. By this "new order" he understood a revival of clerical discipline, an increase of monasteries, and a stricter enforcement of general purity of life. Vladislav sympathised with the bishop's zeal; and he had also enthusiasms of his own, which were equally difficult of realisation. He removed corrupt magistrates, and he insisted that his subjects should have the right to appeal to him against the decisions of those subordinate courts which often represented rather the will of the lords than the intentions of the law.

Such reforms, however welcome to the peasants, the townsfolk, and the stricter clergy, were bitterly opposed by the nobles, whose power they weakened, and whose oppressions they redressed. Therefore, in 1142, the nobles again met, to depose Vratislav from the throne, and to choose a successor in his place. After some discussion, they fixed upon Conrad, the Margrave of Moravia, and placed him at the head of the insurgent forces. Vladislav soon heard of their intrigues; and, while he entrusted the Bishop of Olmütz with the organisation of the ducal troops, he himself sent messengers to the conspirators,

reminding them of their oaths of allegiance; and he specially appealed to his cousin Otto, the son of the prince who had headed the Saxon invasion, reproaching him with the fact that he had just restored him to his father's lands. But all these appeals were in vain; the insurgent army advanced to "Vizoca," where they were encountered by Vladislav. The fight was a fierce one, and many of the leading nobles were killed; but at last, by pretending a panic, they decoyed the ducal army into a dangerous position, and there turned on them and routed them. Vladislav retreated to Prague; and then, leaving his brother Theobald to defend the city, he went to the Emperor to ask his assistance. The Emperor remembered his debt to Sobeslav, and willingly interceded for his son; and Conrad of Moravia was soon compelled to fly before the forces of his Imperial namesake. Great part of the next four years was wasted in compelling the insurgents to return to their allegiance; but at last the Emperor succeeded in making peace between the contending parties, and Conrad was restored to the government of Moravia.

Vladislav now became eager to resume his interrupted career of reform; and, as a first step, he began to rebuild the monasteries which the rebels had destroyed. Like Vratislav, however, he now felt himself forced by the opposition which he had encountered at home to rely more than ever on the German Emperor; and he was thus dragged into expeditions which had little concern for Bohemia. At first, indeed, the wars in which he engaged were not of a kind to offend the feelings of his countrymen. The

crusade, for instance, in which he followed Conrad in 1147, was too much in accordance with the ideas of the time to provoke any open opposition from the nobles; while his invasion of Poland in 1149 was, doubtless, only too popular in Bohemia. But an expedition of a far more important character, and far more closely bound up with the Imperial power, was, a few years later, to occupy the thoughts of Vladislav and his countrymen.

In the year 1152 the Emperor Conrad died, and the Electors of the Empire met to choose his successor. The influence of the Duke of Bohemia in these elections had now been completely recovered; and Vladislav played a considerable part in securing the success of his candidate, the son of Conrad, the celebrated Barbarossa.

But Vladislav's enemies were on the watch to break a connection so important to his power. Vladislav, for some reason not easy to ascertain, refused to attend Barbarossa's first Council at Merseburg. This absence was at once seized upon by his rival and kinsman Oldřich to draw the Emperor's favour away from the new duke. Fortunately, Vladislav, though absent, was well represented by his shrewd adviser, Daniel, Bishop of Prague; and by the bishop's influence Oldřich was quieted for a time. Vladislav took note of this intrigue; and to prevent its recurrence he drew closer his ties with the Emperor, and consented to support the Emperor in a new invasion of Poland.

This connection gave Barbarossa the opportunity to interest Vladislav in his important projects for

recovering and making firmer his position as Holy Roman Emperor. The rising of Arnold of Brescia had drawn the Pope and the Emperor for a time into an alliance; and the appeal of Lodi against the tyrannies of the greater Lombard towns had given the Emperor a new excuse for establishing his rule in Italy. So he became anxious to secure sufficient support from the princes of the Empire; and he was ready to grant favours to those most likely to be of service to him. In 1156 he raised the Margravate of Austria into an independent dukedom; and in the following year he proposed to restore to Vladislav that royal title which had gradually fallen into disuse in Bohemia, on condition that the new King should bring his forces to assist him in the siege of Milan.

This was the third occasion on which a royal crown had been offered to the Dukes of Bohemia; and it was in some ways the most significant of the three. The first offer had been made to St. Wenceslaus, and had been based entirely on the ground of his personal qualities. The saint had refused it as inconsistent with his character. The offer made to Vratislav had been of a wholly different kind from the first proposal; but the way in which the title speedily fell into disuse has led some to doubt if Henry IV. had intended the crown to be hereditary. In the case of Vladislav, however, there was no doubt as to the intentions of Barbarossa. Indeed, he clearly showed that he considered the grant of this dignity as the revival of the old Moravian kingship; and, in order to emphasise the importance and independence of the new dignity, he accompanied it by the grant of territory which the

Bohemians had previously claimed, but over which their rights had hitherto been disputed. Although, therefore, the continual contests for the throne of Bohemia, which followed the death of Vladislav, made it impossible for the rival pretenders to make good their claim to the royal title, there was, nevertheless, no doubt that, from this time forth, any lawfully elected ruler of Bohemia had the right to call himself king. Yet, splendid as this proposal was, Vladislav felt it necessary to consult his chief adviser, Bishop Daniel of Prague, before he would give the promise which could alone secure him the new dignity. Daniel had no doubts in his own mind; indeed, he seems throughout to have been more zealous for the Imperial alliance than Vladislav himself, and even to have taken a warm interest in the details of the Italian campaign. He, therefore, readily used his influence in favour of the proposal; and the bargain between the Emperor and the King was accordingly struck. 1158

Few wise and well-meaning rulers have ever done greater mischief to their country than Vladislav accomplished by that hastily made bargain; but nothing could be honester than his way of carrying out the compact; and he clearly showed that he believed himself to be acting for the good of his country. He hastened back to Bohemia, and called a General Council of the nobles, to whom he announced the whole transaction. Immediately fierce protests broke forth. The Duke, without any consultation with his lawful advisers, had raised himself to a new dignity, and had dragged the country

into a foreign war. The adviser of such unlawful acts deserved to be crucified. This threat was obviously aimed at Bishop Daniel, but Vladislav hastened to take the whole responsibility upon himself. "I have made this promise," he said, "to the Emperor, by no man's advice, but of my own free will. I give this answer to the honours which he has granted to me. Whosoever intends to help me in this business, him I will provide with fitting honour and with the money necessary for this work; but he who cares not for it let him sit at home content with the games and the ease of women, and secure of the peace which I will guarantee to him."

It should be noted that, under the scornful rhetoric of this speech, there is concealed the admission of the important constitutional principle, that the king had no right to demand the service of his subjects in a foreign war. In saner moods and at later periods, Bohemians were eager to assert this great liberty. But, for the moment, the king's appeal acted like magic in silencing opposition and rousing enthusiasm for the war. Songs were composed and speeches delivered in honour of the siege of Milan; and, while the young nobility disregarded the warnings of their elders and hastened to take up arms in the Imperial cause, the peasants gladly left their wearisome occupations and oppressed condition to flock to the banner of their beloved king. The splendid services accomplished by Vladislav in that ill-fated war strengthened his influence in the Councils of the Empire; and it is at least pleasant to mention that, at the siege of Brescia, the King of Bohemia used his

influence with Barbarossa to soften the terms offered to the unfortunate Brescians. His personal share in the war was indeed cut short, partly by ill-health, partly by the necessity of returning to Bohemia, which was disturbed by the insurrection of a new pretender. But his son Frederick and his brother Theobald brought new reinforcements to the camp of Barbarossa; and a large part of all the glory that could be won in such a cause was due to the Bohemian soldiers.

Nor was Vladislav less successful in rousing the enthusiasm of his subjects in favour of another war, which had as little connection as the Italian expedition had had with the welfare of Bohemia. Queen Geysa, of Hungary, appealed to Vladislav in 1164 to help her young son in his struggle against a pretender to the Hungarian throne. Again Vladislav promised his help, and again the constitutional protest against his promise produced an explanation which served to show the deference of the king to the laws, while its complete success proved his personal popularity in the country. This campaign gave additional proof of the king's military reputation; for the Emperor of Constantinople, who had invaded Hungary on behalf of the rebels, was eager to make a special peace with his Bohemian opponent; and when he failed to effect this purpose, he speedily returned to his own country and accepted the proposals of Vladislav about the terms of his peace with Queen Geysa.

The reign of Vladislav stands out strangely in the middle of the disorderly twelfth century. We see there a king suppressing disorder without suppressing

freedom; armed insurrection by selfish intriguers, changing as if by magic into constitutional opposition on behalf of most important liberties; and all these gains apparently connected with an increase in military glory and national prestige, such as might well dazzle even men of some sagacity and foresight.

But the glory, and, what was of far more importance, the peace of Bohemia, were of short duration. The death of Bishop Daniel broke the chief link between Vladislav and Barbarossa. The bishop had remained with the Emperor during his Italian campaign; his counsels had always been welcome, and his influence had, no doubt, been a strong force in securing Bohemia to the Imperial cause. Nor did his death produce a merely negative effect on the relations between Bohemia and the Empire. It brought into play another influence which was exerted on the opposite side.

Vladislav's queen, Judith, favoured the party of Pope Alexander III.; and by her advice a Saxon bishop, who had taken the Papal side, was elected as Daniel's successor. As the new bishop was totally ignorant of the Bohemian language, his election weakened Vladislav's popularity with his people as much as his favour with the Emperor. Three years later, the enemies of the king once more found their opportunity to make use of these discontents against him. Vladislav, without any consultation with the nobles, and without any notice to the Emperor, resigned his power to his son Frederick; and the intriguers, whom he had with such difficulty suppressed, were now easily able to rouse an insurrection against

his successor. Then followed twenty-five years of miserable dynastic squabbles, during which Conrad of Moravia was able to play the part of king-maker, and, by the help of the puppets whom he placed on the throne of Bohemia, to secure a temporary independence for the province which he governed.

At last the contest was brought to an end by the accession of King Přemysl to the throne in 1198; and he settled the question of Moravian government by conceding the rule of that province to his brother Vladislav. Přemysl came at the right moment to recover for Bohemia the power and influence of which the civil wars of a quarter of a century had deprived her. Once more, as in the time of Henry IV., Germany's difficulty was Bohemia's opportunity. The death of Henry VI., the son of Barbarossa, had thrown the Empire into all the disorder which arises from a disputed succession; and Přemysl found his interest in playing off one rival emperor against another, just as the Emperors had previously played with the rival candidates to the Bohemian throne. Philip and Otto soon found that their respective causes were practically at the mercy of the Bohemian king; and, if Dubravsky has any authority for saying that Přemysl's surname of Ottakar was a tribute to his devotion to Otto, never, certainly, did a nickname convey keener irony.

Nor did the election of Frederick II. diminish the power of Přemysl. His influence had considerably contributed to that election; and Frederick's lifelong war against popes and priests compelled him to rely

on any friend who would stand by him against those dangerous antagonists. In his eagerness to secure Přemysl's help, the Emperor confirmed to the Bohemian crown those German territories in Silesia and the Lausitz, which had so long been the subject of dispute. He also granted to Přemysl the power of appointing bishops in Bohemia without any outside interference. Přemysl's sympathies with Frederick were further quickened by the struggles with the clergy of Bohemia in which he found himself involved. The same difficulties which our Henry II had so recently experienced, in his attempts to bring the clergy under the authority of lay tribunals, were harassing Přemysl during a large part of his reign; and his attitude in these matters provoked against him Papal censures as stern as those which were aimed at his Imperial ally. The contest between king and priest in Bohemia ended in a compromise; but the substantial victory probably remained with the king.

Přemysl's vigour tended, no doubt, to reconcile the discontented nobles to his rule; but, in the reign of his son Wenceslaus, the opposition again began to make head. Young Přemysl Ottakar, the son of Wenceslaus, had been appointed Margrave of Moravia; and the power connected with this office induced the nobles to make the young prince the centre of their intrigues. The terrible events of 1241 suppressed faction for a time in Bohemia; for in that year the invasion of Genghiz Khan shook all the States of Europe to their centre, and gradually forced into the background any minor cause

of division. The details of this invasion are more properly connected with the events to be dealt with in the following chapter. Here it is enough to say that the panic produced by this invasion enabled Wenceslaus to rally round him the whole forces of the kingdom, and to establish the reputation of Bohemia as the champion of European civilisation.

But there was one ruler, in whom neither fear of danger nor gratitude for deliverance could quench his hostility to the Slavonic kingdom. This was Frederick of Babenberg, Duke of Austria, who was otherwise known as Frederick the Quarrelsome. Ever since the time when Vratislav had defeated the Margrave Leopold in his rising against Henry IV., the rulers of Austria had been doubtful friends to Bohemia; and, though accident might sometimes have forced them into an alliance, their ordinary attitude was that of suspicion, if not of open hostility. Frederick the Quarrelsome was one of the bitterest in his opposition. He invaded Moravia in the very year after the repulse of the Mongols; and he continued the struggle till his death.

That death, however, instead of bringing peace to Wenceslaus, only raised against him a far more formidable opponent. The Emperor Frederick had opposed the efforts of his turbulent namesake; but, when the Duke died without an heir, it seemed an excellent opportunity for seizing Austria as a fief of the Empire. Wenceslaus, on the other hand, desired to secure the dukedom for his son Vladislav; and, in spite of Imperial opposition, he seems to have won for

his son the sympathies, of a part, at least, of the Austrian nobles.

Thus then ended abruptly that alliance between Bohemia and the Empire which had been so useful to both parties. Neither Wenceslaus nor Frederick lost time in their declarations of hostility to each other. In 1247 Wenceslaus openly joined in the schemes of Innocent IV., for deposing the Emperor, and setting up William of Holland in his place; and Frederick revenged himself by stirring up the discontented Bohemian nobles against their king. The struggle was a sharp one; the rebels succeeded for a time in deposing Wenceslaus and setting up young Ottakar in his stead; but the threats of Innocent IV. brought them back to their allegiance; and a compromise by which young Ottakar was confirmed in his former government of Moravia removed him from the ranks of his father's enemies. The death of Frederick II. once more plunged the Empire into disorder. Wenceslaus saw his opportunity in this confusion; and, as Vladislav was now dead, the King persuaded young Ottakar to seize the dukedom of Austria for himself. The Austrians accepted their new duke without any apparent reluctance; and thus, when Wenceslaus died in 1253, Ottakar II. became king of a Bohemia, which included not only Silesia and the Lausitz, but also the dukedom of Austria.

IV.

THE GROWTH OF BOHEMIAN LIFE FROM ACCESSION OF PŘEMYSL OTTAKAR I. TO DEATH OF PŘEMYSL OTTAKAR II.

(1198—1278.)

In the present century the development of national constitutions has had a special interest for historians. This interest has arisen partly from the spectacle of the unusual number of new experiments in government which have been made in our own time; partly from the growing sense that the history of wars and Courts has become less important, and that the growth of law and of popular life ought to take the place of those exploded subjects of interest. But the exact legal position of the different component parts of a nation is not generally easy to ascertain at an early period of its history; nor, when it is ascertained, has the knowledge always brought us nearer to the discovery of the really living and progressive force in the nation at that period.

Thus, in the case of Bohemia, though we get continual hints of national feeling and popular aspiration,

these do not always centre in legally constituted bodies, nor do they keep pace with any orderly line of constitutional development. Assemblies seem constantly to have met, but these were, in the main, assemblies of nobles; and the general national feeling more often took the form of an enthusiasm for the Bohemian language, or the reverence for a native saint, than of a demand for the extension of the rights of any class, or for a limitation of the royal power.

Perhaps it was a natural consequence of this popular indifference to political progress, as compared with the zeal for the preservation of the national language, and the religious ritual, that, by the close of the twelfth century, we find few traces remaining of those free institutions which seemed to connect themselves with the story of Libuša. Even those securities for popular freedom, which undoubtedly prevailed in historical times, had been, in the course of the eleventh and twelfth centuries, corrupted into new sources of tyranny. Of these the most important had been the Župa, or local assembly. This had been formed partly for purposes of self-defence, partly for ecclesiastical organisation; and, though it had centred at one time in a castle, at another in a church, yet it had originally been governed by a judge, elected by the district.

But from the time of Boleslav the Cruel, the Dukes began to make it their practice to grant these local judgeships to nobles who had done them special service; and those nobles were generally allowed either to sell their offices or to bequeath them to their heirs. The temptation to use this position as

an instrument of oppression was yet further increased by the profit which the judges were allowed to make out of the fines that they had inflicted. The money thus accumulated was often used for the purchase of neighbouring lands; and thus lands formerly held by freemen, or on the communal system, passed into the power of the official nobles. In the meantime those nobles, who did not become Župani, were able to profit by the growing unpopularity of the local tribunals to strengthen the power of their own feudal courts over their dependants; while the continual wars, and the practice of selling captives into slavery, encouraged the growth of an even more helpless and degraded class. The coolness with which many of the grants of land transfer workmen of various kinds as mere appendages of fields and fishponds, is in itself a proof of the degraded position to which the peasant class in Bohemia had been reduced; and the fact that military service seemed one of the few means of escaping from serfdom led the peasants to favour those wars which in the end increased their misery.

When the peculiarly disturbed state of Bohemia, which followed King Vladislav's retirement from power, had been for a time brought to an end, or at least modified by the accession of Přemysl Ottakar to the throne of the kingdom, it became necessary to provide some remedy for the miserable state of things which was destroying the country; and above all to find a new opportunity for the development of peaceful trade, and some power which could counteract the lawless intrigues of the nobles. The calling into life of communities which should be out of reach of the

power both of feudalism and officialism was the natural method of meeting these difficulties; and, in the ruin of the rest of the country, there seemed to be two places where there still lingered traditions that could be made available for this purpose.

Curiously enough, amid the decay of national freedom, the privileges granted to foreigners still remained undiminished; and, stranger still, it was from these communities that a new material for national life was to be drawn. In the district of Poríč, which Vratislav had raised into a suburb of Prague, a settlement of German workmen had been planted by that king; and to encourage them in the continuance of their occupations, he had granted them rights of self-government, which had survived the freedom of the Župani, and the other elements of independence which had been enjoyed by the poorer classes of Bohemia. They had been allowed to choose their own judge without interference from any one; and, except in the cases of the most extreme crimes, which were dealt with by the Duke himself, they were allowed to carry on their own affairs according to their own laws. They were never to be compelled to go on military service, except when the actual defence of the country required it. A Bohemian wishing to bring an action against a German was obliged to prove his case through two German witnesses and one Bohemian before a German judge. They were to be safe from that compulsory intrusion into their houses by nobles who came from a distance, which was one of the great burdens of the Bohemian citizens; and in many other matters they were allowed to follow the customs of

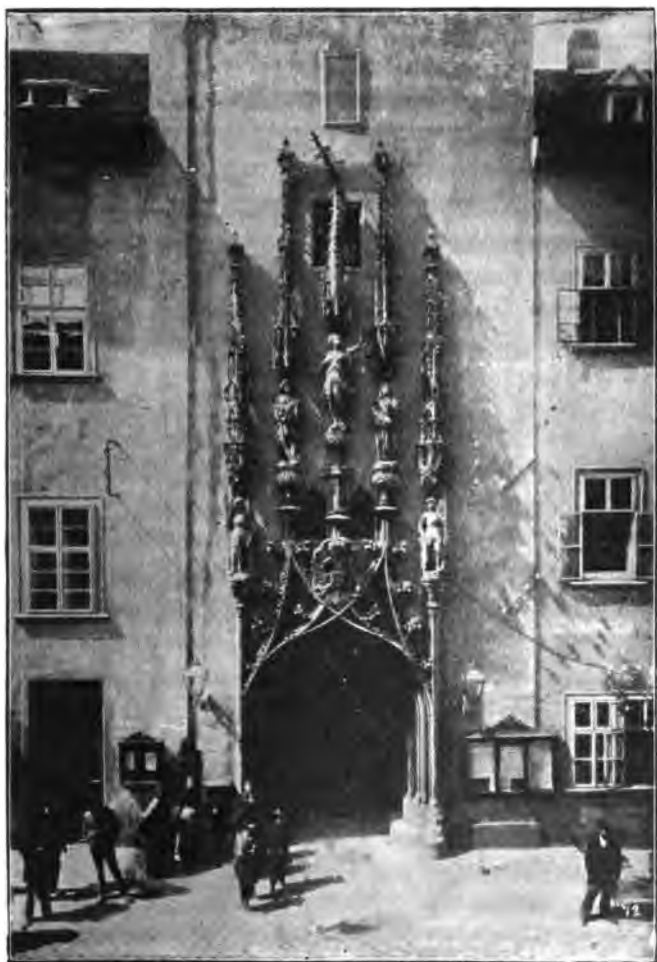
their own country. The respect felt for these privileges is sufficiently shown by the fact that, even in the time of turbulence and disorder between the abdication of Vladislav, and the accession of Přemysl, we find a formal confirmation by Duke Sobeslav of Vratislav's grant to the settlers in Porič.

Here then Přemysl could find a tradition which might justify him in developing, without violent change, liberties of the greatest importance to his country; and accordingly in 1213 he grants to the citizens of Freudenthal the settlement of their town "in accordance with that Teutonic law which has hitherto been unwonted and unused in the lands of Bohemia and Moravia; but which, having been granted to you first by our illustrious brother Vladislav, Margrave of Moravia, we confirm with our royal authority." And then, as an important hint of coming developments, and an indication of the thoroughly national purpose of this movement, he grants them, during the life of himself and his brother, the tithes on the metals found within four miles from the city, to be used for the improvement of the aforesaid city.

But, if the new development of town life took root at this time in the western parts of Bohemia, it seems to have had a still earlier growth in the more eastern province of Moravia. That province had always had peculiar traditions of its own. It was a fragment of the old kingdom of Moravia, and had been incorporated in the Bohemian dukedom, at the time of the Hungarian invasion. It always retained a sense of its important position; and Barbarossa himself had

increased that feeling when, in granting the royal crown to Vladislav, he spoke of the new dignity as a revival of the old Moravian kingdom. Moreover, by some means or other, a German element seems to have penetrated into this province; and it is now generally believed that in Moravia, as in Bohemia, the first traditions of municipal self-government were drawn from German sources. Nevertheless, when in 1229 King Přemysl recognised the municipal liberties of Brünn (Brno), he evidently refers to them as connected with local rights which had been traditional for a considerable time in that town; and in the book of decisions of the Moravian municipal tribunals, the Law of Brno is sometimes pitted against that Law of Magdeburg which was generally accepted as the model of town rights. Brünn, too, became in a peculiar manner the centre of the towns of Moravia, and its laws became a new source of life to a great portion of the Bohemian kingdom; and its Book of Rights, with its splendid binding and beautiful illuminations, may still be seen in the town council house at Brünn. So, when in 1229 Přemysl Ottakar confirmed the ancient laws of the province of Brünn, he gave a new, and probably more attractive, impulse to the movement for civic self-government.

These rights, however, were of gradual growth, and at the time of Přemysl's decree they were not developed to that point which the subsequent records of their interpretation would lead one to expect. Thus, although we find securities against arbitrary arrest, we do not find that definite arrangement for the production of legal witnesses which was afterwards

RADNICE BRNE: OLD DOOR OF TOWN COUNCIL HOUSE OF BRÜNN.

established; and, though the judge is no longer allowed to decide questions alone, the check upon him seems to be rather that of officials and nobles than of his fellow-citizens. But, whatever defects and limitations we may find in these early provisions for municipal liberty, the movement in its favour was soon to be hastened by one of the most tremendous shocks which had convulsed Europe since the fall of the Roman Empire. This was nothing less than the invasion of Genghis Khan and his Tartar hordes, which has already been slightly alluded to in the previous chapter.

It appears that the Cumani, a still barbarous tribe, had come into collision with the Tartars in Asia; and, either flying from Tartar vengeance, or following a new career of conquest, the Cumani entered Hungary. There they joined with some of their kinsmen who had formerly settled there, and began to harass the Hungarians. The Tartars quickly followed on their heels; and, having overrun Russia, they made their way into Hungary, defeated King Bela, and laid waste his territory, killing men, women, and children. From thence they swept over Poland, and advanced into Moravia, while others attacked Bulgaria and Greece. The terror-struck descriptions of the writers of the period seem to combine the memories of Gothic and Hunnish invasions with the imagery of the Apocalypse. Like so many conquerors, Genghis Khan seems to have had a conception of a special mission to destroy imposed on him by some invisible Power; and he and his followers were looked on, for a time, as irresistible. He had

twelve thousand men wearing breastplates of skin, and always on horseback, and twenty or thirty horses without any one to guide them following every rider; for the Mongol Tartars could do nothing on foot because of their short legs and long bodies. They were killing all except those children whom Genghis Khan was branding on the face with his mark. Their women were said to fight on horseback; and those who slaughtered the most were the most admired.

While Europe was panic-struck, and every man was calling on his neighbour for help, Pope Gregory IX. and the Emperor Frederick II. were fighting with each other for the possession of Sicily; and, while Frederick pleaded that he could not put himself at the head of the Imperial forces till Gregory would let him alone, the friends and admirers of Gregory were accusing Frederick of having himself invited in the Tartars; and some even declared that they had seen his messengers in the Tartar army. Alone almost among the princes of Europe, Wenceslaus of Bohemia, who had now succeeded to the throne, seems to have preserved some nerve and sense. He called upon the Duke of Austria, the Patriarch of Aquileia, the Duke of Carinthia, and the Margrave of Baden to help him to gather together his forces near Olmütz (Olomouci); and he made so determined a stand that the invasion was rolled back upon Hungary.

Even after this defeat of the Tartars the terror of them hung for years over Europe; but, though Bohemia itself was not yet free from danger, Wenceslaus, as King of Bohemia, and his son

Přemysl Ottakar, as Margrave of Moravia, now set themselves to redress the injuries done by the Tartar invasion. In 1243 they began to enlarge and restore the towns which had been destroyed by the Tartars; and in order to induce the frightened citizens to devote themselves to this work, they found it necessary to encourage them by the grant of further liberties.

The conception of municipal government evidently makes great strides at this time. Accused persons are now more carefully guarded from arbitrary sentences; and we also find the jury rising to an equality with the judge in the decision of certain matters. More clearly, too, do we detect the determination to put a check on the tyranny of the nobles by the development of civic liberties. "We will," says Wenceslaus, in his extension of the privileges of Brünn, "and we irrefragably decree that no baron or noble of the land shall have power in the city of Brünn, or shall do any violence in it, or shall detain any one, without the license and proclamation of the judge of the city; and we will that, whoever of the citizens has servants or possessions outside the city, shall not be summoned by the provincial judge, or the officials of the province, but shall be judged by the judge of the city."

The power of demising property without interference from others, freedom of marriage or non-marriage to widows and maidens, various forms of protection against violence, facilities for holding markets, and the removal of customs duties—such are the chief subjects dealt with in these civic consti-

JÍHLAVA (IGLAU), THE GREAT MINING CENTRE IN MORAVIA.

tutions. The discovery and working of minerals, which largely date from this time, led to new opportunities of self-government. In the town of Iglau (Jíklava), where miners had been prominent in the defence of their country against the Tartars, the powers granted to them and the neighbouring citizens were particularly large. "We wish and command," say Wenceslaus and Přemysl Ottakar his son, "that, whatever the jury of our city and the jury of the miners have ordained, for the commercial good, should be inviolably observed by all." Even tax-collectors of the king are to consult the miners in certain matters; while special securities are given against possible defalcations by debtors of noble birth.

Great as was the advance which is implied in these decrees, the use made of them by the citizens shows that they understood how to extend their liberties still further. The benefit derived from the powers granted to civic judges might have been neutralised by the way in which the judgeships were still conferred by the kings on their personal favourites; but the jurymen of Brünn claimed for themselves the power of checking, and even overruling the judge, which must have been a far better guarantee for the self-government of the city than any that was directly contained in the royal decree.

"The judge," say these administrators, "must reverence the jury as legislators, never dictate sentences on his own authority, never arrest any one without their knowledge, never appropriate to himself the fines of the city, never bring back those

that are driven from the city, without the consent of the jurors; always listen to them, and arrange all the business of his office according to their advice."

How much the sense of equality before the law grew under this administration may be illustrated by the following instance. A servant has brought an action against a fellow-servant for wounding him; while at the same time a master brings an action against the same defendant for debt. The question arises which of these shall be heard first. The jury decide that "since the body of a man is more precious than money," the defendant should answer for his violence to the man whom he has wounded, before he answers to the master for his debt. More bold still was the assertion of the rights of the citizens to hold the nobles responsible to the city tribunals for lands held within the city. And while they held their own against the nobles outside, the popular magistrates increased their authority within the city. The power of regulating trade, which in England was seized by the Guilds, was, in the Moravian towns, at once taken into the hands of the civic authorities; and thus those conflicts, which Mrs. Green has described as prevailing in so many English towns, between the magistrates and the leaders of the trades, never assume such prominence in the history of Brünn and Olmütz.

Nor was it only in their immediate security for liberty and good government that these civic rights were of advantage to Bohemia and Moravia. Questions were forced upon the practical consideration of the jurors, the very discussion of which formed an

important element in political education. Thus the treatment by the jurors of the questions of the value of torture, and ordeal by battle, as methods of discovering truth, show how experience was already preparing the way for the overthrow of abuses, which were yet too strongly supported by popular prejudice to be removed at once. The steady growth of these liberties, which had received so powerful an impulse from the needs produced by the Tartar invasion, was still further promoted by Přemysl Ottakar II., and became in his hands part of a complete scheme for humbling the power of the nobility.

Wenceslaus, in spite of some fine qualities, had been a self-indulgent and pleasure-seeking man; and he had, like some of his predecessors, mortgaged many of the royal lands and castles to the nobles. This had naturally increased their power, and had enabled them to organise those insurrections against the king in which they had at first succeeded in involving his son. But even while he was still Margrave of Moravia, young Přemysl Ottakar had broken loose from these influences; and by various economies and convenient pecuniary transactions he had succeeded in raising money enough to purchase back the lands from the nobles, compelling them, sometimes against their will, to surrender their mortgages. He also forced them to break down those castles which had been great causes of disorder and weakness in the country. Nor did he fail to strengthen his cause by alliance with the clergy.

Ever since the quarrel between Frederick II. and Wenceslaus, that King had been a devoted champion

of the Pope; and in the growing weakness of the Empire, the Pope became more and more the one great Power to which a rising and ambitious king could appeal. Ottakar II. became distinguished as a friend of the Church, not only by his strong support of the Papal power, but by his endowment and development of the monasteries. In this, indeed, he was carrying on that revival of Bohemian life which Wenceslaus had begun after the repulse of the Tartars. But it was evident that these ecclesiastical exemptions must sometimes come into collision with those civic liberties of which we have spoken.

This contradiction was evidently felt by Ottakar; and it showed itself in three different ways. The freedom of trade, which, under certain limitations, was so welcome to the towns, was by no means in accordance with the claims of the abbots. They wished that certain occupations should be carried on under their control; and not that there should be any exchange of the articles connected with those occupations. Thus we find in some of the grants to the monasteries that, while the monks and their dependants are relieved from certain forms of taxation, the exemption is specially limited to those who are not engaged in trade. Secondly, there was an obvious risk of a conflict of authority between the monastic tribunals and those of the city. Thirdly, the records of Brünn, and of its imitators, show that the growing ideas of equality before the law did not always seem to the citizens quite consistent with the privileges claimed by the clergy. Nor must it be supposed that charters to monasteries and charters

to towns represented, in the same degree, the ordinary idea of human liberty. The dependants of the abbot were as much at his mercy as those of any feudal lord; and though it might be an advantage for them to escape from the oppressions of the Župani, it was not always certain that the abbot would be a gentler master.

That Ottakar felt the difficulty of this conflict, and desired to compromise between the interests of these rivals for his favour, is strikingly illustrated by the two cases of Hradiste and Litomyšl. In the former case, Ottakar was particularly anxious to secure the good will of the citizens, because he looked upon their town as a possible bulwark against Hungarian invasion; but the neighbouring convent of Vilegrad feared that the grant of liberties to Hradiste would interfere with the privileges of their convent. The compromise to which Ottakar was forced seems a considerable surrender to ecclesiastical pretensions. The townsmen were to settle in one particular island, for which they were to pay rent to the monastery. The monastery was to retain all its former rights over waters, fisheries, mills, meadows, woods, and corn-fields; and, though the town was to hold a market two days a week, the profit of that market was to go on one day to the king, and on another to the monastery; and, above all, the judge of the town was to be appointed by the monastery. But in this decree there is a provision which seems to suggest how even such a compromise might work for freedom. The common rights in pasture held previously by the townsmen are to be shared with the dependants of

the monastery; but the dependants of the monastery in their turn are to share their common rights with the citizens of the town. Thus there would naturally grow up a combination among the dependants of the monasteries, like those unions which, in England, gave such trouble to the abbots of St. Albans and Dunstable.

In the case of Litomyšl the grants to the monastery and those given to the town are so entangled that it is sometimes difficult to distinguish between the benefits received by the respective recipients of the royal favour; and, in this case, Ottakar seems to have cut the knot by raising Litomyšl to the ordinary position of a royal town, and thereby emancipating it from the control of the monastery. Ottakar indeed had one sure protection against any possible offence which the Church might fear from the growth of civic liberty. Bruno, Bishop of Olmütz, was his right-hand man in this as in other parts of his work. Himself a German by birth, he warmly encouraged the introduction of German town rights into the cities of Moravia; while, on the other hand, he always succeeded, until the final catastrophe of Ottakar's life, in strengthening the good understanding between the Pope and the King of Bohemia.

Thus there were now growing up in Bohemia the elements of internal liberty, under the patronage of a king strong and wise enough to hold his own against the nobles. Had Ottakar been content to remain King of Bohemia alone, the effect of his reign on his country might have been permanently beneficial. But it is now necessary to speak of that career of

conquest and aggression which raised up against him so many enemies, and which at last put into the hands of his most dangerous rival the weapon by which king and country were alike overthrown.

However evil were the final results of his aggressions, it must be owned that there was a certain plausibility in the justification offered by Ottakar for each of his conquests. To begin with the first and most important of them, the conquest of Austria. The Babenbergers had been undoubtedly troublesome neighbours to the Dukes of Bohemia; and Frederick the Quarrelsome, the last of the line, had been also so oppressive to his subjects that they had appealed to the Emperor to choose them a new duke. On this occasion the King of Bohemia had been one of those to whom the enforcement of the ban of the Empire had been entrusted. When, then, on the death of Frederick the Quarrelsome, the land seemed likely to fall into the hands of the Emperor, or to be torn in pieces by rival claimants, Wenceslaus and Ottakar may have naturally considered it a matter of self-defence to establish their rule, and with it some kind of order, in the lands of so near a neighbour; and they were further encouraged in their attempt by the approval of Pope Innocent IV.

But the latter phases of the conquest are perhaps less excusable, and even somewhat discreditable to Wenceslaus and his son. The Austrian nobles, on the death of the Emperor Frederick had resolved to choose the Margrave of Meissen as their duke, and to send representatives to invite him to accept the ducal crown. On their way through Bohemia,

Wenceslaus invited them to a banquet, and tried to cajole them into choosing his son as their duke. The messengers, alarmed and taken by surprise, declared that they had no authority to accept this proposal. Wenceslaus, thereupon, uttered such threats, that the Austrians considered it dangerous to continue their journey; and they returned to their country to reconsider the question.

Apart from the claim given to the Margrave of Meissen by the choice of the nobles, there were two rival claimants to the dukedom of Austria; Margaret the widow of the Emperor Henry VI., and daughter of Leopold the Glorious, the most popular of all the Babenberg House; and Gertrude a niece of Frederick the Quarrelsome, and wife of the Margrave of Baden. Margaret was, of course, tolerably advanced in life, and had taken a vow of virginity after the death of her husband; but Wenceslaus and Bruno of Olmütz persuaded young Ottakar to make good his claim to the duchy by wooing the widow. In an evil hour for herself, Margaret consented to Ottakar's proposal; the approval of the Pope, and possibly some slight display of military force, completed Ottakar's claim; and he was accepted by some at least of the Austrian nobles as their Duke.

In Austria, as in Bohemia, Ottakar looked chiefly for his support to the great cities. Vienna flourished under his rule; and he granted special privileges to the neighbouring town of Neustadt. But the hostility of the nobles still continued; and they were resolved that, at all events, the German province of Styria should not fall into Bohemian hands. The difficulty

of Ottakar's position on this question lay in the fact that the most important rival claimant was Bela, King of Hungary, who, like Ottakar, was a special favourite of the Pope; and in the beginning of the struggle the King of Hungary succeeded in establishing his authority in Styria. But, by the admission even of Ottakar's enemies, the tyranny of the Hungarians in Styria was so great that, when Ottakar again made an attempt on the province, he was welcomed as a deliverer; and for the time he made good his footing.

It was now necessary to get a formal sanction for these conquests; and Ottakar chose Richard of Cornwall, from the rival claimants to the German Empire, as the puppet most useful for this purpose. Richard was willing enough to secure so influential a supporter; but the King of Hungary was not so easily satisfied. In 1260, he once more poured his forces into Styria and Austria; and he was now followed, not only by the Hungarian troops, but by the savage Cumanians, and even, according to one account, by the Tartars. The struggle was a fierce one; but it ended in the complete victory of the Bohemians.

Ottakar, however, thought it necessary to secure himself against future invasions, by a singularly questionable step. The unfortunate Margaret, to whom, it was evident, he must very soon have become unfaithful, was to be repudiated on the ground of her former vow of virginity, in order that Ottakar might marry Kunigunda, the daughter of Bela, King of Hungary. Urban IV., like many of his predecessors,

was extremely desirous to procure a good understanding between Hungary and Bohemia, as in the union of these kingdoms he saw the best hope of security against a future Tartar invasion; so Kunigunda was crowned Queen of Bohemia by the Archbishop of Mainz.

But Ottakar's conquests were not yet at an end. Ulrich, the Duke of Carinthia and Carniola, had a very troublesome brother called Philip, who was generally at feud with some prince or other. Amongst his other enemies was the Patriarch of Acquileia, to whose office he desired to succeed. Ulrich, knowing Ottakar's influence with the Pope and the ecclesiastics generally, tried to secure that influence in favour of the election of Philip to the patriarchate. Ottakar agreed, on condition that Ulrich would make him his heir in Carinthia and Carniola. Ulrich consented to this proposal; and, by Ottakar's influence, the Chapter of Acquileia elected Philip Patriarch. Philip was apparently unaware of the bargain; and he was therefore extremely indignant, when, on Ulrich's death, the King of Bohemia entered Carinthia and Carniola as the lawful heir of Ulrich. This bitterness was further increased when the Pope refused to confirm the election of the Chapter, and Philip found himself without either patriarchate or dukedom.

Ottakar was now the lord of all the territories which form the western part of the present Austrian Empire, with the exception of the Tyrol. But his hold on these conquered territories was by no means so certain as it at first appeared. Though none of

his rivals were able, at the moment, to make good their claims against him, yet any one of them might reckon on a formidable amount of discontent in all the conquered provinces. For the same policy which he had pursued in Bohemia of breaking down the power of the nobles, by destroying their castles, was carried on in his new dominions; and, while in all of them it caused considerable opposition, in Styria the discontent soon ripened into rebellion.

The attitude of the Styrian nobles had, from the first, been one of more determined hostility than Ottakar had encountered in his other dominions; and it soon provoked him into measures which increased the evil. One can scarcely accept as undoubted history all the charges of cruelty made against him by the Styrian noble Ottakar von Horneck, who was evidently in full sympathy from the first with those who resisted the Bohemian claims. Still less can we accept as authentic the reckless attacks of the chronicler Victor, who was a chaplain of the House of Hapsburg. But those facts, which seem to be indisputable, are sufficient of themselves to account for Ottakar's failure to reduce the province to submission. As usual in such cases, intriguers were found to intensify the king's suspicions by false accusations; some nobles were thrown into prison on insufficient evidence; and when the case broke down against them, their accuser was in turn imprisoned. Finally, Milota, the governor appointed by Ottakar, tried to bring in Bohemian soldiers and Bohemian settlers to maintain the authority of the king.

But, though all these elements of discontent were

gradually ripening to violent conclusions, to outward appearance Ottakar was still at the height of his power. Old King Bela of Hungary, in dying, placed his wife, daughter, and barons under the special protection of Ottakar; and, when Bela's son and successor Stephen tried to shake off the power which his father had given to Bohemia, he found himself opposed by the bishops and archbishops of Hungary, and by some even of the barons. Ottakar was able to dictate peace in Hungary itself, and Stephen was forced to renounce all claims to Styria and Carinthia.

A change, however, was shortly to occur in Europe which was to diminish one of the chief causes of Ottakar's success. In his, as in former reigns, Germany's difficulty had been Bohemia's opportunity; and it was Ottakar's too ready recognition of this fact which now brought him into collision with the wisest and most patriotic rulers in Europe, as well as with some of the most daring intriguers. Ever since the death of Henry VI., the son of Barbarossa, the claim to the throne of the Holy Roman Empire had been perpetually disputed. The striking and romantic figure of Frederick II. had indeed arrested the attention of Europe in a marked manner; but the intense hatred felt for him by all the Popes, his own preference of Sicily to Germany, and the complete disorganisation produced by the Tartar invasion, had combined to prevent him from establishing any firm rule in the Empire. Since his death the phantom figures of William of Holland, Conrad the Fourth, Alfonso of Castille, and Richard of Cornwall had flitted across the stage of German politics, each con-

tributing a certain amount of increase to the general anarchy. In the absence of any settled central government, the great towns of Germany had endeavoured to form leagues for their own protection, and in the general interest of order; but even these had a difficulty in maintaining their existence against the pretensions of the archbishops and the robberies of the knights and nobles.

In such a state of things the first instinct of those who desired to restore order was to choose the strongest ruler who could be found; and therefore it was not altogether surprising that the Imperial crown was offered, by some at least of the German princes, to Ottakar himself. The grounds of Ottakar's refusal have been variously given; and it is highly probable that both of the explanations offered were parts of the truth. On the one hand his nobles, already jealous of his power, were extremely unwilling that he should have a new and independent force at his back, which would enable him still further to overawe them; while, on the other hand, Ottakar himself saw clearly that the position of King of Bohemia and King-maker of the Empire was a far safer and more powerful one than the position of a Holy Roman Emperor, checked, and often controlled, by the Electors of the Empire.

The Elector who took the most prominent part in this offer to Ottakar had been the Archbishop of Köln; but Werner of Mainz now succeeded in inducing the Archbishops of Köln and Trier to join him in an alliance which was to secure the election of an Emperor who would be amenable to their advice.

Werner had been specially alarmed at the growth of Ottakar's power; for any development of Bohemian independence would weaken the power of the Empire over the diocese of Prague, and would thereby weaken also the ecclesiastical authority of Mainz. He was, therefore, specially anxious to secure a counter-balancing power to Ottakar's, but a power which would at the same time be dependent on the Electors of the Empire. The Archbishops first considered, and then rejected, the proposal to raise to the Imperial throne the Count Palatine of the Rhine; for they soon saw that he might be useful as an ally, but extremely dangerous as a master. As the great hindrance to the unity of the Empire seemed, at that time, to come from the South, it was particularly necessary for the Archbishops to win to their side Duke Louis of Bavaria, who was the principal rival and enemy of Ottakar. Bavaria had recently been divided into two parts, between the two brothers Louis and Henry; and the warm friendship of Henry for Ottakar had strengthened the opposition of Louis. Louis, indeed, may have himself dreamt of the Imperial crown; but neither the Archbishops, nor the more northern Electors, were disposed to concede this dignity to him. They had, however, a bait which was sufficiently attractive to the Duke.

It appeared that in the year 1257, the Duke of Bavaria had taken part in one of those confused elections to the Empire which had given an opportunity for every kind of irregular interference. The Archbishops now proposed to recognise this precedent as conferring on the Duke of Bavaria the position of

Elector of the Empire, and thus completing the mystic number of seven, without the help of the King of Bohemia. A candidate for the throne had, however, still to be found; and, as the idea of choosing one of the more powerful princes was now definitely abandoned, the Margrave of Brandenburg and the Duke of Saxony put forward a kinsman of their own, named Siegfried of Anhalt.

The majority, however, of the Electors, and the most active spirits among them, desired to strengthen their position in the South rather than the North of Germany; and it was now that Frederick of Hohenzollern, the Burggraf of Nürnberg, brought forward the candidate for whom he had been secretly preparing the way. This was Count Rudolf of Hapsburg, the owner of a castle near the Lake of Constance, who had become known in his own neighbourhood as the protector and champion of Bern and other growing towns. He had gained considerable reputation for military ability; and he had evidently some of that personal power of fascination so important to a great ruler. Fortunately for his chances of success he had already attracted the attention of Werner of Mainz, at the time when the Archbishop was on his journey to Rome to be confirmed in his diocese. But, besides this important support, Rudolf had another source of influence, the peculiar use of which was to be a marked characteristic of his descendants. He had a large number of marriageable daughters. One of these was promised to the Count Palatine of the Rhine; and by marriage with another the Duke of Saxony was persuaded to abandon the

cause of Siegfried of Anhalt. By what means the Elector of Brandenburg was won over is not quite clear; and, in all probability, he was the least willing of the Imperial Electors to grant his support to Rudolf. His opposition, however, cannot at this time have been very decided; for, when the Electors held their formal meeting, the resolution to support Rudolf was unanimous.

Thus far the intrigues appear by some mysterious means to have been kept from the knowledge of Ottakar. But such an arrangement could not long be hid. Henry of Bavaria must necessarily have been admitted to the knowledge of some of these proceedings; and, although the Electors were anxious to conciliate him, he was not yet prepared to abandon his friendship for Ottakar. Probably, therefore, it was through his means that Ottakar had received notice of the meeting of the final Assembly for deciding the election; and he was able, therefore, to send a representative to it. Apparently, however, the King of Bohemia had not even yet realised the full extent of his enemies' intrigues; and it was with the greatest surprise and indignation that his representative discovered that the meeting to which he had been summoned was merely called to confirm an election already previously agreed upon. That Ottakar should be indignant at this ignoring of his electoral rights was natural enough; but the amazement and horror which the election of Rudolf excited in his mind can only be described in his own words.

In November, 1273, he addressed to Pope Gregory X., who had then been recently elected, his

protest against the decision of the Electoral College. Beginning with a most glowing and somewhat fulsome description of the Papacy, he then proceeds as follows:—

"Wherefore, if the commonwealth is ever oppressed, neither reason nor our wishes allow us to have recourse to any but you. Whence, since the Princes of Germany who have the power of choosing the Cæsars have agreed (we would not speak with spiteful poison, nor has detraction a place in a royal speech) to direct their votes to a less suitable Count, in spite of the protest of our customary messengers whom we sent to Wrauenwrt, where the election ought to have been held; and since, to the injury of the Empire and to our prejudice, after our appeal to the Apostolic Chair, they have decorated him with the majesty of the sacred diadem, we return to you as the inexhaustible fountain of justice and piety, entreating your Holiness not to permit us to be trampled on in our rights, which the aforesaid princes try to crush down with manifest injuries; and that you will deign to turn your sacred mind to the weeping state of the Empire; and that the blessed benignity of Mother Church will take compassion on it; since that Empire, before which the whole world has trembled, which was entrusted with all the most excellent dignities of monarchy, has now fallen to those persons whom obscurity hides from fame, who are deprived of power and strength, and weighed down by the burden of poverty. Pity us! holiest Father! lest *that* which is so pressed down may be seen to be most unworthy; since, if the Apostolic Chair permits it, if the world tolerates it, that so

high an exaltation should be granted to those that are low, it would be reduced to nothing; and *that* which the Arab has served, the Indian has obeyed, the Italian has submitted to, the Spaniard has looked up to, which the whole world has reverenced, should become despicable in the eyes of all. Him whom the Senate and Roman people, whom law and virtue, whom God Himself has established on the throne, every one will despise as scorning the bridle of a poor man. And thus justice will be stifled, concord will be banished, peace will perish in a reign of crimes, injuries will flourish unpunished, neighbour will rise against neighbour, and such calamity and misery will hang over us that all who live will hate their life."

Surely a more pathetic appeal was rarely addressed by a great ruler to the head of the Christian Church. But Gregory X., though willing like his predecessors to be on good terms with the King of Bohemia, was probably not so ill-informed of the affairs of Europe as not to know that many of the evils which Ottakar depicted as likely to follow on Rudolf's election, had already disturbed the Empire for many years past; and he was soon to be convinced that the election of Rudolf might be the best way of removing them. Rudolf, on his part, lost no time and spared no pains in destroying in the Pope's mind the only objection which might possibly have interfered with his acceptance. While eager to secure his recognition and coronation as Holy Roman Emperor by the Pope, Rudolf, more than any Emperor since Henry the Fowler, desired to be, in all essentials, merely a German King. He eagerly assured the Pope

that he had not the slightest wish to assert those claims in Italy and Sicily which had brought Frederick II. and other emperors into collision with the Papacy; nay, he would even defend the nominees of the Pope in their claims on Sicily, and would in all things be the faithful servant of the Church. But, though Gregory very soon showed an inclination to accept the choice of the German Electors, he still paused on the brink of so important a decision; and this pause was ingeniously used by the ablest of Ottakar's advisers, Bruno, Bishop of Olmütz. Gregory, who seems to have been one of the most high-minded Popes of the period, was sincerely desirous of restoring a better state of things in Europe, partly as a preparation for a new expedition to Palestine. In order to ascertain the real feeling and purposes of the Christians of Europe, he requested various bishops to report to him on the condition of the countries with which they were acquainted. Whatever other results this appeal may have produced, Bruno saw in it an admirable opportunity for furthering his master's interests. The growth of heresy, the maintenance of the Cumani by the King of Hungary, the extreme poverty and misery of the clergy, the indifference of the bulk of the people to religious services, the intrusion of the mendicant friars into the offices of the parochial clergy and bishops, the unwillingness of the laity to hear their sins denounced, and the continual encroachment of lay judges on the privileges of the clergy—all these evils are aggravated by the elevation to high places of those who ought rather to be subjects. The only trustworthy champion of the

Christian faith is the King of Bohemia; even in the very diocese of Prague he is the only patron who grants the presentation of the clergy to the bishops; and on him mainly will fall the burden of resisting a new Tartar invasion. Bruno undoubtedly stood high in the opinion of Gregory; and, even apart from his advice, there were obvious grounds for inquiry in the circumstances of Rudolf's election. A Council was therefore held at Lyons for the full investigation of this question; an unusually large number of bishops attended it; and it doubtless received dignity in the eyes of many by the presence of Thomas Aquinas and Bonaventura. Bruno's protest was heard at full; while, on the other hand, Rudolf's readiness to meet the demands of the Pope, and to acknowledge the rights of the clergy was pressed upon Gregory's attention. Anxious to treat Ottakar mildly, but conscious that the Church and the Empire would both gain by the election of Rudolf, Gregory decided that, though Ottakar's claim to share in the election was undoubtedly just, yet, as the six other Electors took the opposite side to that which he advocated, he was in the minority, and ought therefore to yield; and the Pope persuaded Bruno to use his influence with his master in favour of Rudolf.

But the question, in the meantime, was assuming a new aspect. Rudolf's alarm at the opposition of Ottakar, and his desire to secure all the Imperial rights, were combining with other circumstances to induce him to put forward a claim for the restoration to the Empire of the Duchies of Austria, Styria, Carniola, and Carinthia. Ottakar had been unwilling

to resist the pressure of the Pope and the advice of Bruno; but he now demanded that, before doing homage to Rudolf, he should have a clear guarantee for the possession of the lands that he had conquered.

In his determination to resist the demands of Rudolf, Ottakar seems to have been strangely unaware of the dangers that were surrounding him. Rudolf was, in the meantime, making allies with great sagacity. Count Meinhard of the Tyrol had been the Count of Hapsburg's most intimate friend; and he was one of the many who looked with jealous eyes on Ottakar's possession of Carinthia. The Archbishop of Salzburg had claimed some rights in Styria, and was besides continually harassed by encroachments on the part of Ottakar; Henry of Bavaria had been one of those to whom the nobles of Styria had offered their dukedom; and though his friendship for Ottakar shows that he must have abandoned this claim for a time, the offer of one of Rudolf's useful daughters finally detached him from his alliance with Bohemia.

In the meantime, the indefatigable Burggraf of Nürnberg had discovered and fomented the discontents of the nobles of Austria and Styria; and he announced to Ottakar that the Ban of the Empire had been proclaimed against him. But even now Ottakar was unaware of Rudolf's plans; he probably despised his military ability; and he thought it sufficient to send a small force to the defence of the Bohemian frontier, while he gave himself up to hunting and other amusements. He was, therefore, terribly startled when, in September, 1276, Rudolf

suddenly entered Austria. Almost at the same time Count Meinhard invaded Carinthia, and the Styrian nobles, rising in insurrection, drove out Milota from their country. Still Ottakar hoped to save himself by the devotion of the towns; for six months, Vienna justified his expectations by holding out against Rudolf's army; and Paltram, the Burgomaster, roused the citizens to a vigorous defence on behalf of the King, who had showed them such favour. Ottakar, now stirred to action, marched into Austria and occupied one side of the Danube; from whence he hoped to make an attack on the rear of Rudolf's army. But the Count Palatine of the Rhine hastened to seize the fortresses which lay between him and the German army; and it was now that Ottakar became thoroughly aware of the defection of his nobles. Fortress after fortress surrendered to Rudolf without a struggle; and at last the poorer men in Vienna, seeing the continual destruction of their vineyards outside the city, called upon Paltram to surrender. He, finding that Ottakar did not arrive, despaired of holding out longer; though, before surrendering, he exacted from Rudolf a promise that he would maintain the liberties of Vienna.

As soon as Bruno of Olmütz heard of this loss, he advised Ottakar to yield. Ottakar was most reluctant that the struggle should end without a pitched battle; but another enemy now threatened to appear on the scene. Ladislaus, the new king of Hungary, was smarting under the recollection of the defeats which his predecessor had sustained; and he prepared to invade Bohemia. This new danger

seems to have decided Ottakar to yield. He therefore publicly surrendered to Rudolf all his claims on Austria, Styria, Carinthia, and Carniola, and did homage to him as Emperor for his kingdom of Bohemia and Moravia. Such a settlement could not possibly be lasting. Ottakar had not yet been defeated in any pitched battle; his wife Kunigunda is said to have reproached him for his weakness in yielding so soon; and, in the carrying out of the treaty which followed, numerous questions, of doubtful interpretation, quickly came to the front. In this case, one of Rudolf's otherwise successful daughters proved a source of contention rather than of unity. Guta, the daughter whom Rudolf had offered as a bride to Ottakar's son, had been promised large lands as her dowry; and Ottakar maintained that, as these lands must necessarily lie in Austria, he was not bound to evacuate those territories, but should rather claim them as his due. Rudolf, on the other hand, insisted that the terms of the treaty involved the evacuation of the whole of Austria.

A question which must have touched Ottakar far more nearly was the interpretation of the clause about the extension to the supporters of each King of all the securities gained by the peace. The discontent of the nobles with Ottakar's rule had extended even to Bohemia and Moravia; and many of the king's native subjects had entered into intrigues with Rudolf. Rudolf maintained that, as these men must be considered his supporters, they were entitled to the same concessions as the other champions of his cause. It was obvious that such

grounds of division as these, by whatever compromise they might be settled at the moment, must leave a lasting sting behind them; and there is no sign in the letters of either King of even such a pretence of friendship, as the ordinary exigencies of diplomacy might seem to require. Both Rudolf and Ottakar were, in fact, preparing for a new struggle, and looking about for allies.

At this stage the chances seemed to be in favour of Ottakar. In the first struggle he could rely on nothing but the military forces of his own kingdom, and the sympathies of those citizens whom he had favoured; while Rudolf was backed by the approval and encouragement of the great princes of the Empire, by the sanction of the Pope, by the assistance of the King of Hungary, and by the eager sympathy and co-operation of the discontented subjects of Ottakar.

Now, these supporters seemed to be gradually dropping off from the Emperor. Rudolf had by no means abandoned that championship of the towns for which he had been so distinguished before his election to the Imperial throne; and of all the enemies of the town life of Germany the prince-bishops were looked upon as the most determined and dangerous. Rudolf had therefore to choose between adherence to his old policy and the favour of his archiepiscopal supporters. With a courage which was doubtless united to far-sighted wisdom, he boldly defended the municipal rights of Köln against the encroachments of its Archbishop. That powerful Elector was thus completely alienated from Rudolf's cause; and he

his hands; but the sudden appearance of the King of Hungary at the head of a large army took him completely by surprise; and, after suffering a slight defeat, he found it convenient to retreat to some distance.

Rudolf in the meantime had rallied round him his most determined supporters. Chief among these was Frederick of Hohenzollern; and the Emperor also received ready help from Count Meinhard of the Tyrol, the Archbishop of Salzburg, and the Bishop of Basel. Besides these supporters, he had under his command a strong force of South Germans; while fiercest and keenest of all the soldiers in his ranks were those who fought under the banners of the discontented Styrian nobles.

The rival armies met on the banks of the river Morava on the plain called the Marchfeld. The battle was a fierce one. The Bishop of Basel and Frederick of Hohenzollern broke the left wing of the Bohemian army; while, on the other side, Ottakar, at the head of a chosen band of knights, drove back the right wing of the Imperialists, and even struck down the Emperor himself. But the Styrian nobles so fiercely resisted the advance of the Bohemians, that they gave time to Rudolf to re-form his troops; while Frederick of Hohenzollern followed up his success by attacking the reserve guard, which ought to have advanced to Ottakar's rescue. These reserves were headed by Milota, Ottakar's Governor of Styria. It is said that Milota himself had a bitter grievance against the king, on account of an injury inflicted on his brother. Whether this is true or not,

it seems certain that, just when these troops ought to have hastened to the support of the main army, they were suddenly seized with a panic, and fled in confusion. The panic quickly spread to the troops posted next to them; and the battle was hopelessly lost. Ottakar fought with desperate courage to the last; and, whether he died sword in hand, or whether, as others say, he was killed by the Styrian nobles after he had surrendered, it is certain that his body was found on the battle-field.

With him, for a time, fell the liberty and independence of Bohemia; and, though his son bore the name of king, and even recovered for a short period an appearance of independence, yet, politically considered, the male line of those Bohemian native rulers, who traced their descent to Libuša and Přemysl, came to an end on the plain of Marchfeld in August, 1278. Bohemian independence was, indeed, to revive under a different form; and, nearly two centuries later, a native Bohemian king was once more to rule at Prague; but never again was a purely Bohemian dynasty to be established on the throne.

With all its faults, the line of the Přemyslovci had produced as many able and patriotic rulers as most royal houses can boast of. They had steered their country through its difficult progress from Paganism to Christianity. They had reduced the rival kingdom of Poland from the position of a dangerous aggressor into that of a tributary State. They had helped to roll back the tide of Hungarian conquest; they had made themselves a powerful factor in the policy of the German Empire. Amid the despair of Europe,

they had stood almost alone against the crushing invasion of the Tartars. And last, and most important of all, they had begun to develop the municipal liberties of their country, in a way which gave good promise of future prosperity. That in this last matter they had borrowed largely from German models, only showed their power of rising superior to a most natural national prejudice; while, in the case of Ottakar II., his enlightened policy towards the Jews must have often brought upon him the rebukes of those clergy on whom he so much relied for help. He failed, because he was not content to be king of Bohemia, but wished to be the head of a powerful State which could dictate the policy of the Empire. Had he been satisfied to develop the liberties of his own country in peace, he might have laid the foundations of a State, which could even now have been playing an independent part in the affairs of Europe.

V.

TIME OF ANARCHY IN BOHEMIA FROM DEATH OF OTTAKAR II. TO ACCESSION OF CHARLES IV.

(1278—1346.)

If tried by the standard of ordinary conquerors, Rudolf of Hapsburg must be admitted to have been merciful, and even generous, in his dealings with Bohemia. Although, after the death of Ottakar, he continued for some time to hold Moravia as a conquered province, he set himself to restore those Moravian cities which had suffered by the war ; and he readily confirmed all the municipal liberties, which had been granted by Ottakar and previous kings. He always treated Kunigunda as a Queen ; he secured to her, not only her own money dowry, but also that district of Opava (in Moravia) which had been specially settled upon her ; and, as will be seen, he protected her from the cruelty of the friends in whom she had too rashly trusted. To her son, Wenceslaus, he was even more generous. The daughter whom he had promised in 1276 to the son of the still powerful King of Bohemia, he was still

ready to give to the orphan of a defeated and conquered man.

As soon as the boy's age permitted such a step, he restored him to his father's throne, and helped him, sometimes by wise advice ,and sometimes by force of arms, to maintain his power over his subjects. Doubtless this policy, however magnanimous, was part of a scheme of action which tended to strengthen and increase Rudolf's power. The towns in Moravia, whose liberties he confirmed, he raised into free cities of the German Empire; and he saw the wisdom of winning to his side, and holding in friendly subjection, the young and spirited King of a kingdom which had so often been a hindrance to schemes of Imperial policy. Yet, allowing for these considerations, it cannot be denied that the consistent execution of such a policy must have required a masterly self-restraint, and a splendid coolness of judgment, not often found in conquerors of any time.

But the feat which he had attempted was one which many circumstances combined to make impossible; and men, of a very opposite type to Rudolf's, speedily frustrated his efforts for a peaceable and gradual absorption of Bohemia in the German Empire. Queen Kunigunda had naturally desired to make a further stand against her husband's conqueror; and she called to her aid the son of that Otto of Brandenburg who had been Ottakar's companion in arms, and afterwards his brother-in-law. He came; and the queen had speedy cause to regret her invitation. The struggle between Otto and Rudolf was of short duration, and the Margrave was soon willing to

accept the Emperor's terms of peace and one of his inexhaustible tribe of daughters.

Otto soon showed that it was not for the sake of the wife and son of his old friend that he had come to Bohemia. Under pretence of investigating some old charter of Ottakar's, Otto sent German soldiers to Prague to find out the places where Ottakar's bailiff had kept the royal treasure. These soldiers entered one of the chief monasteries, and there discovered a large chest which had been used by many people during the war as a storehouse for food, clothes, and other property. This chest the Germans at once broke open and plundered of its contents; and then, as if determined to offend the national feeling to the utmost, they rushed into the chapel of St. Wenceslaus and rifled the tomb of the saint.

These outrages were followed by a yet more daring act of violence. Otto suddenly entered Prague by night, seized the queen and prince in their rooms, while still half dressed, and carried them off to a fortress, where he set German soldiers to guard them, and would permit no Bohemian to see them. Some Bohemian nobles demanded the release of these captives, and Otto promised to set them free; but he broke his promise. Kunigunda, indeed, by a series of ruses, succeeded in escaping from her imprisonment and taking refuge in her own special dominions at Opava; but her boy remained a prisoner in Otto's hands.

In the meantime the soldiers, who had been brought in by Otto to carry out his tyrannical purposes, began a series of plundering expeditions on their own ac-

count. The unfortunate peasants fled from their fields and took refuge in the woods, leaving the lands wholly uncultivated. Even worse calamities fell on the towns. The large-minded policy of the two Ottakars and of Wenceslaus I. now proved a source of evil and division. They had tried to induce Germans and Bohemians to live together in towns, established under German municipal laws, and often peopled in the first instance by German immigrants. But these enlightened kings had not been able thereby to stifle race-hatred and jealousy; and the German settlers now looked upon the wild soldiers of Otto as their allies against the native Bohemian citizens. They invited the leaders of the plundering parties into the towns, and with their help expelled the Bohemians. Prague was the only city strong enough to resist this Germanising process; and Tobias, the Bishop of Prague, tried to rally the faithful nobles of the kingdom round Kunigunda. This effort was a desperate one; and, even when Otto left Bohemia for a time, his viceroy, the Bishop of Brandenburg, carried his ruthless policy still further, plundering the clergy and treating the remonstrances of Bishop Tobias with scorn and insolence.

At last the Bohemians were forced to call in their former conqueror to deliver them from this cruel tyranny; and Otto soon succumbed to the Imperial forces. He consented to summon an Assembly at Prague, at which he appointed Bishop Tobias as chief ruler of the kingdom; and he further issued a decree that those Germans who had entered Bohemia for the purposes of plunder should leave the country

within three days. He again promised to release young Wenceslaus, and again broke his promise. The German robbers, awed doubtless by the power of Rudolf, hastened to obey the orders of their master. But the evil seed which they had sown did not cease to produce its natural fruits.

It must be remembered that for three years the lands had been left uncultivated; and trade, except where carried on by Germans, had been totally paralysed. The consequence of these misfortunes was a terrible famine. Unemployed workmen and starving peasants crowded into Prague and enforced by violence their demands for food and clothing. Driven out by the authorities of the city, they perished of cold in the woods; large holes were filled with the dead bodies; family affection ceased in the bitter struggle for life; and, when all kinds of strange food had been tried and exhausted, mothers killed and ate their own children.

At last, in 1283, a better harvest began to restore some hope for a return to human conditions of life. Then wild rumours and speculations fed the rising expectation. A beautiful rainbow was the source of bright prophecies; and a half belief began to arise in some minds that King Ottakar was not really dead, and would return in triumph. Suddenly a definite announcement took the place of dreams and fancies. Not Ottakar, but his son Wenceslaus, was to return to reign in Bohemia. Base and sordid to the last, Otto had demanded from the half-starved Bohemians a ransom of 35,000 marks, as compensation for what he called his care and expense in

guarding the young Bohemian king, in reality as a bribe not to break any more promises. But the sum was paid, and no doubt willingly.

There is something inexpressibly touching in the enthusiasm which greeted the return of the twelve-year-old king. Men, hardly recovered from years of starvation and plague, seemed at once convinced that at last a better time was coming; and on June 9, 1283, barons, knights, clergy, citizens, and peasants flocked out to meet the young king, Bishop Tobias leading the motley throng, and all singing the hymn of St. Adalbert, the opening words of which had served Ottakar as a war-cry at the fatal battle of the March-feld.

But the troubles of Bohemia were not yet at an end. The boy followed his most natural instinct in appealing to his mother to join him in Prague. Unfortunately, Kunigunda had in the meantime formed a connection which proved most dangerous to the peace and order of the country. Zaviš of Falkenstein belonged to a noble family of Moravia, and he had succeeded in securing the queen's affection during her residence in Opava. Whether the marriage, which was recognised at a later time, had already taken place, or whether, as some said, their connection was one of illicit love, certain it is that it was the affection between them, rather than the form of its expression, which excited the indignation and jealousy of the Bohemian nobles; and Zaviš soon justified that indignation.

No sooner did he appear at the Court of Prague than he set himself to oppose and drive away such

patriots as Bishop Tobias, and to put his own favourites in their place. An insurrection quickly followed; and though Rudolf exerted himself to pacify the insurgents, he soon showed in an unmistakable manner his own distrust of the new ruler of Bohemia.

In January, 1285, Wenceslaus, now arrived at his fourteenth year, was married to Guta, the daughter of Rudolf. Zaviš was so conscious of Rudolf's distrust, that he did not venture to enter the town where the marriage was solemnised. This absence, however, did not satisfy the Emperor; and he took the extreme step of carrying back Guta with him, after her marriage, to preserve her from the influences which prevailed at Prague. Either encouraged by these signs of Rudolf's feelings, or irritated by some new insolence on the part of Zaviš, the Bohemian nobles raised a second insurrection; but they were again unsuccessful, and it was not till the death of Kunigunda, in 1287, that Wenceslaus succeeded in shaking off the power of his stepfather.

An excellent excuse for this final effort for freedom was supplied by Rudolf, who declared that he would not restore Guta to her husband until Zaviš was banished from the court. Wenceslaus was, no doubt, glad enough to get back his wife in exchange for his stepfather; and, when Zaviš intrigued with the King of Hungary and tried to entrap Wenceslaus, the young king decoyed him back to Prague and there imprisoned him. The friends of Zaviš, both in Hungary and Bohemia, attempted his rescue; but Rudolf again intervened; and after the Hungarian invasion had been repelled, Wenceslaus was at last

persuaded by his Imperial father-in-law to put Zaviš to death.

The young king now devoted himself to the restoration of order. He broke down castles, encouraged trade, extended the liberties of the cities, and gained a high reputation for justice. He even attempted to substitute for the vague mass of traditional custom a regular code of written laws; but in this attempt he was defeated by the nobles, who often showed themselves too strong for him.

The fatality which seemed to attend the best and most law-loving kings of Bohemia dragged Wenceslaus also into the complications of Imperial and Polish politics. In 1291 Rudolf died; and it soon became evident how bitter was the hostility which the Hapsburg family had excited among the princes of Germany.

Albert, the son of Rudolf, had indeed made good his power in the dukedoms of Austria and Styria, but he had shown little sign of his father's vigour or ability; and the suspicion felt by the Bohemians towards the whole house of Hapsburg was increased, in the case of Albert, by the personal quarrels which had embittered his relations with his brother-in-law, Wenceslaus. Rudolf, indeed, had made great efforts to preserve the peace; but, as soon as he was dead, the quarrel again broke out, and Wenceslaus joined with other Electors of the Empire to choose Adolf of Nassau as Emperor, in opposition to Albert.

His success in securing this election left the King of Bohemia free to carry on the struggle with Poland. He recovered the often-disputed town of Cracow, and

resumed that claim to the kingdom of Poland which, in some form or other, had been traditional in Bohemia since the time of King Vladislav. Adolf would gladly have strengthened the allegiance of Wenceslaus by this or any other concession; but Albert had an advantage which eventually enabled him to outbid his rival. He still retained in his hands the towns of Eger (Cheb) and Pilsen (Plzen), which his father had never surrendered to Bohemia. These towns, from their nearness to the Bavarian frontier, might be specially dangerous to the Bohemians if held by an enemy of their country; and their restoration to Wenceslaus meant the practical revival of Bohemian independence. This bribe therefore proved too strong for Wenceslaus's faith; he withdrew his support from Adolf, and helped to place Albert on the throne of the Empire. In the following year the King of Poland finally surrendered his crown to Wenceslaus; and in 1300 Albert gave his imperial sanction to the union of Poland with Bohemia.

There was yet another kingdom whose internal affairs had always a dangerous attraction for the kings of Bohemia. In 1301 the direct line of the old kings of Hungary came to an end; and a Hungarian bishop, backed by some of the nobles, offered the crown to Wenceslaus. The young king, though refusing the offer on his own account, was disposed to accept it on behalf of his son; but this acceptance brought upon him the hostility of the two greatest Powers of Europe. The Pope complained that the election was uncanonical; because the bishop

who had taken the leading part in it was not authorised to crown the kings of Hungary. The Emperor Albert, on his side, had already become suspicious of the growing power of Bohemia; and, according to one chronicler, his avarice had been excited by the fame of the silver mines at Kuttenberg (Kutna Hora). Wenceslaus, indeed, though ready enough to hold his own against the Emperor, was as anxious as his father had been to remain on good terms with the Pope. He acknowledged the irregularity in the form of his son's election; and, at the same time, he entreated the Pope to secure him the crown in a canonical manner. But it soon appeared that Boniface's complaint about the form of election was a mere pretext, and that the Pope was really intending to grant the crown of Hungary to the King of Naples. To this arrangement Wenceslaus would not consent; and hence it came that in 1304 he was compelled to defend Bohemia against the forces of the Empire, supported by the authority of the Pope. This time, however, there was no division in the national feeling. However unwelcome some of Wenceslaus's schemes might be to the Bohemian nobles, they had too recently learnt, by bitter experience, the folly of deserting a national king for a foreign invader. The Bohemians offered a unanimous resistance to the Imperial army, and Albert was forced to retreat.

But the doom of the male line of the House of Přemysl was, none the less, hopelessly fixed. Wenceslaus died in the following year; and his son, after resigning his claim to the kingdom of Hungary, gave himself up to dissipation and profligacy. The Poles

began to revolt; and during an expedition to Cracow the last of the male line of the Přemyslovci was murdered by a traitor.

It seemed for the moment as if the turn of the House of Hapsburg had once more come. During

CATHEDRAL OF OLMÜTZ ON SITE OF CASTLE WHERE WENCESLAUS III. WAS MURDERED.

the bitter divisions in the Bohemian Assembly which followed the death of their king, Albert succeeded in thrusting his son Rudolf on the attention of the Electors; and the majority of those who were present consented to elect this prince to the Bohemian throne, and even to declare their crown hereditary in the

House of Hapsburg. But this success was only momentary, for a fierce hatred of the Hapsburgs was deeply rooted in the Bohemians; and, by a curious irony of fortune, the opponents of Rudolf called to their aid the son of that Duke of Carinthia who had won his Dukedom by supporting Rudolf's grandfather against Ottakar II. Rudolf died after a few months; and the majority of the next Assembly chose Henry of Carinthia as their king.

But Albert would not yet yield; and he set up his son Frederick as Rudolf's successor. The fight was a fierce one; and it was soon changed from the attempt of an Emperor to conquer a new kingdom into a struggle of the House of Hapsburg to maintain its political existence. The opposition to that House was due, not only to the bitter Bohemian feeling against the German oppressor, nor yet to the jealousy felt by the great Princes of the Empire towards successful upstarts, but also to the hatred of those townsmen and peasants who had looked to Rudolf as their protector, and who found in his descendants their most deadly enemies.

In May, 1308, the Emperor Albert was murdered by his nephew; and, as the murderer was the son of Ottakar's daughter, he was looked upon by the Bohemians as the avenger of his grandfather. The Electors of the Empire were now resolved that no further chance should be given to the House of Hapsburg; and Henry of Luxemburg was elected to the Imperial throne. The fate of Bohemia once more followed that of the Empire; for the new Emperor quickly saw his opportunity in the unpopu-

larity of both the claimants of the Bohemian crown. He secured the hand of Elizabeth, the daughter of Wenceslaus, for his son John, and thus paved the way for the latter's succession to the Bohemian throne. Hence it came about that in 1310 the Estates of Prague enthusiastically welcomed John of Luxemburg as their king.

It even seemed, for the moment, as if this election would be the signal for a yet more complete victory of the House of Luxemburg over that of Hapsburg; for, at the very same time, the Austrians suddenly rose against their Dukes, and expelled them from all but three towns of the Duchy. But the Emperor Henry refused to encourage this insurrection; and the Hapsburgs continued to maintain their position as Dukes of Austria.

Few kings have ever succeeded to the rule of a foreign country with a better hope of popularity than did John of Luxemburg. The terrible years of anarchy had made the Bohemians desirous of a strong government, and ready to welcome any one who seemed to have force and vigour enough to restore order. As the rival of the hated House of Hapsburg, and the deliverer from the incapable Henry of Carinthia, the new king was specially acceptable; while his marriage with the daughter of Wenceslaus might have almost cheated the enthusiastic Bohemians into the belief that they were once more to be governed by a national sovereign. John, too, seemed willing enough to meet these aspirations more than half way. He not only recognised that claim, which had been formerly asserted against Vladislav, that Bohemians

should not be called to fight outside their kingdom; but he declared that no official should be appointed in Bohemia or Moravia who was not a native of those countries; and, more startling still, that none but natives should be suffered to buy lands, inheritances, fortresses, or any other rights within the country.

But it soon became evident that, if these promises were to be kept to the ear, they were certain to be broken to the sense. The earliest cause of offence, was, no doubt, one which might be excused to a boy of fourteen. By the advice of his father, John accepted the Archbishop of Mainz as his chief counsellor, and gradually drew around him a number of German courtiers. It appears, indeed, from trustworthy evidence, that this German Churchman preserved better order in Bohemia than that which prevailed in the latter part of John's reign; yet his position was, notwithstanding, a most difficult one, and several circumstances combined to make it impossible.

The national feeling of independence, which had been roused to new life by the promises of John, was unfortunately manipulated at this period by one of those unscrupulous intriguers who sometimes drift to the front in times of disorder. His name was Henry of Lipa; and he had already played a part in the reign of Henry of Carinthia, in exciting the nobles of Bohemia against the rulers of the towns.

Ever since the time of Ottakar II. the claim of the towns to a share in the government of Bohemia was being more strongly asserted; and a controversy which, under their native rulers, might have been settled by peaceful means, had led, in a time of

foreign tyranny, to an outbreak of civil war. In the first phase of the struggle, the towns had so far made good their claim that they were admitted to share in the discussions of the Assembly which offered the crown to John; and such a victory must have tended to prejudice men like Henry of Lipa against the new king.

Nor was it difficult to give a national colouring to the class selfishness of the nobles. It will be remembered that Ottakar II. had introduced a large German element into the towns which he had founded. This measure of wise policy had been changed into a means of cruel oppression by Otto of Brandenburg; and, unfortunately for the cause of the towns, Otto had been, apparently, the first ruler who summoned their representatives to share in the deliberations of the Estates of the Realm.

Moreover, Henry of Lipa added to his class prejudices a more personal reason for opposing the existing government. He was attached to the widow of the late King Rudolf, who was known to her supporters as the Queen of Grätz; and he was resolved to make good both her claims and his own at the expense of the peace and order of the country.

To the unscrupulous intriguers who were plotting against their power, John and the Archbishop of Mainz were unfortunately soon to supply some just causes of complaint. The death of the Emperor Henry seemed to open to John a chance for claiming the Imperial throne; and, when he found that his youth was held to disqualify him for that dignity, he threw all his influence on to the side of Louis of Bavaria, as he

was resolved that no Hapsburg, at any rate, should again become Holy Roman Emperor. This contest withdrew both him and the Archbishop from Bohemia; and the German Councillors who were left to support the queen were little able to stand against Henry of Lipa. John soon found that his championship of the Bavarian cause was likely to involve him in a dangerous war; and, fearing to leave a disturbed Bohemia behind him, he hastened to satisfy his opponents by dismissing his German advisers and taking Henry of Lipa into his counsels.

A new Hungarian war which broke out at this time enabled Henry to increase his power, and he used it for inflicting new oppressions on the Bohemian towns. But a bolder act of presumption at last exhausted the patience of the Court. Henry ventured, without consulting king or queen, to grant Agnes, the queen's sister, in marriage to a Duke of Silesia. This insolence at last roused John to action, and Lipa was arrested. Before any further steps could be taken, John was once more called to the German war; and he again left the Archbishop of Mainz as his viceroy. Henry of Lipa once more appealed to Bohemian feeling against the German prelate; and, though many of the better men among the Bohemian nobility were now disposed to stand by their queen, they were not strong enough to hold their own against these intrigues. John was now earnestly entreated to return to Bohemia; but, when he hastened back, at the head of his Rhenish forces, his Bohemian advisers urged him to leave the Germans behind, and to throw himself on the support of his faithful nobles,

John rejected this advice ; he re-entered Bohemia at the head of his German troops, and proceeded to attack the lands of those nobles who had resisted him.

A general panic now seized the Bohemians ; they recalled to their minds the tyranny of Otto of Brandenburg ; and the rumour quickly spread that John was about to use German soldiers to crush out Bohemian independence. What had been the intrigue of a mere selfish faction, now swelled into a national opposition ; and the war raged fiercely. Henry of Lipa, indeed, remained the ostensible leader of the insurgents ; but he had so little sympathy with real national feeling, that he called in Frederick of Austria as his ally ; and, when John offered terms to the rebels, Henry refused them, on the ground that any treaty of peace must also include the Austrians. At last the Emperor Louis intervened in the struggle. John was persuaded to send away his Rhenish troops, to renew his promise to appoint only Bohemian advisers, and once more to give high office in the State to Henry of Lipa. To these terms the king consented ; but Queen Elizabeth, with keener insight, refused altogether to trust this new Councillor ; and Henry thereupon devoted his whole energies to making mischief between the king and queen.

The intriguers had now discovered what manner of man they had to deal with. Vain, profligate, and pleasure-seeking, John was easily persuaded by the young nobles that his wife had gained too much power over him ; and, when they had once sown in his mind this suspicion, they were able to develop an

elaborate romance of imaginary plots, by which the queen was supposed to be undermining the throne of John, and securing the power to herself and her son. John's selfish vanity soon drove him into violent action. He hastened to the fortress where the queen was then staying, and used such violent language that she fled in terror from the place. Then he removed from her her favourite attendants, carried off her children, and shut up his eldest son for two months in a dark room.

The indignation which this conduct caused among the citizens of Bohemia was much increased by the various forms of extortion which John now proceeded to inflict both on towns and monasteries—extortions devised solely to obtain money for the pleasures of the King and his courtiers. John, indeed, had been as ready as any other King of Bohemia to promise the citizens exemption from certain forms of taxation; and consequently they now complained, not only of oppression, but also of broken faith. Nor was it merely in the matter of taxes that the privileges of the citizens were violated. In earlier times the nobles had claimed the right of demanding forcible quartering in the houses of citizens for those who were engaged on expeditions in the king's service. This claim naturally led to great abuses, against which Ottakar and Wenceslaus had tried to protect their subjects. In this matter also John had promised to carry out the policy of his predecessors. But he now encouraged even his own kinsmen to demand this compulsory entertainment. One citizen was seized and crucified because he would not give up his money

to these intruders; others were plundered and unjustly imprisoned.

At last the citizens of Prague drew up a formal complaint, which they authorised six of their number to present to John. Some mischief-maker persuaded the king that this protest was a first step to insurrection ; and his suspicions were further inflamed by the news that the queen had recently come to Prague, and had been received with great honour. Furious at this supposed conspiracy, the king and Henry of Lipa at once marched against Prague. The citizens, astonished at the interpretation which had been put upon their remonstrance, were at first disposed to admit the king, in the hopes of an easy explanation ; but some of the nobles, who had remained faithful to the queen, were opposed to this policy ; and they offered such determined resistance, that John was compelled to retreat from the city. A sort of truce was patched up for a time, though John insisted that the six citizens who had drawn up the remonstrance should be expelled from the city. Then he hurried away to finish the war between Louis and Frederick ; and Henry of Lipa was left chief ruler of the kingdom. He soon succeeded in bringing to an end the temporary reconciliation between John and Elizabeth; and the queen was forced to fly to Bavaria, where she remained for some time, in dependence on her Bavarian relations, since John would not allow any support to be sent to her from Bohemia.

Then followed many years of oppression and disorder, during which John only appeared in Bohemia when he wished to demand money from the citizens,

which he then hastened to spend at Paris or on the Rhine, either in the provision of splendid tournaments, or on some of the many wars which the princes of the Empire were waging against each other or against the Imperial towns. John's special attraction was to Paris, where the court of King Charles was becoming a centre of pleasure and excitement. It was probably his alliance with this king which gradually separated John from the cause of Louis of Bavaria; for Charles felt himself bound to stand by his dependant at Avignon, Pope John XXII., who had always been opposed to the claims of Louis.

During this time of disorder the nobles had gradually succeeded in drawing into their power many of the royal fortresses; and, the central authority being thus fatally weakened, robbery and violence prevailed throughout the country. Poor Elizabeth ventured back to Prague about 1325; and she used her best efforts for the good of her country. On the occcasion of a plague, she arranged processions in which sacred relics of great value were publicly exhibited; she endowed monasteries, and protected them, even with a high hand, against the intrusions of the nobles; while, for her personal consolation, she contemplated a thorn from the Sacred Crown, which King Charles of France had sent her as a present during some of the revels which her husband was enjoying at Paris.

Bishop John of Prague might have given her some help in the government of the country; but he was summoned to Avignon to be tried as a protector of heretics, and detained there for thirteen years before

he was tried and acquitted. It was impossible, however, to expect that either the queen or the bishop could hold their own against such men as Henry of Lipa; and, after the death of the queen in 1330, even King John began gradually to realise that some better provision must be made for the government of the country. So, three years later, he consented to send his eldest son, who had hitherto been detained at Paris, to try his hand at the restoration of order in Bohemia.

This son had originally been named Wenceslaus, at the time when John was still hoping to conciliate the national feeling of Bohemia; but he had subsequently been re-named Charles, in honour of John's model and ally, the King of France. He was now seventeen years old; he was welcomed by the Bohemians as the son of their beloved Elizabeth, and his dignified and straightforward manners tended to increase the attachment of his subjects. He speedily showed that enthusiasm for his mother's country which was to produce such striking results, when once his hand was free. By judicious economy, he tried to buy back for the Crown those castles which had been mortgaged to the nobles; and he made progresses through his dominions, hearing the grievances of the people and trying to redress them. This policy did not suit those disorderly nobles who had hitherto ruled at their pleasure. They easily succeeded in stirring up John's suspicions against his son, as they had previously done against his wife; and Charles was deprived of his power and sent off to the Tyrol. Not many years elapsed, however,

before John discovered that his son would be still necessary to him, if he wished to gain any advantage from the kingdom of Bohemia. But Charles had now realised that his father was habitually sacrificing the honour and freedom of the country for the sake of his own pleasures; and in 1342 the young prince declared that he would only undertake the government of Bohemia if John would consent to stay away from it for two years, and would be content with the sum of five thousand marks during that period.

The popular feeling in Bohemia was strongly in favour of Charles, as against his father. Indeed, so hated had the latter become, that, when he was shortly after afflicted with blindness, many Bohemians considered that this suffering was a judgment upon him for his cruelty and oppression. He therefore considered it advisable to accept these terms; and Charles's position was made still easier by the friendship of Pope Clement VI., who, while anxious to conciliate the friendship of John, was keenly alive to the desirability of securing to his side the national sentiment of Bohemia. He therefore raised the Church of Prague into an archbishopric, emancipating it entirely from the archbishopric of Mainz; and he also conceded that often disputed demand for the use of the Slavonic ritual in the monasteries of Bohemia.

Indeed, both John and Clement had a very special reason for desiring to keep the popular young prince in friendly alliance with them. The ambition, which John had once cherished on his own behalf, had now been turned into a desire for the exaltation of his

son. For different reasons both the King and the Pope were now eager for the overthrow of Louis of Bavaria; and they heartily agreed that Charles was the most hopeful candidate for the Imperial throne. The other Electors were equally ready for this change; and in July, 1346, Charles was chosen Holy Roman Emperor. Such a step could not long fail to produce dangerous results; but, before the opponents of the new Emperor were prepared for action, the attention of Europe was distracted from their quarrels by a war between England and France. John eagerly rushed to the support of his old ally; and, in August, 1346, he died fighting at the battle of Crecy—a death much admired by the readers of romances, and an infinite relief to the oppressed Bohemians.

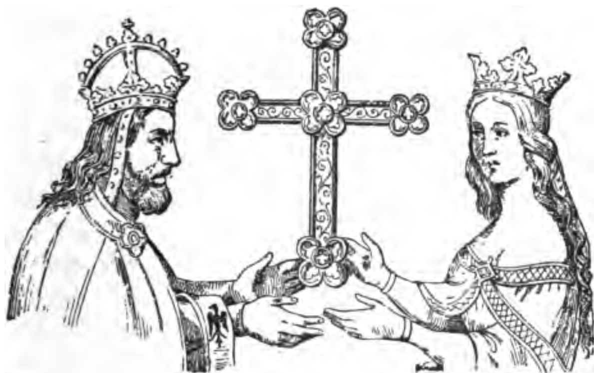
VI.

REIGN OF CHARLES IV.

(1346—1378.)

IN writing the life of men who have played a great part in the affairs of the world, it is generally possible to find some hint in the earlier periods of their life of a preparation for the important work which has distinguished their later years. In the case of Charles IV. this link seems at first sight exceptionally difficult to find. He had been torn away from his mother's influence in his earliest childhood; treated with exceptional harshness, at that tender age, by his father; kept away so long from the country which he was afterwards to govern, that when he first returned to it he had completely forgotten the Bohemian language; suddenly thrust into a partial government of the country, at the age of seventeen; regarded by his father and those who surrounded him with the utmost suspicion, and snatched away from the government when he was just beginning to get a firm hold of it. Then he was dragged into Italian wars with which he had little sympathy, and

where men seemed to fight as much with poison as with swords; a witness of his father's dissolute life, and surrounded by evil companions; and, to crown all his difficulties, when he had attained to full manhood, but had not yet become king of Bohemia, he had been suddenly raised to the highest dignity in Europe. Such was the preparation which Charles had received for the government of a kingdom which

Karl IV. mit der Kaiserin Anna.

LIKENESS TAKEN FROM CHAPEL IN CARLSTEIN.

required special knowledge, special sympathies, and somewhat exclusive care.

But in the fragment of autobiography which Charles has left us, he has himself supplied the clue to at least some part of this difficulty. That residence in Paris, and intimacy with the King of France, which was to John merely a new opportunity for self-indulgence and luxury, gave to Charles both that interest in the higher education of a people which

was of so much service to Bohemia, and a personal zeal for study which doubtless saved him from many of the evils which surrounded him. The King of France took a great fancy to his young namesake; and, though he and most of his family were ignorant of literature, he saw the value of it for others, and urged his chaplain to encourage Charles in his studies. Paris was at that time the centre of learning. It contained the most completely organised University, except that of Bologna; and it attracted students from many parts of Europe. The influence of the king's chaplain doubtless developed in Charles that reverence for the clergy and the pope which was, perhaps, more of a real moral conviction in him than in any prince of his time. He was also fortunate in the ease with which he acquired new languages; and this gift enabled him to recover his power of speaking Bohemian without losing his knowledge of German. Whence he could have derived that intense Bohemian feeling, which showed itself in all the more important acts of his life, sometimes even to the prejudice of his work as German Emperor, it is very difficult to say; but, doubtless, the fervent and practical piety, which always distinguished him, led him to cling to such traditions as he could gather about the mother of whom he had seen so little; and the zeal for her country, when he saw the wrongs inflicted on it by his father, would have been quickened in him by that hatred of injustice and oppression which was so strong an element in his character. But, be the causes what they may, certain it is that the first important use which he

made of his double power of Bohemian king and German emperor was to lay the foundations of a scheme for making Prague the intellectual centre, not only of Bohemia, but of the whole Empire.

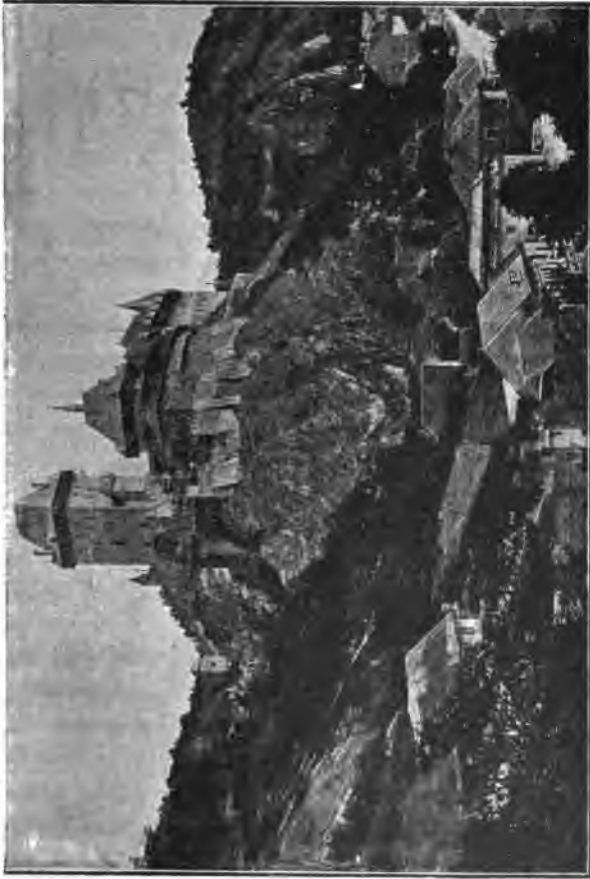
In Bohemia, as elsewhere, book-learning had primarily been considered as part of the training of the clergy. Under Ottakar II., indeed, an attempt had been made to enlarge the range of studies, and perhaps to interest in them people of other professions and races. But, after the fall of Ottakar, Rudolf had feared anything which would attract his Austrian subjects to Bohemia; and the Austrian students had been ordered to leave Prague. Wenceslaus II. had tried to revive and develop his father's ideas; but, as it was not even then understood that a University could be intended for all men, the nobles successfully opposed the scheme, as an attempt to increase the power of the clergy.

Charles soon showed that, while anxious to work with the clergy in this, as in other matters, he yet aimed at something much higher and wider than a mere clerical school. Doctors of law, medicine, and natural science were summoned to join in his new institution; and the Faculties were organised, partly on the model of Paris and partly of Bologna. The Rector, who was elected by masters and students, was the chief judge of the University; but, in the matters which purely related to their own art or science, the elected heads of the Faculties were left to manage their own affairs. Important as the lectures at the University were considered, a great deal of the instruction was conveyed through the

medium of public discussions, in some of which all the Masters of Arts were compelled to take part. Questions of the alterations of the Statutes were decided by a general assembly, in which masters and students had equal votes.

But one of the most distinctive points of Charles's scheme, and one which produced most important effects both for good and evil, was the division of the University into four Nations. These were called respectively the Bohemian, Bavarian, Polish, and Saxon. The Bohemian Nation included Hungary; the Bavarian, most of South Germany; the Polish, Prussia and Silesia; and the Saxon, all the rest of North Germany, with Denmark and Sweden. Each of these Nations chose one Elector; the four Electors chose seven others; the seven chose five; and then these five chose the Rector of the University. For special cases, not dealt with by the general assembly, a council of eight was appointed, containing two representatives from each Nation. How much Charles desired to make his University a centre for the whole Empire may be gathered from the fact that among the first eight professors one was a Saxon, one a Westphalian, and one a Frenchman. The tendency to welcome men of learning was characteristic of Charles's reign; nor was his welcome confined to teachers and writers; artists also shared his patronage; and his reign was marked by efforts after external splendour and stern morality which are seldom found in combination. The most remarkable outward symbol of these divergent tendencies is the celebrated fortress of Carlstein

(Karluv Tyn, Charles's town), which, in its form, its decoration, and special objects, seems to combine

CARLSTEIN (KARLUV TYN).

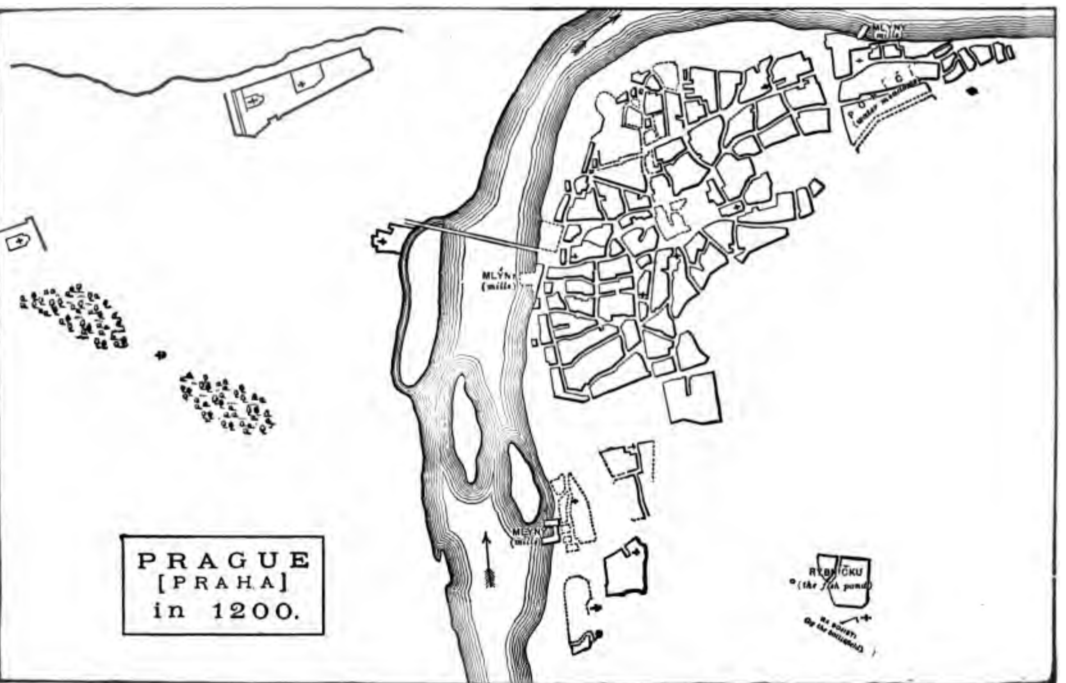
the memories of Charles's work as king, as moral reformer, and as patron of Art. Devised for the

better protection of the crown jewels, and, at a somewhat later period, of the charters of Bohemia, it also afforded a place of retirement for periods of strict and almost ascetic devotion; while the pictures on its walls, and the precious stones which cover its roof, recall the memory of the encouragement which the King gave to the Arts of his time.

But the attempt to combine his work as Emperor with his work as King of Bohemia was to be the great difficulty of his career; and scarcely had he succeeded in bringing the University into working order before the great rush of students began to alarm the inhabitants of Prague. Complaints were made of disorders, of the high price of provisions, and of difficulties arising from the want of accommodation in the city. This last objection Charles proceeded to meet by founding a new suburb of Prague, to be united by ditch, wall, and bridge with the old city, and to enjoy the same privileges as the rest of Prague. This helped forward Charles's plans for raising Prague into Imperial importance; and the work of uniting all the different parts of the city was undertaken on so splendid a scale that, in a time of famine, Charles was able to solve "the problem of the unemployed," by setting more than a thousand men to work on the new walls. But there still remained the disorders which had been brought about by the arrival of German students, who distrusted the justice of Bohemian tribunals. In order to restore peace, Charles placed the University directly under his own authority, and allowed no appeal from the decisions of the Rector, except to

the highest court. This creation of an independent corporation of learning was a necessary stage in the growth of the University, and contained seeds both of good and evil, to be developed at a later time.

In the founding of this University, Charles had aimed at the accomplishment of two different objects; the establishment of an intellectual centre for the Empire, and the development of a new life in Bohemia. The second of these objects was probably the one nearest to his heart; and it was not only by the encouragement of learning that he hoped to promote it, but by attention to every phase of national well-being. He, like his grandfather Wenceslaus, desired to substitute a written code of laws for the floating mass of customs and traditions by which Bohemia was, in great part, governed. How far Wenceslaus had gone towards the execution of this plan cannot be ascertained; but Charles actually drew up his code, and gave it the name of the Majestas Carolina. If we may judge from his preface, and from the subject which stands first in the code, the cause of oppression and disorder which most impressed him in Bohemia was the alienation of royal lands by the Kings. The power which special nobles had gained, through these grants, had been often used in a most disorderly manner. The efficiency of the central Executive had been unduly weakened; and an excuse had been given for those continual demands for exceptional taxation, which had so painfully marked the reign of King John. Charles therefore drew up a careful list of the cities and lands, which, under no

MLÝNY
(mills)
MLÝNY
(mills)
MLÝNY
RYBNÍČKU
(the fish pond)
PRAGUE
[PRAHA]
in 1200.

PRAGUE
[PRAHA]
in 1388.

REFERENCE.

1 UHELNÝ TRH (coal market).
2 OSTROŽNICKÁ ULICE (spur maker's street)
3 TRH OVOCNY (fruit market).
4 BRÁNA SW FRANTIŠKA (Gate of St. Francis)
5 MENŠICH BRATŘI (lesser brothers).
6 JEPTIŠEK (nunnery)
7 PODŽIDI (in the Jewish town).
8 STARÉ (PRANEŘ) TRŽIŠTĚ (old pillory market)
9 STARÝ KURNÝ TRH (old hen market).
10 SW PETRE NA OSTROVĚ (St. Peter's by the island)
11 TARMARK (Exchange)
12 ULICE K MOSTU (street of the bridge)
13 ŽELEZNÁ ULICE (iron street).
14 KONEC MOSTU (end of the bridge).
15 HŘBITOV (church yard).
16 RADNICE ([Rathhaus] Town house)
17 SW MIKULAŠĚ (St. Nicholas).
18 TÝN (church or castle)
19 TEMPLU (in the temple).
20 ZLATNICÉ ULICE (Goldsmith street)
21 MASNÉ KRÁMY (meat market)
22 DWUR ZAHRADA PROBOSTA MELNICKÉHO (court of the Dean's garden).
23 SW JANA KŘTITELE (by St. John the Baptist's)
24 RADNÍ DŮM (Bath house)
25 DOMY KNEŽSKÉ (Priest's houses)
26 MISTO K ZALOŽENÍ KLÁŠTERA MATKY BOŽÍ SNEŽNÉ (The place of the foundation of the cloister of the Virgin of Snow).
27 TRH DŘIWÍ (wood market)

WINNICE (vineyards)
MENŠI MĚSTO (small town)
BRANA STRAHOWSKA (Gate of Refuge)
DLAŽENI (plasterers)
SW ANNY (St. Anna)
SW JIRI (St. George)
MLÝNY (mills)
OSTROV TRAWNIK (island meadow)
CIHELNA (brick kilns)
ZAHRADA ŽIDOWSKA (Garden of the Jew)
NA LAUZI (by the pool)
NOVÉ TRŽIŠTĚ (New market place)
DLAUHA TRIDA (long way)
PORIČI (Water meadows)
ZAHRADA (Garden)
SKALKACH (on the rocks)

MAPS SHOWING GROWTH OF PRAGUE UNDER CHARLES IV.

circumstances, should be alienated by the King, nor should any grant of them be asked for by others. Special arrangements were made for the registration, in a public court, of lands sold by the nobles; lands were not to be granted to the "dead hand"; special means of remedy were to be provided against oppression by the King; special restrictions were to be placed on the power of nobles over their dependants. Other provisions of various importance were contained in this document; but the great, and essential, point about it was, that these "Constitutions" were to be read four times a year in Bohemia, before a full assembly of the people, that all might know the laws by which they were governed.

This provision pointed to Charles's chief object in composing the Code; and it was doubtless this very demand which roused to its height the opposition of the nobles. It was not merely this or that privilege which the King was threatening; it was the whole fabric of feudal power, which depended much more on the separate and individual influence of each noble on his estate, than on any decrees of a collective Assembly; and this influence must necessarily give way before a code of written law, set forth by the King, and accepted and supported by the main body of the people.

Charles was no "benevolent despot," determined to thrust upon his people, by force, principles of government for which they were not prepared. He yielded to the resistance of the nobles, and withdrew the main part of the Majestas Carolina. The concession was undoubtedly a wise one; and, however excellent

were many of the changes which he had proposed, there were parts of this remarkable document which make one glad that they were not stereotyped in a code, nor sanctified in the memories of Bohemians by so close a connection with their popular king. Thus, for instance, Charles opens his code with a strong declaration of devotion to the Catholic faith, with a prohibition to Pagans and Saracens against settling in Bohemia, and with a promise to put down heresy with the sword.[1] Again, the declaration of the power of lords over their dependants is only limited by taking from the lords the right of putting out their eyes or cutting off their hands and feet; and though Charles, no doubt, was thinking more of these limitations than of the power which he still left to the nobles; yet it was obvious that such a statement in a code might be used in the very opposite sense to that in which it was written. That is to say, the code might have been appealed to in later times as securing to the nobles all the powers of which it did not expressly deprive them.

But Charles had the statesmanlike instinct which tells a man when to yield and when to stand firm. There was one reform on which he was determined, and which he insisted on carrying out in spite of the opposition of the nobles. This was the abolition of

[1] Since writing the above I have found a curious confirmation of my opinion of the danger of this utterance in one of the decrees of Ferdinand II., issued at the time when he was practically destroying the foundation of Charles IV. He appeals to the memory of Charles as a justification of his proceedings, on the ground that he was only restoring that unity of the Catholic religion, of which Charles was so ardent a champion.

those supposed tests of justice, by which accused persons were compelled to hold, or to walk upon, burning iron, or to prove their innocence by risking drowning. We are so apt to consider these superstitions as bound up with old religious feelings, that we almost instinctively expect to find this kind of abuse supported by the pious and orthodox in those generations, and opposed chiefly by some coldly superior persons who are untouched by the popular feeling of the time. But nothing is clearer than that Charles was stirred to this great reform by an intense sense of piety and reverence. Witness the words by which he had preluded this reform in the Majestas Carolina. "For he who should presume to tempt the omnipotence of God, and to make ridiculous His secret judgment, by forcing his neighbour to perish by means contrary to nature, does not deserve to enjoy the comfort of his own natural life." In this reform he was steadily supported by Archbishop Arnestus; and, in spite of the opposition of the nobles, he succeeded in getting these terrible abuses suppressed. With regard to the ordeal by battle he was less successful. Indeed he was apparently disposed to accept a rather curious compromise on the subject. Duelling of all kinds he loathed as disorderly; but, in the case of charges of treason, he permitted a prosecutor who could bring nine respectable witnesses to support his charge, to make good his accusation by the final test of the duel. It does not appear, however, that he succeeded in reducing this foolish practice even within these limits.

Lastly, and perhaps best of all, he secured to the

peasantry the right of appealing to the King from the feudal courts of their lords. Doubtless the readiness of the nobles to accept this important reform was much increased by Charles's willingness to do justice as against himself. Thus, in a dispute with some nobles about the possession of a certain castle, he consented to submit the question to two Bohemian nobles chosen for the purpose; and he abode by the compromise which they suggested.

In short, in his position as King of Bohemia, Charles generally appears as one of those exceptional rulers who combine a genuine zeal for reform with a real sense of justice, and that statesmanlike self-restraint which teaches a man the difference between the desirable and the possible, between the ultimate ideal and the immediately practicable. But it is impossible to separate Charles the Emperor from Charles the King of Bohemia. Many of his greatest reforms, such as the establishment of the University and the assertion of the independence of the Prague archbishopric, could not have been carried out so easily, perhaps not at all, unless he had been able to use his authority as Emperor to back his power as King of Bohemia, and to secure also the sympathy and approval of the Pope. So thoroughly was the connection of his Imperial office with his Bohemian kingship recognised by his subjects, that it is the rarest thing to find this popular King mentioned in the chronicles by his proper Bohemian title of Charles I., still less by his early name of Wenceslaus. The *Emperor* Charles IV. has overshadowed and absorbed Wenceslaus alias Charles I. of Bohemia; and yet so far was he from

losing thereby the sympathies of the Bohemians, that it is they and not the Germans who cherish his memory as that of a great and popular ruler.

The German view, indeed, is more nearly represented by the saying of Maximilian I., "Charles was the father of Bohemia, but the stepfather of the Holy Roman Empire." This saying, like most epigrams that have lived, has a mixture of truth and falsehood. Certainly one of the morals of Charles's career might seem to be the impossibility of combining these two important offices in a manner which should satisfy the just demands both of Germans and Bohemians. But though, as will presently appear, the weaker and worse part of his policy was connected with his position as Emperor, yet there is evident, even in his plans for Germany, a real enthusiasm for order, good government, and, above all, independence of that Papal power which had paralysed German progress.

The Golden Bull, with which his name is specially connected, shows in many respects these noble aims. The disorderly state into which the Empire had fallen had been largely due to the uncertainty of the Electorate. The titles which carried with them a right of voting for the Emperor, had been so often shared by different claimants, and the lands which originally marked these titles had been so often divided, that few could tell who had really the right of choosing the ruler of Europe; while the irregularity of many elections had given opportunity for the assertion of spurious claims, like those of the Dukes of Bavaria. Charles fixed the Electorate on a clear basis, and settled the lands which gave the right of

voting. He also sternly prohibited those private feuds which had done such evil in Germany. Lastly, he boldly asserted the right of the Electors to choose the Emperor, without waiting for confirmation of their choice by the Pope. But, at the same time, he secured for the King of Bohemia the leading position among the Electors of the Empire; he declared his independence of the Imperial courts; and he asserted the right of the Bohemians to choose their own king, as soon as the House of Luxemburg was extinct.

Obviously there was here much to provoke opposition. The smaller princes, fierce at the restriction on their rights of quarrelling, broke into fresh disorders; the dukes of Bavaria took up arms to reassert their suppressed electoral rights; the dukes of Austria were indignant that their claims to the Bohemian succession, founded on the decree passed in King Rudolf's Assembly, were now definitely repudiated. Charles dealt in different ways with these sets of opponents. The turbulent rioters he forcibly suppressed, but readily admitted to favour when repentant. From Bavaria, however, he thought it necessary to take stronger securities. After he had defeated the Dukes in battle, he succeeded in persuading them to sell to him lands and cities, which he added to the kingdom of Bohemia, and thereby extended that kingdom as far as Nürnberg. It might be plausibly urged that Bohemia needed securities for peace against so turbulent a neighbour as Bavaria; but it was evident, from the additions to his kingdom which Charles carried out at a later time, that this was but part of his scheme for securing

to Bohemia that predominance in the Empire which was hinted at in the Golden Bull. Bavaria and the smaller princes being brought to reason, there remained still the struggle with Austria. Here one might have expected that the long-standing feud between Bohemian and Austrian, and between the House of Luxemburg and the House of Hapsburg, would have made the contest deadly in its course and crushing in its results. Strange to say, it ended in a settlement which must, even at the time, have startled some Bohemians, though no doubt they could never have expected that the following century would see the claim then legalised grow into practical results. In consideration of the peaceable abandonment by the House of Hapsburg of its immediate claims, it was promised the succession to the throne of Bohemia as soon as the direct lines of Charles and of his brother John should have come to an end. In all these matters Charles had shown a genuine desire for peace and order, which must surely deserve all recognition.

The same credit cannot be given to another phase of his policy, which arose from his relations with Louis, the son of his former rival, the Emperor Louis of Bavaria. The causes of this quarrel must be shortly told. John, the brother of Charles, had married Margaretha Maultasche, Countess of Tyrol; and he had thereby acquired her lands. Margaretha, who seems to have been as foul in mind as she was ugly in face, made a false charge of impotency against her husband; and, under this excuse, she hastened to welcome the advances of young Louis, the son of the

Emperor, who helped her to drive her husband from the Tyrol.

The Emperor recognised a so-called marriage between his son and Margaretha; and this act contributed not a little to the storm of indignation which drove the Bavarian from the throne of the Empire and raised Charles to his place. Charles was scarcely seated on the throne, before he resolved to revenge his brother by a raid on the Tyrol. The raid produced no results but bloodshed and misery; and John was forced to console himself for the loss of his lands by the Margravate of Moravia, and for the loss of Margaretha by marriage with a more faithful wife.

But the quarrel between Charles and Louis was not yet at an end. On the extinction of the line of the former Margraves of Brandenburg, the territory had been granted to Louis by his father, and he had remained in undisturbed possession of it for several years. Suddenly, in 1348, a claimant came forward to the Margravate. This man declared that his name was Waldemar; that he was son of the late Margrave of Brandenburg; that, since 1319, he had been supposed to be dead; that his death had been really pretended, in order to escape from a marriage, which, after its celebration, he had found to be illegal; and lastly that, his wife being now dead, he had come forward to claim his inheritance. The story was sufficiently absurd; and it might have been thought that, even if it were true, a prince who had pretended to be dead for nearly thirty years, might, in the interest of peace, consent to pretend a little longer.

Charles's excuse for crediting the imposture was that, as he was too young to remember the real Waldemar, he trusted in the evidence of the Duke of Saxony and other princes of the Empire, who, after investigating the case, declared their belief in the genuineness of the claim. Encouraged by this evidence, Charles only too gladly seized the opportunity for avenging his brother. He declared war on Louis, removed him from his Margravate, and established Waldemar in his place. Eventually it was proved that the so-called Waldemar was the subject and tool of the Duke of Saxony; and Charles, convinced of the imposture, was forced to reinstate Louis in Brandenburg. But, his attention once fixed on this province, he saw in it a new opportunity for aggrandising his House and Kingdom; and, in restoring it to Louis, he secured to his own son Wenceslaus the succession to the Margravate.

But, if this unfortunate episode illustrates afresh the dangers which Charles had to encounter in combining his positions of German Emperor and Bohemian King, there was at least one side of his policy for which Germans, even more than Bohemians, have cause to thank him. It has already been mentioned that in the Golden Bull Charles had asserted the right of the Electors of the Empire to choose an Emperor without waiting for the confirmation of the Pope. This bold proposal was connected with that desire for a German rather than a Roman Empire, which Rudolf of Hapsburg and other wise rulers had cherished. Charles, as we shall see, had no desire to weaken the Papacy in spiritual matters,

and he had been willing enough to go to Rome to be formally crowned in the sacred city; but he wished to free the German princes from that intolerable burden of the rule over Italy which was always involving the Emperors in useless expeditions, and at the same time to prevent the Popes from interfering in German affairs.

In his desire to escape from the burden of Italian politics, Charles had to resist the pressure of two advisers, each remarkable in his special way, and each disposed to revive the memory of that expedition to Italy, which Charles's grandfather, Henry of Luxemburg, had so rashly attempted. The interview between the first of these advisers and the King must have been most impressive. It was during a temporary coolness between Charles and Pope Clement VI., that Charles, while staying in his palace at Prague, was informed that a merchant, who had recently come to the city, desired to see him on urgent business. The supposed merchant was admitted; but when called on to state his business, replied with the startling words, that he had been sent to Charles by a hermit, to inform him that God the Father and God the Son had hitherto ruled the world; but that in future it would be ruled by the Holy Spirit alone.[1] This formula was apparently familiar to Charles, for he at once recognised the speaker as the ex-tribune Rienzi. Rienzi, when

[1] These words are curiously like those of a later popular ruler of Rome—"Mankind has worshipped in the name of the Father and the Son. Give place to the religion of the Spirit."—*From the Pope to the Council.*—GIUSEPPE MAZZINI.

challenged, at once admitted his identity; then he went on to give a sketch of the rise and fall of his government in Rome, and urged Charles to send him back to Rome as his representative. The strain of mysticism in Rienzi's language, coupled with the Pope's former warnings, alarmed the orthodox Charles, and he sent at once for Archbishop Arnestus. A few questions from Arnestus soon involved Rienzi in statements which savoured of heresy. The archbishop at once arrested him, and soon after sent him to Avignon, where he was kept as a prisoner for some time. Even from prison Rienzi appealed to Charles for sympathy, on the ground that he was the illegitimate son of the Emperor Henry, and therefore Charles's uncle. Charles replied that such a consideration would not affect his action, as we all came from Adam; and he urged Rienzi to think of his soul, and not to listen to the friar, whose prophecies would drag him to ruin. The end of Rienzi's career is well known; how, returning as Senator and Papal representative to the city which he had formerly governed in the name of the People, he was soon after murdered by the Romans, whom he had tried to restore to the "Good State."

The other adviser, who tried to involve Charles in the responsibilities of the government of Rome, was a man of very different type. This was the poet Petrarch, who had first been interested in Charles by the admiration which the latter had expressed, during a visit to Avignon, for the beautiful Laura. So good a judge of beauty must, of course, be the poet's ideal ruler; and Petrarch was only too eager to play the

part of Dante to the grandson of Henry of Luxemburg. His first appeal to Charles was left unanswered; but, after the fall of Rienzi, the poet returned to the attack, and urged upon the Emperor the duty of coming to Rome, and administering the Holy Roman Empire from its capital. Charles had heard much of Petrarch between the writing of these two letters; and, admiring his graceful style, readily entered into correspondence with him, and pointed out to him the difficulties and dangers of the course which he advised. Petrarch did not cease to urge his proposal, and twice he fancied that his dream was about to be realised; once, when Charles went to Rome to be crowned by the Papal representative, and again, at a later time, when he consented to escort the Pope from Avignon to Rome, and even to compel the Visconti to abandon their opposition to the Papal claims over some of the northern towns of Italy. But the first expedition was merely intended to strengthen his throne by the kind of prestige which the Papal approval was still supposed to give to it; and the second visit was undertaken in the interests of Italian order and Papal dignity. In short, though Charles was anxious for Petrarch's company, and would have liked him to lecture on literature to the University of Prague, and to the young Wenceslaus, he had no intention of following the poet's advice in the weighty concerns of government.

Before concluding this general sketch of Charles's career, it is necessary to refer to a project, the character of which may be easily misunderstood. Even when freed from Italian influence, and united,

at least in intellectual interests, with Bohemia, the German Empire might still be exposed to the disorders arising from the contests of its princes, especially at the time of the election of the Emperors. This evil Charles proposed to remove by making the Imperial crown hereditary in the House of Luxem-

STATUE OF CHARLES IV. NEAR HIS BRIDGE IN PRAGUE.

burg. One must not judge this scheme as a mere piece of personal ambition. Doubtless there is always something repugnant to our ideas of strict honesty in those frequent attempts, during the Middle Ages, to turn an elective position to the permanent advantage of the family of its accidental occupant.

But we must remember that there is an important difference between the purpose of Charles IV. and other attempts which appear to have the same character. When, for instance, Rudolf of Hapsburg used his Imperial position to turn the Counts of Hapsburg into Dukes of Austria; when the Margrave of Brandenburg made use of his Mastership of the Teutonic knights as a means of uniting East Prussia with Brandenburg; or when the Savoyard Pope Felix used his Papal power to extend the dominions of the House of Savoy; none of these attempts could have profited any one except the ambitious promoters of them. But, if Charles could have made the German Empire hereditary in a House which was already powerful by its position in Bohemia, and could at the same time have delivered it from the terrible encumbrance of the connection with Italy, many a bitter civil war might surely have been spared. His attempt failed; and, from some points of view, one may say that it was well that it failed. But a great design cannot be completely judged by its results alone.

VII.

THE REFORM MOVEMENT FROM THE DIET OF 1359 TO THE RETIREMENT OF THE GERMANS FROM THE PRAGUE UNIVERSITY.

(1359—1409.)

MANY causes had paved the way for that revolution, both of thought and action, which marks the fourteenth century. The complete failure of the crusades had shaken the faith of the people generally in the leadership of those princes and nobles who had organised these expeditions. The insurrection of "the Shepherds" in France had been one of the first results of this feeling; while the extraordinary performances of the Flagellants or Scourging Friars showed yet more clearly the extravagances which the popular discontent might produce.

Nor, in the general whirl of thought and feeling, was it easy to foresee on which side any new development of this feeling should be classed; whether it should be condemned as a source of heresy and a disturbance of order, or applauded as a revival of stronger faith and stricter discipline. The Domini-

cans and Franciscans, called into existence to combat heresy and to strengthen the Papal power, were looked upon by the secular clergy as intruders on their lawful privileges and disturbers of the peace; while the Franciscan renunciation of property gradually led them on to the advocacy of doctrines, which were at least as inconvenient to Popes and Cardinals as to the secular nobles.

It is characteristic of the way in which anxiety for their temporal possessions was colouring all the feelings of the defenders of the Church, that, throughout the fourteenth and fifteenth centuries, the name with which its champions were most eager to brand their opponents, as indicating the darkest shade of heresy, was the name of "Picard." This word was a corruption of "Beghard," the title of a Flemish sect, which had been distinguished for its devotion and zeal for prayer, but which had alarmed the rulers of the world by its advocacy of community of goods.

The confusion produced in men's minds by the failure of the Church's armies to recover Palestine, was still further increased by the retirement of the Popes to Avignon, and at a later time by that schism in the Papacy which followed the restoration of the Papal rule in Rome; and, along with the desire for the re-establishment of the unity of the Church, there grew the wish for a revival of peace and purity in the general life of Europe.

Of all the rulers of the fourteenth century Charles IV. seemed the most likely to guide these conflicting movements into channels, which should be at once

favourable to the champions of the Papacy, and welcome to the promoters of peace and purity.

As King of Bohemia he had inherited, through his mother's family, traditions of special devotion to the Church; and most of the circumstances of his career were of a kind to encourage the hopes of the Pope and the clergy. He had been elected to the Imperial throne, in opposition to the most bitterly anti-papal of Emperors, Louis of Bavaria; he had steadily opposed all the proposals which had been made to him, to induce him to assert his Imperial authority over the Italian cities; and he had prefaced the Majestas Carolina with an assertion of his adherence to the Catholic faith, and a denunciation of heresy. No doubt that clause in the Golden Bull which repudiated the necessity of a Papal sanction to the election of an Emperor, had drawn a protest from the Pope; but this error had surely been more than compensated for, by the zeal which Charles had shown for the restoration of the Pope to Rome, and for the maintenance of the Papal authority in Italy.

It must, then, have been with a shock of painful surprise that, in 1359, Pope Innocent VI. found himself suddenly opposed by this orthodox champion of the Church. The first cause of division had been a demand of Charles, that the Pope would repeal some decrees which hindered the Emperor from reforming the discipline of the clergy. Innocent had been so indignant at this demand, that he had tried to rouse the Electors against the Emperor; but he had wholly failed in that attempt, and had been forced to make some concessions to Charles.

The next point of difference was connected with a yet more burning question. Innocent had demanded new tithes from the princes of the Empire. Many of them had refused; and now, at an Assembly at Mainz, the Papal Legate again raised the question, possibly hoping to obtain Charles's support. But the Emperor answered his demand by an expression of surprise, that the Pope was so much more zealous for collecting money than for reforming the morals of the clergy. Then, turning suddenly to the Dean of Mainz, who was wearing a splendid silken robe ornamented with gold, he made him exchange the magnificent dress for the simple cloth robe which Charles himself wore; and, as he put on the grand dress of the ecclesiastic, he appealed to the spectators to say if he did not now look more like a knight than a dean. This practical exhibition of clerical luxury the Emperor followed by a stern rebuke to the bishops for not enforcing a more strict decorum of life among the clergy; and he even threatened to tax their income for the support of the royal exchequer.

In Germany, unfortunately, there were many nobles who were ready to take advantage of the reforming movement to promote their own ends. That the clergy should live more simply seemed to these nobles a most desirable thing; and to help them to attain so satisfactory a condition, they proceeded to plunder their houses, and lay waste their lands. Such acts were utterly opposed to Charles's intentions; and he checked these outrages so sternly that the Pope was once more forced to recognise him as his safest and strongest supporter. Perhaps this

last circumstance made it easier for Charles to carry out his plans for reformation in Bohemia. In that kingdom, however, he worked by different methods, and with somewhat different objects from those at which he had aimed in his German schemes of reformation; for in Bohemia he trusted rather to the moral effect which could be produced by great preachers than to legislation or forcible repression.

The first of these preachers, whom the King summoned to Prague, was an Austrian named Conrad Waldhauser, who began to come prominently forward in 1360, the year after Charles's attempt to reform the German clergy. Conrad's preachings were largely directed against the luxury of women; but he also denounced the tyranny of the nobles and their usurious exactions from the peasantry. His fiercest attacks, however, were aimed against the Mendicant Orders, and specially against their simoniacal attempts to obtain ecclesiastical offices. It was these attacks that brought the greatest danger to the preacher; for the Franciscans were still strong in Papal support; and Conrad was summoned before the Legate to answer a charge of heresy. As both King and Archbishop stood by the accused, the attempts of his enemies were defeated; and he continued till his death in 1369 to exercise great influence in Bohemia.

But Conrad was a German, and preached, of course, in his native language; and Charles felt that, if the reformation were really to take hold of the people, they must be addressed in their own language. He therefore brought forward a preacher

of a rather different type from Conrad. This was Milic of Kroměříž, a Moravian of rather plebeian origin. He had early attracted Charles's attention, and had been already appointed to some office about the court in 1350. He had risen steadily in the king's favour, and had been raised in 1363 to one of the chief posts in the Chancellery. An ascetic dislike to worldly honours now induced him to resign all these offices, in order to become a preacher. He at first retired to a living in a distant town; but, finding that the beautiful garden which was attached to the pastor's house gave him too much pleasure, he returned to Prague, and began to preach at the Church of St. Nicholas in the Small District, and afterwards at St. Giles's in the Old Town.

At first his Moravian accent excited some ridicule; but the eloquence and moral fervour of his preaching soon brought him large audiences; and he was at last called on to preach three times a day in different places. His horror at the evils of the time was so great that he soon began to prophesy the coming of Antichrist; and, at one time, when Charles was, as he considered, falling short of his duty, Milic even denounced the King as Antichrist. The Archbishop of Prague became alarmed at this attack, and put Milic in prison; but Charles himself never resented the opposition of those whom he respected; and Milic was set free again. Like so many of the reformers of the time, he had been greatly distressed at the retirement of the popes to Avignon; and, when Charles was trying to persuade Pope Urban V. to return to Rome, Milic went to Rome, and there

also delivered his sermons on the coming of Antichrist. The Roman authorities were alarmed, and Milic was again thrown into prison ; but, when the Pope actually returned to Rome, he was again set free and sent back to Prague.

He now abandoned his preaching on Antichrist, and restricted it to the advocacy of moral reforms. The death of Conrad Waldhauser made Milic the undisputed leader among the preachers of Prague ; and, while the Teyn Church became the chief scene of his labours, he also prepared discourses for a preacher in another church. His most successful work was in reclaiming fallen women. Of these he had sometimes more than three hundred under his charge, whom he had rescued from an evil life ; and he not only built a penitentiary for their residence, but he persuaded the ladies of Prague to give them places in their service. Charles nobly seconded his efforts by pulling down a notorious house of ill-fame, and building a church on the site of it.

But Milic's fierce denunciations of the sins of the clergy continued to stir up enemies against him ; and in 1374 Gregory XI., who had returned to Avignon, sent a warning to the King and Archbishop, as well as to the Bishops of Breslau, Cracow, and Olmütz against the danger of Milic's teaching. He went to Avignon to defend himself; but, though he succeeded in satisfying the Pope and cardinals of his innocence, he never returned to Bohemia; for he was seized with an illness while at Avignon, and died there on St. Peter's Day, 1374.

Milic had been assisted by his humble origin in

gaining the sympathies of the poor; but even more alarming to the Germans who had gathered in Prague was Milic's follower Thomas of Štítný. He was descended from a noble family, and had been one of the earliest pupils of the University of Prague. He was thus able to give a more permanent literary reform to the teachings of the reformers. Nor did he confine himself, as Conrad and Milic had done, to efforts after moral improvement; for he grappled also with those more subtle questions of theology which were coming at that time into prominence. Master Eckhard, the founder of the Mystics, had been appointed at one time as Vicar-General of Bohemia. He had no doubt gained considerable influence in that country; and Štítný's utterances, especially about Faith and Love, were coloured by the teaching of the mystical school.

But the chief point of objection urged against Štítný by his enemies was that he wrote in Bohemian. Since the time of Otto of Brandenburg, the German language had gained much ground in the town councils of Bohemia; and the foundation of the Prague University had brought a rush of German scholars to that city. The arrangements for the votings of the Nations had secured a predominance to the German element in the University; for not only did the Bavarian and Saxon nations represent almost exclusively the German influence; but even in the districts from which the Polish nation was drawn, there was a large German admixture. Of course those students who had come from a great distance had given a special proof of their genuine

interest in learning; and they naturally looked upon themselves as the representatives of a higher culture than that of the ordinary townsfolk of Prague. Hence it came that the leading doctors of the University inclined to consider German rather than Bohemian as the suitable language for men of culture, especially when writing on abstruse subjects; and this feeling they were all the more anxious to assert, because, in the general stir of thought, a native Bohemian literature was beginning to attract attention.

Charles himself had studied the language carefully, had favoured the revival of the Slavonic ritual, and, as already mentioned, had chosen Milic of Kroměříž in order to encourage the popular preaching of Bohemian. Under these circumstances, satirists, poets, and historians began to write in their native language; and the Masters of the University felt that they would have a hard struggle before they could denationalise Bohemia. They were therefore especially irritated when a cultivated nobleman like Štítný insisted on discussing the most profound and subtle questions of theology in the Bohemian language; and this alarm was certainly not diminished when they found that he coupled these speculations with denunciations of the corruptions of the clergy, the tyrannies of nobles, and even the injustices of kings. Thus, then, a general movement for the reform of morals and the improvement of the clergy was more and more connecting itself with the struggles between German and Bohemian for the supremacy of their respective languages. It is con

ceivable that even so bitter a controversy as this might have been guided into more peaceable channels by a king who combined zeal for the Church, hearty appreciation of German learning, and a real enthusiasm for Bohemian traditions. But whether or not Charles would have been equal to such a task, there can be little doubt that his death in 1378, and the accession of his son Wenceslaus IV., did prepare the way for the more violent explosion which followed.

A great name is, in any case, a very dangerous inheritance; and when that inheritance implies an obligation on the heir to carry out a great work begun by his predecessor, the tradition generally involves failure and disgrace. In Wenceslaus, as in so many sons of great rulers, some of the qualities which had secured his father's success were conspicuously wanting. Charles had known when to insist, and when to abstain from insisting, on the reforms which he had most at heart. He had known how far to go in the punishment of offences, and when to pardon graciously; above all, he had known how to respect, and even to utilise, the abilities of honest opponents. None of these lessons of statesmanship could Wenceslaus ever learn; he was absolutely without self-restraint or sense of proportion; and, consequently, though his aims were generally those of a wise and patriotic ruler, he frequently used the methods of a cruel tyrant.

Yet, with all these grave defects, Wenceslaus was far from being the unscrupulous and self-indulgent monster which his enemies delighted to paint him. In the early years of his reign his policy was wise

and enlightened, though, even then, it was marked occasionally by that hastiness and uncertainty which belonged to his passionate temperament. But, in the difficult position in which he was placed, every step which he took was a dangerous one, and was certain to encounter fierce opposition.

The first work which his Imperial position imposed on him was the effort to restore order in the Church, by putting an end to the divisions between the rival Popes. In this point he wisely followed the policy of his father, and supported the claims of Pope Urban VI., who was actually living at Rome. The assembly of German princes accepted the decision of the Emperor; and at Prague he received the support both of the University and the Archbishop. But a difficulty at once arose. The Pope of Avignon was, as a matter of course, supported by the King of France; and the old traditions of the House of Luxemburg were in favour of friendly relations with the French kings. Greatly, therefore, to Urban's indignation, Wenceslaus insisted on renewing his alliance with Charles in the next year to that in which he had recognised Urban as pope; he also refused to support that Pope in his quarrels with the House of Anjou for the possession of Sicily; and an even more vital cause of difference between Urban and Wenceslaus was the determination of the King to assert his authority over the clergy of Bohemia.

It was in these quarrels with his clergy that Wenceslaus first showed that tendency to violent methods, which undermined his own power and inflicted great injury on the cause of Church

reformation. In 1385 he was involved in a quarrel with the Dean of Breslau. It appeared that a cask of beer sent to the dean by his brother had been intercepted by the Town Council, on the ground that no foreign beer should be admitted into the town. The dean, therefore, laid an interdict upon Breslau. Wenceslaus came to inquire into the matter, and demanded that the religious services should be celebrated, as long at least as he stayed in the town. The dean refused; and thereupon Wenceslaus banished the whole Chapter of Breslau from the town for two years, and handed over a large part of their property to the citizens.

But the most dangerous of his clerical enemies was the Archbishop of Prague, John of Jenstein. The Archbishop, himself of noble birth, had had a quarrel with the Marshal of the Court about certain rights of fishing on the Elbe; and, in asserting these rights, he had destroyed a weir which the marshal had made. Wenceslaus took the side of his official, and demanded that the Archbishop should make compensation. Jenstein refused; and Wenceslaus thereupon confiscated his property. But these acts, however arbitrary, might possibly have been forgotten, had they not been followed by a more celebrated quarrel.

In the year 1393 the Vice Chamberlain, who was the chief judge of the royal law-court, had put to death two priests. It is uncertain what their offences were; but the Archbishop claimed them as under his jurisdiction, and asserted that they should only have been tried in his court. About the same time, the Arch-

bishop had wished to seize and punish certain Jews, who, after being baptised as Christians, had relapsed into Judaism. As the Jews were under the special protection of the King's court, the Vice Chamberlain refused to surrender them to the Archbishop. For these two acts of opposition to his power, the Archbishop excommunicated the Vice Chamberlain, and denounced him as a heretic. The King received this news with great indignation; and his anger was still further quickened by a more personal insult. Not long before this time, he had recommended a special favourite to a bishopric in Pomerania; but, as the rulers of Pomerania had resisted the appointment, Wenceslaus had been unable to establish his claim. He was therefore resolved to endow a new bishopric in Bohemia, to which his nominee could be appointed; and the death of the abbot of a monastery in Prague suggested to the King the advisability of suppressing the monastery in order to obtain funds for the endowment of his new bishopric. The Archbishop opposed the creation of this bishopric as a diminution of his own diocese; and he may very likely have considered the suppression of the monastery as an act of injustice. In defiance, therefore, of the King's order, the Archbishop directed the monks to proceed to the election of a new abbot, which they accordingly did. Wenceslaus hastened back to Prague in great indignation; and the Archbishop fled to the Castle of Raudnice. The King claimed this as a royal castle; and he therefore considered the Archbishop's flight thither as conclusive proof of an organised conspiracy against the royal authority. Finding that Jenstein would not

return to Prague, the king summoned before him the two chief officials of the archbishopric, Puchnic, and John Nepomuc. When they persistently refused to give any evidence against the Archbishop, Wenceslaus ordered them to be tortured. As they continued to defy him, he had them burnt on the hand; and, at last, fixing upon Nepomuc, either as the most defiant or the most important of his victims, he ordered him to be bound hand and foot, and thrown into the Moldau.

This crime was to produce even greater triumphs for the clerical party than those which had followed the murder of Becket; and Wenceslaus seems to have repented of it almost as soon as it was committed. He set Puchnic free, and gave him money compensation for his sufferings; and he recalled Jenstein to Prague. The Archbishop came; a sort of reconciliation was patched up, but its unreality was evident from the first. Jenstein secretly fled to Rome and demanded that the Pope should lay an interdict on Bohemia. At the same time all the clergy appealed to Sigismund, King of Hungary, the brother of Wenceslaus, to come to Bohemia to avenge their wrongs. Strange to say, this second appeal was the only one which produced a result. The new pope, Boniface IX., was eager to obtain the support of Wenceslaus, and therefore took his part against the Archbishop. Sigismund, on the contrary, was always ready to plot against his brother; and he easily found allies among the Bohemian nobility.

For, though the offences of Wenceslaus against the

clergy had attracted the most attention, his injuries to the secular nobles had been not less keenly felt. In his desire to weaken the more powerful members of the aristocracy, he had formed a private Council among the small nobility and citizens; and, by their help, he had opposed and counteracted the greater nobles. He had further offended their sense of dignity and decorum by playing the part of Haroun Alraschid, and paying secret visits to the houses of his various subjects, to discover any offences which might have escaped the notice of the ordinary tribunals. This conduct had made him so unpopular with the nobles that, even before Sigismund's intervention, they had formed a conspiracy against him. The ostensible leader of this conspiracy was the king's cousin Jodok, the Margrave of Moravia; but perhaps its most powerful member was Henry of Rosenberg. This nobleman, like so many of his time, was a distinguished patron of literature and art; though his influence in such a movement was no doubt due to the more material considerations of his high rank, wide connections, and large territorial influence.

The Rosenbergs were the members of a very powerful group of families called the Vítkovici, who were the practical rulers of the south and south-east of Bohemia. There they exercised an authority which was little short of regal. They had bodies of soldiers at their command; they coined money and built fortresses at their pleasure. They professed to trace their origin to the Italian family of the Orsini; and they had played almost as important a part in the thirteenth century as the Vršovici had played in the

earlier history of Bohemia. Of these Vítkovici the

KRUMOV, ONE OF THE CHIEF SEATS OF THE ROSENBERGS.

Rosenbergs were the most important branch; and their name shows that they had to a large extent

Germanised themselves, even in the time of Ottakar. They had strengthened their position in Bohemia by founding towns and monasteries, planting woods, and building churches; and their fish-ponds became so important that the town of Prague was mainly supplied from them. So deeply-rooted was their power that the signs of its past greatness are visible even at the present day, in the towns of Krumov, Třebon, Prachatice, the monastery of Hohenfurt, and the castle and village of Rosenberg. It will easily be understood that the leader of so powerful a clan would deeply resent such attempts as those of Wenceslaus to infringe the privileges of the nobility, and to call men of lower rank to his Councils. Nor did the nobles rely solely on Bohemian support. Jodok of Moravia had taken counsel with the Duke of Austria and the Margrave of Meissen, who were always ready for any opportunity of weakening the Bohemian kingdom. Such a combination as this would have been dangerous even to Charles; and Wenceslaus was quite unable to stand against it.

The rebels were quickly ready for action; and in the year 1394, as Wenceslaus was on his way to Prague, he was seized by Jodok and his followers, and imprisoned in the Castle of Prague. The demands of the insurgent nobles were now formulated. They insisted that Wenceslaus should leave them in possession of all the fortresses that had been pledged to them, and that he should appoint Jodok as his Viceroy in Bohemia. Duke John of Görlitz, the youngest brother of Wenceslaus, hastened to the rescue of the king; and, though Jodok succeeded in carry-

ing off his prisoner to Austria, John was welcomed by the citizens of Prague, who swore to recognise him as the administrator of the country till the King should once more be at liberty to act.

In the meantime the princes of the Empire had become indignant at the treatment of their Emperor; and they persuaded the Duke of Austria to set him free. Wenceslaus returned, embittered and suspicious, to his kingdom; and his brother John soon found that the position of liberator and peacemaker was a very difficult one. The rebel nobles had fled to Austria, whence they made raids upon their native country; John attempted to make peace between the king and the insurgents; but, when Wenceslaus found that John had mistaken the extent of the powers entrusted to him by the rebels, he accused his brother of deceiving him, and deprived him of his vice-royalty. Many of the citizens of Prague had become attached to John, and they remonstrated against his deposition. Thereupon Wenceslaus deposed all the members of the Town Council, appointed a new Council in their place, and then went through the town, accompanied by an executioner, who cut off the heads of the King's leading opponents at the doors of their houses. In his discontent with John, Wenceslaus now appealed to his brother Sigismund. Sigismund came, and John soon after died, not without suspicion of poison. Sigismund at once persuaded Wenceslaus to recognise him as his heir if he should die without sons, to appoint a Council of the nobles, and to promise not to introduce any changes in the government without the consent of that Council.

The hollowness of the peace which followed was very quickly seen. When Jodok came to see the king at Carlstein in the same year, Wenceslaus was so carried away by the recollection of his cousin's insults, that he had him arrested and imprisoned. Then, suddenly remembering the treaty of peace, he set him free again. But Jodok thought more of his imprisonment than of his liberation; and, though nominally reconciled, the King and the Margrave remained enemies throughout life.

The Bohemian quarrels had, in the meantime, given opportunity for the intrigues of Wenceslaus's rivals in the Empire. That jealousy which the Electors always felt of the concentration of the Imperial power in any one family, had been for some time directed against the House of Luxemburg. Charles's extension of Bohemian territory, by the addition of German lands, had caused much suspicion and dislike. But his combination of vigour and self-restraint, and his complete hold over his Bohemian subjects, had prevented the intriguers from making any head during his lifetime. Now, however, the quarrels of Wenceslaus with his subjects had given a double opportunity to his German opponents; for while, on the one hand, they could point to his long detention in Bohemia as a proof of his indifference to Imperial affairs, on the other hand, the disaffection of his Bohemian subjects supplied a hopeful weapon for undermining his power.

His two leading enemies were Rupert, Count Palatine of the Rhine, who aimed at the Imperial dignity, and the Archbishop of Mainz, who had secured his see by a promise to support the intrigues

of Rupert. These conspirators succeeded in winning to their side Pope Boniface IX. This Pope had indeed been at first friendly to Wenceslaus; but he had been offended by the readiness with which the King of Bohemia had listened to the French proposals for the election of a new Pope in place of the two rival claimants to the Holy See. Under various pretexts, the Duke of Saxony and the Archbishops of Trier and Köln were drawn into the conspiracy; and so, in February, 1400, the Electors met at Frankfort and resolved to choose a new Emperor.

The most plausible grounds for this deposition were mainly of a negative kind. Wenceslaus was charged with failing to procure a peaceful settlement of the affairs of the Church, and with paying no heed to those wars which were disturbing the Empire. Though Wenceslaus might have found ample excuse for these failures, he could not directly deny them; but the other charges were either false or grossly exaggerated. One of them, however, must be quoted, since it has so much bearing on the troubles which were approaching in the Bohemian kingdom. This was a charge that he "had drowned, burnt, and otherwise murdered and tortured reverend prelates and priests." This accusation shows that the murder of Nepomuc was to be represented, at the pleasure of Wenceslaus's enemies, either as part of a general massacre of priests, or as the cruel execution of one specially righteous man.

It was, therefore, as the champion of Holy Church against its oppressor, that Rupert was chosen Holy Roman Emperor. In this character he at once

marched into Bohemia and won the support of Jodok and the discontented nobles. Again Wenceslaus was forced to make terms with his enemies; and again Sigismund was called in and appointed Viceroy. But Sigismund gained favour with no party. Jodok and his friends resented the power entrusted to him; the citizens of Bohemia complained of the heavy taxes which he laid upon them; and Wenceslaus resisted his proposal that he should counteract the schemes of Rupert by accompanying Sigismund to Rome, and by accepting the Imperial crown from the Pope. Finding his plans thwarted, Sigismund suddenly seized upon his brother, and carried him off as prisoner to Vienna. From this imprisonment Wenceslaus succeeded in escaping in 1403; and, on his return to Prague, he was welcomed as the liberator of Bohemia from Sigismund.

In the meantime the reform movement had been approaching a crisis. The teacher who, after the death of Milic, had gained most influence in the country, was a Bohemian nobleman named Matthias of Janov. He had not devoted himself so exclusively as Conrad and Milic had done to the denunciation of moral abuses, but had also attacked practices like the worship of images and saints; and he had been the first to bring before the public the question which was afterwards to be so interesting to Bohemians, the granting of the cup to the laity in the Holy Communion. But though this latter fact gives Matthias a kind of historic interest, he seems to have been in the main a source of weakness to the cause which he defended. Never wholly disinterested in his objects,

he soon flinched from the attacks of the rulers of the Church; and in 1389 he formally recanted his reforming doctrines.

Along with the movement for ecclesiastical reform, the Bohemian national revival had been steadily making way; and the opposition of the German party had served to deepen the zeal of the reformers for the encouragement of the Bohemian languages. A most

VILLAGE OF HUSINEC.

important link was formed in 1396 between the linguistic and the moral revival. In that year a man named John of Milheim founded a chapel which was to be entirely devoted to Bohemian preaching, in order, as its founder expressed it, "that the Word of God should not be fettered, and that Bohemian preachers should not be obliged to go from house to house." The new foundation was to be called the Bethlehem Chapel, and was to be consecrated to the

Holy Innocents. Strange to say, the first three preachers seem to have been somewhat hesitating and uncertain in their tendencies; and it was not till 1402 that the appointment of Jan Hus secured to the Bethlehem Chapel a special position in the history of Bohemia.

On July 6, 1369, Jan Hus was born at Husinec, in the south of Bohemia. This village lies in a deep

HUSINEC, SHOWING COTTAGE WHERE HUS WAS BORN.

valley among pine-covered hills, and the tiny cottage in which Hus was born still remains. As his parents were poor, he was forced to support himself in his early days by singing in churches; and even after he had been sent to the University he was in such straits that he was at one time compelled to live on dry bread. Nevertheless he made steady way in the University; two years after taking his degree of

Master of Arts, he was appointed examiner; in 1401 he was elected Dean of the Faculty of Arts, and in 1403 he was chosen Rector of the University. He had thrown himself from the first into the national cause; and he denounced, from his pulpit in the Bethlehem Chapel, the expedition of the rebel nobles against Prague. He showed great zeal in giving new literary expression to the Bohemian language, and expunged from it the Germanisms which had crept into it. He also persistently opposed the encroachments of the Germans in the government of the University. At the same time he always declared that he would prefer a good German to a bad Bohemian, even if the latter were his brother.

It was in this same year, 1403, that the national reform movement began to connect itself generally with questions of ritual and doctrine. The exact point in history at which the doctrines of Wyclif gained influence in Bohemia, is very difficult to fix. The marriage of Anna, the sister of Wenceslaus, in 1381, to Richard II. of England, undoubtedly produced close contact between the two countries. It is clear, from his own statements, that Wyclif was much impressed by the forwardness of the Bohemians in religious knowledge, and specially by the fact that they had already translated the Bible into their native tongue. But, although this experience much affected the work of the English Reformer, it seems doubtful how soon he began to repay the debt, by imparting his ideas to Bohemia. Apparently, neither Matthias of Janov nor Thomas of Štítný were deeply acquainted with Wyclif's works; and neither his condemnation

in 1382 nor his death in 1385 seem to have excited much interest in Bohemia. Yet, on the other hand, it is evident, from the scene which is about to be described, that both Hus and some of his followers must have given considerable attention to Wyclif's writings.

It was, however, the enemies of the English Reformer who first publicly called the attention of the Bohemians to his works. A German Silesian, named Hubner, had selected from Wyclif's writings forty-five propositions which he asked the University of Prague to condemn. The period of Hus's Rectorship seems to have come to an end before this proposal was made; and on May 28, 1403, the new Rector of the University convoked an assembly of the Masters of Arts, and laid before them the propositions which Hubner had compiled. Hus at once came forward to answer Hubner, but he based his opposition entirely on the inaccuracy of the summaries laid before them. He referred to the burning alive of certain adulterators of saffron, which had recently taken place in Prague; and he declared that such a fate was better deserved by these adulterators of books. But some of his followers went much further. Stephen Páleč threw a book of Wyclif's on the table, declaring that he was willing to defend it against all attacks; and Stanislaus of Znaim (Znojem) offered to prove that none of the articles attributed to Wyclif were heretical. This statement so offended some of the older Masters that they at once left the room; but, in spite of their retirement, a majority of those who remained condemned the forty-five Articles of Wyclif, and decided that

they should not be taught in Bohemia. The influence of Wenceslaus was, for the moment, thrown on the side of reform; and, after the death of the Archbishop of Prague, he appointed to the see an ex-soldier,

JAN HUS.

named Zbyněk Zajíc, who had a great dislike to many of the impostures which had been encouraged by the clergy. The new Archbishop at once sent Hus to inquire into several fictitious miracles which

had recently become notorious in the country; and, by his help, these abuses were checked for the time.

But, while Hus was zealous against every form of moral corruption, he had by no means committed himself to those doctrines for which Wyclif had been branded as a heretic. At the same time he had read and studied many of the purely philosophical works of the English Reformer; and he expressed his belief that much good was to be learned from them. With the Englishman's hatred of moral corruption Hus sympathised yet more warmly; while the national character of the two movements naturally roused a sympathy between their respective supporters. The revival of the English language, as a literary expression of thought, had received considerable impulse from Wyclif's translation of the Bible; and the use of English, rather than Latin or Norman-French, in theological writings became one of the notes of the Lollard movement. In this tendency Hus could not fail to observe the likeness to his own efforts to maintain the Bohemian language against the inroads of the Germans.

All these considerations produced in Hus so strong a personal admiration for Wyclif that he expressed a wish that his soul might be with his. The combination of such a wish with the rejection of many of Wyclif's doctrines as heretical, was utterly unintelligible to most of the contemporaries of Hus. This pious expression of moral sympathy was naturally connected by many with the attacks which Stanislaus of Znojem was at the same time making on the doctrine of Transubstantiation; and, consequently,

the rashness of Hus's followers, coupled with his own expressions of personal feeling, caused him to be branded as a heretic, with regard to doctrines about which he held the orthodox belief.

But the opposition to the reform movement could not long be confined to the masters of the University of Prague. In 1405 Pope Innocent VII. became alarmed at the progress of heresy, and issued a Bull against the doctrines of Wyclif. In deference to this denunciation, Wenceslaus ordered an inquiry into these doctrines; and Archbishop Zbyněk became even more excited on the subject. On May 14, 1408, even the Bohemian nation in the University consented to hold a meeting for the examination of Wyclif's books; but they could only be induced to come to the harmless conclusion that the Articles of Wyclif should not be taught in any heretical sense and that his Dialogus and Trialogus should not be studied by members of the University before they had taken their degree. Such a decision could not satisfy the Archbishop; and, in June, 1408, he issued a new decree forbidding the clergy to preach against Transubstantiation. This decree was soon followed by a demand that all who possessed copies of Wyclif's books should surrender them to the Archbishop; and the majority of the University obeyed this command, only five students refusing.

Hus had openly expressed his dislike of some of the prosecutions, by which the Archbishop attempted to enforce some of his prohibitions; and such a protest from so prominent a reformer could not be allowed to pass unnoticed at such a crisis. So, early in 1408,

the clergy of Prague presented to the archbishop certain articles against Hus. Most of these are concerned with his denunciations of the pecuniary greed of the clergy; but they also include a reference to his wish that his soul might be with Wyclif. For the moment, indeed, these complaints produced little result; for just at this time Archbishop Zajíc himself announced that, after inquiry, he could find no heresy in Bohemia. Moreover, it was unavoidable that this smaller controversy should be lost sight of, for a time, in the apparently larger issue of the re-union of Christendom under one Pope.

The division of the Papacy between Rome and Avignon had begun to cause such a scandal in the Church that a new Council was held necessary for the restoration of order and unity. Wenceslaus saw in the meeting of this Council an opportunity for recovering the position of which he had been deprived. He had never admitted the legality of his deposition from the Imperial throne; and, since only a part of the Electors had sanctioned that step, he had plausible grounds for disputing its validity. When, then, the Council of Pisa proposed to deal with the Papal Schism, Wenceslaus consented to send ambassadors to that Council, on condition that they should be recognised as the representatives of the Holy Roman Emperor. To secure the consent of the Council to this proposal, Wenceslaus readily accepted the decision of that body, that, as a preparatory step to the Unity of the Church, the two rival Popes should be required to resign; and he forbade his subjects to recognise the authority of

either Gregory XII. or his rival till the Council should have decided on their claims. This demand at once produced a new line of division between the contending parties in the Bohemian Church. Hus and his friends had welcomed the Council of Pisa, as a possible means of accomplishing the reforms which they desired; and they made no difficulty about approving the deposition of the two Popes. The Archbishop, however, and the great body of the Bohemian clergy, maintained that they were bound by their allegiance to Gregory XII.; and in this view the three foreign "Nations" in the University eagerly supported them.

This division of opinion at once brought to a head that desire for reasserting their national independence which the Bohemians had so long cherished. The dislike of being swamped in their own capital by foreigners had been steadily growing in the minds of the Bohemians. This feeling had been at first expressed in complaints about the rise of prices and the over-crowding of the city; but it had gained a much greater intensity when the native population realised that the supremacy of their language in their own country was at stake. The resistance of the Germans to the demands of Wenceslaus enabled the Reformers to join their movement for national independence with the assertion of the royal authority; and, as a means of accomplishing both these ends, they proposed that the Bohemian Nation should in future have three votes in the election of University officials, while each of the three foreign "Nations" should be still limited to one vote. Wenceslaus had

already made some concessions to the national party in the University; and they naturally thought that he would at once approve of a concession which would tend to strengthen his hands in his struggle against Gregory XII.

To their great surprise, however, they at first met with a rebuff. Wenceslaus was desirous of recovering his position as Emperor; and for that he needed German support. He also wished to appear as the orthodox champion of the Church; and a recent event had brought home to him the danger into which the Bohemian Reformers were running, in this respect. Stephen Páleč and Stanislaus of Znojem had been sent as commissioners to the Council of Pisa; on their way thither they had been arrested at Bologna and imprisoned as heretics. This so alarmed the king, that when the Bohemian Deputation waited on him at Kutna Hora, he not only rejected their proposals, but sharply rebuked Hus and his friends for bringing discredit on the nation by tainting them with heresy.

Consistency of purpose, however, was never one of the virtues of Wenceslaus. A Bohemian nobleman of the name of Lobkovic had considerable influence with the king; and he was a strong champion of Hus and his party. He pointed out to Wenceslaus that those who proposed this reform at the University were the supporters of the king's policy in the Council of Pisa. Queen Sophia, with whom Hus had already become a favourite, no doubt used her influence in the same direction. The king was convinced that his interests were, for the time, on the

side of the Reformers; and, in January, 1409, he issued the desired decree which granted three votes to the Bohemian Nation in University elections.

But the powerful German party did not yield without a struggle. They pleaded that their oaths as Masters of Arts bound them to maintain the settlement made by Charles IV.; and they pointed out that that Emperor had intended to make his University the centre of all the learning of the Empire. Finally they suggested that, if the Bohemian Nation objected to be swamped by them, it ought to separate from them and have a council, tribunal, and elections of its own.

Of these arguments, the first may be fairly dismissed as one of those pieces of ill-tempered rhetoric which are usually thrust forward on such occasions. If an oath to maintain the laws of an association implies an opposition to any possible change in those laws, there can be few corporations in the world which are not deeply tainted with perjury. But the second argument, which appealed to the wishes and intentions of Charles IV., had undoubtedly some plausibility, especially when one considers that the University was only sixty years old. An answer to this objection could, however, be easily found by the Bohemians. Though Charles IV. had no doubt desired to make the University the centre of the Empire, other words of his could be quoted to show that he had also intended that his Foundation should secure special advantages to the Bohemians.

The explanation was, that Charles's idea, however grand, was self-contradictory; and, while inconsistent

schemes may work very well, as long as all who are interested in them wish them to do so, they must fall to pieces at once if they are administered by two antagonistic parties with directly opposite ideals about the welfare of the institution. Charles had undoubtedly wished, as the Germans said, to make Prague an intellectual centre for Europe; he had also desired, as the Bohemians said, to call out the national life and encourage the national literature of Bohemia. It now appeared that these two objects were incompatible; and the question was, which must yield to the other. Charles IV. was a great statesman; but, as in the case of so many great men, the effect which he ultimately produced was precisely the contrary of that which he desired. He had wished to found a University, which should gratify the feelings both of Bohemians and Germans, and be a centre of unity and peace to the Empire. He had, instead, given an impulse to life, movement, and struggle, which was to overthrow many abuses which he condemned, but also to drag down in their fall much which he desired to maintain.

Finding that their arguments were of no avail, the Germans devoted themselves to more practical forms of obstruction. They insisted on disregarding the decree of the King and on voting in the old fashion at the next election of the Examiners. The Bohemians resisted this attempt; and the consequence was that no examination took place. A similar dispute arose about the election of the Deans of Faculties; and a similar result followed. It was obvious that the continuance of this struggle must end in the destruction

of the work of the University. Moreover, whatever doubts Wenceslaus might have on other subjects, he was quite clear about the duty of enforcing his own decrees. So, on May 9, 1409, he summoned an extraordinary meeting of the University, at which he appointed a new Rector and a new Dean of Arts on his own authority. The Germans, finding further resistance hopeless, resolved to abandon the struggle; and, on May 16th, several thousand German students left Prague for ever.

VIII.

FROM THE RETIREMENT OF THE GERMANS FROM THE UNIVERSITY OF PRAGUE TO THE DEATH OF HUS.

(1409—1415.)

THE overthrow of German supremacy in the Bohemian University has been considered by both sides to mark a great crisis in the history of Bohemia. The national character, which had been stamped at so early a time on the reforming movement, now became more visible to the world at large, and at the same time more exclusive and defiant. Nor was its effect on the life and death of Hus less notable. When he became recognised as the most complete embodiment of the principles of the Bohemian Reformation, his German enemies naturally fixed upon him as the chief actor in this important stage of the movement; and wild charges of violence and intimidation towards the Germans helped to increase the hostility which had been roused by the suspicion of heresy.

Nevertheless, it seems clear enough that, though Hus ultimately rejoiced in the change produced by

the German secession, he had yet taken but a secondary and hesitating part in producing the change itself. On returning from Kuttenberg (Kutna Hora), after Wenceslaus's first rejection of this proposal, Hus, disappointed and anxious, was seized with illness; and, while worn with suffering, he asked a friend whether, after all, the change was a just one. This appeal has been quoted by a modern writer as a proof of the duplicity of Hus; and the same antagonist has scornfully contrasted this anxious hesitation with the exulting approval of the change which Hus proclaimed at a later time.

To those who try to weigh both sides of a question, it may not seem so difficult to understand that Hus may have heartily desired, and exulted in, the victory of the reforming party and the freedom of the Bohemians from German domination, and yet may have hesitated in his own mind, especially in sickness, about the justice of the particular step which brought things to a crisis. The point which rather seems to distinguish him from other men in the matter was the candour with which he confessed those previous doubts at a place and in a time when such a confession was certain to be used against him.

But if the charge of duplicity against Hus is founded mainly on ignorance of human nature, the accusation of violence which was brought against the Bohemian reformers may have been partially due to a confusion between two contests which were taking place at the same time, and in which the same parties were to some extent involved. For, while the Ger-

mans and Bohemians were struggling for supremacy in the University of Prague, Wenceslaus was devoting his energies to the punishment of the Archbishop and clergy for their championship of Gregory XII. In this, as in every other case, Wenceslaus soon damaged his cause by his utter want of self-restraint. Mobs were let loose upon the clergy, many acts of violence were committed, and a general sense of insecurity prevailed. Zbyněk, who had plenty of that bull-dog courage which one might expect from an ex-soldier, replied to the king's violence by putting Prague under an interdict. How the king might have met this defiance one may guess from his previous conduct; but the Archbishop and his clergy were saved from the fate of Nepomuc by a sudden change of circumstances.

The Council of Pisa had agreed to depose the two existing claimants of the Papacy; and, after some discussion, they chose a new Pope, under the name of Alexander V. At first, of course, this Pope was not very favourably inclined to an Archbishop who had steadily opposed his election; but, when Zbyněk accepted his authority, and showed his appreciation of him by sending him rich gifts, Alexander became alarmed at the spread of heresy in Bohemia, and granted a commission for inquiry into the writings of Wyclif, and a permission to Zbyněk to remove those writings from the eyes of the faithful.

This commission gave a new opportunity to the enemies of Hus; and they presented a petition against him to the Archbishop, in which they charged him with sixteen acts of heresy and disorder. Some of

these charges had already been put forward on former occasions, others alleged against him heresies which he repudiated ; but there are four accusations at least that are specially worth noting, both for their own character, and on account of the answers made to them by Hus. The fourth charge was that in a conversation, which took place at the time of the drowning of John Nepomuc and the arrest of the Dean of Prague, Hus had spoken lightly of these acts, and had condemned the proposal to put Prague under an Interdict on account of them. Hus replied to this charge by quoting his actual words. "If," said he, "he himself, or any other, had been killed or imprisoned, *that* was no reason why men should cease to give praise to God throughout the kingdom of Bohemia." The fifth clause he answered by one of those distinctions which seemed to his enemies so dishonest. Hus was accused of saying that anti-Christ had fixed a foot in the Roman Church, which it was difficult to move. To this charge Hus answered that he had never said this of the Roman *Church*, because he considered that that Church consisted of all those who held the faith preached by St. Peter and St. Paul at Rome; but that he did maintain that anti-Christ had set his foot very firmly in the Roman *Court* (Curia). Thirdly, he objected to two of the charges against him on the ground that they implied his use of words which had no equivalent in the Bohemian language, and which, therefore, he could not have used in the Bethlehem Chapel. Lastly, in answer to the charge of having stirred up ill-will between Bohemian and German, he denied that he

had done this, unless either German or Bohemian had taken unjust occasion from his words; and he reiterated his statement that he loved a good German better than a bad Bohemian.

It was evident that these articles were intended to identify still more closely the struggle of the Archbishop and clergy against secular intrusion and heretical doctrine with the struggles of the Germans for supremacy in Bohemia. But if, by so doing, Zbyněk secured a stronger following in the outside world, and bound to his cause those Germans who had remained in Bohemia, he irritated against him still more strongly the feeling of the Bohemian nobles and of a large number of the citizens of Prague; and he even alienated from him many of the inferior clergy.

Another powerful influence, which was specially exerted at this time in favour of Hus, was that of the Queen Sophia. She had been greatly impressed by the preacher, and had taken him as her chief adviser, some say her confessor; and, though it may be true of Wenceslaus that he hated Zbyněk more than he loved Hus, the reverse is true of his wife. Yet in spite of all this force of opposition, Zbyněk showed very little sign of yielding. He consented, indeed, to postpone any final act until the Margrave of Moravia could be consulted. But, whether Jodok delayed beyond the time proposed, or whether the Archbishop simply grew tired of waiting, he resolved, on June 10, 1410, publicly to burn two hundred of Wyclif's books; and accordingly they were burnt in great state, in the court

of the archiepiscopal palace, the bells of the churches being tolled during the performance.

As if to mark the man against whom this proceeding was specially aimed, the Archbishop followed it up by commanding the closing of all private chapels, a command understood by everybody to be intended especially against the chapel in which Hus preached. Hus and his friends indignantly appealed to the Pope against these proceedings; and they did not fail to point out that many of the works which were burnt were not theological at all, but simply dealt with abstract philosophy. Indeed, the traditions of learning and culture, which the German scholars had hoped to secure to their side, in their first struggle against the Bohemian language, were now appealed to by the opposite party with much more force. Zbyněk was ridiculed in satirical songs for having burnt books which he had never read; and the University of Bologna, when consulted by the Pope, denounced the burning of the books as an insult to the University of Oxford. Zbyněk, indeed, would have fought to the last; but Pope Alexander was shaken by the opposition which these proceedings had called forth, and he checked the inquiry into Wyclif's books, and continued to delay matters, till the decision was taken out of his hands by death.

Both parties made haste to approach the new Pope, John XXIII.; and he demanded that Hus should come to Rome. The danger of the way made a good excuse for refusal; and John, having received rich presents from Zbyněk, consented to excommunicate Hus for contumacy. This, however, did not affect

Wenceslaus's attitude; for, irritated by Zbyněk's opposition, and impressed by the queen's partiality for Hus, the king had become a zealous champion of the Reformers. He demanded that Zbyněk should compensate those whose books he had burnt; and, on his refusal, he confiscated his property for the benefit of the owners of the books. At the same time the king and his friends wrote to the Pope to assure him that he had been ill-informed about the circumstances of the case. The Pope being thus politely set on one side, and riot and disorder continuing, there seemed an opportunity for some outsider to step in.

This opportunity was eagerly seized by Sigismund. He had never formally resigned that administrative power which Wenceslaus had granted to him in his time of emergency; and, though he had nominally supported Wenceslaus against Rupert in his claim to the Imperial crown, he was now intriguing to succeed the latter and to set aside his brother. Wenceslaus, on his part, was willing enough to listen to proposals for peace when they did not come from a clerical source; and Zbyněk consented to accept the arbitration proposed. But, when the arbitrators demanded that the archbishop should write to the Pope to ask him to repeal the excommunication of Hus, Zbyněk refused to submit to this decision; and he went to Presburg to appeal personally to Sigismund. There, however, he fell ill and died; and, in a few months, the controversy had assumed quite another form.

It will be remembered that the Council of Pisa had

professed to put an end to the disunion in the Church by deposing the two claimants of the Papacy, and electing Alexander V. in their place. But, though Alexander V., and his successor, John XXIII., had probably been accepted by a majority of the authorities of the Church, the deposed Popes still, at times, put forward claims which could easily be taken advantage of by those who wished to stir up division in the Church. Ladislaus, the king of Naples, who had a grudge against John, took up the cause of Gregory XII. Therefore, in December, 1411, John proclaimed a crusade against the King of Naples, and promised plenary indulgence to all who would support this expedition, either in purse or person.

The commissioners for promoting this war arrived in Prague in 1412; and they soon set to work, not merely to preach the crusade, but to organise a regular system for the sale of the indulgences. Some attempt to start this trade had been begun in 1393, but it does not seem to have been then carried on on so extensive a scale. *Now* the Legate farmed out the right of selling these indulgences to other priests, granting them preferment in the Church, and receiving from them a commission on what they raised. As respectable clergymen would not often undertake such an office, the trade fell into the hands of men of disreputable lives, who were thus brought prominently to the front. Hus had objected, from the first, to the attempt to involve the Bohemians in a war which he considered unchristian; and, when to the proposal for the crusade was added the organisation of the sale of indulgences, he de-

termined to raise the question in an assembly of the University.

But he now found that some, who had been hitherto his followers, were prepared to resist and oppose him. Stanislaus of Znojem and Stephen Páleč had been released from their imprisonment at Bologna, at the request of Wenceslaus; and since their return to Prague they had gradually drifted into the ranks of the opponents of reform. Stanislaus had been the first to show this change. The charge of heresy on which he had been arrested had been based on a pamphlet dealing with Wyclif's doctrines. He pleaded that the apparent Wyclifite tendency of the pamphlet was due to its incompleteness; and, when ordered to finish it, he did so in a sense hostile to the doctrines of Wyclif.

It will be remembered that, though Hus had repudiated many of the doctrines of the English Reformer, he had yet opposed the general condemnation of his works, and had spoken warmly of his character. Therefore Stanislaus' attack upon Wyclif paved the way for an open opposition to Hus. Páleč, indeed, had remained on the side of his old leader during the struggle with Zbyněk, but the opposition to the Papal Bull drove him also into the orthodox ranks. The cry of cowardice has been raised against him by the friends of Hus, and seems, indeed, to have been sanctioned by Hus himself. But, unscrupulous and malignant as Páleč afterwards showed himself, it may be doubted whether the charge of cowardice was, in this instance, a just one. It must be remembered that in his previous opposition to Popes, Hus

had protected himself by the well-recognised formula that the Pope had been misinformed on the condition of affairs in Bohemia. On this occasion the question at issue was not so much one of information about special facts as of clear moral principles; and the issue of the Bull took away all possibility of throwing the blame of the Pope's action on misleading advisers. Moreover, the opposition of Hus was no longer covered by the authority of the King. Wenceslaus, having once committed himself to opposition to Gregory, was not disposed to inquire too curiously into the methods which were used to suppress the fallen Pope. He had therefore sanctioned John's Bull, and thereby approved the crusade. It may well, therefore, have been that Páleč, though willing to resist the ordinary current of clerical opinion, might yet doubt the lawfulness and propriety of setting himself against his spiritual and temporal rulers. At any rate, when Hus brought before the Masters of the University his proposal to denounce the crusade and its methods, Páleč and Stanislaus headed the opposition to their former leader, and won the majority of the Masters to their side.

But Hus was not to be silenced. He continued to preach and write against the sale of indulgences; and he proposed to hold a discussion on the Papal Bull in the Carolinum, a college founded for the clergy by Charles IV. He was now compelled into a position which seems to anticipate the more advanced Reformers of the following century; for when the new Archbishop, Albik, called on him to

obey the Apostolic commands, he answered that the Apostolic commands were those contained in the teaching of Christ and His Apostles; that, so far as the Pope's commands agreed with them, he would obey them gladly; but that, if they did not agree with them, he would not obey them, if the fire were kindled in his presence.

Hus was now at issue with old friends, with the leaders of learning, and with the rulers of Church and State. It was therefore with special satisfaction that he must have hailed a new supporter who came to his aid at this crisis. This was a young Bohemian nobleman, named Hieronymus, or Jerom. He has often been credited with the first introduction of Wyclif's works into Bohemia, though some historians have thrown doubt on this claim. Whether it were so or not, he certainly now formed a link between the reforming leaders and the fashionable world, which did not previously exist. His easy circumstances and noble birth gave him entrance to the Court circles of Europe; and his attractive manners, splendid dress, and love of display gained him fame and popularity. Moreover, he had found great delight in exciting discussions on doubtful points of theology in the various Universities which he had visited. He began these discussions at Heidelberg, apparently against the wish of the University authorities. He had visited Oxford, whither a reputation for heresy had preceded him; and he had specially provoked the opposition of Gerson, the Chancellor of the Paris University, by the controversies which he had inaugurated in that famous

centre of learning. He now plunged boldly into the dispute about the sale of indulgences. His brilliant and polished oratory threw into shade for the time the simpler eloquence of Hus. He was followed home, on one occasion, by a large crowd of students; and the reforming movement began to attract the sympathies of the younger nobles.

But it soon became evident that the new converts would bring more zeal than dignity to the camp of the reformers. The forms of ridicule of the clerical party indulged in by these fiery spirits can scarcely have been welcome to the soberer reformers who had been first drawn to the teaching of Hus. Thus, for instance, a procession was organised, which marched through the streets of Prague, and in which the chief figure was a student, who was dressed as a woman of ill-fame, wearing round her neck an imitation of the Papal Bulls. Such demonstrations as these, when accompanied by satirical songs, naturally led to disorder and riot. Wenceslaus, who was divided in feeling between his friendliness to Hus and his desire to enforce his own decrees, tried in vain to effect a compromise between the contending parties, and, finding reconciliation or even partial restraint impossible, he forbad the reformers to offer any further opposition to the sale of indulgences.

This decree at once called out the sterner and nobler side of the reforming spirit. In spite of the king's prohibition, three young men came to the church where the champions of the indulgences were preaching, and made a public protest against the preacher's words. The intruders were promptly

secured by the officials of the town council, and were at once taken to the Great Ring. A large crowd gathered to see what was intended, and Hus came forward to remind the councillors that he was the first promoter of the opposition to the indulgences, and that they ought therefore to punish him before they punished these young men. The Councillors gave an answer which seemed to imply that the prisoners should not be injured; but no sooner had the crowd dispersed than the youths were taken into a side street and summarily executed.

Great excitement followed this treachery; and numbers of people paraded the streets declaring their readiness to die for the truth. Hus, from his pulpit, praised the young men who had been executed, and exhorted his hearers to stand by the truth.

Another opponent now came forward to give new impulse to the attacks on Hus. This was a German priest of questionable antecedents, called Michael de Causis. He drew up a list of articles against the reformer, which revived, more definitely, the charge of sympathising with Wyclif's doctrine, both as to the Sacraments, and the interference of secular authorities with the property of the clergy. With these charges Michael now combined the accusation of stirring up the people against the bishops, and making ill-feeling in the University. Pope John, already indignant at the opposition to his Bull, was roused by these charges to more decided action. He excommunicated Hus, and laid an Interdict on Prague. Several Germans tried to give practical force to this sentence by rushing armed into the

THE GREAT RING OF PRAGUE. SCENE OF MURDER OF THE OPPONENTS OF THE INDULGENCE.

Bethlehem chapel, and attempting to kill Hus; but his friends rallied round him, and the assassins were forced to retire.

During all this time Wenceslaus seems to have shown towards Hus a forbearance such as he hardly ever exhibited towards others who crossed his path. Doubtless one must trace in this conduct the influence of the queen; but, to whatever cause it was due, it did not fail to affect the feelings of Hus. He was shocked at the amount of disorder and bitterness prevailing in Prague; and he was grieved to think that he was, to some extent, the cause of it. The desire for peace and concession which these considerations produced was naturally quickened by personal gratitude to the King; and he now consented to leave Prague for a time, and to retire to Austi, where he remained under the protection of a powerful noble.

It was during this retirement that he composed the book "De Ecclesia," which was to cost him so dear. In this he declared, more distinctly than before, his disbelief in the necessity of the Pope and Cardinals as a part of the constitution of the Church, and his belief in the essential equality of all Orders of the clergy. But his retirement from Prague brought no cessation to the fierceness of the controversy. Jakaubek of Kladrau, who now took the lead among the friends of Hus, demanded a reformation of the lives of the clergy, and declared that no peace could be made till these were amended. Wenceslaus once more stepped in as peacemaker. He appointed a commission of four, to which the representatives of

the opposite parties were to present their different statements for consideration and arbitration. Stanislaus and his friends drew up an address, in which they spoke of the Church, "whose head is the Pope, and whose body is the Cardinals." For this Jakaubek and his friends proposed to substitute the words, "whose head is Jesus Christ our Saviour, and His representative is the Pope." When, however, the opposite parties came before the arbitrators, Stanislaus, Páleč, and their friends refused to submit to the order of discussion suggested by the commissioners; whereupon Wenceslaus cut short the proceedings by banishing from Bohemia Stanislaus, Páleč, and two of their friends, as disturbers of the peace.

In the meantime Hus had been vexed with scruples of conscience, as to whether he had violated his duty in consenting to leave Prague, and to abandon his pulpit at the order of the King; and, after vainly endeavouring to satisfy himself by a comparison of quotations from St. Augustine and others, he at last came back to Prague, though he could not at once make up his mind so far to defy the king as to return to his pulpit in the Bethlehem Chapel. While he was in this hesitating state, the crisis arrived which was to solve his difficulties for him, and give him the longed-for opportunity of vindicating his teaching before the world, without directly defying the King of Bohemia.

In August, 1414, Sigismund once more arrived in Prague. He had contrived, on the death of Count Rupert, to get himself elected Holy Roman Emperor, but had afterwards reconciled Wenceslaus to this

arrangement, by promising to recognise the latter as Emperor, during his life, if Wenceslaus would allow him to retain the name of King of the Romans, which implied heirship to the Empire. This promise seems to have been very ill-kept; but probably Wenceslaus was too busy with his Bohemian troubles to care to enforce a claim which had formerly proved so irksome to him. At the period at which we have arrived, he was contented to leave both the dignity and power to his brother.

Circumstances now afforded a splendid opening for the display of both. The quarrel between John and Ladislaus, after being patched up by a temporary peace, had broken out again so fiercely that John had been forced to fly from Rome, and to take refuge in Bologna. From thence he appealed to Sigismund to call a new Council for the settlement of the troubles of the Church, and the final suppression of the schism in the papacy; and he consented that it should be held in the free, Imperial town of Constance. Hus also saw his opportunity in this Council, and he appealed to Sigismund to secure him a public hearing before it. Sigismund readily consented, and promised also to give a safe-conduct for the purpose. Before starting, however, Hus secured from the new Archbishop, Conrad, and from the chief Inquisitor in Bohemia, letters declaring their belief in his orthodoxy. He then put himself under the special care of John of Chlum and Wenceslaus of Duba, and, under their escort, he started from Prague, without waiting for the arrival of the safe-conduct. To judge by some expressions in his letter to Sigismund, and still more

by a letter which he left at Prague, to be opened by a friend in case of his death, Hus had already a gloomy anticipation of the fate which awaited him. But his spirits rose as the journey continued; for everywhere he met with kindness and hospitality, even from the Germans, and at Nürnberg he was chosen to preach before the nobles and clergy. So, with raised hopes, on the 3rd of November, 1414, he arrived at the town of Constance.

He and his friends were somewhat startled to find that the inn at which he lodged was close to that already occupied by the Pope, who had so recently excommunicated him. John of Chlum and Henry of Lačembok decided that the best course would be to go at once to the Pope, and tell him that Hus had arrived, under the promise of safe-conduct from the Emperor. The Pope answered that he had no desire to hinder Hus in any way; that he had no wish to do him any violence; and that Hus might remain safe in Constance, even if he had killed the Pope's own brother. The arrival, two days later, of a messenger from Sigismund bearing the safe-conduct must have further confirmed Hus's sense of security; and, so safe did his friends suppose him, that a rumour even spread among some of them that he was to preach before the Council.

But, in the meantime, there had arrived in Constance two enemies far more deadly to Hus than Pope or King. These were Michael de Causis, the German priest, and Stephen Páleč, his former friend and recent opponent, who had so lately been banished from Prague as a disturber of the peace. They

agreed to draw up extracts, chiefly compiled from Hus's book "De Ecclesia," some of them tolerably accurate, others perverting his meaning. These Páleč carried about among the Cardinals, bishops, and friars, and he stirred them up to take action against Hus. At last, on the 28th of November, while Hus was at dinner, there arrived at his house two bishops, the burgomaster of Constance, and a German gentleman. Not knowing Hus by sight, they first applied to John of Chlum for an opportunity of speaking with Hus, on behalf of the Cardinals. Chlum seems at once to have suspected treachery, and he told them that Hus had come to Constance to speak publicly before the Emperor and Council, and that he was under the protection of the Emperor's safe-conduct. The bishops answered that they had come in the interests of peace and to prevent disorder. Then Hus, rising from table, came to them, and said that, though he had come to speak to the whole Council and not to the Cardinals only, yet, if the Cardinals desired it, he would come to see them.

When he was brought to the palace, the Cardinals told him that they had been informed that he taught many errors. He answered that he would sooner die than teach errors, and he would amend any if they were shown to him. Then the Cardinals went away for a time, leaving him under the guard of soldiers. Still, they seem to have hesitated, and, in order to obtain clearer proof, they sent a monk to try to entrap him into confession of heresy. But, when this failed, Stephen Páleč and Michael de Causis urged them to arrest him. One point, which they strongly pressed

in proof of his heresy, was the practice which Jakaubek of Kladrau had introduced since the departure of Hus, of administration of the Communion in both kinds to the laity. Then they raised against him the charge which he had so often denied, of a sympathy with Wyclif's opposition to the doctrine of Transubstantiation. They revived the old grievances of the Germans in the matter of the University votes, and then charged him with having incited to the plunder of the clergy, and of having stood alone in the support of the doctrines of Wyclif against both Germans and Bohemians. The Cardinals then sent a messenger to Chlum, who had accompanied Hus to the palace, and told him that he might leave Hus and return home. Chlum hastened to the Pope, reminded him of his former promise, and insisted again on Sigismund's safe-conduct. Pope John answered that he had not ordered the arrest of Hus, but that he could not resist the Cardinals.

Hus, in the meantime, had been hurried off to a Dominican convent, in a suburb of Constance, and was there thrown into a damp prison. Chlum was not, however, to be silenced; and he put up bills on the great church at Constance, denouncing the Pope and Cardinals for their breach of faith. Then he appealed to the Bohemian nobles who had come to the Council; and they and the leading Polish nobles also prepared a protest against the treatment of Hus, to be presented to Sigismund on his arrival. In the meantime, the treatment of Hus showed a mixture of cruelty and cunning on the part of his opponents. While, on the one hand, the prison in which he was

confined was so damp as to produce fever, he was yet allowed to communicate freely with his friends; and two of the letters which he wrote from prison had some influence on his fate. In one of these he defended the practice, which Jakaubek was now introducing, of Communion in both kinds. In the other he declared that, even if he were condemned by false witnesses, his friends were not to believe that he had forsaken the truth. This latter letter seems to have fallen into the hands of Páleč, or some other enemy; and it was at once perverted into the statement that, if he revoked and recanted anything at Constance, he would still continue to hold and teach it notwithstanding.

While these intrigues of the enemies of Hus were being reduced into a literary form, Sigismund at last arrived at Constance. Most English readers will remember the scene, as Carlyle has given it, of his splendid appearance on his entrance into the Council, of his pompous address about the need of suppressing the schism in the Church, and of his rebuke to the man who ventured to correct his Latin—"Rex sum Romanus et super grammaticam."

The question of Hus's imprisonment was brought before him by the Bohemian and Polish nobles; and he at first protested, with much indignation, against the violation of his safe-conduct. But the necessity of dealing with the question of the Papacy compelled him, for a time, to abandon further inquiry into the Bohemian heresies; for the representatives of the Popes arrived soon after at the Council. At first the discussion was confined to the consideration of the

disorders produced by the multiplication of claimants to the Papal throne; and a demand was made for the simultaneous resignation of all the rivals, in order that the ground might be cleared for a new election. But it soon became evident that the case against John XXIII. was based on very different grounds from the opposition to his rivals; and fearing the consequences which might ensue, he fled from Constance. The Duke of Austria, willing enough to hamper a Council presided over by a member of the House of Luxemburg, lent his aid to this scheme, and John escaped to Freyburg. He was, however, seized and brought back; and he was soon after degraded from the Papacy, on account of his horrible crimes.

His attempted escape gave a new opportunity to the enemies of Hus. If, they said, one prisoner of the Council could escape, why not another? Hus was too lightly guarded at the convent; and he must be put under safer charge. Therefore, on the night of March 24th, a guard of a hundred and seventy armed men carried him off to a fortress, outside the the city, belonging to the Bishop of Constance; and there he was chained night and day. Again his friends indignantly protested; but Sigismund was now evidently falling under hostile influences. He had been offended already with Hus for having come to the Council without waiting for the safe-conduct; and he was persuaded that the fact that Hus possessed that safe-conduct had been in some way suppressed. Indignant at this rumour, Sigismund, on the 8th of April, by the advice of the Council, revoked all the letters of safe-conduct which he had granted. At

last, on April 17th, commissioners were appointed to report on Hus's case.

It appears to have been about this time that Jerom also arrived at the Council. His career, since the struggle against the indulgences had been very unsatisfactory. He had first gone to Presburg to preach before Sigismund, and had there been imprisoned. Escaping from prison, he had made his way to Vienna; but had again been arrested there, and had consented to submit to an examination by an Austrian bishop. Set free on parole, he had broken his word and fled back to Bohemia, from whence he addressed a taunting letter to the bishop. It was, therefore, under the shadow of some discredit that he came to Constance, and offered to answer any charges of heresy which might be brought against him. At the same time he demanded a safe-conduct from Sigismund; and, not being able to obtain it, he fled from Constance, to which he was forcibly brought back by the officers of the Duke of Bavaria. He was then imprisoned, and kept heavily ironed for nearly a year.

Hus accused him of having disregarded the advice of his friends; and though it is not clear, whether this refers to his coming to the Council, or to his conduct when there, it is certain that his appearance must have made Hus's position more difficult.

At last, on May 14, 1415, the nobles of Bohemia and Poland were able to make their protest before the Council against the treatment of Hus. They also indignantly complained of the insults and slanders which were being circulated against the

Bohemian nation, as if they were profaners of the Sacrament, and guilty of all sorts of indecencies in its celebration. The Bishop of Litomyšl rose in answer to this to say that he was the author of these reports; and that this desecration of the Sacrament was the natural consequence of granting the cup to the laity. Another bishop answered their reference to Hus's safe-conduct by saying that Hus only obtained it after his imprisonment. To this the Bohemian lords retorted that John of Chlum had himself shown the safe-conduct to the Pope before the arrest of Hus. They defended his non-appearance at Rome in answer to the summons of the Pope; and they produced the testimony of the University of Prague to his orthodoxy. Then, after reiterating their denial of the charges made by the Bishop of Litomyšl, they wound up with a rather amusing outburst of aristocratic feeling. The Bishop of Litomyšl had demanded their names, that he might know to whom he had to give answer. They had fancied that their names were tolerably well known to him; but, for their part, they were perfectly willing to give not only their own names, but those of their ancestors. On a later occasion they produced the certificate which the Bohemian Inquisitor had given to Hus.

~~At last~~, ~~after repeated~~ appeals, ~~Hus~~ was granted an audience on June 5th. But no sooner did he try to answer the various charges brought against him, then ~~all the Council~~ howled at him, and, after demanding that he should give a simple answer (Yes! or No!), were proceeding to condemn him on

the evidence of the falsified letter to his friends. Fortunately Oldřich and Peter Mladenovich, who had accompanied Hus to Constance, heard the noise of the riot, and hastened to inform John of Chlum and Wenceslaus of Duba. They went at once to Sigismund, who was not present at the Council; and he sent the Count Palatine and Frederick of Hohenzollern to order the Councillors to hear Hus patiently. After some further disorder, the audience was adjourned to the 7th of June.

At the next meeting many new points were raised against Hus, both of doctrine and conduct. He defended his resistance to the condemnation of Wyclif's books, on the ground that he had been called on to say that every proposition of Wyclif's was either heretical, scandalous, or erroneous. At the same time he admitted that he had wished his soul to be with Wyclif, on account of Wyclif's pure life. When charged with having appealed to Christ when condemned by the Pope, he declared that to be a most just and efficacious appeal, a statement which was received with laughter by his judges. At the same time he indignantly denied having encouraged his followers to smite with the material sword. Lastly, while maintaining the justice of the decision about the Bohemian votes, he denied the extraordinary charge of Páleč that he had driven out the Germans.

But he was, unfortunately, doomed to irritate against him on every occasion the intense vanity of Sigismund. One great object of his enemies was to deprive him of any benefit accruing to him from

his safe-conduct; and they caught eagerly at an expression of his that he had come, freely and voluntarily, to the Council. Provoked at the constant distortions of his language, he broke out with a boast, which, however true, was most ill-judged. If, he said, he had not wished to come to the Council, neither King nor Emperor could have compelled him; for there were many friends who would have hidden him in their houses, so that neither Wenceslaus nor Sigismund could have found him. When a murmur arose at this, John of Chlum stepped forward and said that, though he was but a poor gentlemen in his own country, he, for one, would have guarded Hus for a year, whoever liked or disliked it; and that there were many others who would have protected him in strong castles. This belittling of his power roused Sigismund's anger. He exclaimed that he had sent Hus his safe-conduct before he left Prague; and that he had provided the noblemen for his escort; and he now advised Hus to submit himself completely to the Council. Hus at once answered, in his more ordinary tone, that he thanked Sigismund for the safe-conduct; and, for his part, he would be glad to be corrected by the Council if he were shown to be wrong.

On June 8th, he was examined more in detail on thirty-nine Articles gathered from his writings. Some of these dealt with the subtle questions of Predestination; but others were concerned with his assertions in the "De Ecclesia" that a visible head was not necessary to the Church; and that a Pope in mortal sin ceases to be a true Pope. Hus was able, with

great force, to appeal to the action of the Council itself in justification of these doctrines. If a Pope in mortal sin did not cease to be a true Pope, by what right had they deposed John XXIII.? If the visible Head was necessary to the Church, who was the Head *then*, when all the Popes had either resigned or been deposed? Such arguments were probably too forcible to be convincing.

But again, by some strange fatality, Hus was further to irritate against him the suspicion and anger of the Holy Roman Emperor. "Not only," said Hus, "did a Pope cease to be a true Pope if in mortal sin, but the case of the deposition of Saul by Samuel showed that a King might be treated in a similar way." Sigismund was sitting at a window in a back part of the room when this utterance was made; but the Cardinals eagerly called him forward and made Hus repeat his statement. Nor was this the only offence which he was doomed to commit against the Emperor on that fatal day. When the examination had concluded, the chief Cardinal asked Hus whether he would submit entirely to the Council, or if he wished to defend any of the Articles alleged against him. But when Hus demanded an opportunity for further discussion, the Cardinal answered that the Council insisted on his abjuration and revocation of the Articles alleged against him, and his promise not to preach them any more. To this Hus answered, that he could not revoke and abjure opinions which he had never held, mentioning as an instance the denial of Transubstantiation. As for the opinions which he had set forth, he would retract

them when they had been refuted. Sigismund endeavoured to convince him that he could abjure Articles which he had never held; whereupon Hus ventured to dispute the Emperor's use of the word "abjurare." This further denial of the power of the Roman Emperor over the Latin language roused to a still higher pitch the irritation of Sigismund "Super Grammaticam;" and he told Hus that, unless he would abjure and revoke all the errors alleged against him, the Council must deal with him according to its laws.

Upon this a fat and richly dressed priest, who was sitting in the window, cried out that they should not allow him to recant, since he would not keep his word; and again he quoted the falsified version of Hus's letter. Then Páleč and Michael de Causis pressed upon him a number of charges, some new and some old, mixing up actual writings and doings of Hus with doctrines which he had repudiated; and, after this had continued for some time, the Council decided to send him back to prison, to see if a period of delay would induce him to revoke his heresies.

For the moment Hus seemed to be crushed by the noise and bitterness of his enemies. He was leaving the Council with the sense that the world was entirely against him, when, as he drew near to the door, John of Chlum pressed through the crowd and shook him warmly by the hand. The memory of that handshake seems to have lingered to the last in the mind of Hus. Other friends, too, were still faithful to him; and, after he had left the Council, several of them pressed to the window of the convent where the Council was being held, to hear what should follow.

Sigismund was now thoroughly inflamed against Hus. He had belittled the protection which Sigismund had offered him, and had declared that his friends could protect him against the Emperor; he had quoted a Scriptural instance of the deposition of kings; and, above all, he had disputed Sigismund's authority over the Latin language. Such a man could not be suffered to live; and the Emperor now declared that he delivered him over to the Council to be burnt, if they so pleased; adding further, that no recantation was to be trusted. He also implied that the death of Jerom must follow that of Hus.

Hus now saw that his fate was sealed; and one observes in his letters to his friends the tone of a man who is preparing for death. He was particularly anxious, lest the more ignorant of his followers should suffer for doctrines which they had not understood, and which they had merely adopted from a sense of personal devotion to their teacher. So he wrote to one of these followers, that, if he should be attacked for his adherence to Hus, he should answer his accusers by saying, "I hope that the Master was a good Christian, but I have not understood or read through the things which he taught in the schools." The thought of the corruptions of the clergy still weighed upon his mind; and he advised his nephews rather to learn some manual work than to become priests; lest, if they assumed the spiritual office, they should not maintain it as it deserved.

In the meantime, the Council, with singular maladroitness, had singled out for special condemnation the granting of the Cup to the laity; and thus, at one

stroke, they changed the doctrine of a few obscure men into the war-cry of an indignant nation. This decree called the attention to Hus to this matter, which, till then, he had not deeply considered; and he wrote to his successor at the Bethlehem Chapel that he ought not to oppose the granting of the Cup to the laity, since there was nothing but custom against it; and that, if he opposed Jakaubek, there would be a division amongst the faithful.

But, while Hus was thus interesting himself in the affairs of his countrymen, the Council were not suffering him to rest in peace. One of the few priests who had shown themselves friendly to Hus at the Council wrote to him urging sophistical arguments in favour of a form of recantation; and Páleč paid him several visits, to worry him into confessions of heresy. Yet, bitterly as he felt the persecutions of his former follower, that same self-distrust and earnest desire for justice which he had shown in the question of the three votes, and again on his retirement from Prague, appeared, even more remarkably, in this last interview. He entreated his enemy to pardon him for having charged him with deliberate falsehood on the occasion of Páleč's first attacks in the Council. The savage apostate was moved even to tears for the moment, though his pity was of short duration.

At last, on July 5th, Wenceslaus of Duba and John of Chlum were sent to the prison to demand Hus's final answer. But these messengers had been ill-chosen as exponents of the sophistries of Sigismund and the Cardinals. John of Chlum addressed the prisoner as follows: "Master John, we are laymen and

cannot advise you. Therefore, see if there is anything in the things which they object to you, in which you feel you are to blame. If so, do not fear to be instructed and to revoke it; but, if you do not feel yourself guilty in your conscience in these things, then by no means act against your conscience, nor lie in the sight of God, but rather continue till the death in the truth which you have acknowledged." Then Hus answered, "Lord John! know, that if I knew that I had written or preached anything contrary to the law or to our Holy Mother the Church, God is my witness that I would humbly revoke it. But I always desired that they should show me better and more probable Scriptures than those that I had taught; and, if they are shown me, I will most readily recant." A bishop, who had come with the Bohemian nobles, now introduced the sophistical platitude which is common on such occasions—"Do you wish," he said, "to be wiser than the whole Council?" "I do not wish," answered Hus, "to be wiser than the whole Council; but I ask you to give me the least of the Council who can inform me by better and more efficacious Scriptures; and I am ready to revoke what I said."

On the following day he was brought forth to receive his final condemnation. The articles on which he was to be condemned were read out against him, though he continued to protest against the manner in which his words had been perverted. To his horror, he found that they had added to the charges against him a new article, in which he was accused of saying that he was a fourth person of the

Deity. He demanded the name of the author of this slander; but the Council refused to tell him. Then, as a climax to his offences, they quoted his appeal to Christ as against the Pope. At that he cried out "O Lord God! do this Council condemn Thy law and Thy acts as an error? because Thou, when oppressed by Thy enemies, didst commit Thy cause to Thy God and Father, and gavest us thereby an example to appeal to Thee as the justest Judge, humbly demanding Thy help." Then for the last time he recapitulated the circumstances under which he had come to the Council. When he referred to the safe-conduct, he fixed his eye upon Sigismund; and the Emperor was observed to blush. This blush is worth mentioning as the only sign of grace in that mean and treacherous career. But, of course, neither appeal nor blush could avail Hus anything; and his statement was almost immediately followed by his condemnation to the stake.

Then he knelt down and said, "Lord Jesus Christ, pardon all my enemies for Thy great mercy; Thou knowest that they have falsely accused me, that they have produced false witnesses, and that they have produced false articles against me; pardon them for Thy mercy." This prayer was received with shouts of laughter. Then they stripped him of his priestly dress, and put on him a crown which declared him to be an Heresiarch. This was followed by a proclamation committing his soul to the devil, to which he answered, "And I commit it to my blessed Lord Jesus Christ."

He had now quite recovered his composure; and,

on his way to the stake, he smiled when he saw the place where his books were being burnt; and he smiled again when the paper crown fell off his head and he saw the three demons which had been painted on it. When they put a heavy chain round his neck to fasten him to the stake, he exclaimed, "The Lord Jesus my Redeemer was bound with a heavier chain for me." Even after the faggots had been piled round him, the officials came to him, asking him to recant. He answered by repudiating the false charges that had been made against him, and declared that he had only preached the truth of the gospel and the holy Doctors. Then, as they lit the fire round him, he cried out, "Christ, Son of the living God, have mercy on me;" but, as he added the words, "Who wast born of the Virgin Mary," a flame struck him on the mouth, and he died praying.

N.B.—For the two stories which are most generally quoted about Hus, I can find no sufficient authority. The beautiful tradition of his comment on the woman who brought the faggot to burn him, seems to belong to a much later date; while the earliest authority, which I have discovered, for the prophecy about the goose and the swan, is Martin Luther himself. But both the stories are eminently characteristic; and they deserve to live as legend, if not as authentic history.

IX.

FROM THE DEATH OF HUS TO THE FIRST CORONATION OF SIGISMUND.

(July 6, 1415—July 28, 1420.)

FEW great teachers are ever well represented by their immediate followers and disciples; but hardly any have been distinguished from their followers by so many and such important differences as those which separated John Hus from the men who are known by his name. First of all there was the gulf which separates the man who rejoices to die for his faith from those who delight in killing on its behalf. But that difference between teacher and follower, though much more vital, is, perhaps, also more common than the barrier of doctrinal difference which separated Hus from those who claimed to represent him. The very practice, which supplied the war-cry of the coming struggle, was one which Hus had merely approved with a friendly tolerance, never advocated with any special enthusiasm; and that difference of feeling is characteristic of the whole relations between Hus and his followers. On the

one hand the constitutional reforms of the Church, hinted at in the "De Ecclesia," would certainly have been rejected by the Calixtine party; while, on the other hand, the doctrines and practices of the Taborites would have been opposed by Hus himself. It will therefore be more convenient, in describing the following struggle, to speak of the Reformers by their doctrinal name of "Utraquists," rather than by the personal but misleading title of "Hussite."

But, if the spirit of the living Hus could scarcely be said to rest upon those who called themselves by his name, undoubtedly the death of Hus was recognised, on both sides, as the essential cause of the wars which followed. Men might wrangle about this or that doctrine or practice; but the murder of a Bohemian, in a place to which he had been sent under the special protection of the King and the nobles, was a point which could never be forgiven or forgotten against Sigismund or the Council of Constance; especially when this murder was connected with an attempt to brand as heretics the whole Bohemian nation. This feeling breathes through the fiery letter of the nobles of Bohemia, which was sent to the Council on the 2nd of September, 1415. They accused the Councillors of having condemned Hus on false evidence; and they declared him to be a good Catholic. They give the lie to all to dare to assert that there is heresy in Bohemia or Moravia, except only to the Emperor Sigismund, who, they *hope*, is innocent in the matter; and they declare that they will defend the law of Christ and His preachers, even to the shedding of blood.

While the nobles threw down their gauntlet to the Council in this formal manner, the main body of the people showed their feeling by fierce riots against the monks. Churches and monasteries were burnt; many monks were driven from Prague, and some priests were killed in the riots. The Archbishop of Prague determined to stand by his Order; and he too fixed on the Communion in both kinds as the dividing line between the two parties. Finding that he could neither prohibit this practice nor obtain compensation for the injuries done to the clergy, he laid Prague under an Interdict.

This Interdict became a new source of division. The Utraquists utterly disregarded it, and exposed themselves to the charge of rebellion against the Church. The Catholics, on the other hand, scrupulously recognised the archbishop's decree, and therefore felt bound to celebrate their services only in the Vyšehrad, which was outside the prohibited area. The Catholic visits to that fortress were compared by the Utraquists to the more celebrated pilgrimages to Mecca; and hence the name of Mahometan was added to the other terms of abuse, which were being so freely scattered by the rival theologians.

The attitude of Wenceslaus was wavering and uncertain. He had, indeed, been disposed to accept the Council's condemnation of the granting of the Cup to the laity; but he had used his best influence to save Hus, and he had resented his execution, as another proof of that faithlessness of Sigismund, of which he had already had such painful

experience. He refused, however, to join the League which the nobles had formed to defend the liberties of Bohemia, partly, perhaps, because they connected it with a defence of the practice just condemned by the Council; and he even consented to support an Opposition League formed by the Catholic nobles in defence of the Church.

Sigismund, on his part, began to entertain hopes that he might contrive to sow division between these rival parties; and, feeling that his share in the death of Hus was the point which prevented his success in these intrigues, he wrote to the Bohemian nobles assuring them that he deeply regretted that death, that he had done his best to prevent it, and that, if Hus had only consented to come under the Emperor's protection to Constance, instead of starting alone from Prague, all would have been well; but he added that he could not have saved Hus at the last, without breaking up the Council altogether. Whether these falsehoods deceived any one may be doubted. At any rate they did not accomplish Sigismund's immediate purpose; for, when the Bishop of Litomyšl arrived, with authority from the Council to suppress heresy in Bohemia, he received no encouragement either from king or from nobles, and, when he attempted violence, he was driven out by force.

Indeed, whatever terms the nobles of Bohemia might have thought right to make with Sigismund, as the heir to the Bohemian throne, they could not, with any credit to themselves, come to terms at this time with the Council of Constance. In the

same letter in which the nobles had condemned the burning of Hus, they had also complained of the imprisonment of Jerom; and with Jerom it was clear that the Council were determined to proceed to extremities. Worn with starvation and chains, the unfortunate prisoner at last yielded to his persecutors; and, while his countrymen were protesting against his imprisonment, he had consented to recant his errors, and to acknowledge the justice of the death of Hus. The Italian cardinals now desired to set him free; but the German and Bohemian members of the Council, backed by the Chancellor of the University of Paris, insisted that this recantation was not to be trusted, and that Jerom should be further examined as to his doctrines. Michael de Causis and Stephen Páleč fastened with relentless eagerness on their second victim, and, by so doing, they saved his honour and reputation, and gave him an opportunity of showing his better side.

In May, 1416, he was granted a new hearing before the Council; and, after having been for some time pestered with questions, he was at last allowed to speak for himself. His long oration, filled with classical allusions, greatly impressed the Italian scholar, Poggio Bracciolini, who was present on this occasion. But it will scarcely strike modern readers as so edifying as the simpler utterances of Hus. The conclusion, however, was more worthy of the occasion. It contained a manly and straightforward eulogy on Hus, an expression of his deep regret at the weakness which had led him to recant,

and a declaration of his adherence to the teaching both of Hus and of Wyclif. Then, on May 14, 1416, he was led out to be burnt, and went singing to the stake.

If this execution had not been sufficient to prevent a reconciliation between the Bohemians and the Council of Constance, another event of the same period would certainly have deepened the division between them. The Bishop of Olmütz died about this time, and Wenceslaus nominated a new bishop in his stead. The Council, however, intervened; and they not only rejected Wenceslaus's nominee, but they demanded that he should accept instead that Bishop of Litomyšl whom he had just driven out of the country as a disturber of the peace, and who was so deeply hated for his prominent share in the condemnation of Hus. Wenceslaus of course refused, and thereby widened the gulf between himself and the orthodox Catholics.

Unfortunately, however, the effect of this consolidation of national feeling was speedily weakened by the divisions which had begun to show themselves in the Utraquist party. Teachers were coming to the front who demanded far more sweeping reforms than those which Jakaubek of Kladrau and the other friends of Hus were at all disposed to approve; and they wished to enforce these reforms by the extremest violence. As these reforms were aimed, not only at abuses in the Church, but also at the influence of the wealthy men in the State, the Reformers soon roused against them the fears and anger of the well-to-do citizens of Prague. Nor

were these alarms likely to be modified when it became evident that two men, at least, of important position and remarkable ability, were disposed to place themselves at the head of the reforming movement.

The leader who first attracted the attention of the crowd and the fears of the King was Nicholaus of Hus, the Guardian of the Fortress of Hus, and the proprietor of the village of Husinec. He had been a favourite with the King, and was reputed, even by his enemies, to be a man of great ability and insight. He now gathered together such great crowds of people for prayer and preaching that Wenceslaus began to suspect him of aiming at the throne. But the more pacific abilities of Nicholaus were soon to be thrown into the shade by his fiercer and more brilliant ally, John Žižka of Točnov.

Though Žižka, like Nicholaus, had been a favourite at Court, he had already once offended the king by a daring act of independence. Influenced, no doubt, by Sigismund and his friends, Wenceslaus had at one time supported the Order of Teutonic Knights in their struggle against the King of Poland. The anti-German feeling in Bohemia was already running high, even at that time; and sympathy with their Slavonic kinsmen induced many Bohemian officers to hasten to the support of the Poles, in opposition to the wish of the King. In this semi-rebellious movement Žižka had taken a prominent part; but he had, since then, been pardoned and received back into favour. His independent spirit,

MARKET-PLACE OF PRACHATICE, THE TOWN WHERE HUS AND ŽIŽKA WENT TO SCHOOL.

however, was ill-suited to a Court life, and he was not long in giving new offence to Wenceslaus.

Tradition gives an early date to the first signs of sympathy between Žižka and Hus. Within a walk of the village of Husinec stands the old town of Prachatice, where the ruins are still shown of the school in which Žižka and Hus are said to have studied together. However this may be, there can be no doubt that it was very soon after the death of Hus that Žižka began to assume that position of leadership among the extremer Utraquists, which ultimately gained him such fame both among friends and enemies. This section of Reformers had already discovered that they did not receive that sympathy from the citizens of Prague which they believed to be their due. Many of them were compelled to leave the city; and they gathered together on a mountain near Austi, to which they gave the name of Tabor, and to which their supporters gradually flocked from all parts of the kingdom. These gatherings so alarmed Wenceslaus that they even weakened his hostility to the Council of Constance; and not only the followers of Nicholaus and Žižka, but even some of the more moderate Utraquists became objects of his suspicion.

This change of feeling naturally increased the hopes of Sigismund, and he became even more sanguine of success, and more bitter against the followers of Hus, when the Council of Constance elected, under the name of Pope Martin V., that Cardinal Colonna, who had urged upon John XXIII. the first proposal for the condemnation of Hus.

Under the influence of this new Pope, all the schemes of reform, which the Council had once thought of considering, were sacrificed to the one aim of the suppression of heresy; and in April, 1418, the Pope secured himself a freer hand by dissolving the Council of Constance.

Urged, then, by pressure from Emperor and Pope, and by his own fear of Utraquistic excesses, Wenceslaus banished one of the Reformers from Prague, and recalled the Catholic clergy, who had been expelled from the city. He discovered, indeed, that Utraquism had taken so deep a root in Prague that it would be necessary to grant at least three churches to its preachers. But this concession did not satisfy the more zealous champions of the cause; and the favour shown by the King to the Catholics provoked riots among the Reformers. Then Wenceslaus demanded that the citizens should all give up their arms to him.

Žižka now saw that the controversy with the Catholics must sooner or later end in war; and he was determined that his followers should not be unprovided for such a struggle. He therefore resolved to obey the royal summons, but in a peculiar manner of his own. He gathered together his followers, led them into the presence of the King, and assured him that they were ready to stand by him, with life and property, against his enemies. The unfortunate Wenceslaus felt bound to thank Žižka and his followers for this loyal declaration; but Žižka knew well enough that he had thereby forfeited the royal favour. He therefore quickly retired from Court,

and joined Nicholaus of Hus in organising their followers on Mount Tabor. The alarm of Wenceslaus was naturally increased by these proceedings; and he began to meet the opposition by deposing the Town Councillors in the different divisions of Prague, and thrusting in their opponents. This was a more arbitrary act of power than he had yet resorted to in this struggle; and it naturally hastened on the violent crisis which had long been approaching.

The quarter in which the outbreak finally took place had a peculiar character of its own, which some historians believe to have affected the character of the coming struggle. It will be remembered that Charles IV. had done much, not merely to develop the intellectual greatness of Prague, but also to increase its physical size. A completely new suburb had been added during that reign, which was known as the New Town of Prague. This division of the city was governed by its own Council, and rapidly assumed a peculiar character. Charles's policy attracted many Germans to the city; and, while the more prominent struggle between the rival "Nations" of the University had been growing in intensity, it is believed by some that an equally bitter feeling had been springing up among those Bohemian workmen who had fallen under the rule of German employers of labour. The historians who hold this view maintain that the workmen, who desired to escape from this domination, fled from the older parts of Prague, and found new possibilities of life and of organisation in the New Town. Whether this migration can be

clearly proved or no, it is certain that, both at this and later crises, there appears a more democratic and, in some respects, a more national spirit in the movements which had their rise in the New Town, than in those of other parts of the city.

It was then, in the church of St. Stephen, in the New Town, that on the 30th of July, 1419, a fiery preacher named John of Seelau (Želiv) delivered a sermon in the presence of an excited crowd of the followers of Žižka. After being worked up by pictures of the coming judgment, these fiery reformers marched in procession through the streets. As they passed the Council House, some insult appears to have been offered them by those who were looking out of the windows; whereupon the infuriated Utraquists rushed upstairs into the council chamber, and hurled the newly-elected Councillors from the window, the crowd below receiving the falling men on the points of their spikes. Then Žižka and his friends proceeded to seize the town into their hands, elected four captains for each district, and appointed Councillors in the place of those who had been killed.

Wenceslaus was furious at this news, and vowed that he would exterminate all Wyclifites and Hussites. Many of his advisers, however, were still in sympathy with the principle of Utraquism; and they persuaded the King to come to terms with the rioters, and to confirm the election of the new Councillors. The excitement of the controversy and the humiliation of this confession were too much for the strength of Wenceslaus. He was seized with a fever; and, in

August, 1419, ended at last his long and tragic reign.

The concessions into which Wenceslaus had been persuaded by his queen and his nobles, produced less effect on the minds of the citizens of Prague than the violent threats which had preceded them; and, at the time of his death, the feeling against him was so fierce that his friends did not venture to give him a public funeral, but buried him secretly by night. A still plainer evidence of this feeling was shown in the renewal of the riots against the monks. Altars, organs, and images of saints were destroyed; and many of the monks were driven out of the city.

Several of the nobles who had been hitherto inclined to the Utraquist cause, were so much alarmed at these excesses that they called upon Sigismund, as next heir to the throne, to hasten to Bohemia, to restore order. The messengers found him preparing to start on an expedition against the Turks; and his German and Hungarian councillors persuaded him to delay his visit to Bohemia, until he could enter it at the head of a victorious army. He therefore appointed Wenceslaus's widow Sophia as regent in his place; and he chose a council to assist her, of which the most prominent member was Čeněk of Wartenberg.

Čeněk was one of those men who will always receive more condemnation and less pity than are their due. He was evidently a man of some attractive qualities, and, originally at least, of excellent intentions. He had taken the lead in the protest against the execution of Hus; and, if he had shown himself

somewhat too tolerant towards the early excesses of Žižka and his friends, he had at least helped to preserve Wenceslaus from being driven by those acts into the arms of Sigismund. But to steer the kingdom through the dangers with which it was threatened by the fierce intolerance of Sigismund on the one hand, and of Žižka on the other, required stronger nerve and clearer purpose than Čeněk possessed; and thus his continual changes of party were effected in a manner which have left a deep stain on his memory.

When the Bohemian Assembly first met to consider the position of affairs, it seemed as if the moderate Utraquists would be able to carry the day; for a resolution was passed that the Estates would only consent to the coronation of Sigismund on the following conditions: First, that he would permit the Communion in both kinds to be celebrated in all the churches, and would try to procure the sanction of the Pope to this practice. Secondly, that he would place no clergy in temporal authority. Thirdly, that he would not permit the publication of any Papal Bulls until they had received the approval of the King's Council. Fourthly, that he would not appoint any foreigners to either temporal or spiritual offices, nor set German magistrates over towns where Bohemians dwelt. Lastly, that the proceedings of the law-courts should be conducted in the Bohemian language. These were the principal demands of the nobles; but the citizens of Prague, who were daily gaining greater influence in the councils of the State, added certain conditions of their own. These were that Sigismund should grant an amnesty for the

recent disturbances; that he should not permit the establishment in Prague of any more houses of ill-fame; and that he should permit the reading of at least the Gospel and Epistle in the Bohemian language. Such a programme might seem to unite for the moment all sections of Bohemians who desired peace and independence for their country; but, when Sigismund replied by putting aside the whole of these demands, and declaring that he would only promise to govern as his father had governed before him, the situation was entirely changed.

Strange as it sounds, in speaking of so turbulent a country, it is none the less true that, till this time, there had been no instance of a combined national resistance in Bohemia to a King who was the sole lawful claimant of the throne. There had been plenty of instances of setting up rival members of the royal family against each other; attempts by discontented nobles to call in a foreign King or Emperor to their help; and even something like a provincial insurrection of Moravia against Bohemia; but that the National Assembly of Bohemia should formally commit itself to an attempt to exclude from the country the lawful heir to the throne, who was at once the only living representative of the House of Luxemburg, and the ruler of the Holy Roman Empire—this was a step so unprecedented that it may well have caused hesitation in those who were called upon to take it.

Doubtless this difficulty might have been avoided if Sophia could have ventured on more independent action. But the Queen, though she had exercised so

useful an influence over her husband during his lifetime, seems, after his death, to have fallen completely into the background, and to have taken her cue from Sigismund, or from his principal advisers.

The result, then, of the deliberations of the Bohemian Assembly was that the nation was broken up into three parties. These were as follows: (1) The Catholic Party, which was in favour of complete submission to Sigismund. (2) The Moderate Utraquist Party which would have accepted him if he would have granted some amount of religious liberty. (3) The Extreme Reforming Party, which thoroughly distrusted Sigismund, and desired to throw off his authority. The first of these parties found its supporters chiefly in Moravia, and particularly in the German-speaking districts of that province. By a strange irony of fortune, its leader was that Wenceslaus of Duba who had stood so gallantly by Hus at the Council of Constance. But though he, and one or two others of the party, may have cherished some national aspirations, they were, as a body, too much out of sympathy with the keen Slavonic feeling of the country to be reckoned as a Bohemian party at all. The second party, which gradually acquired the name of Calixtines, from the importance which they attached to the custom of granting the Cup to the laity, were really composed of two very different elements. Many of the great nobles, while theoretically zealous for the Cup, were far more anxious to maintain that position in the country which largely depended on the favour of the king; while, on the other hand, learned preachers like Jakaubek of Kladrau

ENTRANCE INTO FORTIFIED PART OF TABOR

were as zealous for the reforms which they desired as many of the extremer Utraquists could be, and would have risked and sacrificed as much to secure them.

But, though men like Jakaubek of Kladrau had an important part to play in the coming struggle, it was from the third Bohemian party that there were to be drawn the most determined fighters, and the most impressive figures, in the struggle of Bohemia against the German Emperor. This party had been founded by those fiery spirits who had been banished from Prague by Wenceslaus; and they derived their name of Taborite from the mountain which they had made their chief place of refuge after their expulsion from Prague. So great was the enthusiasm which they caused that, when Wenceslaus forbade any further visits to Tabor under penalty of death and confiscation of goods, large numbers of the peasantry willingly sacrificed all their possessions, and risked the chance of death, to unite themselves with this chosen band. A community so formed naturally developed very remarkable qualities; and a stern Puritanical gloom, combined with the Puritanical nobleness of aspiration, rapidly showed itself among them. Rich and poor shared their food with each other; no strife or theft was permitted; intoxicating liquors were excluded from the mountain; and not only was gambling forbidden to the elders, but even the children were deprived of their games. Such is the account given of the Taborites by a somewhat hostile chronicler, who thus proceeds to describe their manner of passing the day:

"Having then completed the moderate refreshment

of the body, the priests rise with the people to give thanks to God. They march round the Mount of Tabor, bearing the venerable Eucharist—the virgins preceding the Sacrament, and the men and women in their squadrons following, all shouting and singing psalms as seems convenient. When this procession is finished, they exchange farewells with their clergy, not bending to the right or left lest they should trample on the wheat; and so they come to the place whence they started." These people, already prepared for religious enthusiasm by the stern discipline of such a life as this, were kindled yet further by fiery sermons, founded chiefly on the visions of the Apocalypse, in which prophecies were delivered of the speedy coming of Christ, and the reign of the Saints, which was to be hastened by the putting to death of the enemies of Christ. They were told that they were to bathe and sanctify their hands in the blood of their enemies; and that, while they were to imitate the zeal and indignation of their Master, this was not the time to imitate His gentleness. All human learning, said the fiercer of the preachers, was to be treated with contempt; and the taking of degrees at the University was a vanity.

Nor was it only the training, which they had received from their preachers, that prepared the Taborites for the part which they were to play in the coming struggle. Žižka was eminently fitted to be the hero of a revolutionary party. To a fiery sincerity, and a steady devotion to that high ideal of life which was implied in the Taborite creed, he united a genius for leadership and organisation which

the greatest generals might have envied ; a statesmanlike instinct for seizing the right moment and the right course of action ; and a savage ferocity which none of his opponents could surpass.

HOUSE IN TABOR WITH OLD TABORITE COMMUNION TABLE IN FRONT OF IT.

But, though this fiery band, and their uncompromising leader, were to give the tone to the struggle which was fast approaching, one passing hint was given, before the outbreak of the war, of the presence among the Bohemians of gentler spirits who would

gain a hearing at a later and more appropriate time. One or more of those Taborites, who had not imbibed that contempt for learning which had been inculcated by their wilder preachers, applied to the Masters of the Prague University, to know whether war on behalf of religion was not forbidden by the command to Peter to put up his sword into his sheath. Jakaubek answered, on behalf of his colleagues, that, though a war for the propagation of the Faith was undoubtedly forbidden to Christians, yet a defensive war for the protection of the Faith was certainly lawful.

This question, as has been already suggested, has more importance as a prophecy of future religious developments than as a characteristic utterance of the period. But the answer has a more immediate significance, as indicating a policy which was to separate the learned professors of the University from the more aristocratic section of the Calixtines. This difference has already been referred to above; but it requires to be emphasized and developed. In the case of Čenek of Wartenberg the difference seems to have been partly due to a sense of loyalty to the House of Luxemburg, and to a shrinking from some of the violences in which the Taborites indulged. But Čenek's prominent position in his party was not due solely to his personal qualities or even to his personal rank. It was also largely derived from the guardianship which he possessed over the lands of Rosenberg; and this position must also be considered as colouring the character of his policy.

Ulric von Rosenberg, like his guardian Čenek,

played a somewhat questionable and uncertain part in the coming struggle. But the times and circumstances of his changes of position lead one to attribute to him somewhat different motives of action from those which influenced his guardian. He seems to have begun his career as a decided Utraquist; but his subsequent oppressions of his Utraquist dependents show a bitterer change of feeling than can be laid to the charge of Čenek; while his special opposition to Žižka seems to mark the real ground of his questionable policy. In mere doctrine he may have had some sympathy with the reforming movement; but he was soon alarmed by the democratic character of the Taborite party and of its leader; and the great power which had been so long wielded by the Rosenbergs, was thrown, in the main, into the defence of aristocratic privileges and feudal rights. For the moment, however, the nobles could put forward the excuse that they were supporting the claims of a Queen, who was not stained with the blood of Hus, nor committed to an anti-national policy; and, it was on her behalf that Čenek now organised a standing army, and seized into his hands several important fortresses.

Žižka, on his part, felt that no time was to be lost in saving the cause for which he desired to struggle. So, at the head of a band of his drilled peasants, he suddenly marched upon the fortress of the Vyšehrad, drove out the royalist garrison, and put his own men in their place. Then, on the 10th of November, the Taborites set out in various bands, from the three or four towns which were occupied by their party; and

they marched to Prague, to hold a great meeting there. The main body met at the town of Zinkov, where they organised their forces before proceeding on their march. But three hundred men had started alone from Austi, apparently ill-armed and ill-prepared for attack. This detached body was met on its way by one of the royalist nobles; and on the first attack he put to flight the men of Austi with much slaughter.

The fugitives escaped to Knin, at which point the main body of their friends had now arrived. Baron von Sternberg, the general of the royalists, marched thither to meet the advancing Taborites, and probably hoped to obtain an easy victory. But the sturdy peasants repelled his attack with such vigour that the royalists were forced to retreat; and on the 4th of November, 1419, the Taborites entered Prague without further opposition. The royalist party were at once called to arms; while, on the other side, Nicholaus of Hus and Žižka marched into the Small Division of Prague, and, after a fierce struggle, seized upon the great fortress, which still overlooks the town. The Queen fled from Prague under the protection of Ulric of Rosenberg. Čenek in the meantime gathered new forces on her behalf, and persuaded several towns to declare for the royalist cause.

Each party was now conscious of the strength of its opponents; and, under such circumstances, those moderate citizens of Prague who combined a zeal for freedom with a desire for peace, were able to hold the balance between the contending parties. So a compromise was effected, by which the queen and the nobles were pledged to protect religious liberty and

especially Communion in both kinds; while the citizens, on their part, consented to restore the

FIGURE OF MINER WITH MINING LAMP AND STAFF IN CHURCH OF ST. BARBARA AT KUTTENBERG (KUTNA HORA).

fortress of Vyšehrad to the Queen, and to abstain from any injuries to churches or images. Žižka, however, distrusted the Queen's party, and was dis-

contented with these terms. So he withdrew with most

KUTNA HORA, OFFICE WHERE THE COINS WERE STRUCK BY THE ITALIANS BROUGHT TO KUTNA HORA BY WENCESLAUS II.

of his troops to his chief fortress of Pilsen (Plžen).

Although the recovery of the Vyšehrad was an important gain to the royalist cause, the great centre of the extreme anti-Catholic feeling was the town of Kutna Hora. That town, from its importance as a mining centre, and from the special favour shown to

TOWN COUNCIL HOUSE OF PILSEN (PLZEN).

it by the kings, had become a kind of rival to Prague; and in a time of civil war such rivalry naturally ripened into active hostility of the fiercest description. In spite of the occasional fierceness of such outbursts as that which had produced the slaughter of the

Councillors of the New Town, there had been, till now, little organised cruelty in the contest between the two parties. Now, however, whether actuated by municipal rivalry or religious hostility, the men of Kutna Hora began to inaugurate a system of persecution which was to produce terrible reprisals. They seized upon all the Utraquists whom they could find, and even paid other towns so much a head to send them victims. Some of these they buried alive in pits; some they burnt, and some they beheaded; so that in a short time more than sixteen hundred had been put to death.

In the meantime Sigismund had returned from Hungary to Moravia; and in Christmas, 1419, he and Queen Sophia held a meeting at Brünn (Brno). The citizens of Prague sent a deputation to this assembly to entreat for terms of peace. Sigismund ordered them at once to pull down all the chains which they had placed across the streets; to destroy all their new fortifications; and to bring back the Catholic priests who had been driven out. The citizens were so anxious to avoid a collision with Sigismund that they consented to these terms; and they destroyed their fortifications amid the jeers of the Catholics and Germans.

Žižka now fully realised the impossibility of any compromise, and he prepared for a desperate struggle. His first intention had been to make the town of Pilsen the centre of his operations. From that town he had succeeded in driving out all the Catholics; and its fortifications were so strong that he hoped to make it good against all comers. But the growing

strength of the fortress of Tabor led him to change his opinion; and he decided to withdraw from Pilsen, and to concentrate the whole force of his followers on the mountain from which they took their name. According to one account, the divisions in Pilsen itself were the main cause of this decision. Certainly some special explanation is needed of a step which proved, in one way, so disastrous to the reforming cause; for, during all the victories gained by the Utraquists, they were never able to recover this important fortress again.

It was not, however, unconditionally that Žižka consented to abandon this position. He stipulated that he should be allowed to depart freely to Tabor, and that the granting of the Cup to the laity should be permitted in Pilsen. Wenceslaus of Duba, as leader of the Catholic forces, consented to the terms which Žižka proposed. Unfortunately, however, the doctrine that faith should not be kept with heretics had already taken deep root amongst the opponents of the Utraquists. While Žižka was still on his way from Pilsen to Tabor, he was attacked by Peter of Sternberg, at the head of a royalist force. Unprepared for this attack, and very inferior in the number of his forces, Žižka at first retreated before his enemies; but, finding himself compelled to fight, he took up his position on the bank of a fish-pond near the town of Sudomír. There, for the first time, he adopted the plan which became a special characteristic of his battles. He entrenched himself behind his baggage-waggons, over which his men fired at the advancing foe. The struggle was a fierce one; but

at last the royalists were compelled to retreat, and Žižka went on in safety to Tabor.

But though much of the success of the Utraquist wars was due to the energy of Žižka and his followers, the leading citizens of Prague had also a very important influence on the struggle; and Sigismund's actions soon roused in them that desperate courage which had seemed for a moment to forsake them. The nickname of Sigismund, "Super Grammaticam," has been fixed on this Emperor by Carlyle; but an even more distinctive name would have been Sigismund "Super Veritatem." Many other rulers have told lies in their time of emergency; but surely no one ever took so much pains to write himself down a liar as Sigismund did at every stage of his career. It will be remembered that he had written most urgently to the Bohemians, to express his regret for the death of Hus, and to assure them that he had done all he could to prevent it. Yet, as soon as Pope Martin had published his Bull, urging a crusade against the Hussites, Sigismund seized upon a merchant of Prague named Krasa, and publicly burnt him in Breslau, on the express ground that he had disapproved of the burning of Hus and Jerom.

Čenek of Wartenberg, who had been entrusted by Sigismund with the care of the fortress of Prague, now declared that he could no longer serve the king. At nearly every stage in the career of this unfortunate nobleman, his change of opinion, however excusable in itself, was stained by some act of treachery. On this occasion he invited the subordinate governors of

the castle to dinner, and seized that opportunity for arresting and imprisoning them. Having thus mastered the castle, he placed it under the care of the citizens of Prague. He then arrested seventy-six of the clergy, and drove several of the opposing citizens from the town.

But Čenek was never long of one mind; and he soon began to despair of the struggle on which he had entered. On the one hand the Catholic defenders of the Vyšehrad held out successfully against his attacks; and at the same time he seems to have been sincerely shocked at the outrages committed by the Taborites. In the early outbursts, though there had been much plundering and some bloodshed, there had been little deliberate cruelty. Now, however, Žižka began to imitate only too closely the cruelties of the Kuttenberger; for finding a number of monks in a castle which he had stormed, he burnt them alive after the victory was over. When this cruelty was followed by the destruction of many churches and monasteries, Čenek began to shrink from the cause which he had defended, and to urge the citizens of Prague to come to terms with Sigismund. Finding, however, that he was unable to persuade them to take this course, he resolved secretly to betray the castle to Sigismund, on the understanding that the Communion in both kinds should be permitted on Čenek's own estates. Sigismund apparently consented to this arrangement; and Čenek secretly admitted into the castle four thousand of the royalist soldiers, of whom many were Germans. Furious at this treachery, the citizens made so fierce an attack upon

THE CASTLE OF PRAGUE.

the castle that Čenek was panic-struck and fled secretly to Sigismund. But the attack was made without organisation or arrangement and the citizens were repelled.

Several noblemen had followed Čenek in his desertion of the national cause; and at last the citizens decided to send a new embassy to Sigismund, under the protection of Wenceslaus of Duba. Sigismund's hope and indignation had alike been raised by the recent events; and he demanded that the citizens should surrender all their arms to the defenders of the Vyšehrad. On receiving this demand, the Town Council of Prague sent defiance to the king, and resolved to fight till the last.

Both parties now prepared for action; and, while Sigismund was issuing an appeal to all citizens and princes to come to help him against his rebellious subjects, Žižka and Nicholaus of Hus were preparing to march to Prague at the head of their Taborite forces. Many of the workmen and peasants were now beginning to stir themselves for the national cause; and, before Sigismund could secure the help of the Electors of the Empire, he was to have a slight taste of the dangers which he was about to encounter. The Kutna Hora miners had roused much opposition by their cruelties on behalf of the royalist cause; and the charcoal burners, who had hitherto been dependent upon them, had now revolted against them. After vainly attempting to pacify their new opponents, the Kuttenberger appealed to Sigismund, and he sent them a detachment of the royal troops. The charcoal burners met the soldiers with stones

and arrows; and, cheered on by a Taborite priest, they drove back the royalists in confusion to the mountains. The priest, however, was wounded; and the charcoal burners then retreated.

In the meantime Žižka and his forces were on their march. Their importance was now recognised by their opponents; and Wenceslaus of Duba attempted to intercept them. Žižka encountered the royalists near Porčic, signally defeated them, and entered Prague in triumph on the 20th of May, 1420.

The powerful help of the new-comers was doubtless welcomed by the citizens of Prague; but they speedily discovered that differences of habit and feeling were likely to produce as many difficulties in the relations of the two parties to each other, as had already been produced by differences of doctrine. Both sections of the Utraquist Party had desired to introduce a purer life and simpler habits; and in many cases they had taken steps to enforce them. But the Taborite ideal, and still more the Taborite methods of realising it, differed considerably from those of the comfortable and orderly citizens of Prague. The latter, it appeared, indulged in delicately trimmed beards and moustachios; their wives wore trains, which seemed to the Taborites unduly long; and the hair of the younger ladies fell in long and curiously made plaits on their shoulders. The sturdy peasant reformers resolved summarily to correct these evils; so they seized the citizens in the streets, and compulsorily shaved them, cut off the trains of their wives' dresses, and even shortened the locks of the girls. The citizens naturally objected to such strong

methods of reform; and the Taborite captains cut short these proceedings by sending their followers to dig trenches for the defence of the town.

But the value of the new defenders was soon proved; for a force of royalist troops on their way to the castle at Prague, were completely cut to pieces by a sally of the Taborites; and when Sigismund at last advanced against the city, the approach of this fierce peasant army, wielding the spiked flails which were generally their only weapon, struck him with such fear that he at once abandoned the siege of Prague, and devoted himself to more easy enterprises. Nor were the nobles of Bohemia more fortunate in their efforts. Ulric of Rosenberg, who had followed Čenek in his desertion of the popular cause, was driven back from Tabor by Nicholaus of Hus, and confined himself for a time to imprisoning and starving the Utraquist priests whom he found on his lands.

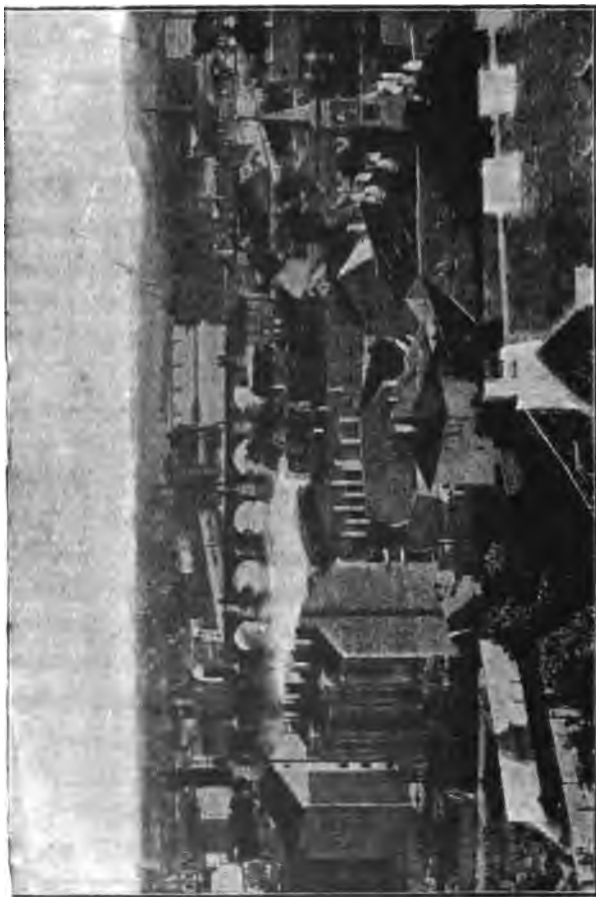
In the meantime, the appeal of the Pope and the Emperor for a crusade against the Utraquists was producing its effect. Not only from Germany, but from various parts of Hungary, Spain, France, England, and Holland, and in some cases even from Poland, trained warriors came to join Sigismund's army.

Prominent amongst the German princes was Frederick of Hohenzollern. He had been secured to Sigismund's cause by a transaction which roused new bitterness in Bohemia against the Emperor. It may be remembered that Charles IV. had added Brandenburg to the Bohemian kingdom. Thomas

of Štítný, and other stern moralists, had objected to this acquisition, considering it as a mere act of personal aggrandisement, and of no real benefit to the kingdom. But, in the history of every country, there have been additions of territory which, however questionable in their origin, have afterwards roused on their behalf a strong national feeling. Nor must it be forgotten that the circumstances, under which Sigismund surrendered this territory, certainly justified considerable indignation on the part of the Bohemians. In 1415, four years before he was actually King of Bohemia, without any consultation with Wenceslaus or the Bohemian Assembly, Sigismund handed over Brandenburg to Frederick of Hohenzollern, whose ancestor had so actively assisted Rudolf in the conquest of Bohemia.

It soon appeared that the national feeling against Germans in general, and the Hohenzollerns in particular, was not limited to the Utraquists, but was shared even by those Bohemian nobles who followed Sigismund in battle. So intense was this hatred that the Bohemians and their allies had to be quartered in different parts of the field; and doubtless this disagreement was one cause of the strange delay in the operations of the army which followed their arrival before Prague. Two weeks were spent by the captains of the host in raids upon the neighbouring towns, whence they brought in Utraquist priests whom they burnt in the camp. One occasion is specially noted by the chronicler, in which three old men and four boys were brought in, in company with their priest. These prisoners, after having been

struck and insulted for some time, were ordered to

VIEW OF PRAGUE SHOWING ŽIŽKA'S HILL TO THE NORTH-EAST.

abjure the practice of Communion in both kinds, and when they refused, were burnt. During all this time

Žižka was working at the fortifications of a hill which overlooks the town, and from which he hoped to conduct the defence.

At last, on the 14th of July, the invading army grew weary of its delays, and prepared for a general attack on various parts of the city. In this plan the invaders were to be aided by the garrisons which occupied respectively the fortress of the Vyšehrad and the castle of Prague. The battle began by an attempt to storm the hill which Žižka had fortified. This attack was undertaken by the Margrave of Meissen, the hereditary enemy of the Bohemians. As his soldiers charged up the hill they were encountered, not only by Žižka's forces, but also by private citizens, and even by women. The stones hurled by these defenders produced such effect that the first attack was repelled. But the Germans quickly returned to the charge; nor could the desperate courage of the defenders wholly prevent their advance. One of the Germans seized on a woman who was defending the hill; but she vowed that she would not yield to anti-Christ, and she was killed in defending herself. Still the invaders pressed on. Žižka was himself wounded and struck down, and was with difficulty rescued by the flails of his followers. The Germans had almost reached the top of the hill, when suddenly the gate of the city, which stood nearest to the hill on the other side, was thrown open, and a priest came out bearing the Sacrament, and followed by fifty archers, and some more of the flail-bearing peasants. At the same moment all the bells in the city were set ringing;

and, with a great shout, echoed from within the walls, the new-comers rushed up the hill to meet the advancing enemy. Immediately the invaders were seized with a panic and fled; three hundred of them were killed in the descent, and others dangerously wounded. Sigismund's forces retreated to their tents, and the citizens of Prague hastened to their churches to return thanks for their victory. The scene of this battle was called by some Bojiste (the battle-field) in consequence of the great slaughter of the Germans; others called it the Hill of the Cup; but the name which has driven out every other is that which connects it with the general of the day; and it is still known as Žižkov Hora—the hill of Žižka.

It might have seemed that such a victory, however startling, would scarcely have ended a war, begun with so great preparation, and engaged in by so formidable an army. But the bitter feeling between the German and Bohemian Royalists had now risen to such a height as to make common action impossible. On the one hand, the Germans furiously accused the Bohemians of having betrayed them in the battle; and, in revenge for this supposed treachery, they attacked and burnt some of the houses in the outlying villages, and threw the women and children into the fire. The Bohemians, on the other hand, were more and more disposed to make peace with their countrymen; and it will be remembered that some of the nobles had already shown an inclination to Utraquism. As for Sigismund, his first and main

thought was to secure the crown of Bohemia to himself with the smallest amount of trouble.

Under these circumstances the Bohemian part of the army willingly entered into negotiations with the defenders of the city; and the latter proposed, for Sigismund's acceptance, four Articles of Peace, which were to become very famous in the following years. The first of these was the free preaching of the Word of God; the second, the granting of the Cup to the laity; the third, the removal of the clergy from rule in secular affairs, and their restriction to the apostolic mode of life; the fourth was the public suppression of deadly sins. Sigismund consented to discussion on these points between the Utraquist preachers and the Catholic priests, who had followed his army. The leading orator on the Utraquist side was John Přzibram, a man who was to play a conspicuous part in the coming controversies.

Strangely enough, it was found that the Catholic clergy were willing to make many concessions in the discussion. But the Conference broke down on a point which may be called the main issue of the Later Reformation—the question, namely, whether, in cases of doubt, the deciding authority should be the Church or the Scriptures. Perhaps few could have expected that the clerical disputants would have come to an agreement; and the Bohemian Royalists did not seem to have been shaken by this result in their desire for peace. Indeed, such readiness did they show to accept the Four Articles, that the citizens of Prague considered their cause secure, and consented to elect Sigismund as their King. So on

July 28, 1420, Sigismund, having given a general promise to govern better, was solemnly crowned at Prague; and two days later the great army of Crusaders returned, cursing the King as a breaker of his word and a favourer of heretics.

X.

FROM THE FIRST CORONATION OF SIGISMUND TO THE OPENING OF COUNCIL OF BASEL.

(1420—1431.)

IN spite of the dramatic circumstances of Sigismund's coronation at Prague, any hopes of peace or reconciliation, which the citizens may have entertertained, at the moment, were speedily to be frustrated, partly by the bitter divisions in the Utraquist camp, partly by the incurably untrustworthy character of the king whom they had chosen. The former difficulty was the one which first forced itself on public attention. The Taborites had taken the leading part in the victory which had just been won; and they resolved that their will should be felt in the settlement which was to follow it. Furious at the recent burning of their friends before the very eyes of the citizens, they demanded that these murders should be revenged by the burning of the prisoners who had been taken in the battle; and the rulers of the city yielded to their wishes. Elated by this success, the Taborites insisted that twelve new Articles should be added to the four which had been

already set forth by the Calixtines. Most of these new proposals were in the direction of more vigorous provisions for punishing self-indulgence and immorality. But the bitter national feeling manifests itself in the demand for the complete establishment of the law of God, in the place of those pagan and *Teutonic* laws, which do not agree with the laws of God. Further, all the revenues of the priests were to be seized for the public good; usury was to be suppressed; all enemies of the truth to be expelled; all heretical monasteries and all unnecessary churches, altars, and ornaments to be destroyed.

The discussion of these proposals was marked by the first public appearance in Bohemia of a man who was to play a remarkable part in the coming struggle. This was Peter Payne, an English Master of Arts, who had been forced to fly from Oxford on account of his sympathy with the doctrines of Wyclif. He had been welcomed by the scholars of Prague, and had been admitted to a Master's Degree at their University also. Although his doctrinal Protestantism had led him to conclusions far beyond those adopted by any Bohemian party, yet his English sense of justice and love of compromise often marked him out as a go-between and moderator in the controversies of his adopted countrymen. He now came forward to suggest the senses in which the Articles of the Taborites might be accepted, without injury to either party. But, although the Calixtines were anxious to find a method of reconciliation with the Taborites, the latter were guided on this occasion by much fiercer spirits than Peter Payne.

The chief of these extreme advisers was John of Želív, who had so excited the Utraquists, on the occasion of that first riot, when the Councillors of the New Town were thrown out of the windows. He now demanded the deposition of those Councillors of the Old Town who were opposed to the Taborite doctrines. This point, too, was conceded; yet, for some reason, not clearly ascertainable, the Taborites were still dissatisfied, and on August 22nd they left Prague.

But the second hindrance to the establishment of peace in Bohemia was to have an even more marked effect in hastening on the new war. It was not only the Taborites who distrusted their new ruler; Sigismund soon provoked against him many of those who had been most desirous for peace. One of the first points which roused their opposition, was his demand that the ornaments of the churches and the royal treasure should be used for the payment of the foreign soldiers, who had just been employed in the invasion of Bohemia. He also began to renew the old and evil policy of pledging the monasteries and the royal castles to the nobles. Lastly, although he had encouraged the citizens to hope that he would sanction the Four Articles, he still declined to give them any formal approval, or even to make arrangements for a discussion upon them; nor would he give the citizens any security against the attacks of those fierce Catholics who still held the fortresses of Prague and Vyšehrad. These divisions of opinions were obviously too vital to permit of any friendly understanding between the two parties. So Sigismund

soon after left Prague; and the suspicions between king and people rapidly ripened to a violent solution of their differences.

Sigismund had now adopted, to the full, the principle that no faith was to be kept with heretics; and, while he assured the Praguer of his desire for peace, he was appealing to the Pope and the electors to join a second crusade for the suppression of the heretics. The citizens first fully realised the treacherous character of Sigismund's policy when they began to renew their attacks on the Vyšehrad. The possession of this fortress by the Catholics was a continual danger to the city; yet, when the Utraquists sent their next deputation to Sigismund, to entreat its acceptance of the Four Articles, he demanded that, even before the Articles should be discussed, the citizens of Prague should abandon their siege of the Vysehrad. This demand received a still more startling interpretation a short time after, when the Town Council intercepted a letter from the king to the defenders of the fortress, urging them to make a sudden attack on the city, which he would second from another point.

With some difficulty the citizens now persuaded Nicholaus of Hus to bring a force of the Taborites to their help. The king had secretly arranged to send ships down the Moldau to the defence of the Vyšehrad; and the citizens had put chains across the island which lies below the fortress, so as to hinder the ships from passing. Nicholaus was set to guard this island; but not even the sense of a common danger could stifle the differences between the Calixtine leaders and the captains of the Taborites. The

Royalists, in their fear of starvation, offered to surrender the Vyšehrad, if the king did not relieve them within a certain time. This proposal the citizens were willing to accept; but Nicholaus was so indignant at the terms granted to the garrison, that he abandoned the island and retired into the city. A nobleman, named Hynek of Crušina, now undertook the defence of the city; and when Sigismund again arrived before it, he found it fortified against him.

Again, the division in his camp between the native nobles and his Hungarian and German followers speedily showed itself. Some Moravian barons advised him to abandon the attack, and frankly owned that they feared the flails of the rustics. Sigismund, whose sympathies were becoming more and more alienated from his countrymen, taunted the Moravians with cowardice and treachery. They thereupon sprang from their horses and declared that they were ready to go where the king would never be. Sigismund then ordered them to occupy a dangerous and marshy position on the low land in front of the city, while the Hungarians were to charge from a higher point. This double attack was at first successful, for the Utraquists fled in some confusion. But Hynek rallied their forces, telling them that the Lord would deliver their enemies into their hands. He and Nicholaus of Hus rushed forward gallantly with the others; and once more the fear of the flails of the rustics caused a panic among the Catholics. About five hundred of the Royalists were either killed or wounded, and the rout was complete. Then the men of Vyšehrad consented to surrender. But though their captors succeeded in

conveying them safely into Prague, they could not save the church organs and images in the fortress from being destroyed by the crowd.

The war now raged fiercely on both sides; but while, in matters of physical cruelty, the Bohemians were as reckless as their opponents, on two important points there was a marked difference between the conduct of the rival armies. In the first place, the stern morality of the Utraquist leaders prevented any of those outrages on women in which the Hungarian soldiers freely indulged; and, secondly, the doctrine that no faith should be kept with heretics produced an utter unscrupulousness on the Imperialist side, in the observance of terms of truce or surrender, which cannot certainly be alleged, in the same degree, against the Bohemian leaders.

Yet, in the middle of their desperate struggle for national existence against German and Hungarian, the Calixtines and Taborites could not be induced to suspend their internal quarrels. Žižka, indeed, desired at first to adopt a more conciliatory policy than was customary with his colleagues; and he persuaded the Taborites to act with the citizens of Prague in offering the crown of Bohemia to the King of Poland. But even he soon felt compelled to adopt a more aggressive line of action; for the Calixtines had been so alarmed at the power of John of Želív, that they had prohibited the further introduction of novelties in doctrine, and had deposed those Councillors of the Old Town who had been elected under the influence of John. Žižka was so alarmed at these proceedings, that he abandoned a siege which he was conducting

in a distant part of Bohemia, and marched against the fortress of Říčan, which was in the near neighbourhood of Prague.

This fortress had long been a danger to the citizens; but they were perfectly well aware that Žižka's present motive for marching against it was a desire to control the deliberations of the Town Councillors. Hynek of Crušina was so indignant at Žižka's conduct that he threw up the captaincy of Prague, and not long after adopted the cause of Sigismund. Žižka had his usual good success in the siege; but there is at least a doubt whether his proceedings were marked by his usual good faith. The Calixtine leaders had promised to spare the lives of the defenders of the fortress if they would surrender; yet, after the surrender was completed, Žižka burnt alive nine of the priests whom he found in the garrison. But neither the undoubted cruelty nor the possible treachery of this proceeding could prevent Žižka's victory from producing the desired effect on the Calixtines; and they now consented to admit the Taborites to a free discussion of the points of difference between them and their rivals.

This discussion had at least one advantage. It showed clearly what was the point which the Taborites looked upon as the vital difference between themselves and the Calixtines. For, when the Masters of the Prague University brought forward a long list of subjects of controversy, one of the Taborite leaders complained that they had not come there to discuss all those points; but that they simply wished for a decision on the question whether they should or should not wear special vestments at the

performance of the Mass. Jakaubek of Kladrau consented to limit the discussion to this one point; and, although no resolution was arrived at, the Taborites clearly saw that the majority in Prague were against them. The fierce spirit of fanaticism, which had already led the Taborites into such excesses, now roused them to fury against the Calixtines; and in one town, at least, they proclaimed that any priest who was found wearing a special dress at the celebration of the Mass, should be burned alive in his vestments.

But this dangerous division between the thinking and the fighting forces of the Utraquist party was checked by two events which were both of considerable importance in the history of the movement. The first of these was the death of Nicholaus of Hus, who was thrown from his horse as he was leaving Prague. This death naturally threw more power into the hands of Žižka; and he had always felt, much more strongly than Nicholaus, the necessity of maintaining the alliance with the Calixtine rulers of Prague. The other event, which drew the more moderate men of the two parties together, was the outbreak of a new division in the ranks of the Taborites themselves.

That a body, with the origin, constitution, and mode of life which have been already described, should develop new and unexpected phases of thought, might have been guessed from the beginning of the movement; but that the particular doctrine now broached should have caused division among any section of the Utraquists must sound very strange to modern ears. In any revolt against excessive priestly power,

one would have expected that such a doctrine as Transubstantiation would have been the first to be attacked. Yet, while both Calixtines and Taborites were fiercely denouncing the civil power of the clergy, while they were attacking every outward badge which seemed to separate the clergy from the laity, they had yet shrunk with horror from any attack on the doctrine of Transubstantiation. When, then, Martinek Hauska, a leading Taborite preacher, began to denounce this doctrine, he roused the fiercest opposition among his Taborite colleagues; and two of their more learned members wrote, in February, 1421, to Jakaubek of Kladrau and John Přzibram, to consult them about the best means for opposing this heresy. The answer to that question was only too easily given; for, while each party disagreed with every other on the definition of heresy, there was a striking unanimity about the right method of dealing with it when defined. So, while the Calixtines burnt one of the preachers of the new doctrine in Prague, the Taborites, doubtless finding them too numerous for such treatment, forcibly expelled them from Tabor.

Deserted and repudiated by all their neighbours, these unfortunate exiles wandered about in the woods, till their destitute condition, acting on their already excited fancy, drove them into a state of partial insanity. They plucked off their clothes, and declared that they would return to the state of innocence. That men in such a condition would fall into acts of impurity seems highly probable; but it would surely be unjust to believe all the rumours circulated against people who had no opportunity of stating their own

case. The main fact, however, of their living habitually without clothes seems to be generally admitted; it was that peculiarity which gained them their name of Adamites; and it was on that ground that Žižka seized and burnt fifty of them. They entered the fire smiling, declaring that they would reign that day with Christ in heaven.

While these events were weakening the opposition between the Calixtines and the main body of the Taborites, other causes were securing still more positive advantages to the moderate party in Prague. In April, 1421, Kutna Hora at last fell into the hands of the joint armies of the Taborites and Calixtines; and this victory was speedily followed by the capture of the town of Jaromir. Then Čeněk of Wartenberg, Ulric of Rosenberg, Hynek of Crušina, and other noblemen who had revolted to Sigismund, came back to the Utraquist camp. John of Želív seems to have been the guide and adviser of the Utraquist forces in this campaign, and he compelled Čeněk to make public confession of his wickedness in having betrayed the castle of Prague to the king. When this concession had been made, the nobles returned to Prague, and regained for a time some of their old power. That power was strengthened by the speedy capture of the castle of Prague, which up to this time had held out against the citizens; and the acceptance by the nobles of the Four Articles seemed to complete the reunion of parties.

On July 1, 1421, a great Assembly was held of nobles, knights, and citizens, at which the question was discussed whether they should once more recog-

nise Sigismund as their king. The Moravian nobles were opposed to his deposition, while the stricter Utraquists were equally strong against recalling him; and the Estates at last came to a curious compromise, which was expressed in the following words: "That they will not have Sigismund for their king unless it is the will of God, and unless the famous Masters of Prague, the Bohemian lords, the communities of the Taborites, the knights, soldiers, towns, and other Bohemian communities, give their consent thereto."

Then a Council of Representatives from all classes of the community was chosen to manage the affairs of State while the throne was vacant. And, if there had been anything of hesitation and compromise in the form of their decree, there was no sign of such feeling in their answer to the envoys whom Sigismund had sent to assert his claim to the throne. They drew up a long list of their reasons for rejecting him as king. The first grounds of complaint were the deaths of Hus, Jerom, and Krasa, and the encouragement which Sigismund had given to the Crusaders against Bohemia. They then dwelt on his surrender of Brandenburg without the consent of the Assembly; and they wound up their indictment by denouncing his rejection of the Four Articles. Sigismund answered this attack by again repudiating any sanction on his part to the deaths of Hus and Jerom; by declaring himself perfectly ready to hear discussions on the Four Articles; and, finally, by taunting the Utraquists with their burning of priests and churches.

But, although a want of confidence in Sigismund might bind together for a time the various sections of the Utraquist party; yet, on the other hand, the intense distrust which the treachery of Čenek and the other nobles had caused, could not be removed by this superficial appearance of reconciliation. John of Želív, though he had admitted the nobles to a kind of absolution, was foremost in mistrusting the repentance which had been accompanied with so much humiliation. A sudden invasion of Bohemia by the Silesians produced a new cause of distrust; for the nobles were suspected of having been very remiss in their resistance of the invaders. This brought to a head the suspicions which had originally been grounded on points of doctrinal difference; and the sterner members of the Utraquist clergy declared that they had no adequate security for the genuineness of the conversion of the nobles. John of Želív followed up this attack by demanding the removal of all the clergy who adhered to the old ritual, and who would not sing in Bohemian. The Town Councils consented to the change, and John succeeded in thrusting into the vacant preacherships some supporters even of those doctrines which had been condemned by both sections of the Utraquist party.

But the fear of foreign invasion was once more to drive into the background for a time the internal divisions of the Utraquist party. The fiery energy of Martin V. had roused the electors of the Empire from the panic into which they had been thrown by the failure of the first crusade; and the Margrave of Meissen, the fiercest of the enemies of Bohemia, had

begun a new invasion on his own responsibility. Žižka had been recently wounded in his only sound eye; but, at the rumour of the new attack, he at once hurried out to battle, and the men of Meissen fled before him. The rumours of the divisions between the nobles and the citizens had, however, encouraged the Meissener to renew their attack; and a few successes on their part induced Frederick of Hohenzollern to organise a second crusade among the princes of the Empire. The Bohemian peasants fled before the advance of the new army and took refuge in the town of Žatec. So in September, 1491, an army of two thousand Imperialists marched against Žatec, and the terrified citizens began to despair of resistance.

But their anxieties and dangers came to an unexpected end. As the watchers were gazing one day from the city walls on the camp of the enemy, their attention was caught by a sudden glow of fire. The flame rapidly spread through the camp, and all the tents of the enemy were consumed. To the astonished eyes of the watchers it seemed as if a miracle had been worked on their behalf; but the real explanation, though wonderful enough, was not connected with those interferences with the order of nature to which conventional phraseology has confined the name of miracle. The fact was that the Electors of the German Empire had heard that the terrible Žižka was approaching; and so the great army of the second crusade had burnt their tents and retreated without striking a blow.

Sigismund had been absent in Hungary during this

struggle, but he now advanced at the head of a Hungarian army to Brünn (Brno), committing every

ŽIŽKA ON HORSEBACK AT THE HEAD OF THE FLAIL-BEARING TABORITES.

(From an old picture copied in Dr. Toman's pamphlet.)

kind of barbarity on the way. It will be remembered that he had recently announced that he had never

objected to a discussion of the Four Articles. He now summoned all the Moravian nobles before him, and threatened to put them to death unless they would abjure all those Articles. Apparently the nobles were not made of the same stuff as the sturdy preachers of Tabor and Prague; for, with two exceptions, all the Utraquist nobles of Moravia consented to abandon their creed and accept that of Sigismund.

Doubtless encouraged by this success, Sigismund marched to Kutna Hora at the head of an army of about eight thousand men. Žižka advanced to the relief of the town, and the townsmen themselves made a gallant defence; but some traitor opened one of the gates to the Imperial soldiers, and the massacre which followed on their entry made so deep an impression on the imagination of the Bohemians, that in later ages it was compared to the Massacre of St. Bartholomew. Žižka's forces were now completely surrounded; and, on the 22nd of December, 1421, he found himself at the mercy of his opponents in a bitter winter and without any possibility of obtaining food. Sigismund now thought his victory secure; but he little knew with whom he had to deal. In spite of cold and hunger, Žižka kept his troops firm and patient till midnight. Then, having observed the weakest point in the royal army, he made a sudden and unexpected dash, broke through the Royalist lines, and was soon raising new forces and new provisions in the country. The Hungarians now scattered themselves about, plundering and ravishing in the neighbouring villages, when, suddenly, in January, 1422, a party of the

plunderers were startled in an outlying village by the appearance of Žižka at the head of a new army. Sigismund was once more panic-struck. He ordered the town of Kutna Hora to be set on fire; fastened the councillors to his carriage, and fled as fast as he could go to the town of Deutschbrod (Nemskýbrod). Žižka, in spite of the hard frost, followed with all his horses and baggage-waggons; and he so completely routed Sigismund that twelve thousand of the Hungarian army were killed, and the King never again entered Bohemia during Žižka's life.

But, in the meantime, the divisions in Prague were reaching their height. John the Priest (as John of Želív was now called) had, on October 19th, struck a popular *coup d'état*. He had persuaded the people to depose the nobles from office, and to choose one man as captain of the city, with four others for each division of the town. The new Councillors, who were appointed under this arrangement, proceeded to summon to Prague a certain John Sadlo, who had been a zealous Utraquist, but who happened to have incurred the suspicion of the new rulers of the town. He was promised a safe-conduct; but, on arriving in Prague, he was seized and summarily executed. The moderate men of Prague now felt that a stand must be made; and they called a meeting at which Jakaubek of Kladrau and Peter Payne drew up certain Articles for the government of the clergy. Four directors were to be chosen to regulate the appointment to every church in Prague, and to prevent the introduction of novelties in ritual, unless publicly justified from Scripture. John was urged by his followers to

resist this proposal; but he seems to have felt it better to give way, and to accept the three colleagues, who were combined with him in the administration.

But, however much such an arrangement might satisfy the champions of Utraquist orthodoxy, it could not restore the sense of order and stability which had been shaken by John's overbearing proceedings, and especially by the murder of Sadlo. Čenek of Wartenberg and other nobles again fled to Sigismund; and, although the citizens of Prague and the Masters of the University were far from being disposed to that course, they felt that the security to be obtained by the presence of a King would be their best guarantee against the encroachments of the extreme party. The King of Poland had rejected the offer of the crown; but the Duke of Lithuania seemed more ready to listen to the advances of the Bohemians. Apparently, however, his sympathies arose rather from a general Slavonic feeling, and a personal dislike of Sigismund, than from any doctrinal sympathies with the Utraquists. He had been a comparatively recent convert to Christianity; and he had all the consequent zeal for orthodoxy. The Calixtines assured him that they had no desire for separation from the Romish Church, and that they did not admit the charge of heresy. In the hope, therefore, of defeating Sigismund, and of bringing back the Bohemians to the Catholic Church, Witold of Lithuania consented that his nephew, Sigismund Korybut, should be sent to represent him in Bohemia.

Prince Korybut, however, insisted that, before he

would enter Prague, Priest John should be deposed from his power. Those nobles who had remained faithful to the national cause were specially eager to carry out this understanding. They deposed all the Councillors both in the Old and New Town; and they arranged that each quarter should choose new Councillors for a year, of whom none should be priests or Masters of Arts. At the same time Hašek of Waldstein was chosen chief captain of the town. But the terror which John had excited among the nobles and richer citizens could not be removed by these arrangements. So on March 8th two councillors were sent to John, to ask him to come to the Town Council to consult with them. When he came, they asked his advice about the plan of campaign, and seemed to listen respectfully. Then they went on to urge him to make peace between the rival parties, before they went to battle. John answered that, if they desired peace, they must not take away houses from those to whom the Community had given them, nor must they depose faithful servants such as the late Captain of the town. Then, whilst they were still speaking, the burgomaster gave a sign; and the soldiers rushed in and seized Priest John and several of his friends, took them into an outer hall, and executed them. As soon as the people of the town heard the news, they rose in fury, broke into the Council House, seized and beheaded the leading Councillors, and compelled Hašek of Waldstein to fly for his life.

But it seemed as if the death of John had really deprived the extreme party in Prague of their chances

of final success; for, when in May, 1422, Korybut arrived in Prague, he was able, with apparently little trouble, to remove the Councillors of the extreme party, and to restore the Calixtines.

For a time Korybut seemed to give new strength and coherence to the Utraquist movement; but his reign was not of long duration. Martin V. had been extremely alarmed at the sympathies shown in Poland and Lithuania for the Utraquist cause; and by his orders the Polish clergy persuaded King Ladislaus to organise a new expedition against the Utraquists, while they induced Witold of Lithuania to recall Prince Korybut. But, though the summons for a third crusade was sent out to Poles, Lithuanians, Swedes, and Norwegians, yet the Pope soon found that it was easier to cajole kings than to convert peoples. Not only did the Poles and Ruthenians refuse to serve in the crusade; but, in spite of Ladislaus's rebukes, they hastened to take up arms for the Bohemians; and so the third crusade collapsed even more ignominiously than the former ones.

The fear of a foreign invasion being thus removed, the nobles resolved on a final struggle for power with the Taborites. Žižka had reluctantly consented to recognise Korybut as king; but the recall of the latter broke this link between the nobles and the Taborite leader. He had resented the treacherous murder of John of Želív; and he had special causes of his own for distrusting the leading nobles. He himself belonged to that Order of Knights, or gentry, which was in continual rivalry with the greater nobility; while his intense religious zeal, and his scorn of caste,

OLD PICTURE OF ŽIŽKA IN HEAVEN.

(From Dr. Toman's pamphlet.)

had drawn him close to the fiery peasants of Mount Tabor, and increased his contempt for the vacillations and treacheries of Čenek of Wartenberg and Ulric of Rosenberg. The struggle which now followed was a fierce and bloody one; but it ended in the complete victory of Žižka, and the consent of the nobles to return to the popular cause. They were the more willing to come to terms as the King had just mortally offended Bohemian feeling by granting the province of Moravia to Albert, Duke of Austria, and had recognised him as his heir in Bohemia. Korybut had now escaped from his uncle and returned to Bohemia; and, though he was no longer recognised as their legal ruler, he was welcomed as an ally and a captain in their wars, and he marched with the united Utraquist army into Moravia, to deliver it from Albert of Austria. Žižka, though now completely blind, also led his forces into Moravia.

But in October, 1424, he was seized with a sudden illness and died. His death naturally created a great sensation; and it is a proof of the substantial success of his work that the changes which were expected to take place, in consequence of his death, were much greater than any that actually occurred. A section, indeed, of his more immediate personal followers did form themselves into a separate party under the name of the "Orphans"; but though, like Žižka, they were more moderate in their doctrines than the rest of the Taborites, they continued, for all practical purposes, to act with the latter; nor did Sigismund find that the terror, which the name of Hussite had inspired, had at all diminished. A married priest

named Procop rapidly rose to the position which Žižka had held; and so far was he from slackening the zeal of his followers that he soon introduced a more aggressive element into the warfare. Tired of remaining so long on the defensive, he resolved that the Germans and Hungarians should feel something of the misery which they had inflicted on Bohemia; and he began a series of invasions of Austria, Bavaria, and Hungary, which considerably added to the terrors which had been produced by Žižka.

Curiously enough, the changes in the Calixtine party became more noticeable at this time than among those who seemed more likely to be affected by Žižka's death. Jakaubek fell at this time into the background, and John Přzibram came more to the front. Přzibram was one of those bitter theologians who delight to dwell on the negative side of their doctrines, rather than on those that tend to unity and positive faith. He had been willing enough to maintain the cause of the Four Articles of Prague against the Catholic priests; but, now that the Catholic cause seemed lost in Prague, he began to express so offensively and insultingly his opposition to the Taborites, that he disgusted the more moderate men of his own party; and on Christmas Day, 1426, he demanded, in a further discussion, that the Hussites should specially condemn the doctrines of Wyclif.

This proposal produced a definite change in the position of Peter Payne. Although his doctrinal convictions were probably well known, yet, in the interests of peace and order, he had hitherto been willing to co-operate with the Calixtines in checking

the excesses of the Taborites. But the attack on his distinguished countryman, to whose writings he probably looked for guidance more than to those of Hus, was too much for his personal and patriotic sympathies, and he eagerly took up the cause of Wyclif. The decision of the meeting, however, was against the English reformer; and Korybut, who shared his uncle's dislike to the heretical position into which the Hussites had been forced, seized upon this resolution as a sign of their desire to return to union with the Church. So he sent messengers to Pope Martin to assure him that this decision represented the real feeling of the country.

But this unfortunate step, instead of producing reunion with Rome, only called out new divisions in the Utraquist party. John Rokycana, the preacher at the Teyn Church, heard of these negotiations; and, though a strict and zealous Calixtine, he was a warm patriot, and by no means disposed to put either his faith or his nation at the feet of either Emperor or Pope. So in April, 1427, he preached an alarmist sermon warning the people that their interests were being betrayed. The people sprang to arms; Korybut was imprisoned; and Přzibram and several of his allies were banished from Prague. But, to prove that the movement had a national rather than a doctrinal purpose, Rokycana and his friends passed a resolution in favour of at least a modified form of Transubstantiation. Thus Peter Payne was compelled to take his part with the Taborites, while a new division was formed among the Calixtines themselves.

But in the meantime the aggressive policy of Procop

had roused Martin V. to new energy; and since Germans, Hungarians, and Poles had each in turn failed him, he entrusted the management of a fourth crusade to an Englishman. This was the celebrated Cardinal Beaufort, who was now appointed legate for Bohemia, Hungary, and Germany, and under whose auspices a special Hussite tax was raised throughout the Empire. The Margrave of Brandenburg and the Archbishop of Trier took the leading part in the command of the army; and in July, 1427, the new crusaders entered Bohemia and began the siege of Kladrau. While they were almost hoping to capture the town, Procop suddenly advanced against them at the head of the united Utraquist army. Immediately the strange panic, which had become traditional at the approach of the Utraquists, seized upon the enemy; and they fled to the town of Tachov, which was at that time in their hands. Here Beaufort met them, reproached them with their cowardice, and persuaded them to prepare for battle. But no sooner did Procop's army again appear in sight than the panic once more returned. Beaufort, enraged, seized the banner of the Empire and tore it to pieces in their presence. But the sense of fear was too strong, even for soldierly dignity; and at last the indignant Cardinal was swept away in the flight. Several new victories followed, though Pilsen (Plžen) still held out against the Utraquist armies. Beaufort demanded that a new anti-Hussite tax should be raised, and at the same time sent a command to the men of Pilsen that they should abstain from a proposed discussion with the Hussites on points of doctrine. The discussion

took place notwithstanding; and Rokycana and Peter Payne were appointed to represent the Utraquist party.

The Cardinal might have spared his fears; for the result of the discussion was to widen the gulf, not between the Catholics and the Utraquists, but between the Calixtines and the Taborites. This led to other discussions between the two Utraquist parties, of so fierce a kind that it seemed as if their enemies might almost succeed in profiting by their divisions. But those enemies were now becoming thoroughly exhausted. The raids of Procop had brought home to Germans and Hungarians the danger of provoking the Bohemians too far; while among many of the German citizens the question was beginning to be asked, whether a cause which enabled untrained peasants to strike terror into the best armies of Europe was not perhaps the cause of God. Under these circumstances the cry for a Church Council to settle these matters by discussion, rather than by force of arms, was becoming general, and, much as the Pope loathed such an idea, he found the ground cut from under his feet by the desertion of his most sturdy supporter. The war between France and England had suddenly received a new turn by the appearance of Joan of Arc; and Cardinal Beaufort's anxiety for the success of his country decided him on the desperate step of employing the money and men whom he had raised to fight against Bohemia in the war against France. Alarmed as the Pope and his friends were at this sudden desertion, they hoped for a time that the wonderful Maid might herself take up their

ÇHODI BOHEMIAN PEASANTS OF THE BAVARIAN BORDER.

cause against the heretics. But when this hope was cut short by her defeat and imprisonment, the cry for a Council became again strong, and Martin was even told that, if he sincerely desired to put down the Hussites, he would prove it by granting the discussion.

The fiery Pope, however, was determined to make one last appeal to arms; and this time he chose an Italian cardinal, Giuliano Cesarini, to organise a crusade. Before the crusade could start, Martin V., died; but Cesarini was as determined as the Pope had been on leading the expedition to its triumph. The Margrave of Brandenburg was again appointed commander, though the suspicions which his previous flight had caused were so great, that the Cardinal and the Electors insisted on checking his power by a Council of Nine. Sigismund declared his approval of the crusade, and then wrote to Prague to assure the citizens of his desire for peace.

In the meantime Procop had rallied his forces and advanced to the borders of Bavaria; but they waited so long for the enemy that their food began to fail, and some of the troops dropped off to forage for supplies. The Germans, encouraged by this laxity, once more advanced to the town of Tachov. The Cardinal desired them to storm the town; but the generals decided to delay the attack; and the townsmen succeeded in so well fortifying the town that the German army abandoned the siege, and finally retreated to Taus (Domažliče). In the meantime the Bohemians had collected their forces, and on Aug. 14, 1431, they advanced towards Domažliče, singing one of their favourite hymns, "Kdož jste Boži bojovnici"—"Ye

who are the soldiers of the Lord." The Cardinal went up the hill to consult the Duke of Saxony about the arrangements of the battle, when suddenly he observed a strange confusion, and heard loud cries in the camp of the Margrave of Brandenburg. Soon after, Frederick himself came hastily to him, to tell him that his army was in full flight and could not be checked. The panic quickly spread; and this time it was so complete, that even the waggons and firearms were left behind; while among the spoil the Bohemians had the satisfaction of finding, not only the coat and crucifix of Cardinal Cesarini, but even the Papal Bull sanctioning the crusade against Bohemia. So ended the fifth and last attempt to crush out the Hussite heresy by force; and it was now to be tried whether the Doctors of the Church could succeed in convincing the heretics who could not be conquered by the sword.

XI.

FROM THE OPENING OF THE COUNCIL OF BASEL TO THE FALL OF TABOR.

(1437—1452.)

THE Council of Basel seemed to many to be the natural result of the Council of Constance. The conception of a constitutional check on the power of the Popes, and of a better provision for the orderly government of the Church, was an idea which had become familiar to the leading theologians of Europe during the bitter ecclesiastical divisions of the fourteenth and fifteenth centuries. And it must be remembered that, however unsatisfactory the results of the Council of Constance may seem to us, the dignity of its members and the apparent vigour of its action left a very different impression on the minds of many of its contemporaries. It had succeeded in deposing and electing Popes; it had burnt the heretics whom it had condemned; it had found princes ready to enforce its decrees by fire and sword. And if that last exercise of its power had ended in failure and disgrace, it might be plausibly urged that the

greater part of the war which it had initiated had been carried on after the dissolution of the Council itself; and it was held therefore by many that the summoning of a similar Council would revive an influence in Europe more capable than the Pope's of crushing out heresy and restoring power to the Church. It was just this consciousness of the popular expectation from the new Council which strengthened the opposition of Martin V. to the demand for its convocation. He may, no doubt, have honestly believed that his personal initiative was more likely to produce the desired effect on the crusaders than the necessarily divided counsels of a large body of princes and clergy. But at the same time he was very anxious that the experiment should not be tried of setting up so dangerous a rival to the Papal authority.

For the time, however, the feeling of the orthodox world seemed, with few exceptions, to be overwhelmingly opposed to his; and, even before his death, the Council of Basel had already begun its deliberations. But, from an early stage in the preparations for the Council, a very different conception had been put forward of the purposes for which it might be used. The Utraquists had from the first maintained that they had not had a fair hearing before the Council of Constance; and their early victories had roused a hope that some less partial tribunal might give them that opportunity of discussion of which they had been defrauded. In the dispute after the battle of the Žižka Hill, they had had a taste of those delights of argument for which they hungered; and the later victories of Žižka had induced Ulric of Rosenberg to

demand, and Sigismund to promise, that even the Taborites should have their share in such a discussion.

In 1427 even Frederick of Brandenburg and Cardinal Beaufort had actually prepared the way for a meeting which was to afford opportunities for doctrinal discussion; and, though Pope Martin was able at that time to prohibit the proposed conference, the Utraquists did not lose sight of the prospect then held out to them. But, though this conception of the more pacific purpose to which a Council might be turned, naturally induced the Utraquists to listen with some interest and hope to the arrangements for the meeting at Basel, that hope was strongly mixed with fear and suspicion. To them, at least, the memories of Constance brought nothing but bitterness and loathing; and the evident hostility of those who were calling for the Council, led them to doubt whether their experiences of Basel would be likely to be any more satisfactory than the unforgotten wrongs of Constance. But, above all other causes of discontent, was their ever-deepening distrust of the promises of Sigismund; and at no time had that distrust been more fully justified.

New promises for a fair hearing were despatched by him almost simultaneously with preparations for a new war; and concessions of the most hopeful kind were continually explained away. Even the great overthrow of the last crusade did not bring to an end the fierce desire of Sigismund to re-establish his power by force of arms; and the Duke of Bavaria and the Count Palatine of the Rhine were eager to

second his efforts in a cause which most men now recognised as hopeless.

But the growing desire for peace was now increased by a terrible fear. The rulers of Europe remembered that desire to throw off the power of their predecessors, which had shown itself among the peasantry of Europe after the failure of the crusades in the thirteenth century; and which had been renewed after the overthrow of the French nobles by the English invaders of the fourteenth. This same feeling was now again apparent; and this time the hopes which accompanied it were evidently based on more reasonable grounds. That the Saracen generals should defeat the armies of Louis IX., or that the English nobles should overthrow the French at Crecy and Poictiers, might be convincing arguments of the weakness of the defeated parties; but they did not necessarily prove that those who yielded to such opponents, would succumb to the attacks of an untrained peasantry. Now, however, for twelve years past, the peasantry of Bohemia, armed mainly with their thrashing flails, had repeatedly put to flight the greatest armies of Europe, and overawed their own nobility. Surely such an example might give to the peasants of Germany and France some hope that a time was coming in which they too might be the equals of their oppressors! In the South of France the French peasantry rose in large numbers, demanding that the nobles should, for the future, be content to earn their bread by the sweat of their brow, and declaring that two priests were all that were required for the spiritual needs of the country.

In Dauphiné collections were made on behalf of the Bohemians; while in the Rhine district three thousand peasants near Bonn and Speier declared their determination to overthrow the power of the clergy and nobles. Under these circumstances, there was a general cry that, if the Council did not come to terms with the Hussites, the peasant insurrection would spread throughout Europe.

Nor, on the other hand, were there wanting strong reasons why the Bohemians, on their side, should be eager for a peaceable settlement. On them had fallen the main misery of the war; and it is a curious fact that, in spite of their brilliant successes on the battlefield, much of their country was still in the hands of the enemy. Not only was the greater part of Moravia held down by Albert of Austria, but, in Bohemia itself, the strong fortress of Carlstein, and the important towns of Budweis (Budejóvice), Pilsen (Plžen), and Eger (Cheb), still held out against the Utraquists. Moreover, the discontent with the power which Procop had gained by his victories, was working among the more moderate section of the Utraquists in favour of a settlement in which learned men should have more power than soldiers.

Under these circumstances, an understanding was at last brought about; and, in January, 1433, the representatives of the Bohemians arrived in Basel. There seem to have been some five, or possibly six, Utraquists who had been chosen to represent their party; but the burden of the discussion, at any rate, fell upon four people, who were each entrusted with the defence of one of the Articles of Prague. The

JOHN ROKYCANA.

most important of these champions, and the one who was to gain most credit by the discussion, was, beyond all question, John Rokycana. He had been steadily advancing in reputation, both as a learned disputant and as a moderate and judicious leader. The teacher from whom he had derived his strongest convictions was Jakaubek of Kladrau; and he had, as it were, inherited from him a special devotion to the practice of Communion in both kinds. Rokycana, like Hus, had had great struggles with poverty in acquiring his early education; and, though his doctrines naturally connected him with the Calixtine section of the Utraquists, his obscure origin, combined with his strong will and individuality of character, often brought him out of sympathy with the aristocratic patrons of the movement.

His first public action had been an attempt to make terms between the citizens of Prague and Žižka, in the last year of Žižka's struggle with the nobles, and he induced the latter to abandon an attack upon the city. His next prominent appearance had been of a less pacific kind; for it was connected with his vehement opposition to the attempt of Prince Korybut to make terms with Sigismund. Though, however, on that occasion, Rokycana had been the chief promoter of the arrest of Korybut, Přzibram, and other champions of compromise; yet he had steadily exerted himself to prevent bloodshed in the collision between the two parties; and he had afterwards encouraged arrangements for the bringing back of the Calixtine priests who had been expelled during the struggles. Since the death of Jakaubek,

Rokycana seems to have divided the leadership of the Utraquist clergy of Prague with the Englishman, Peter Payne.

Payne, as has been already pointed out, belonged, in doctrine, to the extremer section of the Utraquists; but by his moderate policy he had often been drawn into sympathy with the Calixtines. Since the death of Žižka, he seems to have been frequently identified with that party of Orphans who claimed to represent, more exactly than the other Taborites, the policy of their leader. This choice of colleagues contributed still further to distinguish Payne from the main body of those who agreed with his doctrines; and lastly, the peculiarity of his position was increased by that reputation for learning which was always an object of suspicion to the peasant soldiers of Tabor.

The other two Utraquist delegates at the Council of Basel were entirely representative of the Taborite party. One was Nicholaus of Pilgram (Pelhřimov), the "Bishop," as he was called, of the Taborites; and the other was Procop the Great, the successor of Žižka on the battlefield. Procop, though less cruel than Žižka, had a more exclusive faith in physical force; and he was less interested in questions of statesmanship, or details of doctrine; but, as the most successful general in the religious wars, he could not be passed over in the election of representatives.

On January 4, 1433, the Bohemian delegates entered Basel, accompanied by a troop of three hundred horsemen. A great crowd came out to meet them; and the windows were full of people of all ages and both sexes, who gazed with astonish-

ment on the strange dresses of their visitors; while those who were determined to assist their eyes by their imagination, discovered that these terrible heretics had repulsive faces and cruel eyes. To most of the spectators the chief object of interest was the famous general, Procop; and all strained their eyes to get a glimpse of the man whose very name had become so great a terror to the armies of the Empire.

Foremost among those who hastened to welcome the strangers was Cardinal Julian Cesarini; and it must be owned that few men ever had a more difficult part to play, or played it with more consummate tact and success. It required some courage to claim the position of impartial arbitrator, where one of the parties to the cause was a body of men against whom he had recently proclaimed a destructive crusade; nor could it be altogether gratifying to him to face in discussion men who had won their right to a hearing by putting him to an ignominious flight. Added to these considerations, was the further difficulty that, while he heartily desired the success of the Council, he took part in its proceedings as the representative of a Pope who had denounced it, and who wished to dissolve it. But the Cardinal was unusually well supplied with that graceful tact and ready wit which so distinguishes his countrymen. He resigned the formal presidency of the Council in deference to the Pope's opposition; yet he not only remained in the city, but even managed by timely interventions to gain as much control over the proceedings of the Council as if he were still its official

chief. With regard to the Bohemian delegates, he evidently set before himself, from the first, two objects, both of which he, in some measure, accomplished. He was determined that the Council should pass off peaceably, and that the Bohemians should have no cause to complain that they had failed to obtain a fair hearing; but he was equally resolved that, if concessions should be made to the heretics, those concessions should be, indirectly, a means of weakening the Utraquist cause. With the keen eye of a diplomatist, he at once noted the points of division between his opponents, and the best means of making use of them. Friendly as was his bearing towards all the representatives of the Bohemians, the one whom he singled out for peculiar attention and flattery was Procop; and the determination which he showed to bring him and his friends to the front betrays a purpose which it is not difficult to understand.

On January 10, 1433, the Council gathered in the Dominican cloister at Basel, to receive their new guests. To most of the orthodox Councillors it must have seemed a most humiliating moment when those, whom they had hoped to exterminate as heretics, were admitted to argue on equal terms, in defence of the orthodoxy of their doctrines. But Cesarini was equal to the occasion; he welcomed the Bohemians as at last returning to the bosom of their mother Church; and, while promising them a fair hearing, managed to emphasise the principle that the authority of Councils and of Fathers of the Church must be accepted as guides in the settlement of points of faith.

Rokycana answered by admitting that the Councils and Fathers would have their due weight with his friends; but he maintained, at the same time, that the Council of Constance had condemned their doctrines without a hearing. On their part, they were prepared to confirm all their doctrines by reference to the Gospels and the other sacred writings; they came to prove their innocence in the presence of the whole Church; and they asked that they should have a fair hearing before laymen as well as clergymen. The Utraquists were then asked what points they wished to discuss in which they differed from the practice of the Romish Church. They answered by enumerating the Four Prague Articles.

Cesarini now saw his opportunity, and he at once asked the Utraquist representatives if there were not other doctrines which had been specially put forth by them; for instance, he had heard it said that they believed the Mendicant Orders to have been founded by the devil. Procop immediately sprang up, and exclaimed that that was perfectly true; for, since these Orders were not founded by Moses, the Patriarchs, or the Prophets, nor yet by Christ, they must have been founded by the devil. This extraordinary argument was naturally received with laughter in the Council; but Cesarini insisted on treating it as serious, and met it by an elaborate refutation.

On the 16th of January, Rokycana opened his speech in defence of the granting of the Cup to the laity. While grounding his argument largely on the custom of the primitive Church, he yet fortified it by reference to decisions of Councils; and he asked

whether any Council, before that of Constance, had ever condemned the practice as heretical.

His speech produced a deep impression, even on his opponents; but the effect was somewhat weakened when, a few days later, Nicholaus, the Bishop of Pilgram (Pelhřimov), opened the discussion on the second Prague Article, namely, the punishment by the Church of offences against morality. He quickly passed into attacks on the priesthood for the neglect of their duties, and became so fierce that he caused a disturbance in the Assembly; so that Rokycana afterwards rebuked his colleague for his intemperate language.

A less prominent delegate, Oldřich of Znojem, was entrusted with the defence of the doctrine of the free preaching of the Word; and the Fourth Article, on the civil dominion of the clergy, was treated by Peter Payne. Payne had always impressed his opponents with the subtlety of his arguments; but he must somewhat have embarrassed his colleagues by a defence of the doctrines of Wyclif; and, particularly by that claim of the English Reformer that the temporal lords might, in some circumstances, take away the property of the clergy. It was, however, among his own countrymen that Payne's appearance excited the most irritation; and several of them sprang up to attack him, not only as a condemned heretic, but as a traitor to King Henry VI. The hubbub at last became so great that he was forced to end his argument by handing in a written paper. Then followed the champions of orthodoxy; and very bitter was the feeling provoked

by the attacks of John of Ragusa upon the Bohemian nation, as a whole. Cesarini exerted himself to restore order; but he again insisted that the Bohemians should express their opinions, not only on the Four Articles of Prague, but on the Twenty-four Articles of the Taborites, which involved a modified denial of Transubstantiation, and the rejection of many doctrines and rites accepted by the main body of the Utraquists.

The division of opinion, called out by this demand of the Cardinal, tended to weaken the order and decorum of the proceedings, and yet further increased the disturbance; and the orthodox critics of the debates began to demand how it was that the Council had failed as yet to convert the heretics, and to suggest that it would be better to resort to the former method of the sword. The delegates themselves gradually grew tired of the discussion, and desired to return to Bohemia. Even those Councillors who were most anxious for the success of the Council felt that the bitterness, which had arisen, prevented the hope of any useful conclusion in Basel; so, by way of compromise, it was at last decided that Rokycana and his colleagues should return to Prague; but that delegates from the Council should be sent to continue the conference in that city. Thus ended the first stage of the discussion; and, while Rokycana returned to influence affairs in the capital, Procop hastened back to renew the often-attempted siege of Pilsen.

It now became clear that the divisions, which had been so carefully fostered between the Calixtines and

the Taborites, were ready to break out into a dangerous flame. On the one hand, Meinhard of Neuhaus, one of the few nobles who had remained partially faithful to the Utraquist cause, called together a meeting of his supporters, and urged them to shake off the yoke of Procop, and to choose a captain from the ranks of the poorer nobility, who should carry on the government with the help of a Council. On the other hand, Lupus, a priest of the Taborites, stirred up the inhabitants of the New Town against Rokycana and his friends, and exhorted them to refuse submission to the newly-elected Captain. Nor did the arrival of the ambassadors from Basel tend to lessen this bitterness ; for though they held out hopes of concessions to the Calixtines, they fanned the flame of division between them and the Taborites ; and, about the time of their return to Basel, friendly messengers came to Pilsen to urge the Catholics to stand firm, as their victory was approaching.

Indeed, so successfully had the work of division been done, that the ambassadors had found the means of discrediting Rokycana himself with many of the Calixtines, and of bringing to the front the old party of Přzibram, which had been out of favour ever since the time of Prince Korybut. The wedge which they used to make this split was sufficiently ingenious. They proposed that the Communion in both kinds should be allowed to those who wished it ; but that the Communion in one kind should be left, in those churches where it was preferred. To modern thinkers, no doubt, such a compromise would seem the ideal settlement ; but to those who had been struggling, for

so many years, against the invaders who were trying to crush out these practices, it seemed as if such a concession would only sow the seeds of fresh bitterness. Such a compromise, said Rokycana, Wenceslaus IV. had attempted; and the attempt had ended in a bitter fight, in which one party had expelled the other. There was much force in Rokycana's arguments; but it was easy to represent him as an opponent of reasonable liberty, and (a charge which was more telling at that moment) as a hinderer of peaceable union.

But, in the meantime, the siege of Pilsen was making such progress that the Catholics and moderate Utraquists began to fear that the victory, which seemed almost within their grasp, might be taken from them after all; and Sigismund wrote to Ulric of Rosenberg that the Taborites were actually preparing to send a special embassy of their own to Basel; and that, unless the Calixtines would go to Pilsen, to hinder the progress of Procop, the Council of Basel would after all be compelled to make concessions to the extreme party. While things were in this state, Procop suddenly received news in his camp that the bitterness between the two parties in Prague had at last led to a final outbreak. The Taborites of the New Town had resolved to resist the authority of the newly elected Captain, and had fortified their division of Prague against him; whereupon Meinhard of Neuhaus had suddenly stormed the New Town and put the Taborites to the sword. Thereupon Procop at once resolved to abandon the siege of Pilsen, and to call on all the Taborites to follow him to Prague.

Meinhard rallied his forces for the defence; and the two armies met on the 30th of May, 1434, near the town of Lipaný.

The Taborites followed the plan, so often adopted by Žižka, of fortifying their camp by an arrangement of their baggage waggons. From behind these they threw shells into the camp of the enemy, which so irritated the soldiers that they called on the nobles to lead them to the attack. The nobles, however, were resolved to accomplish their purposes by stratagem. The inferior troops were placed in the front, with orders to give way at the first attack. The Taborites fell into that trap; and, seeing the enemy, as they supposed, flying before them, they left their entrenchments and pursued them. The picked troops of the nobles then rushed forward, seized on the deserted waggons, and attacked the Taborites in the rear. The supposed fugitives, at the same time, turned upon their pursuers; the Taborite army, surrounded on all sides, was cut to pieces; and Procop and the other leaders died, fighting to the last.

The immediate results of the battle of Lipaný were of two kinds. One of the chief objects of Meinhard of Neuhaus and his friends had been to pave the way for negotiations with Sigismund, and this object they at once obtained; but the conduct of the negotiations was not altogether left to those who had been the chief promoters of division. The death of Procop and of his immediate followers had given an opportunity to the more moderate party of the Orphans to come to the front; and, as Čapek, the leading general of the Orphans, was now the most

prominent military leader among the advanced section of the Utraquists, the change naturally led to a removal of many of the differences which had so weakened the common cause. Čapek carried on the policy of Žižka in the matter of maintaining an alliance with those of the Calixtines who were sincerely zealous for their country and their faith.

The man who most embodied that cause, in the eyes of the general body of Bohemian patriots, was undoubtedly Rokycana; and thus he found that his position had been greatly strengthened, for the time, by the apparent victory of his opponents. While, therefore, the leaders of the Assembly were able to organise a deputation to Sigismund, of which Meinhard of Neuhaus was the chief leader, the terms which the deputation offered were considerably coloured by the feeling of Rokycana and his friends; for, on the one hand, they decided to insist on many doctrines and rites which were condemned by the Taborites; and on the other hand, they demanded a strict enforcement of the Four Articles. They even proposed that no one should be received into the city who did not communicate in both kinds; that the king should admit no one into his Councils who did not observe the same rule; and that, if any community was oppressed by the Emperor or his officials on account of Utraquism, they should have the right of meeting force by force. It was impossible to suppose that Sigismund would accept terms of this kind, in so crude a form; but his growing eagerness to recover his crown made him extremely willing to enter into the discussion.

He would, indeed, have been glad to base his claim on grounds independent of the religious controversy; and he even ventured to appeal to the Bohemians to accept him out of respect to his father's memory, and to remember that his grandmother was a Bohemian princess, descended from the old ploughman king, Přemysl. At the same time he remonstrated so sharply with the delegates of Basel on the slowness of their proceedings, and the quibbling of their arguments, that they began to fear that he would drift away into complete opposition to the Council. They, therefore, urged on both parties the acceptance of an understanding which had been already put into shape in Basel. This compromise involved the acceptance of the Four Articles, under certain conditions; the most important of which were that the Communion in both kinds should only be allowed to those who admitted the complete presence of Christ in the Sacrament; and that, with regard to the punishment of public sins, the clergy should only be permitted to deal with the offences of their own Order.

But Rokycana complained that these and other modifications required further explanation; and, on the other hand, the Basel delegates were alarmed at a proposal put forward by their opponents that no Bohemian should be summoned before any foreign tribunal, whether secular or spiritual.

All difficulties, however, gave way before Sigismund's inexhaustible power of lying; for, when the delegates found that his promises and concessions had no real meaning, they began to calculate that, if he were restored, he must rely mainly on the

Catholics and the Přzibram party, and therefore would find his interest in breaking his word to the Utraquists, and maintaining it towards the Catholics. But, perhaps, neither Sigismund nor the delegates of Basel were quite prepared for the result of one concession which the King was induced to make. The Archbishop and two suffragan bishops were, according to the proposals of the Assembly, to be elected by representatives of all classes. A Council of Sixteen was chosen for this purpose; and they secretly fixed upon Rokycana as Archbishop of Prague. As soon as this election became known, the Emperor and the representatives of Basel were deeply offended at their choice; but Sigismund, as usual, succeeded in evading a direct reply; and, in their zeal for union, the Bohemians consented, for a moment, to overlook this evasion. So on the 14th of August, 1436, Sigismund was once again formally accepted as king by the representatives of all classes, the three towns of Königgrätz (Sadova), Mies (Kladrau), and Kolin alone refusing to admit his claim.

It soon became evident that the King's acceptance of the Compacts of Basel, and of all the limitations of his power, had been nominal. He speedily dismissed from office the most zealous Calixtines, and encouraged the growth of Catholic ritual. With regard to Rokycana, the King again found a means of evading any direct action. Philibert, Bishop of Coutances, had come to Prague as one of the representatives of the Council of Basel; and, in consideration of his rank and position, he was allowed to perform the duties which should have been entrusted

to the Archbishop of Prague. At the same time the King made a formal appeal to the Council of Basel to confirm Rokycana's election; but he advised them secretly to find excuses for delay in answering this appeal.

Rokycana was not the man to conciliate a prince like Sigismund. He observed with alarm the disreputable courtiers who had gathered round the King; and he soon began to denounce the gambling, profligacy, and drunkenness which were beginning to reappear in the city. It will be remembered that Rokycana had, from the first, prophesied an evil result from the compromise with the Council of Basel; and he now experienced the truth of his own prediction. Mutual recriminations were exchanged between Philibert and himself; each charging the other with violating the Compacts, and enforcing their special form of ritual in a manner contrary to the agreement.

The Praguer soon showed their indignation at the treatment which their elected Archbishop had received; and they indignantly demanded that their nomination should be accepted. Sigismund, however, was now being drawn by his supporters into a complete Catholic reaction. Monasteries and friaries were restored; and ecclesiastical property, which had passed into other hands, was re-demanded. This was a violation, in spirit at least, of the understanding on which Sigismund had been allowed to return. Rokycana's denunciations grew fiercer than before; and Sigismund answered them by threats which induced the preacher to believe that his life was in danger; so he at last sought safety in flight.

If Sigismund had behaved treacherously and violently towards the leaders of the Calixtines, he was equally faithless in his dealings with the Taborites. The determined opposition which they had offered to him on his first return to the kingdom, had compelled him to make concessions in order to secure their allegiance; and he had promised that they should be allowed the use of their own ritual, for six years, without any disturbance; and that they should also be permitted to choose six Councillors for the government of their town. Doubtless the King had at once looked forward to an opportunity for breaking these promises; but, when they first returned to Prague, it seemed possible to weaken the Taborites by the milder process of stirring up division between them. Soon after the battle of Lipaný, Rokycana had submitted to Peter Payne the question whether Wyclif and Hus had ever held the Taborite doctrines on the seven sacraments and the invocation of saints, and other subjects of dispute. Payne delayed his answers to these questions; and Sigismund found the matter still unsettled on his arrival. He, therefore, peremptorily demanded that the required opinion should at once be given. Payne, thereupon, candidly replied that he could not discover any evidence of the acceptance of these Taborite doctrines by Wyclif or Hus; but that, nevertheless, he (Peter Payne) was prepared to support those doctrines. The answer was a dangerous one; for, while it emphasised the difference between Payne and the Calixtines, it provoked a fierce denunciation from the Taborite Bishop of Pilgram (Pelhřimov), who was indignant

that his party should be deprived of the protection of two such honoured names. But, though Sigismund might have found it more natural to accomplish the fall of his enemies by sowing division among them, Bishop Philibert, and his colleagues from Basel, required more peremptory measures. So Sigismund once more broke his promises, and threatened to trample out the Taborites with fire and sword.

These repeated acts of duplicity naturally alienated from him many of those who had at first been disposed to support him; and when a man named John Rohac set up a fortress on Mount Sion and denounced the King and his policy, the Assembly of Bohemia actually refused to vote funds for suppressing the insurgents; and they told the King that he might march against Rohac at his own cost. Rohac, indeed, was suppressed after a short struggle; but his example was imitated by many nobles and citizens; and Sigismund at last left Prague in disgust and disappointment and retired into Moravia. He seems to have had some intention of again betaking himself to Basel, partly to hinder the growing quarrel between the Pope and the Council, partly, no doubt, to secure the help of both against his rebellious subjects. But, on his way through Moravia, he was taken ill, and on the 9th of December, 1437, he died at Znojem.

The power which he had gained by his re-conquest of Bohemia, and the fierce hatred which he had excited by his whole career, were alike manifested by the events which immediately followed his death. The champions of Sigismund at once proposed that his son-in-law, Albert of Austria, should be chosen king. This,

they said, had been Sigismund's dying wish; and they backed Albert's claim, not only by reference to his marriage with Sigismund's daughter, but by the old promise of Charles IV., that the House of Austria should succeed the House of Luxemburg on the throne of Bohemia. But, on the other hand, the House of Hapsburg had always been looked upon as enemies by all the most patriotic Bohemians, and there were at least three reasons why Albert himself should be specially unpopular in the country. He had tried to use the power which Sigismund had entrusted to him, to drag away Moravia from its connection with Bohemia. He had desired to Germanize all the cities that fell into his hands; and he had taken an active part in the war against the Utraquists. Although, therefore, the champions of Albert succeeded in obtaining a majority in his favour in the Bohemian Assembly, Rokycana and his followers were able to rally round them some of the most active spirits of the nobles and many of the knights and citizens, and to secure the election, at Tabor, of Ladislaus, King of Poland.

Ladislaus was chosen on the ground that, if they could not get a Bohemian prince, the Bohemians should at least secure a king from a nation allied to them in language and race. This King accepted the crown on behalf of his younger brother, Casimir; and a war followed which might have been somewhat uncertain in its results, but that Albert, who had also been chosen King of Hungary, was compelled to hasten to that country to resist the invasion of the Turks. There, too, he found opposition, on the ground of his strong

ZNAYM (ZNOJEM), SCENE OF SIGISMUND'S DEATH.

German feeling; many of the Hungarian nobles were disposed to revolt from him; and, worn out with anxiety and illness, he retired to Vienna, and died there, less than two years after his election.

His death at once produced a change in the feeling of Bohemian parties. His widow, Elizabeth, might have been unfortunate in her marriage with a German, and not much more fortunate in being the daughter of Sigismund; but she was, none the less, the granddaughter of Charles IV., and, through the mother of Charles, the most direct descendant of the old Bohemian line. The sentiment which naturally gathers round a widowed queen seems always to have exercised an important influence in Bohemian history, and all parties agreed to suspend their strife until the expected heir should be born. But no sooner was it known that the queen had been delivered of a son than the question at once arose of who was to be his guardian. The new Emperor, Frederick III., at last consented to accept this office; and, both as Emperor and head of the House of Austria, he was considered the rightful protector of the young Ladislaus.

But it was evident that neither party desired that Bohemia should be at the mercy of the Emperor of Germany, and it was therefore necessary to choose two Councillors to govern the kingdom during Ladislaus' minority. Ulric of Rosenberg, who had now become the leader of the Catholic party, decided to hold aloof, for a time, from politics; and, consequently, Meinhard of Neuhaus, who had represented the ultra-moderate party of the Utraquists, was

chosen as the best protector of the Catholic interests in the Council, while a nobleman named Ptaček represented the party of Rokycana.

The disorder which naturally arose in a country divided by factions, and without a recognised king, was further increased by the revival of those theological disputes, which had fallen, for a time, into the background. The Taborites, whom their enemies had, no doubt, supposed to have been crushed at the battle of Lipaný, had proved themselves a still vigorous force in the struggle against Albert; and Ptaček became extremely jealous of their power, and desired to suppress them. A quarrel between one of the leading Taborites and some of the Silesians led to a Silesian invasion of Bohemia, and gave Ptaček an excuse for demanding the suppression of the Taborite League. Rokycana for the moment intervened to make peace among the parties, and attempted to secure a free discussion of points of difference. At first the Taborites were unwilling to come to these discussions, declaring that they were afraid of Ptaček's tyranny, and appealing to Sigismund's former promise that they should not be compelled to change their ritual; but at last, after actual violence had been resorted to, and the Taborite town of Vodnian had been taken by storm, both parties consented to a meeting at Kutna Hora for a final discussion of the points at issue. Two presidents were chosen for the conference, Wenceslaus of Drachov, as representing the Calixtines, and Peter Payne, as the champion of the Taborites.

Payne had recently called out an unexpected burst

of enthusiasm among his Bohemian friends. Returning, apparently, from a visit to Basel, he had been seized at Nürnberg by a nobleman named Burian von Gutenstein, and held as a prisoner. Burian offered to surrender him to Henry VI. of England; but Henry feared that he might be intercepted and rescued at Basel. That Council was now openly at war with Eugenius IV.; and, while the Pope was summoning an opposition Council at Ferrara, the Baseler, on their side, had declared Eugenius deposed, and had set up an anti-pope of their own. Many of those who had most earnestly wished for the meeting of the Council were now withdrawing their support from it; and Henry VI., who had been one of the first to urge its convocation, now denounced and feared it. He, therefore, advised Burian to send his prisoner direct to the Pope at Ferrara or Florence. This Burian was willing enough to do; but Eugenius was occupied with his contest with the Council of Basel, and with his attempt to help the Greeks against the Turks; and he found it difficult to deal properly with his proposed prisoner. Under these circumstances the Taborite towns cut the knot by offering to raise a large ransom for Payne. This was accepted by Eugenius, and Payne was restored to the Taborites amid great enthusiasm.

Thus, in spite of his foreign origin and of the offence which he had given by his recent decision, Payne was readily accepted by the Taborites as their spokesman at this, their final appearance as controversialists. Nay, so ready were they to abandon, in his favour, some of their

strongest feelings, that they actually rebuked Přzibram for disputing with Payne in the Bohemian language, since the Englishman was unable to understand it. The questions in dispute seem mainly to have turned upon the nature of the presence of Christ in the Sacrament; and the controversy grew so hot that Koranda, the Taborite priest, made the same challenge to Přzibram which Hus had formerly made to the Masters who wished to condemn Wyclif; namely, that, if convicted, he would be willing to be burnt as a heretic, provided that his opponents would consent to the same punishment in case of conviction. Finally, the discussion was referred to the next Assembly of the Estates of Bohemia, an Assembly which, under Ptaček's influence, readily decided in favour of the Calixtines, as against the Taborites.

Ulric of Rosenberg, who had previously held aloof from the discussions of the Assembly, now saw his opportunity in the division of his enemies; and he hoped to use the Calixtines as allies in crushing out their more formidable opponents. But, while this scheme was still in a state of preparation, Ptaček died, and the discussion of the Utraquists was temporarily brought to an end by the rise of a new leader.

This leader was a young man of twenty-four named George of Poděbrad. His father had been a friend and protector of Žižka; and his family had been more steadily identified with the Utraquist cause than most of the nobles of Bohemia. He was the godson of Žižka, had distinguished himself in the war between

Ladislaus and Albert, and had since been made the captain of the Bunzlau (Boleslav) Circle, a specially Protestant district. He seems to have had a singular gift of inspiring confidence, and a diplomatic power of seizing opportunities. Although he defended the claims of Rokycana to the archbishopric, the Taborites were at first as zealous as the Calixtines in welcoming him as a leader; and he adroitly contrived to bring to the front once more that proposal for the recognition of the Compacts of Basel, which appeared to be a bond between the different sections of the Utraquists. Nor was it to the Utraquists alone that he at first appealed for support; for his demand that the Emperor should surrender Ladislaus to the Bohemians attracted the sympathies of the more patriotic Catholics. By his help negotiations were opened with Emperor and Pope; and the death of Eugenius IV. seemed to open a new chance for the concession by the Papacy of some of the Utraquist demands. But, though Pope Nicholaus might be willing, for a time, to use friendly words, the Emperor Frederick was more uncompromising, and he absolutely refused to restore the young king to the Bohemians.

George of Poděbrad now decided to make himself more completely master of the situation; and a quarrel which had recently broken out between the Bohemians and Duke William of Saxony gave him an excuse for raising a large force of soldiers. His work was soon simplified by the action of his opponents. Cardinal Carvajal, coming to Prague to negotiate about the demands of the Bohemians, expressed a desire to

see a copy of the actual Compacts of Basel; and, on getting it into his hands, he tried to carry it away from the city. Several of the Utraquist leaders followed him, and forced him to surrender the document; but this attempt finally destroyed any hope which the Utraquists might have cherished of a compromise with the Catholics. The sincere Utraquists at once drew together; while Meinhard of Neuhaus openly took the Catholic side. The excitement in Prague became intense, and George of Poděbrad seized the moment to march to the city. After a short pretence of negotiation, he suddenly attacked the town on the 3rd of September, 1448, and captured it by assault. Rokycana was welcomed back in triumph, and Meinhard of Neuhaus was thrown into prison, where he soon after died.

Although George had acted as the champion of the Utraquists in their struggle against Albert and Neuhaus, his first object in seizing the power into his hands was to restore order in the country. For that purpose, he wished to conciliate the Catholics, as much as the Utraquists; and he brought into office Zdenek of Sternberg, one of the fiercest of the Catholic party. He even succeeded in gradually drawing the Rosenbergs to his side; though, at the same time, he always treated Rokycana as his chief adviser, and was urgent for his recognition as archbishop. This policy was extremely resented by the Taborites, and they were ready to combine, even with the discontented Catholics, against him.

When, then, in 1452, George was at last chosen Administrator of the kingdom, he found opposition to

his authority, not only in the extreme Roman Catholic centres of Budweis (Budejóvice) and Pilsen (Plžen), but also in Tabor, and other Taborite towns. George, however, had now risen to the position of a national leader, accepted by all those who preferred the order and unity of Bohemia to the triumph of any particular party. Rokycana, on his side, had gained an influence among the Utraquists, as a whole, which made the resistance of any section of them far less formidable than it had been in former days. Moreover, the chief interest of the country was, for the moment, centred rather in the recovery of their king than in the decision of any theological doctrine; and, in their desire to rescue Ladislaus from Frederick, the Bohemians received the sympathy of the Hungarians, and even of the Austrians.

This discontent with Frederick led to actual preparations for war on the part of the three nations aggrieved by his action; and George, in his capacity of Governor of Bohemia, had an excuse for raising forces without at once declaring the purpose for which they were to be used. When, however, his preparations were complete, in August, 1452, he suddenly marched against Tabor. At first the Taborite priests were disposed to rouse the citizens to their usual attitude of determined resistance; but, as soon as George appeared before the town, the old unconquerable spirit vanished; the citizens were seized with a panic, and consented to recognise George as Governor. Still, it might have seemed as if this recognition was to be merely a part of a compromise, according to which the rights and liberties of the

Taborites were still to be recognised; but when, in pursuance of this belief, they sent their Bishop Nicholaus and their favourite priest, Koranda, to Prague, to discuss their points of difference with the Calixtines, Nicholaus and Koranda were suddenly seized and imprisoned, until they would consent to yield to Rokycana's authority. Even this did not kindle the old spirit of the Taborites; and, in December, 1452, the Calixtine priests entered Tabor, and celebrated Mass with those rites and ornaments which the Taborites had fought so hard to suppress.

The fall of Tabor marks a great crisis in the Utraquist movement; and though there is another phase of that movement which has yet to be recorded, the distinctive character, that had given it such life and force, must evidently have been doomed to destruction before such an event could have occurred. Important as was the element contributed to the Utraquist cause by the learned scholars of the University of Prague, they could never have produced so vivid an effect on Europe had they not been backed by the fiery enthusiasm, the high ideals, and the ferociously combative spirit of the flail-bearing peasants of Tabor. It was the flails of the Taborites which made the Moravian nobles flinch from the battle of Vyšehrad; it was they who had scared every army which came against them, from the time of the first battle of the Žižka Hill to the day when Cardinal Cesarini fled in panic from the country which he had been so certain of conquering. The zeal of the Taborites for purity and simplicity of life had supplied an impulse which no theological doctrine could of itself contribute; while

their intolerance of priestly forms, and their belief in the superiority of the Congregation of the Faithful to the decrees of any learned society, had given that democratic colouring to the movement which has made their traditions such a lasting force in Bohemia, even to the present day. At the same time their turbulent savagery and fierce intolerance made it necessary that, at some time or other, they should be absorbed in a broader and more orderly organisation. The Independents had now found their Cromwell; and to him they were obliged to sacrifice much of the liberties for which they had originally fought.

XII.

FROM THE FALL OF TABOR TO THE DEATH OF GEORGE OF PODĚBRAD.

(1452—1470.)

THE parallel suggested at the end of the last chapter between Cromwell and George of Poděbrad must, like all such parallels, be taken with very considerable modifications; and it was perhaps not one of the least points of difference between these two rulers that George's first object, after the establishment of his power, was to bring back the King, who was still detained by the Emperor of Germany. As a concession to one of the complaining nations, and very likely with the hope of exciting jealousy between them, Frederick had brought the young Ladislaus to Vienna; but, if this step conciliated the Austrians, it does not appear to have excited any opposition on their part to the return of Ladislaus to Bohemia. Nor were the Catholic nobles able to make use of his restoration for weakening the power of George; they could not even prevent the Utraquists of the Assembly from resolving that Ladislaus should be asked, before his coronation, to accept the Compacts of Basel.

The feelings of the boy king were evidently somewhat painfully divided. The education which Frederick had given him had produced in him a great zeal for the Catholic cause; but the zeal was modified, and somewhat counteracted, by his deeply rooted conviction that it was to George of Poděbrad alone that he owed the possibility of becoming King of Bohemia. Both these feelings were made manifest on his arrival in Prague. When Rokycana came out at the head of the clergy to welcome the young king, Ladislaus turned away and would hardly notice the Archbishop, until George induced him to thank Rokycana for his address. But, when the procession reached the Catholic College, the king sprang from his horse and did special reverence to those clergy who had been restored to their livings on the occasion of Sigismund's coronation. The struggle between Ladislaus and his strong-willed viceroy was of short duration. George was resolved not to yield on the question of Rokycana's position; and the young king left Prague in great indignation. He did not, indeed, at once abandon his efforts for effecting a reconciliation between the Pope and the Bohemians, at the expense of the popular Archbishop; but, on his second visit to Prague in 1457, he found both George and Rokycana still obstinate in their resistance; and the poor boy's efforts at the settlement of the difficulties of the Church were cut short by illness and death. On his deathbed he again renewed to George his admission that he owed the crown to his influence; and he entreated him to govern the dependent provinces justly, and to secure that those, who had followed the

young King from Austria to Bohemia, should be allowed to return peaceably to their own country.

The death of Ladislaus extinguished the last claim to direct descent from the old Bohemian kings; and the consequence was that a larger number of candidates than usual came forward to claim the Bohemian crown. Charles VII., King of France, based his pretensions to the throne on the ground that, had Ladislaus lived, he would have been married to Charles's daughter. The Duke of Saxony pleaded that he had actually married the sister of Ladislaus. The Dukes of Austria tried to revive the recollection of the promise of Charles IV.; while the King of Poland appealed to the fact of his former election, which had fallen into abeyance after the birth of Ladislaus. Of these candidates, the King of France and the Duke of Saxony seem to have been by far the most pressing and sanguine in their candidature; and both of them paid court to George; while both of them hoped, by securing a dependency of Bohemia, to get a footing in the kingdom before their actual election. The King of France declared his intention of taking Luxemburg under his special protection, while William of Saxony appealed to the desire of some of the Silesians to choose him as their ruler.

But both these candidates had reckoned their chances without knowing the wishes of the two most important men in Bohemia. George was determined that Silesia should never be separated from the Bohemian crown; and he had equally little wish that any foreigner should again become king of Bohemia. Rokycana, on his part, was not less

determined that no one but George should be the King. In addressing the Bohemian Assembly in March, 1459, the Archbishop boldly grounded his appeal for George not only on his Bohemian birth, the purity of his life, and his proved power to defend them against their enemies, but also on his devotion to the Utraquist cause. Openly as this claim was put forward, it does not seem to have alienated the Roman Catholic nobles. George's conciliatory policy towards the Catholics, and his personal friendship for some of their leaders, readily induced them to acquiesce in an election which would secure a strong national king to Bohemia. Yet from the very first Rokycana succeeded in giving a Utraquist colouring to the decision. While the envoys of Duke William of Saxony were eagerly expecting the election of their master, their meditations were interrupted by a simultaneous burst of ringing from all the churches in Prague; George speedily issued from the Town Council House with the sword of honour borne before him; and he was led across the square to the Teyn Church, where, after a general singing of the Te Deum, Rokycana called on the people to thank God for giving them a king who would stand by their faith.

Thus the election of George of Poděbrad to the throne of Bohemia marks the accession of the first heretic king in the history of Europe. Doubtless the name of heretic had been freely thrown at Henry IV. by Hildebrand, at Barbarossa by Alexander III., and at Frederick II. and Louis of Bavaria by every Pope who came in contact with them; but every one knew

GEORGE OF PODĚBRAD, FIRST HERETIC KING OF BOHEMIA.

that that name was a mere term of abuse, of no more special significance than "knave" or "ruffian"; and that the real point at issue in those quarrels was the question of the exercise of some form of secular authority. George of Poděbrad, on the other hand, was deliberately recommended to the Assembly of Bohemia, on account of his championship of a purely ecclesiastical practice, which had been condemned by one Council of the Church, and by one Pope at least; and, although a later Council might have partially and hesitatingly sanctioned the practice, that Council had itself perished in an odour of heresy and resistance to Papal authority.

Yet, strange to say, it was not till about four years after George's election that the Pope and the leaders of the Church recognised the full significance of the event which had taken place. This delay was due to various causes. In the first place, George, who was evidently conscious of the difficulties of his position, and anxious to maintain his character of national king, had begun his reign by making concessions to the Catholics. Remembering that Rokycana had never been formally recognised as Archbishop by any ecclesiastical authority, he looked about for some more legally appointed bishop, to consecrate him as king. In this matter he was assisted by one whom he had good reason to look to as his friend.

Immediately on the death of Ladislaus, the Hungarians had decided to choose, as their king, Matthias, the son of their great general Huniades. He had been opposed to the rule of Ladislaus, and had even raised insurrection against him. In one of the battles

which followed, Matthias had been taken prisoner by George, and brought to Prague. On the announcement, however, of the Hungarian election, George at once set his prisoner free, and sent him back to Hungary as King. George now in turn appealed to Matthias to send him over two bishops to crown him King of Bohemia. Matthias readily consented; and George promised at his coronation to suppress heresy. A more satisfactory concession to Roman Catholic feeling was the new arrangement for the government of the diocese of Prague. The Dean of Prague had claimed to administer the diocese, on account of the heresies of Rokycana. The Archbishop, naturally enough, protested; and George settled the matter by granting the Dean authority over the Catholic priests, while Rokycana was to retain his authority over the Utraquists.

But apart from these concessions to Catholic feeling, the position and policy of the Pope tended more than anything else to delay, for a time, the collision between him and the heretic king. In the very same year in which George was chosen King of Bohemia, Æneas Silvius Piccolomini was elected Pope of Rome under the title of Pius II. He had been a zealous champion of the Council of Basel, and had vainly tried to make peace between it and Eugenius IV. He was therefore not prepared at once to condemn a practice which the Council of Basel had, at least conditionally, sanctioned. Moreover, there was another reason, which operated still more strongly to induce him to make friends with the King of Bohemia. For several years past, the most zealous Catholics of

Europe had been turning their attention away from the divisions in their own Church, to watch with terror the advance of the Turks in Europe; and, since the fall of Constantinople in 1453, the sense of the relative insignificance of every other question, in comparison with the expulsion of the Mahometan invaders, had been growing in the minds of all true champions of Christendom. If, then, Pius II. could succeed in winning to this cause the strong championship of the new King, he might well wink, for a time, at a few little heresies in doctrine and practice.

But, unfortunately, there were other grounds of opposition to George which were not so easily put aside as mere suspicions of heresy might be. William of Saxony was determined to make good his claim on Silesia; and he was able to appeal to that sentiment of provincial independence which had been growing during the previous century. Neither Žižka nor Procop had ever been able thoroughly to establish the power of the Bohemians over Moravia and Silesia; but the accession of a ruler, who seemed to be acceptable to all parties in Bohemia, was likely to strengthen the central power at the expense of local aspirations. The Silesians and Moravians complained that neither of their Assemblies had been consulted in the election of George; and the towns of Moravia, always jealous of the power of Prague, and containing a strong admixture of German and Catholic elements, were eager to resist the centralising power of the heretic king. Albert of Austria was able to give them little assistance; and one after another the great cities of Moravia were reduced to obedience.

Znaym (Znojem) was the first to open its gates to George. Brünn (Brno), more strongly fortified, was at first disposed to resist ; but it soon yielded to the threat of a siege; and Olmütz speedily followed its example. In Iglau (Jſhlava) the Catholic reaction had risen to a greater height than in any of the other towns of Moravia; and the leaders of the party had deposed the Town Council and appointed one of their own; but, on being convinced that George intended no persecution of the Catholics, Jſhlava also surrendered to the king.

The resistance in Silesia was of a more determined kind. Broken up as it was into little Dukedoms, containing a strong German element, and often influenced by its near neighbourhood to Saxony, Silesia had probably at no time felt that strong sympathy with the Bohemians which still existed in Moravia, in spite of the apparent triumph of the Catholic reaction. But the strongest opposition in Silesia came, not from the provincial dukes, but from the town of Breslau. The Bishop of Breslau seems to have been a more zealous Catholic than most of his neighbours; while the citizens had continual causes of rivalry with Prague, both on account of trade differences and of exceptional municipal privileges. Breslau, therefore, held out against George, long after the rest of Silesia had practically submitted to him. The Pope, still hoping to secure the help of George against the Turks, tried to persuade the Breslauer to submit to the King, and answered to their complaints of George's heresy that it was for the Pope, and not for the town of Breslau, to decide that question. At last, in 1460

George succeeded in bringing the Breslauer to terms; but not till he had promised them considerable ecclesiastical and municipal privileges, and had allowed them to defer their homage to him for three years.

Bohemia, however, was not the sole obstacle to the union of Christendom against the Turks. The Emperors of Germany had been growing steadily weaker during the last century; and many princes had wearied of Frederick III.'s government, and were looking about for a strong ruler who might put down the divisions of the Empire, before leading them against the Turks. Under these circumstances many considered that George of Bohemia would be the right man for the place. In Hungary, too, Matthias had found great difficulty in holding his own against the nobles; and there again, though much against his will, George was looked upon as a possible substitute for the unpopular king. In his own country he seemed to be gaining steadily in power. He had restored, to a great extent, the influence of the towns which had been decaying during the Hussite wars, and he gathered round him, not only the most eminent men in Bohemia, but also the most distinguished foreigners from Germany and Italy.

But, in the meantime, Pius II. was becoming alarmed at the power of this king. He had hoped that George would have come to Rome to declare himself a true son of the Church. He found that no progress was being made in the anti-Turkish crusade; and he heard, with alarm, that the Archbishop of Mainz and other German ecclesiastics were preparing to demand the fulfilment of that decree of the Council

of Constance, according to which a new Council was to be summoned every ten years. These suspicions of the Pope were much encouraged by one of his advisers, Fantinus de Valle, who tried to convince him that heresy had recently gained new life, and that there was a special revival of the teaching of Wyclif. At last in January, 1462, George consented to send an embassy to Rome, stating the terms on which he would make the necessary submission to the Pope. This submission was to be given, practically, on the recognition by Pius of the Compacts of Basel. The Pope was, in the first place, indignant that George should send representatives instead of coming himself to Rome; and he was perhaps not more favourably disposed to the deputation, that Koranda, the Taborite preacher, was one of the members of it; for Koranda dwelt with considerable enthusiasm on the victories of the Taborites in the Utraquist wars, and maintained that they had acted by the grace of God, and by the enlightenment of the Holy Spirit.

At last on March 31st the Pope, in a large assembly, declared that the Communion in both kinds, having been condemned by the Council of Constance, and at one time by the Council of Basel, must be considered as a disorderly and heretical arrangement; that the Compacts had been only a temporary provision; and he now declared them at an end. The Bohemian ambassadors, accompanied by Fantinus de Valle, returned to Prague to report the news to the Assembly. When they had delivered their report, George declared that the Pope had no right to take away what the

Council of Basel had conceded, and what Eugenius had indirectly sanctioned. If any Pope, he said, may undo what his predecessors have done, what security is there for justice? Then, referring to the charge that he had violated his coronation oath in not suppressing heresy, he ordered the oath to be read publicly. Then he proceeded to say that, in declaring he would suppress heretical wickedness, he had never meant that he would suppress Utraquism, since, said he, "it is founded in the Gospel of Christ, according to the institution of the primitive Church, and has been conceded to us as a privilege of our virtue and devotion, by the Council of Basel. And as to swearing to oppose the practice, no indeed! But know for certain that, since we were born in that Communion, since we were nurtured in it, and since, by God's help, we have been raised to the royal dignity in it, so we promise to guard and defend it, and to live and die for it; and our wife and children, and all who do any thing for the love of us, ought to live and die in the defence of the Compacts; nor do we believe that there is any other way of salvation for our souls than the Communion in both kinds, according to the institution of our Saviour." Then he turned to the nobles who stood about him, and asked them for their decision on the question.

But it was no longer possible to maintain the former unity in the face of this declaration; and while the Utraquist nobles promised readily to stand by the King, Sternberg declared, on behalf of the Catholics, that, while they were willing to support the King in all that concerned the honour of his kingdom, they

had not been consulted about the acceptance of the Compacts, and that George must not look to them to defend them. The next day Fantinus de Valle was admitted to speak on behalf of the Pope. He at once announced the revocation of the Compacts by Pius, and the deposition from the clerical office of all who gave the cup to the laity. Finally he wound up his speech by fiercely threatening George with deposition from his throne, if he did not obey the Pope. George thereupon turned to the lords, who stood round him, and said, "Noble lords, you chose me as your king and protector; and since you have the power of choosing a lord to protect you, you ought to work with him." He then burst out into a fierce denunciation of the Roman see, declaring that it was a seat of pestilence; and on the following day Fantinus was seized and imprisoned.

The declaration of hostility seemed now sufficiently clear on both sides; but again new considerations delayed the final outburst. The Emperor Frederick had just been engaged in a war with his brother Albert about some claims in the Archduchy of Austria. Albert succeeded in defeating the Emperor, and imprisoning him at Vienna; but George hastened to Vienna, rescued the Emperor, and restored him to the throne. Frederick was full of gratitude; and, while confirming all the liberties of Bohemia, he persuaded the Pope to abstain from excommunicating George. Pius, still bent on the Turkish war, and knowing probably that Frederick would find some sympathy for an anti-Papal policy, consented to a curious compromise. He would not issue a formal Bull of anathema

against George; but he sent messengers to the citizens of Breslau, releasing them from the treaty which they had recently made, and encouraging them to rebel. At the same time he tried to stir up discontent among the nobles. Many of these had already become alarmed at the growing power of their king. Although he had strictly recognised the Constitutional rights of the Assembly, yet the expedition to Vienna had given an opportunity for reasserting one of the privileges about which the Bohemian nobles were most sensitive; namely, the power of refusing to follow the King when he made war outside the country. The opposition to this expedition was speedily followed by fiercer attacks; and the lords now accused George of illegal taxation, of interference with the coinage, and of manipulating the land register, so as to reduce to feudal submission those who were legally independent. With regard to most of the nobles, however, there seemed an unwillingness at first to push things to an extremity; but a Moravian named Hynek of Lichtenberg, who had long cherished a personal jealousy against the king, broke out into open insurrection, and set on fire some of the towns in Moravia. Hoping to secure the Pope's sympathy in this rebellion, Hynek sent to Rome for advice as to the course that he should pursue; but, before Pius could commit himself to a distinct answer to this question, he was taken ill, and died in August, 1464.

George was well pleased to hear that a Venetian Cardinal had been elected Pope. But Paul II., though at first apparently friendly to George, was irritated at some delay in the formal congratulation on his acces-

sion which was due to him from the King of Bohemia. Hynek soon succeeded in getting a ready hearing from those Cardinals who were most opposed to George; and, in spite of the protest of the Bishop of Olmütz and of many leading people in Moravia, Paul was induced to command George to withdraw his forces from the siege of Hynek's castle. George remonstrated with the Pope; but the previous irritation was revived by the rumour that George had refused to send ambassadors for fear of their being ill-treated at Rome. The continued attempts on Hynek's castle, and the renewal of the siege of Breslau, were treated as acts of contumacy; and at last, on August 6, 1465, Paul issued a Bull deposing George from the throne, and authorising the legate to punish all who should still adhere to him.

In the meantime the growing bitterness of the Catholic nobles had been increased by a personal quarrel between George and Zdenek of Sternberg. Although George had been forced to rely upon this nobleman in his attempts to conciliate the Catholics, he soon found that Zdenek's character was not deserving of confidence; and he was forced to refuse him a wardship, for which he applied, on the ground that he had abused his trust on a former occasion. This reproach roused Zdenek to still further opposition; and he induced the lords to found a League in defence of the Pope. The immediate object of Paul and the rebel lords was to find a king for Bohemia; and they fixed on Matthias of Hungary, who, though he owed much friendship and help to George, was easily attracted by the hope of a new kingdom. Many of the important

towns of Bohemia fell away from the King, and joined the lords against him. The four great towns of Moravia formed a special League for the defence of the Catholic faith. Pilsen and Budweis, always inclined to the Catholic cause, speedily joined this League; and the town of Görlitz, the centre of a special district in Silesia, was hard pressed, on account of its loyalty to the king. George was so eager for peace that he consented to a meeting with the rebels at Prague, at which he defended himself from the various charges brought against him by the nobles; and he produced some of the charters from Carlstein to prove the legality of his actions. Sternberg refused to believe George's assertion that he had shown them all the charters which concerned their rights; and he demanded that Carlstein and its contents should be handed over to himself and his friends, and that the charters should be submitted to the Emperor for confirmation. George indignantly refused these proposals, which apparently went beyond the wishes of many of the lords; but the Pope frightened the rebels into new opposition, by another Bull which placed Bohemia under an interdict.

George now appealed from the Pope to a new Council, and called on Casimir of Poland to intercede between him and Paul. Casimir willingly undertook this negotiation, to which some victories of George seemed to give a hope of success; but the attempt at compromise completely broke down; and the Poles joined the anti-Utraquist alliance. Rosenberg, who had stood by the King for some time, now went over to Sternberg; and, when George advanced to besiege Olmütz, his own soldiers deserted his banner. George

was now compelled to retreat to Prague in April, 1469; and the Legate supposed him to be so completely crushed that he offered him the following terms of peace. He was to return, with all his servants, to the Catholic faith; to give up all Articles which the Church condemned; to restore all ecclesiastical property; to recognise Matthias as his son and successor, and allow him to appoint the Archbishop and the heads of all the churches in Prague; and, finally, to give up to the Legate the *arch-heretic* Rokycana.

Not many even of George's enemies could have expected him to accept these terms; and the consequence of their proposal was an exchange of fierce defiances between the two parties, ending in a formal election of Matthias as king of Bohemia, by the rebel nobles. But the heretic King was not so easily to be beaten. On January 1, 1470, he sent a letter to the princes of the German Empire, which reads more like the manifesto of a conqueror than the appeal of a defeated and deposed king. He set forth in bitter language the treatment which he had received from the Pope; and he warned the princes that unless they would support him in this crisis, he would break off all connection between Bohemia and the Empire, and stand alone.

In the meantime his enemies had begun to be divided among themselves. The six towns, of which Görlitz was the centre, had been forced to yield for a time to the Catholic League and had been placed under the rule of Sternberg's son. They had soon found him so oppressive that they revolted against him and drove him out; and when Zdenek appealed to Matthias,

Matthias treated his complaints with contempt. Rosenberg and Gutenstein returned to their allegiance to George; and many of the towns of Silesia and Moravia began to cry out against the government of the League. Seizing this opportunity, George once more invaded Moravia, and gained victory after victory over Matthias.

The King of Hungary tried to redeem his cause by making an inroad into Bohemia; but the cruelties of the Hungarian soldiers led the common people to rise against Matthias's army; and the Poles seemed once more friendlily disposed to their old allies. The Bohemian lords gradually drifted back to George; and the complaints of the Interdict were so loud in the country that the Cardinals began to consider the advisability of suspending it. But, before the victory of the Bohemians could be secured, the struggle was cut short by the death of King George, preceded, only a few weeks earlier, by the death of his friend and supporter, Archbishop Rokycana.

XIII.

FROM THE BEGINNING OF THE BOHEMIAN BROTHERHOOD TO THE ACCESSION OF FERDINAND I. TO THE THRONE OF BOHEMIA.

(1419—1526.)

REFERENCE has already been made in the previous chapters to a possible historical parallel between the Bohemian struggle of the fifteenth century and the English revolution of the seventeenth; but the most startling point of that parallel has still to be mentioned. Whatever likenesses or differences there may be between the Calixtines and the Presbyterians, the Taborites and the Independents, or between George of Poděbrad and Oliver Cromwell, there can, at least, be no doubt that George Fox and his followers found their prototypes in Bohemia in the fifteenth century; and that the treatment which the Bohemian Quakers received from the Utraquists, exactly foreshadowed the persecution of the English Society of Friends by their Puritan countrymen.

Yet even here we must note, by anticipation, an important difference between the Bohemian and the

English story. It is perfectly possible to give an intelligent and connected account of the English history of the seventeenth century, without making more than a casual reference to the Quaker movement. For, important as the life of George Fox would be in a general sketch of European philanthropy, it can scarcely be said to form a necessary link between any two periods of English history. On the other hand, it is impossible to give a clear impression of the Bohemian history of the sixteenth century without calling considerable attention to the work and influence of the Bohemian Brotherhood.

One reason for this difference is that the movement for peace, and all the ideas that gather round such a movement, were more in harmony with the traditions of Bohemia than with those of England. This statement may sound startling and paradoxical, when it follows so closely on the account of the Utraquist wars. They, more than any other event, have brought Bohemia into prominence in European history; and it was chiefly as fighters that the Bohemians were known to the surrounding nations at the beginning of the sixteenth century. Nevertheless, early traditions, whether legendary or historical, never entirely lose their influence on the character of a nation.

The gentle figure of Libuša presiding over a peaceable community is a marked contrast to the figures of King Arthur and his Knights of the Round Table; and the essentially combative character of St. George suggests directly opposite ideas of saintship to those represented by St. Wenceslaus and St. Adalbert. Nor, when the stream of religious tradition divides into

the two branches of Catholic and Protestant, does the contrast cease between the English and Bohemian models. The legendary picture of St. John Nepomuc is more gentle and suffering than even the historical facts would justify, and it offers a strange contrast to all the traditions that gather round the name of Becket; while the loving and hesitating character of Jan Hus is almost equally unlike the sternly defiant figure of Wyclif.

There is, however, another reason for the difference exercised on their respective countries by the Bohemian and the English Society. While the stern idealism of the Quakers hindered them from directly influencing the ordinary course of public life, the more accommodating character of the Bohemian Brothers enabled them to affect the general policy of their country by sacrificing something of their perfection as a Christian community. This point of difference will become more clearly evident as the story proceeds; it will now be sufficient to have called attention to the fact that, on both these grounds, the followers of Peter of Chelčic are more closely connected with the course of Bohemian history than the followers of George Fox with the history of England.

Peter of Chelčic, like George Fox, was a shoemaker by trade; but he educated himself carefully, both in the Latin language and in the history of his country. He does not seem ever to have wandered far from the little village of Chelčic, in the Prachin district; though the narrowness of his geographical outlook did not hinder him from plunging tolerably early into the important controversies with which his life was con-

cerned. It was he who in 1419 propounded to the Masters of the Prague University his doubts on the lawfulness of religious wars. He was not satisfied with the answer which he received; and the weakness which he detected in Jakaubek's arguments doubtless strengthened him in his previous convictions.

He gradually adopted all those doctrines which we specially associate with the name of George Fox. He rejected all rank and property for Christians; declared that the conversion of Constantine was the ruin of the Church; condemned oaths in law courts, and advocated the passive endurance of injuries.

He soon began to attract attention; and when Peter Payne was driven out of Prague, after the restoration of Sigismund, he took refuge at Chelčic with his namesake. Apparently a dislike of the new teaching began, a little later, to show itself amongst the Utraquists; for in 1443 we find that Peter was summoned before an Assembly at Kutna Hora to answer for his doctrines. Nothing seems to have come of this examination, for Peter was soon after allowed to publish his first book; and others speedily followed, in which he attacked the Pope and the clergy.

Just at this time Rokycana was engaged in a controversy with a Jesuit; and, as he had completely triumphed over the Taborites, he felt ready to sympathise with a new ally against Rome. He even recommended the writings of Peter to many of his hearers in the Teyn Church; and Peter was suffered to found a community which took the name of the Chelčic Brothers. Many of those who were desiring

to lead a purer and more self-denying life drew near to the Brotherhood; and the protection and encouragement of Rokycana gave the Society for a time the means of easy development.

But after the coronation of George of Poděbrad, Rokycana's feeling towards the Brothers underwent a rapid change. His increase of power made him more determined to assert that power at all hazards. Had the Brothers, indeed, been contented to settle under the priests whom the Archbishop chose for them, Rokycana might still have suffered them to remain unmolested; but he was irritated by their desire to form a separate community of their own, independent of all other ecclesiastical organisations. While this controversy was still in its early stage, Peter died, and his nephew Gregory succeeded to the chief position in the society. The new movement had now begun to include men of all classes, although the nobles were expected to give up their rank if they actually joined the Brotherhood.

But a more trying time was coming. In 1461, Gregory came to Prague and held a meeting of his friends in the New Town. This was the time when Fantinus de Valle was beginning to excite the suspicions of the Pope against the Bohemian heresies; and, urged on doubtless by Rokycana, the King ordered the arrest of the organisers of this meeting on the charge of being engaged in a conspiracy. The attempts to convict them of political intrigue entirely broke down; and they were then denounced as heretics, because of their denial of the doctrine of Transubstantiation. Under pressure of torture, some of

them recanted, but Gregory remained firm. He reminded Rokycana of his recommendation of the works of Peter of Chelčic, and he complained of the Archbishop's inconsistency in now denouncing them. Rokycana, however, persisted in the course on which he had entered, and he refused to allow the Brothers any of the sacraments of the Church. The Brothers now fled to the hills of Reichenau, and resolved to form a stronger organisation for carrying on their work.

With the curious inconsistency which naturally attaches to such movements, they showed a great desire to connect themselves, in tradition if not in organisation, with the older churches; and they chose as their chief president a regularly ordained priest, named Michael. They elected a small council to support him in his management of the Brotherhood; and then they chose their priests by lot, and requested them to rebaptise all the Brotherhood. Although, too, they rejected Episcopacy as a separate dignity, they practically entrusted to Michael the special duties of a bishop. They now became known as "Jednota Bratrska," or the Unity of Brothers; and they speedily began to attract attention from those who were out of sympathy with the existing churches. These were not confined to pure-minded and earnest men like themselves, but included wild sects like the Adamites, whom the Brotherhood were obliged to repel from their body.

In the meantime Rokycana's fury increased. He stirred up both King and People against the Brotherhood, and persuaded the Assembly to pass a decree

ordering the suppression or compulsory conversion of the Brothers. Again Gregory protested, and Rokycana now answered that no new Church could be founded without a special revelation from Heaven. But when the Brothers offered to explain the nature of their revelation, they were answered by imprisonment, torture, and in some cases by burning. They were now compelled to meet in woods, ditches, and clefts of the rock to carry on their religious services; yet they still stood firm, and Gregory and a woman named Katerina succeeded in keeping up methods of communication between them in various parts of Bohemia and Moravia.

The deaths of King George and of Rokycana released them for a time from persecution. The new King showed himself more kindly towards them. This King was Ladislaus, the son of the King of Poland. He had been chosen King of Bohemia, in spite of the resistance of Matthias. He was only sixteen years old when he began to reign, and he seems to have speedily left on people around him the impression of a youth of mild and weak temperament. He released the Brothers who were still in prison, and they renewed their propaganda.

But their troubles were not yet at an end. Joanna, the widow of King George, fiercely demanded their suppression; and when they asked for a free discussion on the points at issue, the Masters of the Prague University informed them that they might come to Prague to state their doctrines, and then submit to be convinced of their errors by the Masters. This was precisely what the Council of Basel had proposed to

the Utraquists themselves, a proposal which they had scornfully rejected; and the inconsistent character of the claim made by the Utraquist leaders seems forcibly to have impressed, not only their Catholic enemies, but even some of their supporters.

Therefore, under the pressure of public opinion, the Masters of the Prague University consented, in 1473, to a discussion with the Brothers. Strangely enough, the points which the Masters proposed for discussion did not refer to the distinctive doctrines of Peter of Chelčic, but were rather concerned with the meaning of the sacrament of the Lord's Supper, and the right means of obtaining salvation. The Brotherhood denied the doctrine of the Real Presence, and maintained that salvation was only to be found in a virtuous life; they were consequently denounced by the Masters of Prague, and very little real discussion took place. The Masters soon after issued a letter, in which they declared that the Brothers were the chief enemies of the Church; and they further complained of them for choosing workmen for the office of priests.

It was during this phase of the controversy that Gregory died. He had combined remarkable courage with an unselfish devotion to the cause of the Brotherhood. He had willingly resigned the first place in favour of the priest Michael; but he had, none the less, stamped his special convictions on the minds of certain members of the Brotherhood; and, for a time, on the constitution of the whole society. He warned the Brothers very strongly against the dangerous influence of learned scholars, declaring that such people were given to subtle intrigues, inconsistent

with simplicity of life. At the same time he gave enormous power into the hands of the Bishop of the Church. He was to have the right of changing at will the members of the Council who acted with him; and no Brother was to be allowed to publish any book without the sanction of the Bishop and this Council of his nominees. More general questions of faith and doctrine were to be decided by synods of the Brotherhood.

Though Gregory's immediate successor in the Brotherhood was a man of like feelings with himself, neither he nor any one else could ultimately maintain so strict an organisation in its original form. It has, indeed, already been hinted that the Bohemian Brotherhood, unlike their English successors, came, after a short time, into friendly contact with the outer world; and they suffered in simplicity, while they gained in influence.

They had now spread over a hundred and eighty square miles of territory; and though they still for a time maintained the exclusion of worldly rank and worldly power from their body, they did not object to accept the protection of friendly nobles, who remained outside their body. Of these the most prominent and sympathetic was Kostka of Postupic, whose father had endeavoured to protect the Brothers against King George, and whose great-grandfather had fought for Žižka. Through his influence many nobles were induced to modify that attitude of hostility which the democratic tendencies of the Brotherhood had naturally produced in them. But this connection could not fail in time to produce a

corresponding change in the feelings of the Brothers themselves; and some of them began, before long, to propose a modification of the stern principles which Gregory had enforced. Might not oaths be used on certain occasions? Say, for instance, to free a Brother from unjust charges in a law-court? And might not worldly offices be held, if they were administered in a right spirit? These questions of practice, together with others of pure doctrine, began gradually to excite divisions in the Brotherhood; and, though it was some time before the more moderate creed could gain much ground, it soon found a powerful and eloquent supporter, who knew how to make it acceptable.

About the year 1480, Lukas of Prague, a young and learned theologian, was admitted into the Brotherhood. He had studied the old classics and the Fathers of the Church; and he was strongly in favour of a relaxation of those stern simplicities on which Gregory had insisted. He also desired to give greater prominence to the doctrine of Justification by Faith, as distinguished from that exclusive advocacy of good life which had hitherto been the mark of the Brotherhood. Under the influence of Lukas, it was resolved in 1490 that the heads of the congregations should be allowed to relax the severity of the rules, on certain occasions, in regard both to questions of luxury and to the appeals to the secular power.

Amos of Štekna strongly denounced this compromise, and declared that the devil of worldliness had entered as thoroughly into the Brotherhood as he had entered into the Church in the time of Con-

stantine and Sylvester. Mathias of Kunvald, the successor of Gregory in the leadership of the Brotherhood, sympathised with the sterner party; and, by his influence, the relaxing decrees were repealed.

A project was then started for sending expeditions to various parts of the world, in order to find out where the simplicity of faith was still maintained. Nothing, however, seems to have resulted from these visits; and the party of Lukas continued to gain ground. Mathias was unable to hold his own against the pressure of the new Reformers; so at last he resigned his judgeship in despair, and consented to the abolition of the Small Council. Thereupon Amos of Štekna and his followers revolted from the Brotherhood, and founded a new sect which was called, after its founder, the Amosites. At the same time the old society became generally known as the Bunzlau Brothers, after the town of Jungbunzlau (Mláda Boleslav) which was now their chief centre.

Two results followed from this separation; first, an intensity of bitterness between the old Society and the seceders, greater than that between the Utraquists and the Brothers; and, secondly, the adoption of new modifications and compromises by those who adhered to the old Society. All compromises have a certain want of logic about them; and compromises between the Church and the World on such questions as war and peace, simplicity and luxury, equality and distinctions of rank, must necessarily produce results which, while painful and pathetic to those who realise the state of mind of their framers, will strike an unsympathising world as grotesque and even ludicrous.

Under the new arrangements, the members of the Brotherhood were allowed to wear dress in proportion to their rank, if they did not become luxurious; but silk and embroidery were still strictly forbidden. The compromise about war was still stranger. If a Brother considered that the war which his king had made was a just one, he should not refuse to take part in it if the lot fell upon him; but he was to try, whenever possible, to find a substitute, or to get some office about the Court which would excuse him from military duty, or to find some service in connection with the army which did not involve fighting; but if he could not find any such means of escape, then let him fight in God's name; but let him not fight for idle fame, and let him draw the sword with reluctance.

Some of the other modifications of principle seem more in accordance with ordinary conceptions of life. Trade might now be practised, but usury was to be avoided. Beer might be sold, if pure; but it was only to be sold in a public manner to travellers. Oaths, again, might be taken by witnesses if they were convinced of the justice of the cause in which they appeared.

But though such relaxations permitted the extension of membership to those who had hitherto been excluded from the Brotherhood, the bonds of the Society were drawn closer than ever round those members who had entered it. Strict arrangements were made for the visitation of the Brothers by their clergy, and for inquiry into the morals of each family; more rigid limitations than before were

placed on the acquirement of property by the clergy themselves, while the appeals to worldly law-courts were more carefully guarded against by the provision of Courts of Appeal within the Brotherhood. Lastly, the exclusive position of the Brotherhood was strengthened by a most startling provision ; if a husband or wife joined the Brotherhood without the sympathy of their partner, and were afterwards interfered with by him or her in matters of faith, the brother or sister so hampered might claim a divorce, and make a new marriage. Thus, then, the Brotherhood seemed to be strengthened and consolidated, both by the facilities of admission to those who had been repelled by its sterner rules, and by the stricter organisation which separated the enlarged Society more distinctly from the outer world.

But an additional source of strength was soon to be provided by the renewal of persecution. This persecution was due to three causes. Soon after the changes above mentioned, Lukas and some of the other Brothers had made an expedition to Italy to investigate the condition of the Waldensian Communities. It was the time of the struggle between Alexander VI. and Savonarola, and some of the Bohemian missionaries were actually present in Florence at the burning of the great Dominican. They returned to Bohemia, offended at the laxity of many of the Bohemian Communities, and more embittered than before against a Catholic Church which was ruled by Alexander Borgia. Alexander, on his side, had been roused by his struggle against Florence to a fervid zeal for the suppression of

heresy, and his attention had evidently been called to these strange visitors to Italy. So in 1500 he despatched inquisitors to Moravia with orders to burn all heretical books, and especially those of Peter of Chelčic. So effectively was this part of the work performed, that of the book which Peter had specially written against the Pope, only one copy is to be found at this day. The inquisitor, indeed, found it easier to burn books than to convert the Brothers, but his efforts in that direction were soon supported by men of a very different type.

The first of these was Bohuslav Hassenstein of Lobkovic, a learned and cultivated scholar, who had gained some reputation as a poet. He had quarrelled with Pope Alexander, in consequence of the Pope's refusal to confirm him in the bishopric of Olmütz; and he was at first disposed to look rather to King Ladislaus than to any ecclesiastical authority for the restoration of unity and order in the Church. He seems indeed to have had some genuine zeal for moral reform; for he denounced the luxury and pride of the nobility; the gluttony, drunkenness, and debauchery of all classes; and the general decline of art and literature. For all these evils he suggested the one remedy—that Ladislaus should restore religious unity to the Church. But, like every earnest man who came in contact with this unfortunate king, Hassenstein began by admiring his gentleness, and ended by despising his weakness and incapacity. Since the death of Matthias, Ladislaus had been elected King of Hungary; and, if he had been unable to govern Bohemia effectively from

Prague, he was still less able to govern it from Presburg. Hassenstein, in despair, turned to his clerical brethren for help; and they resolved to promote religious unity by a friendly compromise with the Utraquists, which was to be a preparation for a joint persecution of the Brotherhood.

But a third enemy of the Brothers proved more efficacious than Borgia or Hassenstein in stirring up the embers of persecution. Amos of Štekna had heard with renewed indignation of the later modification of their creed introduced by the Brothers after his secession; and he had particularly resented the compromises with regard to war, and the completer recognition of the civil power. He, therefore, wrote to Ladislaus that the Brothers were now taking up the position of the old Taborites. The suggestion was the one best fitted to alarm such a man. "What!" exclaimed the king, "are they going to imitate Žižka?" (Žižkovati), and he at once rushed into action with all the irritable energy of a weak nature.

Orders were now sent out to all those towns and country districts which were directly dependent upon the King, directing them to suppress the meetings of the Brothers, to arrest all their teachers, and to send them to Prague, where they would either be forced to recant, or else be burnt alive; and these measures were to be followed by the expulsion of the rest of the Brotherhood from Bohemia. Many wholesale arrests were made; and one nobleman burnt some of the Brothers whom he found on his estate.

But these summary proceedings of the King roused

the wars, seemed to point to an easy victory in the Moravian Assembly.

But again the King had miscalculated. The victories of the Germans and Catholics had excited against them a bitterness, both national and religious, far more intense than was to be found in other parts of the kingdom. The cruelties of Sigismund, the Germanising zeal of Albert of Austria, and the many injustices of Sternberg and the Catholic League, had consolidated against them a mass of Moravian feeling, which, if unable to secure victories on the battle-field, was eminently calculated to give strength to an opposition in the Assembly. To the Bohemians of the western province the Catholics and Germans were enemies, whom they had met on equal terms and often thoroughly routed; to the Moravians they were victorious tyrants, whose rule was to be thrown off at the first opportunity.

When, then, the Catholics demanded that the Assembly should unite in suppressing the "Pikard" heresy, they were startled to find that the Utraquists made common cause with the Brothers in opposing this motion, and that they actually chose as their spokesman a member of the Brotherhood named John of Žerotin. This nobleman demanded that the complaints already made by the Utraquists should be attended to before the question of supposed heresy was dealt with. The Bishop of Olmütz taunted Žerotin with professing a sympathy with the Utraquists which he did not feel; but the Opposition remained firm; and the Assembly broke up without coming to any decision.

In Bohemia the Catholic party had an easier task. The opposition to Ladislaus's former proceedings had been mainly based on constitutional grounds; and it now appeared that there was little religious sympathy with the Brotherhood amongst the leaders of public opinion. The power which the Utraquists had gained during the reign of King George had drawn them into sympathy with the leading nobles; and Rokycana had inspired them with a special dislike of the Brotherhood. The Bohemian Assembly, therefore, consented to a decree, which ordered the burning of the books of the Brotherhood, the suppression of their meetings, and the punishment of their teachers. Elated by this victory, the Bishop of Olmütz hurried back to Moravia, intending to summon the Assembly for a second meeting, and to secure the reversal of its former decision; but he was taken ill on his way, and died before the Assembly could meet; nor, from that time till the fall of Bohemian independence in 1620, did any Moravian Assembly consent to the suppression of the Brotherhood.

Nevertheless, the Catholic party found full compensation for their failure in Moravia in a specially fierce enforcement of the law just passed in Bohemia. Indeed, the former patrons of the Brotherhood became so much alarmed, that even Kostka forbade the Brothers to hold any further meetings on his estates. In spite of this opposition, the Brothers still maintained their ground, and even extended their preaching further; and but few of them could be persuaded, even by the most cruel tortures, to submit to the authorities of the Church. In 1511 the

Brothers hoped, for a short time, to secure the protection of the greatest scholar of the time, Erasmus of Rotterdam. They had heard of some private letters of his, in which he had defended them against the attacks of their enemies; and they now prepared a Defence in Latin, which they sent to him. He thanked them for their communication, and expressed approval of at least part of their defence; but he declined to publish his opinion, on the ground that it would not help them, and might injure his work. So the persecution went on. Even Peter of Rosenberg found himself unable to protect a Brother, in whom he was interested, from being imprisoned and nearly starved to death. He succeeded, indeed, in getting him released before death had actually occurred, and he then urged him to submit to the Church; but the Brother, though almost too exhausted to speak, steadily refused to submit; and he was set free without further persecution. Lukas, who was now the most prominent member of the Brotherhood, succeeded for a long time in escaping the vigilance of his persecutors; but, in 1515, he was treacherously seized under false pretences, brought to Prague, and subjected to the torture. When nothing could be obtained from him by this means, he was set free, on the understanding that he was to appear before the Utraquist Consistory in April, 1516; but in the month before this appearance was to take place King Ladislaus died, and the persecution again slackened for a time.

In the meantime, the long absence of the King in Hungary, and the growing sense of his weakness of

character, had been producing other divisions in Bohemia which gradually turned men's minds away from the religious controversies. The wars of the fifteenth century, like all wars, had tended to draw the people away from their ordinary occupations, and to make them dependent on their military leaders. As long as the Taborite organisation lasted, its democratic spirit provided at least some check on the oppressions of the military nobles; and the alliance between the peasants and the Order of Knights, to which Žižka had belonged, counteracted any advantages which the nobles might have gained by their military prowess. But the fall of Tabor had destroyed any hopes, which the peasantry and townsmen might have had, of strengthening their position through war.

Under these circumstances the peasantry gradually fell back into the condition from which they had been escaping in the fourteenth century. The right of leaving their masters at their pleasure, of settling in towns, and of becoming priests without the sanction of their landlords, were gradually taken from them; and at last they were deprived even of that right of appeal to the King's Court by which Charles had protected them against the absolute power of their lords.

But, though the peasantry were thus crushed back into a state of serfdom, the organisation of the towns was too strong to yield at once to the attacks of the nobles. Unfortunately, however, the lords gained about this time a new and important ally in their struggle for supremacy. The knights, or indepen-

dent country gentlemen, who had been such zealous rivals of the higher Order in the fifteenth century, had lately consented to a reconciliation with their opponents; and these two classes were thus able to combine their forces against the towns.

The new king was little able to give the weaker party any assistance in the struggle. Ladislaus had succeeded in securing to his son Louis the succession to the crown, and he had even had him crowned during his lifetime. But Louis was a boy of ten; he was in the main under Hungarian influences; and he was of course utterly unfitted to control the fierce factions which were struggling in Bohemia.

The three chief points at issue between the Towns and the other Orders were, firstly, the right of the Town Tribunals to summon before them the nobles and knights in cases specially affecting the towns; secondly, the monopoly claimed by the towns in the brewing trade; thirdly, the right of the towns to send representatives to the Bohemian Assembly. In 1517, indeed, a nominal settlement was effected on all these points by the treaty of St. Wenceslaus. By that treaty the towns surrendered their monopoly of brewing, but were secured the peaceable possession of their other privileges. Such treaties had little effect in a time of discord, and it was not long before a new violation of town rights led to the outbreak of a civil war, in which the citizens gained some victories. Both parties, however, soon began to desire peace, and the king was called in to arbitrate between them.

When Louis arrived in Prague to inquire into the circumstances of the contest, he found that the dis-

turbances of the country had been largely increased by the rise of certain self-seeking politicians, who had made their profit out of the difficulties of the kingdom. Of these the most powerful and unscrupulous was Lev of Rožmital, the brother-in-law of King George. He had induced Ladislaus to mortgage to him some of the royal property. By this and other means he had gained a great control over the finances of the kingdom, and he refused to give any account of his use of that power. He was supported in most of his intrigues by a citizen who had recently been ennobled, and who had taken the name of Pašek of Wrat. These two men had gradually gained complete power over the government of Prague; and, on one occasion, a man who had opposed Lev in the Town Council had been dragged out and beaten to death.

Fortunately, however, there were powerful influences in the country which worked in favour of the young king. One of the Rosenbergs of Krumov was a rival and enemy of Lev; and an equally formidable opponent of these schemes was found in Karl, Duke of Münsterberg, and nephew of King George. Louis's uncle, King Sigismund of Poland readily supported his nephew by advice and encouragement. The respectable citizens of Prague were willing to rally round him; and, with such friends as these, the boy could venture to act vigorously. He deposed Lev from his office, raised a citizen named Hlavsa to the place which Pašek had formerly held on the Council, and made Karl of Münsterberg the chief governor of the kingdom.

This change of government was intended by Louis and his nearest advisers simply as a means of restoring order and honesty in public affairs; but, besides that result, his action produced another effect, of which neither the King nor his uncle Sigismund would have approved. In choosing his new Councillors from the most respectable politicians whom he could find, Louis had unintentionally singled out men who were in sympathy with the movement for religious reform.

That movement had recently entered on an entirely new phase. In the middle of the exciting political struggles in their own country, many of the Utraquists and Bohemian Brothers had heard with the greatest interest that a German monk had come forward to denounce that very practice of the Sale of Indulgences which had first brought Hus into direct collision with the Papacy; and a rapid approximation followed between a section of the Bohemian Reformers and the new German teacher.

Luther's attitude towards the followers of Hus is made clear enough by his own statements. He had been induced to read the story of Hus's career before he had entered on his actual contest with Rome. He had even then been impressed by the greatness of the Bohemian Reformer, but he had thrust the book aside as likely to lead him into evil. Something of this old feeling still hung about him in the early part of his struggle. And, when Eck brought against him the charge of favouring the Bohemian heresy, he had been inclined to repel it with indignation. Yet it was that very charge which had induced him to return to the study of Hus; and he soon began to express so

earnest an admiration for the Bohemian leader that his enemies spread the rumour that he was himself a Bohemian, who had been educated in Prague on the writings of Wyclif. Nay, they even went so far as to Bohemianise his name—a change in which they doubtless took a malicious pleasure, for the Bohemian word "Lŭtře" means a scoundrel. Several letters of encouragement from scholars and clergymen at Prague were addressed to Luther in the earliest years of his struggle; and he declared that he would himself have come to Bohemia had he not feared that such a visit would have seemed like a flight from his enemies.

But he very soon began to recognise the distinction between his own position and that of Hus. This difference he has referred to in several of his writings; and perhaps the passage in his "Table Talk" is the one which will be best remembered, from the vigorous metaphor by which he illustrates his opinion: "Hus," he said, "cut down and rooted out some thorns, thickets, and chips from the vineyard of Christ, and chastised the abuses and evil life of the Pope. But I, Dr. Martin Luther, have come into an open, flat, and well-ploughed field, and have attacked and overthrown the doctrine of the Pope."

If this distinction between the attacks of Hus on the immorality of the Papacy, and his own attack on its doctrines, seemed to Luther to put the earlier Reformer in a less important position than that which he himself occupied, he must have felt this difference still more strongly with regard to the later Utraquistic movement. Very few of the leaders of

that movement had ever desired that complete separation from Rome which Luther soon perceived to be an absolute necessity. They had been driven, against their will, to combine the assertion of their national independence with resistance to the authority of the Pope; but, when the deaths of King George and Rokycana had removed at once the main ground of Papal hostility to Bohemia, and the most determined asserters of an independent national Church, the Utraquists began to show an even painful eagerness for a reconciliation with the Papacy. They felt the need of a priesthood which possessed the dignity and legal stability secured by the consecration of Romanist bishops; and they not only sent their clergy to Italy to obtain this privilege, but they even welcomed in priests of other countries, who had been appointed to their offices in the orthodox manner.

Luther, in his desire to win the Bohemians to his side, energetically protested against this practice. He pointed out to them the dangers to morality and order which they were incurring by letting in priests of whom they knew nothing, except that they had been consecrated; men who, in many cases, had left their country from discreditable reasons. Finally, he appealed to them not to sacrifice that Bohemian independence for which they had struggled so long, nor to compromise with the representatives of those who had shed the blood of Hus and Jerom.

Unfortunately, Luther himself fell into the very same error against which he had so energetically warned the Bohemians. During these negotiations he put his chief trust in a man who was totally un-

worthy of his confidence. This was Gallus Cahera, the son of a butcher of Prague, who had studied in the University and gained a Master's degree. He had then taken Holy Orders, and been appointed parish priest of Litmerice. From thence he had gone to Wittenberg; and so completely did he gain the confidence of the Reformers that, in 1523, Luther sent him back to Prague with letters to the Utraquistic congregation, urging them to choose him as their leader in the work of reform. He arrived there just when Louis was accomplishing his changes in the administration of Bohemia. In the following year the Utraquists elected Cahera as the Administrator of their Consistory; and he proceeded to draw up a series of Articles for their acceptance, which approached nearer than any of their previous formularies to the Lutheran creed. A proposal, indeed, to condemn the celibacy of the clergy was rejected by the Assembly; but the Articles which were adopted were sufficiently extreme to alarm the old-fashioned Utraquists; and Pašek and his friends began at once to make use of this feeling.

It must be remembered that Utraquism had always been most powerful when it had been connected with efforts for Bohemian independence; and, unfortunately, the national feeling of Bohemia was generally closely connected with a hatred of all German influence. Pašek had been able to appeal to this prejudice, in resisting the appointment of Karl of Münsterberg, who was not a Bohemian by birth; and, though the hatred of the tyranny of Lev and Pasek had been strong enough for the moment

to destroy the effect of this appeal, yet the dread of a German heresy was easily awakened in the citizens of Prague. Louis had already called on the Moravian Assembly to condemn the new doctrines; and that body, which had defended the national movement of the Bohemian Brotherhood, readily denounced the teaching of the monk of Wittenberg.

Pašek soon succeeded in gaining help from an unexpected quarter. Cahera was a weak and unprincipled man, and his opponents were easily able to work upon his vanity. They proposed to him the splendid task of reconciling the Utraquists to the Pope; and Cahera was so dazzled by the prospect of the fame and dignity which such an undertaking promised him, that he quickly drifted away from his former friends and helped forward Pašek's intrigues. In vain did Luther remonstrate with Cahera on this desertion of his principles. The reaction steadily went on. Pašek was re-elected to the Council; Louis, forgetful of his former distrust, encouraged the town in its new course; Karl of Münsterberg came over to the Catholic side; and the Assembly of Bohemia once more appealed to the Pope to ratify the Compacts of Basel.

But Pašek was not yet satisfied. He and Lev of Rožmital were determined to recover the power which they had lost; and they found that the discovery and denunciation of heretics were the easiest means of obtaining this end. They therefore seized the opportunity of Cahera's change of policy to pass laws to strengthen the position of the Administrator of the Consistory. At the same time some Lutheran

sympathisers were expelled from Prague, and a regular organisation was formed in the Small Division to crush opposition. The Reformers soon began to complain of the armed men who were allowed to parade the streets. But these complaints were quoted by Pašek's friends as evidence of an heretical plot. Suspicion was stirred up against those reforming clergy who still remained in Prague, and at last a tradesman named Zika appeared before the Council to denounce all those leading councillors who were opposed to Pašek. Hlavsa and his friends were seized and thrown into prison, and Pašek endeavoured to obtain evidence against his leading opponents by putting their followers to the torture. Lev of Rožmital was restored to all his former power, and a system of terror was gradually established, under which the Brothers and all Lutheran sympathisers were subjected to various kinds of persecution. Karl of Münsterberg tried at first to check the progress of this tyranny; but the intriguers had succeeded for a time in winning to their side the king and the Hungarian bishops, and by their influence the opposition of the governor was silenced.

A general atmosphere of suspicion now began to dominate the city and its neighbourhood. Private avarice and vindictiveness found their opportunity under the plea of orthodoxy. Men stopping to speak to each other in the streets were accused of heretical conspiracies, and the enforcement of a more rigorous form of confession put a powerful weapon into the hands of the persecutors. Many workmen were deprived of their means of livelihood by the

espionage to which they were subjected, and citizens coming to Prague to claim their debts were thrown into prison on a charge of heresy.

Such a tyranny necessarily overshot its mark. Many of the nobles were indignant at the power which Rožmital had gained, and he soon received a startling proof of their hostility. Remembering the bait by which they had drawn Cahera to their side, Pašek and Rožmital despatched an embassy to the king, who was then at Presburg, to persuade him to second them in an appeal to the Pope to ratify the Compacts of Basel. The Rosenbergs seized this opportunity for a blow at the new rulers of Prague. They despatched a counter-embassy to the king, in which they denied Rožmital's right to speak in the name of the nobles of Bohemia.

A still more impressive protest followed. Hlavsa and one of his friends had escaped from prison, and they now appeared in Presburg to convince the king of the injustice of their imprisonment. They showed, too, that Rožmital and his friends had exceeded the powers granted to them, and had inflicted sentences which were greater than any that the king had permitted. Louis was impressed by these statements, and he at once wrote to Rožmital, ordering him to reverse his illegal sentences, to give Hlavsa and his friends a fair trial, and to restore order and justice in Prague.

Karl of Münsterberg and Lev of Rožmital combined to defy the king's commands; and after vainly appealing to the Town Council of Prague to resist this act of rebellion, the king summoned a Bohemian

Assembly to meet at the town of Kolin on the Elbe, and excluded from its deliberations Karl, Lev, and all their supporters. He then secured the trial and acquittal of Hlavsa and his friends, and punished Prague for its contumacy by depriving it of its civic rights. So far, however, were the Praguer from yielding that they now expelled from the city the wives of the men whom they had been ordered to recall; and they even imprisoned a citizen whom Louis had sent to Prague to recover the property of which the Town Council had deprived him.

But, absolute as was Rožmital's rule within the walls of Prague, a curious story of the time reminds us of the formidable influences which were counteracting his power in other parts of Bohemia. Peter of Rosenberg had bequeathed to Rožmital the castle and town of Krumov; but Peter's nephew, Henry of Rosenberg, maintained that such an alienation of the property was contrary to the settlements under which it was held. Lev thereupon summoned Henry to appear before the law court in Prague, to answer for his resistance to his uncle's will. When the messengers appeared at Krumov with the letters of summons, Henry of Rosenberg at once threw them into prison. He then summoned them before him, made them eat the letters which they had brought, gave them wine to enable them to swallow this strange food, and then hunted them with dogs from the gates of his castle.

Although this story shows that Rožmital's power was confined within certain local limits, yet, within those limits, he could not only resist the remonstrances

and commands of Louis, but could even hamper in an important way his general schemes of policy. This power for evil was shortly to receive a terrible manifestation. While the Bohemians and Hungarians had been wrangling, the Turks had been steadily advancing in Europe. Soliman the Great had considerably increased the military prestige of his race; and Louis was startled, in the middle of his domestic troubles, by the news that Belgrade had been captured by the Turks. Then the young king appealed to the Bohemians to stand by him and his Hungarian subjects in their resistance to this terrible invader. The Rosenbergs and other nobles responded to this appeal; but Rožmital and the Council of Prague, while ashamed to give a direct refusal, yet succeeded in inventing all manner of delays, so as to prevent their troops from coming in time to the king's help. Some of the Bohemian nobles wished to wait till their whole forces were gathered, but the Hungarians soon grew impatient of delay, and on the 29th of August, 1526, they insisted on joining battle with the Turks at Mohacs. Louis, anticipating a certain defeat, fled from the field before the battle began; but, in his flight, his horse fell into a swamp, and his unfortunate life of failure was cut short at the age of twenty.

The result of the battle was as Louis had foreseen. The Hungarians were signally defeated, and the Turks speedily followed up their victory by the capture of the fortress of Buda. A long series of intrigues followed in Bohemia. The Austrian party were supported by the Rosenbergs, and the Saxon

party were led by Lev of Rožmital; but the opposition of Lev was finally bought off, and the Archduke Ferdinand, brother of the Emperor Charles, and brother-in-law of the unfortunate Louis, was elected king of Bohemia.

XIV.

REIGN OF FERDINAND I.

(1526—1564.)

ALTHOUGH Ferdinand was known, and to some extent feared, as a stern and rigid Spaniard, yet a belief in his desire for justice, and a wish to secure any strong protector against the champions of disorder in Bohemia, quite overbalanced any fears that might be caused by his Catholic tendencies. Indeed, although many stipulations were made before he was accepted as king, the fears of his subjects were far less excited about those religious liberties for which they had so long struggled than about questions of national independence. The dangers which seemed most to threaten Bohemian liberty were the possibility of Ferdinand's election to the throne of Spain, and the extreme probability of his election to the throne of Hungary; while the subjects which ranked next in importance to these were the maintenance of the right of the Assembly to elect their future King, and the preservation of the supremacy of Bohemia over the dependent crown lands.

Never, perhaps, did the controversies at the begin-

ning of a reign more completely fail to foreshadow the events which should make it memorable. Ferdinand himself was as blind to the issues before him as were the people whom he came to rule. He thought that in the local independence of Moravia and Silesia, which had been so much increased by their frequent separation from Bohemia in the late wars, he would find an admirable opportunity for strengthening his position at the expense of the Bohemians. At first his theory appeared plausible enough; for the Moravians and Silesians, indignant at not being consulted in the first election of Ferdinand, were easily flattered by his apparent tenderness for their provincial feelings; and they consented to a concession to his wishes, which the Bohemians had refused to make; for while the Bohemians would only recognise Ferdinand as their freely elected King, the Moravians and Silesians consented to admit his hereditary claim to the throne, and consequently fixed the crown more permanently on the House of Hapsburg. But even the Bohemians finally agreed that, if Ferdinand should find himself incapacitated by old age or ill-health, he might commit the task of government to his son Maximilian. Ferdinand doubtless hoped that both these concessions would tend to consolidate the power of the House of Hapsburg, and to strengthen his personal influence, as well as his legal claims; but before the end of his reign he had cause to regret most bitterly the increase of the Moravian independence, and to grudge the power which he had conferred on a son, who seemed determined to reverse the most important points of his father's policy.

For the moment, however, his own thoughts and those of the country which he governed were concentrated on the struggle in Hungary. John Zapolya, the Voyvode of Transylvania, had begun, even before the death of Louis, to show signs of an ambition which would carry him far beyond the limits of his small principality; and he was strongly suspected of having intrigued with the Turks at the battle of Mohacs. After the death of Louis, the intrigues and claims of Zapolya rapidly increased, and he was at last crowned king of Hungary. Ferdinand, however, as brother-in-law of Louis, was resolved to dispute Zapolya's claim; nor was this desire due to a mere greed of territory. The growing power of Soliman the Great was becoming a serious danger to the peace and liberty of Europe; and Ferdinand felt that the possession of the crown of Hungary would enable him to protect his hereditary dominions, and, indeed, the whole Empire, against the aggressions of the Turk. It must be owned that, considering Zapolya's evident inclination to intrigue with Soliman, Ferdinand's conception of duty was not by any means unreasonable.

On the other hand, the feeling in Bohemia was considerably divided. In spite of the dislike of the Turk, which was then common to all Christian nations, the Bohemians looked with alarm on any increase in those burdens of taxation which already weighed so heavily upon them; and, as already hinted, they dreaded the rule of a King, who might find it more convenient to reign at Presburg than at Prague. So strong was this feeling, that the

Bavarians, who had hoped to win the crown of Bohemia for their Duke, now believed that they could form a Bohemian party, which should commit itself openly to the side of Zapolya. On the other hand, the men of Prague, who groaned under the tyranny of Pašek and Cahera, had reason for hoping that Ferdinand would come to deliver them from their sufferings. He had already set free a friar who had been imprisoned by Pašek for denouncing his government; and he had given the citizens good reason to believe that nothing but the Hungarian war was preventing him from doing justice and restoring order in Prague. Those citizens, therefore, eagerly desired his success; and as long as the struggle was mainly between Ferdinand and Zapolya, the victory seemed likely to fall to the Austrians.

Ferdinand returned in triumph to Prague; and, as the first step towards the restoration of order, he deposed the Councillors, who had been governing the city, and restored the separate jurisdictions of the Old and New Towns. In previous times, indeed, the union of the different quarters of the city had been looked upon as a means of securing the liberties of Prague; but Pašek and Cahera had turned this union into so effective a means of tyranny over the freer spirits of the New Town, that the citizens of the latter district hailed the separation with enthusiasm; and they declared that their beloved King Charles had returned to earth in the form of their new ruler. This exultation was soon cut short by a new, and far more dangerous, outbreak of the Hungarian war. Soliman, no longer relying mainly on the intrigues of Zapolya,

poured his forces anew into Hungary, reconquered all the territory which had been lost, marched into Austria, and rapidly approached Vienna. Even now, though they sent troops to the defence of Vienna, the help of the Bohemians was grudgingly given, and was hindered by their old suspicion of the power of the Germans. Nevertheless, they joined in the war. The Viennese were roused to an heroic resistance; and, after a fierce struggle, the Turks were driven back from the walls of Vienna. The ships which Soliman had brought into the Danube were destroyed; and he was compelled, for a time, to make peace.

Ferdinand now hastened back to Prague, and found that Pašek and Cahera had recovered their power in the city. Although Hlavsa and his friends had been allowed by Ferdinand to return from exile, Pašek's party had succeeded in hampering their freedom and annoying them in various ways. Knowing the King's strong Catholic feelings, Pašek had hoped to conciliate his favour by giving a religious colouring to his persecution; and several of the Bohemian Brothers had been singled out for torture and burning. But Ferdinand seems to have thoroughly understood the self-seeking character of the intriguers who were governing Prague; and, resolving to show that he was not to be trifled with, he banished Pašek and Cahera from Prague, and pronounced the formal acquittal of Hlavsa and his friends. Even those against whom there was reasonable suspicion of heresy were allowed to escape by the use of elastic formulæ; and it seemed for the moment as if a happier and better government were really to be introduced into Bohemia.

But his Catholic training, strengthened by the circumstances of his brother's struggle against the German Protestants, had produced in Ferdinand two strong aspirations, which had been enormously strengthened by the difficulties of the Turkish wars. These were the desire for the consolidation of the power of the Hapsburgs, by the union of the different hereditary dominions of their House; and the desire for union of the Church by the crushing down of the various sects. These two objects were to be carried out side by side, and each was to be brought into prominence as opportunity occurred. It was to the latter object that he first desired to address himself; and certain circumstances had at this time specially directed his attention to the Bohemian Brotherhood.

The peasant rising in Germany had produced great dread of the teaching of the Anabaptists; and, after the peasants had been crushed, many of this sect had fled to Bohemia to escape persecution. The Brotherhood had noticed that the new-comers agreed with them on the question of the necessity of a second baptism; and Lukas and other leaders of the Brotherhood had desired, on this ground, to negotiate further with the Anabaptists. A closer inspection proved that no two bodies had less of spiritual sympathy than the fiery revolutionists who followed Thomas Münzer and the peaceable and orderly inheritors of the traditions of Peter of Chelčic. But this negotiation had called unfriendly attention to the proceedings of the Brothers; and the alarm which it excited was further increased by the action of one of those noblemen who had begun to patronise the

Brotherhood. This was Conrad of Krajek, the member of a family who had defended the Brotherhood against Ladislaus. Conrad had granted to the Brotherhood a church on his estate, which had long been left without a pastor, and the new clergyman had removed from it the ornaments which the Brothers considered idolatrous. Ferdinand demanded the restoration of the ornaments, and Conrad refused to obey. The Turkish wars hindered Ferdinand from pressing his demand at this time; but Conrad felt his danger, and resolved to take further steps for the protection of the Brotherhood. He saw that the German Protestants had greatly strengthened their position by their recent publication of the Confession of Augsburg; and it occurred to him that, if a similar publicity were given to the doctrines of the Brotherhood, they also might be placed in a better position in the eyes of the world.

The drawing up of this Confession brought into prominence a man whose career was to have an important influence, both on the history of the Brotherhood and on the policy of Ferdinand. This was John Augusta, the son of a hatter in Prague. He had been born in 1500; and, though without any regular learned education, he had acquired a useful knowledge of Latin. He speedily made his mark in the Society; and in 1532 he was admitted into the smaller governing council. It was just at this time that Conrad of Krajek had been convinced of the need of a formal Confession of Faith for the Brotherhood; and Augusta was appointed to undertake this work. This document was not only intended for

JOHN AUGUSTA.

circulation among the immediate friends and acquaintances of the Brotherhood; but it was also hoped that it would attract the sympathies of the German princes, and particularly of the Margrave of Brandenberg. There was also another ally whom Augusta was particularly anxious to win to the side of the Brothers. Luther, as it will be remembered, had, in the early period of his public career, made somewhat eager advances towards the Utraquists; but, when the treachery of Gallus Cahera had disgusted and repelled him, he had turned for sympathy to the Bohemian Brotherhood. Lukas and other leaders had been well disposed to meet his advances; but, on closer contact, they found three barriers apparently insurpassable. The Brothers, like many other people, had been startled and shocked by Luther's doctrine of Justification by Faith *alone*. They believed their fears of this doctrine to be justified by personal observation; for it seemed to be leading, in many cases, to carelessness and even immorality of life, however much it might seem to Luther to be the assertion of a more spiritual creed against the belief in mere dead works. Secondly, the Brotherhood came far nearer to the Zwinglian doctrine of the Sacrament than Luther could at all approve; and, thirdly, the same ascetic tone which induced them to shrink from the Lutheran laxity of life, made the Brothers unwilling to accept a married priesthood. The contention had become so sharp between Lukas and Luther, that Luther, who showed himself the more moderate of the two disputants, had felt it better to break off the correspondence.

Nevertheless, there were many, both in the ranks of the Brotherhood and of the German Protestants, who desired a renewal of this intercourse; and, as Lukas was now dead, there seemed less difficulty in beginning a new correspondence. Augusta, therefore, went to Wittenberg, and presented the Confession to Luther. Luther seems throughout to have shown a generosity and breadth of sympathy towards the Brothers which were not always characteristic of him. He readily praised a great part of the Confession; he rejoiced in their agreement about the main doctrines of Christianity and the rejection of many Papal superstitions; and he declared that their mistakes about the Sacraments and the question of Faith and Works were to be attributed partly to differences of language, and partly to a want of clear perception on their part of the points at issue. With regard to the married clergy, it soon became clear that the difference between Luther and the Brothers was not one of doctrine; but that it was due partly to circumstances arising out of the persecution which the Brotherhood had suffered, partly to a certain ascetic tendency which inclined them to look upon celibacy as the higher state. Luther therefore consented readily and warmly to recommend the study of the Confession to his friends; and a few years later he even agreed that it should be printed and published for them at Wittenberg.

Encouraged by Luther's sympathy, both Krajek and Augusta thought that the time had come for presenting their Confession of Faith to Ferdinand himself, and asking for a milder judgment than he

had at first been disposed to pass upon them. But the temporary retirement of Soliman from Europe had now left Ferdinand at liberty to carry out his plans of uniformity. Although the Brotherhood had now broken off their intercourse with the Anabaptists, yet Ferdinand still remembered that attempt against them; and he was even more embittered by the recollection of Krajek's disobedience. He therefore not only refused to consider the Confession, but early in 1535 he issued an order for the expulsion of the Brothers from all the towns immediately dependent on the king's authority. The Utraquists eagerly seconded the Catholics in this persecution; and the towns of Vodnian, Klattov, and Taus (Domazliče) were the first to carry out the order. The expelled Brothers were also summoned before the royal Court in Prague to answer for their offences. Amongst others, two young lords of Janovic, who had been known as patrons of the Brotherhood, were summoned to Prague, and condemned to imprisonment in the Black Tower of the Castle. A Brother named John Zbornik, generally known as John the Hermit, was summoned at the same time. Conrad of Krajek, however, maintained that Zbornik was his serf, and that the young lords of Janovic were not responsible for him. Then Conrad was ordered to appear himself, to answer for his interference with the law, and at the same time to produce Zbornik. Conrad came with Zbornik, and also with a large attendance of knights and lords; but, in spite of their protests, Zbornik was condemned without any regular trial, and imprisoned in the Castle for three years.

Conrad did not yet abandon the cause; and he persuaded Augusta to draw up an additional statement of their Faith for presentation to Ferdinand. In this copy the original Article about the Sacraments was modified, so as not to offend the Lutherans; and Luther himself expressed his approval of this second document. Conrad now hastened to Vienna, to entreat for the liberation of Zbornik and the young lords of Janovic. He dwelt much on the illegality of the proceedings connected with their imprisonment; but Ferdinand maintained the most despotic principles of authority, declared that he was only bound to protect the Catholics and the Utraquists, and told Krajek that the devil had led him to his present faith. Krajek retorted that it was Christ, and not the devil, who had led him there; and that, if Christ was a "Pikard," then he (Conrad) was so too. Yet, in spite of his defiant tone, Ferdinand seems to have been impressed by Conrad's protest; for, in the following year, Zbornik and the young lords were released from prison.

This release, however, was rather a concession to the principle of legality than an abandonment by Ferdinand of his plans for ecclesiastical uniformity; and he fully hoped, by securing firmer support amongst the Utraquists, to crush the extreme Protestant sects. He had promised, at his coronation, to support the Compacts of Basel; and, in May, 1537, he appealed to the Bohemian Assembly so to enforce the Compacts as to suppress those sects who did not accept them. After a sharp discussion, the representatives of the Brotherhood were

persuaded to withdraw from the Assembly; but it was soon found that the attempts at union had been brought no nearer to their realisation by this exclusion. Many of the Utraquists objected to the Compacts of Basel, as an attempt to substitute a new document for the words of Scripture. Others maintained that the Catholic bishops had violated the Compacts, and that they were still eager to suppress the Utraquists. Though, therefore, the Catholics and Utraquists agreed in hating the Brothers, they were not able to combine their forces for their suppression; and a new outbreak of the Turkish war still further hindered the designs of Ferdinand.

In the meantime Augusta had been trying to strengthen the union between the Brotherhood and the foreign Protestants. He had visited Bucer and Calvin at Geneva, had received a kindly welcome from them, and had accepted many of Calvin's doctrines about Predestination. But his greatest hope and his strongest personal sympathies were always directed to Wittenberg; and his translation and eulogy of a pamphlet written by Luther excited Ferdinand's indignant attention even during the Turkish war. Threatened with arrest and imprisonment in consequence of this publication, Augusta fled once more to Wittenberg. There he was again welcomed by Luther and Melancthon; and he complained to them of the growing corruptions of the Church in Bohemia, and of the increase of luxury, even in the Brotherhood. Finally, he implored Luther to interfere in these matters, and to establish

a new system of church discipline in Bohemia. Some suggestion of the kind had apparently been made by other Bohemian exiles; but Luther was far too wise to listen to the proposal. He had been willing enough to discuss matters of doctrine with the Brothers, and to welcome them as friends and allies; but he had none of the national mania for Germanising other countries; and he recognised to the full the necessity for a variety of customs, and even for modifications in the expression of doctrine. "Do you," he said to Augusta and his friends, "be the Apostles of the Bohemians; I and mine will be the Apostles of the Germans. Do you act according to the opportunities presented to you, and so will we." If Joseph II., in the eighteenth century, had been half as wise as Luther was in the sixteenth, the relations of Germans and Bohemians to each other might even now be considerably more friendly than they are. After this interview Augusta returned to Bohemia, and devoted himself, for the next year or two, partly to a defence of the Brothers against the attacks of the Utraquists, partly to an effort to restore the Brotherhood itself to that simpler mode of life from which it was drifting away.

In the meantime, the progress of Protestant doctrine in Germany had produced considerable influence on many of the old-fashioned Utraquists in Bohemia; and they now offered fresh hindrances to Ferdinand's efforts after uniformity. Mistopol, the Administrator of the Utraquist Consistory, and Mitmánek, a leading preacher, had been particularly prominent in their attacks on the Catholics; and when, in 1543, Fer-

dinand once more called together the Bohemian Assembly, he found that his offer to enforce the Compacts of Basel was met by a reaffirmation of the Four Articles of Prague in their simplest and extremest form. This roused him to great indignation; and he now insisted on further restrictions, both in ritual and preaching, and even forbade any general meeting of the Utraquists, under penalty to person and property. He insisted, however, that the celebration of the anniversary of the death of Hus should be maintained as one of the ordinary observances of the Church. But Mistopol succeeded in seizing the opportunity of this anniversary for a violent sermon against the Catholics, which he preached in the old Bethlehem chapel of Hus. For this defiance Mistopol was summoned before the Court of Prague; and though his sentence was deferred for a time, Mitmánek, his chief supporter, was banished from the country. The attempt to conciliate the Utraquists having thus failed, Ferdinand opened negotiations with the Pope, which were to lead to the calling of the Council of Trent. Such was the relation of parties to each other when, in 1546, the death of Luther removed the last hindrance to the outbreak which was to change the conditions both of Germany and Bohemia.

The formation of the Schmalkaldic League, in 1542, had already prepared the Protestants for collective action; and the threatening attitude of Charles V., coupled with the proposal for a Council, which would undoubtedly condemn Protestantism, seemed to many of the more eager spirits to justify im-

mediate action. The Landgrave of Hesse and John Frederick, Elector of Saxony, determined to anticipate the attacks of Charles; and, not many months after Luther's death, they marched into Bavaria and attacked the town of Ingolstadt. But, scarcely was this step taken, when it was discovered that Charles had provided against the attacks of his enemies, by bringing to his side one of the most formidable of them. Moritz of Saxony had been induced, by the promise of his cousin's lands, to desert the cause of the Protestants, and to secure his new possession by force of arms. Ferdinand hoped to reconcile the Bohemians to Moritz by persuading him to renew a former treaty of hereditary alliance between Saxony and Bohemia.

But the Protestant feeling of Bohemia was too strong to be juggled with in this manner; and, on March 18, 1546, a League had already been formed for the protection of the civil and religious liberties of Bohemia. They even went so far as to appoint a Committee of Eight, who were to manage the affairs of the kingdom, and to raise arms and men without asking the leave of the king. When, then, John Frederick of Saxony suddenly entered Silesia, and seized on the monastery of Dobrilug, Ferdinand found that large numbers of the Bohemians refused to repel this invasion of Bohemian territory; and even those who went to the war were unwilling to fight. Though Ferdinand at once sentenced to death the leading mutineers, he could not hinder the citizens of Prague from further negotiations with John Frederick. From refusal to fight they rapidly passed into more active

opposition; and at last they even enabled Caspar Pflug to raise forces for the assistance of the Elector.

As the struggle went on, the enthusiasm of the Bohemians rose; and on April 7, 1547, the fiercer spirits of Prague suddenly seized the Town Council Houses and bridges into their own hands, demanded a safe-conduct for one of the men whom Ferdinand had just condemned for mutiny, and insisted on the imprisonment of one of Ferdinand's Councillors, and the recall to the Teyn Church of a preacher who had been expelled for heresy. They even compelled many of the Catholic leaders to give in their adherence to the League; and all seemed ready for an actual revolution. Suddenly, while the excitement was still at its height, the news came that John Frederick of Saxony had been completely overthrown at the battle of Mühlberg. Instantly the more timid of the conspirators deserted the League, and even sent congratulations to Ferdinand on his victory. But the fiercer spirits desired to fight it out; and, as the troops of Ferdinand and Charles advanced upon Prague, the citizens rang the alarm bell, and the peasants flocked in with their flails from the neighbouring villages, and repelled the first advance of the royal forces. The Burgomasters and leading Councillors had had no desire to resist the King; but they were completely overborne by the fiercer citizens; and, on the 6th of July, the anniversary of the death of Jan Hus, an appeal was sent round to the nearest Circles, calling on all the citizens to come to the defence of Prague. Yet, in spite of this apparent vigour, there was little real vitality in the movement; the leaders of the

League had hoped for the help of the Saxons; and when that failed, they had had no desire to continue the struggle. The men who had now undertaken the defence were utterly unorganised, and without any capable leaders. The first forces, who came in from the neighbouring districts were defeated by the troops of Charles; and, on the 8th of July, the city consented to submit unconditionally to Ferdinand.

The first acts of Ferdinand on the re-capture of Prague were marked by an unexpected moderation. Comparatively few of the conspirators were put to death; the great bulk of them were let off with fines, or the surrender of lands; and most of the liberties of Bohemia were confirmed. But it was felt, nevertheless, that all who had sympathised with the insurrection were in a difficult and dangerous situation; and the Utraquists, who had begun the movement, combined with the Catholics, who had in many cases yielded to it, to lay the whole guilt upon the Bohemian Brotherhood.

The Bunzlau district had no doubt been conspicuous in its refusal to send forces to the Saxon war. Three or four of the lords, who were condemned for their share in the insurrection, had been known for their protection of the Brothers; and some of the Elders of the Brotherhood had ordered a day for prayer and fasting during the insurrection. It was resolved, therefore, to seize this opportunity for crushing this unpopular sect, and the chief suspicion was directed against John Augusta. He had indeed protested against the insurrection from the first, but it was proved that he had come to Prague while it was

still going on; a visit to Liegnitz in Silesia was also looked upon as suspicious; while undoubtedly the chief charges against him were his known influence in the Brotherhood and his connection with Wittenberg. Even the lords who had hitherto been favourable now disowned the accused; and the Captain of Moravia, himself a member of the Society, told Augusta that he ought to have prevented the insurrection.

The Archduke Ferdinand was ordered to take measures for carrying out the intended persecution; and in the following year a Commission was appointed, which reconstituted the Town Councils in various districts, and ordered the new Councillors to proceed rigorously against the Brothers. The chief persecution began at Litomyšl, where several men were arrested for singing hymns at the funeral of a Brother. On their refusal to abandon the Brotherhood they were imprisoned in the White Tower of the Castle of Prague; and, when threats and entreaties were found to be of no avail, they were taken from the tower and thrust into a hole into which the filth from the castle discharged itself. After some months of this treatment several of them gave way; but the others remained firm, and were at last set free on condition of withdrawing into Prussia.

During the early part of their imprisonment, Augusta, from his place of concealment, continually supplied them with money and letters of encouragement. But the organisers of the persecution were resolved, at all hazards, to make him their prisoner; and one of the most active of them persuaded a

leader of the Brotherhood to secure him a private interview. Augusta had been taunted by some of the prisoners with taking too much care for his own safety, and he therefore resolved to risk the interview. Instead of the man who had appointed it, three others appeared, who at once arrested Augusta and his secretary Bilek, and carried them off to the White Tower of Prague. Thence he was speedily removed to a wine-cellar, where he was chained hand and foot. Soon after he was placed on the rack, and his side was burnt with boiling pitch. The Archduke Ferdinand himself doubted the legality of these proceedings; but the King was rigorous in the enforcement of his plans, and he wrote to his son suggesting further means of torture. Augusta, he said, was not to be allowed a moment for rest or sleep; and, as one means for obtaining this end, an insect was to be fastened near him which would worry him continually; or, as another means of causing the same misery, he might be allowed food, but never anything to quench his thirst. But, before the letter containing these barbarous instructions arrived, Augusta had been removed from Prague to Křivoklát, where he seems for a time to have fallen under a more humane gaoler.

Nor was the persecution directed solely against a few leaders of the Society. In the same month in which Augusta was arrested, a general Edict had been issued for the expulsion of the Brotherhood and the arrest of their clergy. As they were ordered to leave Bohemia within six weeks, the Brothers in Litomyšl entreated that a longer time might be allowed for the sake of the sick and of the women who were in

labour; and they pointed out that a similar relaxation had been granted in the case of the Jews and Anabaptists. This concession was, however, refused; and the unfortunate people gathered together at Rychnov to march over the Silesian hills. But though the lords, who had formerly posed as patrons of the Brothers, now deserted their cause and joined in the persecution, help for the journey was, nevertheless, provided by the richer members of the Society; and the members of the Brotherhood, who lived in those Silesian towns through which the exiles passed, guided them securely through the dangers of the hills; nay, even many of the Utraquists and Catholics were so touched by their sufferings that they joined in this assistance.

At last the procession entered Poland, and the Brothers settled for a time in the town of Posen. But, though many of the Polish nobles welcomed them heartily, the Bishop of Posen stirred up the King of Poland against them, and put them to such inconveniences, that many of the Brotherhood accepted the invitation of the Elector of Brandenburg to settle in his newly conquered province of Prussia. Not even in Prussia, however, were the troubles of the exiles at an end. Mitmánek, the Utraquist preacher who had been banished by Ferdinand, excited the suspicions of the Elector of Brandenburg against the new-comers, and even assured him that the Confession which Augusta had taken to Luther was not really the composition of the Brothers at all; but that, in truth, they were Arians and Novatians. An inquiry was set on foot into the real doctrines of

the Brotherhood; and, though the decision of the inquisitors was mainly in favour of the Brothers, yet the restrictions placed on them by the Elector were so galling, and the pressure upon them to accept the Confession of Augsburg was so persistent, that many preferred to take their chance once more among their Slavonic kinsmen of Poland, rather than to accept the nominal protection of the Elector, when accompanied with so many practical inconveniences.

Ferdinand's schemes, for the unification both of State and Church, seemed now ripe for further development. With regard to the question of civil government many difficulties had arisen during the Turkish wars, from the claims for local privileges put forward by various towns and districts of Bohemia. When Ferdinand had required money for the purposes of these wars, he had been forced to consider not merely the constitutional rights of the Assemblies of Bohemia, Moravia, Silesia, and the Lausitz, but also the peculiar privileges of the district of Loket, the miners' rights in Joachims Thal and Kutna Hora, and, above all, the extremely anomalous position of the town and district of Eger (Cheb), which had claimed, ever since the fourteenth century, to be more nearly connected with the German Empire than with the kingdom of Bohemia. And even more embarrassing than any of these legal privileges were the claims of the Assemblies of the Districts or Circles. These were perhaps the most important check, which still existed, on the power of the king. As the nobles gradually sank into mere courtiers, and as the towns became, in many instances,

specially dependent upon the King, that Order of Knights, which had played so important a part in the Utraquist struggles, found it more convenient to deliberate in their own districts, where they held an independent position, rather than in Prague, where they might be outvoted by lords and citizens, and overruled by officers of the King. These meetings of the Circles were gradually gaining a kind of legal authority; and, both in the Turkish and Saxon wars, they had formed an important check on the action of the Assembly at Prague, and had considerably hampered the designs of Ferdinand. They had even identified their interest at that time with the provincial claims of Moravia and Silesia; and they had maintained that an Assembly, composed only of those Bohemians who met at Prague, could not decide on so weighty a question as the war against John Frederick. Ferdinand, therefore, had come to look upon these Assemblies as his most dangerous opponents; and, though he could not at once suppress them completely, he contrived to limit their powers and control their actions.

But Ferdinand had a special device of his own for counteracting local independence and increasing the royal power. This was the creation of a Chamber of Finance, called in German "Hof-Kammer," and in Bohemian "Komora Dvorska." This institution was primarily introduced to meet the difficulties of the King's private income. During the reigns of Ladislaus and Louis the royal lands had been heavily burdened with debts; and Ferdinand's relations with the lords, to whom these estates had been mortgaged,

had made it difficult for him to ascertain the exact state of the royal finances. The duty of the new Court was to inquire into the condition of the king's Bohemian lands, and to base upon this inquiry an annual statement of his needs. This statement was to be followed by a demand from the various Assemblies of the exact amount required. When this central Chamber of Finance was supplemented by other chambers of a similar kind in the different districts of Bohemia, it was clear that an organisation had been formed which might bring considerable increase to the King's power. The inquiry into the condition of his finances would be accompanied by questions about the inclination of each Assembly to concede the money required; and thus questions of taxation would be to a large extent settled before they had been submitted to the lawful authority. Such a scheme, however, could only come gradually into operation; and it was during the reigns of Ferdinand's successors that the significance of the Hof-Kammer began to be realised. In the meantime the King did not forget to provide a more immediate security for the stability of the House of Hapsburg; and, in 1549, the Bohemian Assembly was persuaded to accept Maximilian as the future King of Bohemia.

But the union of the Church was as much a part of Ferdinand's scheme as the centralisation of the royal power; and Ferdinand supposed that since the Catholics and Utraquists had united in persecuting the Brotherhood, they would have no objection to accept the same bishop as their spiritual ruler. But again he was mistaken. The Utraquists were as

determined as ever to assert their independence; and they resented extremely the attempt to bring them under the rule of the Catholic bishop. Indeed, so strong was the opposition which was roused by this proposal, that many of the Utraquists began to repent of their persecution of the Brotherhood, and even to show signs of sympathy with them.

Ferdinand at once sprang to the conclusion that a new plot was on foot; and, with a suspiciousness little short of insane, he assumed that Augusta must be at the bottom of it. The torturers were sent down to the prison at Křivoklát; and both Augusta and his secretary were again stretched upon the rack. But, when no conspiracy was discovered by this method, Ferdinand had to look elsewhere for the source of opposition to his wishes; and it was now for the first time that he became conscious of a weak point in his plans, which till then he had strangely overlooked.

It will be remembered that, when Ladislaus was trying to coerce the Brotherhood, he had failed to obtain from the Moravian Estates that assent to his wishes which the Bohemians had been willing to grant. The consequence was that, while Ferdinand had been so successful in expelling the Brotherhood from his western province, the members of that society had still met undisturbed in the province of Moravia. A special circumstance had induced Ferdinand, for the time, to overlook this evasion of his commands. Wenceslaus of Ludanic, the Captain of Moravia, had been a member of the Brotherhood; but he had strongly opposed the revolt of 1547, had prevented the Moravians from joining in it, and had even re-

buked Augusta for not opposing it more actively. Doubtless the loyalty of so influential a Brother had had for a short time its effect on Ferdinand. But the growing opposition which he encountered amongst the Utraquists, and his increasing fears of the Brotherhood, now led him to abandon this policy of compromise. He called together the Moravian Assembly at Brünn (Brno); and he ordered them, and especially their Captain, to take steps for the immediate suppression of the Brotherhood.

Ludanic answered by entreating Ferdinand not to put down those who had attained to the knowledge of the purified Gospel; and he assured the King that Moravia would sooner perish in fire and ashes than submit to violence in this matter. He then appealed to the members of the Assembly; and the main body of them confirmed his words in a loud voice. Ferdinand then asked if any, there present, were ready to obey him. Only seven members of the Assembly responded to this appeal—five of them lords and two knights. Then Ludanic once more rose, and read to Ferdinand the oath which the King had taken, as Margrave of Moravia, to defend the liberties of that province. Ferdinand indignantly answered that he had kept his oath, and intended to keep it; upon which Ludanic explained that he had not accused the King of having *yet* broken his oath; but that he had read it to him as a reminder for future use. Unable to accomplish his ends, Ferdinand was at last obliged to dismiss the Assembly, and to retire to his house. But, when he looked from his window a little later, he saw the members of the Assembly

carrying Ludanic home in triumph. Thus, while crushed out in the province of Bohemia, the Bohemian Brotherhood grew and flourished in Moravia.

About this time, the Brothers were enabled to renew their correspondence with Augusta, by the help of one of his gaolers whom they had succeeded in bribing. Unfortunately, this correspondence did not strengthen the friendly relations between the prisoner and the Elders of the Society. Always of a rather imperious disposition, and now embittered by his sufferings, Augusta attempted to assert his authority in a way which the Elders often resented. Indeed, they had begun to think that the exclusion of Augusta from the outer world disqualified him for his office as Elder of the Brotherhood. They consented indeed, in deference to his earnest appeals, to retain him a little longer in his former dignity; and at one time there seemed a hope that this painful dispute might end in the release of the imprisoned Brother, and his return to his former life. The second treachery of Moritz of Saxony had overthrown the hopes of the Imperialists; the treaty of Passau had raised anew the Protestant expectations of religious liberty; and in 1552 the Catholic and Protestant leaders of the Moravian Assembly united in such an earnest appeal for mercy to Ferdinand, that he consented to consider the question of the release of his Protestant prisoners.

But once more the tide turned against the unfortunate Augusta. In February, 1553, his correspondence with the Brotherhood was suddenly discovered. Again Ferdinand was seized with an attack of his

conspiracy-mania ; Augusta and Bilek were once more hurried off to Prague, and chained together in the White Tower. When no treasonable sense could by any means be extorted from their letters, they were allowed to return to their prison in Křivoklát; but all further correspondence with the outer world was forbidden ; and the Elders of the Brotherhood, having heard that Augusta had been put to death, elected a new Elder in his place.

Nevertheless, the hopes which had been raised by the treaty of Passau were considerably strengthened at this time, by the rumour, which was rapidly gaining ground, that Maximilian, the future king of Bohemia, was opposed to the policy of his father. Ernest of Krajek, a member of that family which had already offered such opposition to Ladislaus and Ferdinand, eagerly welcomed back the Brothers to their old quarters at Mláda Boleslav ; and at the same time he despatched a messenger to Vienna, to make sure of the sympathies of Maximilian. This messenger was John Blahoslav, a writer and artist, who was afterwards to attain some celebrity as an historian of the Brotherhood. When he arrived at Vienna he found Maximilian in active sympathy with the Lutherans ; and he received much encouragement for the Brotherhood from the preacher who had most influence with the prince.

On the other hand, however, Blahoslav soon discovered that a new power had sprung up in Europe, more dangerous to the hopes of the Protestants than any kings or generals. This was the Order of the Jesuits, who had recently settled in Vienna, and who

had gained great influence over the mind of Ferdinand. That powerful body had soon directed their attention to Bohemia; and, a few years after Blahoslav's visit to Vienna, they secured a settlement in Prague. Even before that time, the persecution of the Brotherhood had again been renewed. The death of Ernest of Krajek gave Ferdinand an opportunity for venting his hatred on the sons of his late opponent; and they were forced, after a vain opposition, to close those meeting-houses of the Brotherhood which their father had re-opened. Blahoslav and other influential Brothers were once more forced to hide themselves; and many Protestants, who had been favourable to them, were gradually persuaded to desert their cause.

Unfortunately, it was during this period of persecution that the relations between Augusta and the Brotherhood became once more severely strained. He had succeeded in finding another messenger, through whom he re-opened the correspondence with his colleagues; and he sent the Elders some Commentaries which he had just written upon the Gospels. These he begged them to use as part of the teaching of the Brotherhood. The Elders answered that they had no time properly to examine the book; and the bitterness caused by this ungracious answer was further increased by their subsequent publication of the book in a somewhat altered form. In addition to these causes of disagreement, Augusta now heard, for the first time, of his deposition from the office of Elder; and, when he remonstrated with the Brotherhood on the subject, they refused to reconsider their decision.

Whether Ferdinand heard of this controversy or not, something prompted him at this time to renew his efforts for the conversion of Augusta; and he offered to release him on condition of his joining either the Catholics or the Utraquists. To the first of these proposals Augusta returned an unhesitating refusal; to the suggestion of a reunion with the Utraquists he gave at first a more evasive answer. When, indeed, he was asked for a more definite statement, he drew up a declaration of his firm adherence to the Brotherhood; but an unexpected event prevented him from sending off this declaration, and brought about a change in his position, which was ultimately to produce the most painful results.

Phillippina, the beautiful wife of the Archduke Ferdinand, was anxious to act as a moderating influence in the counsels of the family. She visited Augusta in prison, and expressed a wish to serve him. He eagerly asked that he and Bilek might be allowed to spend Easter with their friends; and he mentioned that they had been now about twelve years in prison, and that he had not seen Bilek for eight years. Phillippina succeeded in persuading King Ferdinand to yield to this proposal; and both she and her husband hoped that, by this means, they might pave the way for Augusta's conversion to the Catholic Faith. With this view, after his Easter visit was over, he was sent to a Jesuit convent in Prague. There, while well treated in other respects, he was not allowed to see any one but the chiefs of the Order; and they carried on daily theological arguments with him. Their first propositions they managed to state in so colourless a

form, that he was forced to agree to them; but, when they raised the question of the possibility of error in the Church, they found that they and their intended disciple were hopelessly at variance. Finding that the Catholics had failed, the Utraquists now summoned him before their Consistory, and tried to persuade him to join their organisation. At first he absolutely resisted their attempts; but he consented at last to use expressions, which were afterwards strangely perverted by some of his opponents. He admitted that "he belonged to the Utraquistic Bohemian Church, and that he agreed with them in all those essential doctrines which they had derived from Scripture." These expressions were, very likely, a greater concession to the Utraquists than he would have made at a previous time; but it is abundantly clear, from his subsequent action, that he did not intend his words to imply the abandonment of any doctrine which he had formerly held. Nor did the authorities so consider them; for, though Bílek was shortly afterwards set free, Augusta was sent back to his prison at Křivoklát.

But the Elders of the Brotherhood chose to treat these utterances as a complete abandonment of their cause; and they wrote a fierce and taunting letter to Augusta, in which they accused him of first attempting to exercise Papal power over the Brotherhood, and then abandoning them in order to obtain his release. Even this injustice did not drive Augusta to abandon his convictions. When, two years later, he was again required to make submission to the Utraquists, he refused to admit that he had held any heretical

doctrines; nor would he accept the Utraquistic view of the Sacraments; and, in 1563, he explicitly declared that he believed the teaching of the Brotherhood to be nearer to Holy Scripture than that of either the Lutherans or the Utraquists. But the release, which he would not obtain by concession, was shortly to be granted to him gratuitously. In the year following this declaration, Ferdinand felt that his end was approaching; and, as if seized with remorse for his injustice, he consented to set Augusta free, without any further conditions. A few months later the king died; and the accession of Maximilian produced a further change in the fortunes of Bohemia.

XV.

FROM THE DEATH OF FERDINAND I. TO THE BEGINNING OF THE REACTION UNDER RUDOLF II.

(1564—1600.)

In describing a struggle between two rival powers in a State, it is extremely difficult to give a correct impression of the exact balance of success on either side at a particular crisis in the controversy; and this difficulty is enormously increased when the struggle is concerned partly with the question of spiritual (and therefore mainly individual) liberty; and partly with the growth of those more material forms of centralisation which check constitutional freedom and local self-government. When we hear of Ferdinand yielding on his death-bed to the prisoner whom he had been trying for so many years to crush into obedience, we feel that the victory lies, in the main, with those spiritual forces which were working against ecclesiastical uniformity. Nor does the resistance of the Moravian Estates seem less important as a victory of constitutional freedom, than the firmness of Augusta as a security for spiritual independence.

But the real importance of such episodes as these lies in the contrast which they offer to the main tendencies of Bohemian history during the sixteenth century; and the proof which they consequently give of the survival of forces which seem elsewhere to be crushed out. For centralisation was, after all, steadily growing in the dominions of Ferdinand; and national life, however it might struggle for existence, was being sapped by arbitrary power.

Nor must we forget that there was one moral consideration which worked on the side of Ferdinand. The terrible danger to which Europe was exposed by the Turkish invader was not really removed until the latter part of the seventeenth century; and even Vienna itself was to be once more endangered, before the barbarian could be induced to settle down peaceably beside his neighbours, and confine himself to the oppression of his Christian subjects. When, therefore, Ferdinand found that the local assemblies of the different provinces grudged him their help in this important struggle, and that even at Prague he had difficulty in obtaining both money and soldiers, it was not unnatural that he should feel a growing indifference to liberties which seemed to him so dangerous to the peace and order of Europe.

So when in 1555 he had summoned representatives from all his dominions to meet at Vienna, to devise a common scheme of action against the Turk, he must have bitterly resented the absence of the Bohemians, who refused to attend an Assembly where they might be swamped by Germans and Hungarians. An even more fatal point of opposition between the

National desire for peace and independence, and the Imperial scheme for the defence of Europe, was found in the question of military organisation. The old privilege of the Bohemians, to refuse their services for foreign wars, was continually insisted on by them in opposition to Ferdinand; and he was almost unavoidably compelled to raise armies which should be independent of national sentiment, and to garrison the frontier towns of Moravia with soldiers drawn from all parts of his dominions.

Nor, while he was so successful in his schemes of State centralisation, was Ferdinand wholly worsted in his struggle for ecclesiastical unity. One victory at least he gained; and by a curious irony of fortune, he won it by granting a concession which had once been most ardently desired by the Bohemian leaders, but which had now, by change of circumstances, become worse than useless. Just at the close of the Council of Trent, he succeeded in obtaining from the Pope a formal concession to the Bohemians of their right to grant the Cup to the laity. Thus the old watchword of the Hussite wars, separated from all that had given it life and force, now became a step towards the absorption of the Utraquists by the Catholics. When once this concession was granted, Ferdinand insisted that the Utraquists could no longer refuse to accept the authority of the Roman Catholic Archbishop. From this time forward, Utraquism ceases to be a force in Bohemian history. Their separate Consistory was indeed revived by Maximilian; and from time to time the members of it continued to assert themselves in the religious controversies of the day; but

every such effort tended more and more plainly to show that the champions of the old faith were but the impotent and unworthy representatives of traditions of former greatness. With the death of Ferdinand, all these questions enter on a new phase. The strength and weakness of the late king's ideals were to be put to new tests during the reign of his son.

Maximilian is one of those men who seem to the careful student of history all the more pathetic, because their failures are not of that striking and dramatic kind which at once excite the sympathy of the observer; but are rather gathered from a careful comparison of the objects aimed at with those actually accomplished. Hampered by the continual distrust and the domineering influence of his father, half inclined to the extremer doctrines of Protestantism, and yet never able to shake off the recollection that he was the heir of a Catholic tradition; angry with the Jesuits for their intriguing interference with his affairs, and no less angry with the Protestants for those divisions which prevented a completely artistic settlement of the ecclesiastical question; anxious to recognise the local and other liberties of his Bohemian subjects, but conscious of the difficulties which those liberties placed in the way of the struggle against the Turk, Maximilian was continually drifting backwards and forwards in a way which tended to weaken the system of government which his father had tried to establish, without substituting anything freer or more national in its place.

Nor must we forget that Maximilian had to deal

with the same insoluble problem for which Charles IV. had only provided a temporary solution. Ferdinand had reigned for nearly thirty years as King of Bohemia, before he had been forced to assume the burden of the German Empire. Maximilian had to take up both these responsibilities at the same time; and, apart from the enormous intellectual and moral difference between Maximilian of Austria and Charles of Luxemburg, the problem with which the later Emperor had to deal was infinitely more complicated than any which presented itself to the statesmen of the fourteenth century. The difference between Protestant and Catholic was in itself enough to introduce years of division and war into the Empire; but that element of confusion was now trebly increased by the new sects into which Lutheranism had been divided, and by the still keener political divisions between the Lutherans and Calvinists. In Bohemia, again, the same difficulties presented themselves in an even more complicated form; for, while many of the Bohemian Reformers had identified their cause with that of the Lutherans, the old feeling of national distinction was driving many into opposition to the aggressive character of the German movement, and compelling them to seek for a new religious centre which should be neither Papal nor German. As the Utraquists could no longer supply such a centre, the championship of Bohemian feeling rapidly passed to the leaders of the Bohemian Brotherhood. The great defender of the national and distinctive position of the Brotherhood, against the encroachments of the Lutherans, was that Blahoslav who had already

become prominent as a negotiator with foreign Protestants, and who was ultimately to become the the historian of the Brotherhood. He had already vindicated the specially Bohemian character of the Brotherhood against a critic who had tried to identify them with the Franco-Italian sect of the Waldenses; and so keen had Blahoslav and his friends been in the assertion of their national position, that they had been willing sometimes to speak of themselves as "the remains of the Taborites," choosing rather to identify their cause with a Bohemian sect so different from them both in spirit and doctrine, than with a French or Italian community, however like them in every respect but race.

When, then, the Lutherans demanded that the Bohemian Brothers should accept the Augsburg Confession, and practically consent to absorption in the Lutheran body, Blahoslav and his friends resolved to offer a steady resistance to this proposal. Unfortunately, Blahoslav was forced to encounter, in this controversy, the most distinguished member of his own community. John Augusta, after his release from prison, had been welcomed back to his friends by the main body of the Brotherhood; but he soon found that the power which he desired to exercise over them was still resisted and resented. He proposed that, instead of the free exercise of preaching in the Brotherhood, certain definite parts of the gospel should be chosen for exposition each Sunday in the year; and he himself drew up a plan on which these discourses should be founded. Some of the Brothers objected that the doctrines suggested in his

book were not altogether those held by the Brothers; while, no doubt, a still larger number resented the restrictions which such an arrangement would impose on the preachers. Irritated at the general opposition offered to his proposals, Augusta came to the conclusion that the Brotherhood was in a radically unsatisfactory condition; and he threw himself into the movement for union with the Lutherans, as a means of reform. So bitter was the opposition which he roused by this conduct, that he became entirely separated from the rest of the Brotherhood; and, when he died in 1572, his death passed almost unnoticed by those for whom he had done and suffered so much.

In the meantime Maximilian was endeavouring to take up a neutral position in this controversy. Personally in sympathy with the Brothers, but afraid of offending Catholics and Lutherans, he continually assured all parties that he was unable to assent to any legal sanction for religious liberty, since he had bound himself to oppose novelties; but that, if they would only settle their differences between themselves, nobody would interfere with the performance of their religion. Even this statement was more definite and consistent than his actual practice; for, when the Catholic or Utraquist priests applied to him for powers to suppress novelties or heresies, he assented to their proposals, though, when either Brothers or Lutherans complained to him, he assured them of his personal sympathy for them, and his desire to leave them untouched.

His great hope for the solution of these difficulties

seems to have lain in some scheme of union among Protestants. If only the Lutheran sects, Bohemian Brothers, and Calvinists would give up their quarrels with one another, religious toleration would become such an easy affair. He therefore sympathised particularly with the new proposal, which was gradually shaping itself in the discussions between the Lutherans and the Brothers. This was a plan for a new Bohemian creed, to be drawn up at a combined meeting of the various sects. The Brothers looked upon this movement with great suspicion. They saw in it an attempt of the Lutherans to secure the acceptance of the Augsburg Confession by indirect means; and they noted their persistent attempts to exclude the Brothers from those Assemblies where ecclesiastical questions were discussed. Nevertheless, when Maximilian, on his return to Bohemia in 1575, consented to preside at the Assembly in which this new creed was to be proposed, the Brothers were willing to take part in the discussion. Doctor Crato, Maximilian's physician, secretly urged the Brothers to stand firm, assuring them that the Emperor was really in sympathy with them. Encouraged by this hint, they not only resisted a motion for the acceptance of the Augsburg Confession, but they even objected to the appointment of a committee for the preparation of formulæ which were to unite all parties.

The committee was, nevertheless, appointed, and its actions soon justified the fears of the Brothers. In the introduction to the proposed creed, the committee pronounced an anathema against a number of heretics, and, amongst others, against all Calvinists.

Now many of the Brothers had embraced Calvinistic doctrines; and their friendship with the champions of those doctrines had been strengthened by motives, both of personal resentment and of moral sympathy. The treatment of the exiled Brothers by the Lutherans of Prussia had repelled the Brotherhood generally from the creed of their unfriendly hosts; while the strict moral discipline maintained in the Calvinistic University of Heidelberg was more attractive to the followers of Peter of Chelčic than the growing laxity of Wittenberg. They therefore offered a successful opposition to that sweeping condemnation of Calvinism to which the Lutherans desired to commit them. But this was, after all, but a minor point in the objections of the Brothers to the proposed creed. Apart from every detail, the proposal to surrender their own Confession in favour of any new form of words whatsoever, was wholly inconsistent with the position which they desired to maintain. They therefore offered such steady resistance to the proposed Confession, that they at last induced the Lutherans to consent to a petition to the King and the Assembly asking them to recognise each sect as a separate organisation. This result, however, was not reached till the controversy had become so fierce that the rival theologians came to blows in the streets.

Maximilian was heartily disgusted with the whole proceeding. He saw his hope of union among the Bohemian Protestants annihilated. He felt that he had injured his position with the Catholics by the concessions which he had already made; and he was further irritated that the Assembly should waste its

time in these theological discussions, when he was wanting it to consider the acceptance of his son Rudolf as the future king of Bohemia, and to vote money for the Turkish war. He laid the chief blame of these failures upon the Brothers, who had resisted the new Confession, and on the towns, which had always made difficulties about the Turkish vote; and he sent down orders to the governors to suppress the meetings of the Brotherhood, and to forbid the towns to introduce any novelties. He even went so far as to order prosecutions of various Brothers for having attended meetings forbidden by the law; but, before these prosecutions could be carried out, this new policy was suddenly cut short by the death of Maximilian in 1576.

Few kings had more thoroughly disappointed the expectations formed of them than Maximilian II. had done; but, in a different way, his son Rudolf was to disappoint the hopes of the Catholics as completely as his father had done those of the Protestants. Brought up in Spain, and believed to be a strict Catholic in convictions, shy and repellent in manner, he seemed exactly the man to revive the reactionary policy of his grandfather. But in Rudolf, as in the majority of men, temperament and taste had a greater influence over his actions than either religious or political convictions. The same feelings which made him so repellent in general intercourse, led him also to shrink from the burdens of public life; and his fondness for art and science led him in the earlier part of his reign to leave politics to men of more active character. The interest, therefore, of this

part of Rudolf's reign, so far as his own influence is concerned, centres rather in the revival of literature and art, than in political or religious controversy. This revival was of a varied character, for it included not only poetry and history, but every kind of art and science. Carving, statuary, and mosaic work were brought to great perfection: while the presence of Tycho Brahe at Court shows the interest which Rudolf always maintained in astronomical science. The preference of the new Emperor for Prague as a place of residence naturally attracted all this brilliant company to the Bohemian Court; and it seemed as if, in this respect, the age of Charles IV. were to return.

At the same time, it should be noted that this revival, though generally connected with the name of Rudolf, had been already growing since the accession of Ferdinand. The greater security for life and property, which was gradually introduced by the House of Austria, had given more opportunity for quiet study than had been possible in the turbulent Bohemia of the fifteenth century; while the greater intercourse with foreign countries, which the renewed connection with the Empire had produced, naturally attracted a large number of foreign celebrities to the Court of Prague.

The reign of Ferdinand had been marked by the works of two most picturesque though untrustworthy historians — Wenceslaus Hajek of Libocany, and Dubravsky, better known as Dubravius, the Bishop of Olmütz; while Matthæus Collinus of Choterina called out an interest in the study of the great Greek and Latin authors, who had till then been rather

neglected. The interest felt by Maximilian and Rudolf in the revival of poetry was much keener than that of Ferdinand; though they both, doubtless, stunted more than one poetical intellect by the absurd practice of turning poets into nobles, and crowning them as Court Laureates. A more curious result of this revival, considering the origin and sympathies of the ruling House, was the steady development of the Bohemian language during this period. Dictionaries and other scientific works were produced; and Daniel Adam, who was Professor of History at Prague in the time of Maximilian, was said to have done much to bring the language to great perfection. Nor did Maximilian and Rudolf fail to encourage scientific discovery. Thaddæus Hajek, who had studied, not only at Prague, but also at Vienna and Bologna, actually discovered a new star in 1572; and he showed himself so far in advance of his age, that he used his learning to expose and ridicule the astrological speculations which were then so popular.

It might be expected, perhaps, that all this stirring of thought and life would be favourable to the revival of civic and religious liberty; and some of the men who were eminent in the literature and art of the time did take an active part in the struggles at the beginning of the seventeenth century. But a power had arisen in Bohemia, which continued steadily to gain ground during the reign of Rudolf, that could turn even literature and art into the cause of opposition to reform. This was the Order of the Jesuits, which, since the time of Ferdinand, had been steadily gaining ground in Bohemia. They

eagerly seized upon the literary and artistic revival, and made use of it for their own purposes. George Bartold Pontanus, one of the poets who were crowned by Rudolf, fell into the hands of the Jesuits, and became one of their most eloquent preachers. William of Rosenberg, who was a great patron of the Order, founded an institution for poor scholars, which must have greatly forwarded the Catholic reaction. Even students of languages, and men engaged in foreign discoveries, were made use of by the Order. Moreover their great power then, as ever, was through the education of children. Many of these came from the poorest ranks, and were educated gratuitously by the Jesuits; and, through them, an influence was prepared which it was very difficult to resist. But the Jesuits were intended by Ignatius Loyola to be, before everything, a fighting body; and, as they looked round on the forces opposed to them in Bohemia, they speedily marked the Bohemian Brotherhood as the foemen most worthy of their steel.

The Utraquists, as already mentioned, had been reduced almost to impotence in the time of Ferdinand. The Lutherans, divided among themselves, weak in organisation, and without any hold on the feeling of Bohemia, were almost equally an object of contempt to the Jesuits; but in the Brotherhood they saw a power of organisation, a capacity for intense self-devotion, and great educational faculties, which made them dangerous rivals even to the followers of Loyola. Just at this time the Brothers had taken a step which, while infinitely to their own credit, had yet raised up against them enemies whom the Jesuits could easily

call in as their allies. The Brotherhood, as already hinted, had found, even more than most religious communities, a perpetual difficulty in solving that painful problem of the proper relation of the Church to the World; for, while they would never consent to drift tamely into the conventional morality of a comfortable and generally accepted Church, they were yet continually forced to make concessions to the prejudices of the world around them, which endangered the spiritual life of their community. Their concessions in the matter of war had, as we have seen, driven from their ranks some of the stricter members of the Society at a very early stage of their history; and a difficulty which was an even greater vexation to the minds of the Brothers, was the relation between the Community and the nobles.

The original conception of the Brotherhood, as a Society of equals working in the main with their hands for their livelihood, had never been wholly lost sight of; and the clergy were still expected to support themselves largely by their own handiwork. But the necessity for protection against the continual outbursts of persecution from other sects had compelled the Brothers to accept the patronage of certain lords who were inclined to their doctrines. The most zealous of these noblemen desired a closer union with the Brotherhood than the position of outside patron could give them; and yet they were by no means willing to make that surrender of their rank and position which the rules of the Brotherhood required. The Brothers had not seen their way to exclude these aristocratic members from an entrance into the Com-

munity; and the difficulties of the position naturally increased, when the son or grandson of some zealous nobleman accepted the hereditary connection with the Brotherhood without any of the moral enthusiasm which had led his ancestor to join it. The opposition which the plebeian preachers of the Brotherhood encountered in their attempts to exercise a spiritual control over these aristocratic followers was of course specially great in a century when even champions of religious liberty claimed the right to dictate their creed to their tenants and dependants. Serfdom, it cannot too often be remembered, had gained a new footing in Bohemia at the close of the fifteenth century; and Krajek, in his championship of so eminent a Brother as Augusta, had insisted much on his right, as a feudal landlord, to protect his dependant against the King. In such a condition of society, it ought not to surprise us that the leaders of the Brotherhood may have sometimes seemed to wink at offences in the nobles which they condemned severely in their more plebeian members.

But there was a recuperative force in this Community which showed itself continually at critical moments, and, in 1578, the Bohemian nobility were startled by the news that the Brothers had expelled from their Society, for acts of immorality, two members of that very family of Krajek who had been the steadiest patrons of the Brotherhood. A fierce outburst of indignation and scorn followed; and the Bohemian nobles asked how "Chlapi" (serfs), like the leaders of the Brotherhood, could venture to deal thus with the members of a noble family? Nor was

it only the protest of the nobles which showed how far the ideal of the Brothers transcended that of the rest of the Community. A Lutheran congregation at once invited one of the expelled Brothers to join their body, and urged upon him that such a step would be a fit revenge on the ungrateful Brotherhood.

The Jesuits saw their opportunity in the sudden unpopularity of the Brotherhood; and they pressed upon several of the nobles to expel these revolutionary heretics from their estates. The Chancellor, Vratislav of Pernstein, was one of those to whom the Jesuits made special advances; and they were able to influence him not only through his prejudices as a nobleman, but through his affection as a husband. Pernstein, like so many of the Bohemian nobles since their country had passed under the rule of the Hapsburgs, had married a Spanish lady; and these wives were, as a rule, zealous champions and obedient pupils of the Jesuits. Frau von Pernstein had a special influence, not only over her husband, but over many of the younger Bohemian women; and, with her help, the Jesuits succeeded in making many converts, even in that town of Litomyšl where Augusta had once had so much influence. Both there and on other parts of the estate Pernstein now proceeded to close the meeting-houses of the Brothers, and he opened a Jesuit college on the site of their former labours. Adam of Neuhaus and William of Rosenberg carried out the same policy on their estates, and many other nobles followed their example. The Bishop of Olmütz, Stanislaus Pavlavsky, now hoped to rouse Rudolf to give active assistance to this

movement. At the bishop's request, the Emperor issued an order that no book should be sold in Moravia without Pavlavsky's special permission; and, in order to secure the practical working of this prohibition, he decreed that not more than two printing-presses should be allowed at Olmütz.

At the same time a blow was aimed at the Brotherhood in a still more important part of their work. Ezrom Rüdiger, a leading Brother, had opened a school at Ivančiče, which had gained so high a reputation that men of other denominations sent their children to be taught by Rüdiger, and the managers of a rival Lutheran school in the city of Velké Meziříčí attempted to decoy Rüdiger away by the offering of a higher salary. Of course these bribes had failed of their effect, and a decree had been obtained by the Jesuits for the closing of both these schools. This order, however, had been disregarded; and Rüdiger had gained further reputation by defending the Brotherhood against the attacks of the leader of another sect. This controversy, however, gave a handle to the Bishop of Olmütz, and he denounced both Rüdiger and his opponent to Rudolf as disturbers of the peace. A warrant was sent down for the arrest of Rüdiger, and about the same time Herr von Pernstein imprisoned two of the Brothers on his own Moravian estates.

But now, as in the time of Ferdinand, attempts at persecution, which had succeeded in Bohemia, broke down before the opposition of the Moravian Estates. At the meeting of the Moravian Assembly, the Bishop of Olmütz was so roughly treated by his

colleagues, that he left Brünn before the meeting was over. The two clergy on the Pernstein lands were released. Rüdiger, who had taken refuge with Frederick of Žerotin, was allowed to submit his case to the Moravian Estates; and the Assembly not only disregarded the Edict about the books and the printing, but passed a vote of censure on those who had made attacks on the Brotherhood. This and other failures soon persuaded the leaders of the Catholic reaction that they had little hope of support from the Emperor; and the Jesuits were forced to carry on their struggles through the help of individual noblemen.

But, in 1592, even this form of propagandism encountered an unexpected obstacle. In that year William of Rosenberg died, and his nephew, Peter Vok von Rosenberg, succeeded to the estates. He had gained some distinction as a soldier under Ferdinand and Maximilian; but soon after Maximilian's death he had married Caterina of Ludanic, a member of the family of that Wenceslaus of Ludanic who had defended the rights of the Brotherhood and the liberties of Moravia against Ferdinand. Under her influence Peter Vok rapidly drifted to Calvinism; and in 1582 he had formally joined the Brotherhood. On coming into his estates he soon gave signs of his change of creed; and, as a first step, he so harassed the Jesuits of the college which his uncle had founded at Krumov, that they left that town and fled to Neuhaus. About the same time, George of Lobkovic, another champion of the Jesuits, was deprived of his office by Rudolf for fraudulent use of his

power; and, his estates being forfeited to the Crown, Rudolf handed them over to a man whom he supposed to be a zealous Catholic, but who soon proved to be a friend and favourer of the Lutherans. Thus, then, a general struggle was going on throughout Bohemia, which, from the apparent indifference of the Emperor, was tending more and more to loosen the bonds of the central government, and was in many cases leading to open acts of violence and disorder. But, just as the sixteenth century was closing on this condition of things, a series of events occurred which roused the Emperor from his lethargy, and produced a complete change in the course of Bohemian history.

XVI.

FROM THE BEGINNING OF THE REACTION TO THE DEATH OF RUDOLF II.

(1600—1612.)

HOWEVER indifferent Rudolf might have seemed to his duties as King of Bohemia, he was as anxious as most of his predecessors had been to maintain his ground in Hungary both against Turks and rebels. And during the closing years of the sixteenth century he had gained new hopes of success in the struggle, from the submission which was at last offered to him by the Prince of Transylvania. Unfortunately, however, for Rudolf, the cruelty of his general, Basta, produced such disorders in the newly conquered province, that the Transylvanians rose against the Emperor, joined themselves to the discontented nobles of Hungary, and once more called in the Turks, who gained several victories over the Imperial forces. Rudolf, like his predecessors, had been irritated at the opposition which had been offered by the various Assemblies of the Bohemian kingdom to his continual demands for money for the Turkish

war; and this opposition had been greatly increased by his attempt to extend the powers of that Hof-Kammer which had been instituted by Ferdinand. That body, no longer contented with inquiring into the debts and credits of the king, now wished to pry into the incomes of his subjects, and even to make its own arrangements for the collecting of taxes. These encroachments were naturally resented by the Bohemians; and the continual friction thus produced roused Rudolf to more energetic action.

Nor were the differences with his subjects and the danger from the Turk the only causes of this apparent change of disposition in the sluggish Emperor. The Austrian Archdukes had noticed the growing disorders in Bohemia, as well as the neglect by Rudolf of the affairs of the Empire; and, on further inquiries, they found evidence that much of this neglect was due to the strange state of mind into which the Emperor was falling. That shy and melancholy disposition which had led him, in the early part of his reign, to withdraw so much from public life, was now ripening into a condition of morbid suspicion which had in it a strong taint of insanity. It is a curious sign of the extent to which superstition affected even great minds in the sixteenth century, that this tendency in Rudolf was largely encouraged by a prophecy of the great Danish astronomer, Tycho Brahe. The recent murder of Henry III. of France by the monk, Jacques Clément, had impressed the imagination both of the Emperor and the astronomer; and the latter had prophesied that the same fate which had overtaken the French king also awaited Rudolf.

This prophecy had increased the Emperor's tendency to morbid suspicion, and had led him still further to withdraw from the public gaze. The Archdukes now inclined to believe that the only hope for good government was in the removal of Rudolf from power, and the substitution of his brother Matthias on the thrones of Bohemia and Hungary and Austria. Rudolf resented this proposal with all the fierceness of a half crazy man; and this interference of his brothers, combined with the advance of the Turks into Hungary, determined him to adopt a new policy.

Both in Hungary and Bohemia he saw, or believed, that the Protestants were the main cause of the opposition to his power. He knew that in the kingdom of Bohemia they had continually resisted his decrees; and he believed them to be the prime movers of the Hungarian insurrections. Therefore, in 1602, he suddenly revived the old decree of Ladislaus which commanded the suppresssion of all sects in Bohemia. In pursuance of this decree, the chief meeting-house of the Bohemian Brotherhood in Mláda Boleslav was closed; and Cardinal Dietrichstein began a regular persecution of the Protestants. *

In 1604 the same policy was extended to Hungary; and when the Hungarians endeavoured to protest, Rudolf issued a decree that all who tried to bring forward religious grievances in the Hungarian Assembly should be treated as disorderly persons. Thereupon the Hungarians rose in insurrection, and chose as their leader Stephen Bocksay, a Transylvanian nobleman. Rudolf's inability to provide payment for his troops soon produced a mutiny among

them; Bocksay succeeded, not only in conquering Transylvania, but in overrunning Hungary, and at last entering Moravia. Bocksay had hoped to pursuade the Moravian Estates to join him in defending the cause of civil and religious liberty. This the Moravians were unwilling to do, as they hoped to come to terms with Rudolf. But the unpopularity of Cardinal Dietrichstein, and the cruelties of Rudolf's German troops, gradually weakened the sympathies of the Moravians for their king; and in the general state of misery and confusion which followed, two movements began to be developed for the counteraction of Rudolf's policy—movements widely different in character and methods, but both intended to promote the cause of civil and religious liberty—and each of them finding its ablest and most earnest supporter in a member of the Bohemian Brotherhood.

Of these the first to ripen into action was the movement which had its centre in Moravia, and its best and ablest champion in Charles of Žerotin. The life of this nobleman was a striking illustration of that effort after compromise, which has already been spoken of as so characteristic of the Brotherhood—an effort which makes it so interesting to the student of human nature, and which enabled it to gain so great an influence in the history of its country; though it produced a somewhat disappointing effect, if one looks to the Brotherhood for the highest embodiment of Christian life.

The Žerotin family had long been established in Moravia, and had had many claims to distinction, especially on the battlefield. They had eagerly

MORAVIAN WOMAN.

adopted the cause of Hus, and boasted that, since that time, they had never had a Roman Catholic in their family. They had accepted the principles of the Brotherhood, so far as they were consistent with noble rank and the military profession; and John of Žerotin, the father of Charles, had played as prominent a part in Moravia, in the character of protector of the poorer Brothers, as Conrad of Krajek had played in Bohemia. He had fallen under the influence of Blahoslav, and had imbibed something of his zeal for learning and his keenly patriotic feelings. Charles had been sent, as a boy, to study at Strasburg, Basel, and Geneva; and his interest in the foreign Protestant communities had led him to desire that they should unite to resist the encroachments of Rome and Spain. He submitted strictly to the rules of the Brotherhood in the choice of a wife, not venturing to ask in marriage the lady whom he had chosen, till he had consulted the bishop and other leading members of the Brotherhood. In his zeal for resistance to the power of Spain, he assisted Henry of Navarre in his war against the Catholic League. But his disgust at the profligacy of Henry's court ripened into absolute disapproval of the cause, when Henry was received back into the Catholic Church. Soon after this event Žerotin took service under the Archduke Matthias in the war against the Turks; and thus he gained the favour of Rudolf, and obtained an appointment in the Land Court of Moravia. Here he soon found that Cardinal Dietrichstein and Ladislaus of Berka were making great efforts to strengthen the power of the Jesuits in Moravia, and to weaken the influence of the Protestants.

Just at the time when Charles of Žerotin began to devote himself to the local government of Moravia, Charles of Lichtenstein, a member of an old Protestant family of Moravia, was converted to the Catholic faith; and soon after this Dietrichstein was chosen Bishop of Olmütz.

It will be remembered that the last Bishop had made ineffectual attempts to suppress the freedom of the press, and to crush out Protestantism. But Dietrichstein was so far from being warned by this failure that he speedily set himself to restore a clause in the oath administered to the officials in the Land Court, which recognised as necessary the worship of the Virgin and the Saints. Žerotin soon became recognised as the opponent of the new Bishop; and once again comes to the front the ever-reviving question of the Bohemian language. Dietrichstein had been brought up in Spain, and spoke Spanish by preference; and though he could on occasion speak German, he had very little knowledge of Bohemian. Žerotin declared that if Dietrichstein was to be allowed to take his seat in the Land Court of Moravia, he must speak the language of that country; and the Cardinal in vain attempted to overrule this decision, and to obtain a hearing in German.

This struggle took place at the time when Rudolf was gradually resolving on a more oppressive policy; and Dietrichstein succeeded in bringing against Žerotin charges of treason, which induced the Emperor to summon him to Prague. His support of Henry IV., whom Rudolf considered his enemy; his sympathy with the Count Palatine of the Rhine, who was already

suspected of aiming at the Bohemian crown; and his refusal, in deference to the religious principles of the Brotherhood, to drink the Emperor's health at a banquet, were all brought forward by Dietrichstein in proof of the charge; and the evident sympathy of the Moravian Estates for Žerotin was not likely to make him more welcome to the Emperor. When, indeed, Žerotin was tried for these offences in 1601, he was acquitted on all the charges against him; but when Rudolf revived the enactment of Ladislaus against the sects, Žerotin was deprived of his office.

He now, for a time, retired from public life, and devoted himself to the study of theology and the education of young noblemen. But his study of Calvinism, and his continual correspondence with those who still maintained their interest in politics, prepared him for a return to public life. At the time of the invasion of Bocksay, Žerotin's sympathies had been somewhat divided. He was, of course, zealous for religious freedom; and he had a warm personal friendship for Stephen Illyezhazy, a leading Hungarian Protestant, who had great influence in Bocksay's councils; but, on the other hand, he must have strongly disliked the Turkish alliance; and he had a great personal loyalty to the House of Hapsburg.

Under these circumstances, the hopes of Žerotin were more and more directed to the proposal for putting forward Matthias in the place of Rudolf. This arrangement would secure the crown of Bohemia to the House of Hapsburg, and would gain for the oppressed Protestants a leader who might protect them at once against Rudolf and against the Turk.

Žerotin's Hungarian friend, Illyezhazy, was willing to accept this policy; and even Lichtenstein, though a Catholic, consented to act with the Protestant leaders in their championship of the candidature of Matthias. As Rudolf still resisted any proposal for compromise, the Archdukes decided to give power to Matthias to act as their chief in Hungary and elsewhere; and he succeeded in making peace with Bocksay, by granting to the Hungarians full religious freedom and the election of their own Palatine. Rudolf, however, though he had been compelled to recognise Matthias as his general in Hungary, refused to consent to the terms of peace; and the miseries of Moravia were increased by the cruelties of the troops sent to protect them, by the difficulties which Dietrichstein and Berka threw in the way of order, and by the unwillingness of Rudolf to take any decided action of a useful character.

At last, therefore, in December, 1607, a meeting took place at Žerotin's castle in Rosice, to which he invited, not only his Moravian friends, but also the Hungarian Illyezhazy, and the leader of the Protestants in Upper Austria, George Erasmus von Tschernembl. They resolved to insist on the enforcement of the terms of peace in Hungary; and they demanded that the princes of the Empire should compel Rudolf to confirm the concessions of Matthias. Rudolf became alarmed, and prepared to suppress the movement by force of arms. Ladislaus von Berka persuaded the forces of General Tilly to come secretly into Moravia and concentrate themselves near Brünn (Brno). On March 7, 1608, the Land Court of Moravia held its sittings; and, on

the night before its meetings, Tilly's troops were secretly introduced into the town. The champions of Moravian liberty were, however, on the watch; and, when the Land Court assembled, Carl von Lichtenstein suddenly entered it, at the head of sixty armed men, informed Berka of the introduction of the foreign soldiers, and demanded that, before they proceeded to further business, the Moravian nobles should take into consideration the defence of their country. Berka declared that there was no danger, and demanded that they should proceed to the ordinary business of the court; whereupon Lichtenstein and his friends denounced Berka as a traitor, drove him from the court, and sent fifty of the young nobles to guard the streets against the foreign troops.

But the old rivalry between the nobles and the towns suddenly showed itself at this crisis. The Town Council of Brünn refused to support the lords in their action; and, when the lords adjourned to Ivančiče, the leading Moravian towns refused to send representatives to their discussions. Rudolf now summoned to Brünn the regular Assembly of the Moravian Estates; but he forbade them to consider any propositions, except those which should be laid before them by the royal Commissioners. Žerotin, however, protested so strongly against this limitation, that the commissioners left Brünn without being able to get their propositions considered.

Žerotin now looked about for further allies in the struggle, and thereby became aware of the very different schemes which were being formed against the power of Rudolf. The Brotherhood had already shown an

inclination to an alliance with the German Calvinistic princes, and particularly with the Elector Palatine of the Rhine; and they had excited some alarm, in 1577, by consenting to send representatives to a meeting of the Calvinists at Heidelberg. Žerotin had maintained a personal friendship with the Elector Palatine; but the policy of that Court was now being largely guided and controlled by a prince of another house, whose zeal for religious liberty was mixed with motives of a very different character. This was Christian, Prince of Anhalt, the most prominent and active of the Calvinistic leaders of Germany, whose restless personal ambition seemed almost to overshadow his zeal for Protestantism; and who might be considered one of the chief causes of the ruin of Bohemian independence and the miseries of the Thirty Years War. His great aim was to overthrow the House of Hapsburg; and he would have been willing, for that purpose, to absorb Bohemia and Hungary in the German Empire. Žerotin, though at first willing to negotiate with Christian as the leader of the German Protestants, soon found that his aims and those of that prince were totally opposed. For the present, however, everything was subordinated to the determination of the champions of constitutional liberty to combine against Rudolf.

The meeting took place at Ivančiče, in spite of the opposition of the Emperor and Berka. Berka was deprived of his captaincy; a provisional government was established; and Charles of Lichtenstein was called upon to act as provisional Dictator. In proposing Lichtenstein, Žerotin was actuated partly

by political, partly by religious, considerations. As a statesman, Žerotin felt that it was necessary to win the support of men of all creeds, by putting the question of orderly constitutional government before the question of religious liberty; and he therefore preferred the choice of a Roman Catholic leader. But this political instinct was strengthened by a religious scruple, which showed the strong hold that the doctrine of the Brotherhood still maintained over Žerotin. He was still convinced that war in defence of his country or of constitutional government might be justified; but, as a follower of Peter of Chelčič, he could not admit that it was lawful to stain the cause of religious liberty by the shedding of blood. This scruple, however, did not diminish his sense of the necessity of vigorous action. The leaders of the meeting at Ivančiče resisted Rudolf's attempts to disperse them, commanded Tilly to leave the country, and succeeded in rousing such a feeling among the Moravians of the poorer towns, that the Town Councils were overborne; and, with the exception of Olmütz, all the towns declared themselves on the constitutional side. Finally, the Assembly sent an invitation to Matthias, to ask him to undertake the government; and they hastened to Znojem to greet him on his arrival.

But, although Žerotin had succeeded in effecting an alliance between Moravia, Hungary, and Austria, he had not yet succeeded in winning to his side the leaders of the Bohemian Assembly; and it was in his attempts to form this union that he was encountered by the opposition of another member of the Brother-

hood, who followed a tradition somewhat different from Žerotin's. This was Wenceslaus Budověc of Budova, a leader among the Knights in the Assembly. He, like Žerotin, had studied much in foreign countries, and had gained such favour with Rudolf, that he had obtained a place on his Council. He soon became prominent in the Assembly; and, on the issue of Rudolf's new decree against the Protestants, he led the opposition to it in the Assembly. He was unwilling, however, to proceed to any extreme measures at first; and he even consented to vote the tax demanded by Rudolf, without making the repeal of the decree a condition precedent to the vote. He pointed out that, since the setting aside of the Compacts of Basel, there was no further pretence for saying that the Utraquists were the only non-Catholics who were entitled to toleration. He dwelt on the services done by the Brotherhood in the Turkish war; and he succeeded in carrying a petition for the repeal of the decree; but before the petition could be presented, Rudolf dissolved the Assembly, and summoned Budověc before him. Budověc maintained that he had only exercised his lawful privilege as a Bohemian knight; and Rudolf thought it better to dismiss him for a time.

Budověc now entered into friendly relations with Žerotin; but, when the latter urged him to support the candidature of Matthias, Budověc maintained that it was more advisable to appeal again to Rudolf. His reasons may be easily imagined. Matthias, like Rudolf, was a Roman Catholic; and his chief adviser was Khlesl, Bishop of Vienna, who was by no means

inclined to measures of toleration. It was true that Matthias had granted liberties to the Protestants of Hungary; but it was by no means certain that, if he were suffered to dictate his terms to Bohemia and Moravia at the point of the sword, backed by the whole support of his family, he might *then* grant equal liberties to *them*. Budověc therefore preferred to see what the Protestants could gain from Rudolf when under the fear of Matthias's advance, rather than to trust to what Matthias would do if he came as a conqueror. When, then, Matthias, at the head of a Moravian, Austrian, and Hungarian army, marched into Bohemia, Budověc and his friends declared their willingness to stand by Rudolf.

When, on May 19, 1608, Rudolf, for the first time for many years, met the Assembly of Bohemia, Budověc at once demanded that, as Rudolf had already made concessions to the Protestants of Hungary, he should now grant the liberties required by the Protestants of Bohemia. The Bohemian Confession of 1575 was to be recognised. Defenders were to be chosen to protect the interests of the Protestants. Offices were to be granted in equal proportion to Protestants and Catholics. No foreigners were to be allowed to manage Bohemian affairs. And, above all, no one *of any rank* was to be interfered with in matters of religious liberty. The importance of this last clause is not perhaps easy to realise in our time; for, in fact, this is one of the very first assertions of the rights of *all* men to religious liberty. Although it is probable that expressions may have been often used which, if logically interpreted, would have involved

principles of the most complete spiritual independence, yet both in Germany and Bohemia the maxim "Cujus regio ejus religio," had always been accepted as the legal and natural rule in religious affairs.

In Bohemia, as already mentioned, the condition of the peasantry had become more dependent during the 16th century; and, in 1585, the Estates had distinctly forbidden servants to leave their masters for the purpose of entering trades, unless with the written permission of those masters. The struggle described above, in the earlier years of Rudolf's reign, had been mainly a struggle between landed proprietors; and even a lady, who professed allegiance to the Brotherhood, had so far misunderstood their doctrines as to drive a Utraquist preacher from her estates, and to compel her peasantry to attend the sermons of a member of the Brotherhood. The principle, therefore, which Budověc asserted, was emphatically a new one; and he connected it, as will be seen, with appeals to the national feeling of Bohemia.

Besides the revival of the old and often repeated claim for the exclusion of foreigners from Bohemian offices, the petitioners emphasised their national position by a reference to the memories of their last national king. They demanded that the sword and crown which had been taken from the statue of King George, in the Teyn Church, should at once be restored to it. On this point alone Rudolf yielded. To the other demands he refused to give an immediate answer. Yet even this failure could not at once induce the Bohemian Estates to abandon the

cause of Rudolf for that of a prince who was invading Bohemia at the head of a Hungarian army. This feeling was shared by the peasantry of Bohemia ; and several collisions took place between them and the soldiers of Matthias.

But, though Matthias could not succeed in the conquest of Bohemia, Rudolf, on his part, was unable to defend or recover the rest of his hereditary dominions ; nor is it probable that Budověc and his friends were at all prepared to engage in a war against their fellow-Protestants in Moravia, Hungary, and Austria. Rudolf, therefore, after vainly attempting a compromise, consented to renounce Hungary and Austria in favour of Matthias, and to allow him to administer Moravia during his lifetime. Matthias thereupon evacuated Bohemia ; but Rudolf's resistance was not yet at an end. He resented bitterly both the loss of his territories and the demands of the Bohemian Protestants ; and, as he was not yet able to take any steps to recover his lost lands, he proceeded to turn his bitterness against Budověc and his allies.

In this course he was encouraged by three councillors, who were to play a memorable part in the history of Bohemia—the Chancellor Lobkovic and the ministers Slavata and Martinic. The first proposal of the Emperor was not merely to reject the petition of the Protestants, but to treat their agreement to stand by each other as a conspiracy ; and he demanded that the document which contained the agreement should be handed to him to be destroyed. The Protestants chose a Committee of Twelve to

remonstrate with Rudolf on this demand; and at the head of that committee they placed a man who was to become only too well known in Bohemian history, Count Matthias of Thurn. They waited on the King with the document for which he had asked, but told him that they had only produced it that he might know the names of his faithful subjects. Rudolf seems, for the moment, to have been impressed with this protest, and consented not to destroy the petition.

Budověc, however, and his friends were determined on using their opportunity to the utmost; and they were all the more eager in their pressure, because they found that the official leader of the Assembly, Adam of Sternberg, was entirely out of sympathy with their efforts, and that he was continually endeavouring, on the one hand, to make divisions between the Utraquists, the Lutherans, and the Brotherhood; while, on the other hand, he represented the Assembly to the Emperor as really willing to accept as satisfactory the offers which they in reality repudiated. The difficulties, which might have arisen from this latter part of Sternberg's policy, were obviated by the attitude of uncompromising resistance which was taken up by Lobkovic, Slavata, and Martinic. At last, on the advice of these councillors, Rudolf decided to dissolve the Assembly. Then Budověc saw that the time for constitutional agitation was nearly over; and on April 1, 1609, he gathered his friends together, and gave notice to the chief Burggrave of Prague that they were resolved to use force to resist all injustice.

Although they were now obviously compelled to accept, in some respects, that leadership of Matthias which they had previously opposed, the Bohemian Protestants were not yet prepared to rely wholly on the King of Hungary. The Estates of Silesia and Lausitz, though largely in sympathy with the Protestant movement, had agreed with the Bohemians, in the previous year, in refusing to repudiate Rudolf. The Silesians were now ready to follow the Bohemians in their more determined policy ; and the Bohemians, on their part, were disposed to strengthen this alliance, by granting to Silesia that position of independent equality which they had hitherto refused. A league was therefore formed between the Bohemian and Silesian Assemblies, of such a kind as might have been agreed upon between two independent Powers; and the Silesians were ready enough to co-operate under these circumstances.

But it was not only on their immediate neighbours that the Bohemians relied. They appealed also to the Protestant princes of Germany, both Lutheran and Calvinistic; and from them, too, they received encouraging answers. It was now evident that both sides were within a measurable distance of war ; but it was also clear that Rudolf might still have a chance of preventing the insurrection from actually breaking out, by dividing the forces of his opponents, and depriving the movement of any legal centre. For greater security, the Assembly were now meeting in the Council House of the New Town of Prague ; and Rudolf, therefore, ordered the Councillors of that part of the town to exclude the Assembly from their

hall. The Town Council pleaded that they had given their promise, and were obliged to abide by it; but the Estates offered to meet even in the Castle itself, if a room were provided for them; and when Rudolf refused their proposal, they gathered in the open place between All Saints' Church and the cathedral. There Rudolf came to them, and rebuked them for continuing to meet. They answered by requesting him to summon a General Assembly, which should represent not only Bohemia, but all its dependent provinces. After some hesitation, Rudolf consented to this proposal; but, as he persisted in forbidding the Estates to hold any meetings in the interval, they returned to their former position in the Council House of the New Town.

Adam von Sternberg had now been practically thrust aside by the Assembly; and Budověc was recognised not only as their actual but also as their official leader. He impressed on the movement that zealously religious character which the Brotherhood always endeavoured to maintain. He always opened the proceedings with prayer, and sternly repressed all immorality or disorder among the followers of the nobles, who were now flocking into the town. The Assembly felt that the use of physical force could not be much longer avoided; they attended the meetings ready armed; and on one occasion, when an attack from the king's forces was expected, even the workmen hastened into the square and brandished their tools for the fray.

In the meantime the appeals of the Assembly for foreign help had been producing their effect. Mat-

thias, indeed, seemed for a time unwilling to press his victories further, and declined to interfere between Rudolf and the Estates; but the German princes were so zealous in their appeals to the Emperor to make concessions, that he seemed at last disposed to set aside the opinion of his more fiery Councillors, and he summoned a General Assembly for the 25th of May, 1609. No sooner, however, did the Assembly meet, than Lobkovic recovered his former influence over the Emperor; and Rudolf began to hope that he might make divisions between the Catholics and Protestants. On the other hand, the demands of the Protestants appear to have grown more extreme at this time; for they not only required the free profession of their creed and the right to build churches, but they also insisted that the University of Prague and the Utraquist Consistory should be placed under the control of the Estates.

This last demand excited more interest than the fallen condition of Utraquism might have led one to expect. But traditions of former greatness have an incalculable influence; and many of the Protestants believed that the failure of Utraquism had been due as much to the control which the king exercised over the Consistory as to any internal weakness. Therefore the Assembly's demand for control over the Consistory excited considerable sympathy among all classes of Protestants. Rudolf, while unwilling to surrender his power in this matter, was yet willing to propose a compromise, to the effect that the Consistory should be managed by a special tribunal composed half of Protestants and half of Catholics. As,

however, he no doubt intended that these should be appointed by himself, the Assembly considered this answer as a complete rejection of their proposal; and on June 22, 1609, the Estates resolved, on the motion of Count Thurn, to make arrangements for the arming of the whole population. Their indignation was still further roused by the oppression inflicted on the Protestants of Braunau by the abbot of that town; and the resolution for universal arming was soon followed by the election of thirty Defenders for carrying on the struggle.

It is a curious proof of the aristocratic influences which still prevailed in the Assembly, that Peter Vok of Rosenberg was the first Defender chosen. He had been the only prominent Bohemian who had sympathised with Matthias's invasion of Bohemia; and, though he had not supported him by force of arms, he had supplied money to his troops. Apart also from this difference of policy, Rosenberg must have been a distasteful ally to the stricter Protestants, on account of his profligate life. Other names of powerful families also appear in the list, and at the same time Count Thurn was made general of the forces.

The Protestants now withdrew from their attendance at the Assembly; Count Thurn quickly gathered five hundred men together in three days; the alliance with the Silesians was formally confirmed; and application was made to Christian of Anhalt for further help.

Rudolf, alarmed at these proceedings, was yet further startled by the news that Matthias had just

granted to the Austrian Assembly all its demands for religious freedom. Moreover he found that the Roman Catholic part of the Assembly, which had at first been disposed to resist Budověc, were now ready to make terms with the Protestants. He therefore declared his willingness to accept the proposals of the Assembly on three conditions: (1) That they would substitute "Utraquist" for "Evangelical" in their description of the Protestants; (2) that they would accept the present concessions as a provisional arrangement, until the general peace could be made with the Protestants; and (3) that they would abandon the proposal for universal arming. Budověc answered by accepting the two first conditions; but he declared that the Defenders could not consent, at present, to lay down their arms without special authority from the Estates, and special sanction from the Silesians. Even this refusal Rudolf was obliged to accept; and on the 9th of July he signed the Letter of Majesty which practically decreed the points demanded by the Protestants. For the moment it seemed as if the victory of religious freedom was complete; for while, on the one hand, the power of the Estates was extended over the University and the Consistory, and was still supported by an armed force, on the other hand the concession of religious liberty was no longer confined to communities or privileged classes, but extended to every man and woman in the Bohemian kingdom.

Nevertheless, the apparent peace was a very hollow one. Christian of Anhalt, arriving in Prague very

shortly after this decision, was at first somewhat startled to find the matter settled without his intervention; but he soon discovered that neither Rudolf nor the Assembly were satisfied. Budovĕc and his friends were eager to follow up their victory by securing the removal of Lobkovic from the councils of Rudolf, while they wished to guard themselves against future attacks by an amnesty for any offences committed during the struggle. Rudolf, on his part, while conceding the amnesty, tried hard to throw difficulties in the way of the complete equality between Protestants and Catholics; and he further hoped to stir up division between the different sections of the Protestants. Had Rudolf been left to himself, these intrigues might have proved the mere fitful caprices of a weak mind, and might have been followed by equally startling concessions. But he had now fallen into the hands of a much more daring and unscrupulous adviser than any who had hitherto swayed his counsels.

This was his young kinsman, the Archduke Leopold, who had stood by him when the rest of the family had demanded his submission to Matthias, and who now flattered him with the hopes of recovering his power in Bohemia. Leopold seems, from first to last, to have been as self-seeking in his objects as he was unscrupulous in his methods. His first wish was to secure for himself that province of Jülich which was the subject of so much controversy between several of the Protestant princes, and which Leopold had been allowed by Rudolf to occupy in the Emperor's name. Soon, however, he discovered that

his hopes of Jülich would be frustrated even by Powers to whom he had looked for support; and, from that time, he fixed his hopes on the succession to the Bohemian crown. Rudolf, while listening to the violent proposals of Leopold, was anxious to secure, if possible, the recovery of the lands which Matthias had conquered; and for that recovery he expected help from the discontented Austrian Protestants and from some of the princes of the Empire. He therefore summoned a Convention of princes to Prague, and distinctly demanded the restoration to him of Austria, Hungary, and Moravia.

The times were terribly critical. The occupation of Donauwörth by the Elector of Bavaria, the controversy about the succession to Jülich, the formation of the Protestant Union by Christian of Anhalt, and of the Catholic League by Maximilian of Bavaria, all seemed to point to an approaching war in the Empire; while the military preparations which Henry IV. was making in France foreshadowed a European character for any conflict that might take place. Under these circumstances, however, the wiser statesmen in the Empire were anxious to minimise the evil as far as possible, and to make efforts for the preservation of peace.

Foremost among the peacemakers was the Archbishop of Köln; but unfortunately he was too much in advance of his age to produce the results which a more commonplace politician might have accomplished. He proposed a scheme of universal disarmament, and he suggested the reference of the Jülich controversy to the arbitration of the Uni-

versities. These proposals were cut short by a new outbreak of war between some of the claimants to the Jülich estate; while the assassination of Henry IV. once more raised the hopes of Rudolf and his friends, and made them disinclined to concession. But others besides the Archbishop of Köln desired to reconcile Rudolf to Matthias; and in spite of evasions and resistances, Rudolf was forced, in September, 1610, to recognise his brother as holding under him the lands of Hungary, Moravia, and Austria.

This concession was, if possible, even less honest in intention than the confirmation of the Letter of Majesty had been; for the coldness with which he had been treated by the princes of the Empire had made Rudolf even more inclined than before to throw himself into the dangerous plans of the Archduke Leopold. Even while the Convention of Princes was sitting and the negotiations with Matthias were proceeding, Leopold was raising troops in the Bavarian district of Passau, and by the time that the agreement was concluded this force had grown to a considerable size. Peter Vok of Rosenberg had called attention to the danger incurred by his town of Krumov through the neighbourhood of these soldiers; and the Bohemian Assembly demanded that, since peace had now been made, this force should be disbanded. Rudolf pleaded that he could not yet dismiss them, because he had no money for the payment of their wages; and he proposed that, to secure them better quarters, they should be sent to Krumov and Budweis (Budejóvice). The Bohemian Assembly in-

dignantly protested against the introduction of foreign troops into their country, and they refused to vote any money for their support.

Rudolf thereupon appealed to the Duke of Brunswick to advance him money; and the Duke succeeded in getting various promises which soon amounted to the sum required. When he arrived at Passau, he found that Leopold and several of the other commanders had left for Prague; that Colonel Ramée, who was in command, would not listen to proposals of delay; and that the paymaster of the forces was being hindered from receiving the money which had been raised for the troops. At last, when the soldiers had been worked up to a state of frenzy by the non-fulfilment of the promises of payment, Ramée suddenly led them into Upper Austria, where they committed every kind of cruelty on the defenceless inhabitants. Rudolf had cherished the wild hope that the discontent of the Austrian Protestants with Matthias would make them willing to revolt from him; but he soon found that, whatever might be their disagreements with their present ruler, they at any rate preferred him to Rudolf. So, after failing to obtain any success in Austria, Leopold suddenly changed his plans; and in February, 1611, the Bohemian Assembly were startled by the news that the Passau forces had entered Bohemia, had seized Krumov, and had soon after captured Budejóvice and Tabor. A little later came the news that Ramée was on his march to Prague.

Leopold offered to go out to meet the troops, and to order them to return to Krumov; but on Feb-

ruary 13th he suddenly reappeared before Prague at the head of the very forces that he had pretended to disband. Two days later they broke into the Small Division of the town; and, though gallantly resisted by Count Thurn at the head of both soldiers and citizens, Leopold succeeded in mastering that division of the city. But in the Old and New Town the citizens rallied and drove back the Passauer. The old fierce spirit now awoke in Prague; and, as soon as Leopold and his forces had been expelled from the Old Town, the citizens attacked and destroyed several of the monasteries; and the troops of the Assembly with difficulty succeeded in saving the Jesuit College from a similar fate. Leopold now marched against the Castle, and, after a short parley, persuaded the troops to surrender. A herald was next despatched to the Karlsbrücke to demand that the Old Town should receive a Passau garrison. Count Thurn and two of the other generals were wounded, and prisoners in the hands of the enemy; and Budověc had been sent into Moravia shortly before the advance of the Passauer. But though deprived of their leaders, both military and spiritual, the Praguer still held out against the enemy. The Imperial herald was dismissed with scorn; and when Ramée threatened to fire upon the town, several workmen announced that, at the first shot, every Catholic in the city should be put to death. Rudolf himself became shocked at the cruelties which had been committed, and refused to allow Ramée to set the town on fire. The peasantry flocked in from the surrounding districts to help in the defence; while

they cut off and killed all the supporters of the Passauer whom they could find in the outskirts of the town. Budověc returned from Moravia at this crisis, and encouraged the Praguer by promises of fresh help, and it soon became known that Matthias was on his march to Prague.

Leopold, as cowardly as he was cruel, now proposed to desert the cause of Rudolf, and offered his services to Matthias. The latter, however, would have nothing to say to him; and Ramée, in his turn becoming alarmed, tried to make sure of his spoil by sending it in waggons out of the city. The Praguer, however, succeeded in intercepting these waggons, and in arresting, at the same time, one of Leopold's intriguers. The prisoner at once confessed the whole plot; and Ramée, fearing the results of the discovery, secretly marched away from the city. In order to persuade his troops to go the more readily, he produced a portion of their long withheld pay. This suddenly revealed to them the base intrigue of which they had been at once the victims and the tools; and they called upon their colonel to lead them back to Prague, to execute vengeance on Leopold. Leopold however, succeeded in escaping secretly from the city, and went to Budejóvice, where he still hoped to make a stand; but when the Pope himself wrote to tell him that he had injured and disgraced the Catholic cause, the miserable creature felt the helplessness of his position, and tried to convince the Pope that he had been in no way responsible for the march of the Passauer.

In the meantime, Matthias was welcomed as a

deliverer. On April 12, 1611, the Bohemian Assembly once more met; and, after some wrangling between the Estates of the different provinces, about the language to be used and the methods to be followed, they deposed Rudolf from the throne of Bohemia; and on May 22nd he himself consented to free his subjects from their allegiance, and to allow Matthias to be crowned in his place. Even now the unfortunate Emperor still hoped to redeem his position by fresh intrigues; and he seems actually to have entertained the idea of appealing to Christian of Anhalt, and the Protestants, against Matthias; but ill health, misfortunes, and growing old age interfered to cut short any further plots; and his miserable life at last ended in January, 1612.

XVII.

FROM THE DEATH OF RUDOLF II. TO THE BATTLE OF THE WHITE HILL.

(1612—1620.)

ALTHOUGH Matthias seemed now to be securely seated on the throne of Bohemia, he was quite aware that his difficulties were by no means at an end. He had been put forward, originally, as the candidate rather of his family than of the Bohemian people; and his necessary concessions to popular feeling, in the matter of civil and religious liberty, had often roused the opposition of his kinsmen.

The difficulties of his position had been somewhat mitigated during his first triumphs in Moravia by the judicious statesmanship, administrative ability, and personal popularity of Žerotin. On the one hand he had persuaded his friends to keep in the background their extremer demands for religious liberty; and on the other hand he had contrived, by ingenious exercises of administrative power, to strain the actual concessions of the new ruler to such an extent that they proved a better check on the tyranny of nobles and

priests than the (verbally) larger concessions of Rudolf's Letter of Majesty. Illyezhazy and the Hungarian Protestants had consented to follow the lead of Žerotin in these matters; but in Austria Matthias had already had a foretaste of the embarrassments which were to be increased by his conquest of Bohemia.

Tschernembl, who led the Protestants of Upper Austria, was by no means disposed to be content with half measures, either in civil or religious liberty. He was a strong Calvinist; and while he had none of Žerotin's scruples about religious wars, he was also far more indifferent than the Moravian noble to kings in general, and to the House of Hapsburg in particular. Under his leadership the Protestants of Upper Austria demanded the fullest securities for their liberties, before they would accept Matthias as their Duke; and they seized on a castle in Linz, as a pledge for future concessions. In Lower Austria the Protestants were, at this time, less numerous or less determined; for when, in September, 1608, Matthias summoned representatives of both the Austrian provinces to meet at Vienna, he found himself able to resist and defeat the demands of the Protestants. Upon this, Tschernembl and his friends at once left the city, and took up their quarters at Horn, from which step they became known as the "Horner." This policy of Tschernembl's produced some coolness between him and Žerotin; Tschernembl was in consequence thrown into closer relations with the German Protestants; so when, in November, 1608, Peter Vok von Rosenberg invited Christian of Anhalt to meet Žerotin and Tschernembl

at Trĕbŏn, the Austrian consented to come, but the Moravian refused.

Žerotin, however, while anxious to hinder violent opposition to Matthias, had no wish to hinder the growth of Austrian liberty nor to break the link between the Austrian and Bohemian Protestants; so he strongly urged Matthias to concede the demands of Tschernembl and his friends, in a peaceable manner. This advice was the more important because Tschernembl was inclined, in a moment of irritation, to listen to advances from Rudolf; but he soon discovered the folly of that course, and at the same time he began to lose faith in the promises of Christian of Anhalt. Thus Žerotin was able once more to bring his king and his friend together; and in March, 1609, Matthias granted much wider liberties to the Austrian Protestants than he had yet conceded in Moravia.

But this triumph of Žerotin's policy brought on him the fierce hostility of Bishop Khlesl, who even refused to give the Sacrament to Matthias and his councillors, on the occasion of the festival of reconciliation between the Duke of Austria and his subjects. Nor was Žerotin contented with Matthias's own action; for the latter began to show signs, at that time, of an inclination to treat with Rudolph; and a proposal of the Moravian Assembly to disband some of its forces just before the outbreak of the Passau rising, was in vain resisted by Žerotin. When, then, Matthias finally succeeded in winning the crown of Bohemia, he found himself surrounded by Councillors who were bitterly opposed to each other, and who had each their own reasons for distrusting their King.

Nor were Matthias's difficulties confined to those larger questions of civil and religious liberty which affected the whole kingdom. The reunion of Bohemia, Moravia, and Silesia under one king, at once re-awakened controversies which had, for some time, fallen into the background. Silesia was by no means disposed to abandon that position of equal alliance with Bohemia which had been granted in the hour of danger; and Moravia did not desire to exchange the complete independence which she had gained by separation, for the subordinate condition in which the Bohemians wished to place her. Concessions therefore had to be made to the local feeling of the dependent provinces—concessions which might conceivably have worked well in a time of complete peace, but which, in a time of continual disorder and mutual suspicion, led necessarily to further difficulties.

But Khlesl saw that these local divisions, though they might at first sight seem to embarrass Matthias, could yet be made, by judicious management, to promote those schemes for the increase of the royal power which the ambitious bishop had been always devising. It was in Hungary that he specially hoped to lay the foundations of a firmer despotism; and the method by which he hoped to accomplish it was a war for the conquest and annexation of Transylvania. For this purpose he stirred up the Transylvanians against their Prince, and then backed the insurgents by an invasion of their territory. The suspicions of the Hungarian Protestants were, however, quickly aroused; and Matthias was deserted by his troops. Then he appealed to Moravia for help, on the ground of the

dangers to which their province would be exposed by a Turkish invasion, and the consequent need of consolidating the Hungarian power for their protection.

Here again Khlesl was, for the time, defeated by Žerotin, who opposed the war on the ground that no Hungarian Assembly had sanctioned it; but when Žerotin followed up this victory by attempting to revive his scheme for a common Assembly of all Matthias's subjects, he was successfully opposed by the Bohemians, who declined any close union with Austria or Hungary.

But if, for the time, Khlesl's hopes for strengthening Matthias, by the divisions among his subjects, had been scarcely realised to the full, he soon found a new encouragement in the increased power and dignity which the King of Bohemia gained by his election to the throne of the Holy Roman Empire. Žerotin, indeed, had himself supported Matthias's candidature in order to exclude a more dangerous claimant; but, nevertheless, the election was felt to be a distinct gain to the Catholic and despotic party; and Khlesl took advantage of it to renew his attacks on the Protestants. In these attacks he was backed by Dietrichstein, the Bishop of Olmütz, who hoped that Matthias would help him to increase his power over the clergy and their dependants.

But again Žerotin succeeded in resisting the clerical encroachments in Moravia; and his opposition so impressed the Archduke Maximilian that he used his influence with Matthias to obtain concessions to the Protestants. Matthias, however, soon found that no concessions would induce the Moravian Estates

to sanction the Hungarian war; and even an appeal to the Presburg Assembly had no better success.

Imperial authority having thus failed, Matthias once more fell back on his old attempt to sow division among his subjects. This time, however, he appealed not to provincial jealousies, but to the old class rivalries between citizen and noble. He had, no doubt, heard how his original conquest of Moravia had been hindered by the opposition of the city burgomasters to the decision of the nobles; and he therefore hoped that, now that the nobles were his most dangerous enemies, the municipal authorities might be induced to rally round him. He was further strengthened in this belief by the recollection that his aristocratic supporters had been willing to abandon on behalf of the towns those religious liberties which they had claimed to exercise on their own estates.

This time he hit the mark. The Town Councils of Brünn and Olmütz readily responded to his appeal to support him against his rebellious nobles; and they even denounced to the King those citizens who had complained of the exclusion of Protestants from the government of the towns. Matthias encouraged these appeals, and disregarded the protest of Žerotin, who maintained that the towns could only approach the King through the Captain of Moravia.

Having secured this weapon, Matthias determined to use it to the uttermost. Hitherto, the houses of the nobles had been free from any interference, in the matter of religious worship; and citizens, who had been excluded from Protestant services elsewhere, had been allowed to attend them when celebrated in

a nobleman's house. Now, however, Matthias not only took away this liberty, but summoned to Vienna some of the citizens who attended these services.

Yet no threats nor tyrannies could induce the Estates to sanction the Transylvanian war; and Matthias's insistence on this expedition only roused the suspicion of the German Princes, and once more drew Christian of Anhalt into alliance with the Protestants of Bohemia, Austria, and Hungary.

Had Matthias been a shrewder politician, he would have abstained from giving artificial stimulus to the local jealousies of his subjects, and would have suffered them to grow into importance of their own accord. It soon appeared that, whatever reaction might be exerted by the king's mischief-making policy, the rivalry between Moravia and Bohemia was still an important force in national politics. It is not easy to estimate the exact force of all the considerations which influenced the leaders of the rival provinces. The name of liberty, for instance, could be appealed to, with some sincerity, on either side of the controversy. Žerotin, for his part, was thoroughly convinced that a centralised administration at Prague would hinder the free play of the local institutions of Moravia, and would also weaken the possibilities of that independent alliance between Austria, Bohemia, Silesia, Moravia, and Hungary, which seemed to him the best protection for the Protestants against the encroachments of the Catholic party.

On the other hand, the Bohemians could justly maintain that Rudolf's Letter of Majesty gave them, and all who united with them, wider liberties than

any which were secured by the laws of Moravia; and, curiously enough, the most dependent classes of Moravia had been deprived by their separation from Bohemia of a right of appeal to a court at Prague which still gave them some slight protection against the power of their lords.

But, important as all these questions were, they were gradually driven into the background by one of more immediate interest to the rival leaders. Žerotin had, as already mentioned, a special feeling of loyalty to the House of Hapsburg, which was not shared in the same degree by the leaders of the Bohemian Protestants. So Budovĕc and his friends were rapidly arriving at the conclusion that the best security for their liberties was to be found, not in the substitution of one Hapsburg for another, but in the deposition of the whole family in favour of some king who had a real respect for religious liberty. To such a step Žerotin could not consent; and it was no doubt because he was aware of this difference, that Matthias now began to recognise the Bohemian leaders as his chief enemies, and to devote himself to the special oppression of their province.

In 1613, the freedom of the press was suspended in Bohemia, and a censorship was re-established. A Jesuit preacher denounced the Letter of Majesty, declaring that it had never been formally sanctioned by Rudolf. The Archbishop of Prague began to close Protestant churches and to turn out Protestant priests. But a still more ominous hint of the bitterness of the approaching struggle was to be found in the character of the man whom the Archdukes now chose as the

representative of their family in the controversy. The conciliatory policy of the Archduke Maximilian seemed a hopeless failure. Matthias, in the opinion of his kinsmen, was becoming as incapable as Rudolf had been. They therefore resolved to choose from their family a man of strong and determined character, who would be willing if necessary to take the most extreme measures for enforcing their policy.

This champion of the family reaction was found in Ferdinand, Duke of Styria. He had been trained by the Jesuits in a fierce enthusiasm for the Catholic faith. He had carried out a ruthless policy in Styria against the Protestant preachers; and he had there compelled both citizens and peasants to attend the Catholic services. He had already been proposed by the extremer Catholics as a candidate for the Imperial throne ; and it was to hinder his election that Žerotin supported the election of Matthias. Matthias, indeed, was now weary of his position, and he was particularly glad that Ferdinand should take his place in facing the hostility of the Moravian Assembly; but a new, and perhaps unexpected, opponent came forward at the next meeting of that Assembly, to resist the policy of the Emperor and his champion. Bishop Khlesl had never been popular with the main body of the House of Hapsburg. They considered that his personal influence over Matthias tended to separate the policy of that prince from the general schemes of the House. The Bishop therefore understood that the rise of Ferdinand to power would be the prelude to his own fall. His recent elevation to the rank of Cardinal encouraged him to venture on a more inde-

pendent policy; and, with the help of Žerotin, he succeeded in defeating another proposal for a grant in aid of the Transylvanian war.

But Matthias's old policy of ruling by dividing was at last to obtain an unexpected and signal success. It will be remembered that Silesia, like Moravia, had secured, after Matthias's coronation in Prague, a much more independent position than had been conceded to it in earlier days; and it was one result of the new position of these provinces, that they were now able and eager to contend against each other, like independent kingdoms, for the possession of territory which might have been previously accepted by them as a part of their common Kingdom of Bohemia. The land specially in dispute was the district of Troppau, which appears to have had some separate Assembly of its own, but which some of the dukes of Silesia considered to be closely connected with their province. The Moravians, on the other hand, believed that Troppau more properly belonged to them; and, as they were more ready to recognise the rights of the Troppau Assembly, it seems probable that the popular feeling in that district would incline to the Moravian side. But Matthias, remembering that Moravia had successfully opposed his military projects, eagerly advocated the cause of Silesia; and, while securing to that province a more complete independence of the Bohemian Chancellor, he declared at the same time that the ruler of Troppau must be a prince of Silesia. To weaken the Moravians still further, by sowing division in their own ranks, he chose Karl von Lichtenstein as Duke of Troppau and

Prince of Silesia. The bitter quarrel which followed this decision had an important effect on the future of the country; for Charles of Žerotin was thereby convinced that his hope for a peaceful league between the three provinces had become a vain dream; and, in February, 1615, he resigned his Captaincy of Moravia, and was succeeded by a member of the Catholic party.

While this increasing separation between the differing provinces was bringing further weakness to the Protestant cause, the Archdukes were being driven forward to an extremer Catholic policy. The new attitude of Khlesl had irritated against him even the moderate Maximilian, and had decided the Archdukes to demand the deposition of Khlesl's patron and pupil, first from the Bohemian, and afterwards from the Imperial, throne; and the substitution of Ferdinand for him in both those dignities.

It is difficult to understand how it was that, in June, 1617, the Catholic party seem to have gained a power in Bohemia greater than they possessed either in the previous or the following year; though no doubt the surprise at Matthias's decision, and the absence of any possible successor, had placed the Estates in a position of great difficulty. At any rate, so it was, that Count Thurn and Colonna von Fels were the only members of the Assembly who ventured to oppose Ferdinand's election; while the majority not only raised no objection, but even abandoned that right of free election on which they had insisted in the time of Ferdinand I.; and they "accepted" their new sovereign as the necessary heir to the kingdom.

Some little remnant of spirit, however, was shown in the demand that Ferdinand should confirm the privileges of the Estates before he was crowned; and, after consulting with his Jesuit advisers, he gave his approval, even to Rudolf's Letter of Majesty.

But no sooner was Ferdinand seated on the throne, than he proceeded to violate the principle, if not the letter, of the promises which he had just made. He directed the judges of his chief tribunal to preside at the meetings of the Church Congregations in Prague; to inquire into all their accounts, and to allow no decision to be passed by them which the judges had not approved. Further they were to examine all the institutions connected with each church; to find out if they carried out the purposes of their founders and, if not, to compel them to do so. This decree was intended as a step towards the restoration to the Catholics of all the churches which had passed into Utraquist hands. At the same time, the Archbishop of Prague, who had already demanded the closing of a Protestant church at Hroby, now insisted that that church should be pulled down. Sometimes, as in the case of the monastery of Braunau, the encroachments of the Catholics were defended on the ground of some peculiar interpretation of Rudolf's Letter of Majesty; but it was evident that the attacks on the Protestants would not long be limited by any legal pretences. The Defenders of the Protestants, who had been chosen during the struggle against Rudolf, still retained their offices; and they now summoned a Protestant Assembly to meet in Prague on March 5, 1618. The towns, how-

killed; and only Fabricius seems to have been seriously injured. They succeeded in taking refuge in the house of the Chancellor; and afterwards they escaped secretly from the city.

A provisional government was at once formed of thirty Defenders. Wenceslaus of Ruppa, who had taken a leading part in this plot, was chosen President,

HALL IN THE CASTLE OF PRAGUE FROM WHENCE MARTINIC AND SLAVATA WERE THROWN.

and Count Thurn was once more appointed General of the Bohemian forces. The towns now gathered courage to join the movement; and only Budweis (Budejóvice), Pilsen (Plzen), and Krumov remained on the side of the Emperor. Matthias would even now have wished to conciliate his opponents; and, on the 6th of June, a messenger arrived in Prague announcing the Emperor's willingness once more to confirm the

Letter of Majesty. But this message was speedily followed by a letter from Ferdinand, announcing that he would only observe the Letter of Majesty in the same way that he had done hitherto; and he further threatened punishment against all who would not keep the peace. The Assembly saw the significance of this letter, and continued their preparations for war.

Ferdinand was now eager for action; but he found that Matthias still hindered his proceedings. This opposition the Archdukes attributed to the influence of Khlesl; and Maximilian was entrusted with the office of suppressing the Cardinal. For this purpose he paid a visit of apparent friendliness to Khlesl; but, when the cardinal returned the call, he found himself suddenly seized by Maximilian's servants, stripped of his Cardinal's robe, forced into a carriage, and driven off to Innsbrück, where he was kept a prisoner till the end of the Bohemian struggle.

But there were still other advisers, who claimed to be heard against the war. Both in Hungary and Upper Austria, the Estates, though unwilling to take active part with the Bohemians, urged Matthias to take peaceable measures for the restoring of order in Bohemia. In the Moravian Assembly, a resolution in favour of a similar policy was carried by Žerotin's influence; though many of his colleagues would have preferred to give more active support to the Bohemians. The Protestant princes of Germany, however, and particularly the Elector Palatine, were eager for forcible resistance to Matthias; and a son of the Margrave of Brandenburg, who was also a

prince of Silesia, persuaded his Silesian colleagues to assist the Bohemians. It was evident that war could no longer be avoided, and Matthias despatched Count Bucquoi to Bohemia. Count Mansfeld and the Elector Palatine had already sent troops to assist the Protestants; and Bucquoi was so thoroughly defeated at Lomnice, near Budejóvice, that he urged Matthias to make peace. The hopes of the Bohemians were further encouraged by Count Mansfeld's capture of Pilsen; and Count Thurn resolved to invade Austria, and to attack Ferdinand at his headquarters. Now, however, there arose new difficulties. Tschernembl, indeed, tried to rouse the Austrians in defence of the Protestant cause; but he found only a very partial support; while an attempt to persuade the Moravians to assist the Bohemian invasion was defeated by the influence of Žerotin, who bitterly denounced Thurn and Ruppa for making a religious movement the cover for their political intrigues. These rebuffs impressed on the Bohemians the necessity of strengthening their alliances with the German Protestants; and Ruppa sent a message to the Elector Palatine, to invite him to become king of Bohemia. Frederick V. was unwilling to accept this proposal. He understood that the Duke of Savoy was likely to dispute his claim to the Bohemian throne; and he also believed that his father-in-law, James I. of England, would object to his acceptance of that dignity. He did not, however, directly refuse; and the necessity for decisive action was still further shown by two deaths which took place about this time; that of the Archduke Maximilian, the one

conciliatory member of the House of Hapsburg, and that of the Emperor Matthias a few months later.

Ferdinand was now face to face with his enemies, without any check upon his purposes. The alarm among the Protestants was all the greater for these events. The Silesian Assembly joined with their princes in support of Bohemia; Lausitz followed their lead; in spite of the resistance of Žerotin, many of the Moravian nobles also joined the cause; and the citizens of Jíhlava welcomed Count Thurn into their town. Carl von Lichtenstein, who was generally on the winning side, joined the Protestants in their support of the Bohemians; two attempts on the part of colonels to carry off their troops to Ferdinand met with complete failure; and at last Žerotin was put under arrest in his own house, and a provisional government was proclaimed in Moravia, and entrusted with power to co-operate with the Bohemians. The hopes of the Austrian Protestants were roused by this new phase of the movement; and Tschernembl at last persuaded the Estates of Upper Austria to declare in favour of the insurgents.

Thurn's opportunity now seemed to have come; in May, 1619, he entered Austria, defeated some of Ferdinand's forces, and marched to Vienna. But Ferdinand remained undaunted. He summoned before him the representatives of the Lower Austrian Estates, appealed to their sense of patriotism, and tried to persuade them to resist the Bohemians. He had been arguing in vain for some time, when suddenly the scene was changed by the entrance into the Hall of four cornets of horse, who had been secretly

summoned by Ferdinand. The resistance of the Protestants was suddenly paralysed ; and, when Thurn appeared before Vienna the next day, he found the citizens so unwilling to help him that he was forced to abandon the siege, and hastened back to defend Bohemia. There the contest had continued with various fortune ; but it is believed that Bucquoi might soon have carried the day, had not a new ally appeared on the Bohemian side.

Bethlen Gabor, the new Prince of Transylvania, saw from the first that the success of Ferdinand would naturally lead to those renewed invasions of Transylvania which had played so important a part in the policy both of Rudolf and Matthias. The Hungarian Assembly had been at first unwilling to co-operate with the Bohemians ; but, during his expedition to Vienna, Count Thurn had made the acquaintance of a leading Hungarian Protestant, whom he had roused to sympathy with the Bohemian cause. When this leader returned to Hungary, he soon convinced his friends that the cause of Protestantism was bound up with the effort for Bohemian independence ; and, when Bethlen Gabor openly declared war on Ferdinand, large districts of Hungary rose on his behalf, and he speedily found himself in occupation of Presburg.

This encouraging news reached the Bohemians just as they were entering on one of the most important stages of their movement. The representatives of all the Bohemian provinces had met at Prague, and, after a declaration in favour of the Protestant cause, had formally deposed Ferdinand

from the throne of Bohemia. Three candidates for the throne now offered themselves—the Duke of Savoy, the Elector of Saxony, and the Elector Palatine of the Rhine. But the first of the three had very much cooled in his friendship towards the Bohemian cause, since he had found that neither France nor England would support his claim to the crown. The Elector of Saxony, though popular with a small minority of Bohemians, had never been a zealous supporter of their liberties; and he was suspected of being a tyrannical ruler in his own dominions. So, on the 26th of August, 1619, the Elector Palatine of the Rhine was chosen King of Bohemia.

But, during the discussions of the Assembly, a sign had been given which might have warned the leaders of the insurrection of one fatal weakness in their position. The unfortunate peasantry, pressed down by the burdens of serfdom, greatly feared the additional evils of war. They had hoped that the concession of spiritual freedom, which Budovĕc had won for them, would have been followed by the grant of other liberties, more directly improving their material position; and they were proportionately bitter with their favourite leader, whom they accused of deserting them from motives of selfish ambition. They now assured the Estates that they could not hope for a blessing on a movement which ignored the wrongs of the peasantry. The charge against Budovĕc seems to have been wholly unjust. He was now past seventy; and, though his name was still useful to the leaders of the insurrection, his in-

fluence on their policy was extremely small. Had it been otherwise, the Council might have taken a different view of this vital question. As it was, the wrongs of the serfs were again ignored; and not only did the Protestant leaders lose thereby a popular basis for their movement, but they soon provoked against them a most dangerous opposition. When the peasantry found that the mercenary troops which the Protestants employed were as dangerous to natives as to foreigners, they began to think that Ferdinand was preferable to Frederick; and peasant risings hindered the progress of the Protestant army.

Frederick, of course, knew nothing as yet of this cause of weakness in his new position. Nevertheless, it was with a hesitating mind that he had listened to the proposal of the Bohemian Assembly. He had wished to wait until he could have secured the approval of his father-in-law, King James of England; and he knew already that he had to encounter the opposition of France. A still more dangerous omen for his future career had been given only two days after this election. The Electors of the Empire on the 28th of August had chosen Ferdinand Emperor of Germany; and on that occasion the Elector Palatine had been the only one who voted in the minority.

But two powerful counsellors urged Frederick on to his fate—his wife Elizabeth, and Christian of Anhalt. The latter promised him the support of the Protestant Union; but, though that support was most welcome, it was believed in Bohemia that his wife's opinion had more weight on Frederick's final decision.

Therefore, on September 28, 1619, he resolved on accepting the crown, without waiting further for the opinion of his father-in-law. The victories of Bethlen Gabor doubtless encouraged Frederick in his dangerous course; and the enthusiasm with which he was received in Prague must have raised his hopes still further. His queen, indeed, though publicly thanked for her influence on his decision, soon became unpopular from her English dress and ways, and her ignorance of the Bohemian language; but this unpopularity does not seem to have affected her husband's position.

A more serious difficulty was the inability of the Assembly to raise money for the payment of the troops; an evil which drove the soldiers to mutiny and robbery, and eventually caused the rising of the peasants against them. These evils the Bohemian Government attempted to meet, partly by debasement of the coinage, and partly by borrowing money from foreign powers; but the great hope of the Bohemians still lay in the support of Bethlen Gabor.

About three weeks after the coronation of Frederick, Bethlen had invaded Austria, and was on his march to Vienna. The Austrians were again panic-struck; and when the peasantry discovered that they suffered as much from the forces of Ferdinand as from the Hungarian army, they refused to bestir themselves on the side of the Emperor. Suddenly, however, the news arrived that a Roman Catholic nobleman, who had been defeated by Bethlen in the earlier part of the struggle, had now returned to Hungary at the head of a Polish force, and had gained a signal

victory over some of Bethlen's supporters. Bethlen thereupon hastened back to Hungary, and Ferdinand hoped to get rid of this formidable opponent on moderate terms. But this hope speedily disappeared. Bethlen's return to the scene of action at once restored success to his supporters. In January, 1620, the Hungarian Assembly formally deposed Ferdinand, and declared Bethlen Prince of Hungary; nor could even the acceptance of this election by his deposed rival detach Bethlen from the Bohemian cause; and he refused to make terms with Ferdinand until the latter had abandoned his claim on Bohemia. This encouraged the Bohemians yet further in their resistance; and the Austrian Protestants also showed considerable zeal in their cause. Tschernembl even came to Prague and took an active part in the organisation of the war; but he saw plainly that the oppressed condition of the peasantry prevented the struggle from assuming that popular character which alone could make it successful. He therefore strongly urged upon his colleagues the abolition of serfdom, as a means of securing the sympathy of the peasantry. But it was one of the weaknesses of the movement that the Bohemian nobles were hampered throughout by their class prejudices; and Tschernembl's proposals were rejected.

About the same time Ferdinand strengthened his cause by the complete union of his forces with those of the Catholic League. Maximilian of Bavaria, the founder of that League, had cherished for some time his hereditary suspicion and dislike to the House of Austria; and he had been even mentioned as a rival

when Ferdinand was first proposed as Emperor. But the increase of the power of the Protestants gradually brought the Catholic rivals together; and towards the end of July, Maximilian had already consented to assist in suppressing an Austrian rising. Now, in September, he entered Bohemia; and his general, Tilly, became the chief person in the Imperialist army. This seems to have been the turning-point in the war. Christian of Anhalt, who had joined the Bohemian forces, was compelled to retreat to Moravia; while one of Ferdinand's generals was despatched to Presburg to prevent Bethlen from marching to the assistance of the Bohemians. One of the ablest generals on the Bohemian side was Count Mansfeld, a lawless soldier of fortune. He, unable to pay his troops, had taken to plundering the Bohemian peasantry; and, finding that Frederick and Anhalt were both opposed to this method of warfare, he consented to accept a bribe from the Imperialists, which kept him quiet during their advance to Prague. This at once led Maximilian to hope for a speedy conquest; and, abandoning the siege of Pilsen, Bucquoi and Tilly at once marched forward to Prague.

Anhalt, who had been defending Pilsen, hastened to Rakonic, a town about thirty miles west of Prague, in order to cut off the advance of the Imperialists. But, in spite of his energy, the Imperialist forces came upon the Bohemians at Rakonic before they expected them, and utterly routed them. Frederick at once lost heart, and sent off a messenger to Elizabeth to tell her to fly from Prague, as all was lost. But the Queen seems to have inherited some-

thing of the courage, as well as of the beauty, of her unfortunate grandmother, Mary Queen of Scots; and she indignantly refused to accept this advice. Anhalt in the meantime had succeeded in rallying his forces, and holding the Imperialists in check before Rakonic. But on the 3rd of November, Maximilian received a new supply of provisions; and, encouraged by this refreshment, the Imperial army once more broke up their camp, and continued their march to Prague. Anhalt again attempted to anticipate their march; and, on the night of the 7th of November, he reached the White Hill, about an hour's journey from Prague.

Some of the Hungarian forces, whom Bethlen had previously despatched to the aid of the Bohemians, remained at the village of Rusin, at the foot of the hill; but they were there attacked and driven into flight by the cavalry of the Imperialists, neither their German nor their Bohemian allies attempting to rescue them. Again the wretched King of Bohemia was seized with a panic; and this time he actually fled from the army, and did not stop till he reached Prague. Bucquoi desired to leave the enemy unattacked, and to advance straight to Prague; but Tilly did not think it safe to leave Anhalt's army in the rear; and, while they were still discussing the point, Dr. Angelini, a chaplain of Maximilian's, exhorted them to fight, as God would protect them. This at once decided the Generals; and, as Bucquoi was wounded, Tiefenbach took his place at the head of his forces. The first opening of the battle was favourable to the Bohemians. Count Thurn repelled an attack of the Imperialist cavalry, and Anhalt

followed up this success by advancing in his turn. But Tilly came to the rescue, drove back Anhalt's forces, and stormed the fortifications which had just been erected. Then a complete panic seized the Protestant army; the soldiers fled in confusion, and many were drowned in the Moldau in their endeavour to escape from the Imperialists. Anhalt did his best to rally the fugitives; but he soon found that further resistance was hopeless. Tschernembl, indeed, still wished to defend Prague, and even to organise a new attack; but the rest of the Council decided to open negotiations with Ferdinand. It was resolved, however, that the Queen and her child should at once be sent away into safety; and Frederick went to make arrangements for this purpose. But, with the departure of his wife, the wretched King had lost all remains of hope; and, no sooner had he despatched her on her journey, than he suddenly mounted his horse and galloped off after her, followed by Ruppa and other members of the Provisional Government. Count Thurn's son endeavoured, indeed, to rally his forces once more for the defence of the Karlsbrücke; but the soldiers were too terrified to fight; the Imperialist army entered the town with little resistance; and on November 23rd Ferdinand received, at Vienna, a chest containing the charters of all the Bohemian privileges.

Of the causes of this final collapse of Bohemian independence there are three which stand out with special vividness: the first connected solely with the events of the insurrection; the second, with the condition of Bohemia ever since the fall of Tabor; the

third, with a fatal weakness that had reappeared continually through the greater part of Bohemian history. The first was the character of the leaders who undertook to guide this movement. With the exception of Budověc and Tschernembl there seem to be none of those heroic figures at the helm of affairs which are indispensable for a struggle for independence; and, of these two exceptions, Budověc had been speedily thrust into the background by his more ambitious colleagues, and Tschernembl's advice was disregarded in most vital points. Of the rest, Ruppa seems to have been cowardly and colourless; Count Thurn, rash and unscrupulous to the last degree; Christian of Anhalt, an ambitious self-seeker; Mansfeld, a mere soldier of fortune, with rather less principle than Dugald Dalgetty; and as for the Elector Palatine, the story has shown how deficient he was in every kingly quality.

The second cause of weakness was the fatally aristocratic character of the movement. The rejection of the petitions of the serfs was in only too faithful harmony with the course of Bohemian history since the fall of Tabor. The Brotherhood alone had witnessed for wider sympathies and a higher conception of humanity and religion; but, as we have seen, even the Brotherhood had often found it difficult to resist the encroachment of aristocratic principles on its own organisation. The cry for freedom for a class could not animate a nation to resist the enthusiasm of sincere bigots like Ferdinand of Austria and Maximilian of Bavaria, nor the military ability of Tilly.

The third error, which hastened the ruin of Bohe-

mia, was the connection which the Bohemian leaders had formed with the alien policy and the unsympathetic schemes of the German intriguers.

From the time when Vratislav received his crown from Henry IV., to the time when Budověc and Thurn called Christian of Anhalt into their counsels, this seems to have been the fatal mistake running through the history of Bohemia. Doubtless both Vratislav and Vladislav meant well by their country, and they secured it a more brilliant position for a time; but they involved that country in many wars and disputes which hindered its progress, and which often encouraged unpatriotic intrigues. Doubtless, too, Wenceslaus and Ottakar promoted the trade and, for a time, even the freedom of Bohemia, by the introduction of German laws and German settlers into their towns; but this innovation, intended by them as a development of good government in Bohemia, was easily perverted by Otto of Brandenburg into a means of new tyranny. Still more unquestionably well-meant was the attempt of Charles IV. to combine the greatness of the German Empire with the growth of culture and learning in Bohemia; but, as unquestionably, it ended in failure, and its benefit chiefly consisted in the preparation that it afforded for the purely Bohemian movement which rose from its ruins. Hus in the fourteenth century, Peter of Chelčic and his followers in the fifteenth and sixteenth, were the people through whom Bohemia was really able to develop a distinctive life, and thereby to do most essential service to the other nations of Europe; and we shall see, from the fragments of

national history which still remain to be told, that it is through such representatives as these that Bohemia, even after the loss of its political independence, could still do some work, which other countries may be the better for studying.

XVIII.

FROM THE BATTLE OF THE WHITE HILL TO THE PRESENT TIME.

FEW crises in the history of a country are so dramatically complete, or mark so clear a division between past and future, as the Battle of the White Hill. Though Mansfeld still held out for a time in some towns of Bohemia, and though the victories of Gustavus Adolphus in 1631 led to a temporary return of the Protestants, such partial checks could not hinder the establishment of a stifling despotism, nor remove its traces when established. That Ferdinand II. desired only to crush rebellion, and to restore the orthodox Roman Catholic faith, may be true enough; but he soon found that civil and religious liberty were bound up together, and that a centralised despotism at Vienna was the only means of securing that outward appearance of orthodoxy which is all that the most energetic despot can produce. The first part of his efforts was no doubt naturally directed to the punishment of the insurgents. On the 21st of June, 1621, twenty-seven of the leaders of the insurrection were executed in the Great Ring of Prague, the

noblest and best of them being old Wenceslaus of Budova; and many trials, confiscations, and fines followed, the last of them taking place in 1626.

But Ferdinand soon abandoned the pretext of repressing insurrection, and proceeded to the great work of restoring Catholic orthodoxy. At first his hostility was almost confined to the Protestant preachers, and his positive schemes were mainly directed to the exaltation of the Jesuits. Several preachers had been tortured and killed by the soldiers in the first heat of victory, and, in 1621, the great bulk of the Protestant clergy of Prague were ordered to sell their goods and to migrate to Saxony. Promises had, indeed, been made to the Elector of Saxony that the Lutherans should be gently dealt with. Moderate terms had been offered to the Utraquists, and Tabor had only surrendered on condition of its liberties being secured. But all these promises were swept aside by the eagerness of the Jesuits to recover their lost ground. They had been expelled and persecuted during the insurrection, and now their turn was come. Gradually all schools, books, and newspapers were placed under their care. The old liberties of Charles IV.'s University were crushed out, and at last the University itself was absorbed in a Jesuit college in which the name of Ferdinand was to be connected with that of Charles. The censorship of the press was to be enforced by the careful limitation of the number of printing presses, and by the most rigorous inquiries into faith. Nor was the danger left unmarked which might arise from the reverence paid to the Protestant heroes of the past. The statues of Hus

PLACE IN FRONT OF TOWN COUNCIL HOUSE OF PRAGUE WHERE THE BOHEMIAN NOBLES WERE EXECUTED AFTER THE INSURRECTION.

were either destroyed or turned into statues of John Nepomuc; Žižka's dust was dug up from his grave at Časlau, and the figure above it was broken to pieces; a memorial of Rokycana shared the same fate; while the statue of King George protecting the Cup was removed from the Teyn Church, and a figure of the Virgin substituted for it.

STATUE OF ST. JOHN NEPOMUC.

But it must not be supposed that no resistance was offered to this scheme of persecution. Ločika, the preacher at the Teyn Church, persisted, even in 1622, in administering the Cup to the laity. He was rebuked for this proceeding; but he appealed to his congregation to stand by him, and he repeated the

offence on the following Sunday. Then soldiers came into the church to seize him; he escaped by a back door, and a thousand men gathered to defend his house. In spite of this defence, however, the soldiers broke into the house and carried Ločika to prison, where he soon after died.

More notable still, in its consequences to Bohemia, was the resistance of Kutna Hora. Even Ferdinand's champions and followers had warned him that the mining industry was of vital importance to the welfare of Bohemia, and that it could only be maintained by respecting those powers of self-government which had been granted for so many centuries to the miners. But Ferdinand cared little for the material prosperity of Bohemia. Ever since Žižka had rescued it from Sigismund, Kutna Hora had remained enthusiastically Protestant; and it now offered special resistance to the attempt to Catholicise Bohemia. Ferdinand resolved at all hazards to crush this opposition. In defiance of the special liberties of the town he quartered soldiers upon it; and, when even this did not crush its spirit, he sent the Jesuits to celebrate Mass at the church of St. Barbara. Forcible expulsion seemed at last the only hope for conversion, and, by the end of 1626, no Protestant was left in Kutna Hora. Two hundred and eight out of five hundred and ninety houses were deserted, and the mining industry was ruined in its chief centre.

But there was one Protestant whose claims to consideration even Ferdinand could not deny. Charles of Žerotin had stood faithfully by the king at the height of the insurrection, and he had sacrificed posi-

tion, and suffered imprisonment, in his cause. Ferdinand had promised to respect his convictions, and not

CHURCH OF ST. BARBARA AT KUTNA HORA.

to interfere with the Protestants who resided on his estate. Žerotin, therefore, was naturally indignant

when he found the Commissioners of Cardinal Dietrichstein carrying out, on his lands, their schemes for the suppression of Protestant worship. He hastened to Vienna and warmly remonstrated with the Emperor on his breach of faith. Ferdinand admitted the promises which he had given, and the services which he had received from Žerotin; but he said that the Pope was his master in matters of conscience, and the Pope had forbidden him to keep his promises. Žerotin was not satisfied with this answer. He hastened back to his own estate, and found that the Commissioners had just closed a Protestant church and sealed up the doors. Žerotin indignantly tore off the seal, re-opened the church, and took under his special protection several of the preachers who had fled from other districts. A Bohemian nobleman named George Sabovsky followed Žerotin's example; and thus, both in Bohemia and Moravia, Protestantism was still kept alive in certain small districts.

Ferdinand now saw that it was not only the preachers whom he had to fear; and that to attack the clergy and destroy the privileges of towns, while he spared the nobles, was an extremely inadequate policy. He therefore now issued decrees, which were partly aimed against the landed proprietors, partly against Protestants of every class. In 1624 Protestants were forbidden to register their lands in that Land Court which alone secured them a good title to their estates; their children might not inherit the lands of their fathers unless they deserted their fathers' faith; and marriages between Protestants and Catholics were to be no longer recognised. Even

these remedies failed. Žerotin still openly defied the royal Commissioners; and at last, in 1627, all Protestants were ordered to sell their estates and to leave the country, under pain of severe punishments.

But, before this climax had been reached, Ferdinand had discovered how hopelessly entangled with each other were the principles of civil and of religious liberty. He had wished merely to Catholicise Bohemia; in order to effect this, he now found that he must crush out its national feeling and its constitutional liberties. The towns had resisted him, therefore the towns must be deprived of their charters. The Land Court might evade the decisions against Protestant registration; the decisions of the Land Court must in future be overruled by the king. The Estates might make Protestant laws, and refuse to vote necessary taxes for his wars; their power must therefore be practically suppressed; the king must be allowed to re-model the Constitution, to appoint officials, to raise forces, and to levy taxes, without interference from any other authority. Nay, might not Prague rise, again, against his authority? Therefore the king must carry off the Bohemian crown to Vienna, and govern Bohemia by the advice of Austrian councillors. Even in that most tender point, his language, the Bohemian was to receive severe wounds. Ferdinand, indeed, had talked only of equalising the German and Bohemian languages in the practice of the law courts; but, as German officials and judges gradually took the place of Bohemians, and as a German aristocracy rapidly rose on the ruins of the exiled Bohemian nobles, this equalisation steadily developed into the exaltation of

German at the expense of Bohemian, while, in the University and the schools, both these living languages gave way before the Latin of the Jesuits. The study of history and physical science almost died out. Trade steadily decayed, and the population of the country diminished.

It is obvious that, in such a period as this, the real history of Bohemia should be rather studied in the lives of its exiles, than in the dreary records of its home life. Fortunately, one can find among these exiles a man who is trebly interesting to the historian; first, as embodying the highest ideal then possible to a Bohemian; secondly, as linking together, in a remarkable manner, the earlier and later stages of the Bohemian Brotherhood; thirdly, as one of the founders of the modern methods of education. John Amos Komensky (better known by his Latin name of Comenius) was born at Nivnice in Moravia in 1592. His father and mother died early, and the guardians, to whose care he was left, are said to have neglected their charge. However, he was sent to the school of the Brotherhood at Prerov, where he soon developed a great love of learning; and, at the age of thirty-two, he was appointed by Charles of Žerotin to the headship of the school in which he had formerly studied. He soon became impressed with the unsatisfactory character of the accepted methods of teaching Latin; and he suggested an easier and simpler plan. From Prerov he was removed to Fulnec, the oldest Moravian settlement of the Brotherhood; but, before he could carry his reforms any further, he was interrupted in his work by the

Bohemian insurrection. In 1621 a Spanish army burnt Fulnec; and all Comenius's books and manuscripts were destroyed. In the time of persecution he, like other preachers of the Brotherhood, took

JOHN AMOS KOMENSKY.

refuge with Charles of Žerotin. The sufferings and uncertainties of his life naturally turned his attention to theological and moral problems, and his first important book took the form of an allegory. In this

he describes a journey through scenes of vanity and confusion, ending in the return to the inner life, and the realisation of a stronger sympathy with the poor and suffering.

But the final expulsion of the Protestants from Bohemia brought Comenius back to the real work of his life. He and other members of the Brotherhood now formed a kind of colony at Lissa in Poland. In that town he resumed his profession of schoolmaster, and he once more became vividly conscious of the defects in existing methods of education. In 1631 he published the book which embodies his strongest convictions on these matters —"Janua aurea reserrata quatuor linguarum." In this book he points out that "boys are being stuffed with the names of things without the things." The boy learns to recite by heart a thousand words; if he does not know how to apply them to things, of what use will all this provision of words be? Moreover, the books chosen are too restricted in their character; and, however excellent in quality, they do not deal with nearly all the subjects which a boy should learn. Comenius therefore proposes to arrange sentences in four languages (Latin, German, French, and Italian). These sentences deal with a large variety of subjects, ranging from the creation of the world to the mechanical arts and the practice of the law-courts; and they are followed by a vocabulary of the most necessary words. Comenius, indeed, very generously admitted that the Jesuits had made a useful beginning in this matter of the vocabulary; but he did not consider that their vocabulary was complete enough for his purpose.

In a later book called the "Didactica," he further explained his principles. The intellect, he urged, should be developed before mere language is taught. Language should be learnt from authors, rather than from grammatical rules. Things should be taught before organisms; examples before rules. Pictures should be largely used to bring out the meaning of the teacher; and children should not be forced to commit to memory what they do not understand. The first teaching should be given in the vernacular; the Latin equivalents should be learnt later. "Nature," said Comenius, "cannot be forced, but must be led willingly. All the senses must be called into play by the lesson; and the later lessons should be the natural development of the earlier ones. Whatever is to be known should be taught. Whatever is taught should be taught as a present thing of definite use."

Comenius had now gained a high reputation in the Brotherhood; and he was chosen to write the history of its trials and sufferings. At the same time his educational works had attracted attention outside his own circle, and Gustavus Adolphus invited him to Sweden, to reform the schools in that country. This invitation Comenius at first refused; but, ten years later, when his books were in a more advanced condition, he accepted a proposal, of a somewhat similar kind, from another country.

Samuel Hartlib, a merchant of London, had been much interested in the works of Comenius; and, in his desire to reform English education, he invited the Bohemian to come over to London. Hartlib had

shown great liberality to the Bohemian exiles; and Comenius had already been interested in several English books. Moreover, one of his own books had been written at Hartlib's suggestion, and published, at Hartlib's own expense, in London. Comenius, therefore, decided to accept this invitation, and he arrived in London in the critical year 1641. The Long Parliament readily responded to Hartlib's proposals; and they voted money for the founding of three colleges, in which the principles of Comenius might at once be applied. One of these was to be at the Savoy, one at Chelsea, and one at Winchester. Unfortunately, the Irish insurrection turned the attention of Parliament away from these matters; and the rapid succession of events, which culminated in the civil war, convinced the Bohemian that there was no further possibility, at that time, for the development of his purposes in England.

But, though Comenius left our country in some disappointment, it must be remembered that he left one very eminent disciple behind him. Four years later, when the hopes of the Puritans had gained further strength, Hartlib appealed to Milton to second him in the promotion of his schemes. Milton turned, somewhat unwillingly, from the composition of the Areopagitica to the discussion of Hartlib's plans; but he was impressed by his friend's enthusiasm; and it is evidently of Comenius that he speaks so warmly in his letter. He there describes him as "a person sent hither by some good Providence from a far country, to be the occasion and incitement of great good to this Island." Though,

therefore, the poet had not time "to search out what many modern Januas and Didactics, more than ever I shall read, have projected," he yet consented in this letter to express his sympathy with the plans of Comenius and Hartlib. The following words, perhaps, best sum up his teaching. "If, after some preparatory grounds of speech, by their certain forms got into memory, children were led to the praxis thereof, in some chosen short book lessened thoroughly to them, they might then learn the substance of good things and arts in due order, which would bring the whole language quickly into their power."

In the meantime, Comenius, eager for those spheres of work, had accepted a second invitation to Sweden, this time from a Swedish nobleman named De Geer. The famous Chancellor, Oxenstierna, readily welcomed the Bohemian to Sweden; though, at the same time, he complained that previous educational reformers had pointed out faults without suggesting remedies. When Comenius produced his schemes, the Chancellor subjected them to a searching criticism; and, finding that Comenius was ready to meet his objections, he consented to place the reform of Swedish education under his guidance. Comenius, however, ultimately chose the Prussian town of Elbing as the centre of his experiments; probably because he was there nearer to the settlements of the Brotherhood, and could intervene at times to mitigate their quarrels or intercede for their rights.

The relation of literary patron to protected man of genius has never been an easy or a happy one; and Comenius often found that De Geer complained

of the slowness of his work, and, still more, perhaps, of that wide range of sympathies which often distracted him from the interests to which his patron desired him to confine himself. Once De Geer even withdrew his support, for a time, from the needy Bohemian; and Comenius must have felt this desertion the more keenly, because his applications for money had been far oftener made on behalf of others than for his own needs. But a bitterer blow awaited him in 1648. He had hoped that the enthusiasm of Gustavus Adolphus for the Protestant Cause had been shared by his Councillors, and by his countrymen generally; and that they would insist on the restoration of the Protestant Bohemians to their country, before the final conclusion of the peace. It was, therefore, a terrible shock to find that Oxenstierna cared more for the possession of Pomerania than for the liberties of German or Bohemian Protestants; and Comenius bitterly reproached the Swedish Chancellor with his desertion of the cause of the exiles.

But this year of disappointment brought one consolation. Comenius was elected Chief Bishop of the Bohemian Brotherhood; and his exhortations and encouragements seemed for a time to put new life into the Society. More noteworthy still is the effect which these addresses produced in the following century; for it was they that decided Count Zinzendorf to welcome the Brethren to Herrnhut, and to inaugurate that later period of their career during which they have been known by the name of "Moravians." It is interesting, too, to find that

Comenius was actuated by that Slavonic feeling which was always so powerful in Bohemia; and that he conceived the idea of translating the Bible into Turkish, so that, by turning the Sultan to the true faith, he might secure an easier life for those Slavs who were suffering under the Mahommedan tyranny. His educational labours were also carried on with some effect in Poland and Hungary; and it should be specially remembered that the German Real-Schule is as much due to the inspiration of Comenius as the Universities of Leipzic and Wittenberg are to the model provided for them, and the scholars trained in the University of Prague.

But, though the career of Comenius shows that there were still Bohemians who tried to keep alive the intellectual and moral life of their nation, such instances are but rare interruptions to the dreary record of stifling tyranny which stretched over the last years during which the male line of the Hapsburgs governed Bohemia. Doubtless, occasionally, energetic students, like the Jesuits, Balbin and Pešina, give hopes of an ultimate revival of interest in the national history; sometimes an insurrection of the peasantry, like that of 1680, seems to hint that tyranny may become intolerable at last. Joseph I., indeed, is credited with a desire for reform; but at any rate there is no sign of a realisation of his ideas; and it is only when the male Hapsburgs make way for the one female ruler of their race that a day of better things seems just about to dawn. Even that dawn was very slow in breaking. Some encouragement was given to culture by Maria Theresa, and a literary

society was founded; but it soon became apparent that even literary discussions involved an awkward revival of the past; and the censors again interfered to check intellectual progress. The Empress-Queen relaxed the feudal oppression of the peasantry; but only enough was granted to excite, without satisfying, the desire for liberty. One step, however, was gained during this reign, which cleared the ground for future progress. Popes and kings at last realised that that great Order, before which they had bowed, might become as dangerous to them as to the people whom they governed; and, in 1773, Clement XIV. dissolved the Society of Jesus. This dissolution struck a blow at that monopoly of education which had stunted the intellectual life of Bohemia, and it prepared the way for the changes of the following reign.

In 1780, Joseph II. of Germany, the first king of the House of Lorraine, succeeded his mother as ruler of all the dominions of the House of Austria. He at once signalised his accession to power by an Edict of Toleration, which allowed all Protestants to return to Bohemia, and to settle there freely. But, with all his zeal for enlightenment, Joseph was hampered by those old traditions of uniformity which he had received from his mother's family. He soon found that Protestants could not be all rolled together in compact bundles and kept quiet there. Not only the Bohemian Brothers, but a number of very strange sects, would come in under the new Edict. Some of these did not even profess Christianity; and Joseph was yet more irritated to find that men who had special convictions sometimes wished to express them

in ways of which their neighbours disapproved. The Protestants were therefore called upon to accept either the Augsburg Confession or the Calvinistic Formulæ; and, when he at last realised that there was a growing body in the country who refused to accept any definite Christian creed, Joseph's feelings of toleration gave way. Children were torn from their parents to be educated in sounder principles, and the parents were banished to Transylvania.

A blot, that created even more general indignation in Bohemia, stained Joseph's schemes of educational reform. Here, too, he wished to remove restrictions and to extend knowledge; but here again the Hapsburg instinct was too strong for eighteenth-century enlightenment. The Latin of the Jesuits was, indeed, to be deposed from its supremacy. Printing-presses were to be established. Studies previously rejected were to be encouraged. But the tyranny of Latin only made way for the tyranny of German. *That* was to be the one recognised language of education; and Bohemian was to yield to it even more completely than it had yielded to the language of an older civilisation.

Nor had Parliaments or municipalities any chance of life. No laws were to be passed by the Bohemian Estates without the sanction of an Austrian Board; the censorship of Bohemian books was to be conducted from Vienna; a brand-new municipal code was to check the free play of the old Town Rights. Only in one matter was freedom to be unhampered in its progress, and untainted by any of those inconsistent arrangements which took back with one hand

what the other hand had given. The power of the lord over the serf was to be completely broken; and the freed peasants might move as they pleased from place to place, and might choose whatever trade or study they desired, unhampered by the authority of their former masters.

But the opposition to the denationalising plans of Joseph, which assumed so violent a form in Hungary and the Netherlands, encouraged the Bohemians also to protest in a milder fashion; and, when Leopold succeeded Joseph as King of Bohemia, he was forced to reconsider his brother's policy, to convoke the Bohemian Assembly once more, and to make concessions to the national feeling in the matter of language. For, in spite of all repressions and discouragements, that feeling had never ceased to have its influence in Bohemia; and it was well illustrated by three men of very different type, who had begun their efforts in the discouraging times of repression, and who lived on into more hopeful days.

Of these the eldest was Frantisek Pelčel, who was born at Rychnov (Reichenau) in 1735. He was a man of obscure birth, and he was intended by his parents for the medical profession. But he did not like this occupation; so he went to Prague to study in the High School, where he partly supported himself by teaching the children of rich citizens. Finding, however, that logic was better taught at Královê Dvůr (Königinhof), he went there to study; but, while he was there, the school was placed more completely under Jesuit control. The strange mixture of repulsion and attraction which that wonderful Society seems

generally to excite in its pupils, had its influence over Pelčel; and the attraction proving, for the time, the stronger feeling, he was inclined to give himself to theology; but the Seven Years War cut short his studies, and he left Bohemia for Vienna.

It was on his return to Prague that he fell in with the second of the men who were to be the great promoters of the new movement. This was Count Caspar of Sternberg, the son of an officer who had served under Maria Theresa. He, like Pelčel, had been attracted to the study of theology; but his audacious speculations had startled the professors at the German College in Rome, and the Jesuits had produced on him a purely repellent effect. After the dissolution of the German College, Sternberg had returned to Prague, and had given himself to the study of art. He soon took notice of Pelčel, and entrusted to him the education of his children. This turned Pelčel from his theological speculations; but it was not till his transfer to the family of another nobleman that he devoted himself wholly to the study and writing of history. His life of Charles IV. and his short history of Bohemia may be wanting in the wide views and deeper insight of later historians; but the evidence of enormous industry and hearty interest in the subject make a distinct mark in the progress of national feeling.

The most remarkable of the leaders of the movement, and the one who seems to be the most looked back to by the historians of the present day, was Josef Dobrovsky. He, too, was intended by his Jesuit teachers for a theological career; and it was

only the suppression of that Order which turned him for a time to the study of the language. He did not, however, abandon theology. In 1778 he brought out a commentary on Bohemian literature; and in 1779 he began to edit a journal in which contemporary Bohemian literature was noticed and criticised. Curiously enough, his conclusions about Bohemian history were rather opposed to those of modern national historians. He threw doubts on the existence of the common Slavonic language; and he rather discredited the extent of the influence of Cyril and Methodius, as compared with that of the Roman Church. But for the Bohemian language he was keenly zealous, and when, in 1790, Leopold appeared at a meeting of the Bohemian Society of Sciences, Dobrovsky appealed to him to protect his countrymen in the use of their mother-tongue. The Emperor was so much impressed by this appeal, that he sent six thousand gulden to the society, for the promotion of journeys for inquiry into the Bohemian history and language. Dobrovsky was chosen to travel in Sweden and Russia, both for the recovery of lost manuscripts and for the collection of further information about Slavonic literature.

In the meantime, Count Caspar von Sternberg had been forced to abandon official life, and had begun to devote himself more exclusively to the promotion of art, literature, and science. The Emperor Francis showed himself almost as friendly as Leopold had been to the revival of Bohemian literature and art; and, in 1818, he assented to the foundation of the National Museum at Prague for the collection of all

kinds of literary, artistic, and scientific antiquities of Bohemia. The foundation of this museum was almost contemporaneous with events which excited, to the highest pitch, the champions of Bohemian language and literature.

A man named Hanka, in hunting for some ecclesiastical documents in the vault of the church of Králové Dvůr, found an old chest in the wall, in which church ornaments were kept. Hidden behind this were some curious old manuscripts, which, on examination, proved to be Bohemian songs of a comparatively early date. They were at once despatched to Prague, and were handed over by Count Sternberg to two men who were now gaining much reputation. These were Josef Šafarik, a Slovak from that district of Hungary where a dialect of the Bohemian language is usually spoken, and František Palacký, the son of a Calvinist minister, who had been marked out for an important post in the new museum. They examined the manuscript, and, after long consideration, pronounced it genuine. This discovery seemed to open a new world of life and thought to the champions of national literature. Most of the songs, it was true, dealt mainly with battles ; but the power of expression seemed to indicate a condition of culture in the ninth or tenth century which led the Bohemians to believe in an early development of national life, uninfluenced by Teutonic intruders.

Count Sternberg now issued an appeal to the possessors of all antiquities, whether literary, artistic, or scientific, to send them to the National Museum. One of the first answers to this appeal was an

anonymous letter, in which the writer announced that he had discovered another Bohemian manuscript in a certain castle; but that he feared to give his name or call public attention to the place, as the owner of the castle was a German "Michel"[1] who would destroy any Bohemian manuscript if he found it. The writer, therefore, forwarded the manuscript secretly, without waiting for the lord's permission. The manuscript was found to be the poem of the Libušin Saud described in the first chapter of this history; and the writer, on inquiry, was discovered to be Kovar, the bailiff of Count Colloredo-Mansfeld. The manuscript, it appeared, had been discovered in a vault of the Castle of Zelená hora (Grünberg),

SLOVAK WOMAN FOUND IN PARTS OF MORAVIA AND ALSO IN HUNGARY.

[1] "Michel" is an embodiment of certain ideas about the typical German, much as the name "John Bull" embodies certain conceptions about the average Englishman.

in Nepomuc, where the bailiff had been examining a number of business papers. This manuscript was also examined, and was pronounced by Palacký and Šafarik to be of earlier date than the Königinhof manuscript.

These discoveries, however, were not suffered to pass unchallenged. At first, indeed, the controversy seemed likely to be conducted on scientific principles. The chief opponent of their authenticity was the zealous patriot Dobrovsky; and he disputed their claim to historic worth on philological grounds. But soon the controversy passed out of the serene air of scientific discussion. The eager enthusiasm with which most Bohemian patriots had hailed the discovery of the manuscripts, aroused an equally eager desire on the part of the enemies of their language to dispute the authenticity of these discoveries; and savage German critics accused Hanka and Kovar of forgery, and denounced as absurd the suggestion of any possible Bohemian civilisation which had not come from Germany. The writings of Safarik on the various Slavonic languages kept the discussion alive; and the appearance, in 1836, of the early volumes of Palacký's history roused still angrier attacks.

Even before this literary revival had taken place, discoveries had been made which seemed to point to an early culture even amongst the Bohemian peasantry. Bronzes and earthenware ornaments had been dug up, the antiquity of which was proved by the heathen symbols marked upon them; and it was noticed that these devices corresponded to the designs which were produced in later ages by the peasantry

BOHEMIAN WOMAN WITH "DOVE" HEAD-DRESS AND NATIVE WORK.

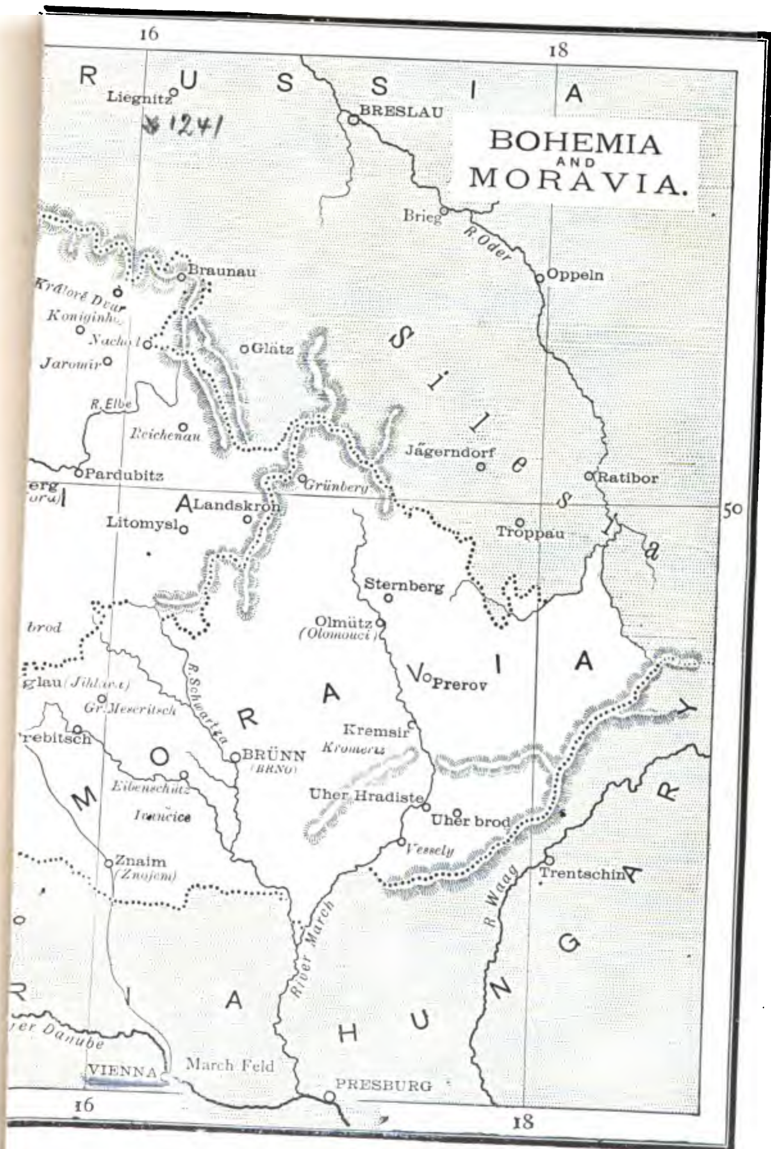
in Bohemia and Moravia. This curious fact gave a new impulse to investigation, and numerous specimens of the peasant art were collected. The beauty of colouring and design in this work is the more striking because it was not learnt in any school, but is the fruit of native genius. About the same time a similar interest was roused in the music produced by the peasantry, and the songs and dances of the peasants have been embodied in the operas of Šmetana.

The revolution of 1848 naturally brought to a head the struggle between the Germans and Bohemians: and the demand then made for the further protection of the Bohemian language was strengthened at a later stage by the meeting of the Slavonic Congress, which was to protect the Slavs against the threatened encroachment of the Frankfort Parliament.[1] The unfortunate rising of June, 1848, led to the downfall of the newly-born liberty of Bohemia; but, when German and Magyar revolutions were alike crushed, questions of race-division naturally ceased for a time to be interesting to those who had suffered a common loss of liberty. The idea of a federative union of the Austrian dominions was, however, kept steadily before the public by Palacký; and the old fear of sinking to an equality with other races gradually roused the Germans to renewed action. In 1858 the controversy about the manuscripts of Královè Dvůr and Zelená hora was renewed in all its fierceness; and when, after the Austrian collapse in 1859, the talk about Constitutional government once more began,

[1] I have treated this part of the subject in full in my account of the Bohemian Revolution in the "Revolutions of 1848 and 1849."

it was soon found that the new liberties were not to produce equality of race. The wars of 1866 and 1870 gave a new impulse to the German claim for supremacy in Austria; and so the struggle has gone on with varying fortune, but ever circling round the central point of language and literature.

THE END.

BOHEMIA AND MORAVIA.
16
18
RUSSIA
Liegnitz
BRESLAU
Brieg
R. Oder
Oppeln
Braunau
Glätz
Jaromir
R. Elbe
Reichenau
Pardubitz
Grünberg
Jägerndorf
Ratibor
SILESIA
Landskron
Litomysl
Troppau
50
Sternberg
Olmütz
(Olomouci)
Prerov
R. Schwartza
Gr. Meseritsch
Kremsir
BRÜNN
(BRNO)
Eibenschütz
Uher Hradiste
Uher brod
Vessely
Znaim
(Znojem)
Trentschin
R. Waag
River March
MORAVIA
HUNGARY
VIENNA
March Feld
PRESBURG
Danube

INDEX.

C

D

E

F

I

J

K

M

N

O

S

The Story of the Nations.

MESSRS. G. P. PUTNAM'S SONS take pleasure in announcing that they have in course of publication, in co-operation with Mr. T. Fisher Unwin, of London, a series of historical studies, intended to present in a graphic manner the stories of the different nations that have attained prominence in history.

In the story form the current of each national life is distinctly indicated, and its picturesque and noteworthy periods and episodes are presented for the reader in their philosophical relation to each other as well as to universal history.

It is the plan of the writers of the different volumes to enter into the real life of the peoples, and to bring them before the reader as they actually lived, labored, and struggled—as they studied and wrote, and as they amused themselves. In carrying out this plan, the myths, with which the history of all lands begins, will not be overlooked, though these will be carefully distinguished from the actual history, so far as the labors of the accepted historical authorities have resulted in definite conclusions.

The subjects of the different volumes have been planned to cover connecting and, as far as possible, consecutive epochs or periods, so that the set when completed will present in a comprehensive narrative the chief events in

the great STORY OF THE NATIONS; but it is, of course, not always practicable to issue the several volumes in their chronological order.

The "Stories" are printed in good readable type, and in handsome 12mo form. They are adequately illustrated and furnished with maps and indexes. Price, per vol., cloth, $1.50. Half morocco, gilt top, $1.75.

The following volumes are now ready (Sept., 1896):

Heroes of the Nations.

EDITED BY

EVELYN ABBOTT, M.A., FELLOW OF BALLIOL COLLEGE, OXFORD.

A SERIES of biographical studies of the lives and work of a number of representative historical characters about whom have gathered the great traditions of the Nations to which they belonged, and who have been accepted, in many instances, as types of the several National ideals. With the life of each typical character will be presented a picture of the National conditions surrounding him during his career.

The narratives are the work of writers who are recognized authorities on their several subjects, and, while thoroughly trustworthy as history, will present picturesque and dramatic "stories" of the Men and of the events connected with them.

To the Life of each "Hero" will be given one duodecimo volume, handsomely printed in large type, provided with maps and adequately illustrated according to the special requirements of the several subjects. The volumes will be sold separately as follows:

Cloth extra	$1 50
Half morocco, uncut edges, gilt top	1 75

The first group of the Series comprises the following volumes:

Nelson, and the Naval Supremacy of England. By W. CLARK RUSSELL, author of "The Wreck of the Grosvenor," etc.

Gustavus Adolphus, and the Struggle of Protestantism for Existence. By C. R. L. FLETCHER, M.A., late Fellow of All Souls College.

Pericles, and the Golden Age of Athens. By EVELYN ABBOTT, M.A.

Theodoric the Goth, the Barbarian Champion of Civilisation. By THOMAS HODGKIN, author of "Italy and Her Invaders," etc.

Sir Philip Sidney, and the Chivalry of England. By H. R. FOX-BOURNE, author of "The Life of John Locke," etc.

Julius Cæsar, and the Organisation of the Roman Empire. By W. WARDE FOWLER, M.A., Fellow of Lincoln College. Oxford.

John Wyclif, Last of the Schoolmen and First of the English Reformers. By LEWIS SERGEANT, author of "New Greece," etc.

Napoleon, Warrior and Ruler, and the Military Supremacy of Revolutionary France. By W. O'CONNOR MORRIS.

Henry of Navarre, and the Huguenots in France. By P. F. WILLERT, M.A., Fellow of Exeter College, Oxford.

Cicero, and the Fall of the Roman Republic. By J. L. STRACHAN DAVIDSON, M.A., Fellow of Balliol College, Oxford.

Abraham Lincoln, and the Downfall of American Slavery. By NOAH BROOKS.

Prince Henry (of Portugal) the Navigator, and the Age of Discovery. By C. R. BEAZLEY, Fellow of Merton College, Oxford.

Julian the Philosopher, and the Last Struggle of Paganism against Christianity. By ALICE GARDNER.

Louis XIV., and the Zenith of the French Monarchy. By ARTHUR HASSALL, M.A., Senior Student of Christ Church College, Oxford.

Charles XII., and the Collapse of the Swedish Empire, 1682–1719. By R. NISBET BAIN.

Lorenzo de' Medici. By EDWARD ARMSTRONG, M.A.

Jeanne d'Arc. By MRS. OLIPHANT.

Christopher Columbus. By WASHINGTON IRVING.

To be followed by:

Robert the Bruce, and the Struggle for Scottish Independence. By SIR HERBERT MAXWELL, M.P.

The Cid Campeador, and the Waning of the Crescent in the West. By H. BUTLER CLARKE, Windham College, Oxford.

Hannibal, and the Crisis of the Struggle between Carthage and Rome. By W. O'CONNOR MORRIS, author of "Napoleon," etc.

Moltke, and the Military Supremacy of Germany. By SPENCER WILKINSON, University of London.

Bismarck. The New German Empire, How it Arose and What it Displaced. By J. W. HEDLAM, M.A., Fellow of King's College, Cambridge.

Judas Maccabæus, the Conflict between Hellenism and Hebraism. By ABRAHAM ISAACS, author of the "Life of the Jews in the Middle Ages."

Henry V., the English Hero King. By CHARLES L. KINGSFORD, joint-author of the "Story of the Crusades."

NEW YORK G. P. PUTNAM'S SONS LONDON

3 2044 020 281 416

